

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

AMERİKAN AYDINLANMASI VE THOMAS PAİNE

DOKTORA TEZİ

Yeter SOLAK

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Celal Fatih TÜRE

2024 - Muğla

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

AMERİKAN AYDINLANMASI VE THOMAS PAİNE

DOKTORA TEZİ

Yeter SOLAK

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Celal Fatih TÜRE

2024- Muğla

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

AMERİKAN AYDINLANMASI VE THOMAS PAİNE

Hazırlayanın
Yeter SOLAK
1741250008

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
Doktora
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez

Tezin Sözlü Savunma Tarihi:24.01.2024
Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Celal Fatih TÜRE
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Özlem KIRLI BAYDUR
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Şerif ÖNER
Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi İsmail BAŞARAN

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Muzaffer DEMİR

2024- Muğla

TUTANAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 22/06 /2023 Tarih ve 1104*11 Sayılı Yönetim Kurulu kararı ile tez jürisi olarak atandığımız, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi Yeter Solak'ın “**AMERİKAN AYDINLANMASI VE THOMAS PAİNE**” adlı tezi incelemiş ve aday 24/01/2024 Tarihinde saat 13.30 'da tez savunma sınavına alınmıştır.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 38. maddesi doğrultusunda yapılan tez savunma sınavı sonucunda tezin **kabul** edilmesine OYBİRLİĞİ ile karar verilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Celal Fatih TÜRE

Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

Doç. Dr. Özlem KIRLI BAYDUR

Doç. Dr. Şerif ÖNER

Dr. Öğr. Üyesi İsmail BAŞARAN

YEMİN

Doktora tezi olarak sunduğum “**Amerikan Aydınlanması ve Thomas Paine**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../.....

Yeter SOLAK

İmzası

AMERİKAN AYDINLANMASI VE THOMAS PAİNE

ÖZET

Amerikan aydınlanması diğer aydınlanma gelenekleri ile kıyaslandığında gölgede kalmış bir süreç, dönem ve entelektüel gelenektir. Amerikan aydınlanması kendine has özellikleriyle 18. Yüzyıl Aydınlanma dönemini ve sonuçlarıyla Fransız Aydınlanmasını etkilemiştir. Amerikan aydınlanmasının gelişim dönemi olarak görülen Amerikan devrimin başlamasına neden olan isim olarak Thomas Paine dönemin sembol isimlerindendir.

Amerikan aydınlanmasının en önemli farkı dine olan yaklaşımıdır. Başta Fransız Aydınlanması olmak üzere, tüm aydınlanmalar dine ve dini kurumlara karşıt bir tutum sergilerken, Amerikan aydınlanması dini dışlamamıştır. Amerika’da aydınlanma döneminin din ile uyumlu bir görünüm sergilediğinin kabul edilmesi aydınlanmaya ilişkin kavramların değişmesine yol açmıştır. Paine dine yaklaşımı ile diğer aydınlanmacı düşünürlerden ve kurucu liderlerden farklı bir noktada durmaktadır. Aydınlanma sürecinde dinin etkisinin azaltılmasının önemine değinen Paine, Voltaire gibi deist isimlerin görüşlerini desteklemiştir.

Tezde aydınlanma döneminde önemli bir etkiye sahip Amerikan aydınlanmasının politik, toplumsal, dini ekonomik ve entelektüel gelişiminin açıklanması ile Paine’nin bu süreçteki etkisi ve önemi ele alınmıştır. Paine ve Amerikan aydınlanmacılarının tartıştıkları hususların açıklanması ve onun farklılığının ortaya konulması aydınlanmaya farklı perspektifle yaklaşmayı mümkün kılacaktır. Amerikan aydınlanmasının politik, toplumsal, dini, entelektüel ve ekonomik yönlerinin açığa çıkarılması, kurucu babalar olarak anılan isimlerin Amerikan aydınlanmasındaki etkisi, Amerikan aydınlanmasının sembol isimlerinden birisi olan Paine’nin kurucu babalarla olan ilişkisi, aydınlanma sürecindeki rolü ve temel görüşlerinin değerlendirilmesi tarihi çok eskiye dayanmayan bir toplumun kurucu dinamiklerini açıklamak açısından yol gösterici olacaktır.

Anahtar kelimeler: Amerikan aydınlanması, Thomas Paine, Özgürlük, Din-devlet ayrımı.

AMERICAN ENLIGHTENMENT AND THOMAS PAINE

ABSTRACT

The American Enlightenment is a process, a period and an intellectual tradition that has remained in the shadows compared to other Enlightenment traditions. With its unique characteristics, the American Enlightenment influenced the 18th century Enlightenment period and the French Enlightenment with its results. Thomas Paine is one of the symbolic names of the period as the name that caused the beginning of the American revolution, which is seen as the development period of the American enlightenment.

The most important difference of the American enlightenment is its approach to religion. While all enlightenments, especially the French Enlightenment, displayed an attitude against religion and religious institutions, the American Enlightenment did not exclude religion. The recognition that the Enlightenment period in America was compatible with religion led to a change in the concepts of enlightenment. Paine stands at a different point from other enlightenment thinkers and founding leaders with his approach to religion. Paine emphasized the importance of reducing the influence of religion in the enlightenment process and supported the views of deists such as Voltaire.

In this thesis, the political, social, religious, economic and intellectual development of the American Enlightenment, which had a significant impact during the Enlightenment period, is explained and Paine's influence and importance in this process is discussed. Explaining the issues discussed by Paine and the American enlightenmentists and revealing his differences will make it possible to approach the enlightenment from a different perspective. Revealing the political, social, religious, intellectual and economic aspects of the American enlightenment, the influence of the names referred to as the founding fathers on the American enlightenment, the relationship of Paine, one of the symbols of the American enlightenment, with the founding fathers, his role in the enlightenment process and the evaluation of his basic views will be instructive in explaining the founding dynamics of a society whose history does not go back very far.

Key words: American enlightenment, Thomas Paine, Freedom, Separation of religion and state.

ÖN SÖZ

Amerikan Aydınlanması ve Paine'nin düşüncelerini ele alması açısından akademik literatüre bir girizgâh olması temennisiyle başlanılan bu yolda birçok kişinin katkısı oldu. Bu yolda beni teşvik eden ve tezimin konusunu belirlerken de yanımda olan biricik hocam Doç. Dr. Özlem KIRLI BAYDUR hiç şüphesiz hayatımdaki en özel insanlardan biridir. Tez yazım sürecim çok sıkıntılı ve buhran dolu geçse de bu yolda o çok istediğim cübbeyi giyeceğim günün hayali ve azmiyle beni daha çok çalışmaya yönelten Hocam'a teşekkürlerimi ve minnetimi ifade etmeyi bir borç bilirim. Bu nedenle tez döneminde Muğla'da yürütülmesine yardımcı olan ve işlerimi kolaylaştırarak tezime olumlu katkılar sunan danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Fatih TÜRE'ye de çok teşekkür ediyorum. Tezin yazılış sürecinde bana yapıcı eleştirileriyle tezimi şekillendirmemde önemli etkisi olan tez jüri üyelerim Doç. Dr. Şerif ÖNER ve Dr. Öğretim Üyesi İsmail BAŞARAN'a teşekkür ederim. Ayrıca tüm yükseköğretim hayatım boyunca bana desteğini esirgemeyen hocam Prof. Dr. Turgay UZUN a minnetimi ifade etmek isterim. Tez dönemimde yaşanan pandemi, 6 Şubat depremleri ve sağlık problemlerim beni tez yazım sürecinde fazlaca zorladı. Bu süreçte beni ben yapan ve babasız okutan canım annem hep yanımdaydı. Onun teşvikiyle dâhil olduğum bu akademik yolculuğu başarıyla sonlandırmak belki de ona verebileceğim en güzel hediye olacak. Bu nedenle bütün bu zorluklara rağmen ona olan sevgim, bütün bu zorlukları aşmamda yardımcı oldu. Ona olan minnetimi burada dile getirmek benim için son derece anlamlıdır. Ayrıca babasız büyümenin olumsuzluğunu bana hissettirmemek için gecesini gündüze katıp bana bir anlamda da babalık yapmış abimin bana katkısını da burada belirtmek isterim. Aynı şekilde ablamın desteği ve sevgisi de beni bu yolda motive eden önemli unsurlardandır. Ve son olarak çekirdek ailem, eşim ve oğlum en büyük teşekkürü hak ediyor. Bütün bu süreçte onların zamanından çalarak bu çalışmayı oluşturmama katlanmaları ve bu tezi yazarken akıttığım her gözyaşında beni teselli edişleri için sonsuz teşekkürler.

Yeter SOLAK

...../...../2024

MUĞLA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK VE MUTLULUK ARAYIŞI OLARAK AMERİKAN AYDINLANMASI

1.1. AMERİKAN AYDINLANMASINA GİDEN TARİHİ SÜREÇ	12
1.1.1. Amerika'nın Kuruluşu ve Aydınlanma Sürecinde Göç Etkisi	12
1.1.2. Amerika Bağımsızlık Sürecinde Önemli Aşamalar.....	19
1.1.3. Aydınlanma ve Ekonomik Gelişmeler.....	23
1.1.4. Aydınlanma ve Toplumsal Yapı.....	25
1.2. AMERİKAN BAĞIMSIZLIK SÜRECİNDE VE AYDINLANMASINDA ÖNEMLİ İSİMLER	27
1.2.1. Benjamin Franklin	28
1.2.2. Thomas Jefferson.....	33
1.2.3. John Adams	38
1.2.4. Alexender Hamilton.....	42
1.2.5. James Madison.....	44
1.3. ANAYASA VE DEVLET MEKANİZMASININ İNŞASI.....	49
1.3.1. Anayasa Yapımı ve Federalist -Anti federalist Tartışması.....	50
1.3.2. Transatlantik Cumhuriyetçi Geleneğin Oluşumu	58
1.4. AMERİKAN AYDINLANMASI NEDİR?	63
1.4.1. Amerikan Aydınlanmasının Tarihsel Gelişimi	63
1.4.2. Amerikan Aydınlanmasının Fikri Kaynakları	66
1.4.2.1. Amerikan aydınlanmasında ilkelerin ortaya çıkış süreci	67
1.4.2.2. Amerikan aydınlanmasında ingiliz- iskoç aydınlanması etkileşimi. 69	
1.4.2.3. Amerikan aydınlanması ve fransız aydınlanması etkileşimi.....	75
1.4.2.4. Amerikan aydınlanmasının özgün yönleri	78

1.5. AMERİKAN AYDINLANMASININ İLKELERİ	81
1.5.1. Özgürlük	81
1.5.2. Fırsat Eşitliği.....	83
1.5.3. Mutluluğu Arama Hakkı.....	84
1.5.4. Özel Mülkiyetin Dokunulmazlığı	87
1.6. AYDINLANMA VE EĞİTİM	88
1.6.1. Bilimsel Dönüşüm ve Aydınlanma.....	89
1.6.2. Aydınlanma ve Eğitim Kurumları ve Üniversitelerin Gelişimi.....	92
1.6.3. Amerikan Aydınlanmasında Çelişkiler.....	96
1.7. AYDINLANMA VE DİN.....	98
1.7.1. Püritenizm.....	98
1.7.2. Amerika’da Dinin Topluma Yansıması.....	103

İKİNCİ BÖLÜM

THOMAS PAINE VE AMERİKAN AYDINLANMASINDAKİ YERİ

2.1. THOMAS PAİNE'İN YAŞAMI VE ESERLERİ	109
2.1.1. Thomas Paine'in Yaşamı	109
2.1.2. Thomas Paine'in Eserleri	116
2.2. THOMAS PAİNE'İN ENTELEKTÜEL KAYNAKLARI	121
2.2.1. Paine’nin Görüşlerinde İngiltere Etkisi	122
2.2.2. Paine’in Görüşlerinde Din Etkisi.....	125
2.2.3. Paine’in Düşüncelerinde Sözleşmecilerin Etkisi	128
2.2.4. Paine’in Düşüncelerinde Kurucu Babaların Etkisi ve Federalistlerle Olan İlişkisi.....	130
2.3. PAİNE’İN DÜŞÜNCE ÇİZGİSİ	134
2.3.1. Paine’nin Vizyonu “Painite”	134
2.3.2. Paine ve Devrimci Ruh.....	137
2.3.3. Paine ve Muarızları.....	139
2.3.3.1. Paine ve John Adams çekişmesi	139
2.3.3.2. Paine ve Edmund Burke çekişmesi	143
2.3.4. Paine’nin Düşüncelerinin Etkisi	146

2.4. PAINE'DE DOĞA DURUMU, DOĞAL HAKLAR VE ÖZGÜRLÜK	151
2.4.1. Doğa Durumu: Özgürlük mü? Tutsaklık mı?	151
2.4.1.1. Doğa durumundan çıkış	151
2.4.1.2. Medeni ya da toplum olma	157
2.4.1.3. Doğa durumu ve mülkiyet hakkı	161
2.4.2. Doğal Haklar - Özgürlük İlişkisi	163
2.4.2.1. İnsan olmanın sonucu olarak özgürlük	163
2.4.2.3. Din ve vicdan özgürlüğü	167
2.4.2.3.1. İnanç özgürlüğü	167
2.4.2.3.2. Paine'de din - devlet ayrımı	171
2.4.3. Doğal Haklar Anlayışı İçinde “Kölelik” Düşüncesine Bakış	176
2.5. PAİNE'İN DÜŞÜNCELERİNİ GENEL DEĞERLENDİRME: ÇELİŞKİLER, GÖZDEN KAÇANLAR	180
2.5.1. Paine'nin Dışlanması Nedenleri	183

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

THOMAS PAINE VE DEVLET GÖRÜŞÜ

3.1. PAİNE İÇİN DEVLETİN KAYNAĞI VE SINIRLARI	187
3.1.1. Devletin Kaynağı ve Toplum Sözleşmesi Düşüncesi	188
3.1.2. Devletin Meşruiyet Kaynağı ve Anayasalar	192
3.1.3. Devletin Görevleri ve Sınırları	198
3.2. PAİNE'DE İDEAL YÖNETİM ARAYIŞI	202
3.2.1. İdeal Yönetim Arayışında Tecrübenin Etkisi	203
3.2.1.1. İngiltere sistemi, demokrasi ve temsil sisteminin önemi	203
3.2.1.2. Paine'nin gözünden fransa ve yönetim dinamikleri	207
3.2.2. Paine'de İdeal Yönetim Örneği Olarak Amerika	213
3.3. ESKİ /GELENEKSEL VE YENİ/ KATILIMCI YÖNETİM BİÇİMLERİ	218
3.3.1. Eski ve Geleneksel Yönetimler	218
3.3.1.1. Monarşi ve karanlık yüzü	218
3.3.1.2. ‘Mavi kanlıların’ yönetimi olarak aristokrasi	223
3.3.1.3. Karma yönetim sistemi	226

3.3.2. Yeni ve Katılımcı Yönetimler	227
3.3.2.1. Kamusal erdem, adalet, eğitimli yurttaş olarak cumhuriyet	227
3.3.2.1.1. Halkın egemenliği olarak ‘cumhuriyet’	227
3.3.2.1.2. Erdem ve adalet arayışı olarak cumhuriyet.....	231
3.3.2.2. Eşitlikçi yönetim olarak demokrasi.....	233
3.3.2.2.1. Demokrasi ve temsil sisteminin önemi	233
3.3.2.2.2. Oy hakkı ve temsil eşitliği.....	239
3.3.2.2.3. Siyasal katılım, temsil ve anayasa.....	243
3.4. EKONOMİ VE DEVLETİN SINIRLARI	246
3.4.1. Serbest Piyasanın Önemi	246
3.4.2. Ekonomik Politikalarda Toplumsal Politikaların Belirleyiciliği	252
3.4.2.1. Siyasal toplumun görevi: ekonomik açıdan güvenli ve adil toplum.....	253
3.4.2.2. Toplumsal ve siyasal kaostan kaçış olarak refah devlet anlayışı.....	255
3.4.3. Devlet - Sivil Toplum Ayrımı	259
3.5. YÖNETİMLERİN İŞLEYİŞİNDE TEMEL İLKELER VE KARŞILAŞILABİLECEK SORUNLAR.....	260
3.5.1. Yasama Yürütme ve Yargı ilişkileri.....	260
3.5.2. Çoğunluğun Tiranlığı Aristokrasinin Devamı Tehlikesi	263
3.5.3. Toplum ve Bireyin Değerlerini Kaybetmesi.....	265
3.6. PAİNE VE DÜNYA BARIŞININ OLABİLİRLİĞİ	270
3.6.1. Ticaret ve Barış.....	270
3.6.2. Paine'nin Kozmopolit Anlayışı “Dünya Benim Ülkemdir”	274
SONUÇ	281
KAYNAKÇA.....	294

GİRİŞ

Aydınlanma 18. Yüzyıla damgasını vuran, toplumsal ve siyasal yaşamı dönüşüme zorlayan, adını, ruhunu, şeklini, dinamiklerini belirlemiş ya çok eleştirilmiş veya çok övülmüş bir yüzyıllık dönemdir. Yönetimlerin meşruluğunu sorgulayan ve kaynağını değiştiren, din- devlet ilişkilerinde sert kırılmaya yol açan, feodal ekonomik ve toplumsal sistemin beraberinde şekillenen geleneksel toplumu tasfiye etmeyi murat eden aydınlanma düşünürleri yeni bir birey, toplum, bilim, etik, ahlak, özgürlük, din önerisi geliştirir. Batıyı dönüştüren bir yüzyıllık aydınlanma sürecinde akli kullanma ve pozitif bilim tek geçerli bilgi edinme kaynağı olarak görülmüş, doğaüstü ve metafizik hakikat arayışlarından vazgeçilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Aydınlanma düşüncesinin esas amacı birey için aşağılayıcı ve kötü olan ne varsa aklın ışığı ile düştüğü kötü durumdan kurtarmak ve insanı hak ettiği konuma ulaştırmaktır. Aydınlanma çağı filozofları bireyi metafizik alandan, dini doğmaların etkilerinden kurtararak, kilisenin dünyevi konulardaki etkinliğini kırmaya çalışmıştır.

I. Kant'ın "aklını kullanmaya cesaret et" cümlesi ile aklını kullanma cesareti gösteren bireyi prangalarından sıyrılarak bağınazlıktan kurtarmayı hedefleyen aydınlanma, ilerlemek ve gelişmek için akli kullanma ve birey olmayı hedeflemiştir. Bireyi sınırlayan ve gelişimine engel olan ne varsa bütün bu engellerin ortadan kaldırılması için girişimlerin başlatıldığı bir dönem olmuştur (Erdoğan, 2006:16-17). Dogmatizm ve hoşgörüsüzlüğe karşı mücadele eden entelektüel bir hareket olarak aydınlanma özgürlük eşitlik, liberalizm, hoşgörü, kozmopolitizm gibi birçok farklı düşünceyi bünyesinde barındıran, değerlerin oluşumuna kaynaklık eden bir dönemdir.

Aydınlanma eski-yeni çatışması ve zıtlıklar ile kendisini ortaya koyuyordu. Yüzyıllar boyunca karanlıktan aydınlığa, mantıksızlıktan mantıklı düşünmeye, doğmadan bilime, durağanlıktan ilerlemeye, bilgisizlikten bilgiye götüren sürecin arkasında, eski ve yeniye dair değerler çatışması vardı. Ayrıca eski yeni çatışmasının kökeni deneyimsel bilginin ortaya çıkışı döneme kadar uzanmaktadır. Yenilik savunucuları artan bilgi birikimini itici güç olarak değerlendirerek bilimin skolastik felsefi temelli yöntemlerle açıklanmayacağını savundular. Newton, Bacon ve Descartes gibi isimler aydınlanma değerleri üzerinden yeni bir kültür anlayışı oluşturmayı başarmışlardır. Bu dönem dünya tarihi içerisinde eşi benzeri görülmemiş

bir süreci ifade etmekte olup karmaşık kültürel ilişkilerin görüldüğü mal, bilgi ve insan transferlerinin yaşandığı çok hareketli bir süreci ifade eder (Staloff, 2005: 13-17).

Aydınlanma dönemi rönesans ve reformdan başlayarak teknolojik gelişimlerle birlikte Avrupa'yı derinden sarsan entelektüel gelişimlerin bütününe ortaya çıkardığı bir fikir akımı olarak görülmelidir. Çünkü aydınlanmanın hem ekonomik-toplumsal bir boyutu hem de yeni öğrenme biçimi olarak aklın ön planda olduğu bilimsel bir yönü vardır. Mevcut olanların farklı alanlarda değişime uğraması ve aklın önderliğinde ahlak algısına farklı bir boyut kazandırılmaya çalışılmasının amacı bireye özgür ve eşit bir düzen sağlamaktır. Descartes'ten başlayarak rasyonel düşünmeyi benimseyenler dini ve geleneksel yaklaşımlara karşı çıktılar. Bilginin tek güvenilir kaynağının akıl yürütme olduğu konusunda ısrar ettiler. Descartes içinse Tanrı'nın varlığı, kutsal yazılarda yazarlar değil, detaylı bir analiz ve matematiksel hesapla ifade edilmeliydi (Richard, 2017: 3).

Aydınlanmanın tek entelektüel kaynağı rasyonelliği ön plana çıkaran dini sorgulamalar yapan kaynaklar değildi. Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkmasında rönesans hümanizminin etkisi de son derece önemliydi. Akılcı düşüncüyü öne çıkaranların astronomi, fizik ve matematik gibi disiplinlerdeki akıl yürütme yöntemine olan inançları, rönesans hümanizminin etkili olduğu resim, mimari ve heykel gibi alanlardaki estetik gelişimlerle de beslendi. Ayrıca rönesans politik düşünmeyi de etkiledi. Niccolo Machiavelli'nin cumhuriyetçi fikirleriyle ilişkilendirdiği bilimsel gerçeklik düşüncesi Avrupa'da politik yaşama yeni bir soluk kazandırdı. Özellikle 17. Yüzyılın -İngiliz- Algernon Sidney ve James Harrington gibi politik yazarları Machiavelli'nin düşüncesinden derinden etkilendi. Sonrasında Aydınlanma dönemine kaynaklık eden bu fikirler Aydınlanma dönemindeki politik tartışmaların odak noktasında da yer aldı (Staloff, 2005: 17).

Aydınlanmanın en önemli etkisi, dinin sınırlayıcı etkisinin ortadan kalktığı, rasyonalitenin yani aklın ön planda olduğu eşitlik ve özgürlük fikirlerinin vurgulandığı bir entelektüel oluşumun ortaya çıkışına kaynaklık etmektir. Özellikle toplumsal değişimler ışığında kamusal ve özel alan vurgusunun artmasıyla birlikte bireysellik gelişim göstermiştir. Bunun yanı sıra ekonomik ve sosyal değişimler ışığında feodal yapıların etkisizleşmesi ve ekonomide feodal yapıların boşluğunu kapitalist sistemin doldurması bireysel gelişimin artmasına katkı sunan etmenlerden olmuştur. Feodal

yapıların parçalanması ve ekonomik sistemde yerini alan kapitalizmin yükselişi ile birlikte feodal yapının parçası olan köylülerin işçi sınıfına dönüşümü ile efendi-serf arasındaki ilişkisinde işveren-işçi ilişkisine dönüşümünün etkisi, siyasal alana da yansımıştır. Dönemin önemli aydınlanmacıları bu dönüşüm sürecinden etkilenmiş ve bu dönüşümün politik yaşamda da yaşamasını talep ederek sözleşmecilik kuramlarının ortaya çıkışına kaynaklık etmişlerdir (Wood:2007, 179).

16. yüzyılda yaşanan Katolikliğe karşı Protestan reform hareketleri dini tartışmaları ve savaşları beraberinde getirdi. Kraliçe Mary'nin İngiliz Protestanlarına yaptığı zulümler, İspanyol Engizisyonunun Protestan köylülere karşı katliamı, Fransa'da Huguenot azınlığının Protestanlığı benimsemesi nedeniyle uğradığı katliam, Avrupa'daki dini gerginliklerin boyutunu gösteren örneklerdir (Lehner, 2010:12). Reform hareketinin sonuçlar doğurmasına neden olan şey Hristiyan teolojisindeki kilise ritüellerinin reddedilme isteğinden kaynaklanmaktadır. Reform hareketinde kilise ritüelleri yerini vahiye bırakırken kiliseye olan geleneksel itaat anlayışı sorgulanarak reddedilmiştir. Reform hareketleri aydınlanmanın da dine karşı bir entelektüel yaklaşım olması sebebiyle aydınlanmaya kaynaklık eden bir düşünsel hareket olmuştur (Gay, 1976: 33). Örneğin Hobbes kilise ve devlet yönetiminde etkin olan 'tanrı' ifadesinin ne kadar ilgisiz olduğunu savunmuştur. Ona göre devletin kökleri kutsal metinler değil doğal hukuk anlayışında aranmalıdır. Devlet olmasa toplumsal yaşamda kargaşa hâkim olacak ve vahşi bir doğa durumu ortaya çıkacaktır. Bu sonuç göz önüne alındığında otoritenin bireyin güvenliğini sağlaması karşılığında her iki tarafa da yükümlülük yükleyen bir sözleşme yapılması bireyin yararına olacaktır (Staloff:2005, 15). Bu noktada Spinoza Hobbes'un kutsal yazılara karşı politik bir birtakım görüşler ortaya koymasını, konu ile ilgisiz bularak eleştirir. Spinoza, kutsal yazıların (ahidin) teolojik bir belge değil, tarihi belge olduğu iddiasını savunmuştur. Çünkü o, kartezyen rasyonalist sistematik şüphe yöntemini benimsemiştir. Bu nedenle onun dünyasında uhrevi varlıklara yer yoktur. Onun düzeni rasyonel varlık düzeninin bir yansımasıdır. Descartes ise dini doğmaların savunuculuğunu sorgulamaya açmıştır. Ayrıca Hobbes'un dini fanatiklere ve radikal cumhuriyetçilerin politik aktivizmine yönelik eleştirileri ise her iki tarafından hayal kırıklığına uğramasına neden olmuştur. Bu durum İngiltere'de orta sınıfta hayal kırıklığına yol açmıştır. Rasyonel açıklamayı merkeze alanlar, tanrıya değil, insan iradesinin özgür ve anlamlı olmadığı bir

dünyaya karşı çıkmışlardır. Onların şüpheleri ateizm olarak adlandırılmasa da mistik bir panteizm olarak tanımlanabilir (Gay, 1976:40).

Kıta Avrupa'sının aydınlanma düşüncesinde din ve metafizik anlayışla şekillenen geleneksel toplum karşısında, aklın şekillendirdiği bir bilgi, toplum ve birey anlayışı belirgindir. Avrupa'daki aydınlanma süreci mutlak bir akıl anlayışı içinde eski gelenek, görenek, kültürel öğeler ve dogmatik kilise temelli düşünce yapısından tam anlamıyla bir uzaklaşma amacı taşımaktadır. Bu anlamda Kıta Avrupa'sı için aydınlanma, toplumsal ve politik düzlemde aklı öne çıkaran birey ile hümanist bir yapıyı simgelemektedir (Koç, 2018:55). Ancient (eski) rejime karşı, özgürlüklerin ve katılımın gelişimine tanık olunmuştur. Bu aydınlanma geleneğine rengini veren ve mücadele alanlarını şekillendiren akla olan derin inançtır. Akla olan inanç ile şekillenen Kıta Avrupası'nda -özellikle Fransız deneyiminde- akıl kurucu bir özellik gösterdiği için eleştirilmiştir (Bland, 1963:133).

Aydınlanma sürecinin her toplumda akla, bireye ve dine verdiği anlam ile mücadele alanları farklı yönde ilerlemiştir. Aydınlanma düşüncesi birey, özgürlük, akla inanç, din ve metafiziğe karşı duruş gibi noktalarda ortak benzer değerler üzerinde şekillense de farklı sonuçlar doğurmuştur. Farklılığın temelinde toplumların geçirdiği ekonomik, siyasal, bilimsel dönüşümler belirleyici olmuştur. Aydınlanma kendi içinde Kıta Avrupa'sı, İskoç veya İngiliz aydınlanması, Amerikan aydınlanması gibi farklı isimlerle kategorize edilmiştir. Kıta Avrupa'sında Fransız ve Alman Aydınlanmaları farklı mecralarda gelişmiştir. Anglo Sakson geleneğinde ise İskoç ve Amerikan aydınlanmaları öne çıkmıştır.

İngiltere de Newton ile başlayan aydınlanma sürecine asıl kimliğini veren ve onu Kıta Avrupası'ndaki gelenekten farklılaştıran İskoç aydınlanması düşünürleri olmuştur. İngiltere'de şanlı devrim sonrası Anayasal monarşi revize edilip parlamento güçlendirilmeye çalışılmıştır. Magna Carta düşüncesinin etkileriyle birey hak ve özgürlüklerin genişletilerek garanti altına alınmasına yönelik bir yaklaşım sergilenmiştir. İngiltere için aydınlanma döneminin etkin olmaya başladığı evrede bireylerin yurttaş olarak kabul görme isteğiyle, vatandaşlık haklarına sahip olmanın getirdiği ayrıcalıkları elde etme arzularının dönemin getirdiği pozitif düşüncelerin bir yansıması olduğu gerçeği yadsınamaz. Ayrıca din ve devlet ayrımı için atılan adımlar

ile bilimsel gelişmelerin İngiltere’de yaşanan aydınlanma sürecinde etkili olduğu görülür (Koç, 2018:59).

Amerikan Aydınlanması ise özgürlük ve birey düşüncesi üzerine inşa edilmiştir. Amerikan aydınlanmasında İngiltere’den bağımsız yeni bir yönetim ve özgür bir toplum kurma arzusu etkilidir. Bu amaç doğrultusunda insan hakları düşüncesi etkin kılınmaya çalışılarak, Amerikan bağımsızlık bildirgesinde insanın yaşama, özgür ve mutlu olma haklarına doğuştan sahip olduğuna dair vurgulamalar yapılmıştır. Aynı zamanda özgürlük düşüncesinin Amerikan kuruluş düşüncesinin temeline kaynaklık etmesi nedeniyle, dinsel alanda püriten ahlak anlayışıyla birlikte liberal bir din anlayışı tesis edilmeye çalışılmıştır. Gelenek, görenek ve kalıplaşmış yapıların gölgesinden sıyrılarak özgürleşen bireylerin oluşturduğu bir toplum hayali içinde gelişen Amerikan aydınlanmasının şekilleniş sürecinde mülkiyet hakkının önemi, bağımsız aktif birey anlayışı ve Cumhuriyetçilik düşüncesi de son derece etkili olmuştur (Çiğdem, 1993:78).

Yukarıda kısaca bahsedilen aydınlanma süreçleri arasında Türkiye’nin akademik camiasında çalışılan, Kıta Avrupası\Fransız aydınlanma süreci ve son 20 yıldan beri daha çok İngiliz -İskoç deneyimi olmuştur. Özellikle Fransız aydınlanması üzerine yazılan tezler ve çalışmalar daha ağırlıklıdır. Bunun temelinde, Türk politik ve idari yapılanmasında Fransız düşüncesinin etkisi belirleyici olmuştur. Fransız etkisi kadar güçlü olmasa da İngiliz düşüncesinin de etkisi daha erken bir dönemde hissedilmiştir. Fakat Amerikan Aydınlanması üzerine çalışmalar hem sayıca azdır hem de daha geç bir döneme rastlar¹. Amerikan Aydınlanmasının bazı kesimlerce bir aydınlanma süreci

¹ Amerikan Aydınlanması üzerine yazılmış literatürde hiç tez bulunmazken sadece Amerikan aydınlanmasına dair genel bir bilgilendirmeye ulaşılabilecek bilgilere erişim sağlanabilecek belli başlı birkaç çalışma bulunmaktadır.

Köktaş, M. (2014), Amerikan Aydınlanması: Bir Giriş Denemesi, **Liberal Düşünce**, sayı 73-74, s.109-137.

Zariç, S. (2022), Aydınlanma Felsefesinin Ortaya Çıkışında ve Gelişiminde Etkili Olan Ülkeler, **International Journal of Social Humanities and Administrative Sciences**, Vol: 8, Issue: 58 s.1643-1650.

Köktaş, M. (2019), Bir Aydınlanma Şahsiyeti ve Amerikan Karakterinin İnşacıları Olarak Benjamin Franklin, **Mukaddime**, 10(2), s. 522-543.

Çiğdem A. (2015), **Aydınlanma Düşüncesi**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Hatipoğlu, O. G. (2021), **Amerikan Yönetim Düşüncesinin Doğuşu**, Siyasal Kitapevi, Ankara.

Köktaş, M. (2011), İskoç Aydınlanması ve Amerika, **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı: 63, s.235-256.

Koç, A. K. (2018), İngiliz ve Amerikan Devrimlerine Fransız Devrimi Üzerinden Bir Bakış, **Liberal Düşünce Dergisi** Cilt:23, s.53-73.

olarak kabul görmemesi ve daha çok bir bağımsızlık hareketi olarak değerlendirilmesi bu durumda etkili olmuştur. Amerikan Aydınlanması bağımsızlık süreciyle özdeşleştirildiği ve kendi koşulları içinde yaşanan bir değişim dönemi olarak görüldüğü için, bu coğrafyanın aydınlanma süreci yeterince sağlıklı değerlendirilememiştir.

Amerikan Aydınlanması, Avrupa ile aynı zaman dilimi ve aynı aşamalarda gerçekleşmemiştir. Amerikan Aydınlanması'nda etkili olan isimlerin Avrupa'daki yaşamlarından gelen tecrübeleri, Amerika'daki aydınlanma sürecinin Avrupa'dakine göre hızlı ve daha az sancılı yaşanmasında etkili olmuştur. Aydınlanma sürecini Amerika'da etkin kılan isimler Amerika kıtasının yerlilerinden oluşmuyordu. Göç yoluyla Avrupa'dan Amerika'ya giden kimseler Amerikan Aydınlanmasında etkili olmuştur. Kıtaya yeni gelen kişiler kendileriyle birlikte alışkanlık ve yaşamışlıklarını, olumlu ve olumsuz birikimlerini yeni yerleşim bölgelerine getirmişlerdir. Bu nedenle Avrupa'da rönesans ve reform hareketleriyle birlikte yaşanan değişim ve birikim Amerikan kıtasına büyük ölçüde aktarılmıştır. Aynı zamanda bu kişilerin -Avrupa'da monarşinin ve kilisenin etkin olduğu dönemde- baskı ve zulmün odağı olan bu yapılar hakkındaki olumsuz duygu ve düşünceleri de Amerika'ya taşınmıştır. Dolayısıyla çilenin ve kötü yaşamın sebebi olarak gördükleri kilise ve krallık yapılanmalarını bu yeni yaşam alanına taşımak istememişlerdir. Göç etmeden önce bu türden otoriter güç odaklarının keyfilikleriyle baş eden halkın tecrübe ve birikimleri, yeni ve el değmemiş topraklara geleneksel kurumların taşınmaması gerektiğini de göstermiştir. Amerika'nın kuruluş sürecinden itibaren böylesi bir tavır Avrupa'nın olumsuz etkilerinin Amerika'da görülmesine engel olmuştur. Bütün bunlar dönemin koşulları, elde edilen toplumsal birikimlerin ışığında, aydınlanma ilkelerinin toplumlara zuhur etmesi ve uygulanmaya konması açısından Amerikan ulusunun diğer toplumlardan farklı aşamalar geçirdiğini kanıtlamaktadır (Israel, 2013:45).

Amerikan Aydınlanmasının öncüleri ve bağımsızlık sürecinin yönetilmesini sağlayan aydınlar, aydınlanma değerlerini topluma yaymak için ellerinden geleni yapmışlardır. Amerikan Kurucu Babaları², Avrupa'dan getirdikleri kültürel mirasın

² Amerika Birleşik Devletleri'nin Kurucu Babaları, On Üç Koloniyi birleştiren, Büyük Britanya'dan bağımsızlık savaşını yöneten ve yeni kurulan Amerika Birleşik Devletleri için yönetimin nasıl olması gerektiğini şekillendiren, cumhuriyetin temel değerlerini inşa eden Amerikalı liderlerdir. İmga, O. (2010) *Amerika'da Din Devlet*, Liberte yayınları, 8.

etkisiyle Avrupa'dan farklı ve özgür bir toplum oluşturma isteği içinde olmuşlardır. Avrupa'da kötülük olarak değerlendirdikleri ne varsa yeni topraklarda olmamasının gerekliliği üzerinden yeni bir yönetim tarzını benimseme, özgür birey yaratma, değişime ve gelişime açık bir toplum oluşturma hedeflenmiştir. Amerikan değerleri olarak özgülünen kavramları etkin kılma ve Amerikan toplumuna kendine has bir karakter kazandırma, Aydınlanma ilkeleri çerçevesinde toplumu etkilemeyi amaçlayan değerli bir fikir adamı olarak Paine'in düşünceleri farklı noktada durmaktadır.

Paine Amerika'ya göç ederken zihninde Avrupa'nın geçirdiği din devlet ayrımında yaşanan olumsuzluklar, siyasal çekişmeler, monarşinin ve kilisenin başına buyruk otoriter tavırları vardı. Avrupa'da yaşarken monarşi ve kilisenin halk üzerindeki olumsuz tavırları, bilimsel yaşamın ilerleme çabaları ve insanların zihinsel gelişimine ket vurmak adına yaptıkları Paine'in içinde yaşadığı toplumun olumsuzlarını dair eleştiri getirme ve tüm bunlara karşı durmak isteğini yansıtıyordu. Amerika'ya göç edenlerin yaşadıkları kaygılar, onu bu topraklarda yeni bir girişimde bulunmaya itti. Ona göre Avrupa'nın kötü ve geri kalmış geleneklerinin gölgesinde yaşamak bu yeni topraklara umutla yeni bir başlangıç yapmak için kıtaya gelmiş olanlara hakaretti. Bu yüzden Paine, önce bağımsız bir toplum yaratmak, sonraki süreçte de Avrupa'nın karanlık gelenek ve kurumlarından, Avrupa'nın zihinsel prangalarından kurtulmuş özgür bir Amerika toplumu yaratmak için çaba harcamıştır. Halkı bilinçlendirmek ve özgür bir Amerika'nın olmasının mümkün olduğuna inandırmak için bildiriler yazan Paine bağımsızlık serüveninin sonunda inandığı aydın demokratik cumhuriyet düşüncesi etrafında şekillenmiş bir devlet yapısını oluşturmak için bağımsızlık bildirgesi ve anayasa oluşum sürecine dâhil olmuştur (Merriam, 1899:390).

Tez Amerikan aydınlanması, süreci şekillendiren değerler ve Paine gibi bağımsızlık serüveninin kahramanlarından olan önemli bir aydınlanma düşünürünün düşünceleri üzerinde şekillenecektir. Çalışma 18. Yüzyıl Amerikan aydınlanma süreci ve Amerikan aydınlanma düşünürlerinden Thomas Paine'in (1737-1809) Amerikan bağımsızlık serüveniyle birlikte aydınlanma sürecindeki konumu ve önemi; birey, devlet ve topluma ilişkin düşüncelerinin değerlendirilmesidir.

Amerikan aydınlanması bahsedildiği üzere daha çok devrim süreci ile ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle Amerikan aydınlanma süreci Aydınlanma çalışmalarında öncelikle dikkate alınmamıştır. Özellikle Paine'in fikirleri akademik literatüründe hak ettiği değeri görememiştir³. Oysa Paine Amerikan Aydınlanma düşüncesinin önemli temsilcilerindendir. Paine'in birey toplum ve devlete ilişkin düşünceleri günümüzde de önemli ölçüde geçerliliğini sürdüren fikirlerdir. Böyle önemli bir fikir adamının ve Amerikan aydınlanma sürecinin ülkemiz literatüründe pek fazla yer bulamaması önemli bir eksikliktir. Bu nedenle Amerikan aydınlanmasını ve temsilcileri işlemek, Amerikan toplumuna kazandırmak istedikleri karakteri anlamaya çalışmak kıymetlidir. Dolayısıyla tezin ilk amacı literatürde bu boşluğu doldurmak olacaktır.

Aydınlanma sürecinin anlaşılması Türk politik yönetim anlayışının gelişimi açısından son derece önemlidir. Özellikle Türkiye'de Fransız aydınlanmasını yüceltme alışkanlığı, İngiliz ve Amerikan aydınlanma süreçlerinin göz ardı edilmesine neden olmuştur. Oysa farklı toplumlarda farklı ilkelerle şekillenen aydınlanmayı bir süreç ve bütün olarak değerlendirmek bütüncül bakış açısı kazandıracaktır. Farklı aydınlanma süreçlerinin incelenerek etkilerinin ortaya konulması son derece önemlidir. Amerikan aydınlanmasının kendine has koşullarının ortaya çıkarılması ile toplumsal koşullarının belirlenmesi ve farklı noktaların vurgulanması gerekmektedir. Amerikan düşünürlerin

³ Literatürde Paine üzerinde yazılmış tez merkezi verilerinde yer alan 4 tez vardır:

Karabudak, H. (2021), **Deistik Din Eleştirisi ve Thomas Paine**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul.

Dodurga, A. (2021), **Thomas Paine'nin Din Anlayışı**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi., Ankara.

Gazel, A. G. (2013), **Thomas Paine ve Devlet Anlayışı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim dalı, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, İstanbul.,

Küçük, A. (2012), **Thomas Paine'nin Düşüncesinde Sivil Toplum ve Devlet**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim dalı, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul.

Literatürde Paine'nin düşüncelerini ele alan tek Türkçe kitap Yılmaz Z. (2020), **Thomas Paine Düşüncesinde Sınırlı Devlet** Pegem Akademi, Ankara adlı eseridir.

Literatürde yer alan Thomas Paine üzerine yazılmış kitap bölümleri ve makalelerde de oldukça sınırlıdır:

Usta S. (2018), **Dünyayı Değiştiren Düşünürler**, Kafka yayınları, İstanbul.

Gemalmaz, M. S. (2012) **Devlet Birey Özgürlük**, Legal yayıncılık, İstanbul.

Köktaş, M. (2019), Thomas Paine ve Aydınlanma Siyasal Düşüncesinde Devrimcilik, *Beytülhikme Reserach Article*, s.1097-1120.

sürece katkısını belirlemek, aydınlanmanın Amerika'daki boyutunu anlamak açısından elzemdir. Fakat Amerika'da aydınlanma etkilerini tüm yönleri ile ortaya koymak mümkün olmadığı için tez çalışmasında belli kısıtlılıklara ihtiyaç duyulmuştur.

Tez iki yönde ilerleyecektir: İlk olarak Amerikan aydınlanması değerlendirilecek, Amerikan aydınlanmasının dini, toplumsal, siyasal ve kültürel etkileri, amacı, diğer aydınlanmalardan farkı ele alınacaktır. İkinci olarak Amerikan aydınlanmasında fikirleriyle öne çıkan Paine'nin Amerikan aydınlanmasındaki yeri ve önemi, siyasete, bireye, topluma ilişkin görüşleri değerlendirilecektir. Paine gerek aydınlanma düşünürü olması gerekse aktif olarak Amerikan bağımsızlık serüveninde etkin rol oynaması yönüyle incelenmeye değer siyasi ve entellektüel figürdür. Fakat Paine'in düşüncelerini tüm yönleriyle incelemek gerek tez çalışmamızın sınırlarını açacağı ve kapsamın genişleteceği; konuyu farklı yönlerle çekip tutarlılığına zarar vereceği düşüncesiyle tezde sadece Paine'in birey, toplum ve devlet eksenindeki düşünceleri değerlendirilecektir. Dolayısıyla çalışmada temel nokta Amerikan aydınlanmasının öncesi ve sonrasında Amerikan toplumunu farklı kılan değerlerin Paine gözünden yansımaları ve sürece Paine'in katkıları olacaktır.

Tez üç bölümden oluşacaktır.

Tez çalışmasının birinci bölümünde Amerikan aydınlanması ele alınacaktır. Bölümde Amerikan toplumun oluşumu, aydınlanmada etkili olan isimler, öne çıkan değerler, Fransız ve İskoç aydınlanmalarından farkları ele alınmıştır. Aydınlanma düşüncesini besleyen din ve üniversitelerden bahsedilmiştir. Amerikan aydınlanması sürecinin fikri kaynakları ve Amerikan aydınlanmasının ilkeleri de değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde Amerikan Aydınlanma düşünürlerinden Thomas Paine'nin (1737-1809) yaşamı, eserleri, Amerikan bağımsızlık serüveniyle birlikte aydınlanma sürecindeki konumu ve önemi, birey, devlet ve topluma ilişkin düşünceleri ele alınmıştır. Amerika'daki aydınlanma sürecine Paine'in sunduğu katkılar, toplumu bilinçlendirmek için yazdığı yazılar ve bağımsızlık sonrası oluşan siyasal ve toplumsal yapıdaki rolü ele alınacaktır. Paine'e göre birey toplum ilişkilerinin sınırları, bireyin sahip olduğu hakları, bireyin nasıl özgürleşeceği konularındaki görüşlerine yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise monarşik bir yapının içinde yetişmiş Paine için yönetim düşüncesinin ne anlam ifade ettiği açıklanmaya çalışılmıştır. Paine için Anayasa, Devlet, Monarşi, Aristokrasi, Temsili demokrasi ve Cumhuriyet gibi siyasi kavramların anlamına yer verilecektir. Yönetim nedir? Bir devlet nasıl olmalıdır? Aydınlanmayla birlikte Amerika nasıl yönetilmelidir? Demokrasi bir toplum için ne ifade etmelidir? gibi sorulara Paine'in verdiği cevaplar üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Son olarak Paine'in barışla ilgili düşüncelerine yer verilmiştir. Paine'in için uluslararası ideal bir toplum ne ifade eder? Bir toplum hangi değerler sahip olmalıdır? Barış ve uluslararası ticaret arasında nasıl bir ilişki olabileceği gibi sorularda Paine'in düşüncesine yer verilecektir. Son olarak genel bir değerlendirme yapmak suretiyle çalışma sonlandırılacaktır.

Tez içeriği gereği teorik bir çalışmadır. Teorik bir çalışma olması nedeniyle açıklayıcı/betimleyici bir metin ortaya konulmuştur. Teorik çalışmalarda, nitel araştırmalarda olduğu gibi doğrudan, maddeleyerek bir tezin/ çalışmanın iddia/ iddialarının yazılmasının çok da doğru bir yaklaşım olmadığını kabul etmekle birlikte tez bazı öneriler geliştirmektedir.

Öncelikle Amerikan aydınlanmasının isimleri ve görüşleri ile Amerikan ulusal bilincinin oluşturmaya dair çabaları arasında yakın bir ilişki vardır. Ayrıca Kıta Avrupası ve özellikle Fransız aydınlanma geleneği, toplumsal ve siyasal yaşamda akla verdiği öneme uygun olacak şekilde Jakobenci bir cumhuriyet yönetime kapı aralamıştır. Amerikan aydınlanmasında İskoç aydınlanmasının, İngiliz geleneğinin etkilerinin daha çok görülmesi, akla daha sınırlı bir rol verilmesi, Amerikan toplumunun yerleşik kuramsal düzen (feodal düzen, kilise gibi) kaldırmak zorunda olmamaları ve Amerikan toplumunun göçmenlerden oluşan yapısı, farklı kimliklerin, inançların hoşgörü ile değerlendirilmesinin zorunluluğuyla karşılaştığı için daha özgürlükçü cumhuriyetçi yönetim, sınırlı devlet, birey ve hakları çerçevesinde siyasal kurumları inşa etmesini kolaylaştırmıştır.

Fransız devriminden önce gerçekleşmiş İngiliz ve Amerikan devrimlerinin etkilerinin Fransız devriminin oluşum sürecine katkısını kabul etmekle birlikte, İngiliz- İskoç aydınlanması daha yumuşak, daha tedrici, toplumsal değerlerle çok zıtlaşmayan bir değişim öngörülmüştür. Fransız aydınlanmasının aydınlanma

ilkelerinde ana itiraz noktasının dinde yoğunlaşması, toplumdaki diğer süreçlerde aydınlanma etkisinin daha parçalı/ gevşek/ yumuşak bir süreçte ilerlemesi Fransız devrimi sonrasında Jakoben bir yönetimin ortaya çıkması göze çarpan ilk farklılıklardır. Her ne kadar Fransız aydınlanması diğer aydınlanmalarla kıyaslandığında daha topyekûn bir aydınlanma projesi gibi görünse de başta eğitim olmak üzere toplumsal dönüşümü sağlayacak birçok süreçte zikzaklar çizerek ilerlemiştir.

Paine Amerikan aydınlanmasında Kurucu babalar ile entelektüel açıdan önemli ve farklı bir yerde durmuştur. Kurucu babalar daha politize bir düzlemde düşüncelerini gerçekleştirmeye çalışırken, Thomas Paine entelektüel açıdan süreçte daha fazla etkili olduğu söylenebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK VE MUTLULUK ARAYIŞI OLARAK AMERİKAN AYDINLANMASI

Amerika'daki ilk Avrupalı koloni yerleşimleri dönemi ile bu kolonilerin İngiltere'deki hükümetin egemenliğinden bağımsızlıklarını elde etmek için verdikleri mücadelenin ardından federal bir birlik oluşturmaları arasındaki dönem genellikle Amerikan Aydınlanması dönemi olarak adlandırılır. Amerika'da bağımsızlık mücadelesi, ekonomik, politik ve toplumsal dönüşümler aydınlanma sürecini desteklemiştir. Fikirleri ve idealleri açısından İngiliz Aydınlanmasından daha çok beslenen Amerikan Aydınlanması, kıtanın coğrafi ve tarihsel koşulları ile kendine özgü entelektüel bir gelenek inşa etmiştir.

1.1. AMERİKAN AYDINLANMASINA GİDEN TARİHİ SÜREÇ

1619 yılına gelindiğinde Amerikan tarihi için 3 büyük olay meydana gelmiştir. Bunlardan ilki içinde doksan kadını taşıyan bir geminin Amerika'daki göçmenlere eş edilmesi için kıtaya getirilmesidir. İkincisi kıtada bir kilisede, bir vali ve altı üyeden oluşan her plantasyondan temsilcilerin bulunduğu meclis toplantısının yapılması, yani ilk temsili meclis uygulamasının görülmesidir. Üçüncüsü ise bir gemi dolusu zenci göçmenin kıtaya getirilerek köle olarak satılmasıdır (Atature, 2017:45). Üç gelişme Amerika'nın nasıl şekilleneceğine dair ilk sinyalleri vermiştir.

1.1.1. Amerika'nın Kuruluşu ve Aydınlanma Sürecinde Göç Etkisi

1600'lü yıllardan 1700'lü yılların sonuna kadar Amerika'da bir göç dalgası yaşanmış ve Amerika'nın kurulmasına öncülük eden isimler kıtaya gelmiş ve devletleşme süreci başlamıştır. Şüphesiz Amerika'da yeni bir ulus inşa etme süreci hiç kolay olmamıştır. Tehlikeli ve zorlu engellerle dolu bir yolculuktan sonra ulaşılan kıtada güvenilirmez vahşi olarak nitelendirilen yerli halka karşı mücadele edilmesi

gerekiyordu. Bilinmeyenlerle dolu bir coğrafyada özgür bir yaşam kurma düşüyle yola çıkan göçmenler büyük engellerle karşılaşmışlardır. Bütün engellere rağmen oldukça inançlı ve mücadeleci olan göçmenler özgür ve mutlu bir yaşam kurma hayaliyle dirayetli bir duruş sergilemişlerdir (Alfred, 2009:70).

Amerika'nın keşfi ile büyük devletlerin koloni kurma yarışına girmesi, İngiltere'nin diğer devletler arasında öne çıkmayı başarması Amerikan tarihinin şekillenmesinde önemli idi. 1600'lerin ortalarında İngiliz kilisesindeki kralın üstünlüğünü kabul etmediği için Kalvinist bir grup önce Hollanda'ya göç etmiş, buradan da kötü şartlar nedeniyle Amerika'ya göç etmiştir. Kıtaya Mayflower gemisiyle gelen ve kendilerini 'Pilgrimler' olarak değerlendiren bu grup, Amerika'nın kuruluşunda çekirdek yapıdır. Daha sonra Amerika'ya gerçekleştirilecek olan Püriten göçlere öncü olmuşlardır. İlk İngiliz yerleşimciler kıtanın kuzey bölgesinde New York, Güney bölgesinde ise Chesapeake isimli iki koloni kurmuşlardır. Göçlerle kıtada artan Püriten nüfus Massachusetts'de kurulan ilk koloniye sığmayarak farklı yerleşim yerlerinde yeni koloniler kurmuşlardır. Rhode Island'a giden grup, radikal görüşleri olan kilise-devlet ayrımını savunan kimselerden oluşuyordu. Cambridge'den batıya doğru hareket eden ve Maryland'da kolonileşen grup ise liberal görüşleri olan mezhep olarak Protestan ve İngiliz Katoliklerinden oluşuyordu. Toplumda farklı mezhepsel grupların bir arada yaşaması ve mutlu olma ideali ile kurulan kolonilerde dinsel hoşgörünün varlığı Avrupa'dan kıtaya yapılan göçlerin artmasına neden olmuştur. İlerleyen dönemlerde hem koloni sayısını hem de yerleşimci sayısını artıran İngiliz yönetimindeki koloniler ekonomik ve sosyal olarak ilerleme kaydetmişlerdir (Ryder, 2004:12). Amerika kıtasında kurulan İngiliz kolonileri farklı ülke kolonilerine göre daha özerk yönetim biçimleri benimseyen kolonilerdir. O dönemde İngiliz kolonilerinde üç yapılanma dikkati çeker. Bunlardan ilki İngiliz yönetiminin kendisinin Amerika kıtasını sömürgeleştirmek adına kurduğu kolonilerdir. İkincisi kralın imtiyazlı aile veya zengin kişilere bahşettiği yetkilerle kurulan kolonilerdir. Üçüncüsü ticaret ile uğraşan kimselere tanınan yetkilerle kurulan kolonilerdir. İngiliz yönetimiyle doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ilintili bu koloni yapılarında İngiliz yönetim ve demokratik yapılaşmasının etkileri ve uygulamaları görülür. Koloni yönetimleri öz yönetim fikri ile teşekkül etmiş, bu durum Amerikan devrimi sonrasında devlet yapılanmasını etkilemiştir (Cohen, 1995: 67).

1600'lü yılların sonuna doğru göçmenler kıtanın içlerine doğru girmeyi başarmıştır. İngiliz, Hollanda, İsveç gibi farklı Avrupa ülkelerinden gelen kimseler Pensilvanya'da bir araya gelerek yeni bir koloni kurmuşlardır. Kurulan bu kolonide William Penn öncülüğünde Quaker felsefesiyle örnek bir cumhuriyet idaresi kurulmuştur. Kolonide yerleşenler yerel halkla (Kızılderililerle) iyi geçinmiş, sivil örgütlenme yapıları gelişmiş, yasa yapım süreçlerine halk dâhil edilmiş ve farklı mezheplerden gelen kişilerin bir arada yaşaması dinsel hoşgörüyü geliştirmiştir (Marienstrass, 2000:630).

İngilizlerden başka Almanlar, Hollandalılar, İskoçlar ve İrlandalılar kıtaya göç etmişlerdir. Afrikalı siyahiler ise tüm göçmenlerin %5 ini oluşturmaktadır. İngilizlerin çoğunlukta oluşu ve misyoner tavırları kendi dillerini ve kültürlerini ön plana çıkartarak diğer azınlıklara üstünlük kurmalarını sağlamıştır. Bazı Alman grupları, Amishler, Moravianlar, Dunkerler gibi muhafazakâr pasifist gruplar bu duruma direniş gösterse de İngilizlerin kararlı tutumu ile direnişler kırılmış ve kıtada İngiliz kültürü/ geleneği hâkim olmaya başlamıştır (Kennedy, 1993:25).

Kolonilerin kuruluşuna aracılık eden devletlerin aracı kurum işlevi görerek oluşturduğu şirketler kıtada yerleşimin hızlanmasını sağlamıştır. Kıtaya göçmen transferi yapan bu şirketler toprak dağıtımı, kurulan kolonilerin güvenliğini sağlaması, kolonilerde para basımı ve kıta toprak egemenlik sahalarında çıkan madenleri işleme gibi önemli yetkilere sahiplerdir (Hatipoğlu, 2021:45). Bu yetkiler şirketlere kral tarafından bir beraat şeklinde bahşedilerek verilmektedir. Yine kolonizasyon aşamasında kullanılan yöntemlerden birisi de kralların nüfus alanlarında bulunan kıta topraklarını mülk yoluyla kendi çevresinden kimseleri onore etmek için kullanım hakkını vermesidir. Bu yöntemde koloni yönetimine ve göçmenlere kral tarafından 'Great Charter' (Magna Carta – Büyük Sözleşme) yani anayasa yapım hakkı ve temsil yetkileri tanınmıştır. Bu yetkilerin yöneticilerle halk arasında olabildiğince dengeli paylaşımı sayesinde kolonilerde hoşgörüye dayanan, mutluluk ve gelecek vadeden bir yönetim şekli ortaya çıkmıştır (Atature, 2017:50).

Amerika kıtasına ilk göçler kötü ekonomik koşullar, dinsel baskılar ve karışık bir siyasal ortamın gölgesinde gerçekleşmiş olsa da Amerika'nın temellerinde sözleşme/

antlaşma vardır. O sözleşme geleneği sivil devlet yapılanmasının ilk örneğini oluşturduğu gibi, bireylerin birbirleri olan ilişkilerindeki sınırları da göstermektedir.

Kolonilerin Avrupa kıtasıyla hem ticari ilişkileri hem de yönetsel ilişkileri devam etmiştir. Özellikle Amerika'nın ticari ilişkilerde kolonilerin katma değeri yüksek ürünleri satarken vergilendirmede yaşadığı sıkıntılar ve koloni vatandaşlarının sadakatle bağlı oldukları İngiltere'de, vatandaş olarak değerlendirilmemesi kıta da hoşnutsuzluğu başlatan önemli gelişmelerdendir. İngiltere'de 3. Kral George'un tahtta olduğu dönemde koloniler üzerinde aşırı vergilendirme, yargılama işleyişindeki sıkıntılar, kolonilerin yasama işlemleri üzerinde yaşanan kısıntılar halkın kırılganlığını artırmıştır. Bu sorunlar Koloniler ile İngiliz yönetimi arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. Ayrıca 30 yıl savaşları ve Kral Charles'ın ölümüyle birlikte gerçekleşen siyasi çekişmeler ile uğraşan İngiliz yönetiminin kolonileri kendi sorunlarıyla birlikte yalnız bırakması koloniler arasında birlik olma düşüncesini güçlendirmiştir. 1643'te New England Konfederasyonu'nun kurulmasıyla oluşan birlik olma, bir olma anlayışı o dönem kolonilerde Amerikalılık bilincinin oluşmasını kolaylaştırmıştır. İlerleyen dönemlerde İngiliz yönetiminin kolonilere karşı ilgisiz tavrının sürmesi Amerika kıtasının sorunlarını sadece Amerikalıların çözebileceğine yönelik inancı artırarak Amerikan devrimine giden süreci tetiklemiştir (Allison, 2012: 62, 63).

Kral George savaşı olarak bilinen 1744-1748 yıllarında Fransa yönetimindeki kolonilere yönelik gerçekleşen mücadele başarılı olmuş, koloniler Louisburg Kalesini ele geçirmiştir. Hindistan'da Fransa himayesindeki Madras karşılığında, kalenin Fransaya iade edilmesiyle büyük hayal kırıklığına uğrayan koloniler, İngiliz yönetiminin kıtadaki etkinliğine karşı güven duygusu zedelenmiştir (Dilek, 2014: 44-45). Yedi yıl savaşları olarak adlandırılan, kıta üzerinde egemenlik kurma yarışı da Amerikalıları yaralamıştı. Doğrudan muhatap olmadıkları bir konuda taraf olmak zorunda bırakılmaları ve topraklarının savaş alanına çevrilmesi Amerikalılarda bir şeylerin yanlış gittiğine dair bir sorgulama yapmasına neden olmuştur. Fransa ve İngiltere'nin kıtanın kaderini belirlemede otorite olmak için gerçekleştirdikleri bu savaş İngiltere'nin üstünlüğüyle sonlanmıştır. Savaş sonrası savaş zararlarının tazminine yönelik Amerikalılardan vergi istenmesi de sonun başlangıcı olmuştur. Bu savaş Amerikalı olma bilincini iyice güçlendirirken, İngilizler koloniler üzerinde daha

fazla etkili olmaya çabalamıştır. Kıtada baskıcı ve sınırlayıcı güç olarak İngiltere talep ettiği vergilerle Amerikalıların iyice tepkisini çekmiştir. Vergi almak için vatanseverlik argümanının kullanan ve tabiri caizse İngiliz korumasının bedelini talep eden İngiliz yönetimi, Amerikalıların gözünde kendileriyle çelişmiştir. Temsil hakkı tanımadıkları Amerikalılardan vergi alarak anayasalarındaki temsilsiz vergi olmaz kuralını kendileri çiğnemişlerdi (Lerner, 1994:28). Bu durum Amerika’da üç grubun ortaya çıkmasına yol açtı. İlk grup Amerikan vatandaşlarına temsil yetkisi verilmesi halinde Britanya’nın bir parçası olarak kolonilerin siyasi yaşamlarını sürdürmelerinden yana olan Loyalistler yani krala sadakat besleyen ve İngiliz olmanın gücüne inanan grup. Bu grupta yer alanlar İngiliz yönetimiyle bağlantılı olan yöneticiler ve Anglikan kilisesi mensubu din adamlarıyla ve İngiliz yönetimi altında yaşamaktan memnun olan kimselerdi (Jasanof, 2011:30). Diğer grup ise kendi koydukları kurallara dahi uymayan, bir yönetim altında yaşamak istemeyen, Amerika’nın kaynaklarından faydalanan İngilizlerin Amerikalıların haklarının göz ardı ettiğine inanan, Amerikan kaynaklarının yalnızca Amerikalılara ait olduğunu savunarak bağımsızlık yanlısı söylemler geliştiren ayrılıkçı radikallerdir. Üçüncü grup ise iki tarafın fikirlerini de benimsemeyerek tarafsızlık yanlısı olan gruptu. Bu grup dini inançları gereği savaş karşıtı olan pasifist Quaker kökenli kimseler ve Amerikan yerlilerinden oluşan gruptur. Özellikle yerliler ilk başta tarafsız kalma taraftarı olsalar da sonrasında bağımsızlık savaşı sürecinde güçlü İngiltere’nin yanında olmanın daha karlı olacağını düşünerek İngilizlerin yanında saf almışlardır (Gragg, 2009:60). Bu gruplaşmaların şekillenişinde ekonomik nedenler etkili olsa da aydınlanma düşüncesinin sömürge düzenine kaşı tavrı radikallerin teorik yönünü beslemekteydi. Ve bu durumun karmaşıklığının belirleyicisi aydınlanma taraftarları olacaktı (Pangle, 1988:20).

İngiltere’nin koloniler üzerine yüklediği vergi yükleri karşısında ezilen Amerikalılar seslerini duyurabilmek için koloniler aralarında kıta kongresini organize etmişlerdir. Bu kongrede koloniler arası fikir ayrılıkları yerini İngilizlere karşı Amerikalı kimliği altında birleşme düşüncesine bırakmıştır. Bu durum Edmund Burke gibi İngiliz düşünürleri harekete geçirmiş ve kolonilerdeki bu birlik olmaya yönelik hareketlerin koloniler üzerindeki İngiliz egemenliğine zarar verecekleri yönünde İngiliz yöneticilere uyarılarda bulunmasına neden olmuştur (Larkin, 1998: 250-252).

Kolonilerin oluşum sürecinde gmenlerin önemli bir kesimini oluşturan İngiliz kökenli kimselerin zihinlerinde kıtaya transfer olan İngiltere hukuk anlayışı ve krallar göçmenlere bazı imtiyazlar tanıdığı beratların verilmesi göçmenlerde gl bir temsil sistemi, özgürlüklerin sınırların geniřletilmesi⁴ ve harcamaların kontrollerini ele almak için mücadele etme isteği oluşturmuştur. Bu durum anayasal hükümet yapılarının oluşumuna kolaylık sağlarken, kolonilerin kendi kendilerini idare etme düşüncesini güçlendirmiştir. Özellikle kralların verdiği yazılı beraatlara atfedilen değer ve yazılı hakları kutsal sayma bilinci Amerikalıların yönetim biçiminin oluşum sürecinde etkili olmuştur. Yine kralların koloni yönetimine atadığı valiler ile göçmenlerin oluşturduğu halk meclisleri arasında yaşanan hak mücadelesi ve mali harcamalarını kontrol altına alma girişimlerine yönelik çabaları kolonilerin kendi kendileri idare etme kapasitelerinin gelişimine katkı sunmuştur (Commager, 1977:60).

Koloniler içinse durum zgr ve mutlu yaşam vaadini gerçekleştirmeyen, doğal hak ve hürriyetlerine saygı duymayan bir yönetime sadakatle vergi vermek yanlışlığı sorgulayan ve doğal hak ve hürriyetlerini teminat altına almak adına bağımsızlık sürecini yönetmekten başka seçenek bırakmayan bir durum ortaya çıkar mıştır. Bu durum Amerikan Bağımsızlık serüveni içinde her daim zgr ve asi bir ruh barındıran kimselerin istekleri zerine II. Kıta Kongresinde ortaya çıkmasını sağlamıştır. 11 Haziran 1776 Kıta kongresinin organizesinde görevlendirilen Benjamin Franklin, John Adams, Thomas Jefferson, Robert Livingston, Roger Sherman gibi isimlerin hazırladığı Bağımsızlık Bildirgesine önce 12 koloni, sonrasında ise New York katılmıştır. 13 koloni tarafından uzlaşılan bir metin üzerinden ABD'nin kuruluş temelleri atılmış ve bağımsızlık süreci sonlanmıştır.⁵ Bağımsızlık süreciyle Amerikan aydınlanması sonlanmıştır. Amerikan devletinin

⁴ New York kolonisi kuruluş dönemindeki düşünce serbestisi zamanla halkının şikyetine konu olmuştur. Kozmopolit yapısı ve serbest düşünce yapısıyla koloni maceraperestlerin durağı olmuştur. Karaçay, H. (2016), Bretton-woods kuruluşları, New York uzlaşısı ve yoksullukla mücadele politikaları, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 34, Sayı 1, s. 93-114.

⁵ Amerikalı kolonilerin İngilizlere karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesini Ralph Waldo Emerson "Tüm dünyada duyulan silah sesi " olarak nitelemiştir. Emerson, R.W. (1841). **"Self-Reliance"**. Charles William Eliot (Ed.). Harvard Classics. Volume 5, ss. 59-69.

kuruluşu⁶, anayasanın oluşumu ile Fransız aydınlanmasına kurucu liderlerin yaptığı danışmanlık Amerika’da aydınlanmanın son aşamasıdır (Adams, 2022: 60).

Koloniler geniş bir siyasi özgürlük gelişimi büyük ölçüde hayata geçirilmiş olsa da toplumda bütün sınıfların idareye etkin katılımı sağlanamamıştır. Ayrıca bazı kolonilerde toplumda dini yöneticilerin etkin olduğu yönetim mekanizmalarının bulunması nedeniyle teokratik bir yönetim anlayışı egemen olmaya başlamıştır. Yine bazı kolonilerde etkin olan aristokrasi kökenli ailelerin egemenliği, siyasi tekelleri altında tutmaya çalışması ve halkın bu konuya karşı tepkisi ailelerin hakimiyetini kırmaya yönelik bazı isyanların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tarz isyanlar ve siyasete katılım açısından temsil sisteminin görüldüğü yapılar halk için yeniydi. Bu eylemler Amerikan bağımsızlık sürecine giden yolda aydınlanma dönemine katkı sunmuş ve Amerikalılık ruhunun oluşumunu sağlamasında etkili olmuştur. Kıta göç eden ilk göçmenlerin önemli bir siyasi özgürlüğü sahip oluşu dini hoşgörünün artmasını sağlayan önemli bir etkendi. Bu durum kolonilerde yaşayanlar arasında farklı dini mezheplerden olan insanların bir arada uyum içinde yaşamasını olumlu etkiledi (Commager, 1977: 60).

Amerikan toplumunu kozmopolit yapısına rağmen bir arada tutan bağımsızlık savaşı için bütün farklılıklara rağmen bir araya getiren güç ideolojik birliktir. İdeolojik birlikten kasıt Amerikan Aydınlanması değerleriyle Amerikalıların kozmopolit durumunda farklılıkları öne çıkarmaktan çok özgürlük, cumhuriyetçilik ve eşitlik kavramları ile toplumu Amerikan ideolojisini temsil eden bu değerler ışığında bütünleştirmektir. İngiltere’nin kıtadaki üretimin devamlılığını sağlamak için bulduğu çözüm ise “Not For Ourselves, But For Others” (Kendimiz için değil Amerika için)

⁶ Amerika’nın kuruluşu insan haklarını ilke edinen bir düzenin oluşumunu sağlayan bir devletin oluşumu açısından Avrupa’daki devletlere örnek teşkil etmiştir. Ayrıca Avrupa’daki göçmenlerin sığınağı haline gelen kıta Avrupa kültürünün yayılımı açısından önemli alan oluşturmıştır. Avrupa’dan Amerika’ya doğru yaşanan bu göç dalgası Avrupa’daki işsiz sayısını azaltırken, Avrupa’daki dini ve siyasal kargaşanın kıtaya taşınan göçmenlerin nazarında önemini kaybetmesine yol açmıştır. Amerika artık doğal zenginlikleri ve yeni bir devlet yapılanmasıyla Avrupa toplumlarına karşı denge unsuru bir güç olarak uluslararası alandaki yerini almıştır. Amerikan aydınlanma süreci Amerika’yı sadece Avrupa’ya karşı denge unsuru yapmamış, aynı zamanda Amerika’yı dünyayı daha mutlu kılma misyonu yüklemiştir. Ronald Steel’e göre Amerika Avrupa’yı her düştüğünde kaldıran ve insanlığa yeni bir biçim veren yapısıyla dünya düzeninde mutlu olma misyonunu en güzel şekilde yerine getirmektedir. Steel R. (1964), **The End of Alliance Amerika and The Future of Europe**, Viking Prees. s.60.

sloganı ile kıtaya göçten doğabilecek olumsuzluklar gizlenmek üzerine kurulu idi (David, 2006:10).

Amerika’da doğal özellikler siyasi yapılanmaların örgütlenme şekillerini etkilemiştir. Kıtanın girintili yapısı büyük yapılanmaların oluşumuna engel olmuş, büyük siyasi örgütlenmeler yerine küçük yerel örgütlenmeler öne çıkmıştır. Farklı özelliklere sahip bir büyük koloni yerine birkaç küçük koloninin birleşmesine yönelinmiştir. Amerika’nın coğrafi yapısı siyasal yapıyı etkilediği kadar, toplumsal yapıyı da etkilemiştir. Oldukça engebeli bir arazi ve uçsuz bucaksız topraklarda göçmenler hem anavatanla olan ilişkiyi sağlamak hem de geniş vadi ve ovaların olması nedeniyle kıyı bölgelerde yerleşim kurmaya tercih etmişlerdir. Yerelde özelliklerini muhafaza etme ve bağımsızlıklarını korumaya çalışan koloniler için kıtanın iç kısımlarını keşfetmek arzusu, federe bir yapının oluşturulması açısından zorunluluktadır. Ayrıca eşit şartlarda aynı zorluklarla mücadele eden kolonilerde farklı etnik ve dinsel çeşitliklerin bulunması hoşgörü, demokrasi ve Amerikalılık bilincinin gelişimine katkı sunmuştur.

1.1.2. Amerika Bağımsızlık Sürecinde Önemli Aşamalar

Koloni kurucularından Roger Williams’ın self government (Kendi kendini yönetme ilkesi) ilkesi ve din özgürlüğüne ilişkin görüşleri Amerikan Anayasasının oluşum sürecinde yararlanılan fikirlerden olmuştur. Mayflower sözleşmesi (1630) Amerikan kuruluşu açısından ilk defa sivil anlayışla hazırlanmış sözleşmecilik yaklaşım öngören önemli bir belgedir. Bu belgenin hazırlanış felsefesi self government ilkesine kaynaklık etmiştir. Aydınlanma düşünürlerinin büyük ölçüde yaşadığı Massachusetts kolonisi Amerikan bağımsızlık sürecinde özel bir yere sahiptir. Massachusetts’in kraldan alınan özel izinle İngiltere’den bağımsız kurulan ilk koloni olması, bölgenin özgürleşmesinde önemlidir. Pul Yasası koloniler arasında self government ilkesinin gelişimini desteklemiştir. Pul Yasası gelirleri azalan İngiliz yönetiminin Amerikan kolonilerini üzerindeki ekonomik gelirlerini artırmak için resmî belgelerin üzerine pul yapıştırma zorunluluğu getirmesidir. Bu vergi Amerikalılar üzerinde sanal temsil ilkesinin geçerli olduğunu söyleyen ve kendi vatandaşlarına ‘temsil edilenlerden vergi’ politikasını uygulayan İngiliz yönetiminin ikircikli bir tutum olarak değerlendirmiştir. Yasaya karşı hem gelirlerini azaltması hem de temsil edilmedikleri gerekçesiyle

Amerikalılar tarafından sert protestolar tertiplenmiştir. Bu protestolarda Samuel Adams'ın da içinde bulunduğu *Sons of Liberty (Özgürlüğün Evlatları)* adlı yapı bağımsızlık yanlısı Protestanların örgütlenmesinde önemlidir. Protestolar yoğunlaşınca protestoları hukuki bir zemin kazandırmak için Massachusetts eyaleti *Stamp Act Congress (Damga Kanunu Kongresi)* toplantı çağrısı yaptı⁷. Bu kongre sonucunda eyalet meclisi 'temsil- vergi' ilişkisine vurgu yaptığı bir karar alarak İngiliz yönetimini eleştirdi. Protestoların ve eleştirilerin artması üzerine geri adım atan İngilizler Amerikan kolonileri üzerindeki etkisini yitirmemek için *Explanatory Law (Açıklayıcı Kanun)* u yürürlüğe koyarak kolonilerin bağımsız karar alma sürecini kısıtlamıştır. Ancak ek vergilendirme yasaları ile bir süre duran protesto gösterileri yeniden alevlenmiştir (Timothy, 1998:55).

Protesto gösterileri sırasında Amerikalı eylemcilerin İngiliz askerlerine kartopu atması ve askerin eylemcilerin üzerine ateş açması sonrasında eylemciler ölmüştür. Amerikan tarihine Boston Katliamı olarak geçen olay sonrasında İngiltere koloniler üzerinden alınan vergileri azalttı. Bu durum koloniler üzerinde olumlu bir hava yarattı ve bağımsızlık yanlısı hareketin popülerliğine zarar verdi. Bağımsız yanlısı gruplar azınlık olarak kalsa da vergilendirmenin hukuki olmadığını belirten ve kolonilerin tam bağımsızlığını amaçlayan söylemler geliştirmeye devam ettiler. Bu azınlık grup halkı bağımsızlığa ikna etmek ve İngiliz hukuksuzluğuna karşı bir dizi eylem yapıp bağımsızlık ateşini diri tutmaya çalışıyordu. Üzerinden yüksek oranlarda vergi alınan çay vergisini protesto etmek için Boston'da İngiliz hükümetine ait olan kolonilere dağıtılmak üzere hazır bulunan bir gemi çay Kızılderili kılığında eylemciler tarafından Boston Limanından denize döküldü. Tarihe *Boston Çay Partisi* olayı olarak geçen bu gelişme İngiliz yönetiminde şok etkisi yaratmıştır. Eylemin kıtada İngiliz otoritesine zarar verdiği düşüncesiyle, İngiltere kolonilerin yönetimini sınırlayan yasal önemler ve ağır vergilendirmeler yapılan tarihe *Tolere Edilemez Yasalar (The*

⁷ İngiliz yasalarına göre vergi ve temsil arasında doğrudan ilişki vardır. Yasalara göre yasa olmadan vergilendirme yapılamaz. Vergi veren her birim söz sahibi olmak ister ve parlamentoda temsil hakkını elde eder. Amerikan kolonileri de vergi verdikleri sürece bu ilke geçerli olmuştur. Ancak zaman içerisinde Amerika'da bu ilkenin gerçeği yansıtmadığı, vergi verilmesine rağmen kendilerinin İngiliz parlamentosunda temsil edilmediğini iddia etmişlerdir. İngiliz parlamentosundaki temsili sahte temsil olarak değerlendirmişler ve Ekim 1765'te New York'ta toplanan Pul Yasası Kongresinde "Kendi meclisleri dışında hiçbir kuruluşun anayasaya uygun olarak vergi yükleyemeyeceğini" ilan etmişlerdir. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/ingiliz_devrimi **Erişim tarihi: 11.01.2024**

Intoloreble Act) olarak geçen bir dizi yasayı yürürlüğe koymuştur. Bu durum karşında koloniler Amerika'nın sorunlarını Amerikalılardan başka kimsenin çözemeyeceği anlayışı geliştirmiştir. İngiltere'yi protesto etmek ve Koloniler arasındaki bağları kuvvetlendirerek protesto etkisini artırmak için Birinci Kıta Kongresini toplamışlardır. Kongrede çıkan karara göre vergilendirmelerin hukuksuz olduğu vurgulanmıştır. Kolonilerin siyasi bağımsızlığına zarar veren yasalar reddedilmiştir. Doğal hukuk anlayışına göre yaşam, mülkiyet, öz yönetim ve özgürlük vurgusu yapılmış, haksız düzenleme ve denetimlere karşı müdahil olunacağı belirtilmiştir (West, 1988: 22).

Kongreden sonra bağımsızlık yanlısı ve bu işin ılımlı kararlar alıp İngiliz toleransına bırakılmayacak kadar koloniler üzerinde tahrip etkiler bırakacağını düşünen bağımsız yanlısı grup asker toplayarak olası bir çatışmaya hazırlık yapıyordu. Fakat kıta içinde Tory olarak adlandırılan kral yanlısı kimselerin sayısı hala bağımsızlık yanlılarından fazla idi ve bu durum iç savaş çıkmasına neden olabilirdi. Kısa süre sonra İngiliz kışkırtmaları sonunda kral yanlıları ile bağımsızlık yanlıları arasında çatışmalar başlamıştı. Ordunun başındaki Washington, öz yönetim konusunda az da olsun bir tecrübesi olan kıtanın bir başka ülke tarafından idare edilmemesi gerektiğini, siyasal özgürlüğünü kazanması gerektiğine inanıyordu. Fakat kral yanlılarının nasıl ikna edileceği ve kıtanın nasıl bütünleşeceği önemli bir sorundu. Ayrıca her ne kadar kıtada ekonomik bir birikim süreci yaşanmış olsa da İngiltere'ye karşı bir savaşın yürütülmesi için maddi güç ve askeri güce ihtiyaç duyulduğu bağımsızlık yanlılar tarafından kabul ediliyordu (Zuckert, 1996:55).

Bağımsızlık öncesinde öncelik sıralanması yapıldı. Franklin asker, mühimmat ve parasal destek için ikna kabiliyetini⁸ kullanarak, düşmanımın düşmanı benim dostumdur mantığı ile Fransa'yı Amerika'nın yanında İngiltere'ye karşı savaşa dâhil

⁸ Franklin önemli bir ikna uzmanı olarak farklı yöntemler kullanırdı. Herkesçe bilinen diplomatik yeteneklerinin yanı sıra Franklin zengin ve nüfuslu Fransız hanımlar ile Fransa'nın önemli politik liderlerinin eşlerini baştan çıkararak bazı önemli bilgiler elde ederdi. Fransa'yı savaşa dâhil etmek için elde ettiği bilgiler ve Fransızlardan önemli miktarda para desteği elde etmesi bağımsızlık savaşında önemli idi. Fransa'nın İngiltere'ye karşı Amerika'nın yanında yer alması için ikna etmesi Amerika'ya hem ihtiyacı olan askeri mühimmat hem de ekonomik desteği sağlamıştı. Fakat tarihçilerin Franklin'i Fransız devrimini başlatan kişi olarak göstermesi onun politik itibarını zedelemiştir. Tarihçilerin çoğu Fransa'nın Amerika'nın müttefiki olması için ikna etmesinin Fransa ekonomisini batma noktasına getirdiğini iddia eder. Ketcham, R. L. (1965). *The political thought of benjamin franklin*. Bobbs-Merrill Company.459.

etmiştir. Franklin'in çabaları ile Amerika İngiltere karşısında güçlü bir ittifak bulmuştu. Washington İngilizleri savaş meydanında yenmek için görevlendirilmişti. Fakat İngiliz yanlısı 'Tory'lerin ikna edilmesi hem kıta bütünlüğünün sağlanması hem de İngiltere'ye karşı bu kişilerden bilgi alınması Washington'un karşılaştığı önemli sorunlardan birisidir. Bu amaçla güvenilirliği ve dürüstlüğüyle⁹ tanınan Washington gizli teşkilat kurmuştur. Bu teşkilatta Tory'lerin taraf değiştirerek bağımsızlık savaşına ikna edilmesine hem de bazı istihbarat bilgilerinin amacı dışında kullanılarak savaşta Amerika lehine sonuçlar edilmesini sağlamıştır. Bu süreçte İngiltere'ye karşı bir bağımsızlık bildirgesi yazılması ve çatışmaların nedenin bağımsızlık ile özgürlük arayışının bir temsili olduğu gösterilmeliydi. Bu amaçla görevlendirilen isim ise Thomas Jefferson idi. Jefferson bu görevi üstlendikten sonra hemen işe koyuldu. Jefferson liderliğinde oluşturulan bağımsızlık bildirgesi yazım kurulu Benjamin Franklin, John Adams, Robert Sherman, Robert Livingston, aydınlanma düşüncesi savunan önemli Amerika'nın entelektüel ve iyi eğitim almış isimleri seçilmiştir. Bağımsız bildirgesiyle, kazanılan siyasi zafer Washington'un askeri başarısıyla taçlanmıştı. Bu noktadan sonra Amerika'nın gündemindeki konular, egemenliğin kaynağının ne olacağı, doğal hukuk anlayışı temelli bir anayasanın kurulması ve cumhuriyet düşüncesine dayanan bir özgürlükçü devlet anlayışının nasıl ve hangi yöntemlerle kurulacağına yönelik farklı görüşlere sahip Aydınlanma düşünürlerinin ve kurucuların tartışmaları olmuştur. Bu tartışmaların şekillenmesinde Amerikan aydınlanma düşünürleri Cromwell Cumhuriyetini ve şanlı devrimin İngiliz politik yaşamına olan etkisini deneyimlemiş bir nesil olması etkilidir. (Tocqueville, 2016:445).

⁹ Washington'un hayatında, gerçek farklı olsa da hiç yalan söylemediği ve çok güvenilir bir isim olduğu Amerikan Tarihçiler tarafından ifade edilmiştir. Washington kurduğu hafife teşkilatıyla kral taraftarları ile iletişim kurmuştur. Böylece savaşın seyri hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir. Bazen İngiltere'nin savaş stratejilerinin neler olduğu öğrenilmiş, bazen de kral yanlılarına yanlış bilgiler verilerek İngiltere'ye ulaşması sağlanmıştır. Savaşın seyrinin değişmesi sağlayan bilgiler hakkında detay ancak Washington'un ölümünden sonra el yazması olarak aldığı notlardan elde edilmiştir. Middlekauff, R. (2015). *Washington's Revolution: The Making of America's First Leader*. Knopf Doubleday Publishing Group.

1.1.3. Aydınlanma ve Ekonomik Gelişmeler

17. Yüzyıl batıda sanayinin gelişimiyle kapitalizmin ilerleme kaydettiği bir dönem olmuştur. Kapitalizmin ilerlemesini iki şekilde gerçekleştirmiştir;

1) Geleneksel yöntemlerle elde edilen ürünlere el koyarak köylünün emeğini gasp etme,

2) Zorbalıkla elde edilmiş kolonyal birimler üzerinden vergilendirme yapılarak o bölgenin kaynaklarına el koyma.

18. Yüzyıl ürün satılacak pazarların ve farklı ürünlere talebin artması ile birlikte sanayi üretiminin gelişiminin yanı sıra burjuvazinin tedarikçilik ve stokçuluk gibi farklı yöntemlerle kişisel servetlerinde önemli bir sermaye artışı görüldü. Ayrıca üretim biçimlerinin farklılaşması ile birlikte sermayenin el değişimini sağladı. Ekonomik gücü elde eden burjuvazinin politik alanda da söz sahibi olma isteği aristokratik kesimle rekabetin artmasına neden oldu. Hem ekonomik hem de politik anlamda özgürlük talep eden burjuvazi sanayi devriminin ve aydınlanmanın etkisiyle dünya da yeni bir dönemin başlamasına öncülük ediyordu. Amerika’da ise 17. Yüzyılda Fransa ile İngiltere arasındaki savaştan İngiltere’nin galip çıkması sonrası İngiltere artı değeri arttırmak için yeni yöntemler aramaya başladı. Bakir alanın işlenmesinde ihtiyaç duyulan iş gücü için Afrika’dan getirilen köleler sadece doğanın sömürülmesini değil, emek üzerinden ürün, verim ve ürün satışından kar elde edilmesini kolaylaştırdı. Özellikle Güney Afrikalı göçmenleri zorla çalıştırarak elde edilen bu gelir, İngilizlere yeterli gelmemeye başladı. Yerleşimi artırarak kıta üzerinden yeni ekonomik gelirler elde etmek isteyen İngiltere, yeni yerleşim birimleri kurarak çeşitli sebeplerle vergiler topladılar. Yine kıtada ticaret yapıp gelir elde etmek için özel şirketleri kıtadaki ticari yaşama dâhil etmişlerdir. Amerikan kolonileri için İngiltere ürünlerini pazarlama imkânı tanıyan büyük bir pazar idi. İngilizler için Amerika hammadde sağlayan hayati bir yer, kendilerine bağlı bir yönetimdi (Commager, 1977:99).

İngilizler kolonileşme döneminde kıta ile olan bağları güçlendirmek ve Amerikan ürünlerini İngiltere’ye nakletmek için çok gelişmiş transatlantik ekonomik sistemini kurdular. Bu sistem Amerika’daki hammaddenin, batı Afrika’dan getirtilmiş köleler aracılığıyla toplanıp işlenip İngiltere ulaştırılmasına dayanıyordu. Ayrıca bu

sistemle gelen malların işlenip mamul mal olarak dönüştürülerek kolonilerin bu malların satışında pazar işlevi görmesi İngiltere'yi iki kat karlı hale getiriyordu. Fakat İngiltere bu kazançla yetinmeyip Amerikan kolonileri üzerinde gümrük vergilerini toplamak ve Amerikan ticaretinin kontrolünü İngiltere tekeline almak istiyordu. Bu nedenle koloniler üzerinde ticari denetimi sağlamak için bir dizi kısıtlama uygulamak için yasalar çıkarıldı. Bu ise Amerikan ticari hayatını olumsuz etkiledi. Özellikle nakliye gelirlerinin azalması Amerikan gemiciliğini olumsuz yönde etkiledi (Aktan, 2011:3). New England bu noktada ticaretle uğraşanların çoğunlukta olduğu bir bölge olarak bu yasal sınırlamalara önemli tepkiler gösterdi.¹⁰Sınırlamalara karşı eylemler düzenlendi ve durumdan etkilenen diğer koloniler New England'ın etrafında toplanarak yapılan eylemlere destek verdiler.

Güney kolonileri ekonomik anlamda tarıma dayalı olsa da kuzey kolonilerinde gemiciliğe dayanan ticaretin ve imalatın gelişmesi toplumsal yapının gelişimini etkileyerek bir işçi sınıfı ve burjuvazinin oluşumunu sağladı. Ekonomik haksızlığı korumak ve gelirlerini bölüşmek istemeyen koloniler bağımsızlık savaşını başlattılar. Savaş uzun sürse de kolonilerin bağımsızlığını kazanması yeni devrimlere yol açtı. Böylece kapitalizmin ilk ortaya çıktığındaki ulusal karakter değişime uğramaya başladı. Sömürülenlerin bağımsızlığı ile başlayan yeni süreç, kapitalizmin ulusal boyuttan evrensel boyuta taşınması anlamına gelecektir. Bağımsızlık süreci sonrasındaki gelişmeler kapitalizmi uluslararasılaştırmaya başlamıştır (Beaud, 1964: 89, 96).

Amerika'nın bağımsızlığından sonra benimsediği ekonomik sistem devletin gücünün sınırlandığı, piyasa güçlerinin canlandırılmaya çalışıldığı, hukuki süreçle desteklenen anayasal iktisat felsefesidir. Kurucu liderler Anayasal iktisadın öngördüğü gücü sınırlanmış bir hükümet yapılanmasını oluşturulması için çalışılmıştır. Amerikan aydınlanması temelli liberal felsefe Locke, Adam Smith, Hume, Madison, Tocqueville ve Jefferson gibi isimlerin görüşleri ile şekillenmiştir. İnsan doğasına olan güvensizlik

¹⁰ New England'ı diğer kolonilerden ayıran şey iklimi nedeniyle yaşam sürelerinin fazla olması, ticaret nedeniyle zengin olması, güçlü püriten kökenli kimselere ev sahipliği yapması ve entelektüel gelişmişliğin belirgin bir artış sağladığı önemli bir merkez olmasıdır. *Miller, P. (1956), The New-England courant; a selection of certain issues containing writings of Benjamin Franklyn, Boston American Academy of Arts and Sciences.*

özellikle Madison'da sınırlı bir hükümet ihtiyacını vurgulamasına neden olmuştur. İktidarların tanrıdan gücünü aldıklarına dair görüş Jefferson, Madison gibi isimlerde iktidarın gücünü sınırlamaya dönüşmüştür. Melek görünümlü canavarlar yani monarşiler, sadece halkın ekonomik kaynaklarına el koymamış, özgürlükleri de kısıtlamıştır. Bu nedenle monarşilere ömür boyu iktidar olma şansının verilmemesi gerektiğini savunmuşlardır (Aktan, 2011: 4).

1.1.4. Aydınlanma ve Toplumsal Yapı

Amerika kolonileşme döneminde yerleşim yerleri dışında kalan sınır bölgelerinde sosyal hayat şartlarındaki eşitlik durumu ve kıta genelinde alt üst tabaka ayrımının görülmeşi kıta da fırsat eşitliği algısının gelişimini olumlu etkilemiştir. Bu düşüncenin gelişiminde Amerika'ya gelen göçmenlerdeki farklılık belirleyicidir. Amerika'ya göçmenler ikiye ayrılmaktadır. Birinci maddi değerler sahibi olmak için kıtanın güneyine gelmiş göçmenler, ikincisi Avrupa'nın baskıcı yapısından uzaklaşmak isteyen dini basılardan kaçmış, kıtanın özgürlük vaadinin peşinde ailesiyle yerleşme amacıyla olan göçmenlerdir (Birecikli, 2008:81-3). Kıtaya Cavalier gibi zengin insanlar, püritenler, Anglikanlar, Katolikler gibi farklı mezhepten kimseler fakir maceraperestler ve Afrikalı göçmenlerinden oluşan zengin ve kozmopolit bir göçün yaşanması Amerika da geniş orta sınıf tabakalarının çıkışına öncülük etmiştir (Ferguson, 1997:45). Ayrıca kıtanın coğrafi koşulları ve verimli topraklarının kıta sakinlerine sunduğu geniş imkânlar bireylerde eşitlik ve özgürlükle birlikte gelen bağımsız yaşama isteğinin artmasına neden olmuştur. Özellikle püritenlerin etkin olduğu kolonilerde görülen ticari yaşam yalnızca mal ve hizmet değil, aynı zamanda Avrupa'dan sağlık, eğitim, din ve hukuk gibi farklı alanlarda insanların Amerika'ya gelmesini sağlayarak kıtaya farklı düşüncelerin girişini kolaylaştırmıştır. Servet ve ticari birikimin artışı meslek erbaplarının yaygınlaşmasına yol açarken, bu kişilerin siyasi olarak etkin olmasına da yol açmıştır (Himberfarb, 2004:55).

Kuzeyde kurulan kolonilerde üzerinde Püritenizm felsefesi etkili olurken, Güney kolonileri üzerinde transatlantik kültür hâkimdir. Kıta koşulları zamanla kolonileri farklılıklar üzerinden ortak Amerikalılık ideolojisi üzerinde birleşmeye zorlasa da ilk etapta güney tarımsal üretim üzerinde kuzey kolonileri ise endüstri

üzerinden ilerleme kaydetmiştir. Özellikle kuzey kolonileri endüstriyel ve ticari ilerlemeyle uyumlu bir entelektüel gelişimde göstermiştir (Commager, 2017:77).

Güney kolonilerinde ekonomik yaşam tarımsal ekonomiye dayanmaktaydı. Bu nedenle güney kolonilerinde büyük çiftlik ve plantasyonlar bulunmaktaydı. Çiftlik ve plantasyon sahibi kimseler varlık sahibi idi. Bu kişiler eğitim konusunda kuzey kolonilerinde yaşayan zengin kimselere karşı zayıf olsa da İngiliz kültürünün verdiği özgüvenle özgürlüklerini korumak ve geliştirmek amacıyla sağlam bir duruş sergiliyorlardı. Bu plantasyon sahipleri çok nezaketli değillerdi, sağduyuları gelişmiş ve demokrasi kültürüne inanan isimlerdir (Schneider: 1967, 89). Hatta bu liderler arasında aydınlanmacı ve Washington, Jefferson, Patrick Henry ve Madison gibi kurucu isimler öne çıkar (Harris, 2012:76).

Devrim öncesi döneme kadar Amerika toplumunda göçmenler arasındaki farklılıklar ve sınıfsal ayrımlar söz konusudur (Torre, 2008:78). Amerikan kolonilerinde mal yönetimi anlamında kolonilerin yönetimini ve mal sahibi kimselerin bir araya geldiği oligarşik yapılanmalardan bahsedilebilir. Fakat bu yapılanmaları batılı anlamda aristokratik bir yapısı olduğunu söylemek güçtür (Larkin, 1998:46). Özellikle Avrupa göçmenleri farklı ırklardan olsalar da Afrika'dan gelenler ile kendileri ayırım yaratmak için sonradan bir Amerikalılık kültürü oluşumuna katkı sunacak İngiliz adet ve geleneklerini benimsemekten çekinmemişlerdir.

Gabbacia'ya göre Amerika'da aydınlanma dönemini toplumsal benzerlikler üzerinden değil toplumsal farklılıklar üzerinden biçimlenmiştir. Çünkü o dönem Amerikan kolonilerinde ciddi mezhepsel farklılıklar ve toplumsal sınıf ayrımları mevcuttur. Kuzey kolonilerinde yaşayan göçmenler güneylilere göre daha eğitilmiş ve daha şehirlidir. Bu kolonilerde belirgin bir orta sınıf bulunmakla birlikte sınıfsal ayrımcılıkların güneye nazaran daha az olduğu bir toplumsal yapı gözlemlenmiştir (Gabbacia, 2006:60).

Kıtadaki toplumsal farklılıklar göçmenlerin dini, ırksal farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Avrupa'dan gelen göçmenler arasında hem mezhepsel hem de bariz sınıf farklılıkları mevcuttur. Hatta sınıfsal farklılıklar ırksal farklılıklara dayanmakla birlikte, beyazlar arasında dahi eşitsizlikler görülmektedir. Özellikle kıtaya hizmet için getirilen fakir beyazların durumu Amerikan toplum yapısının

farklılığını ortaya koyan durumlardan birisidir. Amerikan aydınlanması çeşitli görüşler etrafında bir araya gelen farklı gruplardan oluşsa da hepsinde Amerikalılık duygusu ortak bir duygu idi. Amerikan bağımsızlık serüveni bu duygu üzerinden ilerlemiştir. Aydınlanma dönemi öncesi koloniler kıtada ulus olma yolunda ilerlerken pratikte farklı etnik ve dini gruplardan oluşan karmaşık bir toplumsal yapı nedeniyle koloni yapıları arasında çatışmalar mevcuttur. Kuzey ve güneyde kurulmuş koloniler arasında belirgin farklar mevcuttur. Kıtada yeni kurulan koloniler dünyada hiçbir yerde olmayan bir şekilde siyasal özgürlüğe sahiplerdi. Ancak bir yandan da toplumda teokratik bir yönetim anlayışıyla birlikte var olan sınıf yönetimi anlayışı etkiliydi. Kuzeydeki kolonilerde koloni yönetimleri yönetici konumunda bulunan küçük bir azınlığın, güneydeki kolonilerde toprak sahibi aristokratik liderlerin elindeydi (Koch, 1965:70). Güney kolonilerinde toplumsal yapıda en altta bulunanlar toplumdan kesin çizgilerle ayrılmıştı. Bu kesimde Avrupa'dan iş gücü için gönderilmiş işçiler, fakir maceraperestler, mahkûmiyeti yeni bitmiş fakir insanlar ve kıta sürgün edilmiş mahkûmlar bulunuyordu. Güney kolonilerinde dini organizasyonlar açısından gelişmemişti. Kuzeyde bulunan Püritenlerin aksine güney kolonileri çalışma disiplini olan insanlar değildi. Güler yüzlü sevecen ve rahat mizaçlı insanlardı. Kuzey kolonilerinde yaşayan püritenler iş disiplini ve görev bilincine sahip çalışkan insanlardı. Orta koloniler ise güney ve kuzey kolonilerin ortasında karma bir yapıya sahipti. Kıtaya yaşanan göçlerle birlikte koloniler arası bölgesel özelliklerden kaynaklanan farklılıklar azaldı ve sosyal ekonomik tabakalaşmalarda artışlar görüldü (Commager, 1977:66).

1.2. AMERİKAN BAĞIMSIZLIK SÜRECİNDE VE AYDINLANMASINDA ÖNEMLİ İSİMLER

Amerikan aydınlanmasında T. Paine, J. Madison, B. Franklin, J. Adams, T. Jefferson gibi Amerika'nın kuruluşuna kaynaklık eden önemli isimler aynı zamanda politik, sosyolojik, bilimsel ve dini alanlarda da birçok konuda radikal fikirler geliştirmiştir. Bu düşünürler bazıları deizm kavramıyla bilim kavramını ilişkilendirmeye çalışırken bazıları insan hakları kavramı bazıları ise cumhuriyet düşüncesi ve cumhuriyet fikrinin erdemleri üzerine görüş bildirmiştir.

Amerika'nın kuruluşunda etkili olan bu isimlerin farklı özellikleri vardır. Benjamin Franklin kurucu liderler arasında bilgeliğiyle öne çıkarken, Jefferson sezilerinin kuvvetiyle, Madison hukuksal konulara olan ilgisiyle ve becerisiyle, Adams ise diplomasi ve hukuk alanındaki yetenekleriyle ön planda idi. Benjamin Franklin kapitalizm yılmaz bir savunucusu olarak değerlendirilmiş, egoistçe dünya nimetlerine sahip olma hırsının egemen olduğu, mekanik ve duygusuz bir işleyiş düzeninin var olduğu bir dünyanın temsilcisi olarak görülmüştür (Köktaş, 2019: 529).

Adrian Koch'a göre Amerikan Aydınlanması Benjamin Franklin ve Jefferson gibi aydınlanmacıların akıl ve pragmatizm üzerine görüşleri ile büyük ölçüde şekillenmiştir. Amerikan Aydınlanmasının ne olduğunu anlamaya çalışan kişiler, bu iki ismin görüşlerini ele almak zorundadır (Koch, 1975:83).

1.2.1. Benjamin Franklin

Benjamin Franklin birçok bilim alanıyla uğraşmış yetenekli ve pratik düşünebilen çok yönlü bir kişiliktir.¹¹ Franklin'i, David Hume edebiyat alanındaki başarısından dolayı "Amerika'nın ilk büyük edebiyat adamı" ve aydınlanma değerlerini somutlaştıran kişi olarak değerlendirmiştir (Wecter, 1940: 315). Franklin Amerika'da aydınlanma değerlerinin en büyük savunucularından biridir. Kıtada aydınlanma değerlerinin yayılması ve halkın bu değerleri benimsemesi için çaba harcamış ve bu amaçla önemli atılımlar yapmıştır. Bu atılımlardan ilki 1731 yılında Philadelphia'da bir kütüphanenin kurulmasıdır. İkincisi felsefi konulara halkın ilgisini çekmek ve halkta araştırmaya ile öğrenmeye olan ilgiyi canlı tutmak için 1743'te Amerikan Felsefe Kulübünü kurmasıdır. Üçüncüsü ise 1749 yılında aydınlanma değerlerinin önemli savunucusu üniversitelerden biri olan Philadelphia üniversitesinin kuruluş temellerini atmasıdır. Ayrıca 1700lü yılların sonlarında anılarını yazıp

¹¹ Yaşadığı dönemin en çok takip edilen saygın kişiliklerinden biri olan Franklin Amerika'ya İngiltere'den gelmiş, mum yapımıyla uğraşan bir babanın oğludur. Franklin, elektrik alanında buluşlar ve deneyler de yapmıştır. Okumayı ve öğrenmeyi seven meraklı bir kişilik olan Franklin kendi kendine birkaç dil öğrenmiş ve Aydınlanma düşüncesine dair Avrupa'daki literatürü yakından takip etmiştir. Yetenekli ve pratik bir düşünür olan Franklin, kendini iyi tanıyan yeteneklerinin farkında olan ve her durumda daha kendini en üst noktaya taşımak için çaba gösteren bir kişiliğe sahipti. Öyle ki yaşama dair tecrübelerini kitaplarında aktaran Franklin, sıradan bir insanın nasıl başarılı bir Amerikalı olabileceğine dair bir yol haritasını oluşturmaya çalışmıştır. İnsanın kendi kendisini yol göstericisi olduğuna inanan Franklin gençlik yıllarında kendini geliştirmek için farklı diller öğrenip, okumak kaynaklarını genişleterek kendini en iyi şekilde ifade etmek için deneme yazıları kaleme almıştır. Franklin, B. (2021), *Özyaşamöyküsü*, çev: Derya Nalıncı, Fihirst kitap.

yayınlanması ve aydınlanma değerlerinin halk gözünde mitleşmesini sağlayarak *Amerikan rüyası* denilen sosyal olarak aşağıdan yukarı doğru hareketliliğin mümkün olduğunu göstermeye çalışmıştır (Casara, 1975:62). Franklin'in düşüncelerinin oluşumunda püritenizm ve İskoç-İngiliz aydınlanma düşünürleri etkili olmuştur.

Franklin'in Amerikan aydınlanmasına ilişkin önemli katkılarından birisi Society for Political Enquiries (Politik Araştırmalar Derneği) derneğinin kurulmasına öncülük etmesidir. Bu dernek Amerikan Anayasanın oluşturulması sürecinde yine Franklin'in kuruluşuna öncülük ettiği Amerikan Felsefe Derneği ile etkileşime geçmiştir. Doğa bilimlerinin incelenmesindeki yöntemlerin politik alanda da uygulanabileceğini kabul eden dernek Franklin'in ihtiyaç duyduğu politik teoriyi güçlendiriyordu. Franklin politik konuların kolay speküle edilebilecek bir yapıya sahip olduğuna inanmakta ve politik tartışmaların sınırlı ve kısır döngüye dönüşebileceğinden korkar. Franklin'in Amerika'daki aydınlanma düşüncesi üzerindeki etkileri Bacon'un deney, zihin ve bilimsel yaklaşım konularındaki görüşlerinin politik alana aktarılmasının yansımasıdır. Ayrıca Bacon'un Franklin üzerindeki etkisi akıllı davranış önerisine, bilim felsefesi anlayışının şekillenmesinde ve oluşturduğu ahlak teorisi üzerinde de son derece etkilidir. Franklin'in görüşleri bir bütün olarak incelendiğinde sorunlara dair ürettiği çözümler deneysel hümanizm ve sistematik olarak liberalizm düşüncesine olan bağlılığını ifade etmektedir (Richard, 2017:64).

Amerikan rüyasını ortaya çıkaran kişi olarak değerlendirilen Franklin püritenliğin bütün ilke ve amaçlarına sıkı sıkıya bağlıdır. Franklin'in, püriten değerlerin bütün insanlığın problemlerini çözeceğine yönelik inancı Amerikan Bağımsızlık Savaşında yazdığı yazılara yansımıştır. O bütün Amerikalıların yaşamlarında başarıyı kazanmasında püriten anlayışla bireye odaklanmıştır. Sığ bir bakış açısının bireyi hem kendi içinde hem de toplumsal yaşamı felakete düşüreceği düşüncesinde olan Franklin her konuya farklı bakış açılarıyla yaklaşmanın önemini vurgular (Peterson, 2018:20, 22).

İskoç ve İngiliz aydınlanmacıların düşüncelerini okumuş, benimsemiş ve yaşamına yansıtmıştır. Özellikle Locke'un düşüncelerinden son derece etkilen Franklin aldığı eğitiminde etkisiyle aydınlanma değerlerine hâkim, halkı için bir şeyler yapma

arzusunda olmuştur. Sadece aydınlanmaya dair okumalar yapmakla yetinmeyen Franklin'in kaleme aldığı eseri aydınlanma açısından önemlidir. Aydınlanma değerlerinin edebi bir dille bilimsel bir şekilde ifade edildiği bu eser¹² yalnızca Franklin'in oğluna yol göstermekle kalmamış, Amerikan halkının aydınlanmasını sağlıklı değerlendirmesine yardımcı olmuştur. Franklin, entelektüel kişilerin görüşlerini yazmasını da teşvik etmiştir. Aklın ve bilimin üstünlüğüne inanan Franklin Amerikan bağımsızlık savaşının böylece kazanılacağına ve Amerika'nın bilimin ve aklın ışığında yükseleceğine inancındadır. Bu nedenle Anayasa yazımında akli ve bilimin değerlerini öne çıkartmış ve halkın eğitimle ve aydınlanma değerleriyle ilerleyebileceğine inanmıştır (Köktaş, 2019: 528).

Franklin aydınlanmaya dair düşüncelerini açıklarken çağdaşı John Edward'ın görüşlerine de atıf yapar. Bilimsel gelişmeleri gündelik hayata kazandırmada Newton'dan etkilenen Edward'ın aydınlanmacı felsefeyi püriten doktrinleri güçlendirmek ve sürekliliğini sağlamak için kullanır. Edward ve Franklin, Locke ve Newton gibi isimlerin görüşlerini püritenizmin yeniden yorumlanmasında faydalanmıştır. Özellikle vahiy ile kutsal yazıların manasına doğaüstü bir anlayış kazandırmak için bu isimlerin bilimsel görüşlerinden faydalanan Franklin, Newton'un deneysellik metodunu Francis Bacon yorumuyla yorumlayanlar grubundadır. Bu yoruma göre deneysel bilginin aktif 'müdahil' yönüne vurgu yaparak bu yönün insani amaçların gerçekleşmesini sağlayabileceğini savunur. Franklin, Bacon'un deneysel pragmatizm düşüncesinin etkileriyle kendi bilimsel, siyasi ve ahlaki görüşlerini oluşturmuştur. Ayrıca Franklin görüşlerini Locke 'un bireysel özgürlük ve akıl vurgusuyla özleştirerek kendi felsefesini ortaya çıkarmıştır.

Franklin, Bacon'dan esinlenerek geliştirdiği yoruma göre Neo Aristotelesçi ve skolastik felsefe ile Metafizik Platonizm'ine karşı çıkarak gerçeğin insan zihninde olduğunu ve bu gerçeğin dışsal faktörlerle değiştirilemeyeceği savına karşı çıkar. Bacon'un önerdiği ve Franklin bu görüşü bir adım öteye taşıyarak oluşturduğu bilimsel mantığının, gerçeğin testi için kullanılması yöntem ile insan zihni ve nesneler arasında mutlu bir ahenk yakalanmasının mümkün olduğunu savunmuştur. Yine bu sava göre

¹² **The Way to Wealth ve The Life of Benjamin Franklin eserleri onun oğluna ve insanlığa yol gösterici olması arzusuyla kaleme aldığı eserlerdir.**

insanın zihinsel olarak ilerlemesi ve bireyin kaderine hükmetmesi için bilimsel mantığın kullanılmasının gerektiği belirtilmiştir. Franklin'e göre bilimsel mantığı kullanarak insanın yanlışlarını bir noktaya kadar önleyebilecek yeni icatların ortaya çıkarılması gerekir. Bu nedenle salt akılcı bakış açısının yerine akli ileriye taşıyabilecek teknoloji ve işçiliğin faydasını vurgulamıştır. Çünkü salt aklın gücünün kısıtlı olacağı düşüncesindedir. Bu görüşünü Amerikan felsefi cemiyetinin kuruluşuna yansıtan Franklin fikirlerinin etki alanının genişlemesini sağlamıştır. Franklin'i dar faydacılık çerçevesinde yorumlamak mümkün değildir. Çünkü Franklin her durumda faydanın doğrudan hedef olmadığını altını çizmiştir. Felsefenin 'nesnelerin doğasına ulaşmamızı sağlayan' bir şey olduğunu savunan ve karşılıklı gelişimin sağlanması için "Dr Clube"¹³ özenerek "Junto" isimli bir felsefe grubunu oluşturmuştur. Junto'nun gelişimi için gösterdiği çaba Franklin'in bilim adamı olarak karakterinin halk nezdinde benimsenmesini sağlamıştır. Franklin'in pragmatik bilge olarak nitelenmesine neden olan görüşleri, onun ahlak ve politikaya dair görüşleriyle halkına kılavuz olmasından kaynaklanmaktadır. Ona göre ahlak bilimsel bilgi ve ideal erdem anlayışı gibi soyut olan kavramlarla değil, bireysel eylemlerin olumlu ya da olumsuz sonuçlarıyla yorumlanırsa teolojinin metafizik üzerindeki gölgesi kalkar. Franklin'in bilgeliğe ulaşması zor olan konularda ortak amaçların elde edilmesi için ortak müzakere edilmesini önerir. Franklin'in Amerika için önemli özelliği uygulanabilir metotlar önermesidir (Lambert, 2003:54).

Franklin'in bir aydınlanmacı olarak Amerika'ya katkısı en çok ahlak felsefesi ve politik pratikler üzerine olmuştur. Özellikle bireysel davranışları farklı açılardan ele alarak yorumlaması onu Amerikan aydınlanmacılar arasında en iyi insan doğasını kavramış bir fikir adamı olmasını sağlamıştır (Köktaş:2014, 109). Bu bağlamda aydınlanma iyimserliği etkisinde kalan Franklin bireysel ve toplumsal gelişimin olabilirliğine olan inancıyla Amerika'da aydınlanma düşüncesine dair yeni bir pratik oluşmasını sağlamıştır.

¹³ İngiltere de o dönem etkili olan önemli bir Felsefe kulübü Daha çok pragmatizm savunucularının uğrak duraklarından. Bu nedenle Dr clube o dönem İngiltere pragmatik bir siyasi ve kültürel bir havanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Roskin, G. (2016), **Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya Kültür**, Adres Yayınları.

Franklin ahlak felsefesinin özüne inildiğinde Sokrates eleştirisi karşımıza çıkar. İlk bakışta Franklin'in ahlaka dair fikirlerinde İtalyan matematikçi Hieronymous ve Cardanus'un düşünceleriyle benzerlikler taşıması da dikkat çekidir. Franklin'e göre dini eğilimler sonucunda elde edilen bilgiler değil metafizik yoluyla elde edilen bilgiler ahlaki bir erdemin göstergesi olarak doğal bilgeliğe ulaşmamızı sağlar. Doğal bilgeliğe ise insani mutlulukla eş anlamlıdır. Bu formülasyonda doğal bilgeliğe insan mutluluğu için bir ön şart olarak görülürken ahlaki olan ulaşmada bir araç nosyonundadır. Erdem sanatı ise bireysel uğraşlarla yok edilebilecek her türlü kötüyeye karşı durmak ve bireysel üretkenliği artırarak iyiliğe sarılmaktır. Bu görüşte insan mutluluğunun huzur, uyumak, beslenmek, sosyal ilişkilerle gibi fiziki unsurların bireysel mutlulukla ilintilendirilmesi tıbbi ve ahlaki öğeleri bir arada kullanması açısından stoacı bir anlayışta barındırmaktadır. Franklin için ahlaksız olarak değerlendirilen her şeyden uzaklaşmak ile başlayan doğal bilgeliğe yolcuğu; akıl, alışkanlıklar ve meditasyon gibi kişisel unsurlarla birleşerek aktif erdeme dönüşmektedir. Cardanus ve Franklin hemen hemen benzer düşünceler taşısa da Franklin, Cardanus'un ahlak anlayışındaki fikirlerinde olan savurganlık ve bireysel yalpalamalara karşı bireysel disiplin önerisi geliştirmesi ile farklılaşır. Franklin için şaka dahi bir doğal bilgeliğe ifade etmektedir (Richard, 2017:98).

Franklin Amerika'daki cumhuriyetçi hükümetin Fundamentals yasalarının tanımlanması ve formüle edilmesinde, kamusal politikaların oluşturulmasında belirleyici konumdadır. Franklin'in bu süreçteki politik fikirleri pragmatik ve başarılı olarak değerlendirilse de fikirlerini detaylandırmaması eleştirilmesine neden olmuştur. Özellikle Franklin'in dış politika hakkındaki düşünceleri eleştirilir. Franklin'in bu tavrının altında deneysel hümanizm ve pragmatik bilgeliğe olduğu vurgulanır. Franklin'in kongredeki konuşmalarında, anayasa taslağı hazırlanış sürecindeki yorumlarında ve kölelik hakkında kaleme aldığı makalesinden yola çıkarak Franklin'in herhangi bir sorun karşısında liberal karakterli çözümler geliştirdiği açıkça görülecektir. Özellikle Amerika'da medeni reforma dair çabaları onu çağdaş Amerikan aydınlanmacılar arasında farklı bir konumda yer almasını sağlamıştır (Koch, 1965:60).

Amerikan Aydınlanması dönemini deneyimler çağı olarak adlandıran Franklin Amerikan ruhunun yaratıcısı özgürlük savunucusu kimliğiyle Jefferson'un ona verdiği

“Amerika’nın Felsefesinin Babası” unvanı sonuna kadar hak etmektedir. Jefferson’un Franklin’i böylesine onurlandırması ve çağdaşları arasında farklı bir yere konumlandırmasının altında yatan neden fiziksel ve ahlaki bilimleri o güne değin geçerli olandan farklı olarak seküler bir anlayışla incelenmesini önermesinden ileri gelir. Jefferson’a göre Amerika’da bu öneriyi geliştiren ilk isim olan Franklin aklı öne çıkartmış, batıl inanç ve ön yargılardan bireyin kurtulması gerektiğini vurgulayarak Amerikan aydınlanmasında önemli bir noktada durmaktadır (Conrad, 2012:1002).

1.2.2. Thomas Jefferson

T. Jefferson¹⁴ Amerikan başkanlığına uzanan yolda, valilikten dış işleri bakanlığına kadar birçok görev almış kurucu liderden biridir. Jefferson 1769 yılında Virginia meclisinin üyesi olduğunda ceza kanununda düzenlemeler yapılması, otoritenin bireylere vicdan özgürlüğü tanınmasının sağlanması, bir ailede doğan ilk çocuğa tanınan ayrıcalıklara son verilmesi gibi konular hakkında düzenlemeler yapılması için mücadele vermiştir. İngiltere’nin Amerika üzerindeki egemenliğini eleştiren Jefferson başka bir ülkenin kıtaya hükmetmesi adil olmadığını dile getirmiştir. Bu konu ile ilgili olarak Jefferson İngiltere’nin Amerika üzerindeki kontrolünü eleştirdiği *A Summary View of The Rights of America* adlı bir yazı kaleme almıştır. Virginia yönetiminde etkin olduğu dönemde entelektüel birikimi ve ifade gücü Bağımsızlık Bildirgesini kaleme alma fırsatını getirmiştir. Yazım gücü ona

¹⁴ Bağımsızlık bildirgesinin hazırlanmasında etkili olan, ifade özgürlüğü savunucusu Jefferson 1742 yılında Shadwell Virginia bölgesinde dünyaya gelmiştir. Fikirleriyle Amerikan ruhunun kuruluşuna ilham olmuştur. Ailesi Jefferson’un eğitimine özen göstermiş, dönemin ünlü İngiliz hocalarından ders almasını sağlamışlardır. Thomas Jefferson’un yetişmesinde İskoçya’dan gelen bilim insanlarının katkısı büyüktür. İskoç bilim adamları Jefferson’a Latince, Fransız öğrenmesi konusunda yardım etmişlerdir. Ayrıca Locke başta olmak üzere önemli İskoç aydınlanmacıların felsefi düşünceleri hakkında dersler vermişlerdir. Peterson, Age, s.20-28. Aldığı eğitim onun İngiliz filozoflarla tanışmasını ve doğal haklar konusunda önemli birikim elde etmesini sağlamıştır. Hukuk üzerine eğitim de alan Jefferson bir süre eğitimini tamamladıktan sonra yargıç olarak çalışmıştır. Varlıklı bir aileden gelen Jefferson, okumayı seven entelektüel bir kişiliğe sahiptir. Bağımsızlık savaşına giden süreçte safını belli etmek adına bağımsızlık yanlısı eserler kaleme alarak entelektüel birikimini ortaya koymuştur. Nüfuslu bir aileden gelmenin etkisi ile Jefferson, Virginia eyaleti yönetiminde de etkin olmuştur. Virginia da etkili olduğu dönemde aydınlanma değerleri ve özgürlük savunuculuğu yapan Jefferson, babasının ölümüyle çok sayıda kölesi bulunan bir aile çiftliğinin yönetimini üstlenmek zorunda kalmıştır. Bu gelişme ile birlikte Jefferson benimsediği görüşlere zıt bir yaşam sürmüştür. Jefferson, 2022:30-42. Jefferson kurucu liderler arasında en entelektüel olanlar arasındadır. Düşüncelerini sistematize etmekte de zayıf olarak değerlendirilse de görüşlerini seçkin ve pragmatik bir üslupla ifade etmiş bir aydındır. Peterson, M.H. (2018), *Din Felsefesi-Seçme Metinler*, Küre Yayınları, İstanbul., s.30-32.

bağımsızlık savaşında Amerikalılara yeni bir kimlik kazandırmak sansıda yaratmıştır. (Paine, 2008: 78). Keskin bir politik sürece dâhil olmaktan kaçınmıştır. Fransız büyükelçisi olarak bulunduğu sırada politik olarak bazı şeyleri yapması için zorlanan Jefferson, yaşadığı tecrübesiyle güçlü bir hükümet yapısının dış politikada olumlu etkiler yapabileceği sonucuna ulaştı. İç politikada ise güç dengesizliğinin yaşanabileceği, farklı otoritelerin güçlenebileceği ve gücün yetkisini aşabileceği korkusu onu güçlü bir hükümeti destekleme fikrinden alıkoymuştur. Çünkü demokrasiye inanan eşitlikçi Jefferson, gücün bireyi sınırlayabileceği bir düzenden çekinmiştir.

Jefferson'un politik görüşlerinde daha çok Bacon ve Locke'un görüşleri, bilimsel açıdan Newton'un etkisi dikkati çeker. Jefferson'un aydınlanmaya dair fikirlerinin şekillenmesinde Voltaire, Rousseau ve Hume'un fikirleri de etkilidir. Jefferson 'un Amerikan Aydınlanmasına katkısı daha çok politik düzlemde olmuştur.

İnsan aklı üzerindeki her türlü tahakkümü yıkma adına yemin ettiğini beyan eden Jefferson önemli bir özgürlük savunucusudur. Özgürlük düşüncesinin hükümetin tahakkümüyle düşüncesine son derece karşı çıkan Jefferson Amerikalı bireylerin bu türden bir zorbalıkla karşılaştığında duruma karşı direnme haklarını olduğuna inanarak bireylerin özgürlüklerini korumasını savunuyordu. Hatta özgürlüğün vazgeçilmez olduğuna inanan Jefferson bireysel özgürlüğün, ifade özgürlüklerinin ve dahi özgürlüğün her türünün garanti altına alınması için Anayasaya hakları bildirgesinin eklenmesini talep etti. Özgürlük savunuculuğu kadar karar alma sürecinin hızlı işlemesi adına güçlü bir hükümet yanlısı da olan Jefferson bu zıtlığı iki durumda birbirine karşı güçlü olduğu durumlar yaratarak birinin diğerine tahakkümün engellenebileceği düşüncesinde olmuştur. Özgürlüğe dair düşüncelerini din konusundaki eğilimlerine de yansıtmış olan Jefferson Virginia'da din özgürlüğü adına verilen yasalaştırma savaşının baş aktörüdür. Din de Tanrı ile birey arasındaki kurumsallaşmaya karşı olan Jefferson bu düzenin değiştirilmesi adına önemli çabalar göstermiş ve vicdan özgürlüğü ile ibadet hakkına saygı duymuştur. Amerikan kuruluş sürecinde Cumhuriyetçi bir görüş çizisinde olan Jefferson Federalist politikaların karşısında olmuştur (Jefferson, 2022:30-32).

Jefferson Locke'un etkisi ile Amerika'da özgür toplum ve hoşgörüye dayanan bir din inancı konularının savunucusu olmuştur. Locke *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup* eserinden yola çıkarak hoşgörünün önemli bir değer olduğunu, hoşgörü olmama halinin hem kişisel benliğe hem de topluma yıkıcı etkilerinin olacağını savunmuştur (Locke, 2017:65). Locke'un görüşlerini Amerikan politik yaşamına kazandıran Jefferson, Amerika'daki ilerleme sürecinin, hoşgörüden din özgürlüğüne kadar her alanda devam etmesinin aydınlanma ile uyumlu olduğunu ifade etmiştir. Jefferson herhangi bir değeri izole ederek ilerlemeye ket vurulmasının ideal olana ulaşımı imkansızlaştıracağını, bu nedenle cesur olanı yapıp ilerlemeye destek verilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Buckley, 2007:39-44). Jefferson yazılarında hoşgörü kavramının anlaşılması için önemli bir argüman ortaya koymuştur. Jefferson hoşgörünün olması için diğerlerinin hoşgörüye izin vereceklerine dair bir yemin olması gerektiğini söylemiştir. Jefferson bireyi sınırlamayan dini kuralların, özgür toplum anlayışının, mutluluk arama hakkının ve en temel yaşam hakkı gibi konular ile doğal hakların teminat altına alınması için anayasal bir devlet modeli önermektedir (Lambert, 2003:87). Hayatın her alanında hoşgörünün hâkim olmasını ve toplumsal alanların hoşgörü üzerine düzenlenmesi gerektiğine inanan Jefferson'a göre bir yönetim bu konuda hassas davranmalıydı. Jefferson dinin bir özel alan konusu olarak vicdani konuların kamusal alanın konusu olmadığını düşünür. Bu düşüncesiyle bir dinsizlikle suçlansa da din konusundaki düşüncelerini ifade etmekten çekinmemiştir.

Jefferson yaşamın kutsallığı, bireysel ve toplumsal özgürlükler ve mutluluğu arama hakkı konularında doğal hak anlayışından faydalanmıştır. Amerika'da hoşgörü fikrinin insan hak ve özgürlükleri üzerindeki etkisinin iyi hesaplanması gerektiğini, hoşgörü ilkesini gerekli olduğunu, fakat değer hak ettiğinden fazla yüceltilmesinin bireysel hak ve özgürlükleri konusunda maliyetleri olacağı görüşündedir. Seçimlerin maliyetlerinin hesaplanması onun ihtiyatlı ve pragmatik tavrını göstermektedir. Jefferson'un politik felsefesi demokrasiye inanan, inanç, akıl ve ahlaki sağduyuyu savunan, sınırlı bir hükümet fikrine sıcak bakan bir yapıda olduğunu söylenebilir (Lambert, 2003:67). Jefferson'a göre sadece anayasal sınırlarla sınırlanmış ve bireysel hak ve özgürlüklerin teminat altına alındığı bir yönetim ancak insanlık onuruyla sorumluluğu ölçüsünde uyumlu bir birliktelik oluşturabilir. Jefferson merkezîleşmenin özgürlüklere zarar vereceği düşüncesindedir, özgürlük ve yerellik arasında güçlü bağ

kurar. Jefferson'a göre yönetimlere ulusal birliği korumak ve geliştirmek, ulusal kaynakları geliştirmek, ekonomik alanda teşebbüsleri serbest karar alabilme konusunda desteklemek, öngörülü olmak ve eyalet yasalarına karşı saygılı olmak gibi işlevleri olmalıydı. Ayrıca yine eşitliğe inanan tarafı onun Amerikan başkanı olduğu dönemde bile kendi ile sıradan bir memur arasında bir fark görmeyerek eşitlikten yana bir tavır almasını sağladı.

Kızılderililerin arsalarını satın alarak yerleşime açılmasını ve toprağın işlenmesi için girişimde bulunmuş bir politikacıydı. Bu durum Kızılderililerin batıya ilerlemesini sağlayarak Amerikan topraklarını genişlemesine katkı sundu. Jefferson bireysel mutluluğa önem veren bir isimdi. Bu nedenle suçlu ve borçlularla ilgili düzenlemeleri bireysel mutluluğu olumladığı için hep destekledi. Jefferson'un olduğundan çok daha merkeziyetçi görüldüğü ve kongreyi zorladığı şüphesiz en çok övgü/eleştiri aldığı konu ise Louisiana'nın alımıdır. Güvenlik ve ticari kaygılar nedeniyle Louisiana'nın alımını savunan ve oldukça yüksek bir miktara alınmasını sağlayan Jefferson güç dengesini merkezileştirmek ve kongrenin gücüne karşı çıkmak suçlamalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Fakat başarılı bir ikna ustası olan Jefferson kongreye yazdığı mektupta Louisiana'nın alımının özellikle güvenlik alanında Amerika'ya katacaklarını anlatan bir mektup yazmış ve etkili üslubuyla kongreyi ikna etmeyi başarmıştır. Jefferson'un politik yaşamında Louisiana'nın alımı dışında sıkıntıya sokan bir olay daha olmuştur. O da İngilizlerin Napolyon'u köşeye sıkıştırmaya çalışırken Amerikan ticaretini de olumsuz etkilemeleridir. Jefferson bu konuda da bir dizi yasa çıkarmış. Fakat Amerikan ticaretinin zarar almasını önleyememiş ve Amerikan ticaret hacmi daralmıştır (Sinopoli, 1992:78).

Jefferson'un politik açıdan bu zor anları en çok Hamilton tarafından eleştirilmiştir. Hamilton, Jefferson 'un tam zıddı düşünen ve Jefferson ile fikirleri uyuşmayan bir isimdi. Hamilton bu krizlerde hükümetin daha baskın bir rol almasını isterken, Jefferson hükümeti sınırlı olması gerektiğini düşünüyordu. Hamilton özellikle Amerikan ticaretinin zora girdiği dönem hem caydırıcı hem de etkin olması için güçlü bir ordunun Amerika için elzem olduğunu savundu. Fakat Jefferson kendinde bir diplomattı ve diplomasinin gücüne inanıyordu. Güçlü ordu merkezîleşmiş devlet söylemleri Jefferson'a göre değildi. Bu nedenle Amerikan başkanı olduktan sonra ordu gücünü yarı yarıya azaltarak askeri harcamaları azalttı

(Davidson, 2017:150-151). Jefferson için anayasal düzenlemeler elzemdir. Yöneticilerin ve meclisin zamanla tiranlaşmasından çekinen Jefferson anayasal ve hukuksal düzenlemeler ile sınırları belirleyerek yöneticilerin keyfi uygulamalar yapmasının önüne geçileceği düşüncesindedir. Jefferson tiranlık ve yozlaşma korkusuyla monarşiye karşı hep mesafeliydi. Bu nedenle siyasal kurumların hükümranlılığına da karşı çıkan Jefferson monarşi etkisindeki siyasal kurumları da özgürlüğe bir tehdit olarak algılayarak bu kurumları yozlaşmaya açık yerler olarak görmüştür (Paine, 2008:79-82).

Jefferson düşünceleri itibariyle bazı noktalarda muhafazakâr birisiydi. Özellikle Anayasa tadili konusunda çekinceleri vardı. Anayasanın değişmemesi ve tadilinin zor olması gerektiğini düşünüyordu. Çünkü cumhuriyetçi bir ruh ile oluşturulmuş bir anayasanın değiştirilmesinin daha iyiye ilerletmeyeceği kanaatindedir. Fakat Amerikan başkanlığının ilerleyen dönemlerinde on dokuz yılda bir değişen gündem ve teknolojik şartlara uygun güncellemeler yapılabileceğini belirten beyanları da olmuştur. Jefferson'a göre değişiklik yapılması için önemli olan nokta talebin bu güncellemelere karşı yönetimden değil, halktan gelmesidir. Talep halktan gelirse eksiklikler en doğru şekilde giderilir. Eğer değişim talebi yönetimden geliyorsa yozlaşıyoruz ve hükümet bireyi sınırlamaya çalışıyor demektir (Read, 2000: 127).

Jefferson demokrasi pratiklerinin günlük yaşama kazandırılmasını son derece değerli ve anlamlı buluyordu. Demokrasi toplumda Jefferson için önemli unsurlardan biriydi. Halkın görüşlerini ifade etmesini ve yönetime katılmasını değerli bulan Jefferson için eğitimli kimselerin sayılarının da artırılması son derece önemlidir. Çünkü eğitimli kişi sayısını artmasıyla nitelikli yönetime de fikri beyan eden bilgili kimseler artacak ve ilerleme sağlanacaktır. Yine bu konu demokrasi konusunda basın özgürlüğünü de destekleyen Jefferson yönetimin sapmalarını denetleyecek ve halka duyuracak en önemli şey olarak basın ve demokrasi ilişkisini önemli bulmaktadır. Özellikle devrim döneminde siyasal katılımın artırılması adına oy kullanan kişi sayısını arttırmak adına önemli çalışmalarda bulunan Jefferson vergi veren herkesin eşit siyasal hak talebi olması gerektiğine inanıyordu. Hatta bu tutumu Virginia'da baya eleştirilmiş varlıklı kimseler vergisini veren bir esnafla aynı etkiyi yaratacak bir oy hakkını sahip istemediklerinden imtiyazlı haklara sahip olmak adına ses yükseltmişlerdir (Paine, 2008: 79).

Cumhuriyetçi olarak bireysel özgürlüklerin korunmasından yana olan demokrat bir kişiliği temsil eden Jefferson, aydınlanma değerlerinin eğitimle mümkün olabileceğini düşünür. Virginia üniversitesinin kurucularından olan Jefferson, Amerikan ideallerinin eğitimle yaygınlaşacağı kanaatiyle eğitimin önemini her platformda vurgulamıştır. Felsefe ve dine olan ilgisi onu Amerika felsefe topluluğunun kuruluşunda da etkili olmasını sağlamıştır (Jefferson, 2022:30-42). Okumaya olan merakı ve entelektüel yaşamı emeklilik yıllarında da devam eden Jefferson'un elindeki eserler Amerikan devlet kütüphanesinin çekirdeğini oluşturmuştur (Paine, 2008: 80-1).

1.2.3. John Adams

Aydınlanma değerlerinin yaşam tarzını ve görüşlerini derinden etkilediği, değişen değer yargılarıyla da Amerika devletinin kaderini belirleyen önemli isimlerden biri olan J. Adams'ın¹⁵ doğduğu dönem Aydınlanma dönemidir. 1780'de John Adams tarafından kurulan Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi'nde Amerika'da aydınlanma düşüncesini bilimsel gelişimi teşvik eden önemli kurumlarından biridir (Adams, 1990:39).

Adams insan doğasının mükemmeliyetçilik fikirlerine karşı olumsuzdu. Ona göre Amerika'nın aydınlanması üzerinde şüphecilik fikri hiç etkili olmamıştı. Adams "devrim döneminden önce sadece Voltaire okuduk, biz Rousseau'yu devrim sonrasında tanıdık" diyecektik (Adams, 1990:45). Aydınlanma Dönemi bilimle dinin çatıştığı ve yeni fikirlerin etkili olmaya başladığı bir dönemdir. Yeni fikirlerin ortaya çıkışı kiliselerin bölünmesine yol açmış, bir tarafta söylemlerini katı bir dincilik üzerinden yürütenler diğer tarafta da daha liberal görüşe sahip olanlar arasında bölünmeler yaşanmıştır. Adams yaşadığı toplumda ortaya çıkan fikirler ile on üç yaşındayken tanışmış, aydınlanmanın etkisiyle dogmatik düşüncelerden uzaklaşarak

¹⁵ Massachusetts de 1935 yılında dünyaya gelmiştir. Geleneksel New England ailelerinde yetişmiş bir anne ve babaya sahip olan J. Adams Püriten bir gelenekle yetiştirilmiştir. Ahlak ve erdem vurgusuyla yetiştirilen Adams mütevaziliği ve çalışkanlığıyla göz dolduran bir öğrenci olarak Harvard'a girmiştir. Buradaki eğitiminden sonra kısa bir dönem öğretmenlik yapmış, sonrasında merak ve ilgileri doğrultusunda hukuk alanında kariyer yapmaya karar vermiştir. Hukuk kariyerinde hızla yükselen Adams kısa sürede Amerika'nın en başarılı hukukçuları arasındaki yerini almıştır. Kişisel olarak ahlaklı ve pür bir yaşam anlayışına sahip oluşu onun püriten bir gelenekle büyütülmesiyle ilişkilendirilmiştir. Püritenliğin kişiliğine etkisi ona kısa sürede Aydınlanma değerlerini benimsemesine ve hayatında uygulanmasında yardımcı olmuştur. Adams, A. M., E, Charles. (1990), William Penn and the American Heritage of Religious Liberty, *Journal of Law and Religion*, Vol. 8, No. 1-2. s. 57-70.

liberal eğilimli düşüncelere itibar etmiştir. Özellikle Briant ve Mayhew isimli dini vaizlerin görüşleri Adams'ı derinden etkilemiştir (Truslow, 2022:55).

Adams siyasete atılarak Amerika için bir şeyler yapma isteği 1765 yılında temsilciler meclisine seçilmesiyle gelişmiştir. Bu dönemde Amerika ve devrim üzerine yazılar yazan Adams İngiliz parlamentosuna karşılık Amerikan bağımsızlığı adına öğütlerde bulunduğu *Novanglus Mektupları* adlı çalışması o dönemde büyük ilgi görmüştür. Ayrıca 1776'da kaleme aldığı Anayasa taslağı olarak görülen, hükümet üzerine düşüncelerini sistematığe döktüğü broşür Amerika'da büyük yankı uyandırmıştır. Sonrasında da broşür Anayasa modellemesi olarak kullanılmıştır. Amerikan Devriminin başından sonuna kadar her aşamada özgür bir Amerika adına savaşan Adams, hem devrim sürecinin etkili isimlerinden bir olmuş hem de süreçte akılcı geleneği temsil eden entelektüel olmuştur. Adams'ın siyasi düşüncesi iki çizgide şekillenir. Bunlardan ilki hak talebi, ikincisi siyasal ilkelerin ve hak taleplerinin anayasaya yansımasıdır. İki konu Adams'ın Amerika adına söylemek istediklerini şekillendiren konulardır. Amerikan Devriminden önce insan hak ve özgürlüklerine yönelik daha çok yazılar yazan Adams, devrimden sonra hakların anayasadaki konumu ve siyasal görüşlere ilişkin yazılar kaleme almıştır. Her durumda Amerikan Aydınlanmasının yılmaz bir savunucusu konumunda bulunan Adams derin vatanseverliği ve bu uğurda bağımsızlık süreci adına canla başla çalışan önemli bir Aydınlanmacı olarak Amerikan bağımsızlığının haritasını belirlemiştir (Truslow, 2022: 88).

Adams için Aydınlanma düşüncesine göre ilerleme kavramı Hz. İsa'nın öğütlediği insanlığın ilerleme görevinden ileri gelir. Dolayısıyla dini bir öğüt ile ilişkilendirilen bu kavram Adams için çok önemlidir. İlerlemenin Amerika için gerçekleşmesi için toplumun özgürleşmesi gereklidir. Bu nedenle bir devrim kaçınılmazdır. Hem dinle alakalı bir görevin yerine getirilmesi adına hem de milliyetçi duygularla Amerika'da devrimi desteklemek Adams için çok önemlidir. Devrim sonucunda hem özgürleşmiş bir toplum elde edilecek, hem de dini açıdan öğüt gerçekleştirilmiş olacaktır. Bu durum Adams'ı devrimin gerekliliğini savunmak adına harekete geçirir (Allison, 2012:45). Bu görüşleri çerçevesinde Amerikan devriminin kansız gerçekleşmesi adına önemli girişimlerde bulunmuştur. Özellikle şiddetten

hoşlanmayan Adams devrime giden süreçte eşine yazdığı mektuplarında¹⁶ da devrimin kansız olmasını istediğini fakat yaşanan olumsuzluklar nedeniyle bunun pek mümkün olmadığına dair üzüntüsünü belirten ifadeler kullanmıştır. Adams için aydınlanma ya da devrim ahlak ve eğitim ışığında gerçekleşirse kansız bir şekilde uzlaşma sağlanacaktır. Böylece Amerika kayıpsız özgürleşebilecektir. Dolayısıyla her fırsatta ahlak ve eğitim vurgusu yapan Adams her konuda ahlak ve eğitimin rolü olduğunu ve bu iki konunun tam manasıyla anlaşılıp hayatta aktarılmasıyla yaşamın hemen hemen her alanında sorunların çözüleceğini vurgulamaktadır (Paine, 1945: 1434). Adams'ın eğitim ve ahlak anlayışına verdiği önem ve şiddetsizlik yanlısı duruşunun din anlayışından geldiği söylenebilir. Çünkü Adams'a göre müzakere etmek, insanları eğitmek ve ahlaklı bireyler yetiştirmek ile toplumda var olan sorunları çözecek ve toplumsal ilerleme sağlanacaktır.

Adams Amerikan aydınlanma sürecine başından sonuna kadar tanıklı etmiş önemli bir isim olarak Amerikan Devrimi ruhunu en iyi yansıtan ve aydınlanma sürecinin etkisiyle devrime dair yazdıklarıyla Amerikan Devriminin zihninin oluşumuna kaynaklık etmiş biridir. Adams yaşamının ilk dönemlerinde geleneksel fikirleriyle ön plana çıksa da Aydınlanma düşüncesiyle tanışmasından sonra hem bu aydınlanmadan son derece etkilenmiş hem de aydınlanmanın büyüleyici etkisinden ürkmüştür. Bu nedenle yaşamı boyunca kabul edilen geleneksel dogmalardan ve popüler olmuş gelip geçici yargılara karşı hep mesafeli olmuştur. Yaşamının son anlarında verdiği bir röportajda Amerikan Devriminin bir savaş olup olmadığı sorulduğunda Adams Amerika'nın entelektüel değişimi olduğunu söyler. Bu değişim aydınlanmanın Amerika'daki etkisinden başka bir şey değildi. Amerikan tarihinde Boston çay partisi gibi tarihe geçen eylemleri 'bütün dünya eylemlerinin en muazzamı' olarak nitelemiştir. Amerikalıların özgürleşmesi adına birçok girişimde bulunmuştur. Örneğin İngiliz Parlamentosunun halkı vergilendirme kararı karşında direnişi önermiş ve parlamentoğu sömürgeci olarak tanımlanmıştır. Vergilendirme kararını kanunsuz

¹⁶ Adams eşi Abigail Adams'a 1774 yılında yazdığı mektubunda şiddetten hiç hoşlanmadığını ve şiddetin her türlü sorunun kaynağı olarak gördüğünü belirten ifadeler kullanmıştır. Dilek, M. S. (2020), **Sorularla Amerikan Devrimi**, Eğitim Yayınevi, Konya.

ve yetki gaspı olarak görmesi nedeniyle halkı protestoya davet etmesi Adams'ın Amerikan halkı adına attığı önemli adımlardan bir kaçıdır (Allison, 2012:45).

Adams'ın Amerika'ya dair en büyük endişesi ise tiranlıktır. Amerikalıların tiranlaşmış bir yönetimden uzak özgür bir toplum olması Adams için aydınlanmanın hediyesi olarak görüldüğünden bilgi edinme tekeli bireylerin sonuna kadar kullanması gerektiğini savunur. Sömürü düzenini yıkmamanın da tiranlığa karşı korunmanın da yolu bilgili olmak ve araştırmadan geçer. Bu nedenle Adams Amerikalılara hep araştırmayı ve bilgi edinmeyi öğütlemiştir. Böylece toplum var olan kötülüklerden ve insanı sınırlayan kurumların etkilerinden de kurtulmakta mümkün olacaktır. Bilgi edinmenin yolunun eğitim kurumlarının yaygınlaşmasından geçtiğini bilen Adams aydınlanma ışığında ilerleyen pürten okullaşma hareketini desteklemiştir (Truslow, 2022: 89).

Adams için işlerlik kazanmış bir yönetimde sorunsuz işleyen yönetim pratiklerinin olduğu bir düzende anayasal bir çerçeve ile hakların sınırlarının belirlenmesine ve korunmasına ihtiyaç yoktur. Adams için kamusal ve özel haklarının sınırlılıklarının belirlenerek ortaya konduğu bir düzlemde doğal bir işleyiş seyri hâkim olacak ve adil düzen kendiliğinden işleyecektir.

Adams'ın *A Defence of the Constitutions of Government of the United States of America (1787)* (ABD Anayasasının savunması) adlı eseri Amerikan yönetim pratiklerinin oluşumuna kaynaklık etmiştir. Bu eserinde Cumhuriyet yönetimini ve tarihçesini detaylı ele alan Adams o tarihe kadar görülmüş cumhuriyet uygulamalarını karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Adams kendisini yaşamı boyunca Amerika'nın özgürleşmesine adanmış siyasal vizyonunun derinliğini ve bilgisini vatan sevgisiyle Amerikan için kullanmış Cumhuriyetçi olarak tanımlar. Adams politik felsefesini özgürlük üzerine oturtmuş ve aldığı hukuku eğitimi Amerika için özgürlük vadeden bir anayasa oluşturma çabası önemlidir. Amerika adalet ve doğal haklar teorisi gibi konularda önemli tartışmalar başlatan bir isim olarak bağımsızlık serüveninden sonra kendisine Amerikan Anayasasını tasarlama görevi verilmiştir. 1779 da Amerika için hazırladığı anayasa o dönem adına hazırlanmış en ayrıntılı ve düzenli anayasa idi. Ve daha sonra Anayasa hazırlamaya çalışan kimseler için yol gösterici olmuştur (Adams, 1990:39). Adams başkanlık dâhil önemli görevlerde bulunmuş ve ülkesinin

menfaatlerini gözetmek için önemli uğraşlar vermiştir. Adams'ın Amerikan toplumu için tercih ettiği siyaset Avrupa toplumlarıyla ilişkileri asgari seviyede tutmak ve Avrupa siyasetindeki çalkantıdan Amerika'yı korumaktır. Çünkü Amerika Adams'a göre her yönden bakir ve el değmemiş özel bir yerdir. Özgürlüğün ve mutluluğun filizlenerek kökleşmeye çalıştığı böylesine özel bir toplumun Avrupa siyasetinde yer almaya çalışması ancak kıtaya Avrupa'nın çamurun sıçramasına neden olur. Dolayısıyla Amerikan halkını korumak adına ticari ilişkiler dışında bir iletişim ve ilişki kurmanın Amerika için olumsuz sonuçlar doğuracağı düşüncesindedir (Truslow, 2022: 80, 82). Adams sadece güçler ayrılığını değil farklı çıkar grupları arasındaki denge ve kontrol ilişkisinin sağlanması gerektiğini belirtmiştir (Köktaş, 2014:111).

1.2.4. Alexander Hamilton

Hamilton sorumluluk sahibi, hitabeti kuvvetli başarılı bir askerdir. Bu özellikleri onun Washington'un dikkatini çekmesine neden olacaktır. Hamilton hiç şüphesiz Amerikan kuruluşun da etkili olmuş düşünceleriyle Amerika'ya farklı bir perspektiften bakma fırsatı yakalatmış önemli bir isimdir. Hamilton'un düşüncesinde yadırganan ya da farklı bulunan ise İngiliz yönetimine öykünmesi ve güçlü bir merkeziyetçi hükümetten yana taraf almasıdır. Ayrıca Hamilton oldukça güçlü ve düzenli bir ordunun Amerika'nın başarısı için gerekli olduğunu kabul eder.

Okuduğu eserler onun İngiliz yönetiminin en iyi yönetim olduğunu düşünmesini sağladığı için her fırsatta Amerika ile İngiltere arasında benzer yapılar oluşturmaya çalışmıştır. Amerikan finans sisteminin kurulmasını sağlamak bu düşüncesinin bir ürünüdür. Hamilton aynı zamanda iyi bir ekonomisttir. Amerika Hazine Bakanlığı da yapan Hamilton, ekonomide de Laissez-Faire ilkesinin savunmaz. Çünkü Hamilton ekonomi konusunda da güçlü ve merkezi bir yönetim anlayışına sahiptir. Uzaktan iş yürüten ve piyasa koşullarında belirleyici olmayan ekonomik süreçlerden ayrı bir idarenin ve ekonomik politikalarının pozitif sonuçlar vermeyeceği kanaatindedir. Ekonomi konusunda genel bir refahın ortaya çıkması için yönetimin üreticileri desteklemesi ve ekonomik faaliyetleri de bu amaç doğrultusunda yöneltmesi gerektiğine inanmaktadır. Ayrıca ulusal fonlama ve ulusal vergilendirme sisteminin kurulması ile Amerikan darphanesinin kurulması Hamilton'un ürünüdür. Ulusal bankacılık sisteminin kurulmasını savunarak da merkezi yönetimin güç

kazanmasını sağlamak istiyordu. Ayrıca ulusal sanayinin gelişimini sağlayarak üretimin artması için çözüm önerileri geliştiriyordu. Hamilton hem düşünce hem de eylem adamı olarak fikirlerini eyleme dökabilen bir isimdir. Hamilton'un çelişkisi İngiliz hükümetinin muazzamlığına inanırken en büyük Amerikan milliyetçisi olmasıydı (Lambert, 2003:45).

Hamilton özel mülkiyetin dokunulmazlığı önemli bulur. Çünkü bütün politik düşüncesini özel mülkiyetin odak olduğu ve mülkiyet düşüncesiyle gelişmiş bir huzur ortamı ile güçlendirdiği merkezi bir hükümet üzerine kurmuştu. Aristokrat bir yapı olarak tasvir edebileceğimiz bu fikirleri fakirlerin düşüncelerinin değişkenliğine olan güvensizliği neticesinde seçkin bir tavırdan yana pozisyon almasını sağlamıştır. Hatta sürekli karar alıcı pozisyonda bulunan zengin ve seçkin kimselerden oluşan bir senato kurulmasını dahi önemmiştir. Hamilton'un halka güvensizliği bunlarla sınırlı değildir. Hamilton kitlelere ve bireylere karşı o kadar güvensizdi ki kitlelerin kamu kurumları üzerinde etkili olma fikrine karşı önlem amaçlı düzenlenmeler de bulunmuştur.

Demokrasiyle yıldızı barışmayan Hamilton aristokratik yapılanmalardan yana olan hatta cumhuriyet yönetiminde başkanın seçimle gelmiş bir monark olmasını istemiştir. Hamilton'un yeni oluşturulan düzen hakkında da endişeliydi. Çünkü gevşek bir birleşimden meydana gelen bu yapıda yerel ve merkez arasında ya da yerel devletçiklerin kendi aralarında herhangi bir sorun çıktığında sorunun nasıl çözümleneceği belli değildi. Sorunlara Amerikan pragmatizminin cevap verip veremeyeceğine yönelik Hamilton umutsuzdu. O Amerika'nın güçlü bir sanayiye, iyi işleyen bir borsaya, güçlü bir orduya, iyi dizayn edilmiş bir bankacılık sistemine ve her şeyden önemlisi güçlü bir yönetime ihtiyacı olduğuna inanıyordu. Fakat bu fikirleri rağbet görmediğini düşünüyordu ve Hamilton fikirlerinin neden dışlandığını anlayamıyordu (George, 2010:115).

Hamilton fikirlerinin özü itibariyle güç-özgürlük ilişkisi üzerine kurulu olduğundan bir taraf güçlendiğinde diğer taraf zayıflamaktadır. Hamilton bu noktada denge adına uzlaşmayı ön plana çıkarmıştır. Hamilton uzlaşmaya olan inancını demokrasi konusunda da vurgulamıştır. Çoğunluğun azınlığa hükmetmemesinin azınlığın hakların korunması açısından uzlaşma kültürünün egemen olmasıyla çözümleneceğini düşünen Hamilton, herkesin memnun olduğu bir sonuç elde etmek için ortak noktalar

üzerinden sağlanacak uzlaşının öneminin farkındadır (Alfred, 2006:47). Hamilton fikirleri itibariyle Amerika da sadece bankacılık ve finans sitemindeki atılımlarıyla değil Amerikan kamu yönetimini inşa etmesiyle Amerikan Aydınlanması olarak adlandırılan döneme damgasını vurmuştur. Fikirleriyle federalist yazılarıyla anayasanın nasıl olması, oluşturulması ve devletin nasıl inşa edileceğine dair fikirleri önemlidir. Ayrıca yine kendi gibi benzer düşünceye sahip kişilerle kurduğu Federal Parti Amerika’da ilk parti olma özelliği taşımaktadır. Hamilton devletin ve demokrasinin kurumsallaşmasına katkı sunmuştur. Federal yazılarda cumhuriyet yönetimine karşı bir perspektif geliştirerek olumsuz yönlerini ve yönetimin aşınmasıyla sonradan oluşabilecek sorunlar konusunda fikirler geliştirmiştir. Hamilton Amerika’da ulusal kimlik duygusunun ortaya çıkmasını sağlayarak (Lambert, 2003:100) Amerikan milliyetçiliğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Hamilton koloni döneminde olduğu gibi kilise faaliyet ve işlemlerine karşı ‘pasif tolerans’ durumunu benimsemiştir (Piest, 1957: 30, 31).

1.2.5. James Madison

Amerikan Anayasasının oluşumuna kaynaklık eden en önemli isimlerden biri olan James Madison 1751 Virginia da doğmuştur. Varlık sahibi bir aileden gelen Madison Jefferson un gözetiminde yetişmiş ve daha sonra Jefferson tarafından Virginia meclis yönetimine girmiştir. Madison Princeton üniversitesi olacak olan New Jersey kolejinden mezun olmuştur. New Jersey kolejinde Aydınlanma değerlerini (Taşkın, 2019:104) odağına alan Yunan felsefesi ve Latinceye dair bir eğitim almıştır. Aldığı güçlü eğitimi yeteneğiyle birleştiren Madison, politik koalisyon kurma ve kanun taslak metni hazırlamadaki maharetiyle kısa sürede dönemin siyasilere takdir kazanmıştır (Kılınç, 2019:220-222). Bir dönem İskoç kökenli aydınlanma filozoflarından olan John Witherspoon’un etkisinde Princeton’da kalan Madison, aydınlanma değerlerine ilişkin bilgi birikimini artırmıştır. James Madison’un yetişmesine öncülük eden hocası İskoç kökenli Donald Robertson başta Locke olmak üzere İskoç asıllı aydınlanmacıların düşüncelerinin yanı sıra Montesquieu ve Montaigne gibi düşünürlerin felsefeleri hakkında da dersler vermiştir (Taşkın, 2019:116).

Jefferson'un Amerikan Anayasasının hazırlanış sürecinde görüşlerine başvurduğu bir isim olan Madison, İnsan hakları bildirisinin Jefferson tarafından anayasaya eklenme talebinde de görüşlerine başvurmuştur. Fakat o insan hakları bildirgesinin anayasaya eklenmesine sıcak bakmadığını ifade etmiştir. Madison Jefferson'a din özgürlüğüne ilişkin yasa tasarısının hazırlanmasında da yardımcı olmuştur. Seküler bir anlayışa sahip olan Madison, din özgürlüğü savunuculuğunun yanı sıra kiliselerin birey üzerindeki sınırlayıcı etkisine de karşıdır. Demokratikleşmeye ve insan haklarına yönetimin zarar vermesini önlemek için yöneticilerin sınırlandırılarak yetki alanının dışına çıkmasını engellemeye dair düşüncelere geliştirmiştir. Doğrudan demokrasi kavramına mesafeli olan Madison doğrudan demokrasinin toplumsal yapıda kutuplaşmaları artırıcı etkisi olabileceğini düşünmektedir. Doğrudan demokrasi hizipçilik ve partizanlığın artarak siyasal zemin zarar görebilir (Kılınç, 2019:220-222).

Madison'un çoğulcu yönetime karşı çekindiği durumlar yönetimde çoğunluğu elde eden tarafın zamanla yozlaşarak azınlık üzerinde tahakküm kurma tehdididir. Sistemin bozulması ve özgürlükleri tehlikeye atacak olan ihtimale karşı en iyi önlem güçler ayrılığı ilkesini kabul etmektir. Madison hem yönetici erkler arasında ayrım hem de merkezi ve yerel yönetim arasında yetki paylaşımına dayalı bir sistemi savunuyordu. Merkezi yönetim, yerel yönetim arasında yetki paylaşımını önermiştir. Güçlü bir hükümet yapılanmasının oluşturulmasından yana olan Madison eyaletlerdeki temsil sorununun çözümüne ilişkin senatonun oluşturulmasını önerir. Anayasa ile ilgili sorunlara pratik öneriler geliştirmiştir (Thompson, 2006:245). Madison 'un kuvvetler ayrılığının çıkar çatışmasını önlemeye yetmeyeceği yerde erdemin devreye gireceğini iddia eder. Erdemli insanların mutluluğun ve özgürlüğün teminatı olacağına dair inancı dikkat çekicidir. Adams, Madison gibi, erdemin devlet ve toplum yapısındaki önemine dikkat çekmiştir. Yurttaşlar arasında erdemin gelişimi açısından hem Madison hem de Adams sivil yönetimin ve hayır kurumlarının çoğalması gerektiğinin altı çizilmiştir (Harris, 2012: 45).

Madison Amerika'da anayasanın babası olarak görülmektedir. Bunun nedeni anayasa hazırlanırken 3 erkten oluşan cumhuriyetçi bir merkezi yönetim düşüncesi üzerine Amerikan yönetim anlayışını kurgulamasıdır. Madison'a göre cumhuriyet halkın içindeki bir azınlıktan değil toplumun genelinden türetilmeliydi. Ona göre

temsilciler meclisi halk tarafından seçilmelidir. Başkan dolaylı olarak halkın seçtiği senatörlerin oyu ile seçilir. Senato ise seçimler belirlenen senatörlerden oluşur ve belirli zamanlarda temsilci seçimi yapılır. Madison yönetim mekanizmasında görev alan yargıç ve devlet memurlarının da seçimle belirlenmesinden yanadır. Seçim yöntemi olarak temsil yöntemini benimser. Madison ‘un seçimden anladığı periyodik bir değişim sürecidir. Cumhuriyetçiliğin gerçek anlamda uygulanabilmesi için hem eyaletlerde hem federal bölgede soyluluk unvanlarının yasaklanması gerektiğini düşünüyordu. Yargıçların görev sürelerinin ve özlük haklarının düzenlenmesinin yasalarla yapılmasının daha doğru olacağı kanaatindedir. Madison’a göre birliğin konsolidasyonu ulusal bir yönetim tarafınca sağlanmalıydı (Read, 1958:65). Madison devletin en yüksek otorite olarak halktan kaynaklanmasını bu nedenle de anayasanın federal bir eylemle özdeşleşmesini savunuyor.

Madison anayasayı şekillendirirken halk egemenliğine zarar verecek şeyleri önlemeye çalıştı. Ayrıca halkın egemenliğinin süreklilik kazanmasını amaçlayan Madison egemenliğin teminat altına alınması için de mücadele verdi. Madison anayasaya haklar bildirgesinin eklenmesi konusuna sıcak bakmıyordu. Çünkü böyle bir durumun yaşanmasının insan hakları gibi önemli bir belgenin değerini azaltacağını düşünüyordu. Bildirgenin anayasaya eklenmesi durumunda halkın hükümete anayasayla belirli haklar tanıdığı algısının yıkılacağı yerine hükümetin halka bazı haklar tanıdığı algısının yerleşebileceği endişesi içinde olmuştur. Anayasa taslağına halk desteğinin alınması durumunda toplum üzerindeki etkisi artacaktır. Madison anayasa onaylanmadan önce kamuoyu teorisini politik alanda uygulamaya koydu. Bu teori politik gerçekleri ulusal duyguya dâhil ederek anayasaya ve sonrasında kurulacak yönetime olan saygıyı arttırmaya çalışmıştır. Bunu toplumsal endişeleri dikkate alarak yapması önemlidir. Çünkü Madison özgür bir hükümet yapısının sadece kâğıt üzerinde değil Amerikan halkının kalplerinde de kurulması gerektiğini düşünür (Samples, 2002:57).

Madison ulusal bir banka kurulmasına karşı çıkmıştır. Çünkü ona göre bu yapılanma da meşru amaçlara özel girişimi destekleyen yollarla girileceği için yarar vermez. Madison için Amerikan Anayasasının oluşturulması fikri özgürlük doktrinin demokratik temelini oluşturduğu halk egemenliği ilkesinin türevi konumundadır. Madison ‘un anayasa ile bu şekilde düşünmesinin nedeni anayasanın temelini

oluşturan yönetilenlerin rızası fikridir. Ondan dolayı halkın anayasayı benimseyip anlayıp özümsemesi Madison için son derece önemlidir. Madison için bireyleri tek dünyevi otorite kaynağı olarak gördüğü için anayasa da sadık bireylerin politik kutsalları olarak değerlendirmiştir. Madison bireyleri tek otorite kaynağı olarak görür. Herhangi bir kamusal gaspın her bireyin özel hakkına saldırı olacağını belirtir.

Madison'un siyasi rakipleri hükümet üzerindeki sınırlamaları kaldırmasının halk egemenliğine zarar verdiği iddiasıyla eleştirmişlerdir. Ayrıca Madison 'un başkanlığı sürecindeki uygulamaları eleştirileri güçlendirilmiştir. Anayasaya yüklediği misyonun kamuoyu ve yasama gücünün önüne geçtiği vurgulanmıştır. Madison'un anayasaya bağlılığının yansımaları üstün bir otoriteden türeyen bir yapı olarak görmesi nedeniyle yasama meclisinin otoritesinin kontrol edilmesine dahi izin verilmeden itaat edilmesi gerektiğini söylemesinde görülebilir. (Sheean:2009, 150). Bu mana da Madison gücün ulusal manada yoğunlaşmasının da devletin güçsüzleşmesine neden olacağını kabul eder. Geniş bir bölgede etkinlik gösteren ulusal hükümetin gereksiz güçlenmesinin halkın kontrolünü etkisizleştireceğini ve yolsuzluğa neden olabileceğini altını çizmiştir. Madison bir ulusun direnmeye bağımlı olmasını kölelik olarak değerlendirdi (Read, 1958:119).

Madison hem ulusal hem de uluslararası düzlemde bireysel mülkiyet hakkına dayanan serbest ekonomik düzenin savunucusu oldu. Çünkü o emeğin sanayiye uygun olarak serbest bırakılmasını ve ticari yaşamın özgür piyasa koşullarında gerçekleşmesi gerektiğine inanıyordu. Bu nedenle de sık sık beyanlarında imalat sanayiye teşvik eden üreticiyi destekleyen açıklamalarda bulundu. Hatta Madison politik tarafsızlığın ticari konularda önemini kavramıştı. Ekonomik programın başarısı için tarafsızlığın zaruri olduğunu gördüğü için ekonomik kazanımlarda birtakım fedakârlıklar yapılmasını Amerika'nın ekonomik siyasi ve ahlaki gücünün artırılmasında hayati görüyordu. Dış ticaretteki tüketime dayalı bağımlılığı azaltmanın önemli olduğunu, tüketen değil, üreten bir ulusun olması gerektiğini söylemiştir. Üreten bir ülke israf ve ahlaksızlığı bertaraf edebilir. Ayrıca tarımsal üretim en üst noktaya ulaştığı anda yerli imalat süreçlerinin kendiliğinden gelişeceğini savunur (Thompson, 2006: 255).

Madison mülkiyetle ilgili olarak eşit olmayan vergilendirme sisteminin mülk üzerinden yürütüldüğünü ve bu durumun meslek seçimi ve üniversitelerin kullanımı

olumsuz etkilediğini ve bireyi sınırladığını savundu. Hükümetin sürece müdahale etmesinin cumhuriyet için tehlike oluşturduğunu söyler. Madison eğitim konusunda fakültelerin, üniversitelerin bağımsızlığının korunmasının devletin bir görevi olduğunu belirtir.

Ekonomik gelişmişlik, kamusal borçlar ve dış politika ilişkilerinin yakından ilişkili olduğunu düşünen Madison, kamu borcunun savaş yürütmenin maliyeti olarak görme eğilimindedir. Kamu borçlarının çoğuna bakıldığında ordu donatma giderinden kaynaklandığı belirtmiş ve kamusal borcun hükümetin halk üzerindeki etkisini ve yönetimdeki yolsuzluğun arttığını savunmuştur. Madison savaş ilanının da diğer devletlerle de anlaşma yapma yetkisinde yasamanın yetkili olduğunu savundu. Madison savaş konusunda birtakım tespitlerde bulundu. Ona göre monark bir savaş ilanı konusunda ülkesi ve parti çıkarlarına karşı rasyonel karar alma sürecinde tarafsız olabilir. Cumhuriyet yönetiminde ise azınlığın çıkarlarını çoğunluğun çıkarları için feda edilebilir durumda gözüke de esas olan kralın çıkarı doğrultusunda tebaanın çıkarlarını göz ardı edilebilir. Fark ise cumhuriyetçi hükümetin keyfiliğinin çoğunluk tarafından engellenebileceği mekanizmaların olması ve eleştirilerle kamusal kararların iyileştirilmesi sağlanabilir.

Madison aydınlanma etkisinde olan devlet adamlarının her zaman devletin başında olamayacağından ve toplumsal çoğunluğun doğal politik isteklerinin ötesinde başka alanlara yönelmesinden çekiniyordu. Bu nedenle çoğunluk fraksiyonu anayasal yönetim ve cumhuriyet anlayışı için en büyük tehlike olarak gördü. Hayatının sonuna kadar çoğunluğun sınırlandırılması üzerine çalıştı. Madison cumhuriyet içinde kamusal anlayışa dayalı sorunları çözmek için temsilcileri kamuoyu barolarının önünde olmaya çağırdı. Ayrıca Madison çoğunluğun hizipleşme tehlikesine karşı karşılıklı münazaralar ile kamuoyunun oluşumunun önemli olduğunu söyler. Toplumun tutku ve çıkar dengesinin korunması için çalışmıştır (Sheean, 2009:106). Madison eğitilmiş seçkinlere güven duymuş, sivil anlayışı geliştirmek ve eğitilmiş seçkinler bir yapının oluşumunun sağlanması için eğitim geliştirilmesini desteklemiş ve bu durumu cumhuriyet yönetiminin sürekliliği açısından vazgeçilmez görmüştür (Samples, 2002:79).

Madison dönem dönem görüşleri nedeniyle diğer kurucu liderle de ters düşmüştür. En çok bilinen örneği Madison ‘un, Hamilton ile fikir ayrılığıdır. 1700’lü yılların sonuna dek ortaya çıkmayan farklılık Hamilton’un anayasaya yaklaşımı ve ekonomik politikaların belirlenmesinde belirginleşmeye başladı. Madison ‘un aksine, Hamilton, anayasaya bağlılığın önemli olduğunu düşünse de halk egemenliği ilkesine rağmen anayasaya bağlılığın tehlikeli olabileceğini düşünüyordu. Ekonomik politikada Hamilton’un revizyon isteği Madison’u derinden sarstı. İki farklı yaklaşım politik bölünmeye kaynaklık etti. Aslında Madison ve Hamilton arasındaki anlaşmazlık cumhuriyetin karakterinin belirlenmesi üzerine bir çekişmeydi. Amerika’da cumhuriyetçi özyönetim ve kamusal katılım, ekonomi politikaların belirlenmesinde, kamu yararı özel çıkarı değerlendirmelerinde görüş farklılıkları olduğunu fark ettiler. Ayrıca Hamilton, Madison’un cumhuriyet yönetimi içerisinde temsil sorunu ile çoğunluğun tiranlığı konularına yeterli önlemleri geliştirememekle suçladı. Madison eleştirildiği gibi demokrasi konusunda hassasiyeti tam ifade edememiş olsa da katılım, anayasal cumhuriyet ve öz yönetim konularında önemli ve farklı bir noktada bulunmaktadır.

1.3. ANAYASA VE DEVLET MEKANİZMASININ İNŞASI

Amerikan bağımsızlık savaşının başlamasından sonra 1776’da II. Kıta Kongresi yapıldı. Bu kongrede çıkan uzlaşma üzerine 4 Temmuz 1776 yılında Jefferson tarafından kaleme alınan bağımsızlık bildirgesi yayınlandı. 1787 yılında ortaya çıkan Amerikan anayasasıyla ise devlet düzeni resmen inşa edilmiş oldu (Türe, 2019: 84). Amerikan Aydınlanmasında bağımsızlık bildirgesi önemli kilometre taşlarından biridir. Bağımsızlık bildirgesi Amerikan politik ve toplumsal yaşamına ışık tutan, dönemin gerçeklerini yansıtan bir belge niteliğindedir. Anayasada aynı şekilde politik yaşamın araçlarını belirleyen, aydınlanmanın ilkelerini gösteren önemli bir belgedir (Zuckert, 2004:50). Bağımsızlık bildirgesi ise doğal hukuk, bireyci düşünce, ahlak teorisi ve temsili demokrasi düşünceleri ile öne çıkmaktadır (Zuckert, 1996:55). Bağımsızlık bildirgesi hazırlanırken Jefferson dünya üzerinde hiç görülmeyen bir yapı önermekten ziyade İngiliz Whig görüşleri temelli doğal haklar düşüncesine dayanan bir yapı önermiştir. Bildirgede Locke’un direnme hakkı düşüncesine atıf önemlidir (Hamowy, 2000: 259).

Aydınlanma ile birlikte doğal haklar düşüncesinin benimsenerek bütün kurucu belgelere bu fikriyatın yansıtılması kurucu liderler tarafından önemli görülmüştür. Bu anlamda siyaset doğal hukuk, sınırlı siyasal iktidar ve özgürlük kavramları üzerinden şekillenirken sürecini tamamlanmasını sağlayan belgeler başta Amerikan Anayasası olmak üzere bağımsızlık bildirgesi, Federalist ve Anti Federalist yazarların yazılar, Thomas Paine'nin *Common Sense (Sağduyu)* eseri ve İnsan Hakları Bildirgesi olmuştur. Aydınlanma değerlerini en iyi şekilde yansıtan bu belgeler arasında bağımsızlık bildirgesine politik açıdan ayrı bir değer atfedilmiştir. Bildirgenin taşıdığı amaç Amerika'nın politik amacı ile özleştirilmiştir. Ayrıca kurucu babaların 'hak' anlayışını en iyi bağımsızlık bildirgesine yansıtmıştır. Bildirinin ilk bölümünde doğal hak düşüncesinin ifade ettiği anlam ve değer açıklanırken ikinci bölümünde doğal hak düşüncesinin ihlali durumundaki başkaldırı hakkına açıklık getirilmiştir. Son bölümde başkaldırı hakkına başvurunun sonucu olarak Amerika'nın bağımsızlık ilanı yapmasını gerektiren neden açıklanarak doğal hak düşüncesinin İngilizler tarafından nasıl ihlal edildiği gösterilmeye çalışılmıştır (Kar, 2014: 177).

Anayasa yapım süreci yeni kurulan ülkede federalistler ve anti federalistler olmak üzere iki farklı geleneğin şekillenmesine yol açtı. Federalistlerin ve Anti federalistler politik insanın ilk çağdan bu yana konuştuğu, tartıştığı konuları politik bir zemine oturtturarak, Amerikan hassasiyetleri dikkate alarak dünyanın en eski yazılı politik ve hukuki belgelerinden birinin oluşumunu sağladılar. Federalist anti federalist tartışması anayasa, siyasal süreçlerin belirlenmesi, kurumların inşa edilmesi olduğu kadar, Amerikan toplumunun yapısına dair ipuçları verir.

Federal düşüncelerin etkinliği James Madison ve James Monroe 'un başkanlığı dönemlerinde arttı. Hamilton'un öldürülmesi ve John Adams'ın politikadan çekilmesi ile birlikte politika üzerindeki etkinlik Anti federalistler lehine gelişti (Casara, 1975:253).

1.3.1. Anayasa Yapımı ve Federalist -Anti federalist Tartışması

Amerikan siyasal örgütlenme sürecinin ve aydınlanmanın en önemli kaynağı Amerikan Anayasasıdır. Bu nedenle anayasanın oluşumu sürecine etki eden kaynakların belirlenmesi son derece önemlidir. Anayasa'nın çekirdeğini oluşturan *Mayflower Compact (Mayflower Kompakt\Sözleşme)* Amerikan toplumunun ilk sivil

yönetim oluşumuna kaynaklık eden belgesini incelemek bu anlamda son derece önemlidir. Mayflower Compact sözleşmesinde eşit ve sivil yapıyı öngören bir toplum tasavvuru dikkat çeker. Sözleşme sivil yapıyı ön gördüğü kadar, o yapının da yönetimi sivillere devretmiştir. İngiltere kraliyetine bir bağlılık dillendirilse de sözleşmenin özelinde halk yönetimine dayanan bir idare kurulması fikri son derece özgün ve önemlidir (Brooks, 1993:17). Kolonilerin kuruluş süreçlerinde yönetsel, ekonomik alanda görülen sorunlar idareye karşı temel hakları ve özgürleri korumanın önemi göstermiştir. Sınırlı yönetim anlayışı öngören *Fundamental Order of Connecticut (Temel açıklayıcı yasa) yasası* Amerika'daki anayasal oluşum sürecine kaynaklık etmiştir. Bu yasaya göre yönetsel pratiklerin güncel yaşam üzerindeki etkisini düzenlemek için kolonide yaşayanlar kendilerini idare edecek olan yöneticileri belirleme yetkisine sahip olmuş ve temsilcilerini belirlerken seçimlerini beyanın gizliliğini benimsemişlerdir. Bu uygulamalar Amerikan Anayasasına yansımıştır (Hamowy, 2000:257).

Amerikan aydınlanması düşüncesi ve tarihsel deneyim Amerikan yönetsel pratiklerinin nasıl düzenlenmesi gerektiğine dair fikir ayrılıklarından dolayı iki farklı düşünce etrafında şekillenmiştir. İlk başlarda bu farklı iki akım birlikte hareket etmişse de zamanla sosyal yaşam farklılıkları nedeniyle farklı iki politik zeminde ifade edilmeye başlanmıştır. Bu fikir ayrılıkları iki önemli Amerikalı düşünür tarafından savunularak, Hamilton ve Jefferson isimleriyle anılmaya başlamıştır. Federalist yazılar ideolojik bir bütünlükle politik bir amaç için üç farklı yazar tarafından homojen bir stil ile kaleme alınmıştır. Alexander Hamilton, James Madison ve John Jay etrafında birleşen federalist olarak adlandırılan hareket, Hamilton liderliğinde 1792'de partileşerek Federal Partinin ortaya çıkması sağlamıştır. Federalist olarak görülen grup Kıtanın Güneyindeki tarım baronları ve mülkiyetsiz şehirli grubu temsil etmiştir (Staloff, 2005:36). Aydınlanma sürecinde etkili olan Hamilton, John Jay, Madison gibi düşünürler federalist olarak Amerikan yönetiminde bireylerin ve eyaletlerin haklarına saygılı özgürlükçü bir yapılanma olması fikrini savunmuşlardır (Fiering, 1981:308-309).

Anayasayı destekleyenler Amerika'da yanlış bir ifadeyle federalist olarak adlandırılmış ve Amerikan tarihinde siyasal konulardaki tartışmalar tavandan tabana yayılarak sağlanmıştır. Anti federalistler bireysel özgürlüklerin koruma altına alındığı bir anayasanın oluşturulması talebiyle ortaya çıkmış, edindikleri takma isimlerle

federalistlere karşı anti federalist yazılar kaleme almışlardır. Anayasa taslağına karşıtı Anti-federalist yazıları kaleme almış ve birçok demeç vermiştir. Anayasal konvansiyonun oluşumunun sağlanmasını isteyenler aslında üniter devlet yanlısı olarak görülen federaller idi. Fakat halkın üniter ve merkeziyetçi yapıya olan tavrı Anayasa konvansiyonunda federe devletlerin federasyon fikri oluşturulduğunun anlaşılması için başta yapılan yanlış bilerek devam ettirilmiştir (Türe, 2019:82). Cumhuriyetçi olarak değerlendirilen grup kıtanın kuzeyinde yaşayan, ticaretle uğraşan ve cumhuriyet kavramlarının ekonomik ve siyasi olarak kendilerine ayrıcalık tanıyacağını düşünen grubu temsil etmektedir. Cumhuriyetçi olarak değerlendirilen ve aydınlanma öğretilerine hâkim olan Hamilton Amerikan devletin diğer devletlerden ayrılarak farklı olması için çalışmış Amerikan milliyetçisi olarak görülmektedir. Bütünüyle Amerika'ya özgü değerlerden örülü özgün bir yönetim hayali olan Hamilton, fikirlerini yazdığı makalelerle somutlaştırmaya çalışmıştır. Çağdaşları tarafından yönetim anlayışının monarşiye yakın bir çizgide olduğu yönünde suçlansa da Hamilton'un yönetime ilişkin düşüncelerinde uyum sağlama çabası belirgindir. Bu nedenle güç ile alakalı kavramların birbiriyle ilişkileri üzerinde çözümlemeler yapmıştır. Avrupa kıtasındaki karmaşık yapılanmanın etkisiyle kıtalar arasında ticari ilişkilerin zora girmesi nedeniyle Hamilton kendi kendine yeten bir toplum anlayışı üzerinden siyasal söylemlerini şekillendirmiştir (Hatipoğlu, 2021:221).

Federalistlerin yazarlarından olan John Jay Amerikan halkının tarihsel yazgısına vurgu yapan ve eyaletler arası bütünlüğü destekleyen bir tavırla yazılarını kaleme almıştır. Amerikan halkının ortak bir dil, inanç, fikir ve ülkü etrafından toplanması gerektiğini vurgulayarak milliyetçi duygulara dayanan duygusal bir birlik oluşumu için çabalamıştır. Bu çabası ile Amerika'nın Alessandro Manzoni olarak görülmüştür (Frosini, 1987:47). Federalistlerin anlayışının kökenini 85 federalist makalesi ile sınırlamak yanlış olacaktı. Federalistlerin düşüncelerinin temelinde kuzey kolonilerinin birlik deneyimleri ve 17. Yüzyılda yapılan Anayasa tartışmaları yatmaktadır (White, 1987:187).

Federalist yazıların yazarlarından olan Madison politik süreçlerde demokratik unsurların güçlendirilmesinden yana olmuştur. Demokratik yönetimlerde çoğunluğun tiranlığına dönüşmesi ve azınlığın haklarının korunması için denge mekanizması kurulması gerektiğini ifade etmiştir. Madison bu yazılarda sınırlı bir hükümet

yapısının gerekliliğinden bahsetmiş ve ulusal cumhuriyet düşüncesini savunmuştur. Dinsel konfederasyon yapılanmalarına karşıda güvensiz olan Madison politik hizipleşmeye neden olabileceğine yönelik uyarıda bulunmuştur (Frosini, 1987: 48-49).

Federalist yazılar, belirli bir ideolojik bakış açısıyla yazılmış politik açıdan pragmatik bir anlayışın yansımasıdır. Federalist yazıların en önemli özelliklerinden biri bireysel özgürlükler ile devlet gücü arasında bir denge oluşturmaya çabalamasıdır. Ayrıca Federalist yazılar seçimli bir yönetim yapısı öneren ilk çalışma olarak kabul edilmiştir. Yine federalistlerin bir çabası da yarı otonom koloni yapıları arasında birliği sağlamak olduğu ifade edilmelidir (Atatüre, 2017:92).

1787 yılında Anayasa taslağı kaleme alındığında onaylanma konusunda konfederasyon maddelerine ilişkin büyük bir tereddüt mevcuttu. Taslağın geliştirilmesi ve kolonilerin birleştirilmeye ikna edilmesi için metin üzerinde derinlemesine çalışılması gerekiyordu. Amerikan anayasası yazım süreci halktan gizli yürütülmüştür. 1840'a kadar anayasa yazım sürecinde içeride bulunanlar ve orada konuşulanlar hakkında birkaç beyanat dışında detaylı bilgilere asla ulaşılammıştır. Bu gizliliğin nedeni halkın tepkisini çekme olasılığı olarak değerlendirilmiştir (L Mee, 1987:284). Bağımsızlık savaşını yürüten kongre yapılanması güçlü bir merkezi hükümet yapılanmasının gerekli olduğuna inanıyordu. Halk güçlü hükümet fikrine karşı mesafeli idi. Çünkü halkta yönetime dair İngiltere benzeri gücün merkezde olduğu bir yapılanmadan ziyade gücün dağıtıldığı bir sistemi daha uygun olacağı görüşü hâkimdir (Türe, 2019:84).

Taslak 1787'deki haliyle federal hükümetin yetkileri arttırılmış ve yürütme organı olan başkan monarşi benzeri bir yapıya dönüştürülmüştü. Ayrıca taslağa haklar bildirgesinde eklenmişti. Philadelphia konvansiyonunda Madison anayasaya haklar bildirgesinin eklenmesinin, birey özgürlükleri üzerinde kısıtlayıcı bir etki yaratacağı düşüncesindedir. Bu nedenle bu taslağa haklar bildirgesinin eklenmesine karşı çıktı. İdeolojik açıdan Madison'un düşüncesine destek veren George Mason, Edmund Randolph ve Elbridge Gery de bu taslağa haklar bildirgesinin eklenmesine karşı çıkıyordu. Bir de taslağa güçlü hükümet yapısı öngördüğü için karşı çıkanlar vardı. Samuel Adams, Patrick Henry ve Richard Lee gibi isimler de anayasa taslağında güçlü hükümet yapısı, eyaletlerin bağımsızlığına zarar veren maddeler ve haklar

bildirgesinin taslağa eklenmesinin gerekliliği gibi konularda revizyon talep ediyorlardı (Gerston, 2007:30).

Federalistler ile anti federalistler arasındaki gerilim en çok federalizmin sınırları konusunda yoğunlaşıyordu. Anayasal federaller haklar bildirgesi okulu savunucuları arasındaki karşıtlık ise devlet ve bireyin hangisinin önce gelmesi gerektiği üzerine idi. Hamilton, Madison ve Jefferson ve onların taraftarları arasındaki tartışmaların ana kaynağı merkeziyetçilikti. Ayrıca bir grup ekonomide sanayileşmeyi savunurken, diğer grup tarımdan yana olmuştur (Staloff, 2005:320).

Federalistlerin argümanlarına karşı güçlü fikirler geliştirmiş anti -federalistler karşıdaki en önemli ilkeleri güçlendirilmiş bir hükümet yapısı üzerinden bir konsensüs sağlamak idi. Merkezi güç ile bireysel özgürlükler arasında denge kurmaya çalışan federalistler büyük güçlü bir ticaret cumhuriyeti üzerinden hükümet ve bireyin politik konumlarında bir uzlaşma yaratmayı hedefliyorlardı (Richard, 2017:85).

Anti federalistler federalistlerin cumhuriyetçilik anlayışını eleştirmiştir. Geniş bir alanda cumhuriyetçilik fikrinin öngörülemeyen sonuçları olabileceğinden endişelenen Anti-federalistler Hume'un düşüncelerinden esinlenerek geniş bir coğrafyada uygulanabilir bir cumhuriyet fikrini geliştiren Federallerin düşüncelerinin uygulanabilir olmadığını savunmuşlardır. Federalistler kuvvetler ayrılığı ile farklı çıkar grupları arasındaki çatışmayı kontrol altına alabileceği düşüncesiyle, Amerika için istikrarlı bir yönetimin cumhuriyet düşüncesinin olduğunda ısrarcı olmuşlardır (Richard, 2017:90). Federalistlerin eleştirilmesinde belirleyici hususlardan diğeri federalistlerin doğal haklar anlayışına atıf yapması fakat bu hakların içeriğine ilişkin tanımlamalar yapmamasıdır. Bu durum onlara göre politik gerçeklerin ancak deneyimle açıklanabilirliğine yönelik inançlarından kaynaklanmaktadır (White, 1987: 193). Federalistleri hükümet yapısına ilişkin düşünceleri nedeniyle eleştiren anti federalistler hükümeti seçme hakkını gerçek anlamda bireylerin kullanabileceklerine yönelikte kaygıları vardır. Federalistler bu kaygıya ilişkin yönetime dinamik bir yapı kazandırılmasıyla gerek kalmayacağına, bireylerin hem anayasayı inşa sürecinde hem de haklarının teminat altına alınması noktasında dinamik olmasıyla bireyin güvenliğini koruyan bir yönetimin mümkün olduğunu ileri sürmüşlerdir (Peacock, 2010:78).

Anti federalistler anayasa taslağında kongreye, başkana ve eyalet hükümetine çok fazla yetki tanındığı için bu kurumların halk üzerinde zalimleşebileceğinden korktular ve anayasaya karşı çıktılar. Anti federalistlerden Patrick Henry, Virginia’da anayasa taslağına karşı “bana özgürlük ya da ölüm ver” diyordu. Koloni yönetimleri federal hükümete siyasi bağımsızlıklarını kayıtsız şartsız vermeye zorlanmaktan çekiniyorlardı (Epstein, 1984:15). Anti federalist grup anayasa taslağına karşı koloni yönetimlerini ve halkı direnişe davet etti. Federalistlerle anti federalistler arasındaki tartışmaların büyümesi, tepkilerin artması üzerine anayasa taslağını hazırlayan Madison federal hükümetin eyalet hükümetlerine karşı ihlal edemeyecekleri eyalet yönetimlerinin politik haklarını belirten bir liste hazırlamayı kabul etti. Ayrıca haklar bildirgesinin anayasanın bir parçası olmasına yönelik talepleri kabul gördü ve Anayasaya eklenmesi kararlaştırıldı (Nevins 2019, 152-153).

Anti federalistlerin savunucuları arasında toprak sahipleri, işçiler ve çiftçiler vardı. Farklı toplumsal kesimlerin oluşturduğu anti federalistlerin amacı ulusal politika söz konusu olduğunda eyalet hükümetiyle federal hükümet arasındaki gücü eyalet hükümeti lehine arttırmak, hükümet yetkililerini doğrudan halk tarafından belirlenmesini sağlamak, hükümetin halka hesap verebilir olmasını sağlamak ve özgürlüklerin hükümete karşı teminat altına almaktır. Dış politikada da Fransız yanlısı bir politik tavırdan yana idiler (Gerston, 2007: 28).

Konfederasyon maddelerinin anayasaya dâhil edilmesi konusunda anayasa yapım sürecinde önemli tartışmalar çıkmıştır. Kurucu bazı isimlere göre konfederasyon maddelerinin anayasaya eklenmesi felaketti. Çünkü alt tabaka olarak nitelendirilen eğitimsiz kesimin yasama organı eliyle yönetime müdahil olması ülkeyi seçilmişlerin idaresine bırakma ilkesiyle uyum göstermeyecektir (Jackson, 1961:105).

Anti federalistlere göre meclis güçlü, yürütme sınırlı olmalıdır. Aristokratik bir yapısı olan senatonun yapısı ise diğer tartışmalı konuydu. Ayrıca başkanın yetkileri konusu Anti federalistlerin en çok fikir beyan ettiği konu idi. Başkanın güçlendiği durumlarda güç zehirlenmesinin oluşabileceği toksik durumların ortaya çıkmasından çekiniliyordu. Özellikle anayasal yapılanmasının Britanya’ya öykünmesi ve bunun bir İngiliz sistemine dönüştürülmesi endişesini arttırıyordu. Anti federalistleri etkileyen ikinci bir İngiliz sisteminin tesisi korkusu, İngiltere’nin sistemdeki sorunlarının kıtaya

anlamına geliyordu. Ayrıca güçlü bir ordu yapılanmasının, ekonomik faaliyetleri kontrol altına alma yetkisini büyük oranda elinde tutan bir hükümet yapılanmasının özgürlüklere ve bireysel gelişime önemli ölçüde zarar vereceği düşüncesi hâkimdi. Çünkü hem parayı hem sopayı/ kaba gücü elinde tutmaya çalışmak federalistlerin ikiyüzlülüğü idi (Davidson, 2017: 145).

Anti federalistler için demokratik bir yapılanmaya kavuşmak ve sınırlı bir hükümet yapısının oluşumunu sağlamak samimiyezsizliğin giderilmesi açısından son derece önemliydi. Anti federalistlerin demokrasiden yana tavır almalarında güçlü aristokratik bir yapının yönetimi ele geçirmesi yerine orta ve alt sınıftaki insanların yönetime dâhil olabildiği demokratik bir cumhuriyet formu oluşturma düşüncesi vardı. Çünkü oligarşik ya da aristokratik yapıların dominant bir yapısı olduğundan bireyin güçsüzleşeceği ve merkezi bir yapılanmanın oluşması onlar için son derece endişe verici bir durumdu (Atatüre, 2017: 96).

Anayasa onaylanma süreci sancılı geçmişti. Özellikle küçük devletçik yapılanmalarının üst bir hükümet formuna yetkilerini devretmeleri ve kendileri değiştirilmesi son derece güç bir anayasayla bağlamaya çalışmaları onay sürecinin sıkıntılı işlemesine yol açsa da Anayasa'da değişiklik yapılabilmesine olanak verileceğine dair söz eyaletlerin anayasayı onaylamasını kolaylaştırmıştır. (Fresia, 1988: 25). Federalistler ile anti federalistler arasında anayasa onaylanma aşamasındaki zorunlu uzlaşılar George Washington dönemine yansımada. Anti federalistler anayasa taslağında on iki değişiklik yapılmasını istiyorlardı. Bunlardan on tanesini gerçekleştirme fırsatı buldular. Amerika'da aydınlanmanın ürünü anayasa metnine haklar bildirgesinin eklenmesi ve 10 maddelik değişikliklerin kabulü hem federalistlerin hem de anti federalistlerin ortak uzlaşısına dayanmaktadır. Özellikle haklar bildirgesiyle anayasal hak konumuna alınan mahkemelerin yapısına ilişkin düzenlemeler ve basın, ifade özgürlüğü konularındaki hükümler teminat altına alınarak bireysel özgürlüklerin korunması ve genişletilmesi mümkün olmuştur (White, 1987:185).

Püritenizm doktrinde etkin olan seçilmiş insan fikriyatı Amerikan anayasasının yapım sürecini derinden etkilemişti. Amerikan Aydınlanmacıları ve kurucu liderler arasında devlet yönetme işinde seçkin olmayanların yani halkın dolaylı

denetim yoluyla yönetime katılmasının uygun olacağı yönünde bir uzlaşısı vardır. Kuruculara göre sorumluluk sahibi insanlar kurallara uyum sağlamaya meyilli olurken demokratik yolla katılım sağlamaya çalışan halk yönetici birey tipine uygun değildir (Fresia, 1998: 30-33).

Anayasa ile ulusal hükümet eyalet yönetimlerinin üstünde bir konuma sahip olarak, ordunun gücü ile ulusal ticaretin güvenliğini ve istikrarını sağlayabilecek bir sistem oluşturma hedeflenmiştir. Yerel yapıların yasal sınırlamalardan alıkonularak ekonomik ve bireysel katılımın artırılacağı bir düzen inşa sürecinde, mülkiyet hakkının kutsallığını odak alan bir denge fren sistemi oluşturarak sınırlı bir hükümet yapılanması amaçlanmıştır. Büyük ölçüde denge fren sisteminin benimsenmesindeki amaç kamu gücünü denetlenebilir bir yapıya kavuşturmaktır. Anayasada güçler ayrılığı ilkesinin benimsenmesinin nedeni de gücün mümkün olduğunca dağıtılarak tek bir noktada toplanmasını engellemektir. Anayasa da temsiliyetin benimsenmesi bugünkü anlamda demokratik bir temsiliyet ilkesini yansıması değildi. Anayasa da mülk sahipliği üzerinden bir oy hakkı tanınması gerektiği temsiliyet açısından vurgulanmıştır. Özellikle herkese oy hakkı tanınmanın bir krize yol açabileceğinin altı çizilmiştir. Amerika’da anayasanın oluşumunda çoğunluk yönetiminden ve demokrasinin tam anlamıyla benimsetilmesi kurucular açısından son derece korkutucu olmuştur. Başkanın doğrudan belirlenememesi, katı denge fren sisteminin benimsenmesi ve mülkiyet temelli temsil ilkesinin benimsenmesinin doğru olacağına inanç büyük ölçüde uygulama imkânı bulmuştur (Witte, 2011: 177).

Amerikan Anayasasının aydınlanma etkisiyle Amerikalılara vadettiği Amerikan rüyası, mülk sahibi olabilme özgürlüğü idi. Lee lacocca’ya göre bu hak o döneme kadar sıradan insanlara tanınmış en büyük haktır. (Lacoca, 2007:100). Aydınlanma düşüncesinin Amerika’ya yansıması olarak kabul edilen Amerikan Anayasası siyasi teorinin politik gerçeklerle birlikte özenle dengelediği bir hukuki belge niteliğindedir (Casara, 1975:70). Amerika da anayasa onaylanma süreci aydınlanma değerlerinin hangi ölçüde anayasaya sirayet ettiğine dair görüş farklılıkları olsa da Anayasa büyük uzlaşısı olarak tabir edilen uyum içinde kabul edilmiştir.

1.3.2. Transatlantik Cumhuriyetçi Geleneğin Oluşumu

Amerikan aydınlanması ülkede politik self determinasyon ilkesiyle özleştirilmiştir. Aydınlanma düşüncesindeki birçok ilkeyi bir araya getiren self determinasyon ilkesi Amerika’da siyasal pratikle de desteklenmiştir. O dönem içinde devrim kavramı aynı zamanda ilerleme kaydetme, seviye atlayıp arzulanana kavuşma anlamında kullanılmaya başlanınca self determinasyon ilkesinin uygulanışı aydınlanmanın işareti olmuştur. Amerikan kurucu liderleri kurdukları yeni devlet düzeni ile daha önce inşa edilmemiş yeni bir düzen oluşturduklarını iddia etmişler, dünya devletleri içinde yeni dönem başlatan lider ülke konumunda olduklarını savunmuşlardır. Bunu devletin kurucu amblemlerine yansıtarak *Novus Ordo Seclorum* diye iddia ettikleri yeni düzen durumu simgeleştirmeye çalışmışlardır.¹⁷ Antik dönem Cumhuriyet uygulamaları ve Roma Cumhuriyeti örneklerini de referans alan kurucu liderler antik dönem filozoflarının cumhuriyet düşüncesine yönelik fikirlerinden de yararlanmışlardır (Robert, 2012: 90-92).

Amerikalıların yeni bir düzen oluştururken tamamen aydınlanma düşüncesiyle hareket ettiklerini söylemek eksik olacaktır. Devletin oluşum sürecinde birçok farklı kanaldan yararlanan kurucu liderin en önemli hedefi Avrupa’daki yaşananlardan uzak farklı ve yeni bir yapı inşa etme olduğu söylenilebilir. Bağımsızlık sürecinde aydınlanma sürecinin etkisiyle gelişen birçok değer ve kavramın etkisinde kalan Amerikalıların günlük yaşamda ise İngilizler tarafından vergilendirilme, çekişmeli ideolojik sorunlar ve mali sorunlarla uğraşmaktaydı. İdeolojik olarak İngiltere’den farklılaşan Amerikalılar cumhuriyet düşüncesinin etkisi altına girerek klasik cumhuriyet düşüncesiyle hümanizm ve Rönesans etkilerini benimsemişlerdir. Dolayısıyla Amerikan aydınlanmasının bağımsızlık sürecine olan etki ve katkısı yadsınamaz derecede önemli olduğu görüleceği gibi başka faktörlerinde süreçte belirleyici olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Amerikan yönetim pratiklerindeki doğal haklar düşüncesine aykırı olan mistik öğeler ve mutlak egemenlik anlayışı o

¹⁷ Yeni düzen iddiasıyla simgelere önem veren kurucular Amerikalılık bilincini yükseltmeye çalışırken simgelerin gündelik yaşama yerleştirmeye çalışmışlardır. Örneğin Amerika’da koloni döneminde madeni para basımı İngiliz hükümetinin tekelinde olduğu için paraların yüzeyinde monarşik öğelere yer verilmiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde para basma tekeline kavuşan Amerikalılar madeni paralar dâhil olmak üzere basılan bütün paralarda cumhuriyet fikriyatına ait semboller kullanarak yeni düzene atıf yapmışlardır. Köktaş, M, (2019), **İskoç Aydınlanması**, İz Yayıncılık, İstanbul.

dönem için kurucu liderler tarafından dışlanmış ve devlet yönetiminde kullanılan bütün kavramlar soyutlaştırılmaya çalışılmıştır. Soyut kavramlardan uzak duran Amerikalı aydınlar devlet dizaynını modern bir anlayışla yürütmüştür (Hatipoğlu, 2021:210).

Amerika’da yönetimde cumhuriyet yaklaşımının benimsenmesinde İngiliz monarşisine yönelik antipatik duyguların ve Aydınlanma düşüncesinin monarşi düşüncesini pejoratifleştiren tavrının etkisi büyüktür. Yozlaşan kraliyet anlayışı karşısında erdemli ve adil bir toplum düzeni vaat eden cumhuriyet, politik yaşamda kendine pozisyon edinmek ve monarşi tutarsızlığından uzaklaşmak isteyen halk için cumhuriyet yönetimini seçmede belirleyici olmuştur. Ayrıca devlet idaresinin tiranlığa evrilmesinden korkan Kurucu Babalar devleti tiranlık tehdidine karşı güçlü kuvvetler ayrılığı ve gevşek bir federasyon anlayışıyla dizayn etmiştir (Greenson, 2013: 6-8).

Amerika’nın kurucuları İngiliz kültürü ve İngiliz değerlerine çok iyi bilen ve iyi eğitim almış kimselerdir. İngiliz sistemini işleyişine hâkim olan bu kimseler İngiliz yöneticilerin koloniler üzerindeki baskılarına ve sömürü düzenine dur demek içinde yine İngiliz kültür ve bilgi birikiminden yararlanarak İngiliz entelektüellerin düşüncelerini kaynak göstererek yanıt vermişlerdir.¹⁸ Kurucuların İngiliz devlet yapılanmasına ait zengin kültür ve bilgi birikimi kısa zamanda kolayca kolonilerin kendini yönetme yetisine işlerlik kazandırmasına neden olmuştur. Özellikle kurumsal pratiklerin oluşturulmasında Tudor döneminin örnek alındığına dair değerlendirmeler uygulamalardaki benzerlikler nedeniyle doğrulanmıştır (Köktaş, 2011: 236-254).

Koloni döneminde İngiliz monarşisinin tutarsız ve baskıcı tutumuna maruz kalmış Amerikan toplumu kıtaya göç ederken de zihninde getirdiği aristokratik üstünlük nedeniyle yasadıkları ayrımcılığın yılgnılığıyla birlikte cumhuriyet düşüncesine sıcak bakmışlardır. Gerek liberal düşüncelerin etkisi gerekse yeni bir

¹⁸ Amerikalı kurucu liderlerin 18 yy. İngiliz yönetim anlayışından daha çok, Tudor dönemini örnek alınması ve kurumların dizayn edilmesinin nedeni İngiltere’deki Amerikan bağımsızlık savaşı sırasında yaşanan iç siyasetteki çalkantılı dönemin etkisi büyüktür. Bu çalkantılı dönem Amerikan kurucular tarafından Anayasal düzenden uzaklaşmanın bedeli olarak değerlendirilmiştir. Bu da Amerikalılarca erdemin ve güvenin hâkim olduğu düzenden ayrılmak demektir. Dolayısıyla böyle başarısız ve despot olarak değerlendirdikleri bir hükümet yapısını örnek almaktansa, güçlü Tudor dönemleri uygulamalarını benimsemeyi tercih etmişlerdir. Gemalmaz, M. S. (2012), *Devlet Birey Özgürlük*, Legal Yayıncılık, İstanbul.80-82.

kıtada sorunlardan arınmış mutlu bir yaşam hayali sebebiyle monarşi tutarsızlığı karşısında cumhuriyet düşüncesini tercih etmişlerdir. Uygulamada ise kurucu liderler güncel bir cumhuriyet uygulamasından ziyade tecrübe edilmiş sonuçları ortada olan antik dönem cumhuriyet anlayışını benimsemekten yana tavır almışlardır (Hatipoğlu, 2021:215).

8. Henry ve 1. Elizabeth dönemlerinin o güçlü yönetim pratikleri kurucu babalar tarafından benimsenmiş ve merkeziyetçilikle ademi merkeziyetçilik arasında bir denge kurmayı amaçlayan yarı yol devleti olarak adlandırılan *Halfway State* kavramına uygun bir düzen oluşturulmaya çalışılmıştır. Tudor dönemi hukuksal düzenlenmelerin günlük yaşama kazanımlarından etkilen kurucu babalar Amerikan devleti kurucu belgeleri arasında sayılabilecek olan *May Flower Act* düzenlemesinden başlayarak uygulamaya konan bütün hukuksal metinlerde İngiliz hukuksal işleyişine yön vermiş *Magna Carta* ve *1689 Hakları Bildirgesini* temel almışlardır. Kurucu liderler tarafından Amerikan yönetim düzeni için benimsedikleri Tudor dönemi etkileri görülen katı kuvvetler ayrılığı uygulaması da liderlerin dengeli ve koruyucu bir yönetim düzeni inşa etme isteğinden ileri gelmektedir (Taşkın, 2019: 50-51). İngilizlerin hukuksal düzenlemelerin korunmasına ilişkin hassasiyetini de benimseyen Kurucular bu hassasiyetin üzerine yarı ilahi bir misyon yükleyerek hukuksal düzenlemeleri kutsallaştırmışlardır. Bu durum Amerika’da hukuki pratikleri uygulanması konusuna bireylerin düzenlenmeleri benimsemesini kolaylaştıracı bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır (Taşkın, 2019: 65-67).

Erken dönem Amerikan yaşamında vatandaşlık bilincinin klasik cumhuriyetçilik anlayışından kaynaklandığını öne süren Wood, ilk dönemlerden itibaren bireysel hakların gelişimine ve kendiliğinden işleyen bir düzeni öne çıkartan liberal anlayış gelişmeye başladığını söyler. Amerikan cumhuriyetçilik düşüncesinin temelinde oluşmaya başlayan değerler ve ideallerin belirlenmesinde sözleşmecilik düşüncesinin klasik siyasetin sonunu getirdiğini belirtmektedir (Wood, 2006: 58-62).

Amerikan kuruluşunda etkili olan ahlaki açıdan daha iyi bir toplum oluşturma inancı Bağımsızlık bildirgesi ve Anayasanın oluşum sürecine etki etmiş, 1789’dan sonra klasik cumhuriyetçilik anlayışı ve klasik politik teoriler etkilerini kaybetmeye başlamıştır (Ferguson:2004, 90). Amerikan Aydınlanmasının etkileyen değerlerden

biri olan erdem liberal değerle uyuşmayan bir kavram olarak görülmüştür. Amerikan politik yaşamında cumhuriyet düşüncesinin beraberinde getirdiği kavramlardan biri olarak değerlendirilen erdem Amerika’da mutluluğu arama durumunu sınırlamak ve bir standart getirmek içinde kullanılmıştır. Aynı şekilde bireysel hakların belirlenmesi ve özgürlüğün sınırlarının belirginleştirilmesi içinde Amerika’da politik olarak başvurulmuş kavramlardan biri olmuştur. Bu kavramın bu tarz kullanımı dini kuralların Amerikan toplumunda ahlaklaştırılmasıyla ilgili olduğu iddia edilmiştir (Wulf, 2013:1072).

Appleby de Wood ile benzer şekilde Amerikan ideolojisinin oluşumunda, erken ulusal dönem klasik cumhuriyetçilik düşüncesinin ve liberal ilkelerle özdeşleşmesinin etkili olduğunu vurgular. Ayrıca Fransa’nın ekonomik yardımları Amerika da ekonomik gelişmeyi olumlu etkilerken, Amerikan ruhunun da şekillenmesini kolaylaştırmıştır. Savaşların önemli zararlar verdiği Avrupa, Amerika’yı savaşın yıkıcı etkilerini silmek için kullandı. Avrupa’ya Amerikan ürünlerinin ticareti, hem Amerika’da önemli bir ekonomik gelişmenin yaşanmasını hem de bireysel girişimlerin güçlenmesini sağladı. Bu durum Amerika’da doğanın ve hükümetin müdahalesi olmadan insan davranışını düzenleme yeteneğine güven duyulmasını sağladı. Özellikle Jeffersoncu cumhuriyetçiler, bireysel çabalarla ilerlemeye güven duyan ve destekleyen rasyonalistler bu inanca sıkı sıkıya bağlandı (Appleby, 2000: 79).

Önemli bir Makyavellist olan JGA Pocock klasik cumhuriyetçi ideolojinin kurucu babaların politik düşüncelerini Floransalılardan miras kalan İngiliz Whig düşüncesinden aldıklarını belirtmiştir. Whig mirasının önemini belirten Pocock Amerikan Kurucu liderlerinin Cumhuriyetçi- federalist anlaşmazlıklarla 17. Yüzyıl Britanya’ında yaşanan country- court tartışmalarının¹⁹ görüşlerinin şekillenmesinde önemli katkılarının olduğunu kanaatindedir (Pocock:1975, 150). Klasik cumhuriyetçi etkiler 1815’e kadar sürmüştür. Sadece tarımsal bir yaşam tarzının Amerikan toplumu

¹⁹ İngiliz hukuk sistemi tartışmaları. Bu tartışmalar yerel ve il mahkemelerinin sınırlarını belirlemek ve kamusa davalar ile ceza davaları arasındaki inceleme farklılıklarını ortaya çıkarmak için İngiliz kamuoyunda yaşanan tartışmalardır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://www.judiciary.uk /courts-and-tribunals/county-court/> erişim tarihi 03.01.2024.

için gerekli olan erdemi üretebileceğine inanan klasik cumhuriyetçilik pastoral yaşama değer atfederler (Koch, 1965:80).

Amerikan Devriminin İdeolojik Kökenleri hakkında Pocock'un yazdıkları cumhuriyetçilik ve alternatiflerinin o dönem karşılaştırılmasının ele alınması açısından büyük önem taşıyordu. Pocock Amerika'da cumhuriyetçi ideolojinin büyük ölçüde yerel karşıtlıklar ve ani parametrelerle birlikte geliştiğinin altını çizdi. Ayrıca Whig rejiminin ve İngiliz ile Amerikan muhalif kesiminin bu düşünceye zemin hazırladığını ifade etmiştir. Makyevelist dönüşüm olarak belirttiği bu cumhuriyetçilik şekillendirme sürecini dil düşünce kalıplar ideolojik pradigmalar ve tarihi gelişim süreci üzerinden açıklamayı tercih etti. Makyevellist fikirlerle paralel olarak Amerika da erdemin önemine dikkat çeken Pocock özgürlük kavramı konusunda da Amerika'da gerçekleştirilmek istenenin öz yönetime katılma kapasitesi üzerinden aktif katılımı birlikte negatif liberal özgürlük arasındaki gerilimin azaltılmak istemesi olarak yorumladı. Pocock ayrıca Amerika da Makyavelci cumhuriyet yorumunun hukuksal ve skolastik düşüncenin yani dinin önceliğini vurgulayan yorumlamanın kitlesel dirilişe uyarlandığının altını çizmiştir. Özellikle Amerika'da klasik cumhuriyetçiliğin İngiliz siyasi düşüncesinin yerleşik sözcükleri arasında nasıl yerini aldığını göstermeye çalışırken İngiliz anayasasında bulunan 'Norman boyunduruğu' ve 'seçilmiş ulus' ifadesinin Amerikalılar tarafından da seçilmesinin radikal mezhepçileri bir araya getirip bağımsızlık yolunda kanalize etmek açısından kullanıldığını vurgulamıştır (Pocock, 1975:338).

Devrim süreci Amerika'da aydınlanma değerlerinden olan demokratik toplum düşüncesi taslağını hayata geçirilmesi için fırsat olmuştur (Greenson, 2013:6-10). Amerikan aydınlanması klasik cumhuriyetçilik düşüncesinin yaşama geçmesinde, liberal değerlerin şekillenmesi ve yerleşmesinde katkı sağlamıştır (Ferguson, 1997:59). Özgürlük ve eşitlik idealleri Bağımsızlık Bildirgesinin gerçeklerini oluştururken, anayasanın oluşumuna kaynaklık eden Federalist yazılar aydınlanmanın etkisini yansıtır. Alexander Hamilton, Thomas Jefferson, Benjamin Franklin, George Washington, Thomas Paine gibi isimlerin idealleri ve Amerikan kuruluşundaki etkileri Aydınlanma düşüncesini şekillendirmiştir. Kurucu isimlerin Amerika'ya katkısını, düşüncelerini, miraslarını doğru değerlendirebilmek için Amerikan aydınlanmasını ve ilkelerini anlamak önemlidir (Köktaş, 2014: 109-137).

1.4. AMERİKAN AYDINLANMASI NEDİR?

1.4.1. Amerikan Aydınlanmasının Tarihsel Gelişimi

Aydınlanma ile Amerika arasındaki bağlantı Amerikan devrimi üzerinden açıklanmaktadır. Aydınlanma hareketi bağımsızlık serüvenine Amerika’da ilham veren güçtür ve Amerikan Aydınlanması terimi devrim sonrası daha yoğun kullanılmaya başlanmış bir terimdir. 18. Yüzyılda bağımsızlık sürecinde aslında Amerikan aydınlanması diye kullanılan bir terim mevcut değildir. Kavram II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika’nın konumu uluslararası arenada güçlendirmek adına kullanılmaya başlanmıştır. Amerikan Bağımsızlık Devrimine mitsel bir anlam kazandırmak adına kullanılan Amerikan Aydınlanması, Amerikan halkında milli duyguları harekete geçirmek adına elverişli bir kavram olmuştur. Amerikan devrim sürecini Amerika’da yaşanan bir aydınlanma dönemi olarak gören tarihçi Adrienne Koch, literatüre Amerikan aydınlanması terimini kazandırmıştır. Koch için Amerikan bağımsızlık süreci yani Amerikan Aydınlanması, modern Amerika’nın kuruluş temellerini atan, özgür ve demokratik bir toplum olmasını sağlayan bir dönemdir. Amerikan Aydınlanması modern Amerika’nın temelini atan ideal bir dönemi ve düşünce geleneğini atıfta bulunur. Amerikan Aydınlanmasıyla “ideal Amerika” düşüncesi o kadar benimsenmiştir ki tarihçiler tarafından kullanılan kavramlardan biri haline gelmiştir (Koch, 1963:89).

Amerika’nın bağımsızlık süreci aydınlanma dönemiyle birlikte yürümüştür. Amerikan Aydınlanmasında kıtanın İngiltere’den ayrılışının her anlamda bir ilerlemeyi ifade ettiği vurgulanmıştır. Bu dönemde yalnızca bir bağımsızlık ilanından çok toplumsal alanda değişim ve dönüşüm gerçekleşmiş, meşruluk ve otoritenin kaynağı sorgulanmış, eşitliğin doğasına ilişkin tartışmalar yaşanmış, özgürlüğün korumasına ilişkin cumhuriyetçi yönetimin temelleri atılmıştır (Köktaş, 2011:234). Amerikan Aydınlanma düşüncesinin gelişimi 3 aşamada gerçekleşmiştir. Erken dönemi olarak görülen ilk aşama Avrupa’da yaşanan Reform ve Rönesans hareketlerinin etkileri, yaşanan coğrafi keşif süreci ve bilimsel gelişimler ışığında Amerika kıtasına Avrupa’dan ilk göçlerin yaşandığı döneme kadar götürülmektedir. Gelişim dönemi olarak görülen ikinci aşamada ise aydınlanma sürecinin Amerikan bağımsızlık savaşı değerleriyle olan etkileşimi ve sonrasında yaşanan süreci belirtir.

Son dönem aşaması ise Amerikan Aydınlanması düşüncesinin gelişiminin Napolyon'un yükselişine kadar olan dönemdir (Hatipoğlu, 2021: 30-32).

Henry F. May ise Amerika'daki aydınlanma dönemini 4'e ayırmıştır. May'e göre ılımlı aydınlanma olarak tabir ettiği ilk dönem dini değerler ile aklın uzlaştırılmaya çalışıldığı dönemdi. İkinci dönem Voltaire in fikirleriyle birlikte gelen aydınlanma olarak nitelediği aydınlanma yönteminin zekâyı kullanma yetisinin olduğu dönemdir. Üçüncü dönem May'a göre devrimci aydınlanmadır. Bu dönemde amaç eski felsefenin yıkılarak yeni bir felsefe inşa etme dönemidir. May için bu dönem Rousseau ile başlar, Godwin ve Paine ile zirveye ulaşır. Son dönem ise May'in didaktik aydınlanma olarak tabir ettiği hem şüpheci hem devrimci döneme karşı çıkan ahlak ve ilerleme vurgusunun olduğu bir dönemdir (May, 1976: 15).

Sullivan Amerikan aydınlanma döneminin yalnızca İngiltere'den siyasi olarak bağımsızlık elde amacıyla yürütülmüş bir dönem olduğu iddialarına karşı çıkar. Sullivan'a göre süreç aslında Avrupa'yı taklit etmeyen her anlamda bağımsız ve özgün bir Amerika yaratma isteğinin ürünüdür (Sullivan, 2013:95). Hatta terim Vietnam savaşında sırasında bile Amerikan Aydınlanmasının Amerikan halkının "Amerikalı olma, özgür olma, modern olma" gibi özelliklerinin koruyucusu olarak gösterilmiştir. Aslında bu terimin kazandığı mitsel ün aydınlar tarafından özümsemişliğinin kanıtı gibidir. 1960'lardan sonra Amerika'da ortaya çıkan yönetsel ve toplumsal sorunların temelinde halkın Amerikan aydınlanma değerlerinden uzaklaşmanın bir sonucu olduğu dile getirilmiştir (Çiğdem, 2015: 45-47).

1980-90'lı yıllarda Amerikan Aydınlanmasına yönelik akademik ilgi 1970li yıllarda ortaya çıkan çalışmalar kadar tatmin edici olmasa da *The Bloomsbury Encyclopedia of The American Enlightenment* eseri bu dönemde yazılmış önemli eserlerden birisidir. Aydınlanma üzerine birçok yazının bir araya getirilerek oluşturulduğu külliyat Amerikan Aydınlanması ile ilgili başka çalışmaların yapılmasını cesaretlendirmiştir. Eser daha sonraki dönemlerde Amerikan Aydınlanması üzerine yapılan çalışmaların artmasına, aydınlanmanın farklı yönlerden karşılaştırmalı eserlerin ortaya çıkmasında, konuya ilginin artmasında belirli bir alan oluşumunu sağlamıştır (Spencer, 1970:145).

Aydınlanma fikri Amerika'ya nasıl aktarılmıştır? Birçok Amerikalı tarihçi aydınlanma değerlerinin Avrupa'dan Amerika'ya aktarılmasıyla ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu düşünürlere göre Aydınlanma doktrini Avrupa'da ve İngiltere'de şekillenerek insan ve kitap sirkülasyonu ile Amerika'ya gelmiştir. Bu görüşü yani yayılmacı teori savunanlar, Amerikalı tarihçiler tarafından eleştirilmiştir. Çünkü yayılmacı düşünce teorisyenleri Amerikan aydınlanmasının değerini küçültmekte, önemsiz ve özerk bir aydınlanma düşüncesi olmadığı izlenimini vermektedir. Tarihçilere göre yayılmacıların savunduğunun aksine Amerika aydınlanma değerleri, kıtadan Avrupa'ya geçmiş ve Avrupa'daki aydınlanma sürecinden önce ortaya çıkmıştır. Kanıt olarak coğrafi keşifler ile Avrupa'daki yaşam şartlarının ve bilgi düzeyinin artması ve bakış açılarının değişmesini göstermektedirler. Amerika'nın keşfinin kıta Aydınlanma fikri üzerindeki etkisini göz ardı etmekle suçlamışlardır. Çünkü tarihçiler Avrupa'da Amerika'nın değiştirici rolüne odaklanırlar, kıtanın keşfinin Avrupalıların nerede durduklarını ve nereye varmak istediklerinin farkına varmalarına yol açtığını iddia etmişlerdir. Amerika'nın keşfi ile Amerika'dan Avrupa'ya transfer edilen mallar ile Avrupa'da sessiz ama etkili bir devrim süreci yaşanmaya başlamıştır (Köktaş, 2019: 522-523).

“Eski dünya icat etti, Yenidünya uyguladı” düşüncesi Amerikan Aydınlanması denince akla gelen ilk şeydir. Aydınlanma olgusu özgürlük, özerklik düşüncesiyle dini metaforlardan zihinsel bir kopuş, ruhsal olanın etkisinden sıyrılıp fiziksel ve beşerî olanın geçerli kılındığı bir düzen inşası olarak değerlendirildiğinden Amerikan devrimi Aydınlanma hareketi teorisinin eyleme döküldüğü bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Amerikan aydınlanma süreci ile ilgili düşünlerin genel kanısı Aydınlanma değerlerinin Avrupa da özellikle İngiltere ve İskoçya'da egemen olduktan neredeyse bir asır sonra Amerika'ya ulaştığı yönündedir. Paris salonlarında gelişen aydınlanma olgusunun Amerikan kolonilerinde pratiğe döküldüğünü savunurlar. Amerikan aydınlanmasını açıklamaya çalışan görüşlerin birçoğunda Avrupa'da başlamış aydınlanma değerlerinin kıtaya taşınması ile Amerika da bir aydınlanma sürecinin başladığına dair görüşleri elbette en yaygın kabul gören görüşlerdendir. Fakat bu durum etkisini kabul etmekle beraber kıta koşulları gereği Amerikan Aydınlanmasının kendi özgü değer ve koşullar etrafında geliştiğini ifade etmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır (Hatipoğlu, 2021:245).

Amerikan aydınlanmasında göze çarpan bir diğer husus Avrupa'da aydınlanma tarihçilerinin aydınlanmanın Amerika'da nasıl şekillendiğini araştırmak yerine Amerika'da aydınlanma fikirlerinin nasıl asimile olduğunu açıklamaya çalışmasıdır. Özellikle Amerikan aydınlanmasının özgünlüğünü inkâr eden Avrupalı düşünürler için Amerikan aydınlanması bir efsane niteliği taşımaktadır. 1960'larda yayınladığı fikirleriyle Daniel Boorstin bu düşüncenin en önemli savunucusudur. İlerleyen dönemlerde Amerikalıların Avrupa temelli aydınlanma kavramlarını nasıl kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirdiği ve Amerika'daki aydınlanma etkisini konu edinen 1970'lerdeki araştırmalar Amerikan Aydınlanması açısından yararlı olmuştur. Bu dönemde en önemli çalışma yine bir Amerikan olan Henry F. May'a ait olup Amerikan Aydınlanması çalışanlar için önemli bir yol gösterici niteliğindedir (Cohen, 1995: 67).

1.4.2. Amerikan Aydınlanmasının Fikri Kaynakları

Amerika'da aydınlanma kurucu liderlerin üzerinde uzlaştığı ortak değerler ve yönetsel pratikler eşliğinde şekillenmiş, somut hale gelmiştir. Amerikan aydınlanması 18. Yüzyılda yozlaşmış bir gelenekçi anlayış yerine rasyonalizmi, sorgulanması yasak olan dini kurallar yerine; insanın doğasına uygun inanç sistemi, gerçekliği kanıtlanmaya muhtaç bilimsel kurallar yerine kanıtlanabilir bilgiler ve modası geçmiş monarşi yönetimlerinin yerine cumhuriyet ilkelerinin ön plana çıkarmıştır. Aydınlanmaya kaynaklık eden önemli metinlerin hepsinde modernleşme, mutluluğu arama hakkı, mülkiyetin kutsallığı, özgürlük ve fırsat eşitliği gibi kavramların önemine atıf yapılmıştır.

Fransızların bağımsızlık serüvenlerinde Amerikalılara destek vermesi, iş birliği süreci İngiliz aydınlanması ile etkileşimi için söylenemez (Duman, 2006:118). Amerikan aydınlanması entelektüel kaynakları açısından Fransız aydınlanmasından daha çok İngiliz-İskoç aydınlanmacılar ile yakın ilişki içindedir. Hatta Amerika'da aydınlanma düşüncesinin kaynağını İngiliz-İskoç ve Anglo-Amerikan düşünürler görüşleri oluştururken düşünceye ivme kazandıranların Kıta Avrupası düşünürleri olduğu söylenebilir (Robinson, 1983:140).

1.4.2.1. Amerikan aydınlanmasında ilkelerin ortaya çıkış süreci

Amerikan aydınlanmacıları farklı birçok kaynaktan yararlanarak Amerikan Aydınlanmasının felsefi ve teorik yönünün oluşması için çaba harcamışlardır. Genel olarak Amerikan tarihi üzerine yazı yazan kişiler klasik dönem eserlerin cumhuriyetçi düşünceye etkilerine odaklanır. Clinton Rossiter ve Bernard Bailyn gibi Amerikan tarihçiler Klasik cumhuriyetçi etkilerin ve Yunan filozofların etkilerinin Amerikan düşüncesinde bilinçli olarak ‘vitrin’ amacıyla kullanıldığını savundular. Amerikan Aydınlanması döneminde Antik dönemin eğitimdeki ayrıcalıklı konumuna dikkat çekilmiştir. Amerikan aydınlanmacıları antik dünyanın yanı sıra, Avrupa felsefi düşüncesini ve İngiliz-İskoç düşüncelerini de yakından takip etmiştir. Kurucu liderlerin klasik eserleri öğrenmeleri ise İngiliz Whigleri aracılığıyla olmuştur. Thomas Jefferson, John Adams James Madison James Wilson, John Dickinson Patrick Henry gibi birçok kurucu isim, İngiliz Whiglerine klasik eserleri okuyarak kendileri için yorumlamalarını istemişlerdir (Schneider:1963, 180). Wood klasiklerin o tarihe kadar antik çağlarla ilgili neredeyse tek bilgi kaynakları olduklarını kabul etmekte ve klasik düşüncenin Amerikan algılarını belirleyen önemli temalarının oluşumunda kullandığını doğrulamaktadır (Wood:2006, 58-60).

Özellikle 1744 yılında Benjamin Franklin in kurucusu olduğu Amerikan Felsefe Derneği tarafından kurulan Amerikan bilimler felsefe akademisi²⁰ ve John Adams tarafından 1784 de kurulan Harvard, King’s koleji (Colombia)²¹ gibi önemli okullar erken dönem Amerikan aydınlanması döneminde oluşan önemli kurumlardır. Bu kurumlar aydınlanma değerlerinin felsefi temellerinin oluşumuna katkı sunmuştur. Amerikan Aydınlanmasının teorik yönü oluşturulurken kurucuların farklı kaynaklardan yararlandığı açıktır. Bunlardan en önemlileri 1640 İngiliz devrimi, Antik Yunan Demokrasi, Roma cumhuriyet düşüncesi ve koloni şirketlerinin ticari faaliyetleriyle elde ettiği bilgi birikimidir. Koloni döneminde yetişen kurucular devlet düzenini oluştururken yönetsel kullanım pratiklerinde Tudor dönemi esintilerinden de faydalanmışlardır (Dilek, 2020: 40-42).

²⁰ 1743 yılında kurulan akademi, bilimsel düşünüşü teşvik eden saygın bir örgütlenmedir.

²¹ Amerika’nın en eski beşinci üniversitesi olan üniversite, araştırma üniversitesidir.

Amerika'nın keşfiyle kıta hakkında artan bilgiler skolastik entelektüelleri baltalayarak toplumsal olarak yeni sosyal teorilerin ve ahlak felsefesinin ortaya çıkışını sağlamıştır. Amerikalı entelektüeller 18. Yüzyılda doğal hakları benimsemiş eşitlik ve özgürlük konularında İngiliz otoritesiyle çatışmada bilimsel ve felsefi zemini inşa etmişlerdir. Jefferson aydınlanma düşüncesinin Amerika'da savunan kült isimlerden birisi olarak özgür ve eşit bir toplum modeli talep etmiştir. Doğal haklar düşüncesi ve özgürlük fikrinin devrimci kesim tarafından kullanılması ve kölelik karşıtlığına kaynaklık etmiştir (Sweet, 2009: 110).

İngiliz otoritesine karşı devredilemez haklar üzerinden bir aydınlanmacı tavırla hareket eden Amerikan kurucular bu hareketin temelinde yatan Samuel Clarke, Samuel Pufendorf, Thomas Hobbes, Hugo Grotius, John Locke, Hutcheson, Adam Smith, David Hume, Montesquieu gibi isimlerin görüşleri üzerinden süreci yürütmüşlerdir (Garrard, 2006:667). Farklı ekoller aydınlanma düşüncesini oluştururken, bazı isimler diğer isimleri görmemezlikten gelmiştir. Amerikan aydınlanmasında insan doğasının iyimserliğine inanan Fransız materyalistler, Voltaire ile Hume'un fikirlerini dışlama eğilimi göstermiştir. Rasyonalizm savunucuları Rousseau ve Hume, ampirizm yanlıları ise Condorcet, Paine ve Rousseau gibi isimlerin düşüncelerini görmemezlikten gelmiştir (Schneider, 1963: 40).

Amerikan Aydınlanmasının kendi perspektifinden açıklamaya çalışan entelektüel ekoller "Whig yaklaşımı, ilerlemeci tarihçiler, ekonomik tarihçiler ve maddeci tarihçiler" olarak sıralanabilir. Whig yaklaşımı Amerika'daki Aydınlanma sürecini milliyetçi değerler üzerinden açıklamaya ve kuruluş sürecini mitleştirmeye çalışır. Yaklaşım²² aydınlanma sürecini Amerika'nın Avrupa'ya karşı girişmiş olduğu var olma mücadelesi olarak değerlendirmektedir (Hatipoğlu, 2021: 43-39). Amerikan aydınlanması düşüncesini milliyetçi değerlere üzerinden açıklama çalışan 'Whig'lere ve onların görüşlerini revize ederek sürdüren Neo Whig'lere, ilerlemeci tarihçiler karşı çıkmıştır. İlerlemeci tarihçiler Amerikan aydınlanmasını Whiglerin yücelttiği ulusal

²² **Whig yaklaşımı:** Whig terimi İngiliz siyasetinden gelmektedir. 17-18 yy. arasında İngiliz siyasetinde yer almış etkin bir liberal parti olan Whig partisini ifade eden terim Amerika da temel anlamından farklılaşarak Amerikan milliyetçisi olarak tanımlanan kimselere ifade etmek için kullanılmıştır. Bkz. Talbot, M. (?), İngiliz Whig Tarihçiliği ve Thomas Carlyle, Greenwich **Academic Literature Archive**, Core Ac, U.k. s.1-11.

aidiyet, milli varlığa olan inanç gibi düşüncelerle ilişkilendirmemiştir. Amerikan aydınlanması kurucularının ekonomik kaygıları ve bağımsızlık savaşında ortaya çıkan sınıf çatışması üzerinden açıklanması gerektiğini, Amerikan kurucularının kendi ekonomik kaygılarının da etkili olduğu söylenir. Bu bakış açısında Amerikan bağımsızlığı ve aydınlanma sürecini aristokrat ve demokratlar arasında yaşanan çekişmenin ürünü olarak değerlendirilir (Allison, 2012: 34-42).

Ekonomi tarihçileri ise Amerikan Aydınlanması konusunu milliyetçi görüşler sahip Whigler le aynı görüşle hareket ederek, ulusal aidiyet ve milli varlığa olan inanç gibi önemli konularla açıklamaya çalışmışlardır. Bu görüşü savunanlara göre ise ilerlemeci tarihçilerin savunduklarının aksine Aydınlanma ve bağımsızlık savaşı süreçlerini kurucu babalar arasındaki iç çekişmeler olarak değerlendirilmesi sıg bir bakış açısı üretmektedir. Onlar için Amerikan Aydınlanması Amerikan halkının bir olma, bütün olma, ortaklaşa yaşama ve ortak paydada buluşma isteğinin ürünüdür (Hatipoğlu, 2021:29-30).

Amerikan Aydınlanmasını maddecilik üzerinden açıklamaya çalışan ve süreci çıkar çatışmasının bir ürünü olarak değerlendiren Maddecî Tarihçi görüşe göre, Amerika'nın kurucu liderlerinin sözleşme ve teorik bir yaklaşımla devleti oluşturdukları iddiasına karşı çıkar. Maddecî tarihçiler için devrim mali nedenlerle yapıldığı için çıkar çatışmasının ürünüdür. Dolayısıyla Whiglerin görüşlerine karşı çıkarak onların yücelttiği gibi devrimin manevi değerler uğruna değil, güç çatışması nedeniyle yapıldığını savunmuşlardır. Görüşlerinin doğruluğunu da Hamilton ve Jefferson arasındaki görüş farklılığı ile kanıtlamaya çalışmışlardır (Hatipoğlu, 2021:80-82).

1.4.2.2. Amerikan aydınlanmasında ingiliz- iskoç aydınlanması etkileşimi

Amerikan aydınlanmasıyla İngiliz aydınlanmasının eyleme dönüştürüldüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle 1700-1780 yılları arasında Amerika Devrimi sürecinde İngiltere'yle ilişkiler durdurulmuş olmasına rağmen kitap ihracatları devam etmiştir. Fikirlerin dolaşımı ile İngiltere ve Avrupa kaynaklı entelektüel gelişmeler Amerika'ya aktarılmıştır. Süreç Amerikan Aydınlanmasının oluşumuna büyük katkı sağlamış, fikir akışının devamı ve kitap ihracatları halkın eğitiminin ve okullaşma oranında artmasını yol açmıştır (Köktaş, 2011: 235-236).

Kıtadaki okullaşma oranındaki artış²³ ve bilime verilen önem İskoç bilim adamlarının ve aydınlarının Amerika ya göçünü kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla İskoç kökenli eğitilmiş kesimin Amerika'ya göçü Amerikan aydınlanmasında İskoç düşünürlerin fikirlerinin referans alınmasında etkili olmuştur. Ayrıca Amerika'da yeni kurulan okullarda İskoç kökenli kişilerin ders vermesi ve derslerde İngiliz isimlerin düşüncelerini anlatması İskoç aydınlanma ruhunun kıtaya transfer edilmesinde etkili olmuştur (Taşkın, 2019:90-92). Amerikan devlet sisteminin oluşum sürecine kaynaklık eden belgelerde de İskoç düşünürlerin fikirleri belirgindir. Özellikle İngiliz ve İskoç filozofların düşünce yapısının temelinde yer alan mülkiyet hakkının dokunulmazlığı, özgürlük, iyilik ve mutluluğu arama anlayışının tanrı tarafından insana bahşedildiği ve bu değerlerin kutsallığına yapılan atıf Amerika'daki bağımsızlık sürecinde belirleyici temalardan olmuş ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesine de yansımıştır. Yine hukuk, etik ve yönetim anlayışları doğal haklar, pozitif hukuk ve devlet yapılanmasına dair görüşlerde Hume, Hutcheson Locke, Kames, Reid gibi İskoç bilim insanlarının düşünceleri etkilidir (May, 1976:54). Hatta Amerikan devriminde sonra koloni devletlerarasındaki bağları pekiştirmek adına ortak bir tarih ülküsünün yaratılmasına ihtiyaç vardı. Bu konuda okullarda okutulan ders kitaplarına önemli bir misyon yüklendi (Meyer, 1976: 164-165).

Amerikan eğitim sisteminin şekillenişinde etkili olan İskoçların Amerikan devlet yönetiminin oluşum sürecinde de başrollerde olmuştur. Amerikan Kurucu liderlerin çoğu İngiltere'de eğitim almıştır. İngiltere'de yaşanan devrim sonucunda yerleşen püriten anlayış ile etkili olan Lockeçu anlayış yönetsel pratiklerin ve anayasal sistemin oluşumunda etkili olmuştur. Locke'un toplumsal sözleşme anlayışı ile liberal değerleri sentezleyen yöneticiler doğal hukuk anlayışından da yararlanmıştır. Toplumsal yapının şekillendirilmesinde, liberal düzenin entegre edilmesinde, federal sistemin etkinleştirilmesinde kurucu liderler doğal hukuk kavramından yararlanmıştır. Amerikan Anayasası değişikliklere rağmen federal bir yapı üzerinde şekillenen en eski

²³ Amerika'da 1700lü yılların sonu 1800 yılların başında ekonomik refahın artışıyla orantılı nüfus ve eğitilmiş birey sayısında belirgin bir artış görülmüştür. O dönemde çok sayıda eğitim kurumunun açılışı gazete ve kitap sayısındaki artış eğitilmiş, bilinçli bir neslin oluşumuna kaynaklık etmiştir. Bu durum Amerika'da liberal düşünce sisteminin yaygınlaşmasını da sağlamıştır. Peterson, D. M. (1970), **Thomas Jefferson and The New Nation**, New York: Oxford University Press.

anayasadır ve halkın ihtiyaçlarına cevap verebilmek adına kısa ve net cümlelerle ifade edilmiştir. Anayasa temel hak ve özgürlüklerin ifadesinde doğal haklar kuramından faydalanmıştır. Kurucu babaların hukuksal düzlemdeki doğal haklar yasasına dayandırarak düzenlemeye çalıştıkları konulardan birisi de vergi olmuştur (Köktaş, 2011: 235-236).

Doğal haklar Amerika'ya Locke'un düşünceleri aracılığıyla taşınmıştır.²⁴ Amerikan Aydınlanmacıları en çok etkilendiği düşünür olarak gösterilen Locke'un etkisi iki yönde olmuştur. Bunlardan ilki rıza kavramına dayanan sözleşmeyle oluşturulmuş bir siyasal düzlem, ikincisi adaletten ayrılmış bir yönetime karşı direnme hakkıdır. Locke'un zihnindeki devlet idealinin vücut bulmuş hali olarak görülen Amerikan devleti ve devletin kuruluşuna kaynaklık etmiş bütün metinler Locke'un sözleşme teorisine atıfta bulunmuştur. Locke'un sözleşme yaklaşımının yanı sıra liberal devlet anlayışından bahsettiği *Hükümet Üstüne İkinci Tez (Two Treatises of Government)* adlı eseri Amerikan devlet düzeni oluşturulurken yararlanılan temel kaynaklardandır. Bu eserde Locke siyasal iktidarın etki alanına yönelik tanımlamaları ve yönetimin hangi noktalarda tiranlaşarak halk üzerindeki meşruiyetini yitireceği hususlara değinilerek, devletin sınırlılığı gösterilmeye çalışmıştır. Kurucu isimler onun belirlediği devletin sınırlıklarını esas alarak kurumları oluşturmuşlardır. Yine Bağımsızlık Bildirgesinin²⁵ temelinde Locke'un etkisi belirgindir. Locke'un direnme hakkı konusundaki düşüncelerine atıfta bulunan Amerikalı kurucular, Amerikalıların doğal hakları için İngiliz yönetimine karşı koydukları tezini geliştirerek bağımsızlık sürecini meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Amerikan aydınlanmasına toplumsal sözleşme ve direnme hakkı dışında, Locke özgürlük, mutluluğu arama, bireyin yaşam hakkı ve mülkiyet hakkının kutsallığı gibi fikirleri ile etkilemiştir (Locke, 2017:56).

²⁴ Kurucu isimlerin aydınlanma sürecinde doğal hukuk üzerinde düşüncelerinden etkilendiği düşünürden biri de Alman filozof Samuel Pufendorf dur. Alman filozofun doğal hak konudaki yazılarına gerek kurucu liderlerin söylemlerinde gerekse kuruluş metnlerinin oluşturulma sürecinde önemli atıflar yapmışlardır. Vincent, B. (2005), **The Transatlantic Republican Thomas Paine and The age of Revolutions**, Rodopi, Amsterdam.

²⁵ Amerikan aydınlanmacıların bağımsızlık bildirgesinin oluşum sürecinde yayınlamış olduğu belgedir. 1320 yılında İskoç baronların Papa John'a ithafen yazdıkları mektupların yeniden düzenlenmesiyle George Buchanan *Arbroath Deklarasyonu* olarak yayınladığı eserdir. Bu eserdeki cümlelerden alıntılar yapan Amerikan Aydınlanmacılar İskoç baronların içinde taşıdığı ilerleme isteğiyle hareket eden o ruhsal gücü yüreklerinde hissettiğini söyler. Greeson, J. (2013), 'American Enlightenment: The New World and Modern Western Thought', **American Literary History**, vol. 25, no. 1, s. 6–17.

Locke'un sözleşmeye ve rıza kavramıyla temellendirilemeyen hallerde idare karşı başkaldırı hakkını savunması Amerika'nın İngilizlerin vergilendirme ilkelerine aykırı bir şekilde kolonilerden vergi aldığı durumda bağımsızlık savaşının başlatılmasında kaynak argüman olarak kullanılmıştır. O dönemde İngiliz anayasasına göre vatandaş olmayanlardan vergi alınamayacağına dair kanuna rağmen Amerikan kolonilerinde yaşayanların çoğu vatandaş statüsünde değerlendirilmeyerek vergilendirilmesi Amerikalılarda İngiliz hükümeti ve kraliyete karşı olan aidiyet duygusunun sorgulanmasına neden olmuştur (Larkin, 1998:250). Kurucu babalar Locke'un eğitim üzerine düşüncelerinden de etkilenmiş, halk için eğitimin öneminin savunuculuğunu yaparak enstitülerin açılmasına önderlik etmişlerdir. Eğitimin ön plana çıkarılmasının nedeni eğitilmiş bireylerin yozlaşmış yöneticiler karşısında başkaldıracak bilinçli bireyler olma potansiyeli taşıması, sistemin işleyişinin koruyucuları olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır (Dilek, 2020: 37-42).

Amerikan aydınlanmacıları, Locke kadar olmasa da bireysellik konusunda derinden etkilemiş başka bir İngiliz düşünür Hobbes'tur²⁶. Bağımsızlık savaşı döneminde Hobbes'un düşüncelerinin etkilerinden açıkça bahsedilmese de sonraki süreçte Hobbesçu etki açıkça ifade edilmiştir²⁷. Hobbes'un fikirlerinde mutlak bir teklik/ monarşiler içinde bireysel çıkarları ön plana çıkaran, kurumların egemenliğine karşı bireyi destekleyen, politikada dâhil toplumsal çıkarların değil bireysel çıkarların öne çıkaran bir yapıya sahiptir (Wulf, 2013: 1072-1091).

İskoç aydınlanmasının öncü isimlerinden olan Adam Smith'in düşünceleri de Amerikan aydınlanmasını etkilemiştir. Serbest piyasa koşullarından bahsettiği iktisadi liberal öğretiler aydınlanmacıların benimsediği düşüncelerden birisidir. Topluma

²⁶ Locke'un Amerikan kuruluş sürecinde belirleyici olduğuna karşı temkinli yaklaşan kişiler, gelişmede farklı faktörlerin olduğunu kabul eder. Amerika'nın kuruluşunda tek başına Locke yüklenen büyük misyonun hakettiğinden fazla yüceltildiğini ifade ederler. Hristiyanlık ve Museviliğe ait dini kuralların ve kolonilerin yönetim pratiklerinin, belirleyici olduğunu savunmuşlardır. Ayrıca bazı entelektüeller Amerika'nın kuruluşunda sözleşme kuramının etkisinin yadsınamaz bir önem taşıdığını ifade ederken, karşıt görüşlü düşünürler Locke'un sözleşme kuramının Hobbes'un kuramına bir cevap niteliğiyle yazıldığını ve yeterli olmadığını savunmuşlardır. Koç, A. K. (2018), İngiliz ve Amerikan Devrimlerine Fransız Devrimi Üzerinden Bir Bakış, *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt:23 Sayı:91-92, s.53-73.

²⁷ Amerika'da aydınlanmanın ilk aşamasında Hobbes'un fikirlerine karşı olunmasında Hobbes'un monarşi savunuculuğu yapması etkilidir. Andrews, S. (1984), "**Tom Paine Fransa'da**", (çev. Mete Tuncay), *Tarih ve Toplum*, Sayı 8, İstanbul.

entegre ettiği ilkelerden Laissez faire ilkesi bazı noktalarda ekonomik anlamı dışında dinsel ve mezhepsel çeşitliğe hořđörü tanıyacak şekilde yorumlanmıştır. Bu durum ülkede liberal din anlayışı gelişmesine alt yapı hazırlamıştır. Avrupa’da görülen belirgin seküler aydınlanmanın aksine püriten bir ahlak anlayışıyla liberal²⁸ öğelerin belirleyici olduğu bir din anlayışının Amerika’da görülmesiyle ‘hr düşünce’ ve ‘ifade özgürlüğü’ gibi kavramlara değer atfedilmiştir. Bu ise ülkede birey anlayışının gelişimine katkı sunmuştur (Sami, 2022: 1643-1650).

Thomas Reid de Amerikan aydınlanmasını etkileyen İskoç düşünürlerden birisidir. Özellikle Thomas Paine’nin *Common Sense* (1776) eserini *An Inquiry into The Human Mind (Sağduyunun İlkeleri zerine İnsan Zihni Hakkında Bir Soruşturma-1764)* etkilenererek kaleme almıştır. Hatta kurucu liderlerden Jefferson, Thomas Reid’in eserindeki bazı cümleleri doğrudan bildirgede kullanmıştır (Hook, 1967: 519-532).

Francis Hutcheson eserleriyle Amerika’da büyük yankılar uyandırmış ve en çok okunan yazarlardan biri olmuştur. Aydınlanma Döneminde Amerika’da en çok saygı duyulan ve yazılarıyla halkı derinden etkileyen isimlerden olan Hutcheson’ın, ahlak felsefesine dair görüşleri ne çıkmıştır (Wills, 2002: 194). Diğer önemli isim, Lord Kames’dir. Eserleri John Adams tarafından kıtaya ulaşan Kames, Madison ve Jefferson gibi isimler tarafından saygıyla değerlendirilmiştir. Özellikle *Essay Upon Several Subjects (eşitli Konular zerine Denemeler)*, *Essays On Principles Of Morality And Natural Religion (Ahlaklılığın ve Doğal Dinin İlkeleri zerine Denemeler)* kitapları ve *Historical Law Tracts (Tarihsel Yasa Makaleleleri)* adlı makalesi Amerikan aydınlanmacılarını etkilemiştir (Koç, 2018: 53-54).

David Hume ve Richard Steele de Amerikan kuruluş sürecinde düşünceleri referans olarak alınan fikir adamlarındandır. Madison’un fikirlerinde ve anayasa yazım sürecinde etkisi hissedilen Hume, bilgi felsefesi ve ahlaka ilişkin görüşleri ile

²⁸ Birçok düşünür için Amerikan aydınlanmasında liberalizm etkisi her yönüyle açıktır. Fakat bazı fikir adamları bu duruma 18. Yüzyılda Amerika’da etkili olan en önemli düşüncenin cumhuriyetçilik olduğu savıyla karşı çıkmaktadır. Onlar için Bağımsızlık savaşı İngiliz monarşisine karşı yapıldığı için, Amerikan aydınlanması İngiliz anayasal monarşi sisteminin etkinliğini kıran en önemli olaydır. Kurucular aydınlanmanın etkisiyle İngiliz sistemini terk ederek, birey hak ve özgürlüklerini dikkate alan, devrimci bir güçle Roma cumhuriyetiliğini örnek almıştır. Ritchie, R. (2022), **The Enlightenment**, Penguin Books, s.19.

aydınlanmacıları etkilemiştir. Steele'in politik düşünceleri ve toplumsal kuralların şekillenişine ilişkin görüşleri aydınlanmacıları etkilemiştir (Steel, 1964:47). İngiliz düşünürün nezaket ve görgü kuralları kurucu liderlerin dikkatini çekerken liderler ilk etapta yaşamlarında bu kuralları uygulamaya koymuşlar, sonraki süreçte toplumsal hayatta bu kuralların etkinleşmesi için uğraşmışlardır (Taşkın, 2019: 60-64).

Amerika İngiliz aydınlanma süreci yaşanan şanlı devrimin etkisiyle deneyimlenen Cumhuriyet rejiminin özelliklerinden yola çıkarak Anayasal monarşiyi revize edip parlamento güçlendirilmeye çalışılmıştır. Magna Carta düşüncesinin etkileriyle birey hak ve özgürlüklerin genişletilerek garanti altına alınmasına yönelik bir yaklaşım sergilenmiştir. İngiltere için aydınlanma döneminin etkin olmaya başladığı evrede bireylerin yurttaş olarak kabul görme isteğiyle, vatandaşlık haklarına sahip olmanın getirdiği ayrıcalıkları elde etme arzularının dönemin getirdiği pozitif düşüncelerin bir yansıması olduğu gerçeği yadsınamaz. Ayrıca din ve devlet ayrımı için atılan adımlar ile bilimsel gelişmeler İngiltere'de yaşanan aydınlanma sürecinde etkili olduğu görülür (Köktaş, 2019: 20-30).

İngilizler aydınlanma düşüncesinden ahlaklı insancıl ve erdemli bir toplum inşa etme süreci olarak faydalanmak istiyorlardı. İngiliz aydınlanmasındaki bu etik ve ahlaki vurgunun tezahürü piyasa süreci ile birleşince önemli hayır kurumlarının ortaya çıkması kolaylaşmıştır. Bu dönem hayırseverlik dönemi olarak adlandırılmış ve İngiliz toplumunda yardım, eğitim ve hastane gibi kurumların kuruluşu artmıştır. İngiliz aydınlanmasında görülen etik ve ahlaki vurgu Amerikan aydınlanmasında muhafaza edilmeye çalışılmış, doğal özgürlük sistemi üzerinden liberal bireyci ve moral bir yapı inşa edilmeye çalışılmıştır (Himmelfarb, 2004:76).

İskoç ve Amerikan aydınlanması düşüncelerinde hem toplumsal ilerleme hem de bireysel gelişim konularında aklın sınırlı bir güce sahip olduğuna yönelik bir inanç mevcuttur. Bu aydınlanma süreçlerine göre akıl ile sosyal kurumları ve toplumsal kuralları dizayn etmeye çalışmak mümkün değildir. Çünkü gerek toplumsal kurallar gerek sosyal kurumlar tasarlanmış ürünler olmadıklarından belirli bir evrim geçirerek bulundukları şekle ulaştıklarını düşündüklerin İngiliz ve Amerikan aydınlanması kendiliğinden oluşan düzen nosyonuna güven duymaktadırlar. Bu nosyon İngiliz ve Amerikan aydınlanmasında özellikle birey ve toplum konularında aklın

şaşmazlığından ziyade adet gelenek ve kendine has gelişim süreçlerinin sonuçlarına vurgu yapılmaktadır. Bu düşünce Amerikan ve İngiliz aydınlanma süreçlerinde Adam Smith'in doğal özgürlük sistemiyle uyumlu olup kendiliğinden gelişen süreçlere ve kurumlara atıf yapar (Himmelfarb, 2004:84).

1.4.2.3. Amerikan aydınlanması ve Fransız aydınlanması etkileşimi

Amerika da aydınlanma süreci Avrupa'dan farklı ilerlemiştir. Bu durum Amerikan bağımsızlık savaşı öncesinde bölgeye gelen Avrupalı gezginlerde tarafından da birçok kez ifade edilmişti. O dönem Amerika fiziki özellikleri ve halkın gelişmişlik göstergeleri ile Avrupa'nın birçok bölgesine göre ileri durumdaydı (Robinson, 2007: 170-179). Amerikalılara göre aydınlanmanın en mükemmel hali Amerika da görüldü. Bu düşüncelerini İngiliz ve Fransız aydınlanmalarının inceleyerek edindikleri bilgilerden ileri geldiği iddiasındadırlar. Onlara göre Fransız aydınlanması Fransız devrimine, devrim ise terör dönemine ilham vermiştir. Oysa Fransa da terör dönemine ilham olan ne Voltaire ne de Rousseau'ydu. Terör dönemine ilham olan aydınlanmacı fikirleri özümseyememiş yöneticilerdi. İngiltere ise yetiştirdiği aydınlanma düşünürlerin fikirlerine sahip çıkmamış, Adam Smith gibi bir değeri fikirlerini hiçe saymış Hobbes ve Locke'un fikirleriyle ise günümüzde övünmemektedir. Sonra da toplumsal sorunlara modern çözümler üretemeyerek çareyi sosyal devlet politikalarında aramışlardır. Fakat Amerikan sistemi dünyada işleyen en güçlü sistem olarak onlara göre dimdik ayaktaadır. Onlar için Amerika'daki aydınlanmanın diğer aydınlanmalara göre Amerika'da yaşanan süreci ön plana çıkarmaktadır. Amerikan aydınlanması Adam Smith'in ekonomik ve politik vizyonunu koruyan, doğal hukuk anlayışına saygı duyan, dindar, özgür ve erdemli toplum yapısıyla diğer aydınlanmalardan farklıdır (May, 1970:205).

Amerikan aydınlanmasının Fransız aydınlanmasına göre literatürde daha az ilgi görmesinin bir sebebi biraz Amerikalılardan ve Amerikan aydınlanmasındaki ilkelerden kaynaklanmaktadır. Çünkü Amerikan aydınlanmasında rol oynamış bütün kuruculara elit mantığıyla yaklaşılmış, bu ise halk nezdinde konuya sınırlı ilgiye yol açmıştır. Ayrıca Amerikan aydınlanması resmi bir felsefeden ziyade uygulamalı pragmatizme dayanır. Hiç şüphesiz Amerikan aydınlanmacılar pragmatikte olsa farkını ortaya koyan bir aydınlanma dönemi yaşanmıştır. Amerikan entelektüellerini

pragmatik tavrı aydınlanma düşüncesindeki yerini ve önemini azaltmamıştır. Ayrıca 18. Yüzyılda ulus devletin yükseldiği dönemde Amerikan aydınlanmasında self determinasyon ilkesine yer verilmesi konunun değeri anlaşılmamasına ve ilgisizliğe yol açmıştır (Himmelfarb, 2004:189).

Fransız aydınlanmasına göre Amerikan aydınlanması akla verilen rol, dinin toplumsal yaşamdaki yeri ve siyasal sistemin kurgulanmasında kendine has bir sistem kurmuştur. Özellikle din konusuna bakış bu savı doğrular niteliktedir. Bütün aydınlanma süreçleri dini soyutlayıp kilise baskısından kurtulduğu bir yapı kurgulamaya çalışmışken Amerikan aydınlanması ise tam tersine ibadet ve inanç özgürlüğünü savunan ve aydınlanma sürecini dine karşı değil din ile birlikte monarşiyeye karşı yürütmüştür. Yine Amerikan aydınlanması özellikle özgürlük siyaseti tezahürüyle birlikte bilhassa Jefferson döneminde erdem sosyolojisi kavramıyla özdeşleştirilerek hem Fransız hem İngiliz aydınlanmasından farklı bir görüntü çizmiştir. Amerikan aydınlanmasının erdem sosyolojisini benimsemesiyle özellikle liberalizm felsefesiyle uyumlu bir şekilde ahlak duygusu gelişerek sivil toplum anlayışının ilerlediğı ve sınırlı bir yönetim anlayışının kurulduğu bir yapılanma oluşturulmaya çalışılmıştır (Duman, 2006:119).

Fransa da akıl iki yönlü kullanılmıştır. İlki aklın dışlandığı kurumları ortadan kaldırmak için yani aklın yıkıcılık etkisi ikincisi ise rasyonel bir anlayışın oluşumunu sağlamak yani aklın inşa edici etkisi. Akla verilen bu iki zıt rol Fransa'da toplumsal ve siyasal dönüşümü daha sert gerçekleşmesine neden olmuştur. Akıl ve aklın şekillendirdiğı politika, toplum ve birey öne çıkar; mutlak bir akıl anlayışı ile eski gelenek, görenek, kültürel öğeler ve dogmatik kilise temelli düşünce yapısından tam anlamıyla bir uzaklaşma amacındadır. Akıl ile şekillenen yapıların daha hümanist ve özgürleştirici olacağı kabul edilir (Alatlı, 2010:50-60). Fransa özelinde Kıta Avrupa'sının akli öne çıkartan yönü bireyi özgürleştirmediğı tam tersine özgürlük yitimine ve totaliter sistemlere yol açtığı için eleştirilir. Kıta Aydınlanma düşüncesinin aslında ifade edildiğı gibi bireyler üzerindeki din ve kilisenin tahakkümünü kırmak, iradeyi özgürleştirmekten ziyade, bireyi doğal yasaların ve kurucu aklın otoritesine tabi kılmaya çalışan, başka otoriter yapıların insanlar üzerinde etkili olmasını kolaylaştıran bir dönem olarak görülmüştür (Koç, 2018:56).

Amerikan aydınlanması ise özgürlüğü temsil ediyordu. Amerikalılar için aydınlanma çoğunlukla cumhuriyet temelli özgürlüğü esas alan bir siyasal düzen kurma hedefi vardı. Fransız aydınlanmasının hedefi ise dünyayı rasyonelleştirerek, politikanın toplumun ve en önemlisi idarecilerin rasyonelleştirmektir. Kurucuların görüşlerine başvurduğu isimlerden olan Rousseau toplum sözleşmesi düşüncesi ile ulusu mutlak yetkili kılarak yeni bir siyasal sistemin oluşumuna kapı aralamıştı. Aydınlanma dönemi açısından özellikle Avrupa ve Amerika arasındaki farklılıklar ise toplumsal, politik ve dini alanlar açısından kendisini göstermekteydi. Amerikan aydınlanması döneminde belirleyici olanın monarkın siyasi faaliyetleri ve meşruiyet konusunda kafa yorularak oluşturulmak istenilen yeni politik düzenin tesis edilmesine dair tartışmalar olduğu ifade edilmelidir. Avrupa ise feodalitenin sona ermesi, politik sorunla ve engizisyonun işlevsiz hale getirmek gibi birtakım sorunlarla uğraşmaktaydı. Amerika bu konuda Avrupa da olduğu gibi kökleşmiş ve kangren olmuş sorunlarla uğraşmak zorunda olmadığından yerleşimcilere o dönem ütöpik yaşam olanağı sunmaktaydı (Ferguson, 1997: 23).

Modern dönemde özellikle Amerika ve Fransa da yaşanan devrimler sonrasında cumhuriyetçilik düşüncesi felsefi akımlar ve bilimsel gelişimlerin etkisiyle dönüşmüştür. Halk egemenliği kavramının Rousseau'nun düşünceleri ile öne çıkışı ve bireylerin özgürlük taleplerinin artması Cumhuriyet düşüncesinin toplumda bireyi sınırlayan ne varsa onun karşısında kurtuluş açısından birey adına bütün engellerden kurtulma yolu olarak görülmüştür. Bu dönüşüm klasik manada cumhuriyetin demokrasi, monarşi ve aristokrasi ile bağdaştırıp dünyanın bazı bölgelerinde karma yönetim modeli olarak adlandırılan bir modelin ortaya çıkışını sağlarken, Amerikan ve Fransa da cumhuriyetin küçük bir azınlığa ya da monarşinin insafına bırakılmayacak kadar değerli bir idare biçimi olarak görülmüştür. Halkın kararının genel olarak uygulanabileceği, demokrasinin bütün unsurlarını içinde barındıran bir sistem oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu dönem sistem Amerika da 'federalizm' ve 'kuvvetler ayrılığı' düşüncesi üzerinden şekillenirken Fransa da 'genel irade' kavramı üzerinden yürütülmüştür. Aydınlanma düşünürü Paine, Jefferson, Madison gibi isimler cumhuriyet kavramına bütün bu değişimler ışığında Amerika'da geleneğe dayalı ama mutlak özgürlük anlayışıyla temellendirilmiş bir modern yurttaşlık anlayışı geliştirerek cumhuriyet düşüncesini revize etmişlerdir (Branham, 1998:54-55).

Rousseau'nun düşüncelerinden kurucu liderler birçok alanda etkilenirken, özellikle çocuk gelişimine dair fikirlerinin aydınlanma değerleriyle birlikte toplumsal kuralların şekillenişinde kullanılan düşüncelerden olmuştur (May, 1976: 58).

Amerikan anayasanın ve cumhuriyetçilik düşüncesinin oluşum sürecinde etkili olmuş önemli isimlerden birisi Montesquieu'dür. *Kanunların Ruhu* adlı eseri özellikle anayasal yazım sürecinde Amerikan aydınlanmacıların sıklıkla başvurduğu bir referans kaynağı olmuştur. Montesquieu tüm Amerikan kurucu liderlerin okuduğu ve eserinin kütüphanelerinde bulunduğu bir isimdir (Montesquieu, 2021:96). Amerikan aydınlanma sürecinde devrimci kralcı, Anglikan, federalist cumhuriyetçi hatta Quaker kesimin argümanlarında kullandığı bir isim olarak Amerika'nın kuruluşuna en az Locke kadar etki etmiş önemli bir isimdir.

1.4.2.4. Amerikan aydınlanmasının özgün yönleri

İngiliz-İskoç ve Anglo Amerikan düşünürler zihinlerinde yaratıkları toplumsal ve politik düş üzerinden değil de var olan aktif düzen üzerinden fikir üretmeyi tercih etmişlerdir. Bu nedenle İngiliz-İskoç ile Anglo Amerikan düşünürleri toplum mühendisliğini dışlayan, akli ön planda tutan, deney ve gözlemi önemseyerek toplumsal değişimlerin doğal seyrine uygun ani ve hızlı olmayan bir şekilde gerçekleşmesini arzulayan bir politik duruştan yana olmuşlardır. Deneyimlerin gelecekte de insanı doğruya sevk edecek önemli doneler olduğunu savunan İngiliz kökenli düşünürlere göre her noktada evrimci bir politik akıl ile hareket etmenin önemlidir (Koç, 2018: 53-54). Amerikan aydınlanması büyük ölçüde İngiliz -İskoç aydınlanmacıların düşünceleri ile şekillenmiş, İngiliz aydınlanma süreci Amerikan aydınlanmacılar için yol gösterici olmuştur. Her ne kadar iki aydınlanma sürecine kaynaklık eden düşünceler daha çok İskoç kökenli düşünürlerin fikirleri olsa da İngiltere de aydınlanma süreci onur, şan, erdem gibi kavramlar üzerinde şekillenirken, Amerika'da erdem kavramı biraz gölgede kalarak süreç özgürlük mutluluğu arama hakkı gibi değerleri üzerinden yürümüştür (Robinson, 2007:180).

Amerikan aydınlanması, Aydınlanma düşüncesinin akıl yürütme ilkesiyle Protestan ahlak anlayışının birleşerek yeni bir forma dönüşmesi olduğu savunulmuştur. Hatta bu dönüşümün Amerika da sivil din kavramının ortaya çıkmasının sağladığını ve bunda diğer aydınlanmış toplumlardan Amerika'yı farklı

kılan en önemli şey olduğunu vurgulanmıştır (Israel, 2006: 523-525). İngiliz-İskoç ve Amerikan aydınlanmasında din olgusuna yaklaşım genel olarak Kıta Avrupa'sı aydınlanması sürecine göre farklılık arz eden bir konudur. Çünkü İngiliz ve Amerikan aydınlanmacılar için din insan hakları ve özgürlük düşüncesini gelişimine zarar verecek bir engel olarak değerlendirilmemiştir. Amerikan ve İngiliz Aydınlanmacı fikir adamları için Aydınlanmasının en önemli yönü aklı kullanma cesaretini gösterme bir amaç olarak görülmekten çok amaca varmak için kullanılan bir araç olarak görülmüştür. Kıta Avrupa'sı aydınlanmacıları gibi dini insan aklının önündeki bir engel olarak görmemişlerdir. Kıta Avrupa aydınlanması kilise ve hurafeleri hedef almış, bu yapıları bireyin aklıyla hareket etmesinin önündeki en büyük engellerden görmüşlerdir (Conrad, 2012: 999-1003). Amerika'daki toplumsal, siyasal ve dini yapılanmalar Avrupa'dan farklı şekillenmesinde kıta Avrupa'sının tecrübesi etkili olmuştur. Avrupa krallıkların siyasal egemenliklerini koruma isteği, krallıkların kendi aralarındaki rekabeti, kiliseler arasında bölünme Avrupa'yı meşgul eden konular idi. Avrupa'nın sorunları Amerika'da derin etkiler yaratmamıştı. Avrupa Aydınlanmayı var olan sorunlarını kronikleşmeden çözmek için kullanırken Amerika zaten sorunsuz bir mekânda ideal bir düzen kurmak için kullanılmıştır (Morrow, 1985: 235-236).

Amerikan Aydınlanması İngiliz İskoç aydınlanmacılarca İngiltere devrimine yakın görülüp felsefi temelleri birbirini bütünleyen toplumsal olaylar olarak değerlendirilmiştir. Fransa'da Amerikan aydınlanması Aydınlanma düşüncesinin ilerleme vaadini gerçekleştiremediği bir örnek görülmüştür. İngiltere ve Amerika'da yaşananlar karşılaştığına siyasi akıl ve felsefi temel olarak benzer aşamalar görülürken Fransa'da yaşananla bu iki toplumsal hareketten farklı bir yerde durmaktadır. Çünkü hem felsefi temel hem de amaçlar farklılıklar arz etmektedir. Aydınlanma süreçlerinde ortak değerlere karşı farklı yaklaşımlar görülmesinin nedeni politik, ekonomik ve entelektüel şartların her ülkede farklı gelişim ve değişimler yaşamasından kaynaklanır. Amerikan aydınlanmasının kendi içinde kıta Avrupa'sındaki süreçten farklı bir seyir izlemesinin nedeni de budur (Ellis, 1976: 150-154). Amerikan ve Fransız aydınlanma hareketlerinin ortak bir siyasi amaç doğrultusunda birleşmesini sağlayan tek konu her iki ülkede uygulanan vergi politikaları idi (Dixon, 2014:253-256).

Avrupa'daki aydınlanma döneminde özellikle Fransız aydınlanması sürecinde aydınlanmayı temsil eden grubun aydınlanma değerlerini topluma benimsetirken

mücadele ettiği en önemli alan din olmuştur. Çünkü aklın ve bilimselliğin en önündeki en büyük engel bilimsel ve dini kuralların çatışması Fransız aydınlanmasının en belirgin özelliği olurken Amerika’da böyle belirgin bir çatışmanın yaşanmayışını Amerika’daki aydınlanma sürecinde etkin olan mezheplerin yapısıyla ilişkilendirilmiştir. Çünkü Amerika’daki Protestan kökenli çoğunluk aslında tıpkı Aydınlanma düşüncesinde olduğu gibi Katolik Hristiyanlığın karşı bir tavır sergilenmekteydi. Dolayısıyla Amerikalı Protestanlar aydınlanma değerleriyle birlikte hareket ederek Katolik kilisesine karşısında bilimi ve liberal öğeleri desteklemişlerdir. Hatta pek çok din adamı bilimle uğraşmış ve felsefe ile ilgilenerek Avrupa’daki meslektaşlarından farklı bir görüntü sergilemişlerdir (Cotlar, 2011: 50-52). Fransa da aydınlanma süreci iki ana çizgide ilerlemiştir. Bunlardan ilki kilisenin dogmatik düşünce yapısının yıkılmasına yönelik olurken ikincisi rejimin baskıcı yönetiminin kırılması için çaba harcamak yönünde olmuştur. Fransız aydınlanmasının ana teması akıl olurken Amerikan aydınlanma sürecinin ise özgürlük olmuştur. Amerika da bağımsızlık sürecinden sonra dini özgürlükler, toplantı ve ifade özgürlüğü gibi konularda görülen gelişmeler Fransa’da Amerikan halkının elde ettiği hak ve özgürlüklerin kendi ülkelerinde de erişebileceğine yönelik inanç oluşturmuştur (Ellis, 1976:151-153).

Özgürlük Kıta Avrupa’da dini dogmatizmin etkisini kırıp bireyi kilisenin prangalarından kurtarmak anlamı taşıırken, Amerikan kıtasındaki aydınlanma sürecinde insanların politik bağımsızlıklarını elde etmek için kullandıkları bir argümana dönüşmüştür. Fransızların özgürlük kavramına yükledikleri mana daha çok insan hakları düşüncesiyle ilintilidir. Politik düşünceden sıyrılmış soyut bir nitelik kazanan bir insan hakları kavramını ifade eder (Paine, 1945: 511-513). Amerikan ve Fransız aydınlanma süreçlerine ilişkin bir diğer fark Amerikan aydınlanmasında insan hakları düşüncesine yönelik vurgudur. Fransız aydınlanmasındaki soyut manadaki bir insan hakları vurgusundan çok politik haklarla ilişkili bir insan hakları vurgusu vardır. Aslında bu durumun nedeni Amerikalıların İngilizlerin sahip olduğu politik haklara sahip olma İngilizlere bu anlamda öykünmelerinin bir sonucudur (Cotlar, 2011:50-52).

Aydınlanma her toplumda aynı süreç ve aşamalardan geçmeyerek ortak değerler üzerinden farklı sonuçlar doğmasına neden olmuştur. Aydınlanmanın İngiltere’de kıta Avrupa’sından farklı bir boyutta gerçekleşmesindeki etkenlerden biri

endüstriyel gelişimlerin kolayca günlük yaşama etki etmesidir. Bölgedeki burjuvazinin endüstriyel gelişimin hızlı değişimiyle birlikte hukuki haklara da kolayca erişerek haklarını yasal güvenceye almasıyla ekonomik özgürlüğünün devamlılığını sağlamak adına hızla otoriter yapılardan kurtulmaya çalışmıştır. İngiltere’de burjuvazi daha erken ve nispeten daha kolay ekonomik ve toplumsal alanda statüsünü kurabilmişken, Fransa’da ise burjuvazinin statü kazanması kolay olmamıştır, uzun yıllar statü elde etmek için mücadele vermiştir. Fransa’da burjuvazi ekonomik olarak güçlü olsa da toplumsal ve siyasal hakları elde etmesi devrim sürecinin sonrasında dahi kolay olmamıştır (Howe, 1989: 572-577).

1.5. AMERİKAN AYDINLANMASININ İLKELERİ

1.5.1. Özgürlük

Amerikalı aydınlanmacılar Amerikalılık bilincini geliştirmek için geliştirdikleri söylemlerinin odağında özgürlük kavramı vardır. Amerika’da özgürlükle ilgili tartışmalar üç ana konuda yoğunlaşmıştır: özgürlüğün ne olduğu, özgürlüğü oluşumunu sağlayan sosyal şartların neler olduğu ve özgürlüğün kapsamının ne olduğu.

Amerikan Aydınlanmasında İngiltere’den bağımsız yeni bir yönetim ve özgür bir toplum kurma arzusu etkilidir. Bu amaç doğrultusunda insan hakları düşüncesi etkin kılınmaya çalışılarak, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinde insanın yaşama, özgür ve mutlu olma haklarına doğuştan sahip olduğu vurgulanmıştır. Özgürlük her birey için doğuştan ve devredilemez bir hak olarak görülmüştür. Anayasa ve devletin en önemli işlevi bireylerin özgürlüğünü teminat altına almaktır. Yani Amerikan Aydınlanmasında tarihsel süreçte ilk olarak politik özgürlük vurgusu öne çıkar. Bağımsızlık mücadelesi İngiltere halkının özgürlüklerine sahip olmak için ve hükümetin haksız vergilerine karşı yapılmıştı (Caron, 2013: 1072-1073). Amerikan Aydınlanmasının üzerinde durduğu diğer özgürlük din ve vicdan özgürlüğüdür. Avrupa’da mezhep kavgalarına dair kötü anılarla yeni kıtaya göç eden göçmenler dinsel hoşgörünün tesisi ve mezhep savaşlarının olmaması için mücadele etmiştir. Din ve vicdan özgürlüğü aydınlanmacılar tarafından Amerikan kimliği inşa etmek için kullanılmıştır. Amerika sokaklarında herkes Amerika’nın bu açıdan özgürlükler ülkesi olduğunda hemfikirdi (O’Brien, 2010:1426-1427).

Amerikan özgürlük kavramının muhteviyatı, sınırları ve kavramın hitap ettiği kesim noktasında tartışmalıdır. Amerikalılar tarafından tutarlı bir fikre dönüştürülmesinin Amerikan'ının topraklarında, politik kulüplerinde, koloni meclislerinde, grev meydanlarında yani Amerikalıların olduğu ve özgürlük mücadelesi verdiği her alanda geliştirildiği savulmaktadır (Koch, 1961: 313-314).

Amerika'da özgürlük kavramını sorgulamaya yol açan en önemli sorun kölelik meselesidir. Bir yandan Amerika'da özgür bir toplum ve birey vurgusu yapılırken, köleliğin uygulanması ciddi bir tezatlıktı. Köleliğe ilişkin tartışmalar Amerikan Aydınlanmasının dayanağı olan “vazgeçilmez, devredilmez” hakların yani doğal hukukun temelini sorgulanmasına yol açmıştır. Kölelik kişilerin medeni haklar, mülkiyet hakları ve siyasal haklara sahip olması ve kullanmasını engel olmuştur (Morrow, 1985:236-238). Köleliğe ilişkin tartışmalar sürerken Amerika'ya süren göç dalgası özgürlük alanında başka tartışmalara yol açtı. Kıtaya göç eden yeni göçmenlerin kendi kültürel kimliklerini koruması ve Amerikalılığa karşı direniş özgürlüğün alanını tartışmaya açmıştır. Amerikalılık bilinci ve Amerika'nın eritme potası olduğu bir kesim tarafından doğru bulunmamıştır. Bu yaklaşımda Amerikan özgürlük anlayışının doğasına uygun bir şekilde göçmenlerin özgürlüklerinin kabul edilmesi gerektiğini ifade ederler. Göçmenlerin farklılıklarıyla birlikte, asimile etmeden Amerikan özgürlüklerinden faydalanması gerçek özgürlük olacaktır. Özgürlüğe ilişkin tartışmalar Johnson'un siyah ve beyazların eşit ve özgür olduğunu belirten 1964 Amerikan medeni haklar yasasının çıkarılmasıyla durulmuştur. Özgürlükten herkesin eşit bir biçimde faydalandığına dair bir politikanın hayata geçirilip devlet politikası haline gelmesi özgürlük tartışmalarına bir süre nefes aldırılmıştır (Thompson, 1978:243-244).

Özgürlük Amerika da politik söz dağarcığının en çok kullanılan kavramı haline gelerek sürekli yinelenen yapısı nedeniyle günlük hayatta derinden etki eden, herkesçe benimsenen ve bir hak korunmaya çalışılan bir kavram olmuştur. Bu durum Amerikan bağımsızlık bildirgesinin özgürlük hakkını bireyin devredilemez hakları arasında kabul etmesine ve ülkede Anayasal olarak bu hakkın teminat altına alma zorunluluğunu savunulmasını ortaya çıkarmıştır (Hook, 1967: 519-520).

1.5.2. Fırsat Eşitliği

Fırsat eşitliği konusu Amerika’da insanların barış içinde huzurlu yaşaması adına var olması gereken ilk şartlardan biri olarak da görülmüştür. Burada eşitlikten kastedilen bireylerin eşitliği değil, şartların ve hakların eşitliğidir. Bağımsızlık bildirisinin girişinde yer alan “tüm insanlar eşit yaratılmıştır” ifadesi fırsat eşitliği kavramının önemini vurgulayan en önemli cümlelerden biridir. Yaratıcı tarafından bahsedilen bir hak olarak görülen fırsat eşitliği kavramı Amerikalı aydınlanmacılar tarafından bireyin yaşamak, özgür olmak ve mutluluğu elde etmesi için gerekli olan en önemli ilk şart olarak görülmektedir. Bağımsızlık bildirgesindeki felsefede de yer alan eşit yaratılmış olma düşüncesinden kasıt, toplumsal koşulların eşitliğidir. Amerikan toplumunda eşit toplumsal kuralların hâkim olduğu bir düzende yaşamlarını sürdüreceklerine olan inancı beslemek için kullanılmıştır (O’Brien, 2010: 1426-1427).

Amerikan Aydınlanmacılar eşitlik konusunu ilahi kaynakları kaynak göstererek kutsal metinlerdeki herkesin eşit olarak doğduğuna ve eşit haklara sahip olduğuna yönelik metinlere atıf yaparlar. Hatta bazı Amerikan aydınlanmacılar fırsat eşitliği konusunu ilahi kaynakların yanı sıra doğal haklar teorisine de dayandırarak fırsat eşitliği konusunu sağlam temeller üzerine oturtmayı hedefler (Hook, 1967: 519-522).

Fırsat eşitliği olarak adlandırılan terim kişisel yetenek ve çalışma azmi temelinde her türlü başarıyı yücelten bir anlayışı ifade etmektedir. Yani eşitlikten kasıt herkese eşit şartlarda yaşam mücadelesini gerçekleştirme hakkı tanımaktır. Bireysel ilerlemede yeteneğin belirleyici olması ve yetenekli olan kişinin ön plana çıkmasına yol açabilecek şartların olgunlaştırılmasıdır. Ayrıca kişinin yetenekli olduğu, bunun toplumsal ödülü olduğuna dair herkes tarafından kabul görmesi ve her zaman bu şekilde olacağına inandığı bir sistemdir. Dolayısıyla iki farklı bireyin bir hedef doğrultusunda bir işe başlarken birinin diğerine üstün tutulmaması, diğerinin önüne bilinçli olarak engeller çıkarılmaması ve negatif bir ayrımcılığa tabi tutulmaması bu sistemin en temel özelliğidir. Amerika kuruluşunda aristokratik ayrıcalıklardan uzaklaşmak isteyen kimselerden oluşan bir toplum olması ve kıta olarak yalıtılmış bir konuma sahip olması nedeniyle ayrıcalıkların geri plana atılması nispeten daha kolay olmuştur. Bireysel haklara önem verilmesi, fırsat eşitliği ve ülkede yurttaşların

refahtan eşit şekilde yararlanmasına yönelik düzenlemeler yapılması Amerika’da tesis edilen demokratik yapının ürünüdür. Amerika’da fırsat eşitliği anlayışının en önemli yansıması vatandaşların kendilerini Amerika’nın bir üyesi olarak görmesi, Amerika’ya olan aidiyet duygularının artmasıdır. Bu durum katılımcılığa önemli bir katkı sağlarken, bireysel ve kamusal çıkarların özdeşleşmesini sağlamıştır. Fırsat eşitliğinin ortaya çıkışı Amerikan vatandaşlarının özgürlüklerinin genişletmek ve korumak açısından da etkili olmuştur. Kişilerin fırsat eşitliğini etkin bir şekilde kullanabilmesi siyasal özgürlüklerin gelişimine katkı sunmuştur (Thompson, 1978: 243-244).

Amerikan toplumunda eşitliğe yapılan vurgu doğru bir şekilde anlaşılması açısından kesinlikle sosyal ve ekonomik bir eşitliği kapsamadığı vurgulanmalıdır. Çünkü eşitliğin sosyal ya da ekonomik olarak genişletilmesi özgürlükler tehlikeye düşüren bir durumdur. Bu durum anti demokratik yönetimlerin ortaya çıkmasına yol açar (Koch, 1961: 313-329). Özellikle bu husus Amerika kuruluş felsefesi açısından kavramın gerçek anlamını, etkinliğini göstermesi açısından önemlidir. Kuruluşundan itibaren ülkede uzun yıllar süren köleliğin varlığı, ırksal ayrımcılığın gözlenmesi, derin gelir adaletsizliklerinin gözlenmesi Amerika’da fırsat eşitliği konusunun birçok kesim tarafından eleştirisine yol açmıştır (Robinson, 2007: 170-171).

1.5.3. Mutluluğu Arama Hakkı

Mutluluğu arama hakkı Amerika’nın kuruluş belgesi olan bağımsızlık bildiresinde yer almış en önemli konulardan biridir. Peki, Mutluluğu arama hakkı olarak tanımlanan bu hak içerik olarak ne anlama gelmekteydi? Aslında mutluluğu arama hakkı terim olarak Locke’un *An Essay Concerning Human Understanding* adlı eserinde kullandığı ‘mutluluğun peşinde olmak’ ifadesinden esinlenerek Jefferson tarafından bağımsızlık bildirgesine dahi edilmiş bir terimdir (Locke, 2023:59). Hutcheson’un *Inquiry into The Original of our Ideas of Beauty and Virtue* eserinde oraya koyduğu pragmatizme dayanan mutluluk anlayışı Jefferson’un önemli ilham kaynaklarından biri olmuştur. Ayrıca daha sonraları Dewey, James ve Pierce’in düşünceleri Amerikan pragmatizminin iskeletini oluşturmuştur. Thomas Reid’in *An Inquiry into Human Mind On The Principles Of Common Sense* eserinde insanlık ve barış konularındaki maddelere bir zemin oluşturmak için Jefferson tarafından atıf yapılmıştır. Sağduyu eserinde Amerikan Aydınlanmasının belirleyici temalarından

olmuştur. Mutluluğu arama hakkı sosyal yönü vurgulayan bir ilkedir (Morrison, 1999: 556). Kames'in doğal ahlak ve hukuk temelli görüşlerini ortaya koyduğu *Essays on Principles Of Morality And Natural Religion* ve *Historical -Law Tracts* eserleri Adams, Madison ve Jefferson gibi isimler tarafından okunmuş ve değerlendirilmiştir.

Hiç şüphesiz Jefferson bu hakkı ortaya koyarken Hz. İsa'nın²⁹ öğretilerinin yanında Locke, Epikuros, Hutscheson ve Lord Kames gibi düşünürlerin felsefi görüşlerinden esinlenmiştir. Bu terim ilk ortaya çıktığı anda ifade ettiği anlam ve sınır bakımından muğlaklık taşısa da sonrasında gerek Jefferson gerek kurucu liderler tarafından ifade ettiği mana verilen beyanatlar ve dönem içindeki siyasal yazışmalarda ortaya konmaya çalışılmıştır. “Yaşam, özgürlük ve mutluluk peşinde...” Jefferson 'un bu sözleri Amerikan aydınlanmasının üzerinde şekillendiği önemli değerlerden birinin mutluluğu arama, elde etmenin peşinde olma durumunu işaret etmektedir. O çağda mutluluğun ifade ettiği durum kişisel olmaktan çok, toplumsal anlamıyla ifade edilmekteydi. Mutlu toplumdan kasıt ise güven sorunu olmayan istikrarlı bir düzen içinde yaşan insanların oluşturduğu bir toplumsal yapı idi. Mutsuzluğun karşıtı mutsuzluk değil, toplumsal kaos ve anarşiyi ifade etmekteydi (Peterson, 2018:75-82).

Bireysel mutluluğu kamusal mutlulukla eş değerlendirmek mutluluğun ülkede hükümet tarafından nasıl sağlanacağı, demokrasinin mutlulukta payının ne olduğunu açıklamayı gerektirir. Bu nedenle kurucu liderler bireyin içindeki özgürlük ve mutluluk duygusunu diri ve eş tutmaya çalışmışlardır (Hardt, 2012:8). Kurucu liderlerin bu söyleminin amacı Amerikan rüyası diye tabir edilen Amerikan yaşam standartlarının sağlanarak mutluluğun sağlamasıdır. Amerikan rüyasına erişip ebedi bir mutluluğa kavuşmadır (Caron, 2013: 1072-1073). Amerika'daki mutluluk anlayışı yerli ve milli kaynaklar üzerinde yükselen bir anlayışı öngörüyordu. (Koch, 1961:150). Amerikan aydınlanması ilerlemeyi isterken, mutluluğun ve ilerlemenin daha ulaşılabilir ve öngörülebilir olduğu bir dünya yaratmak amacı taşıdılar (May, 1970:201-204).

²⁹ Amerika bazı görüşlere göre mutluluğu arama anlayışının kaynağında Hz. İsa'nın öğretilerinin de kaynaklık ettiği ifade edilirken, öğretinin tamamında bireylerin mutluluğunu amaçlayan bir söylemi olduğu belirtilerek kurucu liderin bundan etkilenecek bağımsızlık bildirgesine mutluluğu arama hakkına ilişkin ifadeleri ekledikleri söylenmektedir. Meyer, D. H. (1976), *“The Uniqueness of the American Enlightenment”*, American Quarterly, Vol. 28, No. 2, Special Issue: An American Enlightenment (Summer, 1976), pp. 165-186.

1906 yılında Amerikan Yüksek Mahkemesi temel insan haklarına ilişkin tanımlamanın, mutluluğu arama hakkına göre daha belirgin olduğuna dair karar almıştır. Kararda mutluluğu arama hakkının göreceliği ve sınırlarının belirsizliğine ilişkin vurgulamalar yapılmıştır. Bu nedenle bildirgede vurgulan bu hakkın apaçık her yönüyle açıklanmış ve zihinde kuşkuya yer bırakmayacak şekilde belirtilmiş olduğunu söylemek yanıltıcı olacaktır. Hatta Hanna Arendt'a göre Jefferson mutluluğu arama hakkına ilişkin ifadeleri bağımsızlık bildirgesinde kaleme alırken dâhi içeriğinin sınırları zihninde net değildi. Daha sonra Jefferson'un zihninde kavramın anlamına ilişkin her konuda taşlar yerine oturduğunu savunmuştur (Arendt, 2012:12-13). Hatta Jefferson mutluluk hakkı üzerine görüşlerini yalnızca arkadaş çevresiyle yazıştığı politik tartışmalar içeren mektuplarda ve politik söylemlerde ifade etmeyi tercih etmiştir. Özel olarak mutluluğu arama hakkı ve kavramın ne olduğuna ilişkin bir yazı kaleme almamıştır. Jefferson mutluluğu arama hakkına ilişkin beyanlarında bireysel yaşamın amacının hazcılığına dayanan mutluluk elde etmek olduğunu vurgulamıştır. Elde edilen bu mutluluğunda temelinde ise erdem ve ahlak amacı taşıması gerektiğini belirtmiştir. Jefferson faydayı erdemin ölçüsü olarak belirlemiş ve mutluluğun elde edilmesi adına erdemin gerekliliğinin altını çizmiştir. Ayrıca Jefferson Bağımsızlık Bildirgesinde mutlulukla kamusal mutluluğu özleştirdiklerini de her fırsatta belirterek bireysel mutluluğun kamusal mutluluğun üzerinde bir yerde görmeyen ahlak ve etik değerlerle sınırlayan bir mutluluk hakkı görmek ister (Israel, 2006: 523-525).

Mutluluğun temelinde bulunan doğal ihtiyaçların giderilmesi Amerika'daki mutluluk hakkına erişimde ise temel unsur olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle mutluluk arama hakkına dair bütün siyasal söylemlerde bireysel ihtiyaçların önemine vurgu yapılır. Kişisel ihtiyaçların giderilmesi beden ve ruhen bireyin sakinliğe erişmesinde önemlidir. Bireysel ihtiyaçların karşılanmadığı durumlarda yalnızca mutsuzluğa neden olunmayacağı aynı zamanda insan haklarının ihlal edileceği düşünülür. Franklin insan haklarının korunmasını adına bireylerin mutluluğunun sağlanmasının gerektiği, bireysel mutluluğun sağlanmasında kişisel ihtiyaçların karşılanmasının önemine atıfta bulunur. Jefferson ise Franklin'in düşüncelerinin bir adım daha ileri taşıyarak kişisel ihtiyaçların mutluluğa erişmedeki rolünü yadsımadan, bireysel mutluluğun sağlanarak özel alanla kamusal alan arasında bir etkileşim olacağına inanmamıştır. Ayrıca bu durumun kamusal mutluluğunda gerçekleşmesi için

önemli bir adım olacağına da dikkat çekmiştir. Aslında Jefferson'un bu düşüncesi Amerikan aydınlanmasının mutluluğa dair fikriyatının bir yansımasıdır. Hiç şüphesiz Amerikan aydınlanmasında bireysel özgürlüklerin korunması, bireysel ihtiyaçların giderilerek kişilerin mutluluğunun sağlanması, bireysel mutlulukların sağlanarak kamusal alanda bir mutluluğu egemen kılmak da amaçlanır. Çünkü Amerikalılar için kamusal mutluluk birey için hiçbir şeyin sağlayamayacağı türden bir mutluluk bahşedecek kadar önemli bir olgudur (Dimitri, 1998:540-541).

Amerikan Aydınlanmasında kamusal mutluluğunda, bireysel mutluluğunda sağlanması için gerekli olan en önemli unsurun ise eğitim olduğu görülmüştür. Eğitimin mutluluğu artırıcı özelliği vurgulanarak yurttaşların eğitilmiş kimseler haline gelmesinin hem kamusal mutluluğun hem de bireysel mutluluğun artırılmasının da önemli olacağı vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra Amerikan Mutluluğu devletin bir işlevi olarak vurgulaması bu manada dikkat çekmiştir. Çünkü devletin oluşumuna kaynaklık eden her belgede meşru yönetimlerin bir işlevinin de yurttaşların ihtiyaçlarının karşılayarak mutluluklarını sağlamak olduğu devletin öncelikli işlevi olarak değerlendirilmiştir (Shedd, 2016: 41-42).

1.5.4. Özel Mülkiyetin Dokunulmazlığı

Doğal haklar yasasını benimseyen Amerikan aydınlanmacılar liberal sistem entegre çabalarıyla da mülkiyet kavramına ayrı bir önem atfetmiştir. Mülkiyeti koruyan en temel belgelerden birisi İnsan hakları bildirgesidir. Bildirge çoğunluğa karşı mülkiyet sahiplerinin haklarını korumak ve ihlallere karşı önlem almak amacıyla oluşturulmuş bir metindir (Robert, 2012:50-54).

Liberal sistemin en önemli kavramlarından biri olan sermaye paylaşımı için gerekli olan mülkiyet hakkı, maddi değerlerin belirlenip paylaşımının yapılmasında kullanılan en önemli kavramdır. Amerikan Aydınlanmacılar kuruluş metinlerinde en çok fırsat eşitliğine yönelik atıf yapmışlarsa da oluşturulan devlet düzeninde en çok teminat altına alınmaya çalışılan hak mülkiyet hakkı olmuştur. Bağımsızlık savaşını İngilizlere karşı yürüten Amerikalılar İngilizlerin kolonilere yönelik uyguladığı mülkiyet ve vergi ihlallerinin verdiği kötü tecrübeler mülkiyet hakkının devlet düzeninde kutsallaştırılmasına yol açmıştır (Thompson, 1978: 243-244).

Amerikan Aydınlanmasındaki mülkiyet anlayışı Locke'un görüşleri çerçevesinde şekillenen doğal haklar düşüncesiyle temellendirilmiştir. Amerikan Aydınlanması önemli ölçüde Locke'un düşünceleri üzerinden şekillenmiş, mülkiyet hakkına karşı yaklaşımda Locke üzerinden inşa edilmiştir. Mülkiyet ilişkisi mülk sahibi sınıf olan burjuvazi üzerinden konumlandırılmış, demokratik değerler de burjuvazi ve mülkiyet ilişkisi çerçevesinde yürütülmüştür. Kıta gelenekleri gereği göçmenlere toprak tahsis ve Locke'un 'mülkiyet' kavramını 'toprak mülkiyeti' ile yakından ilişkili olması nedeniyle bireylerin toplumsal yapıya ihtiyaç duyacakları kabul edilmiştir. Her bir bireyin mülkiyetlerini güvence altına almak istemelerinin doğal sonucu olarak mülkiyet hakkına kutsallık atfedilmiştir (Bland, 1963:131-135).

Mülkiyet hakkı doğuştan kazanılmış doğal bir haktır. Mülkiyet hakkı sadece bir mal üzerindeki hükümlanlığı değil kişinin bedeni üzerindeki kontrolü ve mülkiyetini de ifade etmektedir. Bu nedenle insan bedeni üzerindeki öz kontrolü ve özgürce yaşam hakkı kişinin iradesine bağlanmıştır. Yani insan bu hakları doğumla birlikte kazanmıştır ve hiçbir otorite ya da yöneticinin iradi kararıyla bu hakkın kişinin elinden alınması mümkün değildir (Branham, 1998:54-59). Doğal hukukun etkisi ile Amerikan hukuku "üzerinde bağlantı kurup hak iddia edebildiğimiz şeyler üzerinde tam mülkiyet hakkı olduğunu" kabul etmiştir. Mülkiyet hakkını başta devlet olmak üzere diğer bireylere karşı koruma zorunluluğu vardır. Korumaya ilişkin hak devlete devredildiğinde karşılıklı hak- sorumluluk ilişkisi doğuran bir durum daha ortaya çıkar bu da sözleşmedir (Bland, 1963:130-135).

Doğal haklar anlayışıyla mülkiyet hakkına felsefi bir zemin kazandırmaya çalışan kurucu liderler vergi kavramını bu anlayışla uyumlaştıramamıştır. Vergilendirme kurucu liderler tarafından hem uygulamadaki tecrübelerle hem de pozitif hukuk kaynağına dayandırılarak meşrulaştırılmıştır (Bailyn, 1962: 339-351).

1.6. AYDINLANMA VE EĞİTİM

Amerikan kolonilerinde sermaye birikiminin artmasıyla birlikte ihtiyaçlar çeşitlenmiş ve sağlık\egitim gibi alanlardaki taleplerde artış olmuştur. Bu dönemde İskoç ya da Aydınlanma dönemi etkileri açıkça gözlemlenmekte ve Avrupa'da eğitim almış İskoç aydınları ile İskoç üniversiteleri devrin en önemli ilim merkezleri haline gelmiştir. İskoç aydınlar Amerika'nın farklı yerlerinde iş bularak gittikleri yerlerdeki

entelektüel gelişimin artmasına ve kıta halkının sağlık eğitim gibi önemli birçok alanda ihtiyaçlarının giderilmesini sağlamışlardır. Bu aydınlar ilerleyen dönemlerde Amerikan aydınlanmacılarından olan önemli isimlerin yetişmesine katkıda bulunmuşlardır.³⁰ Amerikan aydınlanmacıların otobiyografilerinde belirttikleri İskoç aydınlanmasını temsil eden öğretmenlerden aldıkları ders onlara önemli aydınlanma eserleri ve değerleriyle tanışma fırsatı vermiştir (Cassier, 1951:65). Eğitim sisteminin oluşum sürecinde İskoçların, Amerikan eğitimin sistemi ve aydınlanma sürecinde üzerinde etkili olan yönelik etkilerinin ortaya konması son derece önemlidir.

1.6.1. Bilimsel Dönüşüm ve Aydınlanma

Aydınlanma kendine has koşulları olan doğa bilimlerindeki ilerleme düşüncesinin sosyal bilimlere de uygulandığı bir dönemi ifade eder. Aydınlanmanın temel amacı dünya ile alakalı doğru bilgiye ulaşmak ve ulaşılan bilgiyi sistematize ederek kategorize edebilmektir. Bu amaçla yeni bilim anlayışı taraftarları Fransız Bacon bilgi arayışında olan Avrupalı gezgin ve keşiflerin edindiği bilgileri yayması ve bilginin globalleşebilmesi için metropol bilgi üstleri kurulmasını teklif etti. Bu öneriye istinaden Londra Kraliyet Akademisi, Prusya Kraliyet Bilim ve Edebiyat Akademisi, Fransa Bilim Akademisi olmak üzere çeşitli pratik bilgilerin toplanması için bir dizi merkezler oluşturuldu (Richard, 2017:13).

Amerika'nın keşfiyle birlikte Avrupa da entelektüel birikimin ve kültürel zenginliğin arttığını savunanlar kadar, Avrupa'nın Amerika'ya insan göçüyle bilgi ve kültürel birikimin şekillendiği ve bunun ise Amerika da bir aydınlanma dönemi yaşanmasına yol açtığı düşüncesi hâkimdir. Birbirine zıt yönde ilerleyen iki görüş yerine tezde aydınlanmanın farklı toplumlardan, kültürlerden, coğrafyalardan etkilenip, şekillendiği ve baskın özellikleri ile aydınlanma dönemini oluşturduğu kabul edilmiştir. Aksi tartışma hangisinin daha entelektüel, hangisinin daha yaygın, etkili

³⁰ Jefferson otobiyografisinde İskoç bir papaz dan Latince ve yunanca öğrendiğini belirtmesi, Madison'un daha önce Edinburgh'ta eğitim veren bir İskoç'tan Locke Montesquieu Montaigne gibi klasiklerin düşüncelerine dair dersler almasının, James Monroe ve Washington gibi Amerikan başkanlarının Campbell gibi Edinburgh'ta ün salmış bir hocadan ders almaları İskoç üniversitelerinin ve eğitimcilerinin Amerikan eğitim sisteminin oluşturulmasında önemli bir model oldukları açıkça gözlemlenmiştir. Jefferson, T. (1821) *From Thomas Jefferson to Francis Eppes, 19 January 1821.* <https://founders.archives.gov/documents/Jefferson/98-01-02-1778>. Erişim Tarihi: 30 Haziran 2019.

olduğu gibi verimsiz bir tartışmayı yol açacağı düşüncesi ile ayrışmalara gidilmeden her iki aydınlanmanın ve genel olarak aydınlanmaların bulunduğu ve etkileşim halinde olduğu düşüncesi daha makuldür (Kley, 2006:116).

1784 yılında İlahiyatçı Jeremy Belknap Avrupa'nın Amerika'yla olan ilişkisinin başlamasının Avrupa'da birtakım ilerlemeye dönük fikirlerin ortaya çıkmasına zemin hazırladığını düşünenlerdendi. Belknap'ın bu konuda yazdığı makalesinden etkilenen Raynal dönemin prestijli dergilerinden Lyon akademisinin sponsor olduğu bir dergide 'Amerika'nın keşfi Avrupa'ya ne kazandırmıştı?' diye sorar. Soruya yanıt Fransa'dan geldi. Concorde Amerikan aydınlanmacıların doğal haklar ve politik düzene ilişkin savlarına atıfta bulunarak Amerikan aydınlanmasının Fransız devrimine entelektüel bir zemin hazırladığını iddia etti. Bu iddia Aydınlanma düşüncesinde Amerika'nın konumunu açıklamada önemli bir noktaydı. Amerika'nın keşfi birçok yeni şeyin öğrenilmesini sağladı. Amerikan aydınlanmacıların katkıları kıymetli idi. İngiltere'nin yetiştirdiği birçok entelektüelin fikirlerini pratiğe dökme imkânı da vermişti.

Amerika'ya bilgi iki yoldan ulaşmıştır: ticari ve emperyalist yol. Koloni döneminde 18. Yüzyılda keşfetme duygusuyla yola çıkmış Amerikalı amatörler kıta içlerine keşif gezileri düzenleyerek kıta hakkında bilinenlere yenilerinin eklenmesi de bilgi birikiminin artmasını sağladı. Avrupa destekli, kıtaya gönderilen 'Creole elitleri' olarak adlandırılan uzman grup kıta hakkındaki araştırmalarıyla doğa bilimlerinde bilgi birikiminin artmasını sağladılar (Gay, 1976:38). Amerikan kıtasında türlerin bolluğu birçok doğa bilimcisinin ilgisini çeken durumdu ve birçok araştırmacıyı bilimsel araştırmaya teşvik eden mekân olma özelliği gösteriyordu. 18. Yüzyılda batı için Amerika, Afrika ile benzer konumdaydı. Özellikle Kızılderelerin Afrika halklarıyla karşılaştırılması da ırk temelli bilimsel araştırmaların gelişmesini sağlamıştır (Rutland, 2000:267).

Amerika da bağımsızlık öncesi Newton himayesindeki entelektüel isimlerin kıtadaki koloni yönetimleriyle yazışmalarda bulunması da Aydınlanma düşüncesinin kıtaya aktarılmasında etkili olmuştur. Yine Londra da ünlü bir botanik bilimci olan Peter Collinson'un Amerikalı Quaker tüccarlarla ilişkisi ve Franklin, Mitchel ve Colden gibi isimlerin İsveçli doğa bilimcisi Carl Linnaeusla olan entelektüel bağları

aydınlanmanın kıtaya ulaşmasını sağlayan adımlardan olmuştur (Köktaş, 2017:145). Ancak Amerika'da elde edilen bilgilerin, ulaştığı sonuçların bilimsel açıdan geçerlilik kazanması için Avrupa'nın onayına ihtiyaç duyuyordu. Özellikle ilk dönemlerde Avrupa'ya gönderilen verilerin güvenilirliği sorgulanması gereken veriler muamelesi yapılmıştır (Richard, 2017: 20). Örneğin 1700lerin ortalarında Amerika da fizikle alakalı çalışmalar yayınlandığında Avrupalı entelektüeller tarafından dikkate alınmamış ve ön yargılı davranılarak bilim dünyasında kabul görmesi engellenmiştir. Colden'in çalışmalarıyla ilgilenen Franklin elektrik alanında elde ettiği ampirik bilgilerle ulus ötesinde başarılar ile Amerika'daki bilimsel çalışmaların uluslararası alanda dikkate alınmasını sağlamıştır (Gay, 1976:38). Aslında Amerika'da yapılan bilimsel çalışmaların ilk dönemlerde batılılar tarafından çok da önemsenmemesi, Amerika'daki bilimsel gelişimi olumlu yönde etkilemiştir. Avrupa'da bilimsel düşüncenin önündeki kurumsal engeller ve hiyerarşiler Amerika'da yaşanmamış, Avrupa'ya göre daha kısa sürede bilimsel gelişme mümkün hale gelmiştir. Avrupa'da bilimsel çalışma yapılabilmesi için ya aristokrat ya da din adamı olmak veya onların mihmandarlığında çalışmaları yürütebilme koşulu, Amerika için geçerli değildi. Bu durum bilimsel bilginin gelişimini olumlu etkiledi. Hatta Amerika'daki bilimsel yöndeki gelişmelerin arka planındaki aristokratik ve sınıfsal olmayan etki, kıtadaki heterojen yapının da etkisiyle demokratik bir kültürün, sağduyunun ve pragmatik bir söylem tarzının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Staloff, 2005:17). Amerikalı bilim insanları din bilim çatışması yaratmadan din eleştirisi getirmeden evrenin işleyişini anlamaya çalışmışlardır (Casara, 1975:67).

Amerika'da bilimsel gelişmelerin ilerlemesinde tartışma özgürlüğü ve tartışma mekânlarının artışıdır. Kolonilerde politik meclislerin artması politik tartışma zemini yaratmış bu durum aydınlanma fikirlerinin yaygınlaşmasını, farklı fikirlerin ortaya çıkışını, entelektüel gelişimi ve tartışma ortamlarının çoğalması sağlamıştır. Amerikalılık bilinci, kimlik, demokrasi, eşitlik, cumhuriyetçilik en çok konuşulan konulardandı ve Avrupa'daki kısır tartışmaların görüldüğü mekânlardan farklıydı. Tocqueville Amerika'daki demokrasi ve eşitlik tartışmalarının ve bu kavramlara olan inancın Amerikalıların bireysel özgüvenini perçinlediğini ifade etmişti (Pangle, 1988:66).

1.6.2. Aydınlanma ve Eğitim Kurumları ve Üniversitelerin Gelişimi

Amerika'ya gelen ilk yerleşimciler dinsel inançlarını yerine getirmede kilise yapılanmasında yaşamış olduğu sıkıntılar Amerika'da ilk eğitim kurumlarının oluşumuna da kaynaklı etmiştir. Virginia bölgesinde yaygın olan Anglikan kilisesi aristokrat kökenlilerin daha çok bulunduğu güney kolonilerinde de varlığını hissettirmeye başarmıştı. Fakat hem dağınık bir yerleşim özelliği göstermesi yani coğrafi koşullar hem de olumsuz toplumsal koşullar nedeniyle kiliseler ekonomik olarak Avrupa'daki dini yapılar kadar büyük ve kapsayıcı olamamıştır. Kilise mensupları her gün kiliseye gidip gelemiyordu. Ayrıca bireyin kendisini daha özgür hissetmesi papazların yaşamlarına da yansımıştır. Ekonomik olarak geçim sağlama kaygısı papazları farklı meslekler yapmak zorunda bırakmış, bu ise halkta rahatsızlıklara yol açmıştır. Halk kilise mensuplarını işlerine kayıtsız kalıp işini yapmamakla suçlamış ve halkta kilise mensuplarına karşı reform talep edilmiştir. Kıtada genç ve deneyimsiz kilise mensuplarının eğitimi için 1636 yılında püritenizmin baskıcı ahlak anlayışını değiştirip, eğitilmiş kilise mensupları yetiştirmek için Amerika'nın ilk üniversitesi Harvard, Massachusetts de kurulmuştur. Yakın tarihlerde William and Marry College kurulmuştur. 1630 yılında Massachusetts yasama meclisi tarafından koloninin içinde 50 hane bulunan her mekâna bir okul açılmasının uygun olacağına yönelik bir karar almıştır. Bu karar eğitimin yaygınlaşmasını ve gelişim çağındaki çocukların eğitilmesini kolaylaştırmıştır (Byrne, 1996:55).

Kolonilerde ilk matbaa 1639 yılında Cambridge bölgesinde kurulmuş kitap gazete ve dergilerin basımı yapılmıştır. Kolonilerde entelektüel gelişim bu dönemde canlı olup kütüphanelerin ve kitap evlerinin en sık uğranılan yerden olmuştur. Bu dönemde ilahiyat, felsefe, botanik, tıp, hukuk, zirai, mimari, elektrik, kimya, astronomi matematik gibi birçok alanda çalışma yapılmaya başlanmıştır. Bilim\sanat faaliyetlerinin kıtada gelişmesinde Locke, Collins, Shaftesbury, Bunyan gibi önemli isimlerin klasiklerinin okunması etkilidir (Commager, 2017:199). Kolonilerin kuruluşundan 1700'lü yıllara kadar Pensilvania'da College of Philadelphia, Colombia da King's College, Virginia'da William and Mary ve Princeton Üniversitesi gibi eğitim kurumları kurulmuştur.

Koloni çağındaki bazı uygulamaların ilerleme ve gelişimi sağlayan aydınlanma fikrinin kıtada etkili olmasında katkıları vardır. Örneğin kıtada ortak dil olarak İngilizcenin kullanımı yazılı eserin okunup anlaşılmasında olumlu katkı sunmuştur. (Harris, 2012:93). Kuzey kolonilerin çoğunda ilköğretim zorunlu olmuş, bazı okullarda Latince ve Yunanca eğitimi zorunlu hale getirilmiştir. Yeni kurulan Harvard ve Yale üniversiteleri Avrupa'daki emsallerinin seviyesine erişmiş, Dartmouth ve Rhode Island bölgesinde yeni üniversiteler kurulmuştur. Kuzey ve güney arasındaki orta kolonilerde özel eğitim daha çok gelişmişti. Sadece Maryland'da devlet destekli eğitim daha çok görülüyordu. Güney kolonilerinde eğitim özel okullar üzerinden yürütülmekle birlikte büyük plantasyon sahipleri ve zenginler çocuklarının eğitimi için kuzey kolonilerden İngiliz kökenli hocalardan özel gramer dil ve cebir dersleri aldirtmışlardır. Üniversite eğitimi için çoğunlukla İngiltere'deki üniversiteleri tercih etmişlerdi (Commager, 2017:221).

1701 Yale Üniversitesinin kuruluşu ilk etapta din ve kutsal metinlerin dillerini incelenmesi üzerine kurulmuş önemli bir eğitim kurumudur. Kolonilerde entelektüel gelişim beraberinde kısa sürede gazetelerin basılmasına ve yeni kütüphanelerin oluşumuna kaynaklık etmiştir Franklin bilginin yayılımını hızlandırmak ve ilerlemenin hızlanmasına katkı sunmak için 171 yılında gezici bir kütüphane kurdu. Ayrıca kulaktan dolma haberlerin etkisini azaltmak ve doğru bilginin halka ulaşımın sağlaması için 'The Saturday Evening Post' gazetesinin kurulmasında öncü oldu. Franklin doğru bilginin yayılması için tartışmaların olması gerekliliğini ve farklı fikirlerin doğruya evrilmesini sağlayacak ortamlar oluşturmanın ilerlemeye katkı sunacağını farkındaydı. Bu amaçla Amerikan Philosophical Society Kulübünün kuruluşunda da rol oynamıştır (Israel, 2002:69).

Amerika'da Aydınlanma döneminde yükseköğrenime temel eğitimden daha çok destek verilmiş, kısa sürede İngilizlere rakip olacak eğitim kurumları oluşturulmuştur. Amerika eğitim için ya İskoçya'ya istekli kişiler gönderilmiş ya da eğitimleri ve bilgisiyle ön planda olan isimler Amerika'ya davet edilerek sürece dâhil edilmiştir. Dini ve ekonomik şartları nedeniyle Amerika İskoç bilim adamları için yaşamaya elverişli bir ortam sunmuş ve bilim insanlarının kıtaya göçleri artmıştır. Ayrıca 1717 yılında İskoçya da ürün yetersizliği nedeniyle ortaya çıkan kıtlık Amerika'ya karşı bilim ve din adamı göçlerinin artmasına neden olmuştur (Israel, 2013, 88).

Kuruluşunda püritenlerin etkili olduğu Massachusetts Kolonisi Amerika’da anayasal kurumların oluşumundan eğitim kurumlarının ortaya çıkışına kadar birçok ilkin görüldüğü kolonidir. Eğitim alanında Amerikan Aydınlanmasının entelektüel gelişiminin beşiği olacak ve püriten öğretisinin gelişimini sağlayacak Harvard üniversitesinin kuruluşu Massachusetts’in ön plana çıkmasında etkili olmuştur. Yine bu koloni üyelerinden püritenlerin kuruluşunda etkili olduğu Ivy League (Sarmaşık Birliği) üniversitelerinden Dartmount, Colombia, Yale gibi önemli eğitim kurumları da dini ve sivil alanlara idare olabilecek nitelikli bireylerin yetişmesi sağlanması püritenimin Amerika’da kurumsallaşmasının etkilerinin açıklanması açısından önemlidir. Ayrıca bu eğitim kurumları hem o dönemdeki nitelikli insan ihtiyacını karşılaması hem de aydınlanma ve dini olarak büyük uyanış olarak adlandırılan önemli ilerleme dönemlerini şekillendirecek entelektüel ortamın ortaya çıkmasına zemin hazırlayacak bir güce sahip olmaları etkileyicidir (Himmberfarb:2004, 89).

Amerika’nın ilk üniversitesi olan, kuruluşunda püritenizmin etkisi hissedilen ve ilahiyat fakültesi olarak tasarlanan Harvard İskoç üniversitelerden -en çok Edinburgh- Cambridge ve Oxford üniversitelerinden etkilenmiştir. İskoçya’dan Amerika’ya göç eden ikinci nesil Amerika’da Harvard başta olmak üzere birçok üniversitenin kuruluşunda doğrudan etkili olmuştur.

William and Mary Okulunun kuruluşunda da İskoçlar etkilidir. Özellikle bu okulun ahlak felsefesi mevzuatı ve müfredatı o dönem önemli İskoç ahlak felsefecilerin görüşlerinden esinlenerek oluşturulmuştur. Bu üniversite yine Amerika’da ün kazanmış ünlü doğa felsefecilerinden olan Aberdeen Marischal College ve William Dunca gibi önemli bir matematikçinin Amerikan entelektüel sermayesine katılımını sağlamıştır. William Duncan’ın bağımsızlık bildirgesindeki katkısı İskoç felsefesinin Amerika’daki etkisinin uzun soluklu olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Özellikle Aberdeen’in Columbia üniversitesinin kuruluşuna da etkili olduğu bilinmektedir. Bu üniversitede İskoç felsefesiyle uyumlu doğa tarihi, astronomi, ekonomi, hukuk ve ahlak felsefesi üzerine eğitimler verilmiştir. Aberdeen’in ünü yaygınlaşınca Pennsylvania üniversitesinde de ders vermesi için Franklin tarafından davet edilmiştir (Taşkın, 2011:110).

İskoç felsefesinde etkili olmuş Hutcheson ile Glasgow üniversitesinde eğitimini tamamlayarak Amerika'ya göç eden Alison'un 1735 yılında Pennsylvania'da kurduğu akademide İskoç aydınlanma felsefesiyle uyumlu bir müfredat izlenerek öğrencilerin yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Hutcheson'ın metinlerinden faydalanılarak eğitim veren bu kurum sonradan Deleware kentine taşınarak devlet üniversitesi olmuştur (Alison, 2012: 55).

1768 yılı Amerikan eğitim tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu tarih İskoç etkisinin Amerika eğitimi üzerindeki etkisinin zirve yaptığı dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde o zaman adı New Jersey College olan, kolejin yönetiminde yer alan dört İskoç kökenli eğitim adamının yaşamını kaybetmesi neticesinde Benjamin Rush'un önerisiyle bu üniversite yönetimine Glaslow'da eğitim almış Presbiteryen papaz John Witherspoon getirilmiştir. Bu gelişme ile üniversite müfredatı büyük ölçüde Hutcheson ve Thomas Reid gibi isimlerin görüşlerinden esinlenerek oluşturulmuştur (Casara, 1975:78). J. Witherspoon Amerikan için oluşturulması tasarlanan federalizm modeli için Mayflower sözleşmesinden yola çıkarak ahitleşme modelinin kullanılması önerisini geliştirmiştir. Witherspoon'un bu önerisine benzer Amerika için Hebrarik cumhuriyet önerisinde bulunan Harvard rektörlerinden Samuel Langdon da kuvvetler ayrılığının olduğu halk egemenliğine dayanan bir yönetim önerisi geliştirmiştir (Ferguson, 1997:92).

Amerika'daki entelektüel gelişimi sadece eğitim alanında sınırlamak eksiklik olacaktır. Transatlantik bir yapılanmanın görüldüğü Amerika'da bu yapının etkisiyle birçok öğrenci başta İskoçya olmak üzere İngiltere'deki üniversitelerde eğiti almış ve sonrasında kıtaya dönerek eğitim aldıkları alanlarda istihdam edilmişlerdir. Bu öğrencilerin eğitim alanı olarak büyük çoğunluğu tıp bilimini seçmiş ve bu alanlarda kıtada ilerleme sağlanmıştır. İskoçya da eğitim almış isimlerden Benjamin Rush, William Shippen ve John Morgan gibi isimlerin Amerika da bir tıp okulu oluşturması için Franklin tarafından desteklenmişler ve Amerika'nın o dönemde ilk tıp okulu olma özelliği taşıyan okulun Pensilvanya'da kurulması sağlanmıştır. Daha sonrasında 1748 yılında yeni bir tıp okulunun kurulmasında da Amerikalı Samuel Bard ve İskoç Peter Middleton gibi İskoç ya da eğitim almış isimler öncülük etmiştir (Hudson, 2009:89).

Amerika’da üniversitelerin kuruluşu yeni bir elit sınıfın oluşumuna yol açmıştır. Britanya’da eğitim görmüş Amerikalı zenginler ve Britanya’dan Amerika’ya gelen eğitilmiş kişiler bağımsızlık yanlısı olan grubun çekirdeğini oluşturmuş ve bağımsızlık döneminde aydınlanma düşüncesini şekillendirmişlerdir. Bağımsızlık sonrası dönemde Amerika politik yaşamının kurulmasında ve ilerlemesinde bu yeni elit grup söz sahibi olmuştur. Bağımsızlık öncesi dönemde kıtada özellikle eğitilmiş olmayan halk üzerinde etkili olan İngiliz fikir ve düşüncelerinin değişimi bu yeni kolej ve üniversiteler sağlamıştır (Gabbacia, 2006:92).

1.6.3. Amerikan Aydınlanmasında Çelişkiler

Aydınlanma hareketinin en büyük ironisi evrenselliğe dair vurguya rağmen, Amerika’da aydınlanma biyolojik ya da kültürel farklılıkların ayrıştırılıp ötekileştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Aydınlanma döneminden itibaren Amerika farklılıklar ve sınıfsal farklılıklar üzerinden Kızılderililerin ve Afrikalı göçmenlerin statülerinin ahlaki olup olduğuna dair tartışmalar yürütüldü. O dönemde Amerikan aydınlanmasının akılcı, dini ve ilerlemeci yönlerine övgüler yağdırılırken bir yandan da Kızılderilileri küçümseyerek aydınlanma etkilerini anlayabilecek kapasitelerinin olmadığına ve Afrikalıların köle olarak kullanılmasının da lüks tüketim malları ve ticari gelişim açısından gerekli olduğunu ifade ettiler. Yerli Amerikalıların kurdukları ilkel toplulukların toplumsal ve eşitlikçi yönüne vurgu yapılsa da Aydınlanmacı düşünürler yerli Amerikan halklarını modern ticaret ve toplumsal ilkeler açısından tehlikeli değerlendirip yerli halka karşı ayrımcı olmuşlardır. Avrupalı aydınlanmacıların Amerikan yerlilerine karşı toplumsal gelişimi Amerika’nın iklim ve doğal özellikleri üzerinden açıklamış ve bu insanların yaşamı üzerinde iklimsel özelliklerin belirleyici olduğunu belirterek iklimin durgunluk ve ilkel yaşamın ortaya çıkmasına neden olduğunun ifade etmişlerdir. Bu tezi bir adım öteye taşıyan dönemin İskoç Presbiteryen papazı bu iklimsel determinizmi dini kurallarla bağdaştırarak Hristiyanlığın tek soydan geldiğine dair iddiaları kuvvetlendirmeye çalışmış ve farklı ırk gibi görünen halkların iklim özellikleri nedeniyle farklılıklar arz ettiğini iddia etmiştir (Himberland, 2004:99). Avrupalıların Amerikan yerlilerini farklı değerlendirmesi ve bunu determinizmle açıklamaları Amerika da bu halklara karşı sert önlemler alınmasına ve onlara karşı ırkçı bir tavır benimsenmesine neden oldu. Bu durum aydınlanmanın Amerika’daki ikircikli yapısını göstermektedir.

Aydınlanma düşünürleri iklim şartlarının birey üzerindeki etkisini açıklamaya çalışması insanları ırk düşüncesi üzerinden fiziki özelliklerini ayırıştırarak anlamlandırmaya çalışması da aydınlanma düşüncesindeki hümanizme aykırıdır. 1740 yılında Carl Linnaeus'un *Systema Naturae* kitabının yayınlanması ırkçılık düşüncesine bilimsel bir karakter kazandırılmasına katkı sunmuştur. Aydınlanma döneminde ırkçılığın bilim temelli açıklanmaya çalışılması Amerika'da köleliğe olan ilginin artmasına neden olmuştur. Bu durum kuruluştan günümüze dek gelen özgürlük-ayrımcılık çatışmasının doğmasına neden olmuştur.

Aydınlanmanın en önemli çelişkisi ve ikircikli görünen yeri kölelikti. Hak, özgürlük ve eşitlik kavramlarının savunucuları tarafından inşa edilen Amerika'da köleliğin sürdürülmesinden yana tavır alması Amerikan aydınlanmasının en büyük çelişkisi ve gerilimli alanı idi. Amerikalı aydınlanmacılar anayasadan politikaya, ekonomiden topluma ve özellikle hukuk alanında koydukları kurallara son derece sadık ve riayet eden bir tavır sergilerken, eşitlikçi olduklarını iddia ederek köle alım satım yapımı yapmaları bütün inandırıcılıklarını yitirmelerine neden olmuştur. Amerikan tarihinin en büyük eşitlikçi savunucularından olan, iki defa Amerikan başkanlığı yapmış Jefferson bu anlamda en çok taşlanan ve linçlenen isim olmuştur. Jefferson Amerikan başkanı olduğunda gittiği kafelerde ayağa kalkılmamasını, devlet başkanını yücelten unvanların kaldırılmasını sağlayacak kadar eşitlikçi olduğunu iddia ediyordu. Günlük yaşamında eve gidince kölesinde yemek bekliyordu. Jefferson eşi vefat ettikten sonra melez kölelerinden birisiyle bir gönül ilişkisi oldu. Bu ilişkiden çocukları oldu. Fakat Jefferson'un yaşamında değişiklik olmadı. Gönül ilişkisi olduğu melez kölesi yine işlerini yapmaya devam ediyordu, köleden doğan çocuklar da yaşadığı yerde Jefferson'a hizmet ederek köle sayılıyorlardı. Köleliğe dair Jefferson'un çelişkisi sadece kişisel hizmetindeki kölelerle olan ilişkileriyle sınırlı değildi. Jefferson köleliğin kaldırılmasına dair teklif veren oylamada bu yönde oy kullanan fakat çiftliğine geldiğinde feodal bir bey olarak binlerce kölenin efendisine dönüşüyordu. Kendisine politik ziyaretler yapan önemli isimlere de köleliğin Amerika'nın ticari gelişimi açısından zorunlu olduğunu savunarak eylemleri ile düşünceleri arasında büyük bir uyumsuzluk sergiliyordu (May, 1970:206).

Amerikan Anayasası aydınlanma değerleriyle uyumlu demokratik bir zemin üzerine inşa edildiği görüntüsü verilse de uygulanmada zengin-fakir arasındaki

ekonomik dengesizliğin artması, ırksal ayrımcılığın görüldüğü bir toplumsal yapının ortaya çıkması ve erkek kadın ayrımının yaşamın her alanında belirgin bir şekilde ortaya çıkışı aydınlanma değerlerine rağmen Amerikan sisteminde ortaya çıkan çelişkili durumlardır (Cohen, 1975:99).

1.7. AYDINLANMA VE DİN

Amerikan Aydınlanmasının ve Amerikan devrimi olarak tarihe geçen sürecin birleşenleri din, akıl ve duygu üçlüsü olmuştur. Amerikalılar bu üç değer üzerinde uzlaşarak yeni bir sistem inşa etmişlerdir (Gillespie, 2008:92). Tocquevillie göre Amerikalıların dindarlığı, dini doktrinlerin ve Aydınlanma değerlerinin etkisiyle kurdukları düzen akıl, eşitlik, demokrasi, materyalizm ve dünyevilik kavramlarıyla uyumludur (Tocquevillie, 2020:78). Bu nedenle Amerika’da aydınlanmanın etkilerinin açıklanmasında ve Amerika’nın kuruluş kodlarında din önemlidir. Şüphesiz Amerika’da seküler toplumsal yapısının, politik ideallerinin şekillenmesinde, Amerikan ulusal anlayışının şekillenmesinde, bireyin ve bireysel haklarının temellendirilmesinde dinin ayrıca vurgulanması gerekir. Çünkü din Amerika’da siyasetten kültüre ekonomiden sosyolojiye hemen her alanda etkili olmuş ve Amerikan yaşamını biçimlendiren bir değer olmuştur (İmga, 2010:99).

1.7.1. Püritenizm

Tocqueville *Amerika’da Demokrasi* adlı eserinde Amerika’nın kuruluş kökenlerinin püritenizme dayandığını belirtmiştir. Kurucuların püritenlikle demokrasi ve cumhuriyet teorilerini harmanlayarak yeni ve özgün bir siyasal yapı oluşturduklarını belirtir. Tocqueville ilk Amerikalı Hristiyan göçmenlerin anavatanlarında şikâyet ettikleri hiyerarşi ve dini yapıları inşa etmeden, mutlu, eşit özgür bir toplum hayallerini gerçekleştirebilecekleri ülke aradıklarını ve bunu Amerika’da gerçekleştirebildiklerini belirtmiştir (Toqueville, 2022:120).

Amerika’nın oluşumuna kaynaklık eden ve Amerika’nın kuruluşu felsefesinin ortaya çıkmasını sağlayan kelime anlamıyla saf ve doğruyu arayan kişiyi tanımlayan püritenizm (Eliade, 1976:102). protestenallığı temele almış bir inanç sistemidir. Püritenler ilk olarak İngiliz Anglikan Kilisesinin ortaya çıkışında her ülkenin piskoposlara ihtiyaç duymadan yönetilebileceğini savunan kimselerden oluşan radikal protestan bir gruptu. Reform talebinde bulunan bu radikal grubun dışlanması

inançlarını özgürce yaşayabilecekleri bir yere göç etmeye zorlamıştır. İlk etapta Hollanda'ya göç eden grup sonrasında Amerika'ya göç etmiş ve Amerika'nın ilk yazılı sözleşmesi olan Mayflowers sözleşmesinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Daha sonra bu grup Avrupa'da dini baskılardan kaçmak isteyenleri kıtaya göç etme konusunda teşvik etmiştir. Kıtada kolonileşmeye öncülük eden bu grup koloni yönetimlerinde dini özgürlüğü tesis edecek devletin resmi dininin olmayacağına yönelik görüş belirtmiştir (Yılmaz, 2017:156). Özellikle devletin dini alanı şekillendiren konumda olmasını tasvip etmeyen bu grup ibadetlerini özgürce yapabilecekleri bir politik yapının oluşumunu sağlamaya çalışırlar. Bu nedenle devlet ve dini kurumların özgürlük alanının farklı olduğunu din-devlet ayrılığının etkinliğini savunmuşlardır.

Püritenlerin kim oldukları ve Amerika üzerindeki düşünceleri hakkında iki yorum vardır. İlki İngiliz Anglikan kilisesine karşı reform talebinde bulunan özgür tanrı krallığı kurma hedefiyle Amerika'ya gelen gruptur. Bu yoruma göre püritenler Hobbes'un teorisinden etkilenerek oluşturdukları özgür yaşayabilecekleri Tanrı krallığı devletinde ekonomik, politik ve toplumsal kuralların odağında tanrının olduğu bir devlet yapılanması kuruluşuna liderlik etmek istemişler. İkinci yorum ise Püritenlerin Yahudi kökenli kimselerden oluştuğudur. Bu yoruma göre kimliklerini saklamak için Hristiyanlığı kabul etmiş gibi görünen Yahudiler, inançları gereği kendilerine vaat edilmiş olarak gördükleri topraklarda bir Yahudi devleti kurup, kovulmayacakları verimli cennet gibi bir vatana sahip olma hayaliyle Amerika'ya gelmişlerdir. Burada Püritenlerin konumu, Mısırdan Yahudilerin kovulması ile benzerdir. Dini reform taleplerini kabul etmeyen İngilizleri İsrail oğullarına benzeten bu grup Amerika'yı kendilerine kutsal kitapta vadedilen topraklar, Kızılderilileri ise vadedilmiş topraklardan çıkarılması gereken Kenanlılar olarak metaforlaştırmışlardır. Kutsal kitaba göre yeni İsrail olarak adlandırılacak bu yeni kurulacak devlet tanrının belirlediği seçilmiş insanlardan oluşan Yahudi ırkından gelenler tarafından kurulacaktır (Oakeshott, 2004:90). Hayal ve umutlarla yola çıkan ve kendini *prigrim (hacı)* olarak tanımlayan bu azınlık grup Amerikan kıyılarına vardıklarında kendi aralarında eşitlikçi bir yönetim kurmaya çalışmıştır. Hacıların Hristiyan olduklarını savunanlara göre Tanrının İbrahim peygamberle yaptığı kutsal kitapta geçen ahitleşme örneğine atıf yapılır. Bu inanişaya göre Tanrı bu hacılara tepedeki şehir olarak adlandırılan yerde refah bolluk bereket içinde bir yaşam vadetmiştir. Eski ahide göre seçilmiş olarak görülen bu insanlar bu şehri kurmakla görevlendirilmiştir (Bremer, 2009:18-19).

Amerika'daki politik yaşama püritenizm teolojisi ise üç konu üzerinden zuhur etmiştir. Bunlardan ilki sözleşmecilik vurgusudur. Sözleşmecilik düşüncesiyle kıta sakinlerinin yeni kurulacak yapıda hangi koşullarda sadakatle itaat ilişkisinin oluşacağını belirleneceği konusunda yararlanılmıştır. Yine seçilmişlik düşüncesi Amerikan politik yaşamı derinden etkilemiş ve halkın kendisini dünyaya bir misyon ile görevlendirildiğini düşünmesine yol açmıştır. İnsanın günahkârlığı fikri ise kuvvetler ayrılığına dayalı bir cumhuriyetçilik fikrinin tercih edilmesinde de etkili olmuştur (Bailey, 2011:15). İki argümanda da dini sembol ve vaatlerin olması püritenlerin ister Hristiyan ister Yahudi olsun kurmak istedikleri yapı tanrı krallığı olarak tasvir edilir, özgür bir yaşam alanı kurmak ister ve yönetim biçimi olarak kuvvetler ayrılığı prensibinin öne çıktığı bir cumhuriyet yapısını arzu eder. Amerika'da Püritenlerin rol oynadığı devlet kuvvetler ayrığı ve cumhuriyetçilik prensipleri üzerine kurulmuştur. Amerika'da aydınlanmanın devlet yapılanmasına etkisi sanılanın aksine seküler değil, teolojinin dönüşümü olarak yorumlanabilir (Brown, 2006:10).

Püritenler Hobbes'un Tanrı krallığı fikrini dünyevi bir yapısının olduğunu belirtmişlerdir. Bu yapıdan esinlenen ve doktrinlerini buraya dayandıran püritenler, seçilmişlik fikri, ilk günah inancı ve ahit metaforu ile birlikte ticaret anlayışlarıyla Amerikan toplumunu oluşturmuşlardır (Harisson, 1990:90). Püritenlerin ilk günah öğretisine göre Hz. Âdem'in işlediği ilk günahdan bu yana insan telafi edilemez şekilde günaha batmış ve ruhu kötülüğü tercih etmeye meyletmiştir. Bu kötülüğün karşılığı da dünyevi yaşamda mutluluğun olmadığı sıkıntının baş gösterdiği bir yaşamdır. Püritenler göre tanrı bu nokta da seçtiği bazı kişileri bu sıkıntıdan kurtaracak ve her iki dünyada da mutlu bir yaşam kurmasını sağlayacaktır. Geri kalanlar ise sonsuza kadar azap çekecek her iki dünyada da mutluluğa erişemeyecektir. Seçilmiş insanların kurduğu bu yeni düzen seçilmiş olsalar dâhil günahkâr insanların kurdukları bir düzen olduğu için yetki sınırlarını aşmaya ve günah işlemeye meyilli olacaktır. Bunu önlemek adına seçilmişlerin kurdukları idarenin sınırlı bir hükümet anlayışına dayanması gerekir. Doğal hukuk düzeninden gelen anlayış dışında seçilmişte olsa bireyden erdemli olması beklenmeyerek, hukuka, düzeni koruma görevi verilir. Bireyler günah işleyebileceği nedeniyle güçleri dengeleyici, birbirinden bağımsız bir yapıya oluşturulmalıdır. Püritenizm de özgürlük inancı kişiye haz veren değil, topluma yarar veren şeyler olmalıdır (Bremer, 2009:18-19).

Püritenler Amerika’da Kalvinin oluşturduğu yönetim modeliyle uyumlu bir siyasal yapıyı oluşturmak için devlet yapısında sözleşmecilik vurgusunun seçilmiş ve günahkâr insan kavramlarının etkin olması için çabalamışlardır. Bu kavramların temelinde yer alan kutsal kitap vurgusu doğrudan referans alınmamış ve konuda teolojik dönüşümle aydınlanma değerlerine uygun bir felsefe oluşumu açısından Locke’un³¹ fikirleri alıntılanmıştır. Locke eski ahitten alıntılarla monarşinin tanrı tarafından bahsedilmiş bir yönetim olmadığı iddiasını temellendirmiştir. Bu iddiası da Püritenler tarafından Amerika’nın üzerindeki İngiliz egemenliğine son vermek için referans verilen ve bağımsızlık savaşını ilham olan bir iddia olarak kullanılmıştır (Zuckert, 1996:89). Püritenlerin alıntılanıldığı Locke’un fikirleri anayasal düzen ve birey vurgusu ekonomik tercihlerin belirlenmesinde etkili olmuştur. Sözleşmecilik Amerika’da birey yönetim arasındaki ilişkinin belirlenmesinde seçilmişlik düşüncesi Amerikan milliyetçilik duygusunun gelişimine günahkâr insan fikrîde Amerika’da denge mekanizmasına dayalı bir devlet formunun oluşumunda etkili olmuştur (Toman, 2019:2153). Amerikalı kurucular Locke’un hoşgörüyü³² ilgili düşüncelerinden de esinlenerek din konusunu bireysel ve özel alan üzerinden tanımlamayı tercih etmişlerdir (Locke, 2017:65).

Hebraik Cumhuriyeti³³ fikrini ele alan isimlerden biri olan Spinoza’nın fikirleri Amerikan kolonilerinde yeni bir devlet yapılanması için en uygun olanı araştıran Amerikan aydınlanmacılara ilham olmuştur. Spinoza’ya göre Hebraik cumhuriyet düşüncesinde tanrı krallığı fikrinin toplumsal merkezinde yer alan tanrı sivil bir yöneticidir. Bu nedenle toplumun odağında yer alması da son derece doğaldır. Ve Tanrının sivilliliğine yapılan vurgu su götürmez bir gerçektir (Nelson, 1993:79).

³¹ Püritenlerin Hobbes, Spinoza dan sonra en çok etkilendiği üçüncü isim Amerikan aydınlanmasının en çok referans verdiği isim olan Locke’dır. Yılmaz, H. (2017), Püritenlik ve Amerikan siyasi hayatı, **Selcuk University Journal of Social and Technical Researches** Volume:14, 2017, p. 100-111.

³² Aydınlanmacı görüşe sahip fikir adamları bireyin vicdanına uyan ve bireyin aklıyla reddetmediği dini doktrinleri kabul etmesini doğal haklarının arasında sayılabileceği görüşündeydiler. Amerika’da kolonilerin genelinde din kurumlarını destekleme geleneği olduğundan dini inanç özgürlüğü Hoşgörü kavramı üzerinden açıklandı. Meyer, D. H. (1976), “The Uniqueness of the American Enlightenment”, **American Quarterly**, Vol. 28, No. 2, Special Issue: An American Enlightenment, s. 165-186.

³³ Hebraik kelimesi kökence İbranice olup dilimizde hebraik cumhuriyet ile alakalı hiçbir tanımlama bulunmamaktadır. Eric N. (2010), **The Hebrew Republic: Jewish Sources and the Transformation of European Political Thought**, Harvard University, Cambridge, s. 16-24.

İngiliz cumhuriyetçilerden Algernon Sidney Amerika'nın devletleşme dönemine fikirleriyle katkı sunmuş isimlerden biridir. Filmer's tarafından yazılan Patriarcha isimli yazıya monarşi karşıtı cumhuriyetçi fikirleriyle yanıt verdiği *Discourses concerning Government* başlıklı yazısı Amerikan aydınlanmacıları etkileyen yazılardan olmuştur. Sidney bu yazısında Monarşinin devrine ve kökenine ilişkin dini argümanları reddederek yönetme hakkının monarka tanrı tarafından bahşedilmediğini ve monarşinin soy kutsallığına dayandığı hak ve yetki devrinin babadan oğula geçemeyeceğini savunmuştur (Filmer:1968, 48). Ayrıca cumhuriyet idaresinin öngörülebilir en ideal yönetim biçimi olduğunu belirtmiştir. Algernon'un monarşiye ilişkin savları bağımsızlık bildirgesinde ayrıntılı şekilde yer almış bağımsızlık bildirgesi yazarı Jefferson onu bu fikirlerden dolayı önemli cumhuriyetçi isimler aynı konumda gördüğünü belirten açıklamalarda bulunmuştur (Sidney, 1698:34).

Püritenizm Amerikan karakterinin oluşumuna etki eden seçkin tavrı özellikle Amerika'da kapitalizminin oluşumuna kaynaklık etmiştir. Weber'in de eserlerinde bahsettiği bu anlayışa göre, püriten ahlak ve ekonomik gelişmişlik arasında bağlantı kurulur. Püritenizmde seçilmiş olma fikrinin özgün bir ticari anlayışı yaratılmasında ilham olduğu, kapitalizmin püriten doktrinlerle uyumlu olduğu vurgulanmıştır. Amerikan halkının seçilmiş olduğunu düşünmeleri görevli olduklarını ve dünya üzerindeki toprakları korumak misyonuyla dünyanın diğer bölgelerinde olaylara müdahil olma hakkını kendilerinde görmeleri sonucu doğurmuştur. Bu düşünce Amerika'nın dünyanın jandarması olmasında oldukça etkili olmuştur (Zurbuchen, 2006:45).

Püritenlerin dinde Katolik etkileri giderip ahlaki olarak her şeyi Püriten geleneklere göre idare etmek istiyorlardı. Bu nedenle devlet -kilise ayrımının olmadığı iki kurumun bir bütün oluşturduğu kilisenin genel vergiler yoluyla varlığını sürdürdüğü bir devlet düzeni inşa etmek istiyorlardı. Amerika'da Massachusetts de kurulan koloni püritenlerin teokratik bir anlayış temelli zihinlerinde düşledikleri devlet yapılanmasını oluşturmalarına yardımcı olmuştur. Bu koloni İngiliz yönetimine karşı direnmiş siyasi özgürlüğün korunmasında dünyada bir simge olmuştur. Fakat kendi içinde baskıcı yaklaşımlar geliştirmesi ve bu durumu yönetimdeki yansımaları kolonide muhafazakâr teokratik yönetim yapısına karşı bir tavır gelişmesine neden

olmuştur. Bu gelişme koloni içinde liberal karakterli bir siyasi parti oluşumuna neden olmuştur. Roger Williams ve Anne Hutchinson gibi önemli iki ismin kilise -devlet ayrımını savunan tezlerle ortaya çıkarak püritenizmin değişime uğrayacağı bir dönem başlamıştır.

Bazı aydınlanmacılar ise püritenlik ve kalvinizm düşüncesini reddederek deizm felsefesinin etkisi altında kalmıştır. Özellikle din konusuna şüpheli yaklaşan ve aydınlanma değerlerinin dini kurumlar tarafından yok edilmesi tehlikesinden korkan aydınlanmacı figürler deizm felsefesine sarılmıştır. Deizm bireyi özünde iyi kabul ederek dini kurumlara şüpheyile yaklaşan doğal hukuk felsefesini benimsemiş bir akımdır. Dine önem veren aydınlanma düşüncesi ile din arasında bir gerilim olduğunu vurgulayan deizm karşıtı, Pietizm savunucuları ve din düşüncesinin ahlak açısından gerekli bularak yücelten aydınlanmacılar karşı karşıya gelmiştir. Dinin gerekli olduğunu belirterek deizmin aksine din\devlet ayrımının yapılmasını doğru bulmamışlardır. Hatta Pietizm düşüncesi ilerleme fikirleriyle uyumlu olarak ‘büyük uyanış’ olarak ifade edilen püritenizm vizyonunun aydınlanma değerleri ışığında revizyonun sağlamıştır.

Amerikan Aydınlanmasını destekleyen Püritenlerin aydınlanmaya uyum sağlaması teolojilerinde yaptıkları dört değişiklikle mümkün olmuştur. İlk değişiklik Püriten doktrini akıl ilkeleri ışığında restore etmektir. İkinci değişiklik dinin insan doğasını ilahi lütufla değişmediğini kabul etmesidir. Bu değişiklik sınırlı hükümet anlayışı ve hukukun üstünlüğü ilkesinin benimsenmesinde kolaylaştırıcı bir etki sağlamıştır. Üçüncü değişiklik Püritenlerin Hristiyan erdemi olarak gördüğü özgürlük, savaşçı ruh ve sağduyu ilkelerini benimsemeleridir. Son olarak Püritenlerin Amerikan bağımsızlığının temel ilkesi haline gelen Locke ‘un (Locke, 2015:67) politik ve toplumsal düşüncelerini benimsemeleri püriten teolojilerini değişime uğratarak aydınlanma sürecine adapte olmalarını ve süreci desteklemelerini sağlamıştır (West, 2004: 187-189).

1.7.2. Amerika’da Dinin Topluma Yansıması

Amerika’da dini dönüşüm süreci aydınlanma döneminde geliştiği için kilise\devlet ayrımının yaşandığı kolonyal dönemin tahlil edilmesi önem arz etmektedir. Çünkü bu yapılanmalar Amerikan ulusunun şekillenmesini sağlayan ulusal

laboratuvar işlevi görmüşlerdir. Kuzey ve güney kolonilerinde Amerika’da dini yapılanmaların şekillenışı farklı arz etmiştir. Güneyde aristokratik yapılanmanın etkisiyle görülen Anglikan kilise yapılanması ve kuzeyde kozmopolitliğin etkisiyle görülen püriten yapılanmalar kuruluş tabiatları açısından birbirilerinden farklıdır. Kuzey kolonilerinde bulunan püriten yapıları dini yapılanmalar katı Hristiyan inancıyla özdeşleşmiş, güney kolonilerinde görülen dini yapılanmalar ise İngiliz Anglikan Kilisesiyle uyumlu yapılardır. Bu ise kolonilerdeki dini yapılanmalar arasında parçalı bir yapılanmaya işaret eden farklılıkların derinleştiği dağınık bir yapılanma görüntüsü vermiştir. Bazı kolonilerde dini inanç noktasında müdahalede bulunurken, bazı kolonilerde din yerleşimcilerin özel alanı olarak kabul edilmiş ve müdahale edilmemiştir. Kolonyal dönemde teokrasi idaresi denilebilecek türden dini yapılara da kozmopolitliğin görüldüğü devlet/kilise ayrımının ortaya konduğu yapılanmalara da rastlamak mümkündür. Kilise/devlet ayrımının görüldüğü koloniler aydınlanma döneminde etkili olan idari yapılanmalar olduğu için bu kolonilerde görülen dini farklılıkların incelenmesi aydınlanma dönemine giden sürecin ortaya çıkarılması açısından önemlidir (Chatellier, 2006:252).

Kıtadaki yönetsel yapılanma ve mezhepsel çeşitlilik Avrupa ile kıta arasındaki önemli farklılıklarından biri idi. Lutherçiler, Baptistler, Morvianlar ve Presbyterian olarak adlandırılan mezheplerine mensup, Avrupa’da muhalif kişiler olarak görülüp yaşam hakkı tanınmayan kişiler Amerika’ya göç etmişler ve rahatlıkla yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Kıtanın farklı yerlerine yerleşen farklı mezhepten kişiler bir arada yaşamaya başlayarak farklı bir düzen oluşturmuşlardır. Bu dinsel çeşitliliğin bir arada var olması Amerika’da din özgürlüğünün teminat altına alınmasında kolaylaştırıcı olmuştur (Cotlar, 2011:40-44).

Amerika’daki aydınlanma genellikle ılımlı Protestanlıkla uyumludur. Hristiyanlığın ılımlı Protestanlık biçimi aydınlanma lehine mucize, vahiy ve coşku gibi kavramları gölgeleyerek tanrının ılım ve yardımsever yönünü aydınlanma aklı lehine vurguladı. Özellikle John Tillotson vaazlarıyla tanrının şefkatli ve bağışlayıcı ılımlı yönünü vurgulayan, yardımseverliği öğütleyen bir isimdi. Tillotson’un tanrının ılımlı yönünü vurgulama çabasına Harvard Üniversitesi ve Brattle Street kilisesi kuramsal olarak destekleyerek Amerika da aydınlanma lehine dinin teolojik dönüşümüne katkı sunmuştur (Engeman, 2004:12). Daha sonraki yıllarda Tillotson’un bu konudaki

misyonunu Jonathan Edwards ve Rahip Samuel Johnson üstlenerek ampirik bilim anlayışı ile dini inançları örtüştürmeye çalıştılar. John Edwards kalvinizm ve doğa felsefesini uzlaştırmaya Johnson ise Berkeley'in materyalist olmayan felsefesi üzerinden din- bilim uzlaşmasını sağlamaya çalıştılar. Ayrıca Amerika'daki dini heterodoksluk gerçeği ve hoşgörü kavramının Amerika üzerinde etkisiyle birleşen dini özgürlük elde etmek için kıtaya gelmiş farklı din mensupları, din-bilim uzlaşmasının üzerinde kolaylaştırıcı etki yaratmıştır (Thompson, 2006:245).

Anthony Ashley, Hutcheson ve Cooper gibi isimlerin bireylerdeki ahlaki duyguya olan vurguları ile akıl ve duyguların iç içe geçmiş yapısı üzerinden dinin nezaket ölçüsünden ilerleyerek din bilim uyumunu sağlamaya çalıştılar 1650li yıllardan itibaren göçmen kolonilerin anavatanlarına bağımlı kalmadan siyasi varlıklarını sürdürebildikleri birer cumhuriyet halini almışlardır. Kurulan okullar sayesinde bilgi birikimi artmış ve din alanı dışında aydınlanma düşüncesi yayılma fırsatı yakalamıştır.

Martin Marty'e göre din hem toplumun püriten bir ruhla manevi devrimin ortaya çıkışında hem Amerika'yı cumhuriyet idaresine dönüştüren bir politik devrime ilham oldu. Bunu da kendi için kademeli ve reformist bir yaklaşımda değişime uğratarak gerçekleştirdi. Marty'e göre bu durumu en açık dinin 'tepedeki şehir' vizyonu ile Aydınlanmanın cumhuriyetçi yaklaşımını karşılaştırarak Amerika'da bir mutluluk arayışının ortaya çıkmasına neden olmalarıyla görüleceğini savunmuştur (Marty, 1978:56).

Zamanla kıtada etnik ve dini çeşitliliğin ve nüfus artışı yaşanması ile İngiliz veya başka bir devletin/ kültürün kıtada baskın kimliğinin güçlü bir kimlik oluşumunu engellemiştir. Abbeby'e bu durum aydınlanma düşünürlerini devrime karşı toplumsal bir reaksiyon gösterilmeyeceğine olan inancını perçinlerken aydınlanma değerlerini Amerika'da tesis etmek için yüreklendiriyordu (Abbeby, 2000:79). Tocquville'e göre Amerika da insanları aydınlanma fikrine kanalize eden güç dindir. Aydınlanma düşüncesi "insanı özgürlüğe yönlendiren ilahi yasalara uymaktır" düşüncesinden hem beslenmiştir hem de bu düşüncüyü ilerletmiştir (Tocquville:2022, 87).

Amerikalılar için din ilk siyasi kurumdu. Bu nedenle din özgürlüğün, ahlakın ve en önemlisi cumhuriyetin varlığının ön koşuluydu. Bu konunun önemini federaller

ve Tocqueville de sık sık altını çizmişlerdir. Ayrıca Washington'un veda konuşmasında dinin ve ahlakın politik gelişimlere yol açan tüm eğilimlerin temel destekleri olduğunu belirten konuşması da önemlidir. Yine John Adams'da din vurgusunu ön planda tutarak Anayasanın dindar ve ahlaki değerleri ön planda tutan Amerikan halkı için tasarlandığını belirten ifadeleri dikkat çekicidir (Kenndy: 1993). Amerika da dinin etkisi o kadar kalıcıydı ki deist olanlar bile dini inançlara saygı gösterme davranışını benimsemişti. Tocqueville bu durumu Amerikalılar Fransızlar gibi dine sırt çevirmeden dini çeşitlikleri toplumsal yapıya adapte ettiklerini belirterek dini hem ahlakileştirdiklerini hem de sosyalleştirdiklerini belirtmiştir (Tocqueville, 2022:93). Çünkü eğer vicdanlar kontrol altına alınmaya çalışılarak din kontrol edilirse tehlikeli sonuçlar üreteceği acı tecrübelerle anavatanlarda deneyimlenmişti. Tolleration Act (Hoşgörü) yasası yürürlüğe girmesi dini özgürlük ve hoşgörünün kıtayı farklı kılmıştı (Alley, 1975:46).

Kongrenin dini ibadetleri kısıtlama da bulunmak için hiçbir girişimde bulunamayacağına dair anayasa ya yapılan ilk değişiklik dini özgürlüklerin korumak için atılmış önemli bir adımdı. Bu manada yapılan bu değişiklik de aslında dini alanla kamusal alan arasına bir ayırım yapılması amacıyladır. Böyle bir ayırımın yapılması dinin etkilerinin azalmasından ziyade dinin yapıların güçlenmesini sağlamıştır. Amerikalılar dine sosyal ve ahlaki bir boyut kazandırmayı dinin rolünü resmileştirmeden yapmayı başardılar. Din –devlet ayrımındaki kasıt Amerika'da devletin gönüllü faaliyetleri desteklemesine engel olunmasını sağlamak ve kamusal alanda dine müdahale edilmesini önleyerek dini özgürlüğe vurgu yapmaktı. Öyle ki Danbury esasen din devlet ayrımının Amerika'da olmadığını belirtmek ve din ile devletin iç içe geçmiş yapılar olduğunu vurgulamak için Washington döneminde devletin kilise olduğunu belirtecek kadar sınır tanımaz bir açıklamada bulunmuştur (Himmerfarb, 2004:97).

Amerika'da Tocqueville'ye göre din ve özgürlük bir aradaydı. Ona göre Amerika'da kilise-devlet ayrılığının konuşulmasından ziyade kilise toplum ayrımı konuşulmalıdır. Çünkü Amerika'da din hükümet yapılanmasının ortaya çıkmasıyla var olmamış, toplumda dini değerler çok önceden kök saldı ve Amerika'da var olduğu için din ile özgürlük bir arada bulunabilmiştir (Schneider, 1963:55). Dini konularda en temkinli görülen Madison bile dini inançlara saygı duyduğunu defalarca dile

getirmiştir (Thompson, 2006:245). Dini özgürlük Amerika’da tehdit olarak algılanmadığından din Amerika’da akla ve bilime de karşı durmadı. Örneğin Cotton Mather bir din adamı olarak vaazlar veriyordu. Aynı zamanda astronomiye ilgi duyan Mather Kopernik sistemini öğrenmeye çalışıyordu. Ayrıca ilahiyat eğitiminin dışında tıpla ilgilenen Mather, Yale üniversitesinin kuruluşunda yer almış Harvard da ders vermiştir. Yine John Edward’da bu alanda farklı bir örnektir. Bir ilahiyatçı olan Edward Locke, Hutcheson ve Newton dan etkilenerek bu isimlerin düşüncelerini kalvinizm ile özleştirdi. Yaşamının ilerleyen dönemlerinde New Jersey kolejinde yönetici olan Edward dini bağlılık ve bilimsel öğrenmeyi uzlaştıran kişilerden biri olarak Amerikan tarihinde önemli bir misyon üstlenmiştir (Johnson, 1995:25).

Bağımsızlık bildirgesinden Franklin tarafından Tanrı kelimesinin çıkarılması Amerikan aydınlanmasının ideolojik yönü püriten kesim tarafından oluşturulsa dahi bağımsızlık serüvenine genel bir destek sağlamak ve farklı dini grupları bu yolda kanallandırmak amacıyla yapılmıştı. Ayrıca milliyetçi söylemler geliştiren dini yapıların dini söylemlerin kurucu metinlerden yer almasına karşı çıkması da böyle bir adım atılmasında etkili olmuştur (West, 1988:189).

‘Hükümetler, kendi haklarını korumak için insanlar tarafından oluşturulmuş kurumlardır. Ve güçlerini de insanlardan alırlar. Yönetenler kendilerini getiren insanlar için bir tehdit oluşturmaya başladıklarında ve elde ettikleri kazanımları yıkmaya eğilimi gösterdiklerinde o kurumları lağvetme ve değiştirme hakkına sahiptirler maddesi Amerika’nın kuruluşundan çok önce İskoç baronları dönemin papasına gönderilen mektupla ilintilendirilmiştir. Bu durum Amerikan aydınlanmasında dini etkileri açıkça gösterirken Amerikan kuruluşunun önceden belirlemiş hedefler doğrultusunda dini yapının güncellenmesiyle ve aydınlanma değerleri üzerine kurulduğunun açıkça göstergesi olmuştur (İmga, 2010:155).

İKİNCİ BÖLÜM

THOMAS PAINE VE AMERİKAN AYDINLANMASINDAKİ YERİ

Paine Amerikan Aydınlanmasının sembol isimlerinden birisi olarak Aydınlanma değerlerinin Amerika'daki süreçte radikalleşmesi ve halk tarafından benimsenmesinde önemli bir figür olmuştur. Ayrıca eserleriyle Amerika'da modern anlamda siyasal aklın oluşumuna öncülük etmiş bir isimdir. Paine Avrupa göçmenidir. Amerika'ya göç ederken zihninde getirdiği olumsuz anılardan Avrupa'nın geçirdiği din devlet ayrımında yaşanan olumsuzluklar, yaşanan siyasal çekişmelerle monarşinin ve kilisenin başına buyruk otoriter tavırları dikkat çekicidir. Avrupa'da yaşarken monarşi ve kilisenin halk üzerindeki olumsuz tavırları, bilimsel yaşamın ilerleme çabaları ve insanların zihinsel gelişimine ket vurmak adına yaptıkları, Paine'nin içinde yaşadığı toplumun olumsuzlarını dair eleştiri getirme ve tüm bunlara karşı durmak isteği yaratıyordu. Amerika'ya göç ve kendi gibi göç edenlerin yaşadıkları kaygılar, onu bu topraklarda yeni bir girişimde bulunmaya itti. Ona göre Avrupa'nın kötü ve geri kalmış geleneklerinin gölgesinde yaşamak bu yeni topraklara umutla yeni bir başlangıç yapmak için kıtaya gelmiş olanlara hakaretti. Bu yüzden Paine, önce bağımsız bir toplum yaratmak, sonraki süreçte de Avrupa'nın karanlık gelenek ve kurumlarından, Avrupa'nın zihinsel prangalarından kurtulmuş özgür bir Amerika toplumu yaratmak için çaba harcamıştır. Halkı bilinçlendirmek ve özgür bir Amerika'nın olmasının mümkün olduğuna inandırmak için bildiriler yazan Paine bağımsızlık serüveninin sonunda inandığı aydın demokratik cumhuriyet düşüncesi etrafında şekillenmiş bir devlet yapısını oluşturmak için bağımsızlık bildirgesi ve anayasa oluşum sürecine dâhil olmuştur (Ayer, 1988:26).

2.1. THOMAS PAİNE'İN YAŞAMI VE ESERLERİ

2.1.1. Thomas Paine'in Yaşamı

Filantropist olan Thomas Paine 29 Ocak 1737 yılında İngiltere'nin Norfolk şehrinin Thetford kasabasında doğmuştur. Babası Joseph Paine korse imalatıyla uğraşır. Quaker mezhebindendir ve hapishane reformu, kadın hakları, kölelik karşıtı gibi birçok sosyal konuda kendiyile aynı mezhep mensubu kişilerin haklarının savunuculuğunu yapmıştır. Annesi ise Anglikan mezhebine mensuptur ve ev hanımıdır. Paine Anglikan kilisesinde vaftiz edilse de gençlik dönemlerine henüz düşüncelerinin olgunlaşmadığı dönemde mezhep olarak babası gibi bir Quaker olmayı tercih etmiştir. Quaker mezhebine karşı ilgi duymasının nedenleri arasında babasının Paine üzerindeki tesiri ve Whiglerin siyasi yönetimi altında bulunan yaşadığı kasaba da Quaker mezhebine mensup kişilere yönelik sert tutum ve hukuksuz davranışların etkisidir³⁴. İlerleyen yaşlarda Paine deist olduğunu açıklamıştır. Paine'nin kişisel gelişimi üzerinde ebeveynlerinin etkisi büyüktür. Ebeveynleri Paine gerek dini gerekse ahlaksal kurallar çerçevesinde yetiştirerek insana değer veren onurlu, ifade yeteneğini geliştirmiş özgüvenli bir kişiliğe sahip olan bir birey olması için çaba sarf etmişlerdir (Keane, 2009:43).

Paine babasının isteği üzerine erken yaşlarda Thetford gramer okulunda eğitim almıştır. Paine 13 yaşından önce babasının durumu çok iyi olmadığından parasız bir okulda okuma yazma ve matematik üzerinde bir eğitim almıştır. Gördüğü kısa eğitimin dışında herhangi bir eğitim almamıştır. Bu okuldaki eğitimi sırasında Paine'nin babasının etkisiyle Latince kitaplardan faydalanamamıştır (Conway:1908, 10). Okuldan alındıktan sonra bir süre babasının yanında korse üretiminde çalışan Paine gençlik heyecanı ile gemi yolculuklarına merak sarmış ve gemilerde tayfa olmak için girişimde bulunmuştur. Bu girişimi ailesi tarafından hoş görülmemeye engellenmeye çalışılmış ve yeniden korse imalatına dönmesi yönünden telkinlerde bulunulmuştur. Londra'da bir süre daha babasının yanında korse imalatıyla uğraşan Paine bu dönemde evlenmiştir. Fakat evliliğinden kısa bir süre sonra eşinin ve bebeğinin doğumda vefat etmesi üzerine yalnız kalmıştır. Eşinin vefatından sonra eşinin ailesinin yardımlarıyla

³⁴ Daha geniş bilgi için Bkz. Kılıç, S. **Kuveykırılar**, Dini Araştırmalar, C. VIII, 2005, s. 23, ss. 219-228.

memur olan Paine, bir süre memur olarak çalıştıktan sonra işini layıkıyla yapmadığı gerekçesiyle işten çıkarılmıştır. İşten çıkarılmasının adil olmadığını düşünen Paine yeniden işe kabul edilmesi için dava açmış bu süreçte de öğretmenlik yapmıştır. Öğretmenlik yaptığı dönemde Paine'nin işe geri dönmek için açtığı dava olumlu sonuçlanmış ve Paine yeniden Sussex'e memur olarak atanmıştır. Sussex'te Samuel Ollive ile tanışan Paine, Ollive ile birlikte yerel tartışma kulüplerinin siyasi tartışmalarına katılarak dönemin siyasi konuları hakkında yazılar yazmaya başlamıştır.³⁵ Aynı zamanda bu dönemde bir evlilik daha yapan Paine, maaşının yükseltmek umuduyla Londra'ya gitmiş ve mesleğine orda devam etmeye çalışmıştır. Londra da çalıştığı dönemde uğradığı haksız ithamlar yüzünden yeniden işinden olan Paine evlilik yaşamında da aradığını bulamayarak kısa sürede boşanmıştır. Burada Benjamin Franklin ile tanışan Paine, kısa sürede onunla arkadaş olmuştur. Bir zamanlar gençken hayalini kurduğu gemiyle yeni kıtaya gitme hayaline bir adım daha yaklaşan Paine'in Franklin ile tanışıklığı ona Amerika'da yaşama fırsatı vermiştir. Franklin'in Paine için yazdığı tavsiye mektubu ile Amerika'ya doğru yola çıkmıştır. Franklin'in damadına Paine'nin tanıtması için yazdığı mektupta “politik olarak evlat edinilmiş oğul” ifadesini kullanması Paine için ajan olduğu söylentilerini yaygınlaştırmıştır (Conway, 1908: 46-47).

Yıllarca hayalini kurduğu bu yolculuk sırasında Paine tifüs hastalığına yakalamış ve zor zamanlar geçirmiştir. Amerika'ya ulaştıktan sonra bir süre daha hastalıkla mücadele etmiş, Amerika'daki yaşama çabuk adapte olmuştur. Paine Amerika'ya yerleşmesinden kısa bir süre sonra toplumsal yapının karşılaştığı güncel sorunlar hakkında bilgi sahibi olarak güncel politik konular hakkında yazılar yazmaya başlamıştır. Paine'nin İngiltere hakkındaki bilgileri onu *Common Sense* eserinde Amerikan toplumu için yeni bir hükümet yapısının önermesini sevk edecektir. Paine'nin “A Dialogue Between General Gage in a Wood Near Boston” adlı yazısı kısa süre önce Amerika'da yaşamaya başlamış biri için çok iyi bir gözlem yeteneği olduğunu göstermektedir. Dönemin koşullarını gözler önüne seren önemli yazı 1775

³⁵ Paine'nin ilk eseri 1772 yılında Sussex te memurlukla ilgili gözlemlerini ve o dönemde kendi gibi vergi memuru olan kimselerin karşılaştığı sorunları ele alan “The Case of the Officers of the Excise” (Vergi memurlarının durumu) adlı yazısıdır. Keane, J. (2009), **Tom Paine: A Political Life**, Bloomsbury, London.

yılında Pennsylvania Journal adlı gazetede yayınlanmıştır (Keane, 2009:62). Vox Populi, Aesop, Humanus, Atlanticus gibi takma isimlerle birkaç gazetede yazılar yazarak geçimini sağlamaya çalışan Paine, kısa bir süre sonra Pennsylvania Magazine or American Museum adlı ünlü bir gazete de yazması için teklif gelmiştir. Fakat gazete de yazmaya başladıktan sonra düşük ücretler nedeniyle geçimini sağlayamamış ve işi bırakmıştır. Farklı mecralarda Amerikan halkıyla ilgili farklı sorunlar hakkında yazılar yazmaya devam eden Paine yazarlık yaşamını sürdürmüştür. Bağımsızlık, politik haklar, kölelik, işkencenin ortadan kaldırılması gibi farklı alanlarda yazmıştır. Paine'nin bağımsızlık üzerine yazdıkları önce cılız tonda bağımsızlık nidaları atanların seslerini yükseltmesine sonra da halkın tüm kesiminin bağımsızlık fikrini benimsenmesinde etkili olmuştur. Bu durum Amerika'da politik özgürlük kavramının geniş halk kitleleri nazarında yüklenen mananın önemini artırmıştır (Keane, 2009: 50-60).

Paine'nin özgürlük ve bağımsızlık konusunda yazdıkları kısa sürede Benjamin Rush'un ilgisini çekmiştir. Bağımsızlık yanlısı dönemin etkin politik isimlerinden biri olan Benjamin Rush ile iyi ilişkiler geliştiren Paine'nin 1776 yılında yazdığı 'Plain Truth' isimli yazı Rush'tan tam not almış ve Rush'un girişimleriyle *Common Sense* (Sağduyu) adıyla yeniden çoğaltılarak basılmıştır. Paine yalın, sade anlaşılır, coşkulu bir dille yazdığı Common Sense kolonilerin bağımsızlık sürecinde bir araya gelerek özgür bir toplum oluşturma düşüncesine yapılmış en olumlu katkılardan biri olarak değerlendirilir. Kısa sürede halk arasında en çok okunan belge haline gelmiştir (Hughes, 2016: 90-110).

Paine bağımsız özgür bir toplum adına yazdığı *Common Sense* adlı eseriyle yarattığı etkiyi davranışlarıyla pekiştirmek adına bağımsızlık savaşları döneminde kısa süreli orduya katılmıştır. Ordudan ayrıldığı süreçte bağımsızlık serüvenine destek sağlayıp halkın bağımsızlığa olan inancını beslemek adına *The American Crisis* adlı 16 makaleden oluşan yazı dizisini de Pennsylvania Journal adlı gazetede yayınlamıştır. The American Crisis serisi Thomas Paine'nin Amerikan siyasetinde yükselişini hızlandırarak 'A Capacity and ready Pen' unvanını kazanmasına ve dış işler sekreteri olarak atanmasına vesile olmuştur. Paine halkı bağımsızlık süreci hakkında bilgilendirmek ve bağımsızlık sürecine destek sağlamak adına çalışmalarda

bulunmasının yanı sıra gerek ulusal gerek yerel hükümetlerde çeşitli görevlerde bulunmuştur (Harvey, 2006: 30-33).

1777 yılında dış işleri sekreteri olarak işe başlayan Paine hakkında kongre üyeleri tarafında kısa sürede malvarlığını usulsüz arttığı yönünde birtakım dedikodular ortaya atılmıştır. Dış işleri sekreterliği görevinde Silas Deane ile yaşadığı tartışma yüzünden hükümetle arası açılmış ve iftiralara maruz kalarak gözden düşürülmüştür. Silas Deane karşı o dönemin İngilizlerden Thomas Paine gözden düşürmek adına para aldığı iddiası gündeme gelmiştir. Paine Fransa'yla gerçekleşen anlaşmadan pay almakla suçlanmış, Fransız tarafının Paine rüşvet verdiği iddiasında bulunarak itibarsızlaştırmaya çalışmıştır. Paine kendine atılan iftiradan aklanmak adına devletin gizli belgelerini açıklamak zorunda kalmıştır. Kongreden birçok ismin bu belgelerin ortaya konulmasının devletin çıkarlarına zarar vereceği iddiasıyla Paine'yi suçlamış ve istifası yönünde talepte bulmuşlardır. Paine bu eleştiriler karşısında daha fazla dayanamayarak istifa etmiştir. İstifa ettikten sonra bu kendisine komplo kurulduğunu düşünen Paine bunu kendine yapanlarda intikam almak için sert eleştirilerde bulunmuş, suçlu gördüğü ve esas rüşvet alanlar olarak değerlendiği isimler üzerine sert bir dille sayısız eleştiri yazmıştır. Bu durum Paine'nin dış işleri sekreterliğinden azledilmesine neden olmuştur (Conway, 1908:43).

Dış işlerinden azledilmesinden sonra Pensilvanya meclisinde çalışmaya başlayan Paine bu dönemde Pensilvanya'da köleliğin kademeli olarak yürürlükten kaldırılması için oluşturulan *Pennsylvania Emancipatory Act* isimli kanunun başlangıç kısmını yazmıştır. Pensilvanya meclisinde çalıştığı dönemde bağımsızlık savaşına destek amaçlı yardımlar toplayan Paine'nin Bank of America'nın kuruluşunda kayda değer katkıları olmuştur (Keane, 2009: 50-52).

Paine devlet görevinden ayrıldığı dönemde halkın sorunlarını dile getirmek adına makaleler kaleme almıştır. Artan enflasyon ve fiyat artışları karşısında pahalılaşan yaşam şartlarının halkı zorlamasında bahseden Paine yöneticilerin bu durumu önlemek adına birtakım çözümler geliştirmelerinin gerektiğinden bahsetmiştir. 1779 yılında Pensilvanya'da yapılan seçimlerde yönetim değişikliği yaşanmış ve Anayasaya yapım sürecine halkın desteği artmıştır. Böyle bir dönemde yeniden önemli bir devlet görevi

olan Meclis kâtipliğine getirilen Paine yeniden devlet yönetiminde yer almayı başarmıştır (Hughes, 2016: 98).

1787 yılında Paine'nin yönetimdeki konumu kabul görmüş ve seçimleri Paine'nin içinde olduğu yöneticilerin bulunduğu kesim kazanmıştır. Bağımsızlık savaşı sürecinde kötüleşen Amerikan ekonomisinin durumunu iyileştirmek için yardım çabalarını ülkesinden esirgememiş ve ülkenin Fransa'dan borç istemesi kararlaştırıldığında Fransa'ya giden heyet içinde Paine'de yer almıştır. Fransa'da bulunduğu dönemde Amerika adına yüklendiği misyonun sorumluluğuyla hareket eden Paine, Amerika ile Fransa arasında bir olumlu anlaşmaya varılmasıyla sonuçlanan görevinden sonra ülkeye dönüşünde Büyük bir saygıyla karşılanmıştır. Paine 1792 yılında İngiltere'den Amerika'ya gittiğinde Amerikan devriminin öncü isimlerinden biri olarak Fransa da büyük saygı ve coşkuyla karşılanmıştır. Fransa'da *National Convention* adlı Anayasa yapım komitesine üye olarak seçilen Paine ve diğer üyelerinde katkılarıyla anayasa yapım sürecine ilişkin bir bildiri planı hazırlarlar. Bu süreçte Paine'nin kurucu yönetimle arası gayet iyidir (Andrews, 1984: 86-91).

Devrim sonrası Paine kendini sefalet içinde bulmuş, yöneticilere durumunu bildiren mektuplar kaleme almıştır. Bu mektuplar cevapsız kalmamış ve yöneticiler ülke birliği adına sonuna kadar çalışmış Paine için bir miktar para ve bir çiftlik tahsis edilmiştir. Paine 1787 yılına kadar bu çiftlikte günlerini bilimle ve icatlar yapmıştır (Foner:2005, 93). Kendini bilimsel çalışmalara adan Paine yazarlıkta olduğu kadar bilimsel çalışmalarıyla da dikkat çekmiştir. Bu dönemde kokusuz mum üretimi, ağır eşyaların taşınması için vinç yapımı ve barutla güç üretimine yönelik çalışmalarda bulunmuş ve büyük demir köprüler inşa etmek için uğraşmıştır. Bilim çalışmaları için kaynak arayışına giren Paine 1789'da İngiltere'ye gitmiştir (Canavan, 1987: 680). İngiltere'de öncelikle ailesini ziyaret eden Paine Fransa da patlak veren siyasal olaylar karşısında kayıtsız kalamamış ve projesine kaynak aramayı bırakarak İngiltere'deki fikir adamlarıyla Fransa'da olanlar hakkında manazaralarda bulunmuştur (Clark, 1933: 133).

Paine İngiltere'de olduğu dönemde Amerikan Bağımsızlık Savaşındaki rolünü yakından takip eden avam kamarası üyesi Edmund Burke ile tanışmış ve Burke ile yakın arkadaş olmuştur. Burke Paine'e hayranlık duymuştur. Burke Paine'nin

Bağımsızlık savaşında yazdıklarının halk üzerinde bıraktığı etkiye hayran olduğunu dile getirerek onu Amerikan bağımsızlık sürecine yönelik katkıları nedeniyle “The Great American” olarak nitelendirmiştir. İngiltere’de bulunduğu dönemde Fransız devrimin başlamasıyla Fransa’ya giden Paine burada Amerikan devrimini yönlendiren ve başarıya ulaşmasını sağlayan kişilerden biri olarak Fransa da coşkuyla karşılanmıştır. Fransız devriminin de başarıya ulaşmasını arzulayan Paine devrim yanlılarını açıktan desteklemiştir.³⁶ Monarşi yanlısı bir muhafazakâr olan Burke Fransa’da yaşanan devrim sürecini *Reflections on the French Revolution in France* (Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler) (1790) adlı yazısıyla şiddetle eleştirmiştir. Bu durum Paine’in birkaç sene önceye kadar dost olduğu Burke ile arasının açılmasına neden olmuştur. Paine o dönem Burke’un yazısına cevaben *Rights of Man* adlı kitabının ilk bölümünü yayınlanmıştır. Devrim sürecinde ve sonrasında Fransa’daki siyasal yaşama dair düşüncelerini açıkça ifade etmekten çekinmeyen Paine, jakobenler ve monarşi yanlıları tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştiriler üzerine bir süreliğine İngiltere’ye gitmiştir. Burada *Rights of Man* kitabının ikinci bölümünü yayınlamıştır. Paine’nin ilk bölümü yayınlamasıyla İngiltere de büyük tepkilere yol açan kitabın ikinci bölümünü yayınlarak monarşi karşıtı görüşlerini derinleştirmesi İngiltere de vatana ihanet suçuyla suçlanmasına ve hakkında soruşturma açılmasına neden olmuştur. Bu dönemde Fransa hükümetinin kendisine Fransa vatandaşlığı vermesiyle Fransa da yaşamaya karar veren Paine İngiltere’den ayrılmıştır. Fransa’da Meclis üyesi olarak politik yaşamına devam eden Paine mevcut hükümetin düşmesi ve yerine muhalif jakobenlerin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte zor günler geçirmiştir. Önce meclis üyeliği elinden alınarak kendisine bir önceki hükümet tarafından bahsedilen Fransız vatandaşlığı elinden alınmış ve Fransa kanunlarına karşı gelerek İngiltere lehine casusluk yaptığı iddialarıyla tutuklanmıştır. İngiltere’de de hakkında yakalama kararı olan ve Fransa da tutuklu bulunan Paine için Amerikan hükümetinin de harekete

³⁶ Fransa’daki devrim haberi Paine’i şaşırtmamış aksine heyecanlandırmıştır. Lafayette’in daveti üzerine Fransa’ya geçen Paine Fransızlara anayasanın yazılışı ve insan hakları beyannamesinin hazırlanış sürecinde Amerika’daki birikimi ve deneyimlerini aktarma fırsatı yakalamıştır. Bu süreçte despotizm ve feodal yapının getirdiği ayrıcalıklı düzeni yıkmaya yönelik birçok toplumsal eylemi deneyimleme fırsatı yaşadı. Fransa’da 4 ay kaldıktan sonra yeniden İngiltere ye dönmüştür. İngiltere de bulunduğu dönemde devrimcilere danışmanlık yapan Paine Fransa’daki gelişmelerle yakından ilgilenmiştir. Andrews, S. (1984), Tom Paine Fransa’da, (çev. Mete Tuncay), *Tarih ve Toplum*, Sayı 8, İstanbul, s. 86-91.

geçmemesi manidardır. Böyle kötü bir dönemde bile umudunu yitirmeyen Paine tutuklu olduğu dönemde *Age of Reason (Akıl Çağı)* kitabının ilk bölümünü yazmakla uğraşmıştır (Andrews, 1984: 86).

Fransa'da süren yargılamalar sonucunda idam kararı verilmiştir. Paine idam gününü beklerken havalandırma saatlerinde hücresinin kapısına idam edilmesine hükmedilen diğer mahkûmlar gibi gardiyanlar tarafından işaretleme yapılmıştır. Fakat havalandırma saati olması nedeniyle kapısı dışa doğru açık olan hücre kapısına konan işaretin içeride kalmasıyla Paine giyotine gitmekten kurtulmuştur. Kısa bir süre sonra Paine hakkında tutuklanması yönünde görüş bildiren kişilerin azledilmesiyle serbest bırakılmıştır. Serbest kaldıktan sonra hapis günlerine yazdığı *Age of Reason* kitabında dile getirdiği deizm düşüncesini dair fikirlerini yayınlamış ve deizm hakkındaki düşüncelerinin doğruluğunu kanıtlamak için uğraşmıştır (Andrews, 1984: 91).

Deizm yönündeki düşüncelerini derinleştirip belirli temeller üzerine şekillendirdiği *Age of Reason* kitabının ikinci bölümünü de ilk bölümün yayınlanmasından kısa bir süre sonra kaleme almıştır. Aynı zamanda Politik yaşamla ilgilenmeye devam eden Paine 1796 yılında sosyal devletin nitelikleri hakkında bilgiler veren *Agrarian Justice* adlı kitabını yazmıştır. 1800'lü yılların başlarında Fransa da artık yapacak bir şey kalmadığını düşünen Paine geçici olarak görse de gerek Fransa gerek Avrupa da sakin bir politik düzlemin oluştuğunu düşünerek Amerika ya gitmek istemiştir. 1802 yılında Amerika ya dönen Paine beklediği ilgiyi görememiş yıllarca dostluk yaptığı insanlar deizim hakkındaki düşüncelerinden dolayı ona yüz çevirmişlerdir (Aytepe, 2017:113).

Deizim hakkındaki düşüncelerini Amerikalılara anlatıp kendini en doğru şekilde ifade etmeye çalışan Paine Amerikan halkına ithaf 8 mektup yazmıştır. Amerika'ya ulaştıktan sonra politik yaşamda kendine yer bulamayan Paine, New Rochelle taşınarak çiftliğinde ömrünün son günlerini mali sıkıntılarla boğuşarak geçirmiş ve 1809 yılında tek başına yaşamını kaybetmiştir. Paine'nin naaşı İngiltere de defnedilmek üzere istenmiştir. Yolda bürokratik işlemler sırasında cesedi parçalanmış olduğundan Paine'nin bir mezarı bile bulunmamaktadır (Aytepe, 2017:136).

2.1.2. Thomas Paine'in Eserleri

The Case Of The Officers Of Excise (1772): Broşür türündeki bu yazı Thomas Paine'nin Sussex te yaşarken tanıştığı arkadaşı Samuel Ollive in etkisiyle o dönemde İngiltere'deki vergi memurlarının kötü çalışma şartlarını belirtmek için kaleme aldığı bir yazıdır. Yazıda vergi memurlarının çalışma şartlarının yanı sıra aldıkları cüzi ücretlerin memurların hayatlarını nedenli zorlaştırdığını da ele alan Paine bu olumsuzlukları felsefi ve dini bir bakış açısıyla yorumlayarak anlatmaya çalışmıştır. Broşür yazıya döküldüğü dönem itibarıyla kapitalizmi eleştiren ve eksik yönlerini ortaya çıkaran ender çalışmalardan biri olarak değerlendirilmektedir. (Paine, 1772: 3-5).

Affrican Slavery in America (1775): Bu yazı Thomas Paine'nin 8 Mart 1775 yılında The Pennsylvania Magazine dergisinde editörlük yaptığı dönemde yazdığı bir çalışmadır. Paine bu dönemde bu eserinde de olduğu gibi birçok yazısında Amerikan kolonilerinde görülen kölelik uygulamasını eleştirmiş ve kaldırılmasını talep etmiştir. Bu yazı da Thomas Paine kaleminin güçlülüğünü gösteren dönemi için köleliği ele alan ve eleştirme cesareti gösteren az sayıdaki yazıdan bir tanesidir. 8 Mart 1775'te yazdığı Afrika köleliği adlı makale liberal görüşleri onun edebi ve felsefi çevrelerden desteklenmesini sağladı. Ayrıca Benjamin Rush ile de tanışmasına öncülük etmiştir. (Paine, 1945: 49).

A Serious Thought (1775): Paine bu yazısıyla İngiliz hükümetini eleştirmiş Hindistan'daki İngiliz varlığını sorgulayarak Hindistan için İngilizlerin bölgede bulunmasının büyük şansızlık olarak değerlendirmiştir. Yine yazısında Hindistan'da Afrika da ve Karayiplerdeki İngiliz katliamlarına yer veren Paine İngiliz hükümetinin bu bölgelerdeki zenginliğe erişmek için kullandığı kanlı yöntemlerin sert bir dille eleştirmiştir (Paine, 1945: 277).

Dissertation on First Principles Of Government (1795): Bu yazı Thomas Paine'nin zihninde devlet yönetimini tasavvur ettiği bir çalışma olmuştur. Yazıda Paine devlet yönetimi konusundaki düşüncelerini ayrıntılandırarak yönetim biçimleri ve idarecilerin davranış kalıplarını hakkındaki düşüncelerini ortaya koymuştur (Paine, 1795:4-6).

Biblical Blasphemy: 1807 yılında yayınlanan yazıda Paine İncil den alıntılar yaparak Hristiyanlık ve din eleştirisi yapmıştır. Deizm savunuculuğunu yapan Paine bu yazıda peygamberliğe karşı olumsuz görüşlerine de yer vermiştir (Paine, 1806:8-10).

Common Sense (1776): Thomas Paine'nin 1775 yılında yazmaya başladığı 1776 yılında tamamladığı kitabıdır. Etkili ve cesur üslubuyla dikkat çeken eser Paine tarafından Amerikan kolonilerinin İngiltere ye karşı birleşerek bağımsızlığını ilan etmesi hususunda koloni halklarını yüreklendirmek için yalın sade bir dil ile kaleme alınmış önemli bir çalışmadır. Bu eser yazıldığı dönemden 2006 ya kadar Amerika da en çok satılmış ve halk arasında dolaşımı olan kitap olma unvanını elde etmiştir³⁷ (Paine, 2004: 36).

The American Crisis (1776-1783): Bu eser Thomas Paine tarafından The Pennsylvania Journal dergisinde yayınlanan broşür dizisidir. Çalışmada Paine Common Sense eseriyle Amerikan kolonilerinde oluşturduğu bağımsızlık heyecanını diri tutmak ve bağımsızlık savaşı sürecinde ordunun bağımsızlık düşüncesine olan inancı artırmak için süreç içinde zaman zaman yayınladığı broşürler dizisinden meydana gelir (Paine, 1776: 2).

Answer To Bishop Llandaff: Thomas Paine'nin 'The Age of Reason' yani dilimize Akıl Çağı olarak tercüme edilen eserine karşı Llandaff piskoposunun Paine eserinde ifade ettiği düşüncelerinden dolayı özür dilemesi gerektiğini yazdığı An Apology For The Bible isimli yazıya ithafen verilmiş bir cevap olarak yazılmıştır. Paine bu yazıyı hem Llandaff piskoposuna bir cevap hem de Akıl çağı kitabının devamı olarak bir bölüm niteliğinde kaleme alsa da sağında yayınlama fırsatı yakalayamamıştır. Bu yazı Paine'nin ölümünden sonra derlenerek 1810 yılında yayınlanmıştır (Paine, 2003:165-166).

Pennsylvania Act For The Gradual Abolition Of Slavery (1780): Bu yazı Thomas Paine tarafından Pensilvanya eyaletinde meclis kâtibi olduğu dönemde yazılmıştır. Yazı Paine tarafından Pensilvanya da köleliğin kaldırılmasına ilişkin hazırlanan yasanın giriş kısmı olarak tasarlanmıştır (Paine, 1780: 7).

³⁷ Paine'nin Common Sense eseri üç aylık sürede Amerika'da 120.000 kopya satılmıştır. Paine, T. (2004), **Sağduyu**, (Çev. Seçil Saraçlı), Ege Üniversitesi, İzmir.

Rights Of Man (1791-1792): Dilimize İnsan hakları olarak tercüme edilen bu eser Thomas Paine'nin Edmund Burke'un Fransız devrimini itibarsızlaştırdığı yazısı *Reflections On The French Revolution in France* (1790) tarihli yazısına cevaben yayınlanmıştır. Paine kitabın içeriği itibariyle Edmund Burke'un eleştirilerini yanıtlamanın yanı sıra Amerikan ve Fransız devrimlerine ilişkin düşüncelerini ortaya koyarak devrimlerin haklılığına yönelik argümanlarını detaylandırarak açıklamıştır (Paine, 1985: 60).

İngiltere bulunduğu dönemde Edmund Burke ü eleştirmek adına yayınladığı eseri insan hakları kitabının ilk bölümü İngiltere'de geniş yankı buldu. İngiltere birçok insan Fransız devrimini desteledi. Ayrıca Burke ve Burke gibi düşünen İngiliz yöneticileri eleştirmek adına Paine'nin İnsan hakları eserinde kullandığı devrimci argümanları kullandılar. Eser yayımlandıktan sonra ise birçok kişi İngiltere'de deist olmaya karar verdi. Paine'nin İngilizler üzerindeki bu etkisi İngiliz yönetimini endişelendirdi (Paine, 1985: 30).

Paine'nin 1792 yılında yayınladığı insan hakları kitabı fırsat eşitliği ve demokrasi vurgusu nedeniyle İngiliz yönetimiyle Paine'nin arasının açılmasına neden olmuştur. İngiliz hükümeti bu eserin yayınlanmasından sonra Paine'den dava açar. Paine kitabın yayınlanmasından kısa bir süre sonra yayınına yönelik eleştiri ve tepkileri öngörerek İngiltere'den Fransa'ya kaçır. Dava açıldıktan sonra İngiltere'de kaçak ilan edilen Paine yazdıkları nedeniyle gıyabında Kraliyet temsilcisine karşı Thomas Erskine³⁸ tarafından savunulur. Erskine'nin Paine adına yazdıklarını basın yayın özgürlüğü bağlamında değerlendirerek yaptığı savunma o dönem İngiltere'de basınında büyük yankı uyandırmıştır (Paine, 1985:53).

The Age of Reason (1793-1795): Dilimize 'Akıl Çağı' olarak çevrilen bu eser Paine'nin Fransız ihtilali sonrası hapse girmeden önce yazmaya başladığı bir eserdir. Hapse girerken yazdıklarını Joel Barlow'a bırakan Paine, bu eserini Fransız ihtilalinin uygulayanların savundukları düşüncelerden uzaklaştığını ve yeniden Kilisenin etkisine girerek birçok siyasi figürün haksız yere giyotine gönderdiğini düşündüğü bir ruh hali

³⁸ Thomas Erskine Whig savunucu İngiliz bir avukattır. Conway, M. D. (1908), *The Life of Thomas Paine: With a History of His Literary, Political and Religious Career in America*, Vol.1, New York, G. P. Putnam's Sons, London.

içinde kaleme almıştır. Bu düşüncelerinin etkisiyle Dini konular hakkında fikirlerini ortaya koyma ihtiyacı hisseden Paine dinin ve dini unsurların takipçisi olmayarak aklın ışığında yürüdüğünü belirtmiş ve dine bakış açısını ortaya koymuştur. Yine bu eserinde Paine çeşitli dinler hakkındaki düşüncelerinden bahsetmiştir. Ayrıca ifade hakkı ile din ve vicdan özgürlüğünün zihnindeki tasavvurunu yazıya döken Paine din ve dini unsurlarla ilgili bakış açısını net bir şekilde ifade etmiştir. Hapis hayatının sonlanmasından sonra eserin ikinci bölümünü yazmaya karar veren Paine bu bölümde Tevrat ve İncil gibi kutsal kitaplar üzerinden eleştirilerde bulunmuş deizme ilişkin rasyonel bir bakış açısı geliştirerek deizmin ilahiliği içinde barındıran tek düşünce olduğunu vurgulamıştır (Paine, 2012: 45-47).

Agararian Justice (1797): Paine bu broşürü Llandaff Piskoposu Richard Watson'un vaaz ve yazılarında ele aldığı konular üzerinden eleştirmek üzere yazar 1797'de yayınlanan broşürde Paine özellikle piskoposun zengin ve fakir kimseleri Tanrının belirlediğine ilişkin argümanında yola çıkarak eleştirilerini sıraladı. Paine için piskopos yanılgiya düştü. Çünkü Tanrı zengini fakiri değil yalnızca cinsiyetleri belirledi. Ayrıca Paine eserinde Piskoposa yönelik eleştirilerinin yanı sıra tarımsal yaşamda bireyin konumuna değinmiş ve sosyal politika kategorisinde değerlendirilebilecek düşüncelerine yer vermiştir. Dönemin İngiltere'sinde yaşayanlara mülkiyet hakkı çerçevesinde sosyal sınıflar arasındaki adaletsiz uygulamaların giderilmesi için önerilerde bulunan Paine dönemin konjonktüründe ekonomik sosyal haklara ilişkin öneriler getirmiştir (Paine, 1797:40-43).

To Citizens of Unites States (1802-1805): Thomas Paine'nin Amerikan halkına hitaben yazdığı mektuplardan oluşan eser farklı zamanlarda kaleme alınmış 8 adet mektuptan oluşmaktadır. Amerika'daki politik yaşamın halk üzerindeki etkilerini değerlendirmek üzere kaleme alınan mektuplarda günlük yaşamda meydana gelen politik gelişimlerde ele alınmıştır (Paine, 1802: 19).

Examination of the Prophecies (1807): Thomas Paine'nin 1807 yılında New York'ta incilin kehanetleri üzerine yazdığı yazılardan oluşan deneme yazılarından biridir. Yazar bu denemesinde özellikle Mesih Hz. İsa'nın dünyaya gelişine atıfta bulunan kehanetlere eleştiriler getirmiştir. Kehanetlerin yanılıcılığına vurgu yapan

Paine dört büyük İncil kitabında Hz. İsa ile ilgili kehanetlerle alakalı karşılaştırmalar yapmıştır (Paine, 1807: 10).

The Existence Of God: Paine'nin tanrının varlığı üzerine yazdığı 1801 yılında yayınlanan denemelerinden biridir. Paine bu eserinde ateizmi ve incilin ilahi kökenini reddederek Tanrı varlığı üzerinden deizm savunuculuğu yapmıştır. Ayrıca bu denemesinde ahlak vurgusu yapan Paine, ateizmi ortaya çıkaran şeyin katı bir din savunuculuğundan ileri geldiğini savunur (Paine, 1801: 5).

Letter to Andrew Dean: Thomas Paine tarafından 1806 yılında çiftliğinin kiracısı olan Andrew Dean'a hitaben kaleme aldığı mektubudur. Bu mektubunda Paine dini kehanetler ve deizme yönelik düşüncelerinden bahsetmiş ve bu mektupta din ile alakalı düşüncelerinin yer aldığı bölümlerinde Dean tarafından kamuoyuyla paylaşılmasını istemiştir (Paine, 1806: 9).

Origin Of Masonry (1818) Thomas Paine bu eserini masonluğun kökenini açıklamak adına kaleme almıştır. Paine'nin siyasetteki hızlı yükselişi sık sık eleştirilmiş ve mason olduğu için hızlı bir yükseliş yaşadığı yönünde söylentiler çıkmıştır. Paine de bu eserinde masonluğun kökenine ilişkin değerlendirmeler yapmış ve deizm düşüncesini yücelten ifadelerde bulunmuştur. Paine'nin bu eseri yazıldığı dönemde içerisinde Paine'nin mason olduğunu gösteren önemli bir kanıt olarak yorumlanmıştır (Paine, 1818:7).

Predestination: Thomas Paine'nin bu eseri Mary Ann Carlile tarafından Londra'da 1820 yılında 'Paine's Theological Works' eserinin eki olarak yayımlanmıştır. Paine bu yazısından Hz. İsa'nın havarilerinden olan Pavlus'un öğretilerini eleştirerek doğruluğunun geçerli olmadığını savunmuştur. Bu yazının Paine'nin ölümünden önce kaleme aldığı son yazı olduğu iddia edilmektedir (Paine, 1820: 8).

Prospect Papers: 1804 yılında Paine'nin The Prospect dergisinde yazdığı editör Elihu Palmer, tarafından yayınlanan yazı dizisinden oluşan eseridir. Paine bu yazılarda Hristiyanlık, vahiy ve Deizme ilişkin düşüncelerine yer vermiştir. İşe 'Din' kavramını açıklamakla başlayan Paine yazılarda Deizm ve Hristiyanlığı karşılaştırarak, deizmin üstünlüğünü savunmuştur (Paine, 1804: 11).

Worship and Church Bells: Paine tarafından 1818 yılında yayınlanan Tanrının varlığı kilise ve ibadet konularında yazdığı eseridir. Paine bu eserinde ‘iyi olanı’, ‘doğruyu’ ve ‘bireye ilişkin düşüncelerini deizm temelli açıklamaya çalışarak mutluluğun elde edilme kaynağını deizm temeline dayandırmıştır (Paine, 1818:11).

Bu eserleri dışında da Paine’nin günümüze ulaşmış çok sayıda makale ve önemli devlet adamlarıyla olan mektupları bulunmaktadır. Üretken bir yazar olan Paine her fırsatta düşüncelerini kaleme almış fikirlerini açıklıkla ifade etmekten geri durmamıştır.

Paine’nin eserlerinde ortaya koyduğu fikirleri üç incelenebilir. İlk kategori sözleşmecilik, anayasacılık fikri ve cumhuriyetçiliğin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan politik duruşu ifade eder. İkinci kategori doğal hak ve hukuka dair görüşlerinin bir araya gelmesiyle oluşan felsefi yöne eğilimini gösterir. Üçüncü kategori onun ticari hayat sosyal eşitlik zenginlik yeniden bölüşüm konularındaki fikirlerini ele alarak toplumsal yapıya ilişkin düşüncelerini ortaya koyar.

2.2. THOMAS PAİNE’NİN ENTELEKTÜEL KAYNAKLARI

Aydınlanmacı bir düşünür olarak hem akıldan hem tefekkürden bahseden Paine’nin düşüncelerine dair iki farklı yorum vardır (Paine, 1985:34). İlk yoruma göre Paine’nin düşüncelerinin şekillenmesinde kendi deneyimlerinin etkili olduğu ne farklı düşünürlerin fikirlerinin ne de eylemlerinin etkili olmadığını düşünen bir kesim vardır. Özellikle Locke ile düşüncelerindeki paralellikler göz önüne alındığında bu iddianın çok da yersiz olmadığı düşünülse de Paine ısrarla dönemindeki aydınlanma düşünürlerini okumadığını savunmuştur. İkinci görüşe göre Paine 18. Yüzyılda aydınlanma düşünürlerinden biri olarak, aydınlanma değerlerinden etkilenen hatta diğer aydınlanma düşünürlerinin etkisinde kalmış angaje entelektüel³⁹dir. Her iki yorum belli önyargıları içerse de Paine için söylenebilecek şey özgün düşünceler geliştirmiş, deneyimlerini aktarmış düşünürlerden birisi olduğudur. Paine zamanına ayna tutan bir düşünür olarak toplumsal ve siyasal yaşama dair pratik öneriler vermiş bir düşünürdür (Cotlar, 2011:62).

³⁹ ‘Angaje entelektüel’ Michel Foucault’un kavramsallaştırmalarından birisidir. Aklın ve bilimin ışığında sorular soran, sorgulan; bilgili insan anlamında kullanılan bir tabirdir. Apalı, Y. (2021), Micheal Foucaultta iktidar ve Güç, **Makü uyg bil der. No:** (2) s. 290.

Yalın ve anlaşılır üslubuyla düşüncelerini sınırların ve zamanın ötesine taşıyabilmiş bir isimdir. Paine yalnızca hayal kuran ütöpik bir yazar olarak değerlendirilenler olmuştur. Fakat Paine'nin bütün düşünceleri gerçekçi kanıtlarla temellendirilmiş son derece uygulanabilir fikirler öne sürmeye gayret etmiştir. Amerikan ve Fransız devrimleriyle düşünceleri test edilmiş, coşkulu üslubu gerek çağdaş siyasetçiler gerekse Paine sonrasındaki siyasetçiler tarafından benimsenmiş ve sahiplenilmiştir. Söylemleri yaşadığı çağda radikal bulunsa da hedeflerinin çoğunu gerçekleşmesi söylemlerinin uygulanabilirlik yönünü desteklemiştir. Paine'nin fikirlerinin bazı kesimler tarafında sığ ve geçici olduğuna dair değerlendirmelerde de bulunulmuştur. Fakat fikirlerinin Amerika ve Fransız devrimlerindeki uygulamaları düşüncelerinin etkisinin toplumlardaki yansımaları görmek adına önemli olmuştur. (Andrews, 1984: 86-91). Paine entelektüel bir tavır olmadığını ve okumadığını belirtse de Rousseau'dan, Adam Smith'den, Locke'a, Montesquie'den, Froncois Quesnay ve Hristidesten sık sık alıntılar yapmıştır (Falk, 1939:305).

2.2.1. Paine'nin Görüşlerinde İngiltere Etkisi

Paine'in düşüncelerinin olgunlaşmasında İngiltere iki yönden etkilemiştir. İlki, İngiltere'de yaşadığı dönemde ülkenin Diss, Londra, Therford, Sussex, Middlesex gibi farklı şehirlerde bulunan Paine, monarşinin zalim yüzünü gören kesim arasındaydı. O dönemde çiftçilerin, işçilerin ve tarım emekçilerinin var olmak adına yaşam mücadelesi verdiği durumlara tanıklık eden Paine her gün yatağa aç giren çocukları ve evsiz dilenmek zorunda kalan yaşlıların yaşadıklarını karşısında son derece üzgün ve umutsuzluk içerisinde idi. Londra yaşadığı dönemde kendi devlet memuru olmasına rağmen aldığı ücretin az olması ve geçimini zorlukla sağlaması enflasyon artarken aldığı ücret sabit kaldığı için zorlanan maaşlı kesimin yaşadıkları ve yaşanan rüşvet olayları onu derinden sarsmıştır. Ayrıca o dönem Anglikan kilisesinin fakirlere yüklediği maddi sorumluluklar ve aile yapısının içini boşaltıcı siyaseti Paine'nin dine dair görüşünün oluşumunu etkileyen durumlardı. Bu kötü deneyimler Paine'de derin izler bırakmıştı. Yaşadığı toplumda gördüğü sınıfsal ayrım, zengin fakir arasındaki uçurum, eşitsizliğin toplumun her kesiminde görülmesi ve fakirlik onun görüşlerini etkilemiştir (Conway, 1908:54).

İkinci olarak İngiltere Paine'nin farklı mecralardan kimselerle iletişim kurmasını sağlayarak kişisel gelişimine katkıda bulunmuştur. Londra'da bulunduğu dönemde kraliyete muhalif olan John Wilkes'in liderliğindeki muhalif Wilkes and Liberty hareketi olarak bilinen kitlenin yayın organı *North Briton* adlı gazetesinde yayınlanan yazıları ilgiyle takip etmiştir. O dönem bu hareketin organize ettiği konferans ve toplantılara katılan Paine bu mecralarda birçok kraliyete muhalif entelektüel ile tanışma fırsatı yakalamıştır (Usta, 2018: 118).

Londra'daki 1757-59 yıllar arası çalışmadığı dönemde, Robert Ferguson gibi isimlerin Newton astronomisi üzerine verdiği derslere katılmıştır. Paine uyumlu ve evrensel bir düzen oluşturmaya dair siyasal ve dini görüşlerinin şekillenmesinde Newton'un bilim anlayışının onu fazlasıyla etkilediğini ifade etmiştir. Kişisel gelişim ve bilgi eksikliklerini gidermek amacıyla çok farklı ekollerden okumalarını sürdürmüştür. Yazdığı yazılarda Londra'da katıldığı bu derslerin ve Quaker bir ailenin mensubu olmasının yansımaları görülmüştür. Aldığı eğitimler ve deneyimleri sonucunda Paine mukayeseli politik yapılar, sosyolojiye, politik ekonomiye, eşitlikçi sistem önerisinde gelişmesinde daha birçok farklı alanlarda fikir üretmiştir (Sieyes, 2003: 173).

Paine'nin politik ve sosyal fikirlerinin oluşumu ise Locke'un liberal düşüncesi ve ideallerine erişimiyle başladı. Liberal, özgürlükçü ve cumhuriyet düşüncesiyle kendine bir perspektif oluşturmaya ve tanrı bütünlüğü ve evrensel birliği aradığı manevi dönemle birlikte fikirleri olgunlaştı. Özellikle düşüncelerinin olgunlaşmasını sağlayan son aşama Fransa'da olduğu dönemdir ve onun maneviyatla ilgilenmesinde etkili olmuştur. Maneviyatçılık düşüncesinin bir yansıması olarak monarşi ve aristokrasinin kötü yönlerini ortaya çıkarmak için İncil, peygamberlik ve mucize gibi dini öğelerden faydalanmıştır. Bu durum birazda onun tanrının evreni yarattığında bireyin ya evreni güzelleştireceğine ya da yok edeceğine tam manasıyla inanmasından kaynaklanıyordu. Paine Quaker inancının yanında, panteistti. Yani evrenle tanrının bütünleşik olduğuna inanıyordu. Bu durum onun mason ve Theophilanthropistler ile iletişim kurmasını sağladı. Hatta iletişim kurmakla kalmayıp onlar aracılığıyla eriştiği Rousseau'nun kurumsal ulus fikrini ve sosyal sorumluluk kavramına yeni bir boyut kazandırdı (Larkin, 2005:34).

Leweste’de yaşarken orada kasabanın sosyal mekânlarından olan politik tartışma kulübü ve kütüphanesinde zaman geçirmeyi seven Paine’nin Leweste bir otele sık sık gidip geldiği ve burada politik isimlerle temas kurduğu iddia edilir. Ayrıca Lewes’te görülen öz yönetim geleneğinin de Paine nin politik fikirlerinin oluşumunda etkili olduğu söylenir. Paine Leweste’de yaşarken Onikiler Derneği olarak bilinen yerel yönetim konseyine üye olmuş, dernek üyeliği toplumun ve kasabanın rutin işlerini yönetmek için bireylerin organize oluşuna şahitlik etmesine ve onun kamusal katılımcılığının artması gerektiği yönündeki görüşlerini güçlendirmiştir. Bu derneğe olan üyeliği sırasında rutin yönetim işlerinin bireyler tarafından yapılmasının yanı sıra yerel halktan bireylerin kasabanın mekânlarında buluşarak yönetim, mali ve politik konular hakkında görüşmesi onu demokrasiye dair görüşlerini şekillendirmiştir. Paine’nin deneyimleri kasabanın vatandaşlarından oluşan bir oligarşinin kasabanın işlerini yürütmesiyle alt, üst ve orta sınıf ayrımının olmadığı bir yapının mümkün olabileceğini ikna etti. Ayrıca bu deneyim ona herkesin siyasi katılım sürecin dâhil olduğu bir yapının mümkün olabileceğini gösterdi. Leweste iken Paine nin çalışanların maaşlarındaki eşitsizler için yazılar yazdığını ve burada politik yazma becerilerini geliştirmek için zaman ayırdığını söyler. Paine’nin görüşlerinin de özellikle sosyal adalet konusun olan yaklaşımına metodizmin ve metodist vaizlerin de etkili olduğu iddia edilir. İngiltere’nin Dover bölgesinde yaşarken buradaki birçok arkadaşı metodistti. Paine’nin politik görüşlerinin olgunlaşmaya başladığı bu dönemde metodist vaizlere katılarak, sosyal adaletle ilişkin görüşleri olgunlaşmaya başlamıştı (Keane, 2009:61).

Paine’nin fikirleri üzerinde doğal hak ve doğal hukuk konuları konularının yanı sıra o dönem İngiliz hukukçuları makaleleri son derece etkilidir. Paine *İnsan Hakları* eserini yazarken iki amacı vardır. İlki Fransız devrimini ve devrimci fikirleri İngiliz muhafazakârlığı ile İngiliz düşünürlerin etkilerinden korumanın zorunluluğuydu. İkincisi ise aristokrasi ve monarşinin mirasından uzaklaşarak bu yozlaşmış anlayışların yerine yeni liberal kurumların yerleşmesini sağlamaktır. Bunun yanı sıra Fransız devrimini ve devrim düşüncesini destekleyerek Amerika ile Fransa da görülen süreçlerin İngiltere’de ortaya çıkmasını arzulamıştır. Ona göre bu durum çok önemlidir. Özellikle İngiliz alt sınıflarının bu devrim süreçlerine destek vermesi Paine’nin umudunun artmasını sağlamıştır. *İnsan Hakları* kitabının ikinci kısmında

dezavantajlı grupların yaşam şartlarının nasıl geliştirileceğine dair öneriler geliştirmiştir. Ayrıca toprağın kamusallaşması emeklilik ve yaşlılık gelir aylığı kadınlara boşanma hakkı ve analık yardımları yine eğitimsiz kesimlerin eğitimi ve hapisteki suçluların eğitimi ile ceza sonrası istihdam ve yaşama geri dönüş konularında da öneriler geliştirmiştir. Yine İngiltere de bir devrim olması içinde politik düzlemde bir kaos yaşanması gerektiğine inanan Paine bu amaçla İngilizlere karşı sömürge Hindistan ve Afrika'nın yanında yer alarak uluslararası tahkim önerisiyle İngiltere yönetimini zor duruma düşmesini sağlamaya çalıştı (Assis, 2017:29).

Paine'nin monarşi karşıtlı ve özgürlükçü bir cumhuriyetçi anlayışının oluşumunda da Milton'un düşüncelerinin etkili olduğunu söylenebilir. Milton İngiltere'de aydınlanma döneminin başlarında cumhuriyetçilik düşüncesini özgür olma anlamında yorumlayan ilk düşünürlerden biridir. İngiltere de Comonwealth döneminin bürokratlarından biri olan Milton bu dönemde hazırlanan ve monarşi karşıtlığı üzerinden kaleme alınan Milton broşürlerinin de yazarıdır. Paine'nin Amerikan bağımsızlık serüveninde kaleme aldığı broşürlerde Milton'dan etkilendiği açıktır. Londra ve Sussex'te bulunduğu dönemde özgürlük adalet ve araştırma konularında katıldığı münazaralarda Paine'nin Milton'un düşünce ve eylemlerine ilişkin bilgiler edindiği düşünülmektedir. Yine Paine bu dönemde İngiliz düşünür tarihçilerinden Harrington'un özgür bir toplum inşa etmek adına erdem kavramından faydalanarak oluşturulduğu düşüncelerini cumhuriyet yönetimi ile harmanlamıştır (Usta, 2018: 100).

2.2.2. Paine'in Görüşlerinde Din Etkisi

Paine'nin fikirlerinde iki dini eğilim etkili olmuştur. Bunlardan ilki Quaker öğretileridir diğeri deizmdir. Paine'nin fikirlerine etki etmiş devrim, Quakerizm ve deizm gibi kavramlarının katkısını belirlemek onun Amerikan düşüncesindeki konumunu tespit etmek açısından önemlidir.

Paine'in Quaker yaşamı erken dönemlerinde radikal bireyciliği benimsemesinde etkili olmuştur. Paine'nin üzerindeki Quaker felsefesinin etkisinin boyutlarını belirlemek oldukça güçtür. Fakat aile yaşamında edindiği Quaker felsefesi onun hayata dair bakış açısında gözlemlenmiştir. Paine temsili demokrasi ve cumhuriyetin coğrafi yapısı ve büyüklüğü ne olursa olsun bütün uluslar için en uygun

sistem olduğuna inanıyordu. Eski yönetimin kalıntıları olarak gördüğü yerleşik yöneticilerin yönetme mirasını aldıkları sistemlerle bireylerin doğrudan ilham olduğu yeni sistemler arasındaki farkın hükümeti en doğruya sevk eden temsiliyet sistemi olduğunu ifade etti. Ayrıca ona göre yöneticilerin orta gelirli ve geliri olmayan bireylerin yaşamlarını korumak için sosyal reformcu bir anlayışla hareket etmeliydi. Bu noktada Paine'nin sosyal adalete ve ahlaka bağlılığı ise onun kişisel özellikleri ve Quaker geçmişiyle ilintilendirilendirilmekteydi. Hatta bu düşünce sosyal adalete bağlılığı onun köleliği reddetmesinde de etkili olmuştur (Burchell, 2009:34).

Quakerlerin bireyin kurtuluşunun içsel ışıktaki olduğu inancı ve otoriteye istemedikleri ya da haksız bir duruma tepki göstermeleri durumundaki direnme tavırları Paine derinden etkilemiştir. Quaker felsefesinin ona katkısı olan birey vurgusu onun örgütlü bir kilise yapılanmasına boyun eğme fikrini reddetmesini de sağlamış ve "Kendi zihnim benim kilisemdir." (Paine, 1985:90) kendi yolunu çizme konusunda da ona kaynaklık etmiştir. Paine'in enternasyonalizm konusundaki görüşlerinde Quaker olması etkili olmuştur. Quakerlerin tüm bireyleri iyiliğe ve yardımseverliğe yönlendiren inancından derinden etkilenmiştir. Fakat bağımsızlık sürecinde savaşa karşı Quakerlerin pasifist duygusuna Paine son derece tepki göstermiş, onların iradesiz ve korkak olduğu için savaşa katılmayı reddettiklerini savunmuştur (Graga, 2009:87).

Paine'in düşüncelerini etkileyen diğer inanç sistemi ise deizmdir. Politik yaşamının ilk yıllarındaki görüşlerinde Quakerlerin etkisi daha çok görülse de Fransa'da bulunduğu dönemde politik ve sosyal olarak görüşlerini etkileyen farklı durumlar gelişmiş ve dini olarak deizme yönelmiştir. Paine'nin Quaker felsefesinden deizme geçişi onun için farklı deneyimlerinden kaynaklanır. Çünkü tanrıya inancı ve hayatın ötesinde mutluluğu bulmayı amaçlayan yapısı kolaylaştırıcı faktör olmuştur. Quaker mezhebinin bilimi teşvik edici olduğunu bildiği için deizmle yetişen nesillerin Hristiyanlık ve antrosantrizmden uzaklaşarak bilimsel düşünceye daha çok yaklaşacağını iddia eder. Yönetimin dezavantajlı bireylere karşı sorumluluğunu belirten bir sosyal yardım yaklaşımdan yana bir tavır belirlemesinde deizm etkisi belirgindir (Hudson, 2009:58).

Paine'nin dini görüşlerine göre tanrı bireylere dünyadaki toplumsal zayıflıkları ve başarısızlıkları giderme misyonu yüklemiştir. Özellikle deizm fikriyatıyla yönetimi

denetleme yetkisini tanrıya değil bireye tanınması gerektiğini savunmuştur. Yönetimi denetlenmek için özgürlük, ifade özgürlüğü, politik ve sosyal konularında devrimci bir reform anlayışlarının geliştirilmesi gerektiğini vurgular. Bu düşünceleri ise onun önemli suçlamalarla karşı karşıya kalmasını sağladı. Özellikle John Adams onu dinsizlikle suçladı. Fakat onun inançsız olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. O Tanrının tüm bireylere yüklediği misyona güvenerek insan hakları ve demokratik özgürlüğün savunuculuğunu yapmıştır. *Sağduyu* eserinde ve diğer tüm politik eserlerindeki amacı bireyleri yozlaşmış tiranlıklardan kurtarmak ve onların özgürleşmesine katkı sağlamak olduğunu belirtirken insanı aklı ve hakları ile görmek ister. *Akl Çağı* eserinden başlayarak dini konulardaki yazılarında ise tanrının bireye yüklediği misyona erişmek ve ilahi ahlak ile merhamet ışığında yardımseverlik eğilimi geliştirmek olduğunu ifade eder (Köktaş, 2019:111).

Paine tanrının yardımseverliğine olan inancı onun politik felsefesinin oluşumuna ahlaki bir zemin hazırladı. Paine'nin dini görüşlerinin politik felsefesine yansımaları alakalı ise iki görüş vardır. Bunlardan ilki Paine'nin dini sadece retorik amaçla kullandığı ve dini argümanları politik argümanları için bir zemin sağladığına dair görüştür. İkinci görüş ise Paine'i kendini var etmeye çalışan, tutarsız görüşleri olan, saçma bir ateist olarak değerlendiren küçümseyen bakış açısidir. Tanrıya olan inancını ve sevgisini açıkça belirtmiş birinin ateist olarak değerlendirilemeyeceğinden dolayı ilk görüş makul ve doğru olduğu söylenebilir (Clark, 2018:235).

Paine örgütlü dini yapıları bireyleri baskı altına almak için oluşturulmuş tehlikeli tuzaklar ve papazlık icadı olarak görmüştür. *Akl Çağı* eserinde din konusunda, özellikle örgütlü dini yapılanmalarına dair eleştirilerini daha sert bir tondan dile getiren Paine dini örgütlerin insanı kandırmak ve yanıltmak için organize olduğunu, dinin özünde var olmayan kuralları dine eklediğini savundu. Özellikle rahipleri popüler saflığın manipülatörleri olarak görmüştür. Onların amacının bireylerin sorgulamasını engellemek ve anlaşılabilir bir terminoloji ile bireyleri etkileyerek manipüle etmek olduğunu söyler. Hristiyan teolojisini pagan öğretisi olarak gördüğünden bireylerin dini kendi zihinsel eylemlerinden öğrendiğini vurgulamıştır. Çünkü Hristiyan teolojisindeki ayetler ve mucizeleri yanıltıcı bulmuştur. Franklin ve kendi için dinin itici gücü bireyleri dünyayı iyileştirmeye yönelttiğinde dinin bireye yüklediği misyondan hareketle gelişkin anayasaların

oluşumunu sağlamak ve sorunsuz işleyen cumhuriyetler kurma görevini bireylere yüklemiştir. Ayrıca şimdiki zaman olan bağlılığı aslında zamansal akışkanlığa olan hayranlığı onun “dünyaya yeniden başlama gücümüz var” beyanına yansımış ve bu durum onun bir kehanet müjdeci niteliği taşımak isteğinin yansıması olarak görülmüştür (Paine, 2004:49).

Dinle ilgili analizlerine Hz. İsa’yı da dâhil eden Paine göre ise Hz. İsa sadece bir insandı. Ve o eylemleriyle erdem ve iyiliğin vücut bulmuş haliydi. Fakat asla bir kurtarıcı ya da tanrısal yönü yoktu. Bu nedenle dinden ya da İsa’dan güç aldığını belirten monarşik yapıları eleştirmiş ve kutsal yazıların yanlış olduğunu savunmuştur (Paine, 2012:34). Paine’nin bu radikal görüşleri John Adams başta olmak üzere, Thomas Erskine, Samuel Adams ve Gilbert Wake, Field gibi isimler tarafından eleştirmesine neden olmuştur. Bu isimler Paine’i ateist olarak gördüklerini belirten açıklamalar yapmıştır (Clark, 2018:235).

Onun zamana aykırı görüşleri deizmi benimsemesinin alt yapısını oluştururken deizm teolojisinin de Quaker felsefesi gibi bireysel inancı vurgulayan yapısı ve tanrının rasyonel bir yaklaşıma sahip olduğuna dair iddiası onun teolojik değişim sürecini uyumlulaştırmasını kolaylaştırmıştır. Onun deist yönü dinin müdahaleciliği ve belirleyiciliği konusunda tanrıdan rasyonelliğe doğru bir geçişe zorlamıştır. Ayrıca o tanrısal güce ya da tanrının yücelttiği seviyeye bilgelikle, iyilikle ahlakla ve bilimsel olarak onun yaratıcılığını taklit ederek ulaşılabileceğine inandı (McWilliams, 1987:449).

2.2.3. Paine’in Düşüncelerinde Sözleşmecilerin Etkisi

Locke’un teorisini Amerikan Anayasasının oluşumunda ve Amerikalılara liberal demokratik bir vizyon kazandırmak için kullanmıştır. Bilhassa *Sağduyu* eserinde yaratmaya çalıştığı vizyon Locke’un liberal teorisinin bir yansımasıydı. Locke etkisi *İnsan Hakları* kitabında da görülür. Ayrıca Fransız devrim belgesine ve insan hakları bildirgesine yansıyan fikirlerinde Locke’un *Hükümet Üzerine İki Deneme* eserinden faydalanmıştır. Politik açıdan hükümetin dayandığı temel ilkeler bireysel rıza, özgürlük, direnme hakkı gibi konularda Locke’un izleri görülür (Assis, 2017:45). Paine Locke’un özel mülkiyet adına toprağın iyileştirilmesi ve işlenmesine

dair fikirlerinden de etkilenmiştir. Paine'nin doğal haklara ilişkin fikirleri doğrudan Locke ile bağlantılıdır (Lounissi, 2016:65).

Paine insan aklının toplumu yönlendirebileceği düşüncesindedir ve bireysel özgürlükleri savunmak adına bir sivil toplum anlayışını gerekli görür. Bireyin önceliği toplumsal yapıdır, toplumsal yapı olmadan birey güvenli bir hayat süremez. Paine Locke'un insan doğasını gördüğü gibi olmadığını düşünüyor ve insan doğasına yönelik iyimserlik beslemiştir. Paine bireysel ilişkilerde düşmanlığın sonlanmasını ve kalıcı kardeşlik önerisi geliştirir. Doğal eşitlik hak olduğu kadar, barışa ve topluma hizmet anlayışı yatmaktadır. Bu nedenle bireyleri doğal haklarını kullanmaya, eşitliği ve özgürlüğü teşvik eder. Paine'nin bireyler özgür bir düzen inşa etme sürecindeki güven duygusu ve bireylerin bu konudaki çalışmalarına inancı onun erdemli vatandaş kavramının oluşumuna da katkı sağlamıştır. Bu konuda Locke'a da atıfta bulunan Paine, Locke'un hükümeti oluşturmada bireyi vatandaş olarak gördüğünü söyler. Vatandaşların görevleri ona göre yeteneksiz olarak gördüğü aristokrasi ve monarşinin ortadan kaldırılmasını sağlamak ile kendi elleriyle toplumun güvenliğini sağlayan sınırlı bir hükümet oluşumunu sağlamaya çalışmaktadır (Paine, 2008:320). Paine dini konularla ilgilendiği bir dönemde özellikle Locke'u okumadığını belirtse de Horne Tooke, onun Locke aşırı teorik olarak gördüğünü fakat teorisini okuduğunu iddia etti. İddiasını da Paine'nin kölelik kavramındaki ahlaksızlığı belirtirken Locke a atıfta bulunmasını göstererek kanıtlamaya çalıştığını söyler (Tooke, 1791:112).

Paine vatandaşların anayasa ve hükümet yönetsel şeklini belirledikten sonra hükümetin alanını sınırlamak konusunun önem kazandığını belirtti. Bu konuda Rousseau'nun görüşlerinden yaralanan Paine halk egemenliği kavramını öne çıkardı. Ayrıca Rousseau'nun halk egemenliği düşüncesinde temsil sistemine verdiği öneme de dikkat çeken Paine Rousseau'nun bu görüşlerinin de benimsemiştir. Çünkü Paine de temsil sistemini toplumsal yapının medeni doğası gerçekliği konusunda rehber olarak görür (Paine, 2008:190). Rousseau'nun bireyler ne kadar ben merkezli de olsa acıma ve empati yeteneğine sahip olduğuna dair görüşü Paine derinden etkilemiştir. Bu nedenle erdemli olmak faydalıdır şeklinde düşünen Paine, Rousseau'nun erdem duygusunu destekleyerek yönetimin ahlak ve erdem yoksulluğu konularındaki eksiklikleri gidermek için bir gereklilik haline geldiğini ifade etmiştir. Çünkü Paine göre ahlaki yoksulluk durumunun kaynağı güçlü olanın güçsüzü kontrol etme

eğilimliydi. Güçlünün zayıfa zorbalanmasının da kalıtsal ilkelerle özleştirdiğinden bu durumdan rahatsız oluyordu. Bu rahatsızlık Paine akla daha çok vurgu yapmaya ve haklar tanımının odağına sosyal yükümlülük ilkesini almaya zorladı (Claeys, 1989:268).

2.2.4. Paine'in Düşüncelerinde Kurucu Babaların Etkisi ve Federalistlerle Olan İlişkisi

Yazıları ile halktan Amerikan halkının vaftiz babası olma unvanını elde ettiği Paine özellikle *Sağduyu* adlı eseri ile yeni kurulan ülkeye cumhuriyet yönetiminin ilkelerini de belirlemiştir. Her ne kadar cumhuriyet tartışmalarını başlatan kişi olmasa da cumhuriyeti şekillendirmede, kıtanın bağımsız özgür bir topluma dönüşmesinde halkı ve kurucuları etkilemiştir. J. Adams Amerikan bağımsızlık sürecinde Paine kadar etkili olmuş bir politik figür daha olmadığını ifade eder. T. Jefferson 1821 de Paine hakkında kaleme aldığı yazısında Paine kadar yalın ve anlaşılır bir üslupla mutluluğu açıklamak için mütevazi bir dil kullanma başarısına erişemediğini savunmuş onun hakkındaki gözlemlerini aktarmıştır. İngiltere’de, Fransa’da ve Amerika’da bireylerin erdemli bir yaşama kavuşması adına Paine’nin ilham kaynağı olduğunu savunmuş, bedenlen ve ruhen erkek ve kadın fark etmeksizin herkesin özgür olmasını, özgürlüğün değerinin bilinmesi gerektiğini söylemiştir (Larkin, 2005: 70-72).

Dönemin önemli tarihçilerinden olan Evarts B. Greene bağımsızlık için yazılmış hiçbir eserin Paine’nin yazdığı *Sağduyu* eseri kadar etkili olamadığını savunmuştur. Paine kalıtsal monarşiyi alaycı bir dille eleştirirken, İngiliz yöneticileri Amerikan kolonisi sömürmekle suçlamıştır. Amerikan kaynaklarını öne çıkaran yaklaşımıyla Paine yeni dünyanın Amerikalılara bir sığınak olabileceğini vurgulayarak İngiltere’den koparak özgür ve bağımsız bir Amerikan devleti oluşturmak adına halka çağrıda bulunmuştur. Muhafazakâr Amerikalılara da seslenen Paine İngiltere’nin Fransa’ya karşı yürüttüğü savaşta ekonomik olarak Amerika’yı nasıl kullandığını ve ekonomik olarak bağımsızlık sürecinde Amerika’yı ablukaya alma çabalarından bahsederek bu kesimin bağımsızlık sürecine destek vermesini istemiştir (Claeys, 1989:90).

Amerikalıları ikna etmede son derece başarılı olan, inandıklarını korkusuzca yazan, Amerika’ya geldiği andan itibaren bağımsızlık sürecinin fitilini ateşleyen Paine

sürecin düşünsel olarak olgunlaşmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Paine'den önce Amerikan hareketi yalnızca Britanyalılardan vatandaşlık haklarının korunmasını talep ederken Paine ile birlikte bağımsızlık düşüncesi gelişmiş ve ilk kez Britanya'nın bir parçası olmadan bağımsız bir devlet ülküsüne ilişkin fikirler geliştirilmesine öncülük edilmiştir. Düşüncelerinin altında monarşi karşıtlığı yatan Paine, Cumhuriyete ilişkin düşüncelerin Amerikan yönetim sistemine uygulamayı savunarak, Amerika'da bir literatür oluşmasında etkili olmuştur. Paine için devrim ve değişim denilen şey var olan üzerinde yenilik yapmak değil, yeni bir şeyler ortaya koymaktır. Bu nedenle ilk dönemin aksine sadece Britanyalıların sahip olduğu haklara sahip olmak değil, bağımsız bir Amerika yanlıydı. Düşünceleri o süreçte radikaldi (Ayer, 1988:10-13).

Paine yöneticiler konusunda da Franklin'le paralel düşünceler geliştirmiş, en bilge olanın en yetenekli olacağını düşünmüştür. İyi yasalar oluşturmak istiyorsak iyi yasama organı yaratmamız gerektiğini ileri sürdü. Yine yasama organına dair düşüncelerinde Franklin'i takip edere ekonomik durumuna ve dinine bakılmadan tüm bireylerin seçime katıldığı bir zeminde seçilen temsilcilerin bulunduğu tek meclisli bir yasama organının oluşmasını tercih etti. Özellikle oy kullanma konusunda mülkiyete dayalı bir oy hakkını reddetmesi de bu durumu utanç verici bulmasındandır. Paine bu tutumunun nedeni zenginlerin fakirleri oy kullanmaya zorlama ya da onları dışlamaya hakkı olmadığını düşündüğünden benimsediğini belirtmiştir. Paine'nin tek meclis savunması ve erdemli görmesinin nedeni ise klasik cumhuriyetçi anlayışının dışında Aristotelesçi bir yaklaşımla demokratik meclis yapılar arasında gücün bölünmesinin sorunlara yol açacağı endişesinden kaynaklanır. Bu durumu eşit güçteki atların bir arabayı çekmesine benzeterek sorunları metaforlaştırmıştır. Bu metaforda olduğu gibi Paine iki meclisli bir yasama mantığını tartışmalara ve parti kavgalarına yol açarak genel anlaşmazlığa neden olabileceğini düşündüğü için desteklenmiyordu. Ona göre insanlık tarihinin bilinen en iyi yasası olarak gördüğü anayasa, 1776 Pennsylvania Anayasası idi. Bu anayasa da hem devlet görevi yapmak için hem de oy kullanmak için mülkiyet bir nitelik değildi. O anayasa da imtiyazların eyalette yaşayan bütün erkekler için geçerli olduğunu belirtti. Burada yasama tek bir meclis tarafından yürütülüyordu (Paine, 1998:50).

Paine yaşadığı dönemde iki devrimin canlı şahidi olunca Paine o dönem dünyanın bütün yönetimleri üzerinde olası bir devrim olasılığına dikkat çekmiştir. Bu

konuda Jefferson'un dünyanın intifa hakkı konusundaki saptırmasına katılarak bireyin gelecek nesiller üzerinde hiçbir otoritesinin bulunmadığını bu nedenle de kimsenin kalıcı olmadığını iddia etmiştir. Bu nedenle de Paine her neslin kendi haklarını belirleme hakkına vurgu yapmıştır (Ayer, 1988:15).

Paine'in Hamilton'un fikirleriyle örtüşen daha fazla noktaları mevcuttu. Paine için demokratik bir cumhuriyet yapısı ticarete dayanan güçlü bir ekonominin mali hizmetçisi konumundaydı. Ona göre devrimle monarşik ve aristokratik yapıların yerine demokratik kurumların tesisiyle politik yapıda dönüşüm sağlandıktan sonra yeni yönetim halkın güvenliği ve sosyo politik konularda gelişim göstererek yeni ekonomi politikalarının oluşumuna kaynaklık edebilirdi. Bu durumda Hamilton da farklı sosyal amaçlara ulaşmak için benzer ekonomik ve mali politikalar önermişti. Her ikisi de cumhuriyetçi hükümeti güçlü bir ekonomik yapının koruyucusu olarak görmekteydi. İkisi de güçlü bir demokratik cumhuriyetçi yapının rekabetçi bir dünyada ilerlemesini hedeflediklerinden bu amaç doğrultusunda bazı gelişimlerin sağlanmasının gerekliliği üzerinde hemfikir olmuşlardır. İlk olarak güçlü temeller üzerinde yükselen ulusal bir ticari yapı, ikincisi demokratik cumhuriyet yapısında istikrarlı bir yönetim anlayışı oluşturabilmek için adaletli bir vergilendirme sistemi, üçüncüsü Hamilton göre güçlü bir ordu iken Paine göre ise iyi bir donanma, dördüncüsü de ticarete dayalı bir cumhuriyet yapılanmasında güçlü bir bankacılık sisteminin oluşturulmasıdır (Paine, 1998:410).

Paine ve Hamilton Amerikan ilerlemesinin konusunda ise yalnızca tarımsal üretim değil aynı zamanda sanayi ve bireysel üretimin artırılmasının gerektiğinin farkındaydılar. Bu nedenle bu konuda sanayi gelişiminin önemini de sık sık vurguladılar. Hamilton ticaret sanayi işletme borsa ve bankacılığın yükselten açıklamalarıyla çağının önemli kapitalistlerinden biri olurken Paine ticari olarak güçlü cumhuriyet arzusunu eşitliğe dayandırmıştı. Ayrıca Paine yoğun eşitlikçi bir politik görünümle ekonomik gelişim, bireysel gelişim ve ticari gelişime olan bağlılıklarını benzer görmüştür. Her ikisinin de güçlü ticari bağların uluslararası katılım artıracığı, barış kalıcı hale getireceğine dair argümanları kullandılar (Peacock, 2010:140).

Paine ve Hamilton vergilendirme konusunda da benzer düşünceler içinde idi. Her ikisine göre de adaletli bir vergi sistemi genel refah adına geliştirici idi. Onlar için

sistemin adil bir şekilde kurulması halkın vatandaş olarak yönetime bağlılığının artması ve istikrarlı bir finans yönetimi açısından çok önemliydi. Yine ikilinin bir merkezi banka yapısının oluşturulması için desteği önemlidir Hamilton un banka oluşumundaki amacı zengin kesimle bir bağ kurmak iken Paine nin amacı o dönem görülen finansal kriz ve enflasyonu kontrol altına almaktı. Hamilton ve Paine ekonomik hacmi genişleteceğine inandıklarından dengeli bir ulusal borcun ya da açık bir ifadeyle finanse edilebilecek kadar borcun faydalı olduğunu da savundular (Read:1958, 260). Hamilton ve Paine güç dağılımı ve kongre işleyişi konusunda da benzer öneriler geliştirdiler. Paine ulusal güçlü bir merkezi hükümete vurgu yaparak eyaletlerin savaş maliyetlerini aralarında adil paylaşımlarına yönelik bir öneri geliştirdi. Ayrıca Paine kongrenin Hamilton'nun önerisine benzer bir şekilde ithalatta vergilendirme konusuna destek verdi. Yine bu bağlamda ulusal banka oluşumuna da destek vererek birliğe katkı sunacağını düşündü. Paine ulusal borç konusunda da kongreye yetki verilmesini destekleyerek ekonomik gelişim konusunda faydalı olacağını ifade etmiştir. Paine'nin güçlü hükümete dair vurgusunun altında bağımsızlık sürecinde işleyişi kolaylaştırma düşüncesi yatmaktadır (Ferling, 2013:309).

Paine federalist yazıların siyasi temsil konusunda cumhuriyetçilik konusunda düşüncesiyle birleşerek ilham verici bir yapıya dönüşeceğini vurguluyordu. Ancak federalist lider gibi yozlaşmış isimlerin dışarda düşmanlar yaratarak halkı kanalizetmelerine de karşı çıkıyordu. Çünkü ona göre halkın sadakati ve rızası da halkın özünden gelmekteydi. Bu noktada federalistleri Amerikan ideallerinden sapmakla suçladı ve federalistlerin eğilimlerini eyalet ve federal düzen içinde yeniden bir İngiliz türevi düzen oluşturma girişimi olarak değerlendirerek onların bu tutumunu reddetti. Federalistler Paine için İngiliz yanlısı tavırları nedeniyle İngiliz hizipleri idi. Bu nedenle federallerin bu sapkın düşüncelerinden ülkeyi uzaklaştırmak için halkın sağduyusuna başvurmayı tercih etti (Peacock, 2010:149). Özellikle federalistlerin meclise ilişkin görüşlerine karşı çıkan Paine meclis ve yürütme erki içinde bir çatışma beklentisinde olmadığı için bunların birbirine karşı dengelenmesi konusunu da gerekli görmemiştir. Bu noktada federalistlerin üçlü güçler ayrılığına dayanan modeli hiçbir zaman tercih etmeyen Paine bu tutumu üst yasama meclisinden nefret etmesi ve ortaya konan üçlü yapıdaki modellerin karma sisteme dönüşme tehlikesine inanmasından

kaynaklanmaktadır. Onun meclis yapılanmasına ilişkin görüşleri ikonastik veya partizanca değildir. Bu noktada Federalistlere göre de demokrasinin dezavantajları konusunda daha az şüphelidir (Köktaş, 2019:1098).

Hükümet yapısı açısından da Anti-federalistler aristokrasiye şiddetle karşı çıksalar da federalistler güçlü bir merkezi yönetimde aristokrasi tarafından yönetime olumlu yaklaşmışlardır. Paine ise bu çatışmada konfederasyon maddelerinin iyi dizayn edilmesine, fakat kongrenin güçlendirilmesi ile güçlü bir yönetici geleneği oluşturulmasından yana idi. Ancak bu noktada federalistleri inşa etmek istedikleri hükümet yapısının İngiliz yönetimine benzememesi konusunda uyardı (Claeys, 1989:99). Paine federalistlere olan mesafeli ve soğuk yaklaşımının altında önceden bahsedildiği gibi geleneksel bir anlayışı Amerika’da tesis etmeye çalışmalarına yönelik korku vardır. Benzer şekilde Jakobenlere de olumsuz bakmıştır. Çünkü jekobenleri federalistler gibi eski düzenin uzantısı olarak görmüş ve onlara temkinli yaklaşmıştır (Hughes, 2016:112).

2.3. PAINE’İN DÜŞÜNCE ÇİZGİSİ

Paine düşünceleri itibariyle kategorileştirilmesi zor bir isimdir. Konjektürel değişimlerden etkilenen Paine fikirlerinin değiştiği de bazı yazarlar tarafından göz ardı edilmiştir. Çünkü uyumsuz gibi görünen fikirleri bir araya getirildiğinde ahenkli bir bütün oluşturduğu gözlemlenmiştir (Fruhtman, 2000:257).

2.3.1. Paine’nin Vizyonu “Painite”

Paine 1700’lü yılların sonunda ‘painite’ hareketi olarak tanımlanan yeni bir vizyon ortaya koydu. Bu vizyon bireylerin öz gelişimleri desteklenmesi gerektiği ve onların doğuştan getirdiği yaşam, özgürlük, siyasi katılım ve mutluluk gibi haklara sahip olduğunu belirten ilerici bir takım görüşe dayanıyordu. Paine bu vizyonu oluştururken eşitsizliğin kaynağını ve var olan yönetim şekillerinin dayandığı temel noktaları sorguladı. Bunun yanı sıra politik ve sosyal alanlardaki gelişim süreçlerinin etkilerini de gözlemledi. Ayrıca onun vizyonu vatandaşlarının iyiliği için ortaya çıkan barışçıl cumhuriyetin ticaret ve ahlaki erdemle desteklendiği bir yapı oluşturmaya çalışıyordu. Ona göre özgür cumhuriyet kral ve aristokratik bir yapının olmadığı bir yapıyı ifade etmekteydi. Ahlaki dönüşüm ise bireylerin zihinlerini özgür kılma süreci idi. Özgür cumhuriyet ve ahlaki dönüşüm bireysel özgürlüklerin korunması açısından önemliydi.

Paine vizyonuyla bireyleri ayağa kalkmaya, ulusların rotasını eşitlik, adalet ve özgürlüğe yöneltmeye ve en önemlisi sadece azınlığın değil herkesin refah içinde yaşayabileceği bir düzenin oluşumunu teşvik etti (Assis:2017, 89). Yine o vizyonunu milliyetçi duygularla sınırlamamış ve vatanseverlik duygusundan ziyade kendini dünya vatandaşı olarak görmüştür. Bu nedenle adaletinde tüm dünyada savunulması gerektiğine inanmıştır (Kaye, 2000:79). Onun vizyonun en önemli noktalarından biri anayasa hükümet ayrımı sınırlı hükümet eylemi anlayışı bireysel özgürlük vurgusu ve haklara anayasal teminat öngören kurallardı. Özellikle uzun bir dönem tek meclisli bir yapıdan yana politik görüşlerini konumlandırırsa da değişen koşullar⁴⁰ ve farklı deneyim süreçlerinin gelişimiyle fikrini değiştirerek iki meclisli bir yönetim yapısının daha etkili sonuçlar verebileceğine kanaat getirdi. Politik yaşamının ilk yıllarında *Sağduyu* eseriyle temsili hükümet ve halk egemenliği anlayışıyla devrimci fikirlerin bir araya gelerek hareket etmelerine kaynaklık etsede ve siyasi değişim üretebilecek tek mekanizma olarak uzun yıllar boyunca devrim savunuculuğu yapsa da hapis yıllarında görüşlerini revize ederek oy hakkının devrimcilik düşüncesinden daha etkili olabileceğine dair inancını artmıştır (Paine, 2008:219).

Paine'in bazı düşünceleri liberalizme, cumhuriyetçiliğe, bazıları ise anarşizme ve sosyalizme yakındır. Örneğin Paine eğitimin en büyük savunucularındandır. Onun için “uygarlık, eğitim ve insan haklarının gelişim gösterdiği toplum yapısında hükümete gerek yoktur. Uygarlığın gelişimiyle hükümete ihtiyaç azalacaktır. Böylece zorunlu kötülüğe maruz kalma zorunluluğu da ihtiyaç oranında azalacaktır” diyerek anarşizme göz kırpmıştır. Hükümet yapısının özellikle monarşik yapılanmanın insanı cahilleştirme ve bu cahilliği sürdürmek için yönelttiğini savunan Paine otoritenin bireyi çağdan çağa tek tip bir insan kalıbı yaratmak için bireysel gelişime ket vurduğunu belirtmiştir. Oysa monarşik yönetimlerin savaşarak boşa harcadığı paralar bireyleri geliştirmeye yetmez miydi? Bu noktada Paine mutluluğumuzu garanti etsin diye egemenlik haklarımızı devrettiğimiz yönetimlerin yoksulluk savaş ve kaos

⁴⁰ Paine tutarlı politik felsefeye sahipti. 1776-1809 arası yazdıklarıyla ve ileri sürdükleriyle alakalı argümanlarında önemli bir değişikliğe gitmedi. Fakat bu dönemden sonra farklı deneyimler neticesinde argümanlarında küçük değişiklikler yapma gereği duydu. Paine'nin fikirlerini değiştirmesine neden olan olaylar Pennsylvania anayasasının yenilenme süreci, Amerikan kongresindeki etkinlik dönemi ve Fransız ulusal konvansiyonunun dağılması gösterilebilir Paine, T. (2004), *Sağduyu*, Çev. Seçil Saraçlı, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir. S.92.

nedeniyle bireylerin eğitim, refah, mutluluk ve en önemlisi bazı durumlarda yaşam hakkını elinden aldığını ifade etmiştir. Anarşistler Paine'nin bu söylemlerinden yola çıkarak onun aslında yönetim ve otoritenin varlığını reddettiğini bireysel gelişim için devleti değil toplumu öne çıkardığını ve bu düşüncelerinin de onu anarşist düşünceye yaklaştırdığını iddia etmişlerdir (Weyde, 1910:165). Paine'nin hükümete inanmadığını ve yönetim karşıtı olduğunu göstermek için de anarşistler tarafından onun "hükümetin aşırı olması sadece başka hiç var olmayan suçların kışkırtılmasını yaratma eğilimindedir" (Paine, 1945:996). sözlerini kullanmıştır. Ayrıca onun evrensel kardeşlik ve evrensel barış vurgusu ve kötü yönetimler altında ezilen savaşa mahkûm edilen halkların sefaletin giderilmesi için evrensel bir örgütlenme yapısı önerisi de anarşistlerin Paine'in fikirlerinde anarşizme yaklaştığını belirtmek için kullandığı argümanlardandır (Weyde, 1910:167).

Anarşistler Paine'nin insan hakları konusunda da anarşizmle uyumlu bir yaklaşıma sahip olduğunu savundular. Onlara göre bir neslin diğer neslin hazırladığı yasalara mahkûm kılmayı reddetmiş değişen koşullar ve gelişen teknolojik çağında belirleyici olanların ölümler değil yaşayanlar olduğunu belirterek böyle bir durumda zorba hükümetlere karşı itaatsizlik önermiştir. Bu savı da anarşistlere göre otoriteyi reddetme ve itaatsizliğe sürüklenme durumlarıyla bağlantılı durumlarıyla anarşizmle uyumlu görülmüştür. Paine toplumsal yapı konusunda da bireylerin toplumsal yapıya doğal bir eğilimi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca toplumda ona göre bireyi barındırmak ve onu kucaklayıp içine alarak yaşamını yönetime ihtiyaç duymadan idame ettirebilmesi için gerekli şartları sağlayacak şartları sağlaması gerektiğine inandığını vurgulamıştır. Onun bu vurgusu da anarşizmle uyumlu görülmüştür. Yine onun "hükümetlere insanlığı öğretin insanlığı yozlaştıran onların kanlı cezalarıdır" sözleri de anarşistlerin kullandığı cümlelerden birisidir (Paine, 1945:998). Ayrıca Paine hükümetlerle akıl yürütmenin vahşilerle iş tutmaya benzer olduğunu söyler. Aristokratik yapılanmaların bireyleri aşağıladığını ve geri plana attığını belirtmiştir. Paine doğal yaşamın ve onun bireye tanıdığı özgürlük ve mutluluk karşısında yönetim zorbalığının bireye dayatılmasından tiksindiğini belirtmiştir. Hükümetin yok olduğu bir düzende iddia edildiği gibi toplumun yok olmayacağı aksine gelişip güçleneceğine dair bir inanç taşıdığını vurgulamıştır. Bu görüşleri de onun anarşizmle ilitilendirilmesini sağlamıştır (West, 1988:220).

Bazı fikirleri ile Paine sosyalizme katkı sunmuştur. Paine Amerika’da sosyal eşitsizliği ticaret ve sanayi düzeyiyle uyumlu gösterdiği bir ticari cumhuriyetçilik bakış açısını popüler etmeye uğraştı. Bazı Amerikan kurucuları tarafından onun eleştirilmesi de kurucuların onun dehasından kaçma isteği olarak görülmüştür. Paine halkın haklarının yeteneklerinin ve olanaklarının zalimleşme potansiyeli olan bir yönetim yapısının insafına bırakılmaması gerektiğini bu nedenle de bireylerin bu duruma karşı kendilerini kılıçla değil ancak anayasa ile koruyabileceklerinin altını çizmiştir. Bazı reformcu liderler ve Jakobenler onun eserlerinin hak arayışını bir yansıması olarak görerek her yerde yayınlanmasını talep ettiler (Faber: 1973, 15). Burdett Waterloo ve Jack kendilerini ‘Paintes’ olarak adlandırıp hak ve emek savunuculuğu yapmıştır. Ayrıca Shervin, Richard Charlie gibi isimler de Paine’nin görüşlerini devam ettirilmesi yönünde temsilci olarak onun en büyük politik akılcı olduğunu iddia ettiler (Burwick, 2000:267).

Kısacası Paine nin argümanları sonradan sosyalistler tarafından da kullanıldı. Özellikle fiyat kontrolü ve vergilendirmeye yönelik fikirlerinden son derece yararlanmışlardır (Lamb, 2014:637).

2.3.2. Paine ve Devrimci Ruh

Paine ileri radikal bir aktivist olarak özgürlük, sosyal adalet, insan hakları ve liberal demokrasi konusunda aydınlanma döneminin ilham verici yazarlarının içinde yer aldı. Bu başarısında hiç şüphesiz fikirlerini yaratıcı ve ikna edici üslubunun etkisi yadsınamaz. İngiltere de işçi haklarına yönelik eserleri Paine’nin sanayi devriminin öncü İngiltere’ye karşı işçi mücadelelerine katkıda bulunması da etkilidir. Çünkü onun halkın yönetime dâhil olma hakkını doğuştan elde ettiğine dair iddiaları o dönem etkili olan monarşi ve aristokrasi temelli rejimlerin sorgulanmasında da etkili olmuştur. Paine 18. yüzyılın transatlantik devrimcisidir. Aynı zamanda yaşadığı dönemde iki büyük devrimde rol alan tek Anglo-Amerikan kişidir (Lounissi, 2018:65).

Paine esasen Amerikan bağımsızlık serüvenini doğal haklar düşüncesine dayandıran radikal bir reformcu idi. Eserlerinde doğal haklar düşüncesini demokratik bir şekilde açıklamaya çalıştı. Ona göre sivil toplumun oluşumunu önceleyen bir doğa durumunda birey doğuştan getirdiği haklarıyla egemen güç konumunda idi. Yine bireylerin başkalarına zarar vermediği ölçüde istediğini yapma, istediğini düşünme,

düşündüklerini ifade etme ve istediği şeye inanma hakkına sahip olduğunu savundu. Paine doğa durumunda bazı bireylerin diğerlerine göre daha güçlü olduklarını ve doğa durumu haklarını daha baskın kullanabildiklerini de belirtti. Bu durumda bile güçlü bireylerin doğa güçlerinin bazı durumlarda doğal isteklerinin altında kaldığı durumların olabileceğine de dikkat çekmiştir. Böylece bireylerin üzerindeki bu sınırlamayla birlikte sosyalleşme ihtiyacının bireyin karşılıklı koruma ve yardım etme içgüdüleriyle toplumsal zemin oluşumunu sağladıklarını ifade etmiştir (Boller, 1977: 69). O bu görüşleriyle 18. Yüzyılda yaşadığı çağa yazdığı eserleriyle, politik fikirleri ve aktivist yönüyle ayak uydurmuş bir figürdür olarak akli her yönüyle ön plana çıkaran bir yaklaşıma sahip olmuştur ve akıl ile uzlaşmayan her şeyi reddetmiştir. Akli her alanda odağa alan Paine insan olma sorumluluğu ile cehalete savaş açmıştır. Paine her alanda bu kadar akla güvenmesinin sebebi ise onun gerçekleri çıkaracak tek güç olarak görmesinden kaynaklanmıştır (Yılmaz, 2020:110).

Paine'nin sıradan bir aydınlanma düşünürü ve devrimci olduğunu belirtmek büyük bir yanılgı olacaktır. Aydınlanma Dönemi gibi dünyayı derinden sarsan politik ve sosyal dönüşümlerin yaşandığı bir dönemde gerek Amerika'da gerek Fransa'da bireysel hak vurgusu yaparak cesur çıkışlar yapmıştır (Penniman, 1943:246). Ayrıca monarşik bir düzen içine doğup demokratik bir düzeni savunması ve cumhuriyet yönetiminde fırsat eşitliği, kanun önündeki eşitlik, politik eşitlikle dini özgürlüğün cumhuriyet yapısı içinde nasıl işleyeceğini anlayan bir politik olması da onun farkını ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra kilise –devlet ayrımını, köleliğin kaldırılmasını savunması, politik özgürlük ve doğal haklar gibi temel aydınlanma değerlerinin de ateşli savunuculuğu onun devrimci yönünün ortaya çıkarılmasında önemlidir (Fruhtman, 2000:254). Paine için devrim yalnızca radikal bir politik reform dönemi değil aynı zamanda sosyal finansal ve ekonomik unsurları içinde barındıran bir dönüşüm süreciydi (Loussini, 2018:67). Ayrıca sağduyunun gelişimi ve ulusal duyguların harekete geçirilmesi noktasında devrim fikrini önemli bulur.

Paine devrimi doğal bir seyrin sonucundaki dönüşüm noktası olarak gördü. Miadını doldurmuş yönetimlerin değişme serüveni, evrensel dönüşümdür. Bireylerin akılları sayesinde zihinlerine getirdiğini savunmak için Paine, doğaya başvurmuş, doğadaki terimleri argümanları için araç olarak kullanmıştır. Ayrıca bireylerin insan rasyonellikle yani mantığıyla tanrıyı kavradığı için yaşadığı çağın önemini, dünyanın

geçirdiği transformasyonlarla en son noktada aklın ışıltısına ulaşmasıyla ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Bu nedenle Amerika’da ve Fransa’da devrim ve dönüşüm dönemlerini tamamladıktan sonra akıl çağına ulaşmış olacaktı (Paine, 1945:998). Yine Paine göre insanlar birbirinin düşmanı değildir. Onları birbirine düşmanlaştırıp yapay dünyada yaşamalarını sağlayan tiranlıktır. Bu nedenle bu yapaylıktan kurtularak doğal yaşama geri dönülmesi gerekmektedir. Paine’nin Amerika’daki ve Fransa’daki devrim süreçlerinin başarılı olmasıyla İngiltere’de de aynı sürecin yaşanacağına dair beklenti içindedir. Sonuç olarak Paine bir devrimci olarak ne Bolşevik ne de jakobendi. Çünkü bu yapıları eski düzenin bir yansıması olarak görmekteydi. Bu nedenle de devrim fikri Paine için Amerikan ticareti ve demokrasisini klasik cumhuriyetçilik ve iyiliğe bağlılığı olarak Hristiyan kardeşliği mantığıyla anlamladığı bir durumdur (Paine, 1945:990).

Paine aydınlanma düşüncesinin gelecek ve ilerlemeye dair vaadinin peşindeydi. Bu nedenle Paine tarihi tiranlık, hurafe ve cehaletle dolu bir adaletsizlik kataloğu olarak değerlendirmekteydi. Dolayısıyla tarihsel kurumları insanlık adına acil kurutulması gereken bir yük olarak görmekteydi. Geçmiş karanlıkla özleştirdiği için Amerika’daki devrimi insanlık tarihini başlatan tarih olarak görür. Çünkü politik değerler söylem olmanın ötesine geçerek Amerika da yeni bir sosyal düzen yeni bir hükümet biçimi ortaya çıkmıştır. Ayrıca Paine’e göre devrim Amerikalıların zihinsel olarak onları geriye atan prangalarından kurtararak hurafelere ve yanlış algılara son vermiştir (Clark, 2018:350).

2.3.3. Paine ve Muarızları

2.3.3.1. Paine ve John Adams çekişmesi

Paine hiç şüphesiz Amerikan politik düşüncesine olumlu katkıları olan önemli bir politik figürdür. Paine Amerika’yı birliğe davet eden kıtasal bir vizyon yaratılmasını savunur. Ulusal bir yönetimde ikili bir meclis yapılmasını önererek fikirleriyle Amerika’yı şekillendirmiştir. Bu noktada John Adams Paine’nin Amerika’yı düşlediği yerde olmasını istemeyen ve onun düşüncelerini aşırı bulan bir kurucu liderdi. Adams Paine’in İngiliz hükümetinin gölgesini cumhuriyet ilkelerine dayalı bir yönetimle değiştirme fikirlerine şiddetle karşı çıktı. Paine ise inşa etme arzusunda olduğu cumhuriyetçi yapıya dönük görüşlerini açıkladığı kısa bir broşür

yazdı. Karşı argüman geliştiren Adams, Paine'in argümanlarına karşılık kendi argümanlarını ortaya koyduğu bir broşür yayınlamıştır. İki fikir adamının da bir yönetimde eşitlik temsil yönetimin rolü anayasanın konusu ve sivil huzursuzluk durumlarında neler yapılması gerektiğine dair fikirlerini beyan ettiği düşüncelerini ortaya koymuştur (Ferring, 2004:59). Paine'nin broşüründe ortaya koyduğu görüşleri bağımsızlık savaşının kışkırtıcısı olduğunu kabul etmişler ve bağımsızlık bildirgesindeki rolünü onaylamışlardır. Fakat Paine'nin yönetimin şekillenmesindeki ve anayasadaki konumu konusunda ortak bir duruş gösterememişlerdir. Adams ise Paine'nin vizyonunu dikkatlice analiz edip başta bağımsızlık sürecine inancını övmüş, sonra da onun görüşlerini kötü niyetli, fakir eğitimsiz ve çılgınlara hitap eden birinin görüşleri olduğu iddiası ile eleştirmiştir. Çünkü Adams, Paine'in teorisini bireysel zayıflıklar üzerine inşa ettiği iddia eder. Bu nedenle fikirlerini kabul etmediğini belirtmiş ve Paine ile dalga geçerek insanın zaaflarından yola çıkarak görüşlerini oluşturduğuna vurgu yapmış, onu zavallı olarak gördüğünü ifade etmiştir (Cotlar, 2011:89).

Paine ve Adams arasında farklılıklar Amerikan politik düşüncesine yönelik temel bir tartışmayı işaret eder. Amerikan toplumunun özünde var olan iyi bir yönetim ortaya çıkarma potansiyeli gücünün kötüye kullanılıp kullanılmayacağı, denge- güç mekanizmasının yönetim üzerindeki etkisi ve demokrasinin halk girişimlerine karşı cumhuriyet yönetim ilkesinin korumaya yeterli olup olmadığı konuları üzerindeki görüşlerin değerlendirilmesidir (Ferguson, 2000:468). Adams'ın bu konuya ilişkin görüşleri özellikle anayasaya konusunda Paine'nin görüşlerine göre daha çok kabul gördü. Özellikle federal bir cumhuriyetçi idareye olan çağrısı önemli görüldü (Ferring, 2004:113).

Paine'nin demokratik önerilerini çürütmek için İngiliz yönetiminin ve anayasasının temel özelliklerinin korunması gerektiğini iddia etti. Adams Paine'nin bağımsızlık söylemlerine ve onu korkutan bu kışkırtıcılığın yeni başkaldırıları yol gösterici olma tehlikesiydi. Ayrıca Adams'a göre *Sağduyu* broşüründe cumhuriyetçi yönetim konusunda belirleyici argümanlar kullansa da ulus ya da yönetim biçiminin nasıl biçimleneceğine dair bir belirsizlik vardır. Yine Adams, Paine'nin popüler egemenlik federalizm ve anayasa konusunda da yeterli argümanı olmadığı iddiasıyla fikirlerinin eksik ve ilkel olduğunu savunur. Paine'nin yalnızca *Sağduyu* eserini

odağına alarak yapılan bu değerlendirmeler onun insan hakları kitabındaki gözlemlerini hiçe saymak demektir. Çünkü Paine insan hakları eserinde Amerikan bağımsızlık sürecinin sadece bir kopuş olmadığını aynı zamanda bu dönemde yönetim ilkeleri ve uygulamalarının da görüldüğü bir dönem olduğunu da ifade etmiştir. Onun yanlış kışkırtıcı olduğuna yönelik eleştirilerini de boşa çıkarmıştır. Paine bağımsızlık savaşı sırasında Washington ordusunda görev yaparken ordu yönetimine ilişkin sorunları ilk elden gördü. Özellikle askerlere ödeme yapma, milisleri bir arada tutma ve malzeme tedariki konusunda ciddi sıkıntılar mevcuttu. Bu problemler için baştan milliyetçi çözümler geliştirmiştir. Paine, Washington ve Adams'ın başkanlık dönemlerine ortaya çıkan federalist politik gündemi Jefferson ve Madison gibi eleştirmiş ve cumhuriyetçi ilkeler adına durumu bir tehdit olarak görmüştür. Bu tartışmalar Paine'nin *Sağduyu* eseri bir anlamda federalist bakış açısının da Amerikan politik yaşamında etkin olmasını sağlamıştır. Çünkü onu kıta konferansı çağrısı ve kıta birlik şartları çerçevesi Washington ve Hamilton fikirlerini açıkça beyan etmesinden öncedir (Penniman, 1943:247).

Paine ve Adams'ın çekişmesinin nedenlerinden biri de Adams'ın görüşlerini öne çıkarmasından ve Paine ile bazı noktalarda görüşleri arasındaki uyumsuzlukları belirleyip, eleştirmesinden kaynaklanmıştır. Adams uyumsuz gördüğü Paine'nin görüşlerinin hem sağ hem sol cenah tarafından alıntılıyor olmasından rahatsızdı. Bu nedenle Adams kendi fikirlerini Paine'e göre daha tutarlı bulmuştur. Fakat Adams'ın bu tutumu Paine'nin görüşlerinin Amerika'nın İngiliz yönetiminde sonra nasıl bir yönetim şekliyle yönetilmesinin gerektiğini belirtmesinin etkisini gözden kaçırmasına neden oldu. Bu bağlamda Paine'nin fikirlerinin anlaşılıp yorumlanmasını yaşadığı çağdaki anakronizmlere neden olmuştur. Fakat bu anakronizmlere ve Adams'ın onları görmezden gelme ve reddetme tavrına rağmen Paine'in Amerikan politik zemininde gelişen demokratik toplumsal yapıya olumlu katkıları ve Amerika'da fikirlerinin kalıcı bir değere elde etmesi açıkça gözlemlenmektedir (Cohen, 1995:89).

Adams Paine'i *Akıl Çağı* eserinde dine saldırması yönüyle de eleştirdi. Kendini ciddi bir Hristiyan olarak tanımlayan Adams, Paine'nin dine saldırısını bilinçli olarak politik yaşamının ilerleyen dönemlerine ertelediğini ve söylediklerinin erdem ve bilgelik dini olarak gördüğü Hristiyanlığa karşı yapılmış cüretkâr küstahlık olduğunun altını çizmiştir (Clark, 2018:116).

Adams ile Paine anayasa konusunda da aynı fikirde değildi. Paine'e göre Amerika'da erdemli insanların bir araya gelerek bir anayasa oluşturma süreçleri çok anlamlıdır. Hatta bu durumun bütün herkese örnek olması gerektiğini ve demokratik anayasaların oluşturulması için her yerde erdemli insanların bir araya gelmesini gerektiğini savunmuştur. Adams Paine'nin evrensel bu çağrısını ürkütücü bulmuştur. Çünkü Adams'a göre demokrasi bu kadar genişletmek çoğunluğun tiranlığına neden olabilir ve Amerikan devrimini ilkelerini baltalayabilirdi. Demokrasinin bu kadar geniş tutulduğu ve dengelenmediği bir politik düzlemde Adams'a göre karmaşıklıklar çıkabilirdi. O nedenle Paine'nin fikirleri Amerika için Adams nezdinde fazla uygun değildi. Yine Adams ile Paine arasında anayasa da bir denge kontrol modelinin olup olması konusundaki fikirlerinde de itilaf mevcuttu. Adams'ın baştan beri savunduğu kontrol denge modelinin gerekliliğini, Paine toplumsal yapıda yasamanın kontrolü açısından kabul etmesine rağmen kontrol denge modelini benimsememiştir. Çünkü ona göre bu yaklaşım gelenekçilik ve İngiliz tarzı bir anlayışla uyumlu idi (Staloff, 2005:90).

Adams, Paine'in kışkırtıcı tavrından da şikâyetçi idi. Özellikle rütbe ve ayrıcalıklara saldırmasını ve yok etmeye çalışmasını sosyal düzeni ortadan kaldıracığı yönünde endişeliydi. Ayrıca Paine'nin savunduğu gibi demokrasinin ve cumhuriyetçi ilkelerinin tanımlı olmasının anarşi ve kaosa neden olabileceğine inanıyordu. Böyle bir yönetimin Paine için tiranlığın en kötü şekline dönüşebilme olasılığı yüksekti. Yine Adams Paine nin kontrolsüz popüler yönetim yapısının ve yasama organında aşırıya kaçan çoğunluk sorunun doğurabileceği sorunlara karşı da Paine'nin fikirlerinden korkuyordu. Hatta bu konuda Madison da Adams gibi düşünmekteydi. Jeferson ise bu konuda Paine'nin yanında idi. Ayrıca Adams, Paine'nin tek meclis savunuculuğu yapmasına da tepkiliydi. Paine yazdıklarıyla demokrasi vurgusundaki eşitlik anlayışıyla eyalet yönetimlerinde görülen meclis oligarşilerinin de yıkılabileceğine olan inancı artırsa da ekonomik krizler sonrası ulusal bankada düzenlemeler yapılacağı süreçte çoğunluğun tiranlığa dönüşmesi tehlikesini düşünmek ve meclis yapılanmasına ilişkin fikirlerini revize etmek zorunda kaldı (Kaye, 2000:114).

Paine aktivist olarak Fransa'da bulunduğunu dönemde ise İngiliz zihniyetinin yansımaları olarak gördüğü Adams ve Washington gibi isimlerin güçlü olduğu bir yapının Amerika'da etkin olmasından son derece rahatsız olduğunu söyleyecektir.

Adams onun için İngiliz anlayışına hayranlık duyan ve Amerika da bu yönetim anlayışına dayalı ilkeleri canlandırmaya çalışan biriydi. Onun vizyonu cumhuriyetçi yapılanmanın ve bireylerin değil, yasaların yönetimi olarak tanımlanmasına yol açtı. Bu büyük bir hata idi. Paine Fransa da bulunduğu dönemde Adams'ın vizyonun aksine cumhuriyet yapılanmasını demokratikleştirmek ve direnişçiler arasında birlik yaratmak için çalışmıştır. Adams ise Paine'nin yönetim için önerdiği bu plana karşı çıkmıştır. Yönetimin denge sistemi üzerine kurulması gerektiğini ifade etmiştir. Adams fikirleri nedeniyle Paine'e güvenmeyerek onu bir felaket tellalı, aptal ve ikiyüzlü olmakla suçlamıştır. Diğer Amerikalı kurucularda Paine'nin bu duruşu ve vizyonuna ilişkin Adams gibi düşünerek onu suçlayıp yakışsız ithamlarda bulundular. Özellikle Adams onu dinsizlik, çılgınlık hatta ahlaksızlık gibi ağır ithamlarda bulundu (Speak, 2013:123).

“Doğal olan doğrudur”⁴¹ önermesi onun felsefesinin karakterinde belirleyicidir. Hükümet yönetiminde hem sınırlandırılmış işlevlere sahip gerekli kötülük olarak görülen bir yapı olarak yaklaşırken, bir yandan da devlet güvencesi istihdam desteği fiyat kontrolü gelir vergisi ve dezavantajlı grupların desteklenmesi konusunda misyon yüklemesi devlet yönetiminin tanımlanması açısından farklı bir perspektif olarak görülür. Onun bu tavrı Adams tarafından eleştirilse de onu ne anarşist ne de sosyalist yapmaz çünkü onun teorisinde bir tarafı yüceltip bir tarafı alçaltma yoktur. Adams'ın eleştirdiği gibi Paine demokrasiye dair argümanlarının popüler bir yönünün olması onun fikirlerini değersizleştirmez (Larkin, 2005:76).

2.3.3.2. Paine ve Edmund Burke çekişmesi

Aydınlanma çağının en etkileyici tartışması Edmund Burke ve Paine arasında gerçekleşti. Burke İngiliz anayasasının en sadık savunucularından muhafazakâr bir düşünürdü. Paine ise monarşi karşıtı adalet, barış ve özgürlük yanlısı bir radikal aktivistti. Bu iki düşünür hem aktivist hem de fikir adamı konumundaydı. Ayrıca ilkeleri olan ve teorilerine sıkı sıkıya bağlı olan figürlerdi. Birbirleriyle tanışıklığı bulunan bu iki isim Fransız devrimine dair yürüttükleri tartışmadaki teorik düşmanlık oldukça belirgindi. İki ismin görüşlerindeki farklılık politik alanda halk

⁴¹ Stoa Etiği Önermesi

demokrasisinin aristokratik gelenek kuşatması yaşayacağını belirten ilk tartışma olarak aydınlanma tarihine geçmişti. Aslında bu anlaşmazlık temelde yeni dünyadaki sömürgeciliği ve Fransa'daki eski düzenin kaldırılmasında yaşananlara ilişkindi. Devrime ilişkin iki fikir adamının siyasi konumu belirlendi. Bu iki isimden Paine Amerika ve Fransa devrimlerinin öğelerinden olan akıl, eşitlik, adalet ile insan haklarından yana olurken Burke düzenin muhafazasından yana idi. Bu gerçekleştirilen ideolojik tartışmalar doğa, toplum politika, akıl, insan hakları özgürlük ve tarih gibi konular üzerinden olmuştur. Paine, Burke ile olan tartışmasında farklı argümanları kullanarak politik yaşamda geçmişin otoritesi hakkında anlaşmazlıkların gelenek ve ilerleme arasındaki gerilimden çok daha fazlası olduğunu göstermiştir. Ayrıca Burke ve Paine'nin tartışmasındaki ilerici ve muhafazakâr çizgi liberal toplum anlayışını iki farklı vizyon ile bölmüştür. Paine bu noktada dönüştürücülükten yana tavır alırken Burke tekrarlayıcı bir vizyona sahipti (Clark, 2018:234). Paine Locke'a yakın bir duruşu varken, Burke kendi deneyim ve düşünceleriyle şekillendirdiği bir vizyon öne sürmüştü.

Paine ile Burke Fransız devrim üzerinden yürüttükleri bu tartışma öncesinde Paine 1787- 1791 yıllarında Fransa'da Londra ve Paris'teki topluluklarla etkileşim halinde bulundu. Paine bu dönemde devrimi yalnızca yönlendirilmiş ve fikirlerini düzenli bir şekilde bir araya getireceği insan hakları kitabını yazmak için malzeme toplamıştır. Fransız devrimine ilk teorik katkısı ise insan hakları eserinin ilk bölümü olmuştur. Eserde ana tartışma politik modernizmin nasıl gerçekleştirilebileceğidir. Bu eseri bir anlamda Burke'un fikirlerini manipüle edip sözlü çekişmeyi kazandığı bir durumu yürütmede kullanmıştır. Paine Burke ile olan tartışmasında onun temel önermesi olarak gördüğü şeye odaklanmadan Locke'un önermeleri üzerinden cevap üretmiştir (Mazlish, 1958:25).

Burke Paine ile karşı karşıya gelmeden önce Fransız devrimini sorgulayan eserler yazdı. Devrim Fransızlar için tek çare miydi? Peki, böyle bir devrim İngiltere de nelere mal olurdu? Ona göre Fransız devrimi İngiltere'nin önlemesi gereken bir durumdu. Çünkü Burke isyan düşüncesinin caiz olmadığına inanlardandı. Ona göre halk yüzyıllardır devam eden devlet düzenine ve geleneğine saygı duyulmalıydı. Paine devrimde her anlamda karşı idi. Ona göre Fransız devrimi Fransız aristokrasisinin yozlaşmış yapısı ile yarattığı toplumsal eşitsizlikler ve ekonomik sorunlar neticesinde

zaruri idi. Paine ise yozlaşmış ve bir düzende bireylerin konumunu ve özgürlüklerini koruması için yasal bir yol kalmadığı durumda devrimi zorunlu görüyordu. Fransa’da da bireyler için kurtuluşu konusunda devrimi tek çare olarak gördüğünden bireyleri devrim için yöneltmeye çalıştı. Burke, Paine’in bu yöneltmesinden ve aydınlanma çağının etkisinden çekinerek Fransa da gerçekleşecek bir devrimin İngiltere’ye sıçrama tehlikesinden son derece korkuyordu. Burke endişelerinde haksız değildi. Paine ise Fransız ve Amerikan devrimlerini teorik ve politik olarak birbiri ile ilişkilendirerek devrim düşüncesinin İngiltere’ye de sıçrayacağını ümit ediyordu. Özellikle *İnsan Hakları* eserinin ikinci bölümünü de bu amaçla yazmıştı. Paine bireylerin yaşamlarına dair bilime ve akla dayalı bir şekilde sorumluluklarını alabileceğini, bireyin yapabileceklerini sınırlayan ve onun iradesini etkileyen her şeye karşı çıkmıştır. Özellikle otoriter rejimler bireyin iradesine en büyük düşmanlarından biridir. Onun en büyük hedefi bu manada bireyi özgür kılmak ve otoriteyi sınırlandırmaktı (Assis, 2017:98).

Burke, Paine’i devrim kışkırtıcılığı nedeniyle eleştirir. Çünkü devrimciler Paine’nin savunduğu gibi ilerlemeyi teşvik eden kıvılcımlar değil halkların nesiller boyu kuruluşa için çaba harcadığı politik kurumları yok etmeye çalışan bir süreçtir. Ayrıca eski düzeni savunucusu olan Burke toplumun önceki nesillerin yönetimde gerçekleştirdiği sözleşmenin tüm nesiller için geçerli olduğunu ve yönetim yetkisinin elinde tutan kralın ya da monarkın tanrının yeryüzündeki gölgesi olduğundan onun iradesine halkın, kralın da tebaasına saygı göstermesi gerektiğini de belirtti. Paine ise Burke’ü haklar konusunda kısır bir bakış açısına sahip olmakla suçladı. Çünkü ona göre haklarla yaratılışın yani bireyin kökeni aynı bu nedenle hiç kimse diğerinin üzerinde sarsılmaz bir otorite ya da güce sahip değil. Bu söylemlerini de Locke’un doğa durum tasviri yaptığı “hiç kimse diğerinden fazla sahip olmadığı bir eşitlik durumdadır” sözlerine atıf yaparak güçlendirdi. Burke ise devlet geleneğine önem verdiği için hala devlet erkânında geleneksel kuralların korunmasından yana idi. Paine, Burke karşı çıkıyordu. Önceki nesillerin oluşturduğu kuralların çağın gereklerine uymadığı durumlarda değiştirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Çünkü gelişimler ışığında değişim zaruriyet gösterebilirdi. Bu nedenle bir neslin yaşam şartlarına başka bir nesil mahkûm edilmemeliydi. Fakat Burke devrim yerine politik kurumları eksikliklerini gidermekten yana tavrı almanın devrime tercih edilmesi gereken bir

durum olduğunu ısrarla beyan etti. Paine ise Burke'un bu ısrarına şiddetle karşı çıktı. Çünkü Paine halkın bu kurumlar oluşturulurken seçme haklarının olmadığını düşünüyordu. Bu nedenle de kuruluşundan kaynaklanan sorunların olduğunu vurgulayarak ilerleme ve gelişim çağrısında bulunuyordu. Hatta Paine geri dönülemeyeceğini fakat geriye dönülebilir olsa doğal hakların ve yaratılıştaki eşitsizlik durumuna gidilerek bütün problemlerin ortadan kalkacağını gözlemlenebileceğini iddia etti. Burke'u de bu bağlamda monarşi ve aristokrasi gibi kalıtsal rejimlerin kötülüklerini korumak için böyle kılıflar bulmasını da yozlaşmışlığın kabulü ve savunucusu olmakla suçlamıştır. Çünkü Paine için Burke'un bireysel ahlaksızlık, kölelik, monarşi ve aristokratik rejimlerini mantıksal olarak eleştirmek yerine onları savunması bir anlamda bu kötü rejimlerin ayakta kalma çabasına katkı sunmaktı. Paine bu bağlamda kötü rejimlerin ayakta kalmak için Burke'u kullandıklarını ve kötülüklerinin ve varlıklarının devam etmesi bu tür maşalara ihtiyaç duyduklarını söylemiştir. Burke bu suçlamaları kabul etmemiş ve Paine'nin bir çığırtkan olduğunu düzen yıkıcı olarak bireylerin yaşamlarının kötüleşeceğini göremeyen, öngörüsüz biri olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Burke monarşi ve geleneğin savunucusu olarak bu çalkantılı dönemin geçeceğini ve düzenin kendini yeniden inşa ederek dini, idari ve yönetsel geleneklerin kazanacağını iddia etti. Paine, Burke'un bu söylemine o Fransız devrimi sürecinde "papanın gücünün Bastille de yıkıldığını görünce üzülecek" diyerek cevap vermiş ve tacın gücünü dine dayandırması geleneğine dokundurma yapmıştır (Assis, 2017:117).

2.3.4. Paine'nin Düşüncelerinin Etkisi

Paine'nin fikirleri dünya üzerinde bulunan sömürgeci, monarşik ve aristokratik güç odaklarına karşı bir mücadele tavrı gösteren, adil ve bireysel hakların korunduğu bir düzen isteyen liberal demokrat herkese ilham olmuştur. Onun görüşleri ve çözüm önerileri ile sadece yönetimlerin içeriklerinin anlaşılmasını değil aynı zamanda aristokratik ve monarşik yapıların ortaya çıkardığı adaletsiz yapının halk nezdinde fark edilmesini sağlamıştır (Penniman, 1943:260).

Paine'nin yönetimin ve yöneticilerin tavrını tartışmaya açmaktaki niyeti ise kalıtsal ve geleneksel yöntemlere dayanan monarşinin mi yoksa halk idaresine dayanan cumhuriyetin mi daha iyi olduğunu gösterebilmektir. Paine cumhuriyetçi bir

hükümet sistemini savunurken cumhuriyetçi mantığı ve sistemin sahip olduğu potansiyel özelliklere dikkat çekmiştir. Ayrıca cumhuriyetçi sistemin sosyal adaletsizlik, vergilendirme ve yeniden bölüşüm gibi eşitsizlikçi bir durum ortaya çıkaran konulara ilişkin çözümler getirebileceği inancı sistemi desteklemesinde etkili oldu. Onun doğal haklara olan inancı da onun kalıtsal halifelik olarak gördüğü monarşi hakkında eleştiri getirmesine oluşum sağladı (Paine, 1945:368).

Paine'in görüşleri haklar ve demokrasiyi barındıran fikirler olarak onun politik alana yaptığı önemli katkılardan biri olarak görülmektedir. Yine doğal haklar vurgusu ve herkese asgari geçim hakkı tanıyan görüşleriyle hakların eşit olduğunda ısrarcı oldu. Onun ısrarı erkek ve kadınların hak ettikleri onurlu yaşamı elde edebileceklerine yönelik inancı arttırdı (Yılmaz, 2019:107). Paine adaletten ve savunduklarından vazgeçmemiş dezavantajlı grupların haklarını savunmaktan yılmamıştır. Özellikle kölelik eleştirisi John Brown gibi önemli bir kölelik karşıtı isme ilham olmuştur. Yine kölelik konusunda onun argümanları Haiti cumhuriyetçileri tarafından baskıcı din adamlarının karşısına, kölelik karşıtı eylemlerde ve hapsedilmiş devrimciler için anma törenlerinde kullanılmıştır. Bireysel ve toplumsal analizleriyle kadının toplumdaki konumunu güçlendiren beyanları ile birey hakları vurgusu Paine'nin feminist yazar Frances Wright da etkilemiştir (Kaye:2000, 145).

Amerika'da "The Great agnostic" lakaplı Robert G. Ingersoll Paine'nin Amerikan politik yaşamındaki rolüne vurgu yapmış ve Paine'in ne tanrının varlığının ne de yokluğunun kanıtlanabileceğine dair agnosizminden etkilenmiştir. Ayrıca Paine'nin Amerika'da Jefferson için demokrasi hareketi güvenli insan hakları vurgusuyla adalet dağıtıcılığı yaptığının altını çizmiştir. Paine fikirleriyle B. Franklin'de etkilemiş her ikisi de hemen hemen her platformda demokrasi, özgürlük ve eşitlikten yana tavır almıştır. (Burchell:2009, 97) Ayrıca O Franklin'in Societe Amis Des Noirs ile olan bağlantısı sebepleriyle Claviere ve Brissot ile irtibata geçmiş ve ılımlı ekonomik yapı rütbe ve ayrıcalıkların kaldırılması ile cumhuriyetçi politik zemin gibi konuların Avrupa genelinde yayılması için çağrıda bulunmasını yöneltmiştir (Ingersoll, 2021:78, 93).

Paine'nin özgür düşünmeye vurgusu reformcuları ve radikalleri de etkiledi. Paine politik ve sosyal pratik önerileri de dünya genelindeki ileri hareketlere yön verdi.

O İngiltere'deki sanayileşme döneminin farkındalığıyla insan hakları ve istihdama dair vurgusuyla İngiltere'deki çardist işçi sınıfının örgütlenmesine de ilham oldu (Köktaş, 2019:1115). İngiltere'deki reformist hareketler Afrika ve Asya'daki sömürge karşıtı bağımsızlık hareketine ve Amerika'daki kölelik karşıtı hareketlerin tetikleyicisi oldu. Ayrıca Fransız ve Amerikan devrimleri gibi dünya tarihini derinden etkileyen iki sürecin içinde aktif rol alan Paine aydınlanma siyasetini şekillendiren isimlerden biri de olmuştur. Özellikle rasyonel bir yönetimin nasıl oluşacağına ilişkin görüşleri hala önemlidir.

Reformist yasalar konusunda İngiliz reformistlerinden Paine'nin etkilediği isim George Julian Harney'dir. Harney ve arkadaşları işçi sınıfının ücret ve çalışma koşullarına dair fikirlerini ortaya koydukları *Doğu Londra Demokratik Birliği* manifestosundaki argümanlarında Paine'nin ilkelerinden esinlenmişlerdir. Ayrıca onun işçiler üzerine fikirleri işçi sınıfının kökenine ilişkin olmaktan ziyade ekonomik haklarını savunmak üzerine kurulu olduğu için sonradan sosyalist düşünürlere ve politik ekonomistlere ilham vermiştir. Bu argümanlar 19. Yüzyıla geldiğinde yeniden keşfedilerek popülerliği artmıştır. Walt Whitman ve Eugene v Debs tarafından Paine'nin işçi hakları ve sosyal yaşama dair argümanları yeniden keşfedildi. B. P. Thomson ise Paine'nin dünyayı değiştirmeye olan inancını ve pratik önerilerini, insan haklarına ilişkin görüşlerinden faydalanmıştır. Ayrıca Thompson, Paine ve Burke tartışmasını analiz ederek bu fikir çatışmasının İngiliz reformistlerle eylemciler arasındaki ilişkinin şekillenmesindeki rolünü açıklamaya çalışmıştır. İrlandalı bir gazeteci olan James Bronterre de onun özel mülkiyet konusundaki çekincelerini ifade ettiği *Tarımsal Adalet* kitabındaki argümanlarına başvurmuştur (Solinger, 2010:596).

William Cobbett ise onun monarşi karşıtı fikirlerinden etkilenecek, monarşiye olan sadakatini terk etmiş ve onun görüşlerine destek vermiştir. Cobbett'e göre Paine deneyimi ihmal etmeyen ve olayları en iyi şekilde tahlil etmesini bilen bir politik figür olduğu ifade edilmelidir. O sadece karşılaştığı sorunlara karşı pratik çözümler sunan bir yazar değildi. Aynı zamanda siyasetin diline teoride yeni kavramlar da ekledi. Bu bağlamda o haklar teorisini, ilkelerinin evrensel bir yönü olduğunu gördüğü için bireysel haklar konusunda sofistike de olsa bir haklar teorisini oluşumuna kaynaklık etmiştir. Yine o politik gelişim sürecinde katılım esaslı bir konumda olduğundan

tartışma ve müzakere araçlarını da etkisini vurgulayarak demokratik ilkelerin gelişimine destek olmuştur (Cobbett, 1918:99).

Benjamin Rush ve Sam Adams gibi isimlere göre Paine herkesin iddia ettiği ya da savunduğu şeyleri başka bir perspektiften bakarak yorumlamayı ya da savunmayı tercih etti. Herkesin gittiği yoldan gitmeyerek farkını ortaya koyan Paine'nin tanınmış bir isim haline gelmesini de 'tersten kahraman' oldu sözleriyle ifade etmişlerdir. Özellikle dini argümanlarına dikkat çeken bu yazarlar Paine nin argümanlarını herkesin üzerine kurduğu dini argümanların üzerinde koymayışının nedeni, onun dini argümanların güvenilirliğine olan şüphesine dayanmaktadırlar (Rush, 1791:146).

Hittense göre ise Paine bağımsızlık savunucusuydu. Onu diğerlerinden farklı ve önemli kılan Washington gibi bir isme bağımsızlığı düşünme cesareti göstermeyi öğretilmesidir. Yine Hittense göre Paine'in politik vizyonundaki fark yönetim ile toplum arasındaki bir ayrım yapmasından kaynaklanıyordu. Bu iki konu Hittense derinden etkilemiş ve Paine yüceltmesine sebep olmuştur (Hittense, 150).

Chery Hudson'a göre de Paine bireylerin özünde iyi olduğuna inanarak onlara güveniyordu. Bu nedenle bireyleri toplumun ve daha demokratik ve ilerici bir dünyanın mümkün olduğuna inanmaya teşvik etti. Bu teşvik barışçıl bir düzen için çok önemli bir notada idi. Huson bu nedenle Paine bu çağrısından olumlu yönde etkilenmiştir (Hudson, 2009:35).

Ximens te Paine'nin İngiltere'deki reformist fikir adamlarını etkisi altına almasından etkilenmiştir. Bu konu üzerine çalışan Ximens te Paine'nin İngiltere'deki radikalleri derinden etkilediğine dair kanıtları 1777 yılında yayınladığı bir dizi makale serisinde ele almıştır. Çalışmasını ortaya çıkarırken konuyla alakalı ulaştığı kaynaklardan Paine ye hayranlık duymuştur (Ximens, 1777:28).

Cobbettin ise Paine'nin düşüncelerinden bazı düşüncelerinden yararlanıp bazılarını dışlamıştır. Özellikle radikaller onun fikirlerini bütünüyle ele almaktan ziyade işine yarayanları almayı tercih etti ve aynı zamanda sadık monarşi savunucuları da reformcu Paine'nin monarşi kalıtsal yönetimlere dair fikirlerini dışladı. Bu konu da ilk örnek ise Charlie olmuştur. Paine'e bağlılığını ifade eden Charlie bazı noktalarda fikir ayrımına düşse de genel olarak onun görüşlerini benimsemiş ve kendine yakın gelmeyen fikirlerini dışlamıştır (Cobbett, 1819:59).

Foner ise Paine’yi Amerika’daki sosyal ve politik gelişim sürecine dâhil ederek radikal bir düşünür olarak görmüştür. Ayrıca onun argümanlarını yeniden gündeme getirerek politik felsefe için önemini vurgulamıştır. Foner Paine’nin bağımsızlık diliyle radikal grupların kullandığı kelime dağarcığına olumlu katkı sunduğunu iddia etmiştir (Foner, 2004:86).

Aldridge’de bilgili bir isim olarak Paine’nin Amerikan düşüncesindeki etkilerini tanımlamıştır. Onun çalışmaları 20. Yüzyılda Paine’nin düşüncelerinin üzerindeki tozun kaldırılmasına neden olmuştur. David Wilson ise Paine’nin düşüncesini, öğrencisi Cobbett ile karşılaştırmalı bir analizle ele aldı. Böylece karşılaştırmalı bir analiz ikili arasındaki bağlantı ve jenerasyon etkisinin gözlemlenmesi gerçekleştirdi (Aldridge, 2012:59).

Gregory Claeys ise Paine’nin insan hakları düşüncesine odaklandı. Ayrıca Gregory Paine nin politika ile teoloji arasında görünmeyen o gerçek bağlantıları açığa çıkaran ilk yazar olarak gördüğünü ifade ederek onun dini açıdan da incelemiştir (Claeys, 2018:321). Fruchtman ise 18 yy. tarihçilerinin Paine fikirlerini radikalizm ile ilişkilendiremedikleri noktaları bulmak için uğraştı.

William Carpenter 1800lü yılların ortalarında onu kâğıt para hakkındaki görüşlerini öne çıkararak George Holyoake haklar savunuculuğuna ilişkin görüşlerini ön plana alarak Yinton, ise onun İşçi haklarına ilişkin fikirlerini vurgulayarak onun yeniden gündeme gelmesini sağlayan isimlerdir. 1980lerde tarihçilerden Hawke’ın onun hakkındaki yazıları onun fikirlerinin yeniden popüler olmasını sağlarken onun politik felsefe için ne kadar değerli olduğu bir kez daha açığa çıkarılmıştır (Carpenter, 2016:67).

Günümüzde ise yerel düzeyde Brezilya da Paine nin hükümet bütçesini ölçeklendirme önerisi ve katılımcı demokrasi modeli uygulanmış, katılımcılığın arttığı ve ekonomik verilerin olumlu yönde geliştiği gözlemlenmiştir. Ayrıca ABD başkanlarından Barak Obama da Paine’nin insan hakları eserinin günümüzde hala geçerliliğini koruduğuna vurgu yapmış ve hem Neo-liberaller hem de katılımcı demokrasi savunucularına hala ilham olduğunun altını çizmiştir (Şakir, 2016:10).

2.4. PAINE'DE DOĞA DURUMU, DOĞAL HAKLAR VE ÖZGÜRLÜK

Paine'nin Amerikan bağımsızlık savaşında kullandığı argümanlardan en önemlisi İngiltere'nin bir ada devleti olarak ondan kat ve kat büyük bir toprak parçasına sahip Amerika'yı idare etmesinin yanlış olduğudur. Amerikalıların ana vatanın İngiltere olduğu tezini reddetmiştir (Claeys, 2018:327). Bu düşüncelerini temellendirirken Paine doğanın kendine has kuralları olduğuna inanmaktaydı. Bu durumu doğal haklar yasasına olan inancıyla bağdaştırarak *Sağduyu* kitabında Amerikan bağımsızlık sürecinin devletin gelişim sürecine uygun göstererek bağımsızlık sürecini desteklemek için argümanlar yaratmıştır (Köktaş, 2019:1099).

2.4.1. Doğa Durumu: Özgürlük mü? Tutsaklık mı?

Paine doğa durumundan medeniyete geçiş dönemini bireylerin rızaya dayalı olması gerektiğini vurgulayarak anlatır. Bireyler doğa durumundaki haklarını teminat altına almak için egemenlik hakkından gönüllü olarak feragat ederek yönetime devretmiştir. Bu döneme ilk günah metaforuyla atıfta bulunan Paine yönetimin ortaya çıktığı süreci insanların masumiyetini yitirdiği bir anın yansıması olarak kabul etmiştir. Ayrıca modernleşmeye geçiş ile sahip olduğu bazı şeyleri yitiren birey sahip olduklarından kalanları korumak adına devleti zorunlu görmüştür. Böylece Paine bireyin iki kötünden en az kötü olanı seçmek zorunda kaldığını ve devletsiz bir toplumda oluşabilecek kaos karşılığında devletin zorunlu kötülüğü tercih etmek zorunda kaldığını ifade etmiştir.

2.4.1.1. Doğa durumundan çıkış

Paine medenileşmeyle birlikte doğa durumunda elde ettiği hakkını kaybeden bireyin tekrar doğa durumuna dönme şansı olmadığından hak kaybına uğradığı düşüncesindedir. Paine bu noktada bireylerin medeni, yasama ve doğa durumundan haklarının teminat alındığı ve daha iyi bir yaşam şartlarına sahip olduğu bir düzen hevesiyle medeni yaşama geçerken oluşan hak kaybının tazmin gerektireceğini savunur. Doğal dönemden medeni yaşama geçiş döneminde bireylerin doğal yaşamda erdemli bir yaşam sürdüğü döneme ait olan erdemli davranma içgüdüsünü medeniyet geçişle yitirdiğini ve çıkarları doğrultusunda hareket eden bir varlığa dönüştüğünü belirtir. Doğa durumunda bireyin konumundan bahseden Paine doğa durumunda bireyin vücut bütünlüğü tehlikeye girdiği anda kendini savunma hakkı bulunulduğunu

savunmuştur. Ayrıca medeniyete geçişle birlikte bireyi tehlikeye düşürmeyen durumlarda bireyin saldırgan olmaması gerektiğini de belirtir. Doğal hukuktan medeniyete geçişte güvenliğini sağlama hakkını otoriteye devreder ve yönetim onun adına korur böylece sivil toplumda yaşamayı tercih eden birey tercihi adına doğal haklarını kolektif güvenliği için devretmek zorunda kalacaktır. Aynı zamanda toplumsal yaşam ve avantajlarından yararlanmak için egemenlik haklarının bir kısmından feragat etmek zorundadır. Böylece erken bir dönemde diğer sözleşmeciler gibi bireyin doğal yaşamdaki bütün hak ve özgürlüklerini medeni yaşamasının mümkün olmadığını ve birtakım avantajlardan yararlanmak için bazı tavizler verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Paine medeni yaşamdan tekrar doğa durumuna geçişin mümkün olmayacağını farkında olduğundan onu ilgilendiren en önemli şey bireysel hak ve özgürlüklerin korunması ve bireyin kendi seçtiği bir hükümetin yönetiminde olmasıdır. Paine bireyin haklarını koruyan ve onun seçtiği bir yönetimin varlığının olduğu bir politik düzlemde bireysel gelişim açısından kişisel yeterlilik haklarının önemine vurgu yapar bu haklar din, ifade, eğitim, düşünce özgürlüğü gibi fıkri hakları ifade eder (Paine, 2008:56).

Paine birey için en temel hak olarak gördüğü bireysel haklar ile idari yönetim anlayışının bağdaştırmaya çalışır. Amacı bireyin haklarını teminat altına alan bir yönetim yapısını oluşturabilmektir. Bu nedenle devletin kökenine ilişkin yaklaşımlarını bir varsayımdan yola çıkarak açıklamaya çalışmıştır. Ona göre idari bir yapının olmadığı ve bireylerin var olduğu bir dönemin bir başlangıç olarak kabul edilmesi zorunlu idi. Bu dönemi doğa durumu kurgusuyla betimleyen Paine süreci bireylerin doğal haklara doğuştan sahip olduğu bir eşitlik dönemi olarak görür. O dönemde bireylerin iyi doğasına uygun bir şekilde erdemli bir yaşam sürdüğünü ve bu dönemde bireylerin isteklerinin farklılaştığını ve farklılaşmaya dönük ihtiyaçlarında arttığını belirtmiştir. Bireylerin sayısı ve ihtiyaçları artarken artık toplumsal ihtiyaçların karşılanması için bireyler üretim yapmak zorunda kalmıştır. Özellikle tarımsal gelişim sağlanması sivil toplumun ve mülkiyet kavramının oluşum sürecini desteklemiştir. Bu noktada mülkiyet kavramının ortaya çıkışı Paine göre toplumsal sorunların ve kötülüklerin başlangıcını oluşturan bir durumdur. Çünkü özel mülkiyetin ortaya çıkışı bireyleri doğa durumunda sahip olduğu insanlık doğal mirası olarak görülen yeryüzünden faydalanma durumu hakkını elinden alınmasını sağlamıştır (Boller, 1977:68).

Paine bu hak kaybı karşısında eğer medeni duruma geçilmeseydi bireyler için doğa durumunun en iyi insan hakları bildirgesinin sağlayacağı bir durum olacağını iddia etmiştir. Paine medeniye geçişi bazı yönlerden hak kaybı olarak görse de medeniyetin bireyin en acil ve en bariz ihtiyaçlarının giderilmesini sağladığını kabul etmiştir. Fakat Paine ihtiyaç yoğunluğunun doğal ahlakı zayıflattığı görüşünde de ısrarcı olmuştur. Paine deneyimlerinden politik ve ahlaki ilerlemenin insan niyetleriyle örtüştüğünü fark ederek medeni durumu teorinin pratiğe üstünlüğü olarak görmüş ve zihnimizin doğaya karşı yarattığı zafer olarak nitelemiştir. Paine doğa durumundan medeniyete geçişte Locke’a atıf yaparak bir insanın doğa durumdan medeniyete daha kötü duruma düşmek ya da daha az hakka sahip olmak için geçmediğinde altını çizmiştir. Bu nedenle devletin gerekli kötülük olduğunu bir kez daha belirtmiştir. Onun bu yaklaşımı doğallığın medeniyete dönüşümünü tanımlayan sosyal sözleşme teorisinin özünü oluşturmuştur (Vincent, 2005:87).

Doğal yönetim yalnızca hukuksal düzenlemeler ile toplumsal yapıyı bağdaştırmakla kalmaz aynı zamanda sosyal bir yaşamı karşılık ihtiyaçları karşılamayı ve en önemlisi doğal hakları korumak için tasarlanmış bir yapıdır. Medeniyet kavramı ise Paine tarafından güçlü bir toplum yapısı ya da toplumsal sevgi düzenini içinde içgüdüsel arzularla özleştirilmiştir. Aynı zamanda medeniyet reel dini duygular ve ahlakla uzlaştırılarak da pekiştirilirdi. Fakat medeniyetin ortak arzularla kaynakların adaletsiz dağılımına dayanan bir yapısına dikkat çekti. Bu nedenle karşılıklı yardım gereğine dayanan bir yönüne vurgu yapılmıştır. Bu durum onun fikirlerindeki ticaret ilişkisiyle yakından ilintilidir. Karşılıklı yardım ve sosyallik durumu medeniyet durumu için uluslararası ilişkilerin de düzenlenmesini gerektiriyordu. Uluslararası ilişkilerin temelindeki karışıklık ise medeniyet ile birlikte monarşi ve aristokrasi sistemlerinin bir ürünüydü. Bu nedenle sosyal ilişkiler geliştirmek ve uluslararası ilişkilerdeki doğallığı korumak adına ticaret geliştirilmeliydi. Çünkü uluslararası uyumlu bir ticari düzene bağlı cumhuriyette ancak mülkiyet hakkından dolayı yoksulluğa düşmüşlerin mali olarak desteklediği durumda ahlaki kabul edilebilirdi (Claeys, 1989:215).

Paine doğa ile sivil durum arasında ayırım yapılarak sözleşme fikrini açıklamasında doğal durumu olarak tanımlamaya çalıştığı, *Sağduyu* eserinde Amerika’da kolonilerin ilk ortaya çıkışını anlatır. Bu betimlemede iki tane doğa

durumu mevcutmuş gibi bir algı ortaya çıkar. İlk durumda toplulukların bulunduğu doğal bir özgürlük hali mevcutken ikinci durumda bireylerin karşılıklı olarak faydacı bir yaklaşımla özgürlük halini bilinçli olarak terk ettikleri bir durum söz konusudur. İkinci durumda Paine toplum sözleşmecilerinden farklılaşarak yöneten –yönetilen ayrımının olduğu bir durum algısından bahsetmiştir. Ona göre bireyler ihtiyaçlarını karşılamak yalnızlık duygularını gidermek konforlu yaşamak ve en önemlisi mutlu olmak için bir toplumsallaşma gereği duyarlar. Bu noktada Paine'nin ikinci durumda devletsiz bir toplumda düzenin nasıl korunacağına ilişkin bir sorunun bireylerdeki adalet ve ahlak duygusuyla çözümleneceğini düşünmektedir. Paine'nin özgünlüğü doğal özgürlük ve doğal olmayan özgürlük durumunu iki ayrı şekilde tanımlaması ve devlet olmadan varlığını sürdüren toplumsal oluşumlardan bahsetmesidir. Ayrıca toplumsallaşmanın yönetimin doğal bir sonucu olarak değil de nedeni olarak görmesi de Paine nin fikirlerini sözleşmecilerden farklı kılan noktalardandır (Murteza, 2023:203).

Paine'nin rıza ve veraset ayrımı yapması ise onu sözleşmecilere yaklaştırmıştır. Ona göre sözleşme bireylerin ortak rızasıyla temellendirilmiş eşit bir düzlemde yatay bir ilişki biçiminde olmalıdır. Paine dikey bir sözleşmenin ancak tanrıya bireyler arasında olabileceğini kabul ettiğinden monarşi ve kilise egemenliğine dayalı yönetim biçimlerini dikey sözleşme olarak niteleyip reddetmiştir. Ona göre tanrı ile bireyler arasında yeryüzünde herhangi bir yönetim biçimi ortaya çıkmadan önce aracısız bir şekilde dikey sözleşme yapıldı ve olabilecek tek dikey sözleşme örneği o idi. Bundan sonra yapılacak her sözleşme eşitler arasında olduğundan yatay sözleşme özelliği görülecektir. Paine dikey sözleşme ile aslında din işlerinde hükümetin müdahil olmaması için din alanını özelleştirmiştir. Bu manada kiliselerin ortadan kaldırılmasını talep ederken, din –devlet işlerini birbirinden ayıran seküler bir tavır içinde olmuştur. Paine'nin seküler tavrı ilk etap toplum sözleşmesinde dikey sözleşme olarak betimlediği yaratıcı birey arasındaki sözleşmede bireylerin eşit olduğu düşüncesinden hareketle ayrıcalıkları reddetmesiyle ortaya çıkar. Ayrıca doğal eşitsizlik durumunun dini öğeler ve asalet üzerinden temellendirilmesini de saçmalık olarak değerlendirir (Murteza, 2023:207). Özellikle bireylerin eşit olduğu fikrini düşüncelerinin odağına yerleştiren Paine sivil toplumda görülen doğal eşitsizlik durumu olarak gördüğü bir bireyin diğeri üzerinde hâkim olmaya çalışmasını kabul edilemez bulur. Ayrıca kurum

ve dine bağılı olmadan erdemli olunabileceğine dair bir tespiti olan Paine, politik alanda da erdemin bir sınıfa bağılı olmayacağını belirtmiştir. Bu yönüyle Paine'nin fikirlerini doğal ve modern bir sentez ile oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Paine doğal hukuka dair bu yaklaşımlarının göz ardı edilmesi ise dönem konjonktürü ile açıklanmıştır. O dönemdeki politik düzlemin radikal söylemlere karşı daha muhafazakâr bir duruşu desteklemesi Paine'nin gölgede kalmasını sağlamıştır (Lynch, 1999:180).

Paine'nin doğa durumuna ilişkin bir diğer tespitlerinden biri de bireyin sadece kendinden güçlü biriyle karşılaştığında acı çekeceğidir. Ona göre doğa durumu tam bir eşitlik halidir. Medeniyete geçişle birlikte tıpkı Locke ta olduğu gibi her yere gitme her arzu ettiğini yapma gibi özgürlüğe erişmiştir. Fakat bu özgürlük karşısında birey sorumluluklarının da olduğunu fark eder. Paine bu noktada bireyler arasında çıkabilecek bir kaos tehlikesine karşıda sivil toplumun güçlendirilmesi gerektiğini savunuyor (Clark, 2018:420). Ayrıca doğal hak durumuna ilişkin Paine bireylerin öz yönetim hakkını kullanırken gönüllü olarak bir sözleşmeye haklarını korumak adına tabi olduklarını ve herkesin güvenliğini sağlamak için bazı haklarını oluşturdukları otoriteye devrettiklerini belirtmiştir. Bu noktada siyasi otoriteye karşı bireylerin daha iyi bir yaşam için bazı haklarından rızaya dayalı bir şekilde feragat ettiklerinin de altını çizmiştir. Paine feragat eden bireylerin bazı yönlerden kayıplar yaşasa da güvenlik konusunda kayıp değil, kazanç sağladığını iddia eder. Çünkü Paine bireyin doğuştan getirdiği haklarını kamu gücüyle daha güvenli hale getirerek koruduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Paine Grotius, Pufendorf ve Çiçero gibi doğal hukuk savunucusu klasiklerden doğal hukuk fikrinin devletleşmeye dönüşmediği toplumsallaşma sürecinin de var olabileceği toplum ile devletin farklı yapılar olduğunu ortaya koyması yönüyle farklılaşmıştır (Robins, 1983:140).

Paine doğal haklar, halk egemenliği, anayasa ve evrensel oy hakkına dair argümanlarını ise kendi içinde tutarlı bir şekilde eklemleyerek bir araya getirmiştir. Bu argümanları monarşi karşı saldırı, temsili demokrasiye ilişkisinde savunma aracı olarak kullanmıştır. Sosyo- politik görüşlerini ise teolojik olarak deizm ile ve doğal hukuk anlayışıyla temellendirmiştir. Paine'in inancına göre bireylere tanrının ahlaki emirleri ışığında dünyayı daha iyiye götürme misyonu yüklenmişti. Ayrıca bu amaç için uğraşan inançlı yardımsever bireylere yine inancına göre olumlu bir ilahi yaşam vaadi

mevcuttu. Paine bu görüşleriyle Thomas Woolston, John Toland, Peter Amet ve Antony Collins gibi kendinden önceki birkaç deist düşünürün fikirlerini yansıtıyordu. Bu nedenle dini değerlerin temelinde inanç değil, akıl vardı. Bireysel özgürlüğün gelişimi kilise hiyerarşisini yok edeceğine inanıyordu. Ayrıca mucizelerin anca mitlerde görüleceğini de savunmuştur. Paine deizmle aklının inancının da mutlu bir şekilde özleştğini belirtmiştir (McWilliams, 1987:488). Yine deizm etkisiyle Paine doğanın işlemlerini gözleyebilsek bile onun kendine has bir bizim algılayamayacağımız bir işleme nedeni olduğunu iddia ediyor. Ona göre bu işleme nedenini bilemememizin nedeni ise yaratılış eyleminin işlemesiyle alakalıdır (Clayers, 1989:213). O mekanik doğal işleyişin bilimsel olarak doğrulanabilir olduğunu vurgulamış ve bu durumu ilahi yaratılmış evrensel düzenle uyumlu olduğunu belirtmiştir. Her yönetimin kendine has bir gelişim ve değişim sürecinin olduğunu farkındadır.

Paine doğal hakların kabulü ve hükümete meşruluk kazandırma süreci ile alakalı ise anlayışlı bir tarihsel açıklamada bulunur. Bu nedenle doğal haklar teorisinin ilkeli teori olduğunu belirtmek gerekir. Yine düşünceleri ve analizlerini insanlara doğrudan iletme ve bağ kurmayı başarmıştır (Assis, 2017:119). Bu yönüyle Paine Fransız devrimcileri cumhuriyetçi bir hükümet kurmalarını önerebilmiştir. Ayrıca İngiltere de dezavantajlı grupların yaşam şartlarının iyileştirilmesi için önemli bir sosyal reform önerisi geliştirmiştir.

Paine hem doğal haklar hem de hak egemenliğine dayalı betimlemeleri onun modern politik teoriye olan ilgisinin sonucudur. Bu nedenle ilk olarak demokratik devrimi siyasi ve toplumsal değişim sürecinin yaşanması adına yönlendirici yöntem olarak gördü. Meşruiyetini yitirmiş bir yönetim altında yaşayan bireylerin devrim sayesinde meşru bir yönetim oluşumunu sağlama hakkına erişebileceğine inanıyordu. Paine bu düşüncesi bugün rijit baskıcı ve radikal yönetimler altında yaşamayan çalışan insan haklarına ve egemenlik hakkına sahip bütün insanların hala erişebilecekleri bir durum olarak geçerliliğini günümüzde de korumaktadır. O dönem doğal haklar üzerinde insan haklarının evrenselliğine olan vurgusu kişilerin rızası konusu üzerinden de tartışmaların ortaya çıkmasını sağlamıştır. İnsan hakları konusunda tartışmalar ve hak mücadeleleri sonucunda bireylerin evrensel teminat hakkına ihtiyaç duyduğuna yönelik bir ortak mutabakat sağlanmıştır. Paine için insan hakları kavramının temaları

başta doğal haklar olmak üzere halk egemenliği, anayasa, sosyal adalet ve evrensel oy hakkıdır. Ona göre bu haklar üzerinden tanrı bütün bireyleri eşit yarattı ve onlara yaşamlarıyla bağlantılı devredilemez haklar bahsetti bu doğal haklardan en önemlisi hiç şüphesiz yaşam hakkı iken, en az onun kadar önemli olan mutluluk ve özgürlükte en çok atıf yaptığı doğal haklardır. Bu devredilemez haklar üzerinden bireylerin sırf insan olduklarından dolayı doğuştan sahip olduğu ve bu hakların garanti altına alınmasının ve anayasal bir güvence durumu kazandırılmasının da zaruri olduğuna dikkat çekmiştir (Assis, 2017:125).

2.4.1.2. Medeni ya da toplum olma

Paine ‘Sağduyu’ eserinin ilk sayfalarından, topluma dair düşüncelerini açıklarken bireyin uygarlık yaşamı dışında yaşam olanaklarının sınırlı ve kıt olacağını, insan doğası gereği yalnız yaşamını sürdüremeyeceği için toplumsal yapıya ihtiyaç duyduğunu söyler. Paine toplumsal yapıyı uygarlığın ürünü olarak da görür. Akıl sahibi birey uygarlığın bütün nimetlerinde yararlanmaya ve uygar düzeni iyi amaçlar adına dizayn etmeye hak sahibi görür. Dolayısıyla bireyi evrensel düzende sınırlayan ve gelişimini engelleyen her şeye karşı çıkma ve haksızlıkları gidermek adına tam yetkili olduğunu savunur (Merriam, 1989:402).

Paine düşmanca olan ama yapay etkilerden uzak doğal bir dünyaya yerleştirir. Paine’nin birey hakkındaki varsayımları ve erken dönem bireyin durumuna ilişkin açıklamaları dikkat çekidir. Paine, bireyi akılla idare edilen bir varlık olarak görür. Bireyin rasyonalitesine samimiyet ile inanır; üstelik, liberal düşüncenin bireye ilişkin vaatlerine güven duyduğundan liberal ilkeler ışığında oluşturulmuş bir toplumsal yapının sağlıklı işlemesi için bireysel bağlılığın gerekliliğini savunur. Ona göre bu durumda bireyler çalışmaya meyillidirler. Fakat ilerleme kaydetmeleri durumu hem zordur hem de belirsizlik içermektedir. Locke için böyle bir zemin bireyler arasında rekabet ve savaşa yol açabilecek bir durum üretebilecek potansiyel üretebilecektir. Paine ise Locke’dan farklı olarak bu zorluk ve belirsizlik durumunun bireyler arasında bir dayanışmaya yol açacağı görüşündedir. Çünkü Paine’e göre bireyler bir toplumda birleşirler, bunun nedeni bireyin bir kişinin olarak gücü, tüm isteklerini karşılamak için yetersizdir. Ayrıca Paine için kişilerin zihinsel yapısı sürekli yalnızlığa da uygun değildir. Bu nedenle bireyler birlikte topluma girmeye ‘zorunludur’. Paine, bu

ifadelerini desteklemek için örnek olarak bir kişinin 4 veya 5 kişi yardım etmeden kendi başına barınabileceği bir ev bile inşa edemeyeceğini söylemektedir. Paine yine bireyin yalnız kaldığı süreçte üretimi de imkânsız görmektedir. Ona göre açlık ve diğer belirtilmemiş istekler, yalnız insanın herhangi bir şey başarmasını yasaklar. Çünkü birey için ona yardım edecek başka insanlar olmadan, hayatlarını sürdüremeyecekleri için diğer bireylerin olmadığı bir durum birey için felakettir. Bu durumun devamlılığı bireyin sonu olabilir (Merriam, 1899: 403).

Paine, Locke'un doğal durumun kıt bir dünya olduğu iddiasını da kabul ediyor gibi görünse de insanların birbirleriyle doğal toplum içinde yaşama yetenekleri konusunda Locke'dan ayrılır. Paine'e göre birey, Locke'unkinden çok daha sosyal bir varlıktır. Hobbes'u izleyen Locke, bireyleri hem düşman doğal dünya hem de diğer bireyler tarafından kuşatılmış olarak görse de Paine bireylerin doğaya karşı mücadelelerinde birbirlerine duydukları doğal ihtiyacın önemini vurgulamıştır. Bu nedenle Paine bireyleri birbirleriyle savaş durumuna sokan hiçbir 'doğal yasanın' olmadığını savunur. Ayrıca Rousseau ve Locke'dan farklı olarak Paine, doğal durum olarak tasvir ettiği dönemde bireyin toplumda kısa ve basit bir sosyalleşme yaşadığını da belirtmektedir. Locke birey için "Tanrı, bireyi, kendi alın yazısına göre, yalnız kalması onun için iyi olmayan bir yaratık olarak yaratmış ve onu güçlü gereklilik, kolaylıkla onu içine itecek eğilimler altına sokarak onu toplumdan zevk alması için anlayış ve dille donatmıştır." (Locke, 2023:50) gibi bir ifade kullansa da toplumsallaşma için sözünü ettiği gereklilik ve uygunluk, Paine de Locke'un vurguladığı gereklilikten oldukça farklı bir anlam içermektedir. Yine Locke'un öncelikle kadın ve erkek arasındaki değişken topluluğa atıfta bulunduğunu ortaya koyarken; bahsettiği gereklilik ve kolaylık, savaş durumundan kaçınma gerekliliği ve sivil toplumun bu ihtiyacı karşılamada sağladığı kolaylık olarak ortaya çıkmaktadır (McWilliams, 1987:480).

Paine'nin doğa durumu toplumsal durumla ilgili açıklaması tamamen pastoral değildir. Doğal özgürlük durumu olarak tanımladığı bir durumda yaşayan küçük bir 'izole edilmiş' bir insan grubunu olduğunu varsaymıştır. Paine toplumsal sözleşmeye inanan toplumla alakalı görüşlerini ise ilerleme üzerine kuran bir figürdür. Paine'e göre medeni olmayan toplum yapısı doğa durumu algısıyla ifade edilmiştir. Fakat Paine doğa durumu ifade edişi aslında doğa durumunu olarak belirtilen durumun ifade ettiği

değer üzerinden bir meteforlaştırma yapılarak oluşturulan bir benzetmedir. Bilindiği üzere diğer toplumsal sözleşmecilerin doğa durumu algısı medeniyet öncesinin anlatımıdır. Paine'nin zihnindeki doğa durumu öncesi algı ise Amerika da kolonileşme olmadan önceki durumudur (Seaman, 1988:121).

Paine izole toplumun, düşmanca bir dünyada hayatta kalmak için iş birliği yaptığını savunur. Ona göre bu durum, toplumun gerekliliği için 'çekici güç' olarak tanımlanır. Paine yine toplumun 'karşılıklı kutsamalarından' yararlandığı ve bireylerin birbirlerine karşı 'tamamen adil' oldukları sürece ise hükümet ve hukuk gereksiz kalacağını iddia etmiştir. Ancak *Sağduyu* eserinde insanlar, doğada var olmanın dayattığı zorluklarla artık birbirine bağlı olmadıkları bir durumda, birbirlerine karşı olan görev ve bağlılıklarında azalacağını savunur (Seaman, 1988:129).

Paine, bireylerin doğal durumda birbirlerine açık bir tehlike oluşturup oluşturmadıkları konusundaki görüşleri bu noktada belirsizliğini korumaktadır. Bireyler arası azalan bağlılıktan söz eder, ancak bireyler arasındaki çatışma veya doğabilecek olası herhangi bir adaletsizlik üzerinde durmaz; ahlaksızlıktan bahseder, fakat belirli bir kişiye veya duruma atıfta bulunmaz. İnsanların birbirlerine yönelttikleri belirli bir tehdidin tek örneği güvenliği sağlamak ve mülkiyeti korumaktır. Bu noktada Paine'nin bu sessizliği, onun bireyin düpedüz cana yakın olmasa bile doğal olarak sosyal olduğu şeklindeki genel açıklamasıyla tutarlıdır. Peki, bu nokta da Paine insan doğasına ilişkin geleneksel liberal görüşü kasten mi karartıyor, yoksa insanoğluna ilişkin kendi, daha az olumsuz görüşünü mü geliştiriyor? Paine bireylerin Locke'un öne sürdüğünden daha makul bir yapısı olduğuna mı inanıyor? *Sağduyu*da insanları doğa durumundan çıkıp sivil topluma girmeye ikna etmek için tasarlanmış bir savaş durumu hakkında hiçbir açıklama bulunmamakla birlikte, Paine doğal insanın barışın önünde karşılaştığı bir engelden söz eder: ahlaki erdemsizlik. Paine bu noktada bu kusurunda ancak hükümet tarafından düzeltilebileceğine karar vermektedir (Lamb, 2010:511).

Paine, Locke'dan farklı olarak, 'ahlaki erdem kusurunu' bir akıl kusuruyla özdeşleştirmez. Daha ziyade, doğal toplumunun gerilemesini bireylerin maddi ilerlemelerinin bir sonucu olarak görerek bu durumun da bireyin topluma olan bağlılıkların zayıflamasıyla açıklar. Başlangıçta insanlar, hayatta kalmak için makul

bir şekilde bir araya geldiler; ama refahları artkça bireylerin birbirleriyle iş birliği yapma gereksinimleri ve bağlılıkları da azaldı. Böylece akıl hem iş birliğine hem de yabancılaşmaya vesile oldu. Ancak daha da önemlisi, Paine bu azalan bağlılığın şiddete yol açacağını asla açıkça söylemez. Bireylerin rasyonelliğine inancı gereği Paine'nin anlatımında Locke'un aksine bir başkasının korunmasına zarar verme zorunluluğu asla ortaya çıkmaz. Bu nedenle Paine doğa durumuna karşı bireyin toplumsal bağlarının zayıflasa bile asla kopmayacağı düşüncesindedir. Dolayısıyla Paine'nin Sağduyu eserinde savaş durumu yoktur (Lane, 1995:145).

Sağduyu eserinde doğa durumundaki birey hakkındaki açıklamalarında çok sayıda belirsizlik vardır. Paine için bireyler doğal olarak sosyal ve makul görünüyorlar, ancak yine de doğal duygularını belirsiz şekillerde zorlayan bir ahlaki erdem kusuruna maruz kalıyorlar. Paine bu noktada devletin güvenliği sağlamak ve mülkiyeti korumak için ortaya çıktığını savunsa da bireylerin rutin olarak birbirlerinin hayatını veya malını tehlikeye attığını belirtmekten çekinmiştir. Bu nedenle Paine'nin bahsettiği gibi eğer devlet gerçekten “cezalandırıcı” ise, cezalandırması gerekenlerin ne olduğu ve nelerin suç teşkil edeceği o kadar açık değildir. Paine belli belirsiz ‘barışın önündeki engelleri’ cezalandırma için gerekli olan şartlar olarak ima ettiği için biraz Locku olsa da bireyleri gerçekten olumlu bir ışık altında tasvir etme arzusunun hâkim olduğu açıktır. Bu noktada Paine'nin Sağduyuyu yazmaktaki amacı, onun görece zihnindeki güneşli insan doğası portresini açıklamaya yardımcı olabilir. Çünkü Amerikalıları kendi kendilerini yönetmeye ikna etmeye çalışan biri olarak, insan doğasına dair olası kötü bir açıklama, onu destekleyicilerinin gözünde sevdirmeyecek ve özyönetim iddialarına karşı çıkmalarına neden olabilecekti. Eğer Paine umutsuzca devletin sınırlanmasını destekliyor olsa idi, Amerikan devrimini bu kadar etkili bir şekilde savunabilir miydi? Ayrıca, Paine'in insan doğasına yönelik açıklamalarını da sadece retorik bir hile olarak tanımlamak yanlıştır. Çünkü Sağduyu ve diğer yazılarındaki argümanlarının gücü ve tutarlılığı göz önüne alındığında, onun insan doğasına olan inancının hem gerçek hem de ilkel olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Paine'nin birey akıl ve iyilik kapasitesine olan inancı, onu Locke'dan en çok ayıran şeydir ve onun siyasi projesinin temelini oluşturur. Bu projenin hedefleri ise en açık şekilde İnsan hakları eserinde sunulmuştur (Seaman, 1988:135).

2.4.1.3. Doğa durumu ve mülkiyet hakkı

Paine’de özel mülkiyet hakkı doğal hukuk ile açıklanır. Doğa durumunda hiçbir bireyin şahsi mülkiyeti olmadığını mal mülkiyetinin ortak olduğunu görüşü tartışılması gereken bir konudur. O dönem için dünya üzerinde tarımla uğraşmadığından dolayı var olan her şey üzerinde ortak bir egemenlik hakkını mevcut olduğunu savunur (Kevelson, 1990:186). Bu nedenle doğa durumunda kaynakların kullanım hakkı herkes tarafından eşit şekilde paylaşım dayalı bir düzene dayanıyor. Yine bu dönemde tarımsal faaliyetler olmadığı için insanlar kendine has bir yer edinme ve orda geçimlik üretim yapma ihtiyacı hissetmemiştir. Dolayısıyla var olan toprakları işlemeyi öğrenmek yani medenileşmek geçim açısından bireye kendi özel alanını yaratma zorunluluğu ortaya çıkarmıştır (Paine, 2008: 409-430). Bu gelişme ise özel mülkiyetin ortaya çıkışında ahlaki ve toplumsal sorunları yaratmıştır. Çünkü doğa durumu olarak görülen durumda mülkiyet hakkı yoktur. Medeniyetin ortaya çıkışıyla birlikte ortaya çıkan bu durum, kavrama nasıl meşruiyet kazandırılacağına dair bir sorunu gündeme getirmiştir. Paine için özel mülkiyetin meşruluğu doğa durumunun mükemmelliğine erişim sağlamak adına, medeniyetle birlikte ortaya çıkan bu kavrama ahlaki olarak yetersizliğimiz meşruluk sağlamaktadır. Paine’e göre ahlaki yetersizliğimizden dolayı meşruluğunu kabul ettiğimiz kavram ilk etapta bize mülkün kimin ne kadar nasıl kullanacağı hakkında bilgiler sağlamamaktadır. Ancak kavramın kazandığı mananın geçirdiği gelişim süreci incelenirse bu bilgilere erişim sağlanacağı kanaatindedir. Bu bilgilere erişim sağlamak adına mülkiyetin gelişim sürecini ele almaya karar veren Paine bu sürecin başlangıcında yani doğa durumun da ortak mülkiyet anlayışı hâkim olduğu düşüncesinde hareket eder. Şahsi olarak sahiplik ifade eden özel mülkiyet yeryüzünün işlenmesinin ortaya çıkışıyla başlamıştır. Yeryüzünde toprağa yapılan iyileştirme salt toprağın değerini aşınca bu döneme kadar ortak kullanılan topraklar üzerinde hak iddiaları ortaya çıkmasını sağlamıştır (Paine, 2008:425-8). Paine Locke’un fikirlerinden esinlenerek oluşturduğu özel mülkiyetin ilişkin görüşlerin doğal mülkiyet hakkına göre temellendirerek açıklamaya çalışmıştır. Paine metaforla anlattığı doğa durumunda medeniyete geçiş durumunda bireyin işlediği toprak üzerinde kendi emeğinin meyvelerine sahip olma hakkına sahip olduğundan bahseder. Bu hakka birey kendi bedeni üzerindeki doğal haktan dolayı erişmiştir (Lamb, 2010:489).

Locke mülkiyet konusunda ikincil mülkiyet olarak görülen mülkiyetin elde ediliş noktasında bireyin emekten dolayı sınırsız bir hakka sahip olduğunu savunurken Paine bu noktada ortak olan bir şeyin işleme dolayısıyla mülkiyetinin elde edilmesinin özel mülkiyet durumunda diğer bireyleri mülküzleştirdiğini bu nedenle de ortaya çıkan hak kaybının önlemesi adına bireyin diğer bireylerin haklarını gidermek için tazminat vermesi gerektiğini savunur. Paine'nin tazminat hakkından kastı bireyin elden ettiği haktan vazgeçmesi değil sadece ortak mülkiyetten alınan toprağın kullanımından dolayı diğer bireyler karşı hizmet kullanım bedeli olduğunun altını çizmiştir. Bu kullanım tazminat bedelini için de %10 gibi sembolik bir rakam belirtmeyi tercih etmiştir. Fakat esas değer belirlenmesinde hükümeti yetkili gören Paine orijinal değeri belirlemede kişilerin dâhiliyesinin bulunmasının keyfiliğe yol açacağını bilincindedir. Paine bu konuya hükümeti dâhil etmekteki ısrarı net tazmin miktarın doğru bir şekilde oluşturulamayacağına dair endişesinden kaynaklanmaktadır. Hatta doğru belirlenebilirliğin mümkünlüğü durumunda özel mülkiyet için gelecekteki tüm insanlar arasında gönüllü bir sözleşme oluşturulabileceği düşüncesindedir. Paine doğal miraslarından pay almadan gelen nesillere doğal dünyanın ortak mülkiyet, üzerinden tazminat alma hakkı öneriyor. Bu tazminat Paine için bir hayır değil, doğal hak temelli medeni bir haktır. Dolayısıyla bu hakların teminat altına alınması gerekir. Bu nedenle devlet müdahalesi hakların korunması adına şarttır. Paine ye göre birey piyasa fiyatından mülk alıp satma ve mülk biriktirme özgürlüğü bedelini ödemeye razı olduğu sürece emek ve sermaye yatırımı yoluyla yaşamının sonunda topluma tazminat ödemekle yükümlüdür (Paine:2008, 323). Bu durum mülkiyete ilişkin Paine ve Locke 'un ayrıştığı temel farktır. Paine'nin bu transfer ödemeleri olarak tanımladığı refah planının bir parçası olan zenginlerin mülklerinin bir kısmını vergi yoluyla alınıp dezavantajlı gruplara devri Paine için mülkiyet ve sözleşme üzerindeki geçmiş ihlaller için bir tür tazminattır (Kevelson, 1990:176).

Paine'nin özel mülkiyet üzerindeki medeni haklarının dayanağı ise toprak ve bireyin emeğinin meyveleri üzerindeki doğal hakkıdır. Paine için arazi üzerinde çalışıldıktan ve iyileştirmeler yapıldıktan sonraki durumuyla, iyileştirme öncesi durum birbirinden ayrılamaz. Bu nedenle bireyin hem emeğinin meyveleri üzerindeki hakkı hem de doğal toprak hakkı bir arada savunulamaz. Ayrıca Paine *Tarım Adaleti*

eserinde bir daha doğa durumu olarak tanımlanan duruma geri dönülemeyeceğini de belirtmiştir (Paine, 2013:346).

2.4.2. Doğal Haklar - Özgürlük İlişkisi

Paine evrensel hak ve özgürlük anlayışını üç temel olay üzerinden şekillendirir. Birincisi Amerika'daki devrimsel deneyimleri, ikincisi Fransız devrimlerinin sonuçlarına dair analizi, üçüncüsü ise çağdaş İngiliz nosyonunu eleştirel bir bakış açısıyla yorumlamasıdır. Bu konudaki fikirlerini ise üç şeyle temellendirir. Bunlardan ilki halk egemenliğidir. İkincisi direnme hakkı, üçüncü ise adil ve meşru bir yönetim anlayışıdır. O bu konudaki fikirleriyle doğal haklar teorisiyle evrensel doğal hakların uyumsuz yönleri üzerinden Amerikan bağımsızlığının haklılığını ortaya koymaya çalışmıştır. Paine'nin doğal haklara ilişkin fikirlerinin odağından reformist bir anlayışla yeni bir toplum ortaya çıkarmaktan ziyade toplumu doğa durumu olarak tanımladığı orijinal haline her yönüyle yeniden kavuşturma düşüncesi vardır. Paine için toplumun medeni yaşama geçerken yitirdiği özlerine yeniden kavuşturularak kötülüklerden arındırılması onun için son derece önemlidir (Merriam, 1899:390).

2.4.2.1. İnsan olmanın sonucu olarak özgürlük

Paine haklar konusunda evrensel bir anlayışı benimsemiştir. Bunun nedeni ise herkesin doğuştan eşit olduğuna inanmasından ileri gelir. Bu nedenle doğal hakları gelişiminde bahsettiği sözleşme yaklaşımıyla bir hak bildirgesinin oluşumunu ve bu oluşumun aynı zamanda bir anayasaya dönüştürülmesini sağlamaya çalışmıştır. O hakların teminat altına alınmasına oldukça önem vermektedir (Robert, 2000:20). Ayrıca haklar bildirgesinin anayasallaşma sürecinde nasıl teminat altına alındığı ve hakların sivil yaşama nasıl yansıdığı konusunda da birtakım değerlendirmeler yapmıştır. Doğal haklar bireyin doğuştan getirdiği haklardır. Bireyler doğal haklara doğuştan sahip olurken hakların kullanımı ancak toplumsallaşmayla işlev kazanır. Ayrıca bireyin refah ve mutluluğu için gerekli olan düzenlemeler de bireyin doğuştan getirdiği temel haklarına zarar vermedikçe doğal haklar grubundadır. Birey toplumsal yapıya dâhil olduğu anda ise medeni haklara da sahip olmaktadır. Paine hak konusunda ise doğal hak ve medeni hak farkları üzerinde ayrıma gitmiştir. Doğal hak Pain'e göre bireyin oluşundan kaynaklanan ve doğuştan getirdiği haklardır. Medeni haklar ise bireyin sivil topluma doğal yaşam şartıyla girme kararından kaynaklanır. Bu nedenle

Paine için medeni hak, doğal yaşamdan toplumsal yaşama bir geçiş içerdiği için bu hak için bireyler doğal yaşamdaki bazı haklarından güvenlik kazancı lehine feragat ederler. Bu durum ona göre bireyin temel haklarını korurken ihtiyaçtan topluma dâhil olma isteği ve güvenliğini bu yabancı ortamda teminat altına alma isteğinin gölgesinde oluşan bir durumun tasviridir. Paine nin bu tasvirinde tarihsel gelişim yerine doğaya başvurusu ise onun doktrinlerinin daha uzun ömürlü olmasını sağlamıştır. Çünkü o hakların kesinlikle metafiziksel yönlerine vurgu yapmamıştır. Paine hak ve ödev konusunu ise karşılıklı bir ilişki biçiminde açıklamıştır. Bu konuda saygı ve özgürlük sınırını da bir çerçeve olarak kullanılmıştır (Paine, 2013:245).

Paine doğal hukuk öğretisinin odağına doğal unsurları koymuştur. Hobbes Paine den farklı olarak doğa durumunu şiddetli ve tatsız olarak tanımlamıştır. Ayrıca Hobbes egemenliği teslim etmeye yönlendiren Locke egemenlik devri üzerinden hakları korumaya çalışırken Paine sözleşme durumunda pozitif alanda üstün ve hükümet dışında formüle edilmiş bir anayasayla egemenlik hakkını korumaya çalışmıştır (Paine, 2004:46).

Paine politik özgürlüklere de bu çerçevede yaklaşır. Paine için haklar ve özgürlükler orijinaldir ve bizlere tanrının armağanıdır. Bu nedenle ne devredilebilir ne bölünebilir ne de yok edilir. Dolayısıyla aristokrasi ve monarşi gibi yönetimlerin bireye bahsettiği bir şey kesinlikle değildi. Özgürlüklerin teminat altında alınması, yönetimlerin sınırlandırılması, özgürlükleri gerçekleştirebilecekleri tercih belirleme imkanının tanınması ve yaşam haklarını korudukları bir yapıda yaşama hakkını elde etmiş oluyorlardı. Paine göre sivil hakların gelişimi toplumsal ve siyasal ihtiyaçların dönüşüm sürecine göre şekillendi. Haklara sahip olma, başkalarının haklarına saygı gösterme zorunluluğuna vurgu yaptı. Paine eşitsizlikçi ve ayrıcalıkları olan bir toplumsal ve politik yapılara karşı çıkarken, amacı bireysel hak ve özgürlükleri korumaktır. Fakat bunu meşru bir hükümetle ilişkilendirmeden yapılamayacağının da farkındadır. Bu nedenle doğal hukuktan kaynaklanan hakların ancak bireysel hakların toplum ortak çıkarı üzerinden temellenmiş hükümet üzerinden korunabileceğine inanmıştır. Bireysel hakların gelişim sürecini tarihteki devrim ve reform dönemleriyle özleştirmiştir. O insan hakları ve hükümetin görevlerini tartışırken özgürlüğün kişisel bir varlık durumu olduğunu belirterek kesinlikle yasal düzenlemelerle ortaya çıkarılamayacağının da altını çizmiştir. Paine için kişisel özgürlük bireyin mahrum

bırakılamayacağı bir kişisel mülkiyetti. Yine Paine özgürlük konusunda bireylerin özgürlük talebi kadar başkalarının özgürlüklerine de saygı duymasının önemi ve zorluğundan doğan görev duygusunu da vurgulamıştır. Bu durumda özgürlükten hak olarak söz ettiğimizde onu görev fikriyle birleştirmemiz gerektiğini belirtir. Çünkü hak ve görev durumunun karşılıklı ifade edilmesinden doğan durumun altını çizmiştir (Paine, 2012:72).

Paine iyi bir anayasa için gerekli şartları açıkladıktan sonra özgürlüğün politik düzlemdeki önemine vurgu yapmıştır. Ona göre yönetimin özü itibarıyla bir otorite olduğunu bu nedenle de nasıl ki özgürlük sosyal uyum için gerekliyse otoritenin azlığı da istikrarlı bir yönetim biçiminin gelişimi açısından son derece önemlidir. Paine için bu durum demokratik düzenlerin temel sorunudur. Otoritenin sınırı aştığı yerde özgürlük, özgürlüğün sınırsızlaştığı yerde otorite etkisizleşecektir. Bu nokta özgürlüğün yasalaşamayacağını, kontrol altında tutulamayacağını, onun herhangi bir sınıf tekeline bırakılamayacağını ve son olarak onun korunması içinde de ona değer verilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Özgürlük konusunda tanrının bireyi yarattığı anda özgürlüğü insana bağladığını belirten Paine eksiksiz bir şekilde detaylı düzenlemeler yapılarak özgürlüğü korumaya çalışmanın yararsızlığını belirtmiştir. Özgürlük toplumun ahengini ifşa eden bir nişan gibidir. Bu nedenle özgürlük hakların eşitliğini sağlarken anayasayı gözetir. Bireysel şartlardaki olası değişimlerde toplumda en temel haklara sahip olan bireyin statüsünü değiştiremeyeceğini vurgular (Paine, 1945:368). Ayrıca eşitlikçi ve özgürlükçü bir anayasanın yürürlükte olduğu toplumlarda toplumda sosyal uyumun kendiliğinden geleceğini ileri sürmüştür.

Paine bireysel özgür düşünmenin ise tam manasıyla tüm ülkede tesis edildiğinde kolektif ve bireysel sağduyunun geliştireceğine inanmaktadır. Durgunluk ve başarısızlığı giderilmesi ile anayasanın çağa uydurulması için nesillere anayasayı değiştirme hakkı tanınması gerektiğini savundu. Çünkü nesillerin kaderini ele almaları çok önemliydi. Anayasayı yapanlar çağın gereklerine ayak uydurmak zorunda olmamalıydılar. Bu bağlamda onun özgürlük anlayışı herkesin sosyal katkısına dayanan hem hukuki hem de cumhuriyetçi sistemin görevlerini yerine getirdiği yeni düzenlenmiş bir sistemde vücut bulacaktı. Bu sistem özgürlüğün baskın olduğu hükümetin mali piyasadaki fakirler için istihdamı teşvik ettiği bir sistemdi. Burada ona göre eşitlik ilkesi gereği hukuk, görevlerini yerine getirmeliydi. Bir anlamda hükümet

tarafından hayırseverliği bir adalet hakkına dönüştürdü. Fakat cumhuriyetçi eşitsizliğin sınırlarının farkındaydı ve hiçbir zaman yoksulluğun tümüyle ortadan kaldırılmasını savunmadı. Bu Paine'in eşitlik vurgusunu yetenek eşitsizliği nedeniyle değil toplumdaki eşitsizliğin en azından bir kısmının doğal nedenlerden kaynaklandığını düşünmesinden ileri gelir (Paine, 2013:249).

Paine politik ve ekonomik olarak cumhuriyetçiliğin ve çoğunluğun savunucusu olarak toplumu ılımlı ve sağduyulu bireysel talepleri cevaplandırma noktasında daha donanımlı görür. Bu nedenle çoğunluğun egemen olduğu bir liberal düzende gerçek adaletin sağlanabilmesi için yol gösterici olması gerektiğini savunmuştur (Paine, 2004:65).

Paine medeni haklar açısından da hakların eşit bir şekilde evrensel olarak teminat altına alındığında ve haklara saygı duyulduğunda medeni haklar ile alakalı yaşanan çatışmanın sonlanacağı kanaatindedir. Paine medeni ve politik tartışmaların olduğu durumlarda siyasi alanda bir hak eşitsizliğinden söz etmenin mümkün olduğunu savunur. Bu durumda siyasi zeminde uzlaşma sağlanması için de özgürlük eşitlik ve yenilik ilkelerinin işlerliğini temel şart olarak görmekteydi. Çünkü yeniliğin olmadığı bir düzende sosyal dengeyi eşitliğin olmadığı bir zeminde sosyal uyumu özgürlüğün olmadığı bir düzende ise istikrarlı sosyal gelişim garanti edilemezdi (Paine, 2013:250).

Paine'in üzerinde durduğu özgürlüklerden birisi ifade hürriyetidir. İfade hürriyeti ve bireyler arası ilişkileri, hem de devletin bireyle olan ilişkisini ve özgürlüğünü belirlemesi açısından önemlidir. *Liberty of The Press* adlı makalesinde ise sansür ve basın özgürlüğü üzerine düşüncelerini ortaya koymuştur. Paine bu makalesinde basın özgürlüğü hakkının kökeni hakkında tespitlerde bulunmuştur. Paine göre basın özgürlüğüne ilişkin ilk adımlar İngiltere'de 1648 şanlı devrim sırasında atılmıştır. Paine'nin iddialarına göre daha öncesinde ülkede ve hatta diğer Avrupa ülkelerinde herhangi bir konuda yazılmış bir yazının belirli kurumların izni olmadan yayınlanması mümkün değildir. Fakat İngiltere'nin devrim döneminde denetleyici kurumu ortadan kaldırarak herhangi bir yazının yayım sürecine müdahil olmayışını ve bu durumun devlet tarafından benimsenmesi yoluyla bu uygulamada geçerlilik kazandırılmasını ilk defa ifade özgürlüğü adına atılan bir adım olarak görmüştür. Paine

yine Fransa da jakoben devrimi üzerine kaleme aldığı bildiri taslağında da özgür düşünce ve ifade özgürlüğünün önemine dikkat çekmiş ve bu durumun anayasal olarak teminat altına alınmasının önemini vurgulamıştır. Bu plan her ne kadar yayınlanamasa da Paine'nin düşüncelerini ortaya koyması açısından değerlidir (Paine, 1945:1010).

Hak kavramı ifade ettiği mana gereği bireye bir şey yapabilme olanağı tanır. Özgürlük ise bireylerin kendi dışında bir başkasına zarar vermeden istediği şeyi yapmasıdır. Paine bireylerin Hakk'a erişim sağladığı ölçüde özgür olacağını düşünür. Birbirinden ayrılmaz gördüğü bu kavramların birbirlerini geliştirdiğine inanan Paine bireylerin haklarının sınırlandırılmadığı ölçüde özgür ya da özgürlüklerin sınırlandırılmadığı durumda haklı olacağı görüşündedir. Bu bağlamda Paine'nin hak ve özgürlük ilişkisi ilintili kavramlar olarak görerek bağdaştırıcı bir yaklaşımla hareket ederek ele alırken aradaki dengeyi kendince önem sırasına göre bazı durumlarda öncelik sonralık durumuyla ilişkilendirmiştir (Seaman, 1988:142).

2.4.2.3. Din ve vicdan özgürlüğü

Paine din ile politikanın birbirleriyle bağlantılı olduğunu düşünür. Manevi özgürlüğün sağlandığı oranda politik özgürlüğün de sağlanacağı görüşündedir. Ayrıca devletin din ve vicdan özgürlüğünü teminat almasını bireye bir lütuf olmadığının altını çizen Paine dini özgürlüğün bireyin sahip olduğu doğal bir hak olduğunu ifade eder. Paine özgürlük konusunda manevi özgürlüğün politik özgürlükten önce gelmesi gerektiğini de savunur (Paine, 2004:93).

2.4.2.3.1. İnanç özgürlüğü

Paine göre doğal haklar, insanın hakkıyla ilgili olarak bireye ait olan haklardır. Locke'un doğa kanunu gibi, Paine'nin doğal hakkı da korumaya dayalıdır. Ancak Locke'un doğa yasasından farklı olarak, Paine'nin doğa hakkı bir hüküm içermez. O nedenle başka bir adamın korunmasına zarar vermek kabul edilebilirdir. Gerçekten de Paine doğal hak anlayışını diğer insanların mevcudiyeti ile sınırlandırılmıştır. Hak ancak özgürlükler var olduğu ölçüde genişler (Paine, 1945:558-560). Medeni haklar konusunda da inanç özgürlüğü hakkı konusuna dikkat çeken Paine bu hakkın hem doğal hem de sivil bir hak olduğunu ve idarenin birey üzerinde bu konuda tahakküm kuramayacağı kadar hakkın değerli olduğunu belirtmiştir (Frey, 2006:286).

Paine bir aydınlanma düşünürü olarak empirik yaklaşım dışında kalan bütün yaklaşımları pejoratifleştiren bir tavrı olduğundan metafizik konusuna da dini anlamda doğru bir sekülerleşme yaşansın diye karşı bir tavır almıştır. Bu tavrın nedeni de dinle alakalı mitolojik kavramları din etkisinden kurtararak bireyle toplumla ve evrenle alakalı konulara doğal akıl ile temellendirerek açıklamaya çalışmak istemesinden kaynaklıdır.

Paine'nin⁴² din konusundaki düşüncelerinin oluşumuna etki eden önemli unsurlardan biri hiç şüphesiz etkisinde kaldığı aydınlanma düşüncesidir. Aydınlanma düşüncesinin içinde var olan İlerleme, özgürlük, din⁴³ ve ruhban sınıfına duyulan öfke, bireye güven gibi konularda Paine de aydınlanma ışığında yürümeyi tercih ederek bireyi sınırladığını düşündüğü din yapıların olumsuz etkisinde kurtarmayı kendine ilke edinmiştir. Bu noktada Paine'nin asıl amacı bireye dini etki ve kurumların biçtiği rol üzerinden bir yaşam sürmeye zorlayan bir yapıdan ziyade hayata dair ilerleyeceği yolu kendi istek ve beklentileri ışığında kendi belirleyebileceği, kendine ait bir dünya görüşü oluşturabilecek özgür zihinlere ulaşmaktır. Paine bu hedefe ulaşmak açısından bireyi, kendisi dışında yaşamı üzerinde belirleyici konumda olmayan çalışan özgür bir yapı kazandırmaya çalışır. Bu aşamada bireyin önceliğinin kilise ile devletle, toplumla ve Tanrı ile ilişkisini belirleyerek bu belirleyiciler karşındaki konumu ortaya çıkarması gerektiğini düşünür. Özellikle bireyi sınırlamaya ve yanlış yönlendirmeye çalışan bir kurum olarak gördüğü kilise ile bireyin ilişkisinin sınırlarını iyi belirlemesi gerektiğinin altını çizen Paine bireyleri zehirleyip uyuşturmaya çalışan ve boş bağız düşüncelerle bireyin ilerlemesine ket vuran, halkı olmayacak şeylere inanıp bağış adı altında sömüren din adamlarına karşı bireyi dikkatli olmaya çağırır. Temelde kilisenin bu yozlaşmış yapısının sömürüye açık doğaüstü bir yapısı olmasından kaynaklandığını

⁴² Paine tek tanrı inancı sahip bir düşünürdür. Din ile alakalı düşüncelerini deizm üzerine kuran Paine semavi dinlerin içinde yer alan Kitap, peygamberlik, vahiy, mucize gibi kavramları reddetmiştir. Dünya düzenin işleyişini akıl ve bilim ışığında açıklamaya çalışmıştır. McWilliams, W. C. (1987), **Civil Religion in the Age of Reason: Thomas Paine on Liberalism, Redemption, and Revolution**, autumn 1987, vol. 54, no. 3, bicentennial of the constitution (autumn 1987), pp. 447-490.

⁴³ Paine dinsel hurafeleri tehlikeli bir saçmalık olarak değerlendirir. Paine için cahile çağı Hristiyanlığın ortaya çıkışıyla başlamıştır. McWilliams, W. C. (1987), **Civil Religion in the Age of Reason: Thomas Paine on Liberalism, Redemption, and Revolution**, autumn 1987, vol. 54, no. 3, bicentennial of the constitution (autumn 1987), pp. 447-490.

savunan Paine göre kilise bireyin karşısında aklın üzerine iman, vahiy⁴⁴, mucize⁴⁵ gibi kavramları çıkararak bireyin kendi istediği şekle getirmeye çalıştığını vurgulamıştır. Bu nedenle Paine bireye, kendisine dayatmaya çalışılana karşı akli kullanmasını, sorgulamasını hatta eleştiriye tabi tutmasının kendisine katkı sağlayacağını gerçeğin önündeki perdeyi kaldırmasına yardımcı olacağı yönünde tavsiyeler vermiştir. Ayrıca Paine ahlak vurgusu yaparak özellikle kilise gibi yozlaşmış kurumların akıl ve ahlak ile revize edilerek bireyin alanına dâhil olan müdahaleci yapısının törpülenmesi ve kendi sınırları içinde kalması adına birtakım düzenlemeler yapılmasını talep etti.⁴⁶ Böylece bireyin alanında çekilen kilise yapılanmasının yerine ilerleme ve gelişim adına bilim ile akli yerleşerek bireyi kilisenin gölgesinden kurtarmış olacaktır. Sekülerleşen din, birey ve toplum üzerinde bıraktığı olumsuz etki dağılarak yerine kendi önceliklerini belirlemede yetkin olan, dizayn edilmeyen dizayn eden bir birey ve toplum yapısına erişilecektir (Paine, 1987:49).

Paine'nin organize bir şekilde dini kurumlara saldırmasının altında tanrının varlığına ve evrensel yaratılışa olan inancı yatmaktaydı. Ayrıca kendine misyon edindiği bireysel ve siyasi sosyal yaşamda tanrısallığı, siyasi sosyal yaşamdaki

⁴⁴ Paine için vahiy denen tek taraflı iletişim kabul edilmesi mümkün olmayan bir şeydir. Sözde tanrının vahiy yoluyla gizli olanı bireye açıkladı. Savunulan şey vahyi alanla vahyi gönderen yaratıcı arasında olduğundan iletişimin halka aktarımı vahiy alan tarafından yapılmaktadır. Dolayısıyla bu iletişimin sağlıklı olup olmadığı sorgulanmalıdır. Paine için vahiy gelenin vahiyle gelen bilginin doğruluğunu kanıtlayacak bir kanıt olmadığından doğruluğuna emin olunmayacak bir konudur. Ayrıca vahinin, vahiy geleninin hayali ya da yalanı olup olmadığı da belirlenemeyecek konulardan biridir. Paine, T. (1985), *Rights of Man (1791-1792)*, Introduction by Eric Foner, Penguin, New York.

⁴⁵ Paine göre bireyleri dinin öğretilerine bağımlı kılmaya çalışan kilise araçlarından en saçma ve gülünç olanı mucizedir. Mucize'nin kendi için tutarsız bir yapısı olduğunu göstermeye çalışan Paine bireyin mucize kavramı kabul etmesi halinde dünyanın kendi içindeki muazzam işleyen yapısını reddedeceğini düşünür. Paine için doğanın işleyişinin yanlışlığını kabul etmek akıl dışı olduğunda mucizeyi ortaya koyarak varlığını savunan kişinin yalancılığı daha olasıdır. Böylece mucize denen şeyin esasta olmadığı için insanlara karşı neden olmuş bir olay gibi lanse edilerek yansıtıldığında hurafeden beslenen dini yapıların sorgulanmasında sorulması gereken bir sorudur. Paine için cevap bireyin zihnini ele geçirerek kontrol etmeye çalışan dinin hurafesinden başka bir şey değildir. McWilliams, W. C., (1987), *Civil Religion in the Age of Reason: Thomas Paine on Liberalism, Redemption, and Revolution*, autumn 1987, vol. 54, no. 3, bicentennial of the constitution (autumn 1987), pp. 447-490.

⁴⁶ Paine geleneksel yönetimlerde devlet ile dini kurumlar arasındaki kirli ilişkinin ortadan kaldırılması ile saf ve ahlaki bir din anlayışının tesis edilmesi için deizmi bir reçete olarak sunar. Ona göre din en temel ilkelerine indirgenerek politik etkilerden uzaklaştırılmalıdır. Çünkü insanlığın esasen dinin özünde olmayan sonradan dine eklenmiş hurafelerden dinin saflaştırılarak kurtulması gerekir. Mantık ve bilimsel gelişimlerin sağlanmasıyla bireyler gerçeği keşfedecek ve bu hurafelerin inşalar üzerindeki etkisi kırılacaktır. Paine, T. (1798), *"A Discourse Delivered to the Society of Theophilanthropists, at Paris"*, The Theological Works of Thomas Paine, London, R. Carlile, s. 1-10.

kötülükleri dönüştürmeye çalışması ve bu amaçla politik ve sosyal mesajlar verme onun dini kurumlara saldırmasında etkilidir. Onun dine karşı çıkışında diğer bir sebep ise kilisenin antinomianizmi tehlikesine düşeceğine olan inancı yatmaktadır. Bu inancından dolayı antinomianizm tehlikesini bireyci demokratik cumhuriyet anlayışı ve deizm ile özleştirerek bertaraf etmek istemiştir. Ona göre demokratik cumhuriyet anlayışıyla deizm uyumdan bireysel özgürlüğün ve kişisel sorumluluğun tamamlayıcı gerçeklerini telkin edebileceği bir düzlem oluşacağını umuyordu (Paine, 1798:7).

Paine özellikle 1794-1807 yılları arasında evrene müdahalede bulunmayan ve bireylerle doğrudan etkileşime girmeyen bir yaratıcı varlığıyla deizm düşüncesini savundu. Bu fikirler aydınlanma ruhunun Paine üzerindeki etkisinin yansımasıydı. Paine akıl ışığında kurumsal dine karşı idi. Dini kurumsallaşmayı insan icadı olarak gören Paine tüm bireylerin inanma özgürlüğüne sahip olduklarını açıkça beyan etti. Ona göre dini politik hale getirerek yozlaştıranlar bireyleri köleleştirerek onların terörize olmaları üzerinden faydalanmaktadırlar. Bu durum ona göre politik kötülüğün vizyonuna uygun olarak yolsuzluk ayrımcılık başkasının toplumda yozlaşmasını sağlar (Claeys, 1989:87). Günlük yaşamla, politika ve dini ilkeler konusunda eşitlikçiydi. Aslında özgürlük savunucusu yapan da bu idi. Aynı şekilde kilisenin de monarşi kadar kötü olduğunu savunan Paine dini değerleri batıl inançlar ve zihinsel fantezilerle kontrol etmeye çalışmalarını eleştirdi (Holmes, 2006:98).

Paine yalnızca dini politik anlamda kullananlara değil özünde hem dini anlamlara hem de kutsal metinlere bir karşı çıkışı vardır. Din adamlarına bireylerin zihinlerini ele geçirmek için dini argümanlar kullanmaları nedeniyle karşı çıkan Paine kutsal olarak görülen İncil'e saldırmış ve kitabın iddia edildiği gibi kutsal değil yazarlar tarafından yazıldığını iddia ederek din adamlarının şimşeklerini üzerine çekmiştir. Paine nin politik yaşamın ilk yıllarında *Sağduyuda* yazdığı, kurucuların politik ve laik dönüşümün uzun bir süreçte kutsal inançları şekillendireceği ve rıza ilkesinin öneminin anlaşılmasıyla dini değerlerde bir değişim beklenmesi yönündeki argümanı bu söyledikleriyle tamamlanmıştır. O inancın kaynağını sorgulayarak dini değişimi önce kendi içinde yaşamıştır. Bu nedenle Paine aklın devrimin ve modernliğin en büyük düşmanı olarak gördüğü Hristiyan kurtarıcılığına ve politik etkilerine karşı çıkmıştır. Paine'nin bu anlamda Locke'un ve Hristiyanlığın medenileşme çabası olarak sunduğu şeyleri eleştirmiştir. Çünkü ona göre Hristiyanlık

rasyonalitesini kaybetmiş bir inançtır. Locke doktrinlerinin kitleler üzerinde politik bir amaç olarak kullanımı liberal sivil dinin seçkinleşmesini sağlamakta ve bu durum Paine için kabul edilebilir bir durum değildir (Yılmaz, 2018:102).

2.4.2.3.2. Paine’de din - devlet ayrımı

Paine bireyin din adamlarına ve aracı kurum niteliği taşıyan kurumlar olmadan ahlaklı bir şekilde yaşamlarını idame ettirebileceklerini gösteremeye çalışmıştır. Paine insan aklına güvenirken bireylerin akıl yoluyla doğal işleyişi koruyarak erdemli bir yaşam sürebileceğine vurgu yapmıştır. Bu düşüncelerini Quaker ve deist olmasına bağlayanlar olmuştur (Murteza, 2023:210). Örneğin Norman Sykes’a göre Paine’nin Quaker ve deist yönleri onun demokrat ve cumhuriyetçi olmasını sağladı. Çünkü demokrasi ve cumhuriyet her insanın kendisinin karar vermesi ve kendini yönetmesinde karar verme yetkisi veren sistemlerdir. Bu düşünce Quaker ve deist felsefesiyle doğal uyum içindeydi. Quaker düşüncesinden ayrıldığı nokta ise devrim destekçisi olmasıdır. Quakerler devrimden ziyade reform önerilerinde bulunur (Falk, 1938:55).

Paine din özgürlüğü konusundaki yaklaşımı konusunda Amerikalı aydınlanmacılar ile uyuşmamaktadır. Çünkü ona göre bir kuruma dini aidiyet hissetmediği için bireyin dışlanması akıl dışıdır. Çünkü hangi din olursa olsun özünde hoşgörü ile iyilik ve ahlaki değer öğütleyen bir yapıya böyle bir öğütleyen bir yapıda böyle bir saçmalığın atfedilmesi son derece yanıltıcıdır. Aslında dine atfedilmeye çalışılan bu yanlışlığın ise özü itibarıyla devlet ve kurumsal kiliselerin birleşmelerinden ileri geldiğini belirtir. Bu nedenle din kisvesi altında bireylerin dışlanmasının özünde dine saygısızlık olduğu düşüncesindedir. Paine devlet ve kilise bütünleşmesinden dolayı ortaya çıkan çatışmaların neden olduğu travmalardan dolayı bireylerin din olgusundan uzaklaştığını belirtmiştir. Paine’nin bu düşüncelerinden hareketle doğrudan dini değil, kilise kurumunun yönetime katılmasını hedef aldığı çok açıktır. O özünde dinin ahlaki bir sığınak olduğuna inanır ve bireylerin kilisenin aldatmacaları ve mucizeleri olmadan dinin özüne erişebileceklerine inanarak dini inancından dolayı kimsenin dışlanmaması gerektiğini belirtmiş ve dini özgürlüğünün en önemli savunucularından biri olmuştur (McWilliams, 1987:448). O dini bireyin özel alanına dair bir konu olduğu görüşünü savunsa da kurumların ve devletin dini öğeleri

kullanarak bireyi tahakküm altına almak veya dışlamak için kullanılmasının önüne geçmek için din özgürlüğünün anayasal teminat altına alınmasını önemsemiştir. (Meng, 1946:287).

Paine'nin Amerikan sekülerizmine katkısı ise iki yönlüdür. Birincisi din faktörünün bireysel haklar fikriyatından farklı bir yerde konumlandırılmasıdır. İkincisi ise dinin bireyin özel alanında kalmasını sağlayarak dini özgürlüğün bir doğal hak olduğunu belirtmesidir. Paine için din işlerini düzenlemeye yetkili kurum devlettir ve bu alanı yasalarla düzenler. Paine'nin din devlet ilişkisindeki tek çekincesi dinin politik bir mekanizmanın aracı konumuna gelmesidir. Eğer böyle olursa ona göre dinin özündeki mana zarar görecektir. Dini öz itibarıyla iyi olandır ve ahlakın savunucusudur. Devlet ise kötülüktür. Dinin politikanın bir aracı olduğu durumda ise devletin kötülüğü dinin özüne bulaşır ve dinin özüne zarar gelir. Bu nedenle din devlet ayrımı Paine için elzemdir (Paine, 1985:59).

Paine bu ayrım olmadığı ülkeler üzerinden giderek İspanya'daki engizisyon uygulamalarını örnek gösterir ve din devlet birleşiminin gerçekleştiği bu durumu katıra benzetir. İngiltere'de ise Paine'e göre din devlet birlikteliğinin olumsuzluğu aşıkardır. Bu nedenle dinin politizasyonu bireyler üzerinde tahakküm kurma hedefi olan kötü insanların ürünüdür. Paine bu noktada dinle devlet ayrımını gerçekleşmesinin bu sorunu çözümleyeceğini ve dinin kendi kalmasını sağlanarak dinin özünün korunması gerçekleşmiş olacağını iddia eder (Kuklick, 2000:120) Çünkü Ona göre zorlayıcı din sistemlerinden kurtulmasıyla ahlak yeniden etkin olacak insanlarla baskı ile batıl inançlardan ve teolojiden kurtarılacak başlangıçtaki doğal hukuk anlayışına geri dönecektir. Özellikle din sistemleriyle alakalı mucize ve vahiy gibi kavramlar bireyin yanılması ve manipüle edilmesinde kullandıkları gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Bu nedenle Locke'un bireyleri kontrol altına almak için mucizeleri ikna yöntemi olarak benimsemesine karşıdır. Fakat bu karşıtlığı direk Locke adını kullanarak yapmaz argümanlar üzerinden ifade etmeyi tercih eder.

Paine deist bir düşünür olsa da dini argümanları kendi fikirlerin kanıtlamak için kullanmaktan çekinmedi. Bireylerin dünyevi nimetlerinden yararlanabilmesi için dünyevi reformları ve kilise –devlet ayrımının gerçekleşmesini destekledi. Paine cennetin anahtarının herhangi bir tarikatın yahut kurumun elinde olmadığını

vurgulayarak din –devlet ayrımını desteklemiş hoşgörü kavramını dışlamıştır (Prochaska, 1972:562).

Paine politik yaşamının ilk yıllarında politik ve sosyal değişiklikleri bireysel değişimle özleştirirken tanrı birey ilişkisinde tanrının bireye müdahalesini sınırlı tuttuğu bir ilişkiye inandığını görürüz Ayrıca o dünyayı iyileştirmenin bir anlamda tanrıyı taklit etmek olduğunu söyledi. Çünkü o iddia edildiği gibi tanrıyı reddetmiyor aksine onu tüm yaratılanların üstünde görüyordu. Hatta sosyolojik ve politik analizler yaparken kutsal metinlerden ya da dini imgelerden alıntılar yapmıştır. Fakat ona göre yaşam inanç ve ölümle ilgili sorunlara yanıt bulmak istiyorsak dine değil bilime yönelmeliyiz (Kuklick, 2000:112).

Paine *Sağduyu* eserinde Amerika'nın İngiltere'den ayrılarak yeni bir anayasa ya dayalı devlet düzeni oluşturulabileceğini belirtmişti. Onun zihninde anayasal düzenle teminat altına alınabilecek en önemli konulardan biri ise dini özgürlüğün sağlanmasıydı. Paine aslında örgütlü dini yapılardan çok da hazzetmeyen bir kişiydi. Fakat dini özgürlük ile dini hoşgörü arasında ayrıma varabilen bir isimdi. Ona göre hoşgörü, hoşgörüsüzlüğün tersini ifade eden bir durum değildi. Bu nedenle hoşgörü kelimesini din ile ilişkilendirilmesini sahte buluyordu. Yine aynı mantıkla dini gereklilikler ve dini hoşgörüde Paine için aynı ölçüde despotluktur. Paine nin dini hoşgörü terimine pejoratif yaklaşmasında hükümetin bir özgürlüğü, bireye bahsetmesi gibi bir anlam ifade etmesinden kaynaklanır. O birey ve tanrı arasındaki ilişkiyi de farklı gözle değerlendirir. Bireyler ile tanrının arasındaki anlaşmanın ve dini bağlılığın yasaların konusu haline getirilmemesi gerektiğini düşünmüştür. Tanrı ile bireyler arasındaki bağlılık kutsaldır. Bu nedenle bu ilişkiye hükümetin müdahil olması ya da müdahil olmaya çalışması kötülüktür (Fruchtman, 2000:255).

Paine tüm örgütlü dini yapılanmalara karşı muhalifti ve hükümetin yalnızca toplumda dinsel yapıların gelişimini engellemesini ve bunun dışında dinle alakalı hiçbir alana müdahil olmaması gerektiğine inanmıştır. Çünkü onun için bireyler dini eğilimlerini serbest bir şekilde yaşaması önemlidir. Bu manada devrim fikrini önemli bulan Paine din adamlarının bireyleri manipüle ettikleri bir düzenden kurtarmak konusunda da devrimin etkili olacağı kanaatindedir. Ona göre devrimin iki yönü vardır. Hem politik hem dini özgürlüğe neden olacaktır. Bu nedenle gerçek din

özgürlüğün gelişeceği bir zeminin oluşumu da devrim süreciyle bağlantılıdır. Paine bu noktada bireylerin politik ve dini özgürlüğüne katkı sunmaları ve Amerika ile Fransız devrimlerini tüm politik dini süreçleri garanti altına almaları yönüyle ‘ışık huzmesi’ olarak değerlendirilmiştir (Kuklick, 2000:117).

Paine dini özgürlük konusunda hükümetin dini inançları zorunlu kıldığı ve uymayanları siyasi suçlu ilan ettiği bir düzeni reddetti. Ayrıca o dini özgürlüğün yanında kilise devlet ayrımının gerçekleşmesinin gerekliliği konusuna vurgu yapmıştır. Bu nedenle dini hoşgörüden ziyade dini özgürlük kavramını kullanmayı tercih eder. Böylece Avrupa’daki dini hoşgörüsüzlüğe karşı Amerika’daki hoşgörülü ortamın bireylere kaos ve dehşetten kurtarma vaadi verdiğini beyan ediyordu (Jefferson, 1821:79).

Paine dini kurumların bireyi sınırlayıcı etkisine karşı çıkarken, eğitimi ön plana çıkarmıştır. Paine kişilerin bilgilenecek ve sınırlamadığı özgür bir toplumda her anlamda ilerleme kaydedeceği düşüncesindedir. Şüphecilik uyarısı da yaparak gerek kurumların dayatmalarını gerek öğrendiğimiz her bilgiyi ve deneyimlediğimiz her hususa karşı şüphe geliştirip doğruluğunu sorgulamamamızı tavsiye eder. Çünkü ancak böyle gerçekliğe ulaşabileceğimize ve aşama kaydedebileceğimize inanır (Hoffman, 2013:303). Paine’nin çocuklara yönelik ahlaki ve dini eğitim üzerinde etkili olmaya çabasının altında çocukları bilime zihnen hazır hale getirmek isteği yatar. Ayrıca o kadınların geleneğin temsilcisi olarak görülmesini istemez. Çünkü ona göre geleneğin geleceğe taşınması yeni rejimin oluşumu ve varlığı için tehlikeli sonuçlar doğurabilecekti. Bu amaçla Paine dini yazılardaki kadınları erkeklerin kırılganlıkları üzerinden açıklamaya çalışarak küçümsemelerini reddetmiş ve kadınların toplumda hem birey olarak hem de anne olarak toplumsal karakteri şekillendirmedeki rolüne dikkat çekmiştir. Özellikle kadınların annelik yönünün değiştirici ve dönüştürücü yönünü önemser ve Fransız devrimindeki başarısızlığa neden olan sebeplerden biri olarak narsist duygularla yetiştirilen kimselerin milliyetçilik duyguları özümseyemediğinden bahseder. Fakat politik arenada kadınların olduğu bir yapıdan bahsetmemiştir. Ayrıca kadınların sevgi gücünü de tehlikeli bulan Paine Hristiyanlığın bu zaafıdan basmakalıp teorileri için gerekçeler türeterek yararlandığının ve kadınların zihninde kontrol edebileceğine dikkat çekmektedir (Kuklick, 2000:136).

Paine filozofların, devlet adamlarının, yöneticilerin ve yurttaşların genç neslin zihnine ve kalbine tanrı sevgisini sokarak ve yardımseverliği öğütleyerek çağı iyileştirme yöneltmesinin gerekliliğini belirtti. Çünkü tanrı sevgisinin yayılmasının adil ve ahlaklı nesillerin artmasına yardımcı olacağını düşünmektedir (Solinger:2010, 597).

Paine göre dinin kurtuluş teorisi ahlaka ve medeniyete zarar verir. Hristiyanlığın aşk vurgusunun da bizi sevdiklerimizin ahlaksız yönlerini göz ardı etmemize ve erdemleri abartarak yozlaşmaya sürükleyeceğini iddia ediyor. Ayrıca ölç almanın iyi bir şey olmadığını ve şiddet döngüsünü kırmak için bu durumdan vazgeçilmesi gerektiğini savunuyor. Hatta bir savaş karşıtı olarak düşmanı sevmeye çalışmayı fakat bu manipüle bir durum ya da ahlaksız bir ikiyüzlülükle değil, samimiyetle yapmaya çalışmanın üretimini vurguluyor. Bu durumu mantıklı ve ılımlı bir uzlaşma olarak görmenin öneminin altını çizer. Paine tüm yaşamı boyunca bireylerin özünde iyi olduğu dünyanın her yerinde özgür eşit ve adil bir düzen kurmanın mümkün olduğuna inanmış. Bunun için olumsuz durumlarda bireylerin bu olumlu düzene erişmesi için bazen şiddete gerek duyduğunu ifade etmiştir. Çünkü onun ülkesi tüm dünya dini ise iyilikti. Hiçbir karşılık beklemeden kendini inandığı Amerikan davasına atadı. Tanrıya olan inancı ve evrene olan saygısı onun özgürlük ve adalet savunuculuğunda motive etti. O özgürlük eşitlik ve adalet için savaşan insanları bilinçli bireyler olarak görüyordu. Çıkarı için hareket edenleri ise insanlık dışı birer canavar olarak niteledi. Bu bakış açısı onun farkını ortaya koydu ve Amerika da görüşlerinin tartışılmasına neden oldu (Paine, 1985:76).

Paine tanrıya inanıyor evreni yaratan ve işleyişine bazı durumlarda müdahil olan tanrısının, bireylere yardımsever olarak dünyayı daha iyi bir yere çevirebilme gücü verdiğine inanıyordu. Ayrıca bireye ve insan haklarına sonsuz güven duyduğundan dolayı politik olarak geçmişe ilgisiz ve güvensiz geleceğe ise sonsuz iyimser bir yaklaşım içerisindedir. Bu yaklaşımı nedeniyle Paine göre mutluluk huzur özgürlük ve barış gibi bütün pozitif amaçların gerçekleşmesi için bütün bireylerin bu amaçlar doğrultusunda çaba harcaması gerekir. Bu amaç doğrultusunda bireyleri yönlten Paine insanlığa, karanlıkları aydınlığa çevirmenin mümkün olduğunu öğütleyerek ‘dünyaya yeniden başlayabiliriz ‘sloganıyla yeniden başlamanın mümkün olduğunu savundu (Solinger:2010, 598).

2.4.3. Doğal Haklar Anlayışı İçinde “Kölelik” Düşüncesine Bakış

Paine çok yönlü bir fikir adamıydı. Kendisi iyi bir liberal cumhuriyetçi, yılmaz bir özgürlük savunucusu, radikal bir demokrat, başarılı bir mucit, bilimsel bir deist ve coşkulu bir insan hakları savunucusuydu. Birçok özelliği bir arada taşıyan bir politik figür olarak İnsan hakları savunuculuğu nedeniyle kölelik⁴⁷ karşıtı bir duruşu vardır. Bu duruşun Paine’nin bir Quaker olmasıyla ilişkili olduğu savunulsa da sadece bu perspektiften değerlendirilerek mezhepsel bir duruşla ilişkilendirilmesinin eksikliği kısa sürede kendini açık etmişti.⁴⁸ Paine’nin kölelikle alakalı düşüncelerinin temelinde insan hakları düşüncesine verdiği önemin etkisi göz ardı edilemezdi. Çünkü Paine yılmaz bir özgürlük savunucusu olarak insan hakları temelli görüşlerine uygun olarak doğuştan insanların eşit olduğu kabulüne istinaden kölelik hakkındaki fikirlerini temellendirerek hayatının her döneminde köleliğe dair bütün kölelerin serbest bırakılmasını için çağrıda bulunmuştur (Clark, 2018:79).

Paine doğal haklar düşüncesine göre insanlar doğuştan eşit olarak dünyaya geldiği için birbirleri üzerinde herhangi bir mülkiyet hakkının olmadığını düşünür. Yaşamının hiçbir döneminde en azından söylem olarak bu görüşünün aksine bir adım atmamıştır. Çünkü bazı yazarlar Paine’nin eşitlik, özgürlük ve insan hakları söylemlerini kullansa da yaşamına bu görüşlerini yansıtamadığı görüşündedir. Bu görüşü savunanlara göre Paine hiçbir yazısında açıkça insan hakları anlayışını Amerika’daki unsurların hepsini kapsayıcı bir dille ele alan bir vatandaşlık önerisinde

⁴⁷ Kölelik ilk çağlardan bu yana farklı şekilde ortaya çıkmış eşitsizlikçi bir toplumsal yapılanma örneğidir. Amerika da ise kolonilerin kuruluşunda verimli toprakların işlenmesinde yetersiz kalan göçmenlerin Afrika’dan kötü şartlarda göçmenler getirerek her türlü işte acımasızca kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Hatta Amerika’da kölelik meşrulaştırılmak için kiliseden destek alınmış ve kölelerin kullanılmasına dinen bir meşruluk kazandırılmaya çalışılmıştır. Uzun yıllar Afrika’dan kıtaya ulaşırken yolculuk sırasındaki kötü şartlar nedeniyle birçok köle hayatını kaybetmiştir. Yolculukta hayatını kaybedenlerin yanı sıra kıta ya ulaştıktan sonra da en kötü iş ve işlemlerde kullanılan köleleri insani olmayan yöntemlerle hayata kalmaya çalışmış kimi o dönemki kötü şartlar nedeniyle kapıldığı hastalıktan kimi de kötü çalışma şartlarına dayanamayarak hayatını kaybetmiştir. Amerika’da bu insanlık dışı uygulamadan uzun yıllar ticari kaygılar nedeniyle vazgeçmek istenmemiş en sonunda 1865 yılında kölelik tamamen kaldırılmıştır. Köşker, G., Harika, N. (2017), Bir Hak Arayış: Ondokuzuncu Yüzyıl Amerika Birleşik Devletleri’nde Kölelik Karşıtlığı Hareketi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.8 Sayı23, S.24-40.

⁴⁸ Bir Quaker olduğu için kölelik karşıtı düşüncelerinin temelinde bir tavır ortaya koyduğu düşüncesine Conway’ın Paine hakkında kaleme aldığı biyografik yazının etkili olduğu düşünülür. Clark, J.C.D. (2018). *Thomas Paine: Britain, America, and France in the Age of Enlightenment and Revolution*. Oxfordand New York: Oxford UniversityPress.

bulunmamıştır ve Amerikan unsurlarına ilişkin sivil ve toplumsal bir eşitliğin savunucusu olmamıştır. Bu husus Amerika’da aydınlanma değerleriyle yeni bir toplum ve devlet düzeni inşa etmede başarılı olursa da özgür ve eşitlikçi bir toplumsal yapının kurulamadığının göstergesi idi ve her zaman eleştirilmişti. Aydınlanma savunuculuğu yaparken kölelik ve Kızılderililerin yok edilmesi konusunda ikiyüzlü bir tavır sergilediler (Lynch, 1999:177).

Paine’nin insan haklarına dayandırarak oluşturduğu kölelik karşı duruşu gerçekten köleleri özgürleştirmeyi mi amaçlıyordu? Kölelik karşıtı olmadığı ve ikircikli bir tavırdan yana olduğuna savunanlara göre kölelik karşıtı tavrını ortaya koyduğu savunulan yazıları kaleme almamıştır. Bu savlarını kanıtlamak için öne sürdükleri argüman ise o yazıları Quaker birinin kaleme alması aldığı yazıların yanlışlıkla Paine atfedilmesidir. Bu Savların da Paine’nin kölelik karşıtı denemelerinde kullanılan dilin ayrıntılı incelendiğinde Paine ye ait olmadığı görüleceği ileri sürülür (Paine:1945, 17). Hatta kölelik karşıtı bir kurumda üstlendiği misyonunda yalnızca sekreterlik olduğunu ve hiçbir aktif kölelik karşıtı eyleme katılmadığı ileri sürülür. Bu durum Paine’nin kölelik karşıtı birisi olmadığını savunan kimseler tarafından argüman olarak kullanılmıştır. Bu argümana göre ise Paine bu tür organizasyonlarda yalnızca kendine bir etiket edinmek için bulunmuş ve bu organizasyonları düzenlediği hiçbir eyleme dair yazılı bir veri bulunamamıştır. Yine Paine’nin ikircikli bir davranış için de olduğunu savunanlara göre kaleme aldığı söylenen fakat yazarları konusunda net Paine ait olmadığını savundukları yazılarda dâhil kölelik karşıtı bir tavırdan çok toplumu köleleştiren iktidar yapılanmalarına karşıt bir duruş geliştirildiği savı ortaya atılmıştır. Hatta bu tavrın Amerikalılara İngiliz karşısında köleleştirici tavrına ilişkin temellendirmek amacıyla bir argüman olarak geliştirdiğin savunularda olmuştur. Paine atfedilen bu yazılarda doğrudan kölelik kurumunu eleştiren ve kaldırılması noktasında kölelerin sivil hayata adapte olarak hak ve statü sahibi olmasına dair hiçbir argümanın bulunmadığı savunulmuştur. Özellikle İngiltere’nin Hindistan’ı sömürgeleştirmesinden sonra kaleme aldığı bazı kesimlerce Paine atfedilen eserde Paine’nin köleliğe karşı değil İngiltere’nin köleleştirici tavrına karşı çıktığı savunulmuştur (Paine, 1945:16).

Paine’nin eşitlikçi savunuculuğunu samimi olmadığını savunanlara göre Paine gerçekten Kızılderililer, köleler ve göçmenlerin bir arada olduğu ve herkesin fırsat

eşitliğinde yararlanarak özgürce yaşadığı insan haklarının gözetildiği medeni bir toplum önerisinin savunuculuğunu mu yapmıştır? Paine eleştirenler ve samimi bulmayanlar için bu sorunun cevabı da Hayırdır. Çünkü Paine zihninde olanın beyazlardan oluşan bir toplum yapısıdır. Onlara göre Paine yalnızca beyaz Amerikalıların vatandaşlık haklarına sahip olduğu bir toplum yapısından oluşan bir Amerikan toplumu oluşumunu destekliyordur. Bazı görüşlerinde Kızılderililerin görüşlerini kullansa da onları asla Amerikan toplumunun bir parçası olarak görmemiştir. Ya da eşitlikçi toplum tasavvurun da köle istihdam eden biri olarak köleliğin kaldırılarak kölelerin özgürleşmesine dair verdiği demeçlerde siyah Amerikalıların sosyal yaşamdaki statülerine ve vatandaşlık hakları ile alakalı hiçbir söylem geliştirmedir. Onları cumhuriyet fikrine uygun bulmadı. Paine köleleri Amerikan toplumunun bir parçası olarak görmediği için yurttaşlık hakkına da değer görmemiştir. Özgür olabilseler bile bu durumun fiziksel olacağını ve asla yurttaşlık haklarına dâhil edilemeyeceğine söyler. Bütün bu savlar Paine eleştirenlerin Paine'nin kölelik karşıtı tavrını eleştiri adına türettikleri söylemlerdir. Hatta Paine'nin Haiti devrimine ilişkin düşünceleri de Paine'yi kölelik konusunda samimi bulmayanların onun aleyhine kullandıkları argümanlardan olmuştur. Haiti de kölelerin Fransa'ya karşı ayaklanmasını tehlikeli ve istikrarsız bir olay olarak değerlendiren Paine Amerika'nın çıkarları açısından bu durumu olumlu bulmamıştır. Paine'nin köleliğe karşıt olmadığını savunanlar için bu durum Paine'nin gerçek yüzünü ortaya çıkarmıştır insan haklarını savunup köleliği reddeden bir düşünür nasıl olurda kölelerin özgürleşmek adına attıkları bu adımı çıkarlara uygun bulmayarak tehlikeli görür? İşte bu noktada Paine'nin kölelik hakkındaki tavrının görüldü gibi olmadığı Paine karşıtları tarafından vurgulanmıştır. Hatta bu konuda Paine karşıtı yazarlar aslında onun köleliğin kaldırılmasına ilişkin bir sözü bile olmuştusa bunun insan haklarına olan inancından dolayı, onun kişisel olarak kölelikten nefret etmesi nedeniyle olduğunu ve hiçbir şekilde kamusal ve özel yazılarında köleliğin kaldırılmasıyla vatandaşlık haklarının kölelere tevdi edilmesine dair hiçbir beyanatının olmadığı ileri sürmüştür (Lynch, 1999:189).

Eleştirilerle birlikte Paine modern bir radikal olarak gelenek ve usullere karşı çıktı. Bunun yerine meşruiyetin kaynağının bireysel rızaya dayandığı konusunda ısrar etti. Ona göre mevcut nesil eski nesilden üstün konumdaydı. Bu nedenle organiklik ve

sosyal mistizm konularında yaşanan zamanın önceliğini vurguladı. Bu konuda Locke’a çok şey borçluydu. Rıza anlayışıyla hiçbir neslin geleceğini bir sözleşmeyle ipotek altına almaya yetkili olmadığını belirtti. Bu düşüncenin herhangi bir yasayı gelecek neslin kaldırma hakkında o nesle tanınması şeklinde genişletilmesi gerektiğini düşündü. Ayrıca bireylerin birbiri üzerinde mülkiyet hakkı olmadığını vurgulayarak kölelik kurumunun hak ihlali olduğunu belirtmiştir (Assis, 2017:159). O Çiçero’nun ‘Gerçek yasa doğru akıldır’ sözüne atıf yaparak köleliğin ne vicdana ne akla uygun olmadığını belirtmiştir (Foner, 2005:89).

Paine için kölelik en temel hak ihlaliydi. Din adamları ile kutsal yazılar birey zihninin özerk yapısını ve bilgi edinme kanalını körelterek, kölelik kurumuna ve bireylerin zihnen köleleşmesine zemin hazırlıyorlardı. İnsanların yozlaşmasını ve manipüle edilmesini sağlayan din adamları bu manada aristokratlar veya monarklardan daha az kötü değildi. Bireysel zihinleri manipüle eden bu din adamları, monarşi ve aristokrasi gibi lavedilmeli ve zihinsel prangalar ortadan kaldırılmalıydı. Çünkü bunlar bireyleri dinin gerektirdiği gibi bireyleri eşit düzlemde konumlandırmak yerine onun kategorize edilmesine çanak tutuyordu. Bu bağlamda köleliğin kaldırılması, yozlaşmış hükümetlerin yıkılması ve din adamlarının gölgesinin toplum ile devlet üzerinden kaldırılması, tanrının yeryüzünü fark etmemiz için bize sunduğu birer araçtı. Paine dini kurumların ve dini adamlarının köleliğe desteklerini en yüksek tondan eleştirirken o köleliği vicdanen de kınıyordu. Paine kölelikten nefret ediyor ama üretim açısından gerekli görüyordu. Paine karşıtı yazarlara göre ve kölelerin ve Amerikalıların bir arada yaşamasındansa üretici olarak plantasyonlarda yaşayabilecekleri ve orada özgür olabilecekleri bir düzen önerisinde bulunduğunu savunuyorlar. Bu iddiaya göre kölelerle Amerikalıların aynı toplumda bulunmasını dahi istemeyerek kölelerin üretimin devamı adına başka bir yerde tutmayı amaçlamıştır. Paine’nin özgürlükten kastının fiziksel olduğunu Paine’nin düşüncesinde de bu duruma özgür ama vatandaş değil (Paine, 1945: 15-19) şeklinde bir açıklama getirdiğini iddia etmişlerdir.

Paine kölelik kurumuna yönelik somut çözüm önermemiş olsa da sefalet ve zalimliğe göz yuman hatta teşvik eden düşünsel yapıyı ciddi eleştiriler getirmesinin temelinde gelecekte toplumun huzurunu ve güvenliğini bozacak bir durum olarak görmesi etkilidir. Köleliğe ilişkin eleştirilerinde köleliğin Amerikan toplumunu içten içe yiyip bitirecek bir olgu olacağını görmüştür.

2.5. PAİNE'İN DÜŞÜNCELERİNİ GENEL DEĞERLENDİRME: ÇELİŞKİLER, GÖZDEN KAÇANLAR

Paine düşünceleri itibariyle kategorileştirilmesi zor bir isimdir. Uyumsuz görünen yazılarında mizahı ve öfkeyi kullanabilen bir isimdi. Hazzetmediği olaylar karşısında bazen mizahı kullanarak alay eder, bazen de öfkeyi kullanarak reddederdi. Bu nedenle görüşleri yanlış yorumlanmıştır. Ayrıca konjektürel değişimlerden etkilenen Paine fikirlerinde de değişiklik olmuştur. Ancak uyumsuz gibi görünen fikirleri bir araya getirildiğinde ahenkli bir bütün oluşturduğu açıkça gözlemlenmiştir (Fruhtman, 2000:60).

Paine değerlendiren ve hakkında çalışma yapanlar onun iki yönünü ya çok az değerlendirdiler ya da gözden kaçırdılar. Bunlardan ilki onun liberal görüşlere yakınlığı idi. Paine'nin düşüncesini ideolojik olarak kategorize etmek güçtü. Çünkü politik olarak cumhuriyetçi değerleri ve demokrasiyi vurgulayan bir tavrı varken eşitlikçi yapısı nedeniyle sınırlı hükümet anlayışını refah devlet anlayışıyla birleştirmeyi seçti. Bu nedenle liberal ilkeleri olan bağıyla öne çıkan sivil reforma meyli radikal bir demokrat olarak görülebilir. Paine'nin liberal gelenekte yer alan fikir adamlarından biri olması onun bireyi yaşamın odağında göre ve politik olarak bireysel ilerleme ile gelişimi zaruri gören yaklaşımıyla alakalıydı. Ayrıca tüm yaşamı boyunca demokratik hükümet fikrine sadık kalmış ve kurumsallaşmış dini organizasyonların ve kalıtsal yönetsel yapıların meşruiyetini reddetmiştir. Ayrımcılığa karşı eşitlikçi bir oluşu onun her kesimden insana hitap etmesini ve bu insanların onun geliştirdiği fikirlere itibar etmesini sağladı. Farklı toplumsal sınıflardan kimseler tarafından görüşleri itibar gören Paine aynı zamanda yazdıklarıyla toplumun bilgi kaynağı olarak toplumsal ilerlemeye ilham olan nadir isimlerden oldu (Cobert, 1819:68).

Diğer gözden kaçan yönü onun temsili demokrasiye olan inancıydı. Genel olarak temsili demokrasi doğrudan demokrasinin uygulama alanının dar olması nedeniyle tercih edilen bir yöntem olsa da her zaman temsili demokrasinin doğrudan demokrasiden daha iyi bir sistem olduğunu savunmuştur. Çünkü ona göre temsili demokrasi sistemi farklı toplumsal yapıların etkileşimini ve bilgi paylaşımı saylayarak toplumun bütünleşmesine katkı sağlar. Ayrıca doğrudan demokrasiden ziyade temsili demokrasi modernliğin bir ölçüsü olarak görür. Paine nin değerlendirilmeyen ikinci

yönü ise özgürlük, demokrasi ve bireysellik kavramlarıyla ilişkilendirerek politik kozmopolitliğe yaptığı vurgu ve onun tarafından pratik kullanımı idi (Clark, 2018:89).

Paine adına çelişkili olarak görülen bir diğer durum onun monarşiye olan yaklaşımındaydı. Paine beyanlarında ve eserlerinde monarşiyi bir kötülük olarak nitelemiştir. Fakat monarşiye kişisel yığınlıkları sonucunda mı saldırmış yoksa monarklara kişisel nefretinden dolayı mı saldırmış biraz muallaktır. Çünkü her türlü monarşiye karşı olumsuz beyanlarda bulunurken Kral XV Louise yaklaşımının pozitif olması ve ona karşı toleranslı yaklaşımı Paine'nin monarşiye dair yaklaşımının çelişkili olduğuna dair yorumlamalar yapılmasına neden olmuştur (Cobert, 1819:100).

Paine Amerikan aydınlanmasını bir yandan tarihi koşulların sonucu olarak değerlendirirken bir yandan da tanrının inayeti ve mucize olduğunu belirtmesi onun zihninin karışık olduğuna dair yorumlamalar yapılması neden olmuştur. Paine insan aklı ve ilerlemeye olan vurgusunun yanında ilerlemenin bir kez başladıktan sonra geri döndürülemez olduğunu iddia eder. Dini mucizelerin safsata olduğunu vurguladıktan sonra tarihin mucizevi değişime öngörülmemiş karşılaşmalara ve hayal edilmemiş birlikteliklere gebe olduğunu söylemesi onun fikirlerindeki tutarsızlık olarak görülür (Larkin, 2005:159).

Paine nin çelişkili olarak görülen yönlerinden biri Anglikan öğretisiyle uyumlu bir eğitim olsa da Quaker teorisine daha yakın bir yaşam sürmesidir. Paine'nin dinle ilgili radikal düşünceleri ve köleliğe ilişkin fikirleri dışlanmasına neden olmuştur. Yaşadığı dönemde radikal fikirleriyle dikkat çeken Paine *İnsan Hakları* kitabını yayınladıktan sonra düşünceleri nedeniyle Amerika da beklediği değeri görememiş Fransa da giyotinden kurtulup Amerika'ya döndükten sonra çiftliğinde sakin bir yaşam sürmüş, Moncure Conway'ın 1892'de Paine'nin fikirlerini pozitif bir bakış açısıyla ele aldığı eserine kadar neredeyse unutulmaya yüz tutmuştu. Eser Paine'nin popülaritesini yeniden arttırmış onun fikirlerinin farklı bir bakış açısıyla yorumlanmasına neden olmuştur. Conway'ın Paine hakkında çizdiği bu portre Amerika adına Paine'nin vizyonunun kullanım alanını genişletmiş öyle ki Paine'nin düşüncelerinin Vietnam savaşında dahi kullanılmasına neden olmuştur (Lynch, 1999: 180).

Paine birey ve tanrı konusunda zıt olarak görülen bazı ifadeler kullandı. Paine bir yandan tanrının egemen rolünü vurgularken diğer yandan bireyi zaman akışını

yönlendiren itici güç olarak tanımlamıştır. Bireyin hiç keşfetmediği şeyi bilemeyeceğini ve düşleyemeyeceğini savunan Paine sonrasında tanrının dünyayı yönettiğini ifade etti. Amerika'nın bağımsızlığını özgürlüğü tatmış olanların düşlediği düşü gerçekleştirmesi olarak görmüş, sonrasında Amerika'nın kuruluşunu tanrının zulüm görenlere alan açma isteğinden kaynaklandığını ifade etmiştir (Kiley, 2006:135). Paine yönetimin kökenlerini açıklamak için doğa durumundan yani efsane zamana başvurmuş monarşinin kökenini açıklamak için İncil'e atıfta bulunmuştur (Kuklick, 2000:194). Aslında Paine'nin fikirlerinin bir anlamda farklı yerlere çekilmesinin bir sebebi de çok fazla konuda görüş beyan etmesidir.

Paine'nin Fransa'daki yaşamı onun savunduğu değerlerine ya da eylemlerine yönelik çelişkili olduğu için eleştirilir. Paine'nin Amerika da kurucular hakkında eleştirilerini sert bir şekilde dile getirmesi de dikkat çekicidir. O Fransa'daki Bonapart, Boissy D'anlar ve Robespier gibi politik düşmanlarına ise Amerika'daki William Patt, John Adams ve Washington için kullandığı sert tondan saldırmamıştır. Paine 1789 yılından öncesinde Fransız devrim sürecini monarşi ve aristokrasiye karşı bir başkaldırı olarak görürken 1789'da devrim sürecini aristokrat elit kimselerin yönettiğini ve bu durumdan memnun olduğunu belirten ifadeler kullanmıştır. Benzer şekilde yılmaz bir monarşi karşıtı olduğunu belirtirken Louis'ine idam sehpasında affedilmesi için ikna argümanları üretmesi de onun yaptıklarıyla savunduklarının arasında çelişki olarak görüldü. Ayrıca Paine cumhuriyetçi ilkelere bağlı bir siyasi görünüm oluşturmuşken, Fransız devriminin ilk yıllarında Varennes ten önce Fransa'da kurulabilecek cumhuriyetçi bir yapıyla ilişkilendirilebilecek bir yapılanmaya dair herhangi bir destek oluşturmayı reddetmesi ilginçtir. Yine aynı şekilde önemli bir evrensel oy hakkı savunucusu iken, 1795'te 'directore' dönemine destek vermesi de eleştirilmiştir (Clark, 2018, 90).

Bireyleri direnmeye yönelten ve devrimlerin olmasını sağlayan şeyin aslında politik, sosyal, ekonomik birçok sebebin yanı sıra esasen bireylerin yaşadığı kraliyet ailesinin düşük imajıyla aldatılma duygusu olduğunu belirtmiştir. Burke, ona göre, kraliyeti ve değerlerini savunarak bu aldatılma duygusunu perçinliyordu (Larkin, 2005:269). Oysa politik ekonomik ve ticari gelişim açısından ayrımcılık ile rütbe gibi şeylerin kaldırılmasının bencilik yolsuzluk ve adaletsiz durumların ortaya çıkmasını engelleyeceğini düşünmekteydi. Kökleşmiş sorun olarak gördüğü rütbe ve

ayrıcalıklardan ise ancak politik devrim yoluyla kurtulabileceğine inanmıştır. Ayrıca devrim fikri onun için bir anlamda demokratik düzlemi hayata geçirme çabası olarak görülmüştür. Devrim konusundaki bu tanımlama Paine'nin politikadaki ilk yılları için geçerli olsa da 1794 yılında bastilden kurtulduğunda Paine devrim fikrinin dönüştürücü etkisine daha eleştirel yaklaşılmaya başlamıştı. Toplumsal dönüşüm süreçleri için kamusal reform ve sivil katılım gibi konulara inanç ve desteğini arttırmıştır (Lynch, 1999:182).

2.5.1. Paine'nin Dışlanması Nedenleri

Paine araştırmacı bir kişilikti. Bunu yaparken radikal politik ve dini görüşleri nedeniyle genellikle nefret duygularının üzerine çekti. Bu noktada loyalistler onun görüşlerine en küfürli yazılar ile cevap verirken, John Adams ve John Witherspoon gibi Amerikan Aydınlanmasındaki önemli figürler de görüşleri nedeniyle eleştirmiş ve onu uyumsuz bir figür olarak lanetmişlerdir (Vincent, 2005:83).

Paine'in politik düşüncesindeki politik süreçlerin herkese açık olma, politik tartışmaya herkes katılabilme hakkına sahip olması gerekmektedir. Belli bir elitist grubun elinde olan politik yönetime katılım sürecinde zengin ve nüfuslu kimseler etkili olduğu sürece katılım sorunu var olmaya devam edecektir. Paine'in bireylere yönelik siyasi karar alım sürecindeki yeteneklerine olan inancı Jefferson ve Madison gibi isimler tarafından benimsenmedi. Bu isimler bireyin siyasi süreçlere dâhil olması için bazı niteliklerin gereklilik haline getirilmesi gerektiğine inanıyordu (Kaye, 2000:197). Paine insan doğasına ilişkin görüşleri kurucu babalarından farklı olduğu için oldukça ses getirmiştir. Ona göre insanlar melek olmasa da doğuştan iyidirler ve bireyler yaşamda kendileriyle baş başa kaldığında akıl yürütme gücüyle her zaman iyiyi ve doğruyu bulacaklarına inanıyordu. Önemli kurucu isimlerden Madison ise bireylerin erdemli olmadığına inandığı için hükümete ihtiyaç duyuyordu. Çünkü bireysel öze güvensizliğinden siyasi kurumların iyi dizayn edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Ayrıca bireylerin çıkarlarının ve tutkularının esiri olabilme tehlikesinden de rahatsızdı. Oysa hükümet zorunlu kötülüktü ve bireyler doğuştan iyiydi. Tanrının tüm bireylere doğuştan gelen doğal bir sosyallik ve iyilik verdiğine inanıyordu. Paine'nin bu vurguyu yapması Madison'un federalist yazılarda bahsettiği "insanlar melek olsaydı hiçbir hükümete gerek olmazdı" ifadesine karşılık yapıldığı belirtilmiştir (Lounissi, 2018:320).

Paine'nin dışlanması neden olan sebeplerden biri de kurucuların onun reformist görüşlerinin radikal siyasi hareketlere dönüşme riskinden çekinmeleri idi. Paine İngiliz reform hareketinin içinden gelen bir isim olarak fikirlerini etkili bir biçimde geniş kitlelere ulaştırmayı başarmış bir isimdi. İnsanları takip etmeyi ve devrimci yaklaşımı örgütleyen bir yaklaşımdan yana olan Paine'nin bu tavrının geniş kitleleri harekete geçirme potansiyeli de deneyimlendiği için özellikle muhafazakâr kesimler tarafından eleştirilmiş ve kişisel zaafı öne sürülerek itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır. İngiliz reformistlerin onu eleştirmesi ise reformistlerin çoğunluğunun orta sınıf sanayicilerden meydana gelmesinden dolayıydı. Çünkü Paine'nin görüşleri işçi sınıfının örgütlemesinde önemli girişimlerde bulunmasında etkili olmuştur. Bu durumdan çeken İngiliz reformist yanlıları olayların büyüüp İngiltere de bir devrim riski oluşması tehlikesine karşı Paine'ni itibarsızlaştırmaya çalışmıştır. Paine nin antiklerikalizm kavramını devrimci görüşlerin odağına yerleştirmesiyle ve Spencer'in sosyal eşitsizliğin kökeninde mülkiyeti görme eğiliminden etkilenmesiyle monarşiye ve aristokrasiye olan saldırının artmasına İngiliz politik ve reformistleri onun fikirlerini çürütme çabasına girmesine neden olmuştur. Bu amaçla monarşi destekçileri ve İngiliz reformistler Paine'nin argümanlarını çarpıtan ve yönlendirici alay edici bir üsluba dayanan yazılarla Paine i yanıslamaya çalışmışlardır (Claeys, 1989:182).

Reformistler Paine'i yanıslamak için ilk etapta onun doğal haklar anlayışını ve eşitlikçi yaklaşımını çürütmeye çalışmışlardır bu amaçla hakların yaratılıştan gelmediğini ve kaynağının yaşayan İngiliz ayrıcalıkları olduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca fikirlerindeki doğal eşitliğin doğal ve dengeli bir toplumsal yapının gereği olduğuna dair fikirlerini ve her neslin kendi yönetimini yaratma hakkına sahip olduğuna dair vurgusunu reddettiler. Bu argümanların yerine İngiliz denge ve özgürlük sistemine övgüler yağdırmayı ve Magna Carta ile insan hakları bildirgesi gibi belgelerin zaten bu savunulmaya çalışılan özgürlükleri İngilizlere yıllar önce tanındığını ifade etmeyi tercih ettiler (Israel, 2002:90).

Paine ise bu yönlendirme ve yanıltıcı çabalara karşı eylemine geçmedi ve onları doğrudan muhatap almamaya dikkat etti. Çünkü siyasi inançlarının sağlam temeller üzerinde olduğundan emindi. İnançlarını korumak için dahi olsa tartışmaya girmede (Kaye, 2000:147).

Paine'e ilişkin tartışılan durumlardan birisi onun mason olup olmadığıdır. Bernard Fay⁴⁹ ve R. Le Forestier⁵⁰ gibi isimler onun mason olduğunu iddia etmiştir. Paine'in mason olduğuna dair kanıt olarak o öldükten sonra büyük masonik Amerikan localarının onun adına yas alayları düzenlediğine dair ilişkin birkaç söylenti gösterilir. Hatta onun deistik bir bakış açısına sahip olması masonlukla özdeşleştirilmiştir. Masonik felsefeyle uyumlu bir şekilde eşitlik kardeşlik duygularını benimseyen Paine'nin entelektüel deizm fikirleriyle masonik fikirlerinin birçok ortak noktası olduğunu iddia ederek argümanlar kanıtlanmaya çalışılmıştır. Yine Paine'nin mason olduğunu ve Fransa'daki rolünün devrimi popülerleştirmek olarak oraya katıldığını savunanlar da olmuştur. İddialarına kanıt olarak da Silas Deare hariç Fransa'daki sürece olan kimselerin dokuz kız kardeşler locasına kayıtlı olduğuna dair bazı belgeler öne sürmüştür. Fakat bu belgelerin hiçbirinde Paine'nin ismi geçmemiştir.

Paine'nin genel söylemlerine bakıldığında bu iddiaların asılsız kalacağı kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Paine tüm yaşamı boyunca söylemleri ve eylemleriyle şeffaf bir kamusal yaşam vurgusu yapmış, demokrasiyi savunmuştur. Paine tüm yaşamı boyunca hiçbir mezhep ya da kilise dâhil bir birliğe üye olmadığı evraklarla desteklenmiştir. Amerika devrimi döneminde Paine masonlukla eleştirenlerin çoğunun kendi durumlarını gizlemek için böyle bir yola başvurmaları olasıdır. Çünkü Amerika'da masonluğun kökenleri incelendiğinde devrim sürecinin genişletilmesi ve halk tabanına yayılması için masonik yöntemlerin kullanıldığına ve bu yöntemleri kullanan Amerikan kurucuların açık kimliğini belirten önemli arşivlere erişilmiştir. Örneğin Bağımsızlık Bildirgesini imzalayan 56 kişinin mason olduğuna dair açık kanıt

⁴⁹ Bernard Fay'a göre Paine bir masondu ve Franklin'le tanışmasından sonra böyle bir kimlik edindiğini savunuyor. Bu iddiasını *Masonluğun Kökeni* adlı eserle güçlendirmeye çalışır. Paine bu eserini yazarken kimsenin ulaşamadığı masonik arşivlere elini kolunu sallayarak girdiğini belirtir. Ayrıca Fay'e göre Paine Fransa'da hapisten çıktıktan sonra masonlara sığınmış, onlarda kalmış, hiçbir ifadesinde nerede kaldığına dair bir beyan vermemiştir. Yine Paine'nin Amerikan locasına üye olduğunu iddia eden Fay konuyla alakalı hiçbir belge olmasa da Concert, Franck Alengry ile Brissot'un anılarında Paine'nin mason olabileceğine dair imaları iddiasına kanıt olarak sunmuştur. Fransa'da bulunduğu günlerde giyotini beklerken kaleme aldığı Jefferson ile beraber lodge a katıldıklarına dair beyanı kanıt olarak sunan Fay o dönem bu yerlerin masonların görüşme yeri olarak kullandığı yerler olduğunu belirtmiştir. Fay, B. (1927), *The Revolutionary Spirit in France And America Trans*, By Ramon Guthrie.

⁵⁰ Forestier 1776 da yazdığı bir eserde onun Paris konvansiyonunda üye olduğu bir zamanda Kont Lehrbach'ın ona iluminati üyelerinden oluşan bir liste gönderdiğini söyler. Ancak o dönem mason loncası kayıtlarında Paine dair bir ifadeye rastlanmadığı görülmüştür. Aktaran: Johannes P. (1989) *Les fortier D'aix: Soldats de la Revolution*, Generaux et Barons De Empire Curandera. s.176.

Washington Ulusal Kütüphanesinde yer alan ve Wiliam Grimshaw ve Henry Coilin yazdığı *Enciclopedia* adlı eserde kanıtlarıyla ortaya konulmuştur. Bu önemli isimlerden biri de Madisondur. Kendisine mason üyeler tarafından gönderilen bir mektupla erişilen Madison mektupta “geleceği inanca dönüştüren yasa peygamberleri” olarak görülmüştür (Lounssi, 2021:332). Yine masonluğa dair ciddi belgeler olan Franklin 1700’lü yıllarda masonik bir örgüt kurduğunun ve bu örgütün bir ayağının da İngiltere’de olduğunu isminin de Dört Eski Lodze olduğunu bildiren belgeler açığa çıkartılmıştır. Ayrıca Amerikan devrimi dönemindeki nüfusun yaklaşık üçte biri o dönem içinde mason localarına üye olduğu kanıtlanmıştır. O dönemde orduda yer alan liderlerin çoğunun da mason olduğu yazışma ve belgelerle açıklığa kavuşturulmuştur.

Farklı görüşler olmakla birlikte Paine’nin amacı toplumsal yapıyı yeniden şekillendirerek oluşabilecek sivil eşitsizlik tehlikesine karşı toplumsal yapıyı korumak ve daha adil bir yapı oluşturarak ticari, zemininde oluşum ve gelişimine katkı sunmaktı. Ayrıca o ilerlemeyi çok önemsiyordu. Çünkü gelişmek için yaşadığımızı ve aksi durumda ise varlığımızın boşa olduğunu düşünüyordu. Paine politik amacı ise kitlelerin tebaa edilmeye çalışılmasını reddetmek üzerine kuruluydu. Demokrasinin ahlak ve akıl yürütme ile desteklemesi gerektiğinin altını çizer. Politik olarak en önemli hedefi bireyi özgürleştirerek karar alma süreçlerine dâhil edebilmektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

THOMAS PAINE VE DEVLET GÖRÜŞÜ

Devletin ortaya çıkışı, devletin kaynağı ve devletin meşruiyetine ilişkin iki temel yöntem üzerinden açıklanmaya çalışılır. Bunlar bilimsel ve hipotetik açıklama yöntemleridir. Devletin kökenini bilimsel yollarla açıklamaya çalışan düşünürler devlete dair sosyolojik antropolojik ve tarihsel verilerden yararlanarak devletin ortaya çıkış sürecini betimlemeye çalışmışlardır. Hipotetik açıklamalar ise gerçek olup olmadığını bakmak yerine devletin yapay mı doğal mı olup olmadığına, devletin meşruiyetini ve sınırlarını açıklamaya yönelmişlerdir. Hipotetik açıklamalara en güzel örnek toplum sözleşmeleridir. Paine devletin kaynağına ilişkin soruları devletin olmadığı bir dönem üzerine varsayımdan hareket ederek hipotetik bir yaklaşımla açıklamaya çalışmıştır (Lane, 1995: 142-145). Paine Amerika'yı durum ve koşullar açısından yeni bir başlangıç noktası olarak göstermeye çalışmaktır. Çünkü Paine için geçmiş otoritesi denen bir şey yoktur. Otoritesini bu şekilde kutsallaştıranlar için geçmiş kocaman bir Tiran olur. "Geçmiş gölgelere teslim edildiği zaman, arazi tüm engellerden temizlendi (İngiliz işgali) ve gelecek şimdiki zamanda yeni bir kitap gibi" söylemleri ile Amerika'yı yeni bir başlangıç olarak görür ve bu cümleler onun özgür bir ulus yaratma isteğinin beyanı olarak değerlendirilir. Paine kendi neslinin yeni bir ulus yaratma ve yeni bir başlangıç yapma hazzını diğer nesillerinde tatmasını isteyerek onlara karşıda cömert davrandı. Çünkü tarihin tekerrür etmeyeceğini düşünüyordu. Bu nedenle Amerikan ulusunun aydınlanma ile birlikte önüne gelen bağımsızlık şartlarını iyi kullanması gerektiğine inanıyordu (Paine, 2004:59).

3.1. PAINE İÇİN DEVLETİN KAYNAĞI VE SINIRLARI

Paine devleti tanımlarken devletin alanını ve sınırlılıklarını belirlemeye, bireyleri bir arada yaşamaya iten sebepleri ortaya çıkarmaya çalışır. Paine devleti açıklarken doğal hukuk düşüncesinden hareketle birey için en iyi olanı tanımlamak ve

ahlaki olanı vurgulamasının yanı sıra farklı toplumsal koşulların ortaya çıkmasıyla birlikte toplumların yeni sorunların çözüm üretme çabasıyla devlet öncesindeki durumun nasıl olduğuna dair de betimlemelerde yapmıştır. Onun devletsiz döneme dair betimlemeleri bireysel hakların ortaya çıkışına ve kaynağına ilişkin bilgilere erişilmesini sağlamıştır. Devletsiz dönem Paine tarafından doğal durum ve sözleşme kurgusu ile açıklanmıştır.

3.1.1. Devletin Kaynağı ve Toplum Sözleşmesi Düşüncesi

Devlet düzeninin olmadığı bir durumun varlığının kabul edilmesinin devletin ortaya çıkış sürecinde doğan ihtiyaç durumunu anlamak adına mantıken zorunlu gören Paine, devletin olmadığı bu dönemi ise doğa durumu olarak ifade etmektedir. Paine için devlet düzenin en doğru şekilde nasıl oluşturulacağının ifade edilmesi için devletin olmadığı doğa durumun şartlarının en iyi şekilde tahlili son derece önemlidir. Ayrıca Paine için doğa durumunun tasviri egemenliğin kime ait olduğunu göstermek açısından da gereklidir.

Doğa durumu veya Paine'nin doğal yaşam dönemi olarak ifade ettiği dönem devletin ortaya çıkışı durumunun başlangıç noktasını ifade eder. Bu nokta da bireyin yaşamına işaret eder. Paine bireyin doğal durum döneminde yalnız olmadığını ve ihtiyaçları nedeniyle toplumsal yaşamı oluşturduğunu söylemiştir. Aynı zamanda toplumsal yaşama toplumsal sevgi şartını da ekleyerek, bireyin toplumda bulunmasının zorunluluktan doğan nedenlerle olsa da sevginin toplumsal yaşamda karşılık bulmasıyla zorunluluk ilişkisinin mutluluğa dönüşeceğini savunmuştur. Paine insanı doğasının iyi olduğunu savunsa da insan kendi çıkarı söz konusu olduğunda, çevresel etmenler birleşince bencilleşerek toplumsal düzende sorun yaratabilecek kararlar alabilmektedir (Paine, 1945:558-560). Paine için insan doğasına aykırı olmayan ve birey ihtiyaçları neticesinde ortaya çıkan toplumsallaşma, doğa durumudur. Bu durum bireyler için karşılıklı iletişimi ve birey yaşamını kolaylaştırıcı bir birliktelik yaratmaktadır. Ayrıca doğa durumu bireylerin eşit haklara sahip olarak erdemli bir yaşam sürdükleri bir durumdur. Bu nedenle birey doğa durumunda özgür eşit ve kendi zihni üzerinde tam bir egemenlik sağlamış bir durumdadır. Uygar niteliklerinden sıyrılmış herkesin eşit haklara sahip olduğu erdemin hâkim olduğu barış içinde yaşanılan bir doğal yaşam kurgusu yapan Paine bireyi bu durumda bütün

uygar uğraşların dışında değerlendirmiştir. Paine tanımladığı bu doğa durumunu Kızılderelerin yaşamıyla örneklendirmiştir. Paine göre Kızılderililer doğa durumu olarak tanımladığı devletsiz ve hiyerarşisiz bir toplumsal yaşam örneği göstermektedir. Bu yaşam şekliyle Paine Kızılderililerin insanın devlet olmadan da toplumsal yaşamla hayatını idam ettirebileceğini gösterdiklerini iddia etmiştir. Paine bireylerin sanat bilim gibi uygarlık belirtisi alanlarla ilgilenmedikleri varsayımı üzerinden doğa durumu tanımlamasını yapmıştır (Paine, 1945:559).

Paine devlet oluşmadan önce doğa durumu kurgusuna bir de sivil toplum kavramının gelişimiyle birlikte ortaya çıkan mülkiyet fikrini dahil etmiştir (Seaman, 1988:138). Mülkiyetin ortaya çıkışıyla Rousseau'nun özel mülkiyetin çıkışının çatışmaya yol açtığını belirttiği düşüncesine atıf yapan Paine herkesin eşit haklara sahip olduğu doğa durumunun ihlal edilmesiyle birlikte bireylerin dünyanın ortak ve eşit miktarda sahip olduğu düşüncesinin zarar gördüğünü iddia etmiştir. Bu nedenle Paine birey doğası gereği çıkarlarının korumaya çalışan bir varlık olduğundan bu toplumsal yaşam ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlar ve hatta ortaya çıkabilecek şiddet durumunun diğer bireylerin güvenlikleri adına bir tehlike oluşturacağı düşüncesindedir. Bu noktada da Paine için mülkiyet hakkının ortaya çıkışı doğa durumuna zarar vermiş ve uygar hale geçmek için zemin hazırlamıştır. Artık mülkiyet hakkının ortaya çıkmasıyla doğa durumundaki eşitlik ve özgürlük durumuna bir daha dönmeyeceğini savunan Paine bireylerin doğa durumunda var olan bazı haklarını koruması için devlete zorunlu ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Ayrıca uygarlığın birey yaşamına getirdiği bireyin hayatını iyiye doğru evrilme hedefinin gerçek hayatta toplumdaki yansımalarının istenilen düzeyde olmadığını savunarak, uygarlığın doğa durumunun saflığına zarar verdiğini ve uygarlığın getirdikleri bireylerin huzurunu kaçırarak refahı düzeyinin azalmasına neden olduğu görüşündedir. Paine bu noktada uygar yaşam doğal yaşam kıyaslaması da yapmış her iki durumun avantaj ya da dezavantajlı noktalarını açıklamışlardır. Uygarlık durumunun birey yaşamına sağladığı üretimsel tekniksel bilimsel gelişmelerin öneminden bahseden Paine aynı uygarlığın getirdiği pozitifliklerin yanında yoksulluk gibi negatif bir duruma da neden olduğundan bahsetmiştir. Bu noktada Paine için uygarlık kavramının birey yaşamına iki yönlü etkisi vardır. İlk etki bireyin yaşamına çok yönlü zenginlik katmasına yardımcı olduğu ve pozitif etkidir. İkinci etki doğa durumundaki bireyin sahip olduğu

eşitliğin az şeye sahip olmasına yol açtığı, bireylerin yoksullaşmasına neden olduğu yönündeki negatif etkidir. Paine burada bireyin doğal durumundan uygarlığın ve mülkiyet hakkının getirdiği olumlu etkiler nedeniyle vazgeçtiğinin altını çizerek daha iyi bir yaşam adına vazgeçtiklerinin bireyi ulaşmak istediği konuma ulaşma amacından ziyade kaos ve kargaşaya sürüklediğinden bahsetmiştir. Bu nedenle birey kendi kendini bu kaostan kurtaracak gücünün olmadığı yönünde karamsarlığa düşerek kendinden daha yetkili bir güce ihtiyaç duymuştur. Paine'nin burada özellikle belirttiği bir konuda doğal durumundaki bireyin haklarından feragat ederek uygarlık düzeyine ulaşmak istemediğidir. Paine uygarlık düzeyine ulaşmanın birey için doğa durumundaki haklarına ilave yeni haklar kazanarak yaşamlarının pozitif yönde revize etme amacını taşıdığını belirtmiştir (Paine, 2013:60).

Paine'e göre doğa durumundan medeniyete geçişin birey adına kötü olan taraflarından biri de bireyin medeni durumunda doğa durumunda bulunan erdemli duruşunun zarar gördüğü durumdur. Medeniyet durumunun bireyin çıkarıcı yönünü besleyen yapısından dem vuran Paine bireyin çıkarları adına beklentiye girebilen bir yapısının olduğunu ve bu durumda kontrol altına alınmadığında toplumsal yapı ve bireysel özgürlükler adına tehlike oluşturabileceğinin altını çizmiştir. Bu nedenle bireylerin egemenlik haklarından feragat ederek özgürlüklerini ve haklarını korumak adına hissettikleri ihtiyaçtan devlet otoritesinin ortaya çıkarıldığını savunmuştur. Devletin ortaya çıkışını da günah kavramıyla açıklamaya çalışan Paine dinen ilk günah kavramına atıfta bulunarak devletin ortaya çıkışını günah işleyerek cennetten kovulan insan metaforunun masumiyetini yitirmesiyle ortaya çıkan durumla özleştirmeye çalışmıştır. Paine bireyin doğa durumundan medeniyet durumuna geçerken vicdanının sesine kulak vermediğinden nefsinin getirdiği kötülüklere alet olduğunu dolayısıyla kötülüğe bulaşarak haklarının kaybetmemek adına devlet otoritesi altında yaşamayı otoritesiz yaşama tercih etme zorunluluğu yarattığından bahsetmiştir. Bu nedenle Paine devleti zorunlu kötülük olarak görür ve devlet otoritesinin ortaya çıkışının birey yaşamına dayatmadan başka bir şey olmadığını altını çizer. Paine bireyin doğa durumunda da toplum otoritesi altında yaşadığını vurgulayarak devlet otoritesiyle toplum otoritesini özleştirenlerin eleştirilerine karşı çıkmıştır. Toplum ile devlet yapılanmalarının birbirlerinden farklı yapılanmalar olduğunu ve yapıların kökenlerinin

birbirinden ayrılarak toplumun birey için koruyucu yapısına devletin ise kanunlarla bireyi sınırlayıcı ve cezalandırıcı yönlerine atfı yapmıştır (Paine, 1945: 560).

Paine için devlet doğru bir şekilde kurulduğunda keyfiliği de önleyen bir yapıdır. İnsanın içindeki temel içgüdüleri kontrol altına almak ve insanı aklını kullanmaya sevk edecek bir güce sahip olması yönüyle devleti zorunlu kötülük olarak değerlendirmek gereklidir (Paine, 194:989). Devleti zorunlu kötülük olarak değerlendiren Paine, bireyin haklarını koruyan gece bekçisi anlayışla sınırlandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu nedenle Paine gelişmiş devlet organizasyonlarından ziyade işlevsel ve küçük devlet organizasyonlarından yana olmuştur. “Küçük güzeldir” anlayışını savunan Paine, devletin güç kazanmasını birey hak ve özgürlükleri karşındaki en büyük tehlike olarak değerlendirmiş fakat anarşizmde olduğu gibi tamamen devletin olmadığı bir düzende tahayyül etmemiştir (Yılmaz, 2020:100-102).

Paine'nin devletin kaynağına ilişkin durumu eşitler arasında yapılan iki farklı sözleşmeye dayandırarak açıklamaya çalıştığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Paine eşit bireyler arasında ihtiyaç ve yalnız hayatını idame ettirmenin imkânsızlığıyla toplumsal yapının ortaya çıktığını daha sonrasında da uygarlığa geçişle birlikte özellikle mülkiyet hakkının getirdiği birtakım sıkıntılar nedeniyle bireylerin anlaşarak egemenlik hakkını devlet lehine vazgeçtiklerinden bahsetmiştir. Paine bu yaklaşımıyla da diğer toplum sözleşmecî düşünürlerin devletin kökenine ilişkin ortaya nasıl çıktığını açıklamak adına ortaya koydukları düşüncelerinin yanında devlet birey ilişkisi toplumsal sözleşme kuramının sınırları ve doğa durumundaki birey ile haklarına ilişkin değerlendirmelerde bulunarak devletin kökenine ilişkin daha gelişmiş bir perspektif geliştirmeye çalışmıştır. Paine'nin buradaki amacı toplum sözleşmesi ve devletin ortaya çıkışına ilişkin tasvirler yapmakla birlikte yeni kıta da eski dünyadan farklı bir yönetim anlayışının gelişmesini sağlamaktır (Paine, 1945: 558-560). Devletin kaynağına ilişkin sözleşmecî yönetimden yana tavır alan Paine sözleşmecî yönetim dışında bireylerin devleti oluşturmak için başvuracağı bir yöntem olamayacağı düşüncesindedir. Toplumsal sözleşme yöntemine ilişkin en önemli vurgusu da eşit haklara sahip bireylerin ortak değerler üzerinden bir araya gelerek oluşturduğu bir devlet yapılanmasıdır.

Paine göre devletin kabulü sivil yaşama geçişle birlikte bireyin ahlaki erdemini kaybetmesi neticesinde yaptığı bir seçimdir. O devleti düzen ve güvenlik açısından zaruri görürken bireyin özgürlüğünü sınırlaması açısından kötülük olarak değerlendirir. Paine diğer sözleşmeciler gibi devletin nasıl ortaya çıktığını açıkça tasvir etme gereği duymamıştır. Çünkü devletin oluşumuyla ilgili altını çizdiği nokta sözleşmenin eşitler arası bir temele dayalı yapılmış olmasıdır. Bu durumun Paine tarafından devletin ortaya çıkışıyla ilgili vurgulanmasının nedeni ise onun düşüncesine göre devletin var olmasından ve devletin dayanağının temelleneceği tek noktanın bu olduğuna inanmasından kaynaklanır (Fruchtman, 2009:257). Onun bu yaklaşımı ilk etapta varsayımçı bir anlayış üzerine kurulu sözleşmeci tavır olarak görülse de o bu sözleşmenin aslında iktidarın boyutlarını belirlemesi nedeniyle anayasanın temeli olacağına inanmaktadır. Ona göre toplumsal sözleşmenin somutlaştırılması hem anayasanın hem de devletin oluşumuna meşruluk kazandıracaktır. Devlet anayasal sınırlar ile iş ve işlemlerini yürütürse bireylerde onun meşruluğuna rıza göstereceklerdir. Bu nedenle Paine politik alandaki şeffaflığın özgür bir toplum yapısı oluşturulması ve bireyler arasındaki uyumun sağlanması açısından zaruri görür. Ayrıca görev konusunda hem bireyin hem de devletin sorumluluklarını yerine getirmedeği durumlarda özgürlüklerin ve politik istikrar açısından tahrip edici sonuçlar ortaya çıkacağı kanaatinde dir.

3.1.2. Devletin Meşruiyet Kaynağı ve Anayasalar

Meşruiyet devletin otoritesinin halk üzerinde tanımlanması açısından çok önemlidir. Çünkü varlığının devamlılığını sağlamaya çalışan devleti için halkın kendi idaresini benimsemesine ve otoritesini kabullenmesi gerekir. Bu gereklilik devlete halk iradesinde meşruluk kazanmak adına iki seçenek sunar. Otoriter ve şiddet yanlısı olan devlet güç elde edip meşruluk kazanmak adına zorbalığa başvurarak halkın haklarını gasp ederek egemen olur. İlimli ve şiddetsizlik taraftarı devlet ise sözleşme yöntemiyle halkın haklarını devralarak halkın özgürlüklerini koruması karşılığında egemen güce erişerek meşruluğunu kazanır. Modernite öncesi süreçte devletlerin temellerini geleneksel, dini ve hatta mitsel unsurlara dayandırarak meşruiyet kazandığı durumlar da görülmüştür. Fakat moderniteyle birlikte liderlerin tutumu ile halk gözündeki itibarı ve kanun gücüyle meşruiyet kazanmaya çalışan devletler, modernite öncesi meşruluk kaynaklarından uzaklaşmışlardır. Modernlik devletleri ilimli olma

konusunda teşvik edici bir unsur olurken sözleşme yoluyla elde edilmeye başlayan meşruiyetle birlikte birey toplum devlet üçlüsü arasında paylaşıma dayanan bir düzen oluşumuna kaynaklık etmiştir (Yılmaz, 2020:67).

Paine düşüncesinde olarak devletin ılımlı ve özgürlükçü bir yapıda olmasını savunur. Çünkü Paine için devletin ortaya çıkış sebebi bireyin özgürlüklerinin teminat altına alacak bir siyasal zemin oluşumunu sağlamak ve gerek kişisel gerek toplumsal güvenlik ihtiyacını gidermek üzere kuruludur. Dolayısıyla devletin meşruiyetini sağlamasının ilk şartı birey toplum devlet üçgeninde sağlanan mutabakatla oluşturulmuş bir siyasal zemindir. Fakat Paine devletin ılımlı ve mutabakatla oluşturulmuş bir siyasal düzende varlığının sürdürmesinin onun her daim halk nazarında meşru kalacağı anlamı taşımayacaktır. Çünkü Paine tıpkı Hobbes'un sözleşme teorisinde olduğu gibi devletin şiddete meyledip halkın özgürlüğünü tehdit ettiği durumlarda devletin uzlaşmayla sağladığı meşruluğuna gölge düşeceği inancındadır. Paine için devletin meşruluğunu sağlaması ve sürdürmesi için şiddetten uzaklaşmasıyla birlikte bireylere güvenli bir yaşam alanı sağlamak yeterli değildir. Paine devletin şiddetten uzak bir anlayış şekliyle idareyi sağlamasının ve bireylerin güvenlik ihtiyacını karşılamasının yanında birey hak ve özgürlüklerine saygılı olarak bu olguları hukuksal teminat altına almasını talep eder. Yani devlet meşruluğunu sağlamak ve pekiştirmek adına hem güvenlikle hak ve özgürlük ilişkisini özgürlük taleplerini karşılamada belirli bir denge kurmalıdır. Ve hiçbir durumda bireyin güvenliği adına hak ve özgürlük kısıntısı yapmayarak bu dengeyi korumak adına da olsa şiddete başvurmamalıdır. Böylece özel de birey genelde toplum devleti benimser ve rıza göstererek otoritesine meşruluk kazandırır (Paine, 1945: 52-55).

Paine'nin toplum devlet ve birey üçgeninde otoritenin meşruluk kazanması konusunda üzerinde durduğu noktalardan biri de bu tarafların uzlaştığı siyasal zeminde toplumsal iradenin her şeyin ölçüsü ve üzerinde olmasının gerekliliğidir. Çünkü Paine toplum ve devletin ya da birey ve devletin karşı karşıya geldiği durumlarda üstün konumda olan tarafın birey ile toplum olmasını ister. Bu nedenle bu ortak mutabakat taraflarından birey ve toplumu önceleyen bir tavırdan yana olur. Paine bu noktada devletin elde ettiği gücü birey ve toplumsal rıza yoluyla elde ettiği için ona saygı duymasını ister. Gücün yozlaştırıcı etkisini de bildiği için toplumun ve bireyin devlet karşısındaki ayrıcalıklı konumunu korumak adına da devleti sınırlamak ister. Devletin

gücün yozlaştırıcı etkisine kapılmasından korkan Paine için toplum ve birey karşında otoritenin sınırlanması ve idarenin denetlenmesini sağlayacak mekanizmalar kurmak da son derece önemlidir. Ayrıca Paine bir şekilde devletin varlığının ortaya çıkışmasıyla da devlet otoritesinin meşru olmayacağını savunur. Çünkü Paine için bir şekilde devletin oluşumu onu meşru yapmaz. Devlet oluşum sürecinde şiddet ve zorbalık yoluyla da meşruluk kazanmış olabilir. Böyle bir süreçte devletin meşru olarak görülmesi mümkün değildir. Bu düşüncesini özellikle zorbalıkla ve geleneksel yöntemlerle kendine meşruiyet kazandırmaya çalışarak varlığını sürdürmeye çalışan monarşi ve aristokrasiye karşı olan sert tutumuyla açıklayarak da örneklendirmeye çalışmıştır. Toplumsal rıza ile oluşmamış bu devlet yapılanmalarının zorbalıkla elde ettiği meşruiyet iradesinin hiçbir şekilde geçerli olmadığını savunur. Bu nedenle Paine'nin devletle meşruluğu iç içe geçmiş konular olmaktan ziyade bağımsız konular olduğu düşüncesindedir (Paine, 2013:78).

Paine birey toplum ve devlet ilişkisinde bireyin ve toplumun rıza göstererek devlet otoritesine meşruluk kazandırdığı durumda aralarındaki uzlaşmanın taraflara belirli sorumluluklar yüklediği kanaatindedir. Meşruluk kazanma hedefiyle ortak rıza talebiyle masada bulunan devletin karşındaki toplum ve birey taraflarının haklarını ve özgürlüklerini teminat altına almakla yükümlüdür. Aynı şekilde uzlaşmayla belirli haklarında vazgeçerek oluşturulan bir otoriteye karşı özgürlükleri korumaya alması şartıyla birey ve toplum tarafının itaat yükümlüğü vardır. Taraflar yükümlülüklerini yerine getirdiği bir sistemde devlet her alanda olmasa da belli konularda yetki alanının dışına çıktığı ve bireyin alanını sınırladığı durumlar olabilirliği mümkündür. Paine böyle bir durumda devletin meşruiyetinin sorgulanması gerektiğini ve bireyler ile toplumun bu duruma karşı özgürlük alanını muhafaza amacıyla otoriteye karşı direnme hakkını kullanabileceği düşüncesindedir. Paine otoriteye karşı direnme hakkının da doğal bir hak olduğu görüşündedir. Direnme hakkı Paine göre birey toplum ve devletin aralarında uzlaştığı sözleşmenin doğal bir sonucudur (Paine, 1945:548).

Paine meşruiyetini yitirmiş bir devlet otoritesine karşı direnme hakkını kullanan bireylerin⁵¹ toplumsal yapıdan güç alarak yozlaşmış otoriteyi yıkıp yeni bir siyasal düzlem oluşturmasının da iki yolu olduğuna inanmaktadır. Bu yollardan ilki Paine'nin meşruiyeti sorgulanan otoritenin bireyle toplum tarafında iyi niyet gösterilerek barışçıl bir dille kusurlarını gidermesi adına pasif eylemlerin yapılarak sözleşmenin geçerliliğinin oluşacağı şartların yeniden tesis edileceğini belirttiği durumdur. İkincisi ise Sözleşme akdini ihlal eden devlet tarafına karşı öfke ve nefret duyan bireyler ile toplumun kanla otoriteyi devletten alarak devletin kurumunu yok edip yeniden bir otorite oluşturdukları durumdur. Paine bu durumların hangisinin kullanıp meşru bir sitemin tesisi açısından hangisinin gerektiğine içinde bulunan şartların karar vermede etkili olacağı görüşündedir. Fakat Paine böyle bir durumda ilk etapta ikna ve siyasal otoriteyi ikaz yönteminin kullanılması ihlallerin devamlılığı ve otoritenin meşruluğunu kaybettiğine olan inancın yaygınlık kazandığı durumda da devrim yolunun kullanılması taraftarıdır (Paine, 1945: 55).

Paine yaşadığı dönem itibariyle anayasacılık hareketlerinin oluşum süreçlerinin yeni başladığı bir dönemdir. Devletin kuruluşunun anayasal bir metinle hukukun üstünlüğü ilkesi çerçevesinde teminat altına alınması gerektiğini inanmaktadır. Çünkü Paine için anayasa devletin meşruluğunun belgesidir. Ayrıca Paine anayasal bir düzenin olmadığı bir siyasal düzen de halkın yöneticilerin keyfiliklerine mahkûm olacağı kanaatini de taşımaktadır. Bu nedenle Paine için anayasa bireylerin özgürlüklerini teminat almak adına oluşturulması mutlak gerekli bir belgedir (West, 2003:1413).

Paine devletin kuruluş esaslarının yazıldığı, yönetimin nasıl belirleneceğinin tayin edildiği ve yöneticilerinin görev tanımlarıyla görev sürelerinin belirlendiği bir düzende organizasyonun boyutunu ifade etmek üzere oluşturulması gerektiğini düşündüğü bu lüzumlu belgenin fikir olarak ideali olanı değil gerçek olanı yansıtması taraftarıdır. Çünkü Paine için anayasa görünür bir düzenin inşası adına oluşturulmaya

⁵¹ Paine burada sözleşmenin tarafı olan devletin toplum ve bireye karşı sorumlularını yerine getirmemesi nedeniyle bireyle toplum tarafının sözleşmeyi tek taraflı olarak feshettiği bir kurgu ya da feshetmeden önceki aşama olduğu varsayımıdadır. Paine, T. (1945), *Constitutional Reform*, The Complete Writings of T. Paine Volume II, ed. Philip S. Foner, The Citadel Press, New York, s. 992-1006.

çalışılan bir belgedir. Anayasanın görünür olmadığı yer de işlerlik kazanmayacağı ve keyfilik sorunu gündeme geleceğini düşünür. Bu noktada Paine için anayasanın işlerlik kazandırılması adına bir kontrolü mekanizması oluşturulması da elzemdir. Paine kontrol mekanizmasının da idareden bağımsız olan mahkemeler olarak belirtmiştir (Paine, 1985:991).

Paine Anayasanın oluşum sürecinin nasıl olacağı konusunda da fikirlerini ortaya koymuş ve sürecin nasıl işlemesi gerektiğine dair önerilerde bulunmuştur. Paine için anayasanın oluşum sürecinin en iyi şekilde küçük bir mekânda herkesin sürece iştirakiyle sağlanabilecektir. Bu nedenle en iyi anayasa yapım süreçlerinin Yunan site devletleri döneminde görüldüğünü ve en başarılı örneklerin bu dönemde verildiğini savunmuştur (Keane, 2009:115). Fakat gerek yaşadığı kıtanın büyüklüğü ve farklı bölgelerdeki insan yoğunluğunun artışı nedeniyle Paine bu önerisinin gerçekleşemeyeceğinin farkındadır. Böyle bir durum içinde halkın bütünü Anayasanın oluşturulmasında iştirakinin mümkün olamaması nedeniyle sürecin halkın seçtiği temsilciler aracılığıyla yürütülmesi yönünde görüş bildirmiştir. Paine'nin bu görüşüne istinaden bazı kesimlerden şüpheyle yaklaşanlar olmuştur. Paine ise halkın bu dönemde tam yetkili olduğunu hatırlatarak Anayasa yapım sürecinin sağlıklı işleyecek şekilde oluşturulabileceğine yönelik şüpheler olsa da Paine anayasa yapım sürecinde halkın tam yetkili olduğunu hatırlatarak bu yetkiyi seçtiği temsilciler aracılığıyla kullanmasında bir sıkıntı olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca halkın yanlışla düşmek için hiçbir sebebi olmadığını belirten Paine halkın kendi geleceklerini kötüye sürüklemeyecek kadar bilinçli olduğunu da savunmuştur (Paine, 1945: 367).

Paine anayasa yapım sürecine ilişkin de ulusa tavsiyeler vermiş ulusun anayasa yapım sürecindeki ilk hedefinin devleti oluşumunu zorunlu kılan şartların belirlenmesi olduğunu savunmuştur. Devletin oluşumunu zorunlu kılan şartların tahlil edilmesiyle birlikte devletin kuruluş amacı ortaya çıkacağını savunan Paine belirlenen amaçlara ulaşma konusunda da yollarda çevresel faktör şartları da hesaba katılarak hedefe giden en az maliyetli yolun seçilmesini tavsiye etmiştir. Bu noktada Anayasa oluşumunda yalnızca ülke şartları dikkatte alınarak oluşturulmaması gerektiği, dış faktörlerin dikkate alınması gerektiğini söyler. Anayasal ilkeler oluşturulurken mevcut şartlara uygun yapılsa bile ülkesel şartların değişkenliği ışığında yeniden revize edilebilecek bir yapıya uygun bir şekilde dizaynın gelecek neslin hak ve ihtiyaçlarının da

gözetilmesi açısından gerekli görmektedir. Paine Anayasanın zamanın getirdiği değişikliklere uygun bir şekilde tadil edilmesine ve değiştirilmesine buna uygun bir yapıyla hazırlanmasını değerli bulur. Çünkü eğer değişim sağlanamayan bir katı anayasaya formu oluşturulursa gelişimle değişim sağlandıkça anayasa revize edilemeyecek ve güncelliğini yitirebilecektir. Ayrıca anayasa da halk tarafından benimsenmeyen maddeler bulunduğu durumda halkın bunu değiştiremeyecek olması iyi niyet taşımayanların fitne çıkarmasına neden olabilecektir. Bu durumda güvenlik sorunu ortaya çıkacağından oluşturulan devlet düzenin geleceği tehlikeye gidebilecektir. Paine bu tarz olumsuzlukların önüne geçebilmek adına Anayasalar kutsal metinler olsa da değişime ve gelişime uygun bir formda tasarlanmalıdır (Paine:1945, 998). Çünkü anayasaların tadil edilemeyecek formlarla dizayn edildiğinde gelecek nesillerin geçmişte konulan ve güncelliğini yitirmiş kanunlarla yönetilmek zorunda bırakılacağını bununla bir geçmişin gelecek nesil üzerinde bir hak gaspı yaratmasına neden olduğunu belirtmiştir (Paine:1985, 999).

Paine anayasanın revizesi konusunda halkı tek yetkili merci olarak görmüş bu konuda hükümetin kendini yetkili görmesini eleştirmiştir. Paine hiçbir şekilde hükümetin anayasayı değiştirme yetkisine sahip olmadığını ve bu yetkiyi kendilerine haiz görmelerinin halkın yetkisini gasp olarak nitelemiştir. Hatta bir şekilde hükümet iradesiyle oluşturulmuş olan anayasalarında halkın tartışması adına gündeme getirilmesi gerektiğini savunmuştur. Yine halkın değerlendirmesinden geçen anayasaların halk tarafından kabul görmeyen noktalarının revize etmesi gerektiğini savunan Paine bu hakkı engelleyen yönetimlerin otoriterleşeceği ve halkın bu noktada direnme hakkının ortaya çıkacağını belirtmiştir (West, 2003: 1413-1461). Paine'nin burada dikkat çektiği nokta benimsenmeyen madde dahi olsa da anayasal maddelerin kutsal statüde olduğu bu maddelerin halkın iradesiyle değiştirileceğe güne kadar herkesin bu maddelere riayet etmesinin gerekliliğidir. Çünkü bir anayasanın maddelerine riayet edilmezse bireylerin üzerindeki etkisi ve itibarının zarar göreceği bu nedenle de anayasanın bağlayıcılığının azalacağı endişesini taşımaktadır (Paine, 1945: 996).

Paine anayasanın içeriğinin nasıl şekillenmesi gerektiği hakkında da görüşlerini belirtmiştir. Paine için anayasalar açık ve yalın bir formla kaleme alınmalıdır. Çünkü halk tarafından anlaşılmayan karmaşık bir yapısı olan anayasalar

halkın benimsemesi zor anayasalardır. İçeriğinin halk tarafından benimsenmediği bir anayasaya olan inançta o denli az olacaktır. Uygulamada yalın ve basit ilkelere işlerlik kazandırılması anayasanın uygulayıcılarının üzerinde de olumlu bir etki yaratacaktır. Aslında Paine zaten anayasanın oluşumunda etkili olan tek merci olarak gördüğü halkın bu süreçte egemen olduğu durumlarda kompleks formlu anayasaların ortaya çıkma olasılığını oldukça az olacağı kanaatini taşır. Fakat Paine'nin asıl uyarısı çeşitli nedenlerde anayasanın oluşum sürecine katılamamış halkın olduğu, anayasalarının tadile ihtiyaç gerektirdiği durumlar içindir. Paine böyle durumlarda anayasaların karmaşık yapısı nedeniyle eksikliklerin belirlenmesini güç olacağından anayasayı tadil edeceklerin anayasanın eksikliklerini bulmada zorlanacağını düşünür. Böyle bir durumda anayasanın dilinin sadeleştirilmesinin ve anayasada yer alan kanunların anlaşılır bir düzenle yeniden kategorize edilmesinin son derece önemli olduğunu savunur. Bu durumun sağlanamadığı durumlarda kompleks anayasal bir metin tadilinde birçok fikrin ortaya çıkarak karmaşanın artacağı görüşünü taşır (Paine, 1945: 1005).

Son olarak Paine için anayasalar kutsallaştırmak adına oluşturulan ant metinlerine değinir. Paine'nin ilk vurguladığı nokta bu metinlerin genel geçer olmaması gerektiği için belirli devlet figürlerine bağlı kalınan metinler oluşturulmasından ziyade metnin ulusal değerler üzerine kurulu olarak devlet kuruluş değerleri temelli dizaynın gerekliliğidir. Ayrıca anayasa metninde ulusal mutluluğu hedef alan ifadelerin kullanılmasının önemi dikkat çeker. Çünkü bir yönetimin kurulması amacının ulusun mutluluğunu sağlamak olduğundan dolayı anayasada ulusun mutluluğu adına çalışmalar yapılacağını belirten bir ant metnin bulunması ve yöneticilerin bu andı içerek görevlerine başlamalarının halkın nazarında anayasa ya olan desteğini ve güveni artırıcı bir etkisini olacağını savunmuştur (Yılmaz, 2020: 70-72).

3.1.3. Devletin Görevleri ve Sınırları

Paine anayasal devlet vurgusu yapan bir düşünür olarak devletin görev ve niteliklerinin anayasada belirlenmesi gerektiğine inanır. Devlet bireylerin ve toplumun uzlaşmasıyla oluşmuş onların mutluluğunu ve güvenliğini sağlamakla görevlendirilmiş bir yapıdır. Devlet bu görevlerini yerine getirirken halkın rızasıyla

meşrulaştırılır ve anayasal kurallarla sınırlandırılır. Paine için devletin oluşturulmasının asıl amacının bireylerin ve halkın kendi yaşamlarını idame ettirecek kendi güvenliklerini sağlayacak ve kendi kendine yetmeyi başaracak bir toplum yapısına sahip olduğunu göstermektir. İnsanın çevresel etkenlerle kötüleşebileceği ve çıkarlarını korumak adına diğer bireylere zarar vermekten çekinmeyen birine dönüşebilme ihtimalinin olduğuna inanan Paine için devlet bu ihtimalden dolayı zorunlu kötülük olsa da gereklidir. Hatta insanların erdemle yönettiği bir dünyanın mümkün olsaydı devlet yapılanmasına gerek duyulmayacağı kanaati taşımaktadır (Kerry, 2009:59).

Paine devletin en önemli amacının bireylerin doğal hak düşüncesinden ileri gelen doğa durumundaki hakların korunması olduğunu savunur. Bu bağlamda doğal durumundaki en önemli hak yaşam hakkıdır. Paine içinde devletin bireylerin can ve mal güvenliğini teminat altına alması en temel görevidir. Devletin amacı din ve vicdan özgürlüğünü sağlamak, yoksulluğu ortadan kaldırmak adına çalışmak, bireyleri eğitmek, adil olmak ve ulusun mutluluğunu tesis etmektir. Ayrıca halkın elde edeceği bu kazanımlarını korumak ve elinden almaya çalışanlara karşıda engel olmaktır. En önemlisi görevi ise devletin kendi de halkın hak ve kazanımlarını zedeleyecek girişimlerde bulunmayarak halkın özgürlüğüne gölge düşürmemektir (Paine, 2013:216). Devlet ilk etapta bireyin can ve mal güvenliğini sağladıktan sonra Paine için bir adım sonrasında bireyleri mutluluğunu sağlamak adına çalışmalıdır. Paine ilk dönemlerde devletin bireylerin mutluluğunu sağlaması gerektiğine dair düşüncelerini belirtse de bu durum devletin bireylere karşı sorumlu olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Paine devletin aynı zamanda kolektif bir özgürlüğün sağlamasının gerekliliğinin de altını çizmiştir. Ayrıca Paine mutluluğu tesis etme konusundaki başarısıyla devletin halktan alacağı takdirin aynı ölçüde olacağı kanaatindedir (Paine, 1945:558-560).

Mutluluğun sağlanmasında ilk adımda devletin bireyin özgürlük alanını genişletmesiyle mümkündür. Devlet bireylerin özgürlük alanını genişletip bireyin özgür ve mutlu yaşamasını sağladıkça bireylerin gözünde devletin meşruluğunu artacaktır. Aynı zamanda bireylerin mutlu olması ve özgürce yaşaması için oluşturulacak düzenin devamlılığının sağlanması için Paine adaletin olması gerektiğine inanır. Paine için devletin özgürlük ve mutluluk sağlayıcısı olması gerektiği kadar toplumda adaleti sağlayıcıda olması gerekir. Çünkü adaletin olmadığı

bir zeminde ne özgür ne de mutlu bireylerden bahsedilebilir. Paine devlet düzeni oluşmadan önceki durum olarak nitelediği doğa durumunda insanların adil bir yaşam sürdüğü düşüncesindedir. Devletin oluşumuyla birlikte birey ve toplum adalet açısından sorumluluklarını devretmiş ve adaleti sağlama işlevini devlete bırakmıştır. Paine bu noktada devletin toplumda bir fırsat eşitliği yaratarak hukukiliğe işlerlik kazandırması gerektiğini savunur. Paine için düzeni keyfilik ve başıbozukluğa karşı koruması gerekliliği toplumun devlete yüklenmiş olduğu bir sorumluluktur. Akıl ve hukuki kurallar ışığında devletin toplumsal düzeni korumak güvenliğini sağlamak adına toplum, devleti tarafından birtakım önlemler almakla mükellef kılınmıştır. Burada Paine'nin devletin adaleti sağlaması gerektiğine dair bir şüphesi yoktur. Fakat Paine devletin bu yetkiyi kötüye kullanmamasını gerektiği konusunun önemini her durumda vurgulamıştır. Çünkü devlet adaleti sağlama konusunda işlevini yerine getiremediğinde kaos ortamı doğacak ve bireylerin özgürlük ve güvenlikleri tehlikeye düşecektir (Paine, 1985: 991).

Paine devletin adaleti sağlaması adına fırsat eşitliğinin tam manasıyla etkinleştirmesini de devletin görevleri arasında değerlendirir. Çünkü bireylerin devlet önünde eşit konumda bulunduklarının ve devletin herkese yaklaşımı konusunda eşit mesafede olduğunu bilmeleri bireylerin devlete bağlılığını artıracak kanaatindedir. Herkesin eşit haklara sahip eşit yargılamaya tabi eşit özgürlüğe sahip olduğu bir siyasal zeminde devletin temellerinin gerçekçi bir konumda olacağı kanaatini taşımaktadır. Ayrıca vergilendirme konusunda da devletin adaletli bir yaklaşım sergilemesi gerektiğinin altını çizen Paine devlete dair siyasi yaşamının ilk yıllarında güvenlik ve özgürlüğü sağlama işlevlerini vurgulasa da ilerleyen dönemlerde devletin sosyal bir yaklaşımla vergilendirmede adaleti sağlaması gerektiğini vurgulamıştır. Hatta fakirlerin sefaletten kurtarılması için çalışmalar yapması gerektiğine dair sosyal devlette dair söylemler de geliştirmiştir. Paine'nin toplumda dezavantajlı gruplara sahip çıkılarak bu grupların önündeki engellerin kaldırılmasında devleti görevli görür. Bu konuda radikal bir önerme sunan Paine göre zenginlik ve fakirlik tanrının belirlediği bir şey değildir. Paine tanrının sadece kadın ve erkeği yarattığı söyler. Paine için yoksulluk kavramı insanları uysallaştırmak ve iktidara karşı birleşmelerini engellemek adına yaratılmış bir kavramdır. İnsanların doğal geçim hakkının ellerinden alınması toplumda ciddi adaletsizlikler yaratmıştır. Paine refah devlet anlayışına

yönelik bu açıklamaları bazı kesimler tarafından eleştiri olsa da devletin asli görevlerinden biri olan adaletin sağlanması için toplumda ilkeli adil bir tavır egemen olmasının bireysel tercihlere bırakılamayacak kadar önemli gördüğünden dolayı devletin yoksulluğa dair bazı önemler alması ve dezavantajlı grupları koruması gerektiğini düşünür (Seaman, 1988:138). Paine bu söylemleriyle devletin sadece fakirliği azaltmasını ve bireylerin sefaletten kurtarılması adına çalışmalar yapılmasını hedeflemez. Aynı zamanda fakirliğin azaltılarak devletin mali açıdan durumu iyi olmayanların durumu iyi olanlara karşı bir nefret beslemesini önlemesini sağlamayı amaçlamıştır (Yılmaz, 2020:70-72).

Paine devletin bireylerin adil özgür ve mutlu olduğu bir düzeni tesis ettikten sonra bireylerin şahsi güvenliğini sağlamakla yükümlü olduğu kadar mülkiyetini de muhafaza etmekle görevli olduğunun altını çizer. Paine doğa durumu olarak nitelediği devletsiz durumunda insanların ortak mülkiyet anlayışını benimsese de toplumsal yapının gelişimiyle birlikte gelişen bireysel mülkiyet anlayışını birey adına bir kazanım olarak tanımlar ve bu kazanımı devletin özenle koruması gerektiğinin altını çizer. Böylece bireyin mülkiyet hakkı konusundaki haklarının muhafaza edilmesi konusunda da devleti sorumlu görür (Paine, 1945:410).

Paine eğitim konusunda da devletin sorumlulukları olduğu kanaatindedir. Çünkü Paine iyi bir devlet yapılanmasının iyi eğitilmiş kimselerin varlığı ve aklın egemen olduğu bir düzenin tesis edildiği durumda mümkün olacağı kanaatini taşımaktadır. O nedenle Paine devlet varlığının sürdürülmesi adına bireylerin eğitiminden sorumludur. Çünkü Paine iyi yetişmiş bilinçli, özgür bireyler yetiştikleri toplumda devlet yönetiminde söz sahibi konumlara geldiklerinde devlet idaresini yönetimi sağlıklı bir şekilde sağlanacak ve cehalet gibi son derece tehlikeli bir unsurun etkisiz hale geleceği kanaatini taşımaktadır (Kerry, 2009:56).

Paine eğitim konusunda despotik yönetimlerin bilinçli bir şekilde halkın eğitim görmesini engelleyici bir tavırdan yana olduklarını savunmuştur. Çünkü Paine eğitim gören bireylerin aydınlanarak aklın ve bilimin ışığında kör ve bağınaz düşüncelerin etkisinden kurtularak despotik yönetimleri alaşağı edebilecek güçlerinin olduğunun farkına varacaklarına inanmaktadır. Dolayısıyla bilinçli bireyleri despotik yönetimler gelecekleri açısından tehlikeli gördüğü için halkın cahil kalmasını, eğitim faaliyetlerini

kısıtladığını düşünmektedir. Paine aklını kullanabilme yetisini eline almış bireylerin hukuki bir temele dayanmayan bir kurala boyun eğmeyeceğini savunur. Despotik yönetimler itaati amaçlar ve kitleler ne kadar eğitimsiz ise otoritenin koyduğu kuralları sorgulamadan kabullenir (Paine, 2013:199).

Genel olarak Paine klasik liberal görüşlü düşünürlere nazaran devlete daha çok görev yükler. Toplumda servetin bölüşümü ve yeniden dağıtımındaki rolünden evrensel bir eğitim anlayışının oluşturulmasına, yaşlı ve engelli bireylerin dezavantajlarının giderilmesi için gerekli çalışmaların yapılmasından vergilerin artan oranda alınmasına kadar farklı birçok alanda devlete önemli görevler düştüğünün altını çizmiştir. Paine devletten bireylerde kötülüğe yönelme güdüsünün varlığı nedeniyle cezalandırma yöntemiyle toplumun güvenlik ihtiyacını karşılamasını beklerken aynı zamanda devletten kolektif bir mutluluğu hâkim kılmasını isteyerek bireyleri teşvik edecek bir düzen oluşturmasını sağlamaya çalışmıştır. Böylece Paine'nin devlet anlayışı her konuda ölçülü bireyin ve toplumun alanına olabildiğince müdahil olmayan onların mutluluğu adına onları teşvik edici bir düzen sağlamaya çalışan bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Toplumsal yapıda devlete düzenleyici bir misyon yüklerken, yaşama müdahale konusunda sınırlayan bir devlet yapısı önerir (Kerry, 2009: 80).

3.2. PAINE'DE İDEAL YÖNETİM ARAYIŞI

Paine göre hükümet biçimleri ikiye ayrılır. Birincisi kalıtsal ve halef hükümetleri ikincisi seçim ve temsil hükümetleridir. Paine daha sonra hükümet türlerini üçe ayırmıştır. Paine bu ayrımı tarihsel bakış açısıyla yapmıştır. Birincisi insanların batıl inanç ve safsatalara inanma meyillinden beslenen gücünü dini hurafelerden alan rahip devleti, ikincisi fetihlere ya da mutlak politik askeri veya ekonomik güç etrafında gelişen monarşi devleti üçüncüsü ise akıl ve sağduyunun egemen olduğu insan haklarına değer veren demokratik yapılanmadan oluşan cumhuriyet yönetimi biçimi (Paine, 2013:156).

Paine'e göre ilk yönetim biçimlerinin ortaya çıkışı hükümetin halkın doğuştan gelen egemenlik hakkını gaspıyla mümkün oldu. Sonrasında ise hükümet halka ortak iyiyi elde etmek için bireylerin birlikte hareket etmesine izin verdi. Paine'nin bu söylemi Rousseau'nun genel irade kamu yararı vurgusuyla özleştirildi. Kastettiği ya

da benimsediği genel irade kamu yararı ilişkisi ile bir araya gelen her bireyi iyiliğine odağına aldı. Yönetimlerde etkin olan ilkelerin belirli aralıklarla revize edilmesi gerektiğini savunmuştur (Larkin, 2005:156).

Politik felsefenin önemli sorularından biri olan ‘en iyi yönetim nasıl olmalı?’ sorusu Paine’nin de zihnini meşgul eden sorulardan biri olmuştur. Paine devlet ve idare biçimlerine dair görüşlerini açıkladığı yazılarında ilk olarak konunun önemini vurgulayarak halkın geleceğini şekillendirecek başka önemli bir konu olmadığının altını çizmiştir. Yaşadığı çağa kadar birçok şeyin gelip geçtiğini ve değişim geçirdiğini söyleyen Paine yönetim konusunda ise önemli bir değişimin yaşanmadığını ve her şeyin hemen hemen yönetim kavramının ilk ortaya çıktığı dönemdeki kadar ilkel bir yapıya sahip olduğunu vurgulamıştır. Paine yönetim biçimleri hakkındaki düşüncelerini yönetimlerin, dayandığı özelliklere ve yönetim biçimlerinin temellendiği değerler üzerinden açıklamaya çalışmıştır.

3.2.1. İdeal Yönetim Arayışında Tecrübenin Etkisi

Yönetim biçimlerine dair görüşlerini ifade ettiği yazılarda ilk olarak eski idare şekli olarak belirttiği yönetim biçiminin özelliklerini açıklamayı tercih eden Paine bu idare şekillerinin ortaya çıkışını ise insanların içindeki ilkelliğe dayandırmaktadır. Paine için bu yönetim biçimleri yaşadığı çağ itibarıyla işlevsizleşmiş ve güncelliğini yitirmiştir. Modernleşme ve teknolojik gelişmelerle devlet yönetimlerinin meşruiyet kazanma yöntemlerinin de değiştiğine dikkat çekerek değişen dünya düzeninde kurulan yeni düzenlerin de yönetimlerin meşruiyetlerini kazanma biçimlerinin sosyal anlaşma şekliyle sözleşmecilik yöntemiyle kurulduğunu belirterek yeni düzen vurgusu yapmıştır. Paine’nin idealize ettiği devlet düşüncesini oluşturan ilk devlet Amerika olmuştur (Yılmaz, 2020:110). Paine ideal yönetim ile düşüncelerini olgunlaştırırken yaşadığı tecrübelerin etkisi büyüktür. İngiltere, Fransa ve Amerika süreci ve deneyimleri yönetim ve demokrasi görüşünün şekillenmesinde büyük paya sahiptir.

3.2.1.1. İngiltere sistemi, demokrasi ve temsil sisteminin önemi

Paine devlet kavramının tam manasıyla anlaşılmasına başlandığı dönemin aydınlanma dönemi olduğunu, daha önce aklın gücü değil kilise ve devlet adamlarının manipülasyonlarının etkili olduğu için gerçeklere ulaşmak mümkün olmamıştır (Assis:2017, 85). Paine göre tanrı dünyanın kuruluşunu bireysel gelişimi teşvik eden

lkeler üzerinden inŖa etti. Bu nedenle zgrlge ilham olmak yerine savaŖı destekleyen ve doĖuŖtan tanrı tarafından bize bahŖedilen doğal hakları inkâr eden yönetimler dünya üzerinden kaldırılmayı hak etti. Paine İngiltere de devrim yaŖanacaĖına neredeyse emindi. Bu nedenle iŖçi haklarını destekler ve monarŖiyi eleŖtirir. Politik bir sürecin olduğuunu dŖnyordu (Clayers, 1989:227).

Paine Amerika ve Fransa'daki anayasa yapım süreçlerine katılma fırsatı yakalamıŖtır. Aristokratik ve monarŖik yönetimlerin baskıcı etkisini kaldırarak, anayasal bir düzen oluŖumunu desteklemiŖtir. İngiltere'ye özel dikkat çeker. Paine göre İngiltere'de devlet yapılanmasına iliŖkin sorun sadece monarŖi ve aristokratik yapılanmaların olumsuz etkileri değil aynı zamanda yazılı bir anayasanın olmayıŖı da önemli bir sorundur. Ayrıca kral, lordlar ile avam kamarası üçlüsünü yönetim açısından karmaŖık bulmuŖtur. Ona göre bu bölünme Aristokrasi ve MonarŖi'nin güçlenmesine hizmet etmektedir. Ayrıca kral ve aristokrasinin avam kamarası üzerindeki etkisi avam kamaranın etkisizleŖmesine neden olmuŖtur. Yine o İngiltere'nin aristokratik sınıfının yanı sıra kalıtsal yönetime öfkelenen keskin zihne sahip kalemi kuvvetli bir adam olarak 'zgr doĖmuŖ' İngilizler için rütbe ve ayrıcalıkların kaldırılması eŖitliĖin sağlanması gerekliliğini vurguluyordu. İngiltere özelinde yapmak istediği Ŗey aslında İngilizleri, köklerini tarımdan alan kanuni bir despot tarafından değil de yeni bir yönetim anlayıŖına dayalı cumhuriyet ilkeleriyle yönetildiğinde gelmiŖ gemiŖ en güçlü toplum ve devlet yapısına sahip olmasını sağlamaya alıŖmaktı (Prochaska, 1972:564).

Paine İngiliz yönetimine ve sınıf sistemine üç yönden eleŖtirir. Bunlardan ilki meclis yapısında temsiliyetin hakkaniyete uygun olmadığı sınırlı kaldığına yönelik eleŖtirisidir. İkinci eleŖtiri aristokrasi sınıfına yönelik vergilendirmede ayrıcalıklı bir tutum benimsenmesi ve alt gelir gruplarından zenginlere göre daha çok vergi alınmasıdır. çnc eleŖtirisi ise ticaretin kısır kalması ve tekelleŖmenin teŖvik edilmesine yönelikti. Ticaretin tekelleŖmesinde aristokrasinin payı olduğunu dŖnen Paine İngiltere ile alakalı durum tespiti yaparken bir yandan da İngilizlere Amerika ve Fransa gibi devrim faaliyetlerinin olduğu ülkeleri örnek almalı yönünde teŖvik ediyor (Kaye, 2000:134). Çünkü o İngiliz yönetimini Avrupa yönetimlerinin tipik bir rneği olarak görmekteydi. Bu tarz yönetimlerin sıradan insanları hükümetin gizemli yanına inandırarak yönetimleri destekleme konusunda cesaretlendirdiklerini savunmuŖtur.

Ayrıca bu yönetimlerin bireyler üzerinde cehaleti destekleyerek onların yönetilmesi kolaylaşacak ve bireylerin sorgulaması engellediğini de belirtti.

İngiliz yönetimini eleştirerek defalarca yönetimin yazılı bir anayasaya sahip olmaması durumuna da dikkat çekmiştir. Çünkü Paine için sürekli geleneksel bir anayasası olduğu vurgulanan fakat yazılı bir metne dayandırılmayan sözlü geleneğin kolayca yok sayılarak öğrenilebileceğini ve bu yönüyle yönetimin despotizme kayabileceğini söyler. Anayasası olmayan yönetimlerle sınırsız güce sahip bir monark ve kendini istediği kötülükle güçlendiren bir keyfi yönetime sahiptir. Bu nedenle Paine için İngiliz anayasası sözde bir anayasadır. 1790'larda İngilizler'e çağrıda bulunarak gerçek bir anayasaya sahip olmak ve cumhuriyet yönetimi altında yaşamak için Amerika ve Fransa gibi doğal olmayan sistemleri reddetmeleri gerektiği bunun aynı zaman tanrının da isteği olduğunu belirtmiştir. Paine İngiltere'de devrimin gerçekleşmesiyle birlikte Amerika, İngiltere ve Fransa'nın demokratik değerler üzerinden müttefik olarak Avrupa'da, güney Amerika'da hatta dünyanın geri kalanında demokrasiye dayalı işler bir ticari düzenin oluşumunu teşvik edeceklerini iddia etti. Onun için bu durum barış, akıl ve özgürlük her yerde egemen olana değin devrim politikasının bir gereği olarak dünya barışına katkıda bulunacaktı. (Robbins, 1983:138).

Paine politik yaşamının ilk yıllarından itibaren İngiliz anayasacılık teorisini eski bir yapı olarak gördüğünü ifade ederek değiştirilmesi gerekliliğini ifade etmiştir.

Onun bu ifadesi anayasa için periyodik bir değişimi desteklerken Amerikan anayasal düşüncesine olumlu katkıda bulunmuştur. Ayrıca o İngiliz radikalleri içinde bireysel rızaya dayanarak yozlaşmış monarşi karşısında direnme hakkını savundu. Politikada kölelik karşıtı, doğal hak savunucusu ve özgürlük yanlısı olan Paine bireyin ve toplumun halklarını korumak için devrimin desteklenmesi gerektiğini ve bunun hak olduğunu düşünüyordu.⁵² Devrim fikrinin haklılığını ortaya koymak içinde aristokrasi ve monarşi yönetimlerinin çelişkilerini ortaya koyarak bireyin sömürüldüğünü,

⁵² Paine'nin İngiltere de devrimin gerçekleşeceğine yönelik iddiası Christopher Wyvill tarafından açıkça eleştirilmiştir. Karma düzeni kaldırıp cumhuriyetçi bir yaklaşımdan yana olan Paine'nin fikirlerini küçümseyerek cumhuriyetçi yönetimlerin sayısının az ve önemsiz olmasının bir talih olduğuna inandığını ifade etmiştir Penniman, H. (1943), *Thomas Paine – Democrat*, The American Political Science Review, Vol.37, No:2, s. 244-262.

devrimin gerekli olduğunu yönelik halkı ikna çalışıyordu. Özellikle İngiltere’de işçi hakları ve ücretlerin yetersizliği konusunda yazdıklarıyla halk üzerinde bir monarşi yozlaşmışlığı ve devrim düşüncesine dair bir algı yaratmaya çalışmıştır. Ayrıca yoksulluğa dikkat çeken Paine İngiltere’deki yoksulluk ve Amerika’daki yoksulluğun nedeni farklı olduğunu, çözüm önerilerinin de farklı olması gerektiğini söyler. Ona göre İngiltere’deki yoksulluk eski rejimin kötülüğünden kaynaklanırken, Amerika’daki yoksulluk ticari sıkıntılardan kaynaklanıyordu (Harrison, 1990). İngiltere’de monarşi ve aristokrasinin devrim süreci ile kaldırılabilmesi için Locke, Rousseau ve Hobbes gibi düşünürlerin argümanlarına başvuruyordu. İngiliz yönetimi meşruiyeti sorgulanması gereken, sosyal ve politik açıdan sorunlu bir yönetimdi. Paine toplumsal yapının kendi yaşamını düzenleme konusunda hükümete bağlı olmadığı durumda yönetimin bir zorunluluk ifade etmediği için seçim meselesi halini alabileceğini de vurguladı. Halkı bu yönde ikna etmek için önemli isimlerin argümanlarını kullanmanın yanı sıra hitap ettiği kitlelerin İncil’e saygısını ve İngiliz yönetimine hayranlığından da faydalanmaya çalışmıştır⁵³. Cumhuriyet lehine bir zemin hazırlamak için ikna ediciliğini attırmak için İncil’den ve İngiliz tarihinden örneklerle argümanlarını güçlendirir. Bazı konularda reform talep eden İngiliz yönetiminde etkin olan Old whig olarak adlandırılan grubun görüşlerini açıkça reddetmiştir. 1688’de Whig düşüncesi oligarşisinin sınırlı monarşiye karşı Protestan vesayetini güvence altına alınma çabasıydı. Bu dönemden 1790 ortalarına kadar uyumsuzluk her şeyden önce kendine özgü ideolojisi kültürel kurumların, sosyal kimliğin ve yeni ticari düzenin ortaya çıktığı bir dönemdir. Bu dönemde Anglikan ve aristokratik yapı etkilidir. Paine monarşiyi kaldırmadan reform talep etmesinin eksik ve hatalı sonuçlar vereceği kanısındadır (Penniman, 1943:240).

Paine bireylerin haklarının evrensel olarak anlaşılmasını arzuluyordu. Whig yazarlar ise yaşam hakkı mülkiyet özgürlük ve sınırlı bir katılım anlayışından bahsettiler. Bu haklar içinde whigler hiçbir şekilde ifade hakkı ve direnme hakkı

⁵³ Paine Yahudilerin İngilizlere karşı yönettiği mücadelenin 3 büyük sivil hak elde edilmesinin yolunu açan İngiliz ilerlemesinin politik başlangıcı olarak gördüğü şanlı devrimde etkili olduğunu beyan etti. Bu üç büyük haktan ilkinin vatandaşların kendi yöneticilerini seçmesi ikincisi kendilerini yanlış yolda yönelten kişileri ortaya çıkarma hakkı ve üçüncüsü ise seçtikleri bir yönetimi inşa etme hakkıdır. Prochaska, Franklyn K. (1972), *Thomas Paine's The Age of Reason Revisited*, Journal Of the History of Ideas, Vol.33, No:4, s. 561-576.

konusunda bir beyanda bulunmamayı tercih ettiler. Fakat Paine İngiliz whig düşüncesinin bu dar özgürlükçü anlayışını reddetti ve özgürlüklerin hepsini kapsayan ve herkese özgür yaşam ve direnme hakkı talep eden kapsayıcı bir vizyon yarattı. Bu noktada tarihsel temelli hak ve özgürlük vurgusuyla çağdaşlarının düştüğü anglo sakson taklitçiğinden uzaklaşmış oldu. Oy hakkı konusunda da whig sınırlı oy hakkı görüşünü reddetti ve oy hakkının evrensel olmasını vurguladı. Paine'in bu görüşlerinin ve doğa yasasının temeli Quaker görüşleri ile ilişkili idi. Bu ona aklın ortak mülkiyeti politik erdem konusunda whig anlayışının yorumlanmasından daha geniş bir perspektifte yorumlanmasına zemin hazırlamıştır. Paine fikirleriyle İngiliz radikallerinden olan whig düşüncesinden ayrıldığını gururla ifade etmiş ve whig düşüncesini her fırsatta küçümsemiştir (Claeys, 1989:287).

3.2.1.2. Paine'nin gözünden fransa ve yönetim dinamikleri

Paine Fransız devriminde Paris'teki politik ve entelektüel kesimin önemli bir üyesi idi. Devrim Fransız Cumhuriyeti için merkezi politik sorunlar üzerine katıldığı onlarca önemli tartışmayla desteklenmiştir. Paine akı ve dinamizmi birleştirdi (Lousnissi, 2021:319). Fransız devrimi sonrası için Paine'nin amacı adil bir düzenin oluşumuydu. Adaletsiz bir durumda adil bir düzen yaratmak için tek yol devrimdi. Yine Paine dünyanın herhangi bir yerinde adaletsiz bir yönetime karşı özgürlüğe dayalı demokratik yeni yönetimler oluşturmanın devrim yoluyla mümkün olduğunu savundu.

1789 Fransa'da devrimci seslere hayranlık duyan Paine Amerika'yı model olarak, Fransa'ya benzer bir model geliştirmek istiyordu. Paine Fransada Marelett Jaques Pierre Brissot ve Etienne Clavier gibi önemli isimlerle devrimin önemi hakkında fikir alışverişi yapmıştır (Boller, 1977:68). Özellikle Fransız devrimi konusunda Paine, Charles Daverant ın fikirlerini benimsedi. Buna göre Fransa'nın güçlü bir devlet idi ve dünya politikasında devrim ile güçlü devlet olma iddiasına gerçekleştireceğini inanmıştı (Larkin, 2005:263).

Paine 1792- 1793 yılları arasında Fransa'da yaşanan cumhuriyetçi tartışmalar ışığında Fransızları cumhuriyetçi ilkeleri benimsemeye yöneltti. Bu noktada Paris entelektüellerini ve politik çevreyi harekete geçirmeye çalışan Paine, anayasa komisyonunda yer almak için çalışmış ve komisyon üyesi olmuştur. Eylemsel

örgütlenmelere destek vermek için Fransa'nın bazı bölgelerine seyahat eden Paine, bu gezilerde halkın cumhuriyet eğilimini gözlemleme fırsatı yakalamıştır. 1792'de monarşinin yıkılmasını ve kralın yargılama sürecine bizzat şahit olmuştur. Karalın yargılanma sürecinde Kral Louise savunan açıklamaları onun 'Girondin' figürlerine yaklaştığına yönelik değerlendirmeler yapılmasına neden olmuştur. (Clayers, 1989:102).

18. yüzyılda “*Fransız halkı kendileri için düşünmeye başlıyormuş*” sloganlı yazıda ulusun ihtiyaçlarının gerçekte ne olduğunu sorguladı ve egemenlik kavramının yeniden dönüştüğü süreç olarak devrim dönemi siyasi değişim sürecinin başlangıcı olarak değerlendirmiştir. Ona göre politik reform talepleri ve devrimci fikri aşağıdan gelmeliydi. Halktan gelecek talep büyük koşullar zinciri olarak adlandırdığı durumda ilk aşama idi. Ayrıca İngilizce bilen Fransız entelektüellerle sık sık bir araya gelen Paine hem Fransız toplum yapısını anlamak hem de devrim sürecinin şekilleneceği şartları belirlemek için çalışmıştır. Paine için 1793 yılı önemlidir. Anayasanın ilk versiyonunu yazan komitede bulunduğu bu dönem onun politik gelişimini derinden etkilemiştir. 1793'te Loius'e'nin idam kararıyla Paine'nin savunduğu görüşlere ters bir şekilde yeni siyasal sistem şekillenmeye başladığında, onun cumhuriyetçi kimliğiyle bağdaştırılmasa da bazı şeyleri uzlaştırma ve bir orta yol arayışında olduğu görülür. 1794 yılında hapisneden salıverilmesinden sonra yeni anayasa tartışmalarında aktif bir rol almış; imtiyazların sınırlandırılması ve cumhuriyetçi değerlerin yerleşmesi için mücadele yürütmüştür. Paine 'directore' dönemi başladıktan sonra imtiyaz konusunda reform yapılacağı ümidiyle muhafazakâr cumhuriyetçileri onayladı. Bu durum Paine açısından özel mülkiyetin konusundaki bazı tereddütlerini bir kenara bırakması demektir. 1797 yılında *Tarımsal Adalet* kitabında sosyal reform çağrısında bulunsada direktörlerin dış ilişkilerindeki tutumlarını destekler. Bu durum onun 'directore' rejiminin propagandacısı olarak görülmesine neden olmuştur (Faber, 1973:77).

Paine Paris'te anayasa taslak komisyonunda görev yaptığı sırada tek yasama organı, mülkiyete dayalı olmayan geniş oy hakkı, sınıfsal ayrıma dayanmayan eğitim hakkı ve özgürlük üzerine kurgulanmış bir anayasa taslağı üzerine çalışmalar yaptı. Fakat kongre ezici bir çoğunlukla Fransızlar tarafından desteklenmesine rağmen Robespierre terör dönemi devam ederken her şeyi süresiz askıya aldı (Conner, ? :134). Paine Fransız devrim sonucunda devrimci teoriye olan bağlılığını koruyarak bilinçli

düşüncenin ve inançların yeni fikirler ışığında değişime yol açabileceğine kabul etti. Bu ise Paine'i politik devrimcilikten, eğitimin önemine yönelmesine neden oldu. Çocukların eğitiminin zaruriyetini vurguladı fakat bu alanın eşitsiz bir alan olduğu ve düzenlemesi gerektiğine söyledi. Paine çocuğun gelişimine uygun bir eğitim almasını sağlayabilmek ve dini inancın eğitim üzerindeki belirleyiciliğini kaldırmak amacındaydı. Çünkü kamusal alanın yeniden tasarlanması konusunda devrimin dönüşümsel etkisini kabul etmekle birlikte, bireylerin zihninde bir dönüşüm yapmanın gerekliliğine inanıyordu. Özellikle bu dönüşüm sürecinde Hristiyanlığın yani dinin etkisinin kırılmasında kadınların ön planda bulunması gerektiğini vurgulamıştır (Clayers, 1989:175).

Paine Fransa Morquis de Lafayette in meclise hazırlayıp sunduğu insan hakları konusundaki bildirgeyi de çok beğenmiştir. Belge içerik itibarıyla Montesquieu, Jefferson, Locke Voltaire ve Rousseau gibi önemli isimlerin politik felsefesinin yansımasıydı. Bildiride eşitlik ifade özgürlüğü özgür basın dokunulmaz bireysel haklar ve silahlı kuvvetlerin sivil kontrolü gibi konulara ilişkin haklar mevcuttu. Fakat Paine din özgürlüğü ile ilgili maddenin konuyu dolaylı ele aldığını düşünür. Çünkü madde Paine göre içerik yönünden dini özgürlüğü teminat altına almıyordu (Clayers, 1989:178).

Paine Amerika'da Fransız devrimine destek verilmesini son derece olumlu buluyordu Jefferson'un gizli yardımıyla insan hakları bildirgesi hazırlanması için girişimlerde bulunulduğunu öğrenen Paine Amerika'nın bu desteğini övgüye değer hareket ve sağduyuya kulak vermek olarak değerlendirmiştir (Merriam, 1899:402). Fransa'da devrimi resmederken insanların köleliğe ve tepeden inme yaklaşımına öfkeli olduğunu, bu durumun tüm dünya toplumlarına örnek olarak zalim yöneticilere ve keyfi uygulamalarına teslim olmamak adına hiyerarşileri yıkmamanın zamanının geldiğini belirten ifadelerle süreci desteklemiştir (Vincent, 2005:106).

Paine'e göre Avrupa'da en iyi devlet yapılanması o dönemde evrensel etkin liberal anlayışıyla ve örnek genişliğiyle parlayan Fransa'ydı. Avrupa'da en iyi devlet olarak gördüğü Fransa ile en iyi devlet modeli olarak gördüğü Amerika'nın birlikte geliştireceği bir ittifak ilerlemenin güvencesiydi. Avrupa'daki monarşi yozlaşmışlığının reforme edilebileceğini ve bu sürede Amerika'nın rol model alınması

gerektiğini savunmuştur. Fransa’da devrim sürecinde diplomatik bir yaklaşım geliştirmiş aynı zamanda İngiltere’de de reform yanlısı radikal gruplarla iletişime geçecek barışa dayalı bir dünya düzeninin kurulabilmesi için uğraşmıştır (Paine, 2013:320).

Paine nin Fransa’daki devrim sürecinin cumhuriyet yönetiminin kurulması ve sürekliliğini sağlamaya tek başına yetmeyeceği düşüncesindeydi. Çünkü cumhuriyetçi ilkelere dayalı bir düzende dinin yozlaştırıcı etkisi bulaşabilirdi. Paine bu nedenle tüm kiliselerin kapatılmasını ve dinin cehaletin kaynağı olarak görülerek ahlaki bir öğreti düzeyinde teizm ilkelerinin toplumda benimsenmesinin toplumu yozlaştırma tehlikesine karşı koruyacağını öngördü (Hoffman, 2013:292). Paine’nin Fransız devrimi sırasında Sieyes ile fikirlerinin uyumsuz görünmesinin nedeni onu görüşlerini poliarsi olarak değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Sieyes, Paine’e göre, monarşiden yana, monarşiyi güçlendirecek görüşler ileri sürmektedir. Paine’nin kamu yararı vurgusunu zararlı gören Siyes bu fikrin toplumsal özgürlüğün gelişimine zarar vereceğini düşünmüştür. Paine ömür boyu emeklilik hakkı gelire göre artan oranlı vergilendirme sistemi ve eğitim konusundaki fikirlerinde büyük ölçüde Concerde’un ulusan eğitim sigorta ve maddi eşitlikçi cumhuriyetçi düşüncesinden etkilenmiştir (Willensky, 2007:39). Ayrıca Paine Fransa’da Rousseau’nun sosyal demokrasiye dair fikirleriyle tanıştıktan sonra toplum içindeki dezavantajlı grupları nasıl daha iyi bir konuma getirilebileceğine dair düşünmeye başladı. Rousseau’nun toplumsallaşmaya ve erdeme ulaşmaya ilişkin fikirlerinden de etkilenen Paine devrimci Fransızlara bu özgürlüğün yolunun erdemden geçtiğini öğütlemiştir. Ayrıca Rousseau esintisiyle politik sorumluluğa sahip liderin bireylere eşit mesafede olması ve sosyal erdeme uygun davranarak dezavantajlı grupların ihtiyaçlarına destek olması gerektiğini savunmuştur. Yine ona göre zenginler mallarının bir kısmını dezavantajlı gruplara vererek doğa durumunda haklarını yitirmiş bireylerin kayıplarının bedeli olarak tazmin etmelidir. Bu bağlamda refah devlet düşüncesiyle de ilintili olarak halkın eğitim düzeyinin artırılması, kamusal yardımlar, Yaşlı aylığı gibi konuların gerekliliği vurgulanmıştır (Kevelson, 1990:160).

Paine bu yaklaşımını Fransız anayasa komisyonuna seçildiği dönemde de korumuştur. İnsan hakları bildirgesinin anayasaya dönüşerek teminat altına alınması için çabalayan Paine haklar bildirgesinin kurucu misyonuna vurgu yapmıştır. Ona göre

Amerika ve Fransız aydınlanma dönemlerinden önce bireylerin gelişimini bu kadar derinden etkileyecek bir dönemin daha olmadığını belirtmiştir. Paine hak Bildirgelerinden ve aydınlanma döneminden önce bireylerin kendi iradelerini cehalete bıraktıklarını fakat sözleşmecî yaklaşım ve haklar bildirgesiyle bilgeliğin artarak despotizmin yeni kurulan yönetimlerde etkinleşemediğini belirtmiştir (Paine, 2013:314).

Fransa'daki son yıllarında *Sosyal Çevre Grubu* olarak adlandırılan grupla ilişki kurarak maneviyatçılığa yönelik fikirlerden etkilenmiştir. Bu grubun yüksek ruhsal bilinç ve tanrının evrenindeki yaratılışına dair fikirlerinden esinlenen Paine dini fikirlerini olgunlaştırma fırsatı yakalamıştır. Fransa'dan Amerika'ya dönüşte ise onu görüşlerinden dolayı rasyonel özgürlüğün savunusu olarak karşılayanlar olsa da düşmanları onu kötüleyerek gözden düşmesi için ellerinden geleni yapmışlardır. Özellikle Gouveneur Morris gibi düşmanları onu dini görüşünden dolayı alçaltıcı bir şekilde "küçük ateist" olarak nitelemiştir (Kevelson, 1990:169).

Bireyleri özgürleştirmek için hem dini hem de siyasi baskının etkisinden kurtarmak gerektiğini düşünmesi, onu monarşi ve aristokrasi gibi yozlaşmış olarak tabir ettiği yönetimlerin kaldırılmasını ve kilise yönetimlerine son verilerek dini devrimin olacağı bir yapı istemiştir. Bu görüşün temelinde Fransa'da devrim sırasında dini kurumların gücün kırılmasına yönelik çabaların ahlaki ve bireysel açıdan özgürleştirici etkisini deneyimlemesi bulunmaktadır (Kevelson, 1990:185). Paine Amerikan ve Fransız devrim süreçleri arasında doğrudan ve detaylı karşılaştırmalı bir analiz yapmamıştır. Ancak iki devrim arasındaki en temel farkın gayri meşru şiddet kullanımının çok yüksek olmasıdır. Paine gözlemlerine dayanarak dini eğitim almış kişilerin Fransız devriminde daha çok rol aldığını bu nedenle de devrimin olumsuz olaylara daha açık bir hale geldiğini söyler (Larkin, 2005:78).

Paine için Hristiyanlığın ortaya çıkışıyla başlayan cahile çağının aydınlanma süreci ile son bulacağını, zihinlerin aydınlandıktan sonra tekrar karanlığa dönemeyeceğini Fransa ve Avrupa devrimlerinin etkisiyle Avrupa da karanlığın aydınlığa dönüşeceğini iddia etti. Amerika ve Fransız devriminin aynı toplumsal, siyasal ve sivil nedenlerle ortaya çıkmıştır ve her ikisi de haklı ve meşrudur (McWilliams, 1987: 447-490).

Paine'e göre Louis ve George arasında fark vardı. Paine Louise dönemi için Fransa'nın monarşik bir organ tarafından yönetildiğini, daha olumlu bir yönetim olduğunu, Fransa'nın o dönem harika bir adam tarafında yönetildiğini düşünür. Fakat George'un yönetimini şiddetle eleştirmesi ve yönetim onun nezdindeki eksikliklerinin monarşi yönetiminin genel kötülüğünden kaynaklandığını belirtmesi ikircikli bulunmuştur. George eleştirip Paine'nin Louise'yi yücelten tavırlarına yanıtı, Louise'nin George gibi bir zalim kral olmadığı, monarşiye yönelik sadakatsiz ve yozlaşmış bir rejim olduğuna dair eleştirilerinin hala arkasında olduğudur.

Paine'nin 1792'de Fransa'da meclis yapısında gözlemlediği hizipleşmeler onun Madisoncu argümanların doğruluğunu ifade etmesine neden oldu. Fakat hala federalistlerin sadece mülk sahipleri tarafından seçilen bir meclis yapılması önerisine hala karşıydı. Eğitimli bireylerin politik elitler olarak ortaya çıkarılmasını reddetti. Paine'nin Fransa'daki devrim sürecine dair iki görüş vardır. İlki Amerika'nın devrimini yönlendirmek için Fransa'ya gönderildiği, ikincisi ise Fransa'da dil bilmediği için Fransa'da yaşanan sürece yeterince hâkim olamadığı ve toplumun yapısını anlayamadığından devrimle ilgili öne sürdüğü argümanlarının manipülasyona açık olduğu iddia edilir. Bu yüzden fikirlerinin yeniden sorgulanması gerektiğini düşünen önemli bir kesim vardır (Lounissi, 2018:71). Paine cumhuriyet ve sözleşmecî anlayışı bağlaştırmaya çalışmıştır. Demokrasi ve politik sözleşme konusundaki görüşlerinden yola çıkarak cumhuriyetçi tiranlık ayrımı yapmıştır (Galligan, 2014:414). Paine bu dönemde Jefferson'un bir temsilcisi gibi hareket ederek Fransa ile Amerika arasında ilişkilere zarar veren konularda diplomatik misyon üstlendi. 1802 yılına gelindiğinde Fransa'daki elçilik faaliyetlerini ve girişimlerini azalttı. Fakat Amerika ve Fransa arasında hala resmi olmayan bir danışman rolü üstlendiği görülüyordu. Napolyon'dan ve rejime kazandırdığı otokratik görüntüden nefret etse de İngiliz monarşisine karşı Napolyon'dan yana bir tutum sergiledi. Paine'in fikirleriyle eylemleri arasındaki uyumsuzluk olarak görülen bu durum aslında cumhuriyetçi kazanımlarını korumak ve directoral rejimle savaşarak cumhuriyet fikrinin İngiltere'de de yayılma isteğinin bir yansımasıydı. Hiç şüphesiz Paine direttore den nefret etse de onu monarşik Avrupa düzeni içinde cumhuriyet ilkelerinin etkin olduğu bir kale olarak savunulması gerektiğini düşündü (Paine, 2008:147).

Fransa'daki değişken politik düzlem hükümetin keyfi davranışlarına ilişkin anayasanın rolünün ne olduğu sorusunu akla getirmişti. Cumhuriyet rejimine karşı olan kimselere karşı hükümetin rejimin niteliklerini korumak için meşru şiddet tekeli kullanabileceği durumlarda nasıl davranması gerektiği sorusunu da Fransa'nın gündemine getirmişti.

Fransız devrimi deneyimi Paine gerçek manada cumhuriyetçi ilkeler üzerinde yükselen bir yönetim kurmak için açık bir kamusal alanın varlığının tek başına yeterli olmadığını görmesine neden oldu. Ayrıca devrim süreci ilerledikçe 1780 de formüle ettiği temsil ilkesine garanti eden bir durum olmadığını tespitte bulundu. Paine temsil kurumunun bile partizanlık ya da hizipçilik sorunlarıyla istikrarsızlaşabileceğini düşündü. Devrim sonuna doğru ise adil zemin oluşumu içinde sadece anayasal bir düzenin oluşumunu sağlamanın tek başına yeterli olmayacağını da anladı (Paine, 2004:1011). Bu üç ilke ile cumhuriyet ilkelerinin en doğru şekilde tesis edileceğini düşündü. Hatta Paine Fransız devrimi başarısızlığından sonra Amerika'da Jefferson'un felsefesinin kıta için özgürlük ve umut vadeden tek felsefe olduğunu iddia ederek onu desteklemiştir. Amerikan aydınlanması Paine göre o kadar muntazamdı ki Avrupa'ya Amerika'da kurulan düzeni ve dönüşüm sürecini model olarak sundu. Hatta bu düşüncesini Fransız devriminden sonra bir adım öteye taşıyarak Avrupa'nın her yerine Amerikan modelini yaymak içinde devrimci ideallere kapıldı.

3.2.2. Paine'de İdeal Yönetim Örneği Olarak Amerika

Paine *Sağduyu* eserinde Amerikan Bağımsızlık Savaşının haklılığını duyurmak için sosyal sözleşme ve doğal hak düşüncesini kullanmıştır. Paine'nin fikirlerinden esinlenen Jefferson bağımsızlık bildirgesini bu minvalde kaleme aldı. Benzer şekilde Paine Fransız devrimini savunmak içinde doğal haklar felsefesini kullandı. Paine nin doğal haklar⁵⁴ düşüncesiyle Amerika da İngiliz hükümet sistemine karşı Fransa'da yerleşik düzene meydana okumasıyla bütün şimşekleri üzerine çekmesine neden oldu.

⁵⁴ Paine nin Amerikan bağımsızlık dönemindeki doğal haklar fikriyatı ve demokratik inancı bağımsızlık sloganlarına etki eden ve muhafaza edilen düşünceleriydi. Özellikle yönetilen rızasına bireysel özgürlüklere ve devredilemez haklara yaptığı vurgu Amerikalılar arasında en çok benimsenen konulardı. Fakat bu fikirleri ölümünden sonra kölelik savunucuları tarafından sert saldırılara maruz kaldı Claeys, G. (1989), *Thomas Paine: Social and Political Thought*. Boston: Unwin Hyman Inc.s.237.

(Sweet, 2009:105). Paine Amerikan politik yaşamı üzerine yazılarıyla birlik üzerine dayalı kıtasal bir vizyon, sınırlı bir devlet anlayışı ve ulusal hükümetle yönetişime dayalı bir yönetim yapısı önermiştir (Kaye, 2000:175).

Amerika Avrupa'nın politik ve sınıfsal yapısından kaynaklı birçok sorunu önlemiş olsa da hala çözülmesi gereken sorunlar vardı. Özellikle Amerika'da geleneğin reddi, toplumsal ve sivil otoritelerin düzeni konusunda rahatsızlıklar mevcuttu. Fakat yeni bir rejim oluşturmaya çalışan Amerikalıların zaruri olarak yapmaya çalıştıklarını kalıcı hale getirmek için teorik bir zemine oluşturmaları gerekiyordu. Bu konuda din tatbikî genel kültüre etki edecek en önemli etkendi. İncil kurulacak olan cumhuriyetin kurucu metni olmalıydı. Çünkü kurucu liderler inşa edecekleri rejimde vicdan özgürlüğü sağlarken dolaylı olarak toplumun bir Protestan Hristiyan topluluğu olacağını ön görüyorlardı. Bu durum tatbikî politik öğretiye de yansımalıydı. Böylece Hristiyan doktrini ve yaratılış düzenine ait doğal ilkelerin uzlaştırılmasıyla laik bir amaç doğrultusunda cumhuriyet inşa edilecekti. Özellikle Locke'un teorisinden sonra kurucular liberal bir düzen kurmak için dine ihtiyaç duyacaklarının farkında idiler. Çünkü bireylere sorumluluğu telkin etmek için dine göz ardı edilmesin de de etkiliydi (Foner, 2005:149). Oysa Paine göre Cumhuriyetçi rejim tercihi vatandaşların kamusal çıkarlarının arzulara ve bireysel çıkarlara üstün gelmesiydi. Politik yaşamda dinin etkin olması dinin özündeki lütuf ilkesinden dolayı modernliği ve cumhuriyetçi rejimin geleceğini tehdit edebilirdi. Paine nin politik alanda yönetimde bulunan insanların bireyleri tahakkümleri altına almak için dini kullanmalarına karşı çıktı ve dolaylı olarak incilin otoritesine destekleyen Locke un, bu konudaki fikirlerine karşı tavrı onların rıza ilkesini ihlal ederek bireyleri manipüle ettikleri yönünde eleştiriler getirmiştir. Bu durumu temiz dolandırıcılık olarak nitelemiştir. Ona göre Fransız devrimin başarısızlığa düşmesini de nedeni devrimcilerin adil insancıl ilkelerden ayrılarak dinin tuzağına düşmesi idi. Bu nedenle Fransızlardan tekrar devrim kazanımlarını elde etmeleri için zorlayıcı din sistemlerini kaldırmalarının gerekliliğini ifade eder (Paine, 2013:68).

Kurucular Paine'nin dine ilişkin endişelerini göz ardı ederek, Hristiyan politik öğretisi özgürlüğe ve politik anlamda rıza kavramını uzlaştırılmaya çalıştılar. Bu durumda din adamları Hristiyan doktrin etrafında şekillenmiş yeni bir politik düzen öngörüsündeydi. Fakat kurucuların amacı dinin yardımıyla laik bir düzen dizayn

edebilmek ve politik olarak toplumun disipline ederken dinden faydalanmaktı. Bu nedenle dini sivil toplum zihninde özel alana sınırlandırmak ve kontrol etmek için rahiplerden destek almak yerine Locke'un reçetesini kullanmayı tercih ettiler ve dinin yozlaşmış tehlikesine karşı da yasalara güvendiler. Fakat Paine liberal cumhuriyetin Hristiyan öğretilerle özünü yitirme tehlikesine karşı yasalara sarılan kuruculara ve bilime karşı duran monarklara karşı bir mücadele içindeydi. Paine kurucuların Hristiyanlığı toplumu disipline etmek için kullanmaya çalışmasından vazgeçmesini istedi. Doğal haklar üzerine inşa edilmiş bir politik düzeni destekledi (Clayers, 1989:243).

Paine'in Amerika için yönetimde olmazsa olmaz olarak gördüğü seküler ve ulusal devlet anlayışı idi. Paine Amerikalılara bağımsızlık arayışlarında sorunların kökeninde monarşinin olumsuzlukları olduğunu, gerçek anlamda bağımsızlıkla Amerika'nın özgürleşeceğini belirtmiştir. Paine Amerika'yı ulusal olma bilincinin olduğu ilk ülke olarak gördüğünden ulus olmanın ve herhangi bir ulusun parçası olmanın ne anlama geldiğini sorguladı. Bu nokta da monarşi etkisizliği ile karşılaştı. İngiliz doğumlu olan Paine için İngiliz olmak ikincil bir durumdu, Amerika da Amerikalı olmak gibi özel bir durumu belirtmiyordu (Paine, 1789:150). Paine kendini dünya vatandaşı olarak gördüğünü ifade etse de özünde sadık bir Amerikan vatandaşı olduğunu vurgulama ihtiyacı hissetmiştir. Amerika devleti daha kurulmadan birleşmiş Amerika'ya sadakatini belirterek bağlılık yemini etmiştir. Ayrıca Fransa'da devrimde boyunca kaldığı süreçte Amerika'ya olan bağlılığını ve sevgisini defalarca dile getirmiştir. Amerika'ya döndükten sonra Amerika'ya olan bağlılığını ifade etmek için 'kalbimin ülkesi' ifadesini kullanmıştır.

Paine göre Amerikan Bağımsızlık Savaşında İngiliz halkının ikiye bölünmüşlüğü vurgulayarak İngilizlerin mutluluğu ve özgürlüğü söz konusu olduğunda her şeyin iyi olduğunu fakat Amerikalıların özgürlüklerini talep ettiğinde İngilizler tarafından anarşi ve kaos olacağını vurgulaması aslında onun mafya hükümeti olduğunu göstermektedir. İngilizlerin bu tavrı birey tutkularını ve ahlaksızlıklarını özgür kılan fakat erdemlerini baskı ve kontrol altına alan ikircikli yaklaşımla uyumlu idi. Paine birleşmeyi desteklemek için 'birleşik koloni' 'kıtasal tüzük' gibi adımların politik örgütlenme için gerekliliğini vurgulamıştır. Çünkü ona göre Amerikan Bağımsızlık Savaşı tüm insanlığın özgürleşme çabasının bir yansımasıydı (Paine, 2008:187).

Paine Amerika’da dini vurguların kutsal metinlere değil bireylerin içindeki inanca dayandırdı. Çünkü ona göre Amerika’daki dini özgürlük ortamı Avrupa’nın hoşgörüsüzlük ortamına karşı kıtayı bir sığınak haline getirmiştir. Ayrıca o Amerika’nın kuruluşunu dünya için yeniden başlama fırsatı olarak gördüğünü ifade eder. Onun için Amerika’nın kuruluşu özgürlüğe değer veren tüm bireyler için haklarını teminat altına alan bir yönetim biçiminin ortaya çıkışı demektir. Çünkü Paine göre adil bir düzenin oluşturulması hak ve özgürlüklerin başlangıcıydı. Ayrıca Amerika da cumhuriyet yönetiminin kurulması yalnızca monarşinin reddedilmesi değil, aynı zamanda tarihin yeniden düzenlenmesi ve tarih içinde bireylerin rollerini değiştirmenin bir yoluydu (Paine, 1945:317).

Paine’nin Amerika’da oluşturulmaya çalıştığı hükümet yapısının amacı ise Avrupa yönetimlerinin aksine insanları cahilleştirerek yönetmek değil, bireyleri bilge kılarak yönetim sürecine dâhil etmektir. Bütün Amerikan yönetim ve anayasası bu amaç üzerine dizayn edilmeliydi. Özellikle anayasa da vurgulanan rasyonel bireye güven argümanını Paine bu konuyla alakalı fikirlerini desteklemek için kullanmıştır. Cehalet dayatılması yapılan, bireyin cehaletini koruması üzerine kurulu bir düzende vatandaşların ortak sorunlarının çözümü konusunda fikir beyan edecek yetkinliğe erişmesini engellenen ve ona karşı egemen olan hükümetin ortaya koyduğu argümanların faydasını sorgulayamayacak durumda olan bireyler aldatıcı olanı onaylamak durumunda kalacaktır. Bu nedenle güçlü ve istikrarlı işleyen bir yönetim için eğitilmiş bireylerin gerekli olduğu kanaatindedir (Cotlar, 2011:14). Ayrıca Paine Amerika’daki birliğin politik düzene yansımalarının özgürlük ve güvenlik açısından önemini de vurguladı. Vatandaşların çıkarlarıyla yönetime olan sevgi ve sadakatlerinin uzlaştırılması gerektiğini, zengin ve fakir yani bütün herkesi ortak Amerikan onuru değerleri üzerinde birleştirerek bireylerin değer olabileceği politik sistemi kurmak istemiştir. Amerikan federalizminin kilit noktalarını belirten Paine, vatandaşlık konusunu hem bireylerin yaşadığı eyalet ve Amerika Birleşik Devletleri’nin vatandaşlığı üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Yine egemenlik konusunda da birlik açısından güvenlik ve dış ticaret konularının önemini vurgulamıştır. Vergilendirme konusunda da vergilendirilmenin gerekçesiz olamayacağını, verginin çatışmaya dönüştürülmemesi gerektiğini vurgulamıştır (Cotlar, 2011:20). Bu konuda yerel ve ulusal ikili bir formül bulunarak bir yönetim yapısının oluşturulmasını tavsiye etmiştir.

Ulusal güce dikkat çekerek, gücün ancak kıtasal birleşmeyle elde edileceğini vurgulamıştır. Ayrıca oluşturulacak konfederasyon maddeleri uyarınca ticarete odaklanan bir yapının gerekliliğinin de altını çizmiştir. Bu tavsiyeler ışığında oluşan Amerika'daki cumhuriyet sistemini tam temsile dayanan en başarılı sistem olarak değerlendirdi. Hükümetin tıpkı tasarlanış sürecindeki amaç gibi, kamu işlerinden ve ortak iyiliğin dışında bir amacı olmayan tam anlamıyla cumhuriyet yönetimi özelliği göstermesi beklenir. Rousseau cumhuriyeti ve temsil sistemini küçük boyutlu devletlere uygulanabilir olduğuna vurgu yaparken, Paine büyük ölçekli devletler içinde bu sitemlerin en uygun olduğunu belirtmiştir. Hatta Amerika'yı da bu konudaki en iyi model olarak göstermiştir (Merriam, 1899:390).

Paine göre politik yaşamı şekillendiren ilk adım anayasanın oluşumu sonraki adım ise haklar bildirgesini ilan edilmesi idi. Bağımsızlık süreci sonlandıktan sonra her eyalet kendi anayasasını yazarken Paine Pennsylvania anayasasının hazırlanmasında da etkili olmuştur. Paine için Pensilvania'da görülen düzen iki yönden mükemmel idi. Birincisi meclisin bir hak yasasıyla sınırlanması ikincisi ise anayasal bir düzenin varlığıydı. Ayrıca anayasa da 7 yılda bir revize etme kuralının benimsenmesi ve hukuk niteliğinin kabulü bu yapıyı mükemmel hale getiren unsurlardan⁵⁵. Çünkü Paine'e göre parlamentolar kendi kendini reform edebilecek yapılar değildir. Bozulma yaşandığında yeniden düzen kurulmasının sağlanmasında sorumluluğu topluma yükledi. Ona göre bu durum Amerikan aydınlanmasının yarattığı bir argümandı ve kesinlikle ona göre Amerikan aydınlanması İngiliz feodalizminin çok ötesindeydi. Kuzey Amerika bankası üzerindeki tartışmalar ise onu derinden sarsa da özellikle bu olaydan sonra tek meclisli sistemlerde oluşabilecek hizipleşme tehlikesine karşı görüşlerini yeniden revize etmek zorunda kaldı. Çünkü onun için özgürlük ilkeleri içindeki despotizmde ona göre en az kalıtsal rejimler kadar tehlikeliydi (Paine, 1984:368).

Paine'nin Amerika ve Amerikan ulusuna olan sadakatinin yanında bilincinde bir evrensellik algısı da mevcuttu. Bireysel gelişim ve ilerleme hedefinin yalnızca erdemli bir ulus yaratma olmadığını düşünen Paine yerel fikirleri bulutların üstüne

⁵⁵ Paine Amerikan kurucu liderlerinin çoğunda olduğu üzere deneyimlere göre tek bir yönetim altında birleşmeye rağmen en iyiye erişmek için çeşitliliği denemenin fırsatının olduğuna inanıyordu.

ıkararak evrensel toplum ve evrensel ilerlemeyi teşvik etmenin de gerekliliğine inandı. Ona göre kesinlikle evrenin genişletilmiş bir medeniyet düzenine ihtiyaç vardı. Dünya onun evi o ise evrensel toplumun simgesi olarak dünya vatandaşıydı. Paine Amerika düzenindeki enternasyonalizmde ortaya çıkabilecek çelişkilerin de bilincindeydi. Bu farkındalıkla Amerika Hindistan ve Karahipler için İngilizlere karşı uluslararası tahkim önerisinde bulundu ve dünya geneli karar alım sürecinde bireylerinde olması için evrensel oy hakkını savundu (Fruhtman, 2000:256).

3.3. ESKİ /GELENEKSEL VE YENİ/ KATILIMCI YÖNETİM BİÇİMLERİ

Yönetim biçimleri üzerine düşüncelerini belirttiği yazılarında Paine yönetim türlerini eski ve yeni değerler üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Paine eski yönetimlerde yönetim sistemi veraset değerleri üzerinde şekillenirken yeni yönetim biçimlerinde idarenin belirlenmesi temsil sisteminin değişmesiyle seçim yoluyla belirlendiğini savunmuştur. Paine yaşadığı çağda yaygın inanışın eski yönetim türü olarak bilinen monarşı ve aristokrasi yeni yönetim anlayışı olanın ise cumhuriyet olarak bilindiğini söylemiştir. Fakat Paine bu nokta cumhuriyeti, bir yönetim biçimi olarak değerlendirmediğini ifade ederek cumhuriyet düşüncesinin zihninde sadece devletin orta çıkış hedefini ve devletin üstelendiği görevleri ifade ettiğini dile getirmiştir. Ayrıca yeni yönetim anlayışı temelinde karma yönetim biçimlerinin de görülmeye başladığını belirten Paine bu yönetim türüne ilişkinde bilgiler vermiştir (Yılmaz, 2020: 70-72).

3.3.1. Eski ve Geleneksel Yönetimler

3.3.1.1. Monarşı ve karanlık yüzü

Paine eski yönetim ve güncelliğini yitirmiş yönetim biçimi olarak gördüğü monarşıye karşı hayatının her döneminde mesafeli hatta olumsuz bir tavır takınmıştır. Paine'in her türlü kalıtsal ayrıcalığa şiddetli bir şekilde karşı çıkması (Morrow:1985 236) İngiliz monarşisi deneyimi monarşıye karşı çıkışında etkilidir. Özellikle İngilizlerin monarşıye bakış açısını yansıtan 'King can do no wrong' (Paine, 1945:348) sözünün Paine üzerinde bıraktığı olumsuz intiba Paine'nin monarşıye karşı olan olumsuz yaklaşımını derinleştirmiştir. Paine bu sözle Monark'a öyle bir yetki ve sorumsuzluk bahşetmiştir ki akli melekeleri yerinde olmayan bir kralın yönetimde söz

sahibi olması durumunda bile yaptıklarının halk tarafından olumlanacağını bir taahhüdü olarak görmüştür (Little, 1999:63-73).

Eski yönetim tarzı olarak gördüğü monarşi Paine için halk nezdinde meşruiyetini gasp ve kuvvet yoluyla elde etmiş bir idare biçimidir. Bu yönetim tarzı ortaya çıkış itibariyle eşitlik ilkesine aykırılık arz eden bir yapıya sahip olduğundan, haklı bir gerekçeyle meşruiyet kazandırmamanın imkânsızlığını vurgulayarak bu idare biçiminin hiçbir zeminde haklı bir gerekçeyle temellendirilemeyeceğini ileri sürmüştür. Ayrıca monarşiye geleneksel değerler ve dini ritüeller üzerinden meşruiyet kazandırılma çabasını eleştiren Paine ne geleneksel yaşamda ne de kutsal metinlerde bu tarz yapılanmalara kaynaklık oluşturacak bir argümanın bulunmadığını savunmuştur. Paine aklı, veraset sistemine dayanan yozlaşmış rejimlerin gerçekleri örtmek için kullandığı örtüleri kaldıramaya yaracak bir güç olarak görmektedir. Aklını kullanma cesareti gösteren bireylerin sömürü düzenin kötülüklerini farkına vararak bilgi edinme tekeli üzerinde tahakküm kurmuş halkı cehalete sürükleyen vesayet rejimini ortadan kaldıracak ve aklın rehberliğinde bir düzen oluşumuna sağlayacaklarını düşünmektedir. Çünkü Paine akıllı bireylerin kendi oluşturdukları yasalarla doğruyu ve yanlış ortaya koyan bir anayasal düzen oluşumunu sağlayacak güce sahip olduklarını inanmaktadır. Paine bu noktada monarşinin akıl ve doğal haklar düşüncesiyle de temellendirilemediğinden dolayı irsi kutsallık üzerinden meşrulaştırmaya çalışıldığının altını çizmiştir (Paine, 2004:46).

Paine monarşinin, ortaya çıkışını en temelde bir suç örgütünün liderinin devlet yönetimini halkın rızasına dayanmadan ele geçirmesi olarak görmüştür. Bu nedenle Paine bu suç örgütünün liderini ise sonradan kral olarak anılacak kişi olduğunu savunmuştur. Yani Paine için monarşinin ortaya çıkışı halk iradesine yapılmış bir yetki gaspının sonucudur. Paine monarşi yanlılarının kralı ve çevresindekileri mavi kanlı üstün yetenekli insanlar olarak yücelttiğini fakat bu kimselerin aslında birer nitelikli hırsız olduğu görüşündedir. Kral ve aristokrasiyi devlet yönetme erkini halktan zorla almış bireylerin haklarını hiçe saymış soyguncu çeteler olarak gören Paine için kral ya da aristokrasi yüceltilmeleri bu tip yönetimlerin yancılarının ortaya attığı safsatalardan başka bir şey değildir (Paine, 2013:67).

Paine monarşinin yetki gaspıyla elde ettiği güçle adaletsizliği bir adım daha ileri taşıyarak halka karşı üstünlüğünü irsi bir anlayışla güçlendirerek veraset yöntemiyle birlikte halkın geleceği üzerindeki haklarını da gasp ettiğini belirtmiştir. Bu durum eşitlik yanlısı bir düşünür olarak Paine için “herkesin eşit yaratıldığı” ve “doğuştan eşit olduğu” doğal haklar düşüncesine aykırılık teşkil etmektedir. Çünkü Paine için hiç kimse toplumdaki diğer insanlardan üstün olmadığından kendini ya da ailesini verasetçi bir yönetim anlayışıyla ön plana çıkarma hakkına sahip da değildir. Bir aile üstün yetenekleri ile dahi yaşadığı çağda halka yaptığı bir hizmet dolayısıyla halk tarafından bir üstünlük payesiyle ödüllendirilse de bu paye onların torunları için geçerli olmamalıdır. Paine böyle bir durumda sistemde egemen olan ailelerin güç erkini zapt ederek bireylerin, yaşadıkları anın ve geleceklerini ipotek altına alınma tehlikesinden bahseder bu sistemin baskı ve şiddete dayalı bir yönetim anlayışıyla da bütünleştirilerek despotizme yol açacağını savunur (Winthrop, 1973: 294).

Paine monarşiyi tek kişiye sınırsız yetki tanıyan bir yönetim biçimi olması sebebiyle yozlaşmaya en açık yönetim sistemi olarak görür. Ayrıca sistem olarak bir kişinin ya da bir ailenin zenginleşmesi üzerine kurulmuş bir sistem olduğundan zaten verimsiz bir sistemdir. Tek kişinin yetkilerini kullanarak bireylerin özgürlüklerini tehlikeye düşürecek eylemlerde bulunması tehlikesinin bulunması monarşinin yozlaşma açısından geleceği en son noktadır. Böyle bir yönetimde adaletin etkin olması da beklenebilir olamayacağından dolayı insan onurunu ayaklar altına almış en kötü yönetim sistemi monarşidir. Monarşi sisteminin devamlılığı açısından tacın devredilebilir olması ve bir kişinin ya da bir ailenin gücünün nesillere aktarılması da Paine nazarında insan aklına yapılmış en büyük hakarettir. Monarşiyi insan rasyonelliğine aykırı bir sistem olduğunu düşündüğünden sistemin kendi içinde tutarsızlıkları olduğundan bahseder. Sistemin genel geçer kurallarla ayakta tutulmaya çalışıldığından bahseden Paine idarede kişilere bağlı olarak değişen bir anlayış hâkim olduğundan dolayı monarşinin istikrarlı bir yönetim anlayışı tesis etmesinin mümkün olmayacağı kanaatindedir (Paine, 1945:211). Monarşinin kişiye bağlı olarak şekillenmesini eleştirirken, yönetiminde halk bazı durumlarda bir bebeğin otoritesine, bazı durumlarda doğru karar alamayacak kadar yaşlanmış bir kralın otoritesine itaat etmek zorunda kalabilecektir. Ayrıca farklı yöneticilerin farklı huylarına göre şekillenen bir yönetim tarzı olduğundan yöneticiler aynı soydan da gelse her dönem

farklı politikalar izlendiğinden dolayı sabit bir devlet düzeninin oluşturulamayacağını savunur (Yılmaz, 2020:137).

Paine monarşinin dünya düzenini bozan ve istikrarsızlığın süreklilik kazanmasını sağlayan bir yönetim sistemi olduğunu ifade eder. Monarşinin insanlığın mağduriyetinden beslenen bir yönetim sistemi olduğundan savaşları ve ekonomik istikrarsızlıkları destekleyen ve bu durumlardan kişisel çıkarlar elde etmeye çalışan bir yapısı vardır. Bu nedenle dünya tarihinin kanla ve gözyaşıyla dolu olan bölümlerinden monarşinin parmağı olduğunu ifade eder (Russell, 43-60). Paine kendi çıkarlarını korumaya çalışan monarşik idarelerin savaşı otoritelerini korumak ve bazı önemli politik zeminler hakkı konumda bulunacak durumlar oluşturmak adına kullandıklarını ifade eder. İnsanların görüşlerini manipüle etmek amacıyla monarşinin şiddeti körükleyen tavrını vurgulayan Paine bu idare biçiminin kitleler üzerinde etki kurabilmek adına her türlü cambazlığı yapmaktan çekinmeyen bir yönetim biçimi olarak değerlendirmektedir (Paine, 2004:72).

Paine monarşiye sadece temelde kuruluş amacının yanlışlıkları üzerinden değil uygulamadaki yanlışlıkları nedeniyle de eleştiriler getirdiğinden dolayı monarşi yönetiminde kralların her konuda bilgili kimseler olarak görülmesini de eleştirir. Paine bu noktada itirazı bir kişinin belirli toprak parçası üzerinde bir yönetim kurup onun devamlılığını yönetmesine ilişkin değildir. Bir kişinin etrafına farklı konulardan anlayan bir ekip kurmasıyla bir yönetim süreci gerçekleşirse bu noktada başarının önünde bir engel oluşmayacaktır. Fakat Paine bu yönetim sürecinde liderin her konuya ilişkin karar almasına karşı çıkar. Çünkü bir kimsenin her konuda bilgi sahibi olmayacağını farkındadır. Bu nedenle de pratik yönetim bilgisine tek başına sahip olmayacağını düşündüğü monark ya da kralın her durumda çuvallamaya mahkûm olduğunu savunur (Paine, 2004:68).

Paine teknolojik gelişimler ve zihinsel değişimler ışığında monarşinin güncelliğini yitirdiğini savunmuştur. Paine aklın egemen olduğu bu çağda monarşinin halen yönetimde olmasının insanın kendine saygısının olmadığı durumlarda ancak mevcut olabileceğini dile getirir. Çünkü Paine için bilinçli bireyler aklını kullanma cesaretini göstererek monarşinin etkinliğini kırarak özgür karar alabilecekleri yeni yönetim biçimleri kurabilme yeteneğini kendinde bulabilecek kimselerdir. Bu nedenle

böyle kimseler aklını monarşiye kiraya veremeyeceklerinden aydınlanmanın her yerde tam manasıyla egemen olduğu durumda monarşi yönetiminin yeryüzünden silinebilmesinin mümkün olduğunu düşünür. Bu nokta da da özgür düşünen insanların diğer insanları harekete geçirme konusunda sorumlu görür (Paine, 2008:34).

Paine yönetimdeki yapaylığı özellikle monarşi üzerinden açıklamıştır. O yönetimin yapaylığını elbiseye benzeterek yitirilmiş masumiyetin rozeti olarak görür Paine için monarşi yitirdiğimiz masumiyetimizin ve kaybettiğimiz cennetimizin (doğal yaşamın) üzerine inşa edilmiştir. Bu durum ona göre sadece zengin birkaç kişinin ifadesi değil aynı zamanda o bireylerin toplumsal ve politik yaşamdan dışlanarak derin bir uykuya sürüklenmesiydi. Monarşinin yaptığı yalnızca politik olarak bireyleri tahakküm değil aynı zamanda zihinlerini de ele geçirmektir. Bu nedenle Paine monarşi ve aristokrasinin kendi çıkarları için çalışmaktan başka bir şey yapmadan sıradan insanları etkisi altına almaya çalışıyorlardı. Paine ise güçlü devrimlerle bireylerin uykudan uyandığını söyler (Paine, 2013:62).

Monarşiye saldırırken kutsal kitaplarda monarşinin Yahudilerin günahlarından biri olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle lanetin odağı olduğuna vurgu yapmıştır. Bu amaçla eserlerinde politik amacının bireyleri tiranlıktan ve yanlış yönetim sistemlerinden kurtarıp özgürleşmesini sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Özellikle terör, savaş kölelik ve yoksulluk için mücadelesine engel olarak gördüğü herkese ve her şeye saldırdı (Frutman, 2009:256). Paine göre yönetim hakları teminat altına alan ve en az harcama ile en büyük mutluluğu teşvik etmeye çalışan bir dernek gibiydi. Ayrıca onun şeffaf ve hakların korunduğu bir politik zeminin oluşturulması hizipçiliğin azaldığını ve kamu yararının vurgulandığı bir yapının ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır (Paine, 2013:285).

Kısacası Paine monarşiyi verimsiz yanlış oluşmuş ve ulaşmayı hedeflediği erdeme aykırı bir yönetim biçimi olarak gördüğü için onun hukuki varlığını da reddetmiştir. Bu amaçla monark tarafından köleleştirilmiş sessizlere umutsuzlara ve monarşi eklemlenmesi olarak gördüğü kilise tarafından batıl inançlarla kandırılanların sesi olmak ve onları özgürleştirmek istedi.

3.3.1.2. ‘Mavi kanlıların’⁵⁶ yönetimi olarak aristokrasi

Aristokrasi idarenin ayrıcalıklık bir azınlığın elinde bulunduğu yönetim biçimidir. Bu yönetim biçimi de Paine için monarşi gibi eski yönetim anlayışına dayalı olarak şekillenmiştir. Bu noktada aristokratik yönetimin temeli de tıpkı monarşide olduğu gibi yetki gaspıyla bir grubun halkın egemenlik hakkına sahip olmasıdır. Aristokrasiyi de monarşi gibi işgalci bir yönetim olarak değerlendirmiş, aristokratik yönetimin temellerinin de halk rızasına dayanmadığından dolayı en az monarşi kadar kötü bir yönetim biçimi olarak kabul etmiştir. Paine aristokrasinin amacının da monarşide olduğu gibi halkı görmezden gelerek belirli bir aristokratik grubun ya da zümrenin çıkarlarını korumaya yönelik bir düzen oluşturmak olduğunu ifade eder (Paine, 2013:70).

Paine aristokrasinin doğası gereği seçkin bir anlayışla ilk doğanın en yetkili olduğu gücün olabildiğince tekelleşmesi adına da ailenin diğer üyelerinin dışlandığı bir düzeni ifade ettiğini söyler. Bu düzenin de kendi içindeki aktörler arasındaki ilişkiyi bile zorlaştırdığını belirten Paine ilk ‘doğanın’ egemen olduğu ve diğer aile üyelerine kaba davrandığı bir düzenin kendi içinde bile birçok anlaşmazlığın çıktığını belirtmiştir. Hatta bazı aristokratik yönetimlerde çeşitli düzenlemelerle⁵⁷ bu görüntünün giderilmesi adına çalışmaların yaptığını ifade eden Paine aristokrasinin adil bir yönetim şekli olmadığından dolayı hem idarenin elinde olduğu azınlık için hem de halk için bu yönetim biçiminin ancak yıkıma sebep olabilecek sonuçlar doğuracağı iddiasındadır (Paine, 1945:550).

Paine Aristokrasinin yönetimin seçkinciliği ön plana çıkaran, belirli bir azınlığı halkın üzerine koyan anlayışını da insan doğasına aykırı olduğu gerekçesiyle karşı çıkar. Çünkü asil olarak görülen ve mavi kanlı deyimini kullanarak kendi yücelten bir takım azınlık bilgi ve beceri olarak halktan üstün oldukları iddiasıyla halkı yönetme

⁵⁶ Mavi kan deyimini ilk olarak İspanya’da ortaya çıkmıştır. İspanya’da görünüş itibarıyla İspanyollardan farklı olan kişiler için kullanılsa da sonrasında Avrupa’ya yayılmış soyluları halktan ayırmak için kullanılan bir tabir haline gelmiştir. Özellikle İngiltere’de soylular arasında kullanılan bu tabir, soyluların asil olduklarını belirtmek amacıyla kullandıkları bir üstünlük ifadesi şekline dönüşmüştür. Manchette, J. P. (2006), *Mavi kanlı Prenses*, Turkuvaaz Kitap, İstanbul.

⁵⁷ Fransa anayasasında devrimden sonraki süreçte aristokrasi adına ilk doğanın aristokrat ailenin başına geçerek yönetimin başı olması kuralı değiştirilmesi, aristokrasinin kendi içinde çatlaklar olduğu şeklindeki görüntüsünü gidermek adına atılmış bir adım olarak görülmüştür. Fruchtman, J. (2009), *The Political Philosophy of Thomas Paine*, The Johns Hopkins University Press Baltimore.

tekeline sahip olmalarını gülünç bulur. Paine insanların eşit yaratıldığına inandığından bu tür bir üstünlük iddiasını sahtekârlık ve ikiyüzlülük olarak değerlendirir. Bu yönetimlerin halkı ezerek, onların yetkilerini gasp ederek, onlara hükmetmeleri noktasında da halkın bilinçlenmesi gerektiğini savunur (Paine, 2013:60).

Paine bireylerin kendi geleceklerine sahip çıkmaları adına bu düzene dur demelerinin gerektiğini savunur. Böyle bir düzenin sürmesi halkın ve bireylerin sömürülmesi demektir. Bu amaçla da aristokrasinin kendi çıkarları adına halkı şekillendirmeye çalıştığını söyler. Eğer halk bu düzene dur demez ve aklını kullanma yetisini tümüyle aristokrasiye devrederse halk için olabilecek en büyük felaketlerin başlangıcıdır. Bu nedenle halk böyle bir azınlık karşısında haklarına sahip çıkmalıdır. Paine bu tavrı aslında bireylerin kendisine olan saygısını yitirmemesi açısından değerli görür. Ayrıca halkı bu noktada bilinçlenmesinin önemini vurgular. Paine düzenin devamlılığını isteyen Aristokrasinin ise sistemin devamlılığı adına halkı afyonlamak için birtakım girişimlerde bulunacağına inanmaktadır. Örneğin halkı cehalete mahrum ederek eğitim sistemini kendine itaat eden bir toplum yaratmak adına düzenleyecektir. Bireyleri aşağılayarak hiçbir dönem asiller gibi olmayacaklarına inandırarak kendilerine olan güvenlerini zedelenmesini sağlayacaklardır. Ve yine sistemin devamlılığı adına aristokrasi de monarşi gibi çatışmadan yana bir tavır alarak bireylerin sisteme karşı ortak akıl geliştirmelerine engellemeye çalışacaktır. Bu noktada Paine böyle bir sistemin ıslahının mümkün olmadığı ve kuruluş temellerinin yanlış ilkelere dayanması nedeniyle Aristokrasi ve monarşi için ulusun bilgeliğinden faydalanılması gerektiğini belirtir. Paine hem aristokrasinin hem de monarşinin özünde tiranlık barındıran yönetim biçimleri olmaları sebebiyle bu yönetim biçimlerinin düzeltilmesinin tek yolunun bu idare biçimlerinden kurtulmak olduğunu savunur (Paine, 2013:75).

Paine gerek monarşinin gerek aristokrasinin farklı yapılanmalar olarak görülse de temelde aynı mantıkla işlediğini belirtmiş ve bu yapıların birbirinden tek farkının monarşinin birinin tek kişinin yönetimine dayanırken aristokrasinin ilk doğanın öncelikli olduğu bir soylu aile yönetimine dayandığını belirtir (Yılmaz, 2020:80). Monarşinin varlığının başlı başına bir güven ihlali ve keyfi yönetimin kanıtı olduğu iddia etmiş, bu tür kalıtsal yönetimleri her şartta gayri resmi olduğunu ifade etmiştir. Çoğunluğun politik iradesine son derece güven duyuyor ve halk rızasına dayanmayan

her türlü yönetim biçiminin meşruluğu konusunda ısrarcı idi. Bu yönetim şekillerini yasadışılık şekliyle reddetmesi politik açıdan bir ilkti (Kaye, 2000:120). Onun aristokrasiye karşı yakıştırmaları ise aile tiranlığı, güvenilmemesi gereken adaletsiz grup, yozlaşmaya meyilli tiranlık grubu idi. Paine hedonist yönetim ve yönelimleri reddederek kamu yararı vurgusu yaparak cumhuriyetçi yönetim anlayışını desteklemiştir. Bu noktada despotizm ilkesinden uzaklaşarak sözleşme ve rıza ilkesinin kabul edilmesini savunan Paine bireyleri doğal olarak temsil ve seçim sisteminin yönlendireceğini vurgulamıştır. Bu noktada Rousseau'dan ayrılmıştır. Ayrıca kral ile halk arasında görülen dikey sözleşme olarak değerlendirdiği duruma da sert çıkmıştır. Bu noktada cumhuriyetçi sözleşmenin ilk hedefinin bireylerin başkalarının haklarına saygı göstermeyi taahhüt ettiği bir sözleşme olarak ortaya çıkmasından dolayı bu durumdan tiranlığın ve dikey sözleşmenin tersi olarak gördü. Ayrıca monarşiye denk gördüğü tiranlık ve despotizmi de politik alan dışına iterek meşru olmadıkları iddiasını desteklemiştir (Kuklick, 2000:230).

Paine için monarşi ve aristokrasi gibi rejimler güçlenmek için savaş sisteminin çarklarına su taşır ve sistemin devamını kendi sürekliliğiyle özeleştirir bir cumhuriyet sistemi ise evrensel barışı ve buna katkı sunacak olan ticari yaşamı teşvik ederek ulusun zenginleşmesini sağlar. Yani paine kötü olanın refahı zorbalıkla aldığı vergiyle ölçtüğünü iyi olanın ise gerektiğinden az vergi alarak mükemmelliğini kanıtladığını belirtmiştir. Paine monarşi ve aristokrasi rejiminin açgözlülükle suçlayarak insanlık dışı ördüğünü ifade etti. Ona göre bu rejimler bireylerin doğuştan gelen self government yetilerinin dublörleriydi. Oysa geniş imtiyaz ve olanaklarla seçilmiş liderler ise monarşi aristokrasinin tam tersi idi. Bu mana da Paine monarşinin insan dışılığını vurgularken antik çağlardan süre gelen Satürn'ün kendi çocuklarını yediğine dair olumsuz metaforu kullanmıştır. Onun monarşiyi hak gaspı, akla el konması, fikirlerin ifadesinin engellenmesi ve bireylerin üzerine tahakküm kurma yolları üzerine inşa edilmiş bir yönetim biçimi olarak görmesi onun siyasi dilini de etkilemiştir. Onun için 'taç'ı' bir metafor olarak monarşi, soygunculuk aşırıcılık ve yeteneksizlikle ilişkilendirmiştir (Paine, 2013:73).

3.3.1.3. Karma yönetim sistemi

Karma yönetim demokrasi ve oligarşi arasında her iki yönetim sisteminin de iyi yönlerini alarak ortaya konan bir idare şeklidir. Paine karma hükümet modeli de en az monarşi ve aristokrasi yönetimi kadar karşı çıkıyordu ona göre bu yönetim yapısı tam bir çelişkiydi. Çünkü sistem bir yandan monarşiyi lağvediyor bir yandan monarşiyi kaldırdığı araçlarla gücün yeniden monarka kaymasını sağlıyordu. Paine karma yönetim sistemini uyumsuz parçaları bir araya getirerek bir uyum yakalama çabasının bir ürünü olarak değerlendirir. Kendi aralarında zıtlık barındıran değerlerin bir araya getirilerek uyum yakalanacağı inancının yanlış bir inanış olduğunu vurgulayan Paine bu durumun istenilen pozitif sonucu getirmeyeceğini ve verimli bir yönetim sisteminin oluşturulamayacağı kanaatindedir. Ayrıca karma yönetim biçiminin uyumsuz parçaları belirli bir zorunlulukla bir araya getirilmesinin de durumu daha kötüleştirerek oluşturulan sistemi yozlaşmaya açık bir şekle getirilmesini sağladığını ifade eder (Yılmaz, 2020: 70-72). Bu nedenle bu modeli tamamen monarşinin sürekliliğini sağlamak için oluşturulmuş yeni bir kılıf olarak görmüştür.

Paine karma yönetimin seçimle temsil ve parlamento gibi kabul gören özelliklerinin olduğu kadar siyasi gücün bir aristokratik kralda olduğu bir yapısının da bulunduğunu ifade eder. Bu noktada seçimle iş başına gelen parlamento üyelerinin kral adına politikalar üretmesi ve üretilen politikalardan dolayı sorumsuzluklarından dolayı Paine sistemin ulaşmak istediği pozitif amaçtan uzaklaştığını savunur. Dolayısıyla parlamentonun sadece kralın yönetime ilişkin düşüncelerini gerçekleştirmek adına politikalar yapan bir araç konumunda olması nedeniyle Paine parlamenterlerin halkın hassasiyetlerini gözetecek bir gücünün olmayacağından kurulan düzenin işlevsizleşeceği kanaatindedir. Tutarsız ve uyumsuz bir yönetimin ancak belirsizliğe yol açacağını belirten Paine bu sistemin ne kuruluşunda umulduğu gibi halka fayda getireceğini ne de belirli bir topluluğun elinde bulunan siyasi gücün sınırlanarak halk adına faydalı olmasının sağlanamayacağını ifade eder. Ayrıca Paine karma sistemin başarılı olarak gösterilen örneklerinin yakından incelenmesi gerektiğini ve öyle başarılı gibi lanse edilen örneklerin aslında tezatlarla ve sorunlarla boğuştuğundan son derece verimsiz olduğunu görüleceğini belirtmiştir (Paine, 1945:367-414).

3.3.2. Yeni ve Katılımcı Yönetimler

Paine hem kalıtsal veraset sistemine hem de aristokrasiye doğaları gereği eşitsizliği derinleştirdiğini ve bu sistemlere karşı direnmenin meşru olacağını sonucuna ulaşmıştır. Monarşik ya da oligarşik yapıların ortadan kaldırılması için çalışan Paine bir kişinin ya da bir grubun çıkarlarının değil vatandaşların ortak çıkarlarını ve kamu yararını savundu. Böylece ortak yarar amacı gözetilen cumhuriyet rejimleri monarşi ve aristokrasi gibi ekonomik eşitsizliği artırmayıp azaltacaktı ve gelir dağılımı daha adil bir şekilde sağlanacaktı.

3.3.2.1. Kamusal erdem, adalet, eğitilmiş yurttaş olarak cumhuriyet

Cumhuriyet⁵⁸ yönetimi egemenliğin halkın elinde olduğu halkın belirli aralıklarla temsilcilerini seçerek yöneticilerini belirlediği bir idare şeklidir. Egemenliğin halkta olması nedeniyle cumhuriyet, yönetimde halkın söz sahibi olduğu bir yönetim biçimidir. Roma döneminde ortaya çıkan bu yönetim anlayışı aslında eski bir yönetim düşüncesi olsa da monarşi ve aristokrasi gibi yozlaşmış bir anlayışa dayanmadığında ve aydınlanma sürecinde etkin olan yönetim formlarından farklı bir görünüm sergilendiğinden Paine tarafından yeni bir yönetim anlayışı olarak görülmüştür. Aydınlanma sürecinde karma hükümet modelleriyle bağdaştırılan cumhuriyet, Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Fransız Devrimi sonrası modern bir yönetim biçimi olarak revize edilerek yeniden gündeme gelmiştir (Paine: 1945, 989-991).

3.3.2.1.1. Halkın egemenliği olarak ‘cumhuriyet’

Paine dünya üzerinde uygulanmış aristokrasi monarşi gibi yönetim biçimleri bireylerin haklarını göz ardı ederek ayrıcalıklı bir düzen ve sınıfsal bir yapı oluşumuna kaynaklık ettiklerini belirtmiştir. Bu nedenle Paine cumhuriyet dışındaki bütün yönetim formlarına karşıdır. Monarşiye yaratılıştaki eşitlik üzerinden eleştiri getirmiştir. Eşitlik ve toplumsal barışla uyumlu bir görünüm verdiğini düşündüğü

⁵⁸ Cumhuriyet düşüncesinin Roma dönemine dayanan bir geçmişi vardır. Tarihte ilk olarak roma da ortaya çıkan bu düşünce Roma’ya hizmet etmiş özgür köleler olarak görülen ‘Pleplerin’ dönemin asilleri olarak görülen ‘Particilerle’ birlikte her anlamda eşit olma isteklerinin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Bu düşünce Roma da toplumun sadakatle uyduğu özgürlük ve umut vadeden bir politik düzlem oluşmasını sağlayarak bu düzenin uzun bir süre Roma da egemen olmasını sağlamıştır. Paine, T. (1945), *Dissertations on Government*, The Complete Writings of Thomas Paine Volume II, ed. Philip S. Foner, Citadel Press, New York, s.367-414.

cumhuriyet yönetimini ise desteklemiştir. Bu nedenle işler bir anayasa için gerekli gördüklerini sıralarken ilk başta hak eşitliğine dayanan hükümlerin yürürlükte olmasını talep etmiştir (Kiley, 1985:124).

Onun için cumhuriyetçi idare biçimiyle rızaya dayanan anayasal düzen ve halk egemenliğinin sağlanmasıyla monarşi ve aristokrasi gibi rejimlerin yıllar boyunca nemalandığı eşitsiz düzen ortadan kalkacak ve cumhuriyet sistemi halk için ortak iyiliği elde etmeye çalışacaktı. Yine Paine bu noktada ticaret ve gelire göre artan oranlı vergi konularının toplumun yararına sonuçlar doğuracağına inanmaktadır. Paine için ekonomide yeniden paylaşım ilerici vergilendirme yöntemleriyle toplumun refahı garanti altına alınacaktır. Ayrıca bu yöntemlerin kullanılması ona göre yoksulluğun eşitsizliğin ve işsizlik sorunlarının da giderilmesinde etkili olacaktır. Paine bu nokta da anayasanın zengin bir aristokratik yapının çıkarları üzerine kurulmasının da aslında beklendiği gibi zenginleri daha zengin yapmayacak hatta zenginlikleri fakirleştireceği iddiasındadır. Çünkü çalışacak ve tüketecek kısmın desteklenmemesinin üreten zenginleri yoksullaştıracaktır. Yani toprak ve mülk kendi içinde bir Paine için bir zenginlik göstergesi değildir (Merriam:1899, 390). Paine bu nedenle kalıtsal veraset sistemi ve aristokrasi nedeniyle sosyal eşitsizliklerin görüldüğü ticari yapının geliştiremediği ve bu nedenle sosyal adaletin sağlanamadığını ifade etmiştir. Ona göre monarşi ve aristokrasi bireylerin mutluluk alanını daraltmak için tasarlanmış sihirbazın asası tarafından çizilen daireler gibilerdi. Ona göre monarşi ve aristokrasi yönetimleri bilgeliğin aptallığı tarafından idare edilmeye çalışıldığı yönetimlerdir. Monarşi ve aristokrasinin bireyleri sürüklediği uykudan bireylerin harekete geçmesi sağlanmazsa kötülüğün devamlılığı sağlanacak ve bireyler bu kötülük içinde ölüp gidecekti. Paine'nin 1776 da Amerika'ya yaptığı çağrı tam da bireyler böyle bir düzende mezara girmesin diye yapılmış bir çağrıydı. Bireyleri uyanmaya davet eden bu çağrıda Amerikalıların sağduyularını kullanarak bu yapaylıktan kurtulup cennet bahçesine ulaşabilecekleri vaat ediliyordu. Çünkü Paine için yeniden başlama gücü hep vardı ve bu uyanış aynı zamanda tüm insanlık içinde çok değerliydi onun için mevcut bu yapaylığa başkaldıran nesil yenedünya düzeninin âdemi olacaktı. Peki, bu yapaylıktan ya da zorunlu kötülük olan hükümetin kötülüklerinden nasıl kurtulmalıydı? Paine zihnindeki bu soruya cevabı yine bireyleri köleleştirmeye çalışan bu büyük tuzaklardan kaçınmanın yolunu en iyi yönetim biçimi olarak gördüğü cumhuriyete buldu (Paine, 1945:575).

Aydınlanma dönemi ile birlikte yeniden gündeme gelen cumhuriyet düşüncesi yaşanan bilimsel sosyal ve politik dönüşümlerin ışığında özgürlük fikri ve demokratik ilkelerle bağlantılı bir şekilde değişim geçirerek son halini almıştır. Bu değişim sürecine hiç şüphesiz fikirleriyle önemli katkılarda bulunan Paine Cumhuriyetin düşüncesini ‘modern yurttaşlık’ anlayışı üzerinde özgürlük fikriyle harmanlayarak liberal bir karakter kazandırmayı amaçlamıştır. Çünkü cumhuriyet yönetimi Paine için yalnızca bir düşünce yöntemi olmaktan ziyade geniş bir felsefi anlam da taşımaktadır. Bu noktada Paine cumhuriyet kavramını bir bütün olarak değerlendirerek ifade ettiği manayı en geniş anlamda kamusal işlerin bütününe kapsayan bir niteliğe sahip olacak şekilde hükümetin nitelikleri belirten amacını, kuruluşunu ve halk için ifade ettiği değerlerin bütünü ifade eden bir öz anlamında kullanmıştır. Cumhuriyet, halkın meselelerini ifade eden bir değer olduğundan dolayı onu tasarlanmış bir yönetim biçimi olarak da görmemektedir. Çünkü Cumhuriyetin kökleri halka dayanmaktadır. Bu nedenle gücünü halktan alan bir yönetim biçimi kadar doğal ve halkın sorunlarına çözüm bulmada başarılı olacak başka bir yönetim şekli olacağına da inanmamaktadır. Monarşi ve aristokrasinin revize edilmesinin hatta karma yönetim şekillinin ortaya çıkmasının da Paine için bir önemi yoktur. Çünkü bu yönetim tarzlarının kökleri halka dayanmadığı için revize edilmeleri ya da farklı formlarda ortaya çıkmaları da verim getirmeyecektir. Dolayısıyla halkın sorunlarına bir çare üretemeyen bu yönetimler yok olup gidecek ve Cumhuriyetin en iyi yönetim şekli olduğu ortaya çıkacaktır (Paine, 1945:587). Paine’nin sivil cumhuriyetçilik düşüncesi, cumhuriyet egemenliğinin sağlandığı toplumlarda vatandaşların kamu yararı düşüncesiyle kişisel çıkarlarından ziyade erdemli davranarak kamusal çıkarlar doğrultusunda hareket edeceği varsayımı üzerinden temellendirilmiştir (Larkin, 1998:276).

Paine en iyi yönetim şekli olarak gördüğü cumhuriyeti demokrasi ile de birleştirerek sistemin halkla olan bağının kuvvetleneceğine inanmıştır. Aksi takdirde demokrasinin olmadığı cumhuriyet rejimlerinde tam manasıyla cumhuriyet rejiminin etkilerini görülemeyeceğini ve rejimin ya seçim monarşisi ne ya da verasete dayalı bir aristokratik yönetime dönüşme tehlikesine yönelik

endişeler taşımaktadır.⁵⁹ O dönemde cumhuriyetle demokrasi fikrini bağdaştıran ve farklı manalar ifade ettiğini ileri süren bir düşünür olarak Paine çağdaşlarına göre çok farklı bir noktada olduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca bu durum cumhuriyette fikrine dair de farklı noktalardan yaklaşarak tahlil yaptığının da göstergesi olmuştur (Paine, 2013:286).

Cumhuriyet yönetimini savunuculuğunu yaparken eleştirilerle karşılaşan Paine cumhuriyetin büyük toprak parçaları üzerinde uygulanabilecek bir yönetim biçimi olmadığına dair yaklaşımlara da karşı çıkmıştır. Cumhuriyetin halka dayanan bir yönetim biçimi olduğunu demokrasiyle de birleştğinde en iyi yönetim olacağına inandığını söylemiştir. Bu nedenle cumhuriyetin halkı gözeten bir yapısına dikkat çeken Paine cumhuriyetin olduğundan farklı büyüklüklerdeki her toprak parçası üzerinde de uygulanacak en muazzam yönetim biçimi olarak görmüştür. Paine nüfus farklılıklarının da cumhuriyet yönetiminin başarısına etki edecek bir gösterge olarak görmediğini belirterek cumhuriyetin başarısını etkileyecek tek durumun halkla olan bağının kuvvetli olduğunu beyan etmiştir. Bu nedenle Paine cumhuriyetin her devlette halka dayanan değerler üzerinden uygulanabilecek en iyi yönetim biçimi olarak gördüğünü her fırsatta vurgulamıştır. Çünkü Paine için monarşi ve aristokrasi den çok uzak bir noktada olan Cumhuriyet idaresini bireylerin özgürce yaşayabilecekleri, özgürlüklerini teminat altına alabilecekleri ve için en önemlisi onurlu bir yaşam sürebilecekleri bir yönetim şeklidir (Paine, 2013:290).

Paine cumhuriyet düzenini bireylerin özgürleşmesi, insanlar arası eşitliğin sağlanması ve insanların sosyalleşerek adil bir toplum yapısının oluşması adına zorunlu görür. Çünkü cumhuriyet geleneksel yönetimler tarafından bastırılmış bireylerin, zihinlerin, düşüncelerin özgürleşmesini sağlar. Köklerini cehalet ve hurafeden alan her şeyi ortadan kaldırır (Paine, 1945: 570).

⁵⁹ Paine bu duruma örnek olarak ta o dönemde kendini cumhuriyet olarak tanımlayan Polonya'nın ve Hollanda'nın durumunu örnek göstermiştir. Paine bu rejimlerin kendilerini cumhuriyet olarak tanımlayan rejimler olsalar da demokrasiyi etkinleştiremediklerinden aslında bir verasetçi aristokratik yapı görünümünde olduklarını söylemiştir. Yılmaz, Z. (2020), **Thomas Paine Düşüncesinde Sınırlı Devlet**, Pegem Akademi, 2. Baskı Ankara.

3.3.2.1.2. Erdem ve adalet arayışı olarak cumhuriyet

Paine cumhuriyetçilik anlayışında ayırt edici olan ise erdem ve yozlaşma vurgusuydu. Onun için cumhuriyetçilik yozlaşmış yöneticilerin ortadan kaldırılması için kamusal hedefler için çalışan erdemli yurttaşların bulunduğu bir sistemi çağırıyordu. Klasik cumhuriyetçi yapıyla uyumlu bir yönetim biçiminin Amerika da inşa edilmesini savunuyordu. Cumhuriyet, Amerika’da Paine göre yozlaşmış azınlığın ya da monarşinin çıkarlarını yansıtmak ve korumak yerine vatandaşların ortak iyiyi aramasını garanti eden bir yapıda olmalıydı. Ve bu durum ancak erdemli vatandaşların yönetim ve karar alma sürecine dâhil olmalarıyla mümkün olurdu. Bu nedenle seçimlerin özel bir öneme sahip olduğunu düşünüyordu. Paine zihninde cumhuriyetçi bir yapı halkın seçimle belirlediği bir yürütme organında azınlığın ve çoğunluğun çıkarlarının dengelendiği demokratik bir sistemi öngörmekteydi (Paine, 2013:289).

Paine yönetimin tasarlanması noktasında da cumhuriyetten yanadır. Cumhuriyet idaresi ona göre yalnızca bir yönetim biçimi değil halkın meselesidir. Cumhuriyet yönetimin her anlamda nasıl olması gerektiğini tanımlayan bir kelimedir. Yönetim biçimleri arasında tek meşru gördüğü yönetim şekli cumhuriyettir. Cumhuriyet özellikleri ne olursa olsun her devlet yönetimine uygun olup bir devlet için tasarlanabilecek en iyi yönetim formudur. Paine göre egemenlik bir haktır ve ulusun tekelindedir. Hiçbir şekilde bir grup ya da aileye devredilemez çünkü her yurttaş sözleşmesinin üyesi egemenliğin sahibi olduğu için kişiye ya da gruba itaat etmez. Zaten cumhuriyet yönetimi dışındaki yönetim formlarının da bu nedenle meşru bir zemine oturmadığını belirtir. Bu bağlamda Paine halk egemenliğini, idarenin halkın rızasına dayandığı bir yönetim şekli olarak tanımlamıştır. Cumhuriyetçi yönetim ise yürütme mekanizmasının kalıtsal yöntemlerle değil seçimle belirlendiği bir idare şekli olarak ifade edilmiştir. Cumhuriyet her ulus için en uygun idare biçimiydi. Cumhuriyeti cazip kılan şey ise bireyselliği teşvik eden destekleyen yapısı idi. Bu noktada Paine cumhuriyetçilik düşüncesi bağlantılı olarak iki temaya vurgu yapar birincisi doğal hakların devredilemezliği ikincisi yönetim tarafından teşvik edilen yolsuzluk ayrıcalık ve adaletsiz durumların ortadan kaldırılmasıdır (Kaye, 2000:134).

Paine hem bireysel ihtiyaçların karşılanması konusunda hem de bireylerin haklarının taşıyıcısı olarak toplumu düşünceinin odağına yerleştirdi. Bir doğal hukuk savunucusu olarak yönetimin adil bir düzen oluşturup onu muhafaza etmesini sağlayan bireyleri hak ve görevlerinin bilincinde taşıyıcılar olarak yetiştirilmesini hedeflemekteydi. Cumhuriyetçilik düşünceyi fikirleriyle uyum göstererek bireyin kolektif yükümlölüklerini vurgular. Paine toplum teorisinde bireyleri çıkarlarını elde etmek için motive olmuş kümeler olarak görmüştür. Fakat vatandaşlık kavramıyla bireye kamusal erdem yönüyle değer kattı ve politik ile toplumsal yapının sağlıklı işlemlerine katkı sunan bireylere dönüşmesini sağladı, böylece doğal yükümlölüklerle taleplerin kutsal bir şekilde karşılanabildiği bir cumhuriyet yürütmeyi hedefliyordu (Köktaş, 2019:147).

Paine hak ve özgürlükler vurgusunu cumhuriyetçi ilkelerle birleştirir ona göre cumhuriyetçi bir yönetim yapısı da toplumsal yapı içinde bireysel özgürlüklere değer veren kamu yararını gözeterek ve anayasal bir düzen üzerinde halkın rızası üzerine şekillenmiştir. Kamu yararı ve cumhuriyetçi erdem fikri mecliste ve temsil sisteminde aktif olması gereken unsurlardır. Tüm vatandaşlar için adalet arayışını cumhuriyetçi ilkelerle uzlaştırarak ulaştığı yönetim biçimini idealize etmeye çalışıyordu (Köktaş, 2019:1111). Bu noktada Paine nin temsil sistemine olan güvenine cumhuriyetçi ilkelere bağlılığı demokrasinin çoğunluğun tiranlığına dönüşme tehlikesini göz ardı etti. Bu konuda insanların teminat altına aldığı hakların çoğunluğun tiranlığına olan yönetimi yok edeceğini düşünmekteydi. Bu nedenle Paine göre genel irade cumhuriyet yönetiminde politik karar alma sürecinde işlerlik kazanır (Kiley, 1985:138).

Paine cumhuriyetçilik düşünceyi whig düşünceyi ilerisinde taşımıştır. O eski Yunan düşünceyi cumhuriyet özünde taklit etmek niyetinde değildi. Romalılarda cumhuriyet konusunda doğrudan temsili demokrasi olmadığı için benimsemedi. O bu noktada farkını ortaya koyarak cumhuriyet fikrini bilinçli olarak geniş coğrafiyalarda uygulanabilir olduğunu iddia etti ve o dönem için modern bir yeniliktir. Bu nedenle Paine cumhuriyetçi anlayışla yapılan bu sözleşmenin ahlaki olduğunu iddia etmiş böylece adil bir sözleşme ile cumhuriyet yönetiminin kurumlar arasında doğal korelasyon iddiasını güçlendirmek istemiştir (Paine, 1945:374).

Cumhuriyetçi sözleşmeye dair Paine göre tek sorun çoğunluğun tiranlaşmasıydı. Bu durumda da önerdiği tek meclis yapılanmasının kusurlarını analiz ederek yasama organında partizanca tartışmaların olmadığı durumlarda ortak iyiliğin işlevsel olabileceği bir politik zeminin oluşturarak aşılabileceğini iddia etmiştir. (Foner, 2005:95). Cumhuriyetçilik ise tartışmaya açık bir şekilde doğa durumunda ortaya çıkmış insanlara müzakere etme ve katılım şansı yaratma doğasında var olan bir yönetim türüdür. Bu nedenle de rasyoneldir. Paine göre cumhuriyetin ideal biçimi yalnızca tek bir meclis yapılanmasında eşit ve yıllık temsil sisteminin olduğu ve farklı partilerin farklı görüşlerle bir zeminde bulunabildiği demokratik bir düzendi (Hall, 2013:100).

Paine cumhuriyetçi teorisinde kalıtsal monarşi rejimlerinin şiddete dayalı hak gaspı yapan canavar rejimler tanımlaması da dikkat çekicidir. Bu nedenle Paine meşru bir yönetimde tüm halkın eşit bir şekilde haklarının korunması gerekir ayrıca katılım vurgusu ve temsilcilerin sıklıkla değiştirilmesi gerekliliğine vurgusu da önemlidir. Son olarak cumhuriyetçi bir yönetimde yönetimin tiranlaşma tehlikesine karşı denge ve kontrol sisteminden ziyade yazılı bir anayasayla teminat altına alınması haklar vurgusu onu teorisini çağdaşlarından farklı kılar. Paine kamusal alanda cumhuriyetçi ilkelere güvendi ve politik katılım hakkını ilk kez kitlesel bir halk okuması bilinciyle yansıtmısıyla teorisinin farkını ortaya koydu. Bunu yapmasındaki asıl amaç özgür bireyler yaratmaktı. Bu noktada önyargılardan sıyrılarak aklın ve duyguların belirleyici olması gerektiğini belirtti. Çünkü bireyin kendi fikriyle donatmak ve onu doğru düşünmeye ve kötü kavramların tehlikeli etkisinden kurtarmayı hedefliyordu (Claeys, 1989:316).

Paine cumhuriyetçilik derken temsile dayanan bir yönetimden bahsettiğini açıkça beyan etti. Paine cumhuriyet ve demokrasi yönetimiyle alakalı endişesi eylemsizlik, verimsizlik ve hizipleşmeydi.

3.3.2.2. Eşitlikçi yönetim olarak demokrasi

3.3.2.2.1. Demokrasi ve temsil sisteminin önemi

Demokrasi halkın, egemenlik hakkına sahip olarak kendi kendini idare etmesidir. Paine için demokrasi doğal ve evrensel bir haktır. Paine'nin geniş politik katılım düşüncesi tüm erkeklerin hiçbir şarta bağlı kalmadan oy hakkını

kullanabilmesi durumuna dayanmaktadır. Paine demokrasiyi rasyonel bir yönetim biçimi olarak gördüğü için cumhuriyet değerleriyle birleştirerek demokratik bir cumhuriyet hayaliyle zihnindeki yönetim anlayışını tasavvur etmiştir. Paine'nin zihninde demokrasi denilince canlanan ilk olarak Antik Yunan devletlerinde uygulanan halkın karar alma aşamasının her sürecine dâhil olduğu doğrudan demokrasi⁶⁰ olarak değerlendirilen durum olmuştur. İkincil bir araca bağlı olmadan karar alma sürecine direk olarak halkın dâhil olduğu bu durum Paine tarafından en iyi temsil modeli olarak görülmüştür. Antik Yunan devletlerinde görülen bu demokrasi uygulamasını hayran olunacak bir uygulama olarak gören Paine yurttaş olarak tabir edilen kimselerin yönetime dâhil olduğu bu uygulamadan ülke topraklarının genişlemesiyle vazgeçildiğini ve bu durumda monarşi ve aristokratik yönetimlerin ortaya çıkmasına neden olduğunu ifade etmiştir. Doğrudan demokrasi uygulamasının ülke topraklarının genişlemesiyle uygulanamaz hale gelmesi ve demokrasinin halk tarafından temsili sistemiyle kullanılabileceği durumun o dönem itibariyle bilinmemesi sebebiyle Paine Atina'daki bu doğrudan demokrasi uygulamasının diğer yönetim biçimleri içinde zamanla kaybolduğunu belirtmiştir. Zamanla kötü monarşik yapılanmaların despotik uygulamaları sonucunda da demokrasinin öneminin yeniden anlaşılmasını sağlamasıyla ve temsili demokrasi yönteminin siyasal pratiğe dâhil edilmesiyle demokrasinin her toprak büyüklüğünde uygulanabilecek bir temsil modeli olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle Paine temsili demokrasi kavramının siyasal pratiğe kazandırılan bir değer olarak görürken yönetim anlayışlarının uygulanmasına yeni bir soluk getirdiğini ifade etmiştir. Yönetim türleri arasında temsili demokrasi anlayışının ortaya çıkışını politik idare şekillerinde yeni –eski ayrımının yapılmasına neden olduğunu söyleyen Paine için temsili demokrasinin ortaya çıkışı monarşi ve aristokrasi gibi despotik yönetimlerin dayandığı anlayışın eskidiğini göstermiştir. Temsili demokrasinin esasen sözleşme kuramıyla temellendiğini belirten, doğrudan demokrasinin mümkün olmadığı durumlarda halkın iradesinin yönetimde temsili

⁶⁰ Antik dönemde Yunan şehir devletlerinde görülen yönetim uygulaması doğrudan demokrasi olarak değerlendirilse de Yunan şehir devletlerinde oy kullanma yetisine sahip olma bütün halkın elinde olmadığından bu değerlendirmenin doğruluğu tartışmalıdır. Oy kullanma yetisi o dönem yalnızca varlıklı erkeklerin elinde olduğundan tam anlamıyla egemenliğin halkın olduğu bir demokrasi anlayışından bahsedilemez. Bu dönemde ayrıcalıklı bir kesimin devlet yönetimindeki karar alma sürecine doğrudan katılımı da demokrasinin tam anlamıyla tesis edildiğine bir kanıt oluşturmamaktadır. Şenel, A. (2007), *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Defne kitap.

demokrasiyle yöntemiyle görünür hale geleceğini savunmuştur. Halkın seçimler aracılığıyla kamusal işleri yürütmek için kendi görüşlerini savunan temsilcileri seçerek yetkilendireceğini, temsilcilerinde halkın onlara güvenerek verdiği bu yetkiyi kötüye kullanmaması gerektiğinin altını çizmiştir. Ayrıca temsilcileri uyaran Paine için temsilciler, ellerindeki bu yetki gücünün sınırsız olmadığını bilmelidirler. Eğer halkı isterse temsilcilere bahsettiği bu yetkiyi geri alma gücüne sahiptir. Paine temsilcilerin güçlerini denetleyecek seçim mekanizmasının yanında temsil sisteminin anayasal bir sistemle korunması taraftarıdır. Böylece temsilciler halk tarafından seçimlerle denetlenirken anayasa ile de sınırlanmalıdır ki güç zehirlenmesi yaşamasın (Paine, 1945: 990-994). Paine temsili demokrasi sisteminde temsilcilerinde doğal haklar ilkesine dayanarak seçme hakkına da sahip olduğunu ifade ederek halkın temsilcilerini belirledikleri seçim sürecinde kişilerin temsilci olmak için aday olsalar da seçme gücüne sahip bir yurttaş olarak da seçim sürecine katılabileceklerinin belirtmiştir (Lounissi, 2016:79).

Paine halkın temsili demokrasi yönteminde temsilcilerine verdiği yetkinin tek elden temsilciler de toplanmasına da karşıdır. Paine’de diğer toplumsal sözleşme düşünürleri gibi halkın egemenlik yetkisinin farklı kuvvetler arasında bölüştürülerek gücün dağıtılmasına ve güçlerin birine karşı denge unsur olmasından yanadır. Gücün kötüye kullanılmasının engellenmesi açısından bunu gerekli gören Paine halkın egemenlik gücünün yasama yürütme ve yargı olacak şekilde bölünmesini savunur. Fakat gücün bölüşümüne dair halkın zihnindeki kavram kargaşasını gidermek amacıyla yasamayı yürütme içinde bir yerde konumlandırır. Bunun yasamanın önemsizliğinden dolayı değil sistemin basitleştirilerek halkın adına daha net ve anlaşılır olmasını sağlamak adına olması gerektiği için olduğunu savunur. Paine için halkın temsilcileri yasama gücünü kullanarak toplumsal yaşamın düzenlenmesi adına kanun çıkarır. Yürütme gücü yasamanın çıkardığı kanunların uygulanmasını sağlar. Yargı ise hem yürütmeyi hem de yasamanın işlerliğini denetleyerek sistemin doğru bir şekilde işlemesi adına düzenin koruyucusu olur. Böylece birbirinin diğerine üstün olmayan güç erklerinin olduğu bir toplumda güç dağıtılarak tek bir odakta toplanmasına engel olunmuş olur. Paine yargı kuvvetini yasamanın içinde bir yerde konumlandırılması yasamanın önemsizleştirilmesi adına atılmış bir adım değildir. Aksine Paine’nin adalet vurgusu yargı kuvvetine verdiği önemin bir göstergesidir.

Paine yargıyı yasamanın konumlandırmasının tek nedeni halka zihnindeki demokratik yapıyı açıklarken kullandığı kavramları azaltmak adına yapılmış bir adım olarak değerlendirilmiştir (Paine, 1945:1006).

Paine'nin demokrasi ve temsil sistemin en yöntem olduğuna dair düşüncesi açıktır. Paine demokrasiyi ayak takımının yönetimi olarak değerlendiren geleneksel anlayışı savunucularına şiddetle karşı çıktı. Fakat Paine temsil sisteminin en iyi yöntem olduğunu savunsa da eksik yönlerinin olabileceğini dikkat çekmiştir. Paine bu noktada demokrasinin en şekilde işlerlik kazanması ve temsil sisteminin aksayan taraflarının törpülenmesi için gerekli olan şeyin genel olarak siyasal düzlemin adalet üzerine inşa edilmesi olduğunu düşünmektedir. Sonuçta demokrasinin halkın çoğunluğunun görüşünün idareyi ele alması olduğundan çoğunluğun adaletin olmadığı bir toplumda azınlık üzerinde tahakküm kurabilecektir. Bu durum da Paine için özgürlükler adına önemli bir tehlike arz etmektedir. Dolayısıyla adaletli bir toplumda çoğunluğun iradesi azınlığın da haklarının korunmasının gerekliliğinin bilincinde olacağı için siyasal sisteminin yozlaşmasının önüne geçilecektir. Paine bu nedenle adalet vurgusunu her fırsatta yenilemiştir. Paine demokrasinin içinde barındırdığı önemli mananın gerçek yaşama zuhur etmesi için adaletin etkin olduğu bir toplumun varlığının zorunluluğuna dikkat çekmiştir (Penniman, 1943:244).

Paine temsil sisteminin demokratik değerlerin etkin olduğu adil bir toplumda uygulandığı durumda monarşi ve aristokrasi gibi köklerini veraset sisteminden alan idareler benzeri yozlaşmaya açık bir sistem oluşmayacağı kanaatini taşır. Çünkü Paine temsil sisteminin içindeki insanların belli bir kalıtım sisteminden gelen bireylerin temsilci olduğu bir yönetim pratiği olmadığından tek kaynağa bağlı bir bilgi akışı nedeniyle ve gizlilikle halkın yanıltılamayarak bilgilenmesinin önünde durulamayacağı kanaatindedir. Ayrıca Paine halkın her kesiminden insanların temsilci olabildiği bir düzende tek düzeliğin ve cehaletin daha az olacağı kanaatindedir. Çünkü her kesimin katılım sağladığı bir siyasal zemine bilgi tek bir kaynağın tekelinde olmayacağından farklı kaynaklardan da yararlanılacaktır. Dolayısıyla bu durumun halkın cehaletini azaltarak aklını kullanan bireylerden oluşan bir toplum yapısının oluşumuna katkı sunacağına inanmaktadır (Yılmaz, 2020: 70-72). Kısaca Paine'nin zihnindeki devlet yapısının demokratik ilkelere dayalı temsili anlayışına dayanan bir cumhuriyet idaresi olduğu belirtilebilir. Paine Anayasal ilkelere devletin bireyler

lehine sınırlandığı, bireysel özgürlüklerin korunduğu, iç ve dış tehditlere karşı halkın güvenliğini sağlayan bir devlet yapılanmasından yanadır. Devletin halkın her bireyine karşı fırsat eşitliği sunmasından yana olan Paine devlet yönetiminde yöneticilerle yönetenler arasında mesafenin olmadığı liberal bir devlet anlayışının savunuculuğunu yaptığı söylenebilir (Paine, 1945:438).

Paine demokratik bir düzen açısından refah hakkını da zorunlu görür. Çünkü yoksulluk ona göre demokratik olmayan yönetimlerde sosyal koşullar oluşturur. Refah hakkının öncesi ve sonrası nesiller arasındaki diyalogu geliştirerek nesiller arasındaki eşitliğin gelişimini sağlar. Paine göre medeniyete geçilmesiyle topraktaki kolektif mülklerini kaybeden bazı bireyler mülksüzleşmişlerdir. Bireysel ölümlülüğün neticesinde doğa durumuna geri dönülemeyeceği için nesiller arasındaki eşitliği sağlamak adına refah ödemeleriyle adaletsizliği gidermek gerekmektedir (Felt, 2016:56). Bu konuda Jefferson ile demokrasi fikirleri karşılaştıran Paine'nin demokrasi düşüncesine daha olumlu baktığı görülür. Jefferson'un ekonomik argümanlardan politik argümanlar üretmesini eleştirmiştir. Jefferson da Paine gibi bir neslin diğerini yönetmesine izin verilmemesi gerektiğini belirtse de bunu kamusal borç gibi ekonomik bir argüman üzerinden yapmaya çalışması farklılık arz eder. Paine demokratik yapının koruyucusu olarak gördüğü refah devleti uygulamaları Jefferson'dan ayrıldığı ve düşüncesini geliştirdiği bir başka noktadır. Paine bir neslin kuruculuk vasfıyla diğer nesiller için kalıcı bir sorumluluğun altına girebilmesi durumunu reddediyor, böyle bir şeyin asla var olamayacağını belirtiyor. Ona göre her nesil kendi duruma uygun bir şekilde kendi adına hareket etmekte özgür olmalıdır (Lounissi, 2016:62). Paine nesillerin haklarını korumak için siyasi topluma yönelik beklentiler insan doğasına uygun düzenlenmesi gerektiğinin altını çizerek. Çünkü ölümden sonra yaşamı bir varoluş tesellisi olarak değerlendiren ölümü fethetme arzusu olarak diğer nesillerin iradesine ipotek koymak gelecek ve gelecek nesillere zarar verir.

Paine bireyler tarafından üretilen yasalara ve anayasaların sonsuzluğunu reddederken yaşayan neslin hakları için mücadele etmek için başka bir ölümsüzlük savunucusu olan ilahi düşünceden yararlanır. Ona göre insanların eşitliğinin kökeninde tanrının ilahi yaklaşımı yatmaktadır. Paine göre tanrı her nesille aynı şekilde iletişim kurduğu için her nesil halef ya da selefleriyle eşit haklar ile dünyaya gelir (Felt,

2016:61). Paine hakların miras olarak bırakılmayacağı görüşündedir. Ona göre tanrı bireyi hak sahibi olarak yaratır.

Paine nesiller arası yükümlülükleri geleceğe dair ilgisizliğinden değil gelecek nesillere karşı oluşabilecek bir paternalist etki nedeniyle varoluşçu durumu reddeder amacı gelecek nesilleri korumak ve haklarını teminat altına almaktır. Ayrıca bu noktada devrimcilik düşüncesini yüceltir. Fransız ve Amerikan devrimlerini örnek göstererek devrimlerin gelecek nesillerin hakları adına yürüttükleri bu devrimlerin gelecek nesiller için yararlı ve karakterize toplum biçimlerinin yaratılmasını sağlayacağını ümit etmektedir. Paine göre demokrasi yaşayan neslin yönetme yeteneğinin bir yansımasıdır. Bu bağlamda demokrasinin kendine has dinamik bir yapısının olduğunu vurgular. Bu nedenle Paine kuşak demokrasi kavramında ifade ettiği üretkenliği ortaya koymak için Paine'nin toplumsal ivme konusunun üzerinde durması ve kuşak demokrasisi konusuyla bağlantılı olan çevre koruma fikrine karşı da ilgisi önemlidir. Çünkü o çevresel faktörlerin muhafazasıyla ilgilenmiyor gibi görünse de yaşayan neslin diğer nesillerin haklarına saygı göstermesine yaptığı vurgunun gelecek adına çevreyi de koruyup aktarma içgüdüsünü artıracaklarını düşünmektedir (Felt, 2016:67).

Paine halk egemenliği ve doğal haklar savunuculuğu yaparken sadece politikadan yönetimde olan birkaç kişinin anlayacağını ve politikanın belli bir grup ya da kişilerin tekelinde olma durumunu da reddetti. Onun amacı politik bir düzende demokrasinin sağlanmasıydı. Bu nedenle de kendi yazılarında da herkes tarafından da anlaşılabilir olmak için seçkin bir dil yerine sade ve açık ifadeleri tercih etti. Çünkü o sade vatandaşların politik karar alma süreçlerine dâhil olmasını hedefliyordu. Demokrasi onun nezdinde en doğal politik rejimdi. Ayrıca Amerikalı ilk yerleşimcilerin durumuna uyum gösteren doğal sosyallik ilkesini de içinde barındırdığı için demokrasi Amerika'ya çok uygundur. Demokrasi üzerinde şekillenecek tek meşru hükümet sistemi ise cumhuriyetti. O dönem ona göre İngiliz yönetiminin Amerika'nın üzerinde kurduğu egemenlik yetki gaspıydı, kalıtsal yönetim ve zengin azınlığın gücünü ifade etti. Paine onurlu bir geçim hakkına herkesin sahip olması gerektiğine dair vurgusu ve devletin bunu sağlaması konusunda yüklediği misyon o dönem için oldukça radikal bir tercihti (Paine, 1945:410).

3.3.2.2.2. Oy hakkı ve temsil eşitliği

Paine monarkları ve aristokratları insanlık dışı gördüğü için bu yapıları insan ırkının sabotajcıları olarak görüyordu. İnsanlık adına doğal olmayan koşullar dışında oluştuğunu düşündüğü monarşi ve aristokrasiyi hemen ayırdı ve o yönetim biçimlerini tüketmek için hemen harekete geçti. Ayrıca Monarşinin yönetim olarak Papalığa bağlılığını ilan eden ülkeleri de kınamıştır. Çünkü ona göre bir yönüyle de din doğruyu seçme konusunda manipülasyon yaptığından insanlar monarşiye mahkûm olmuşlardır. Ayrıca o aristokrasi ve monarşinin doğal eşitlikten faydalanmadığını ifade ettikten sonra demokratik Homo Faber olarak bireylerin görevlerine vurgu yapmıştır. Bu vurgunun temelinde ise Paine nin bireylerin özündeki şefkat duygusuna inanması bireyleri iyi şeyler yapmaya yetenekli sosyal varlıklar olarak görmesi yatmaktadır. Ayrıca ona göre monarşiyi yok edebilecek en önemli etken ise evrensel oy hakkıdır (Yılmaz, 2020:92).

Paine’ne göre her neslin eşit bir şekilde yönetime katılma hakkı olarak gördüğü demokrasi düşüncesi, kuşaklar arası demokrasinin nasıl devam edeceğini cevap üretmelidir. İnsanların ölümlü olduğu kabulü ile demokrasi öyle inşa edilmelidir ki her nesil kendi iradesini açıkça rızası gösterebilmelidir.

Paine temsil sisteminin ve demokrasinin en önemli özelliklerinden birinin seçimler olduğuna dikkat çekerek seçimlerin kısa süreli aralıklarla yapılmasının halkın temsilcilerini denetlemesi açısından değerli bulmaktadır. Ayrıca Paine seçimlerin temsilcilerin içinde değerli olduğunun altına çizerek seçimlerin halkın temsilcilere olan güvenlerini tazelemeleri için bir fırsat olarak değerlendirerek halkın güvenine mahzar olmuş temsilcilerin daha büyük bir hevesle halk için çalışma özverisini göstereceklerini belirtmiştir (Paine, 2013:291).

Paine seçimlerle alakalı eşit ve genel oy ilkesine de vurgu yapmış temsil sisteminin ve demokrasinin işlerlik kazanmasında oy kullanma yetisine sahip herkesin oyunun temsile etkisinin aynı oranda olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca özgürlük savunucusu Paine için oy hakkının halkın bütün kesimlerine yayılması son derece önemlidir. Bu nedenle oy hakkının herhangi bir maddi şartla elde edilmesine karşı çıkar. Oy hakkının kötü amaçlara alet edilmemesi ve eşitliği bozmasını zarar vermemesi için sınırlı oy anlayışını reddetmiştir (Paine, 1945:438). Paine demokrasi

konusunda özgürlüğü önemli görmüş bu konuda servet öncelikli bir yaklaşımın sergilenmesini de doğru bulmamıştır. Çünkü ona göre oy hakkı için özgürlük ve uyum sağlamak adına servet kısıtlaması öngöremeyen olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Böylece ekonomik etkiler nedeniyle servette görülebilecek dalgalanmalar hükümet istikrarına zarar verebilecektir. Paine hakların eşitliği olarak paylaştırılması gerektiğini fakat hakların aksiyomatik bir biçimde kanıtlanmasına gerek olmadığını savunuyor. Çünkü hakların eşitliğinin ispat yoluyla değil de örnekleme yoluyla ortaya koymayı tercih etmiştir (Wootton, 2006:215).

Paine'nin genel oy vurgusu çok açıktır. Paine için temsili hükümetin sisteminin temeli herkesin eşit haklara ve yükümlülüklerle sahip olduğu bir düzene dayanmaktadır.⁶¹ Sistemde her erkeğin bir oy kullanma hakkı vardır. Burada oy kullanma yetisine sahip olmak adına Paine için sadece erkek olmak şartı yeterlidir. Yani oy kullanmak için herhangi bir ekonomik ölçüt talebi yoktur. Sistemde oy kullanım şartına ilişkin belli ekonomik şartların istenmesinin bir kesimin diğer kesimin görüşünü dışlamasına onay verebilecek bir durumun oluşumuna yola açabileceği bir temel oluşturma riskinin halk egemenliği ilkesine zarar verebileceği görüşündedir. Bu nedenle oy kullanım şartında ekonomik ölçütlerin kullanılmaması konusunda ısrarcıdır (Gregory, 1987:67).

Özellikle Fransa'da 1775 yılında anayasa yapım sürecinde oy hakkı ile alakalı tavrını net bir şekilde ortaya koyan Paine göre mülkiyet şartına bağlanmış oy hakkının rüşvetle oy devşirmesinin önünü açabilecek bir yapının oluşumunu sağlayacağına dair endişeleri vardır. Oy hakkının maddi unsurlara bağlanması Paine için doğal haklar anlayışına da aykırıdır. Tüm politik süreçlerde her nesil kendisi için tercihte bulunabilir. Paine her nesli siyasi bir nesil olarak görür. Bu nedenle yaşlıların oy haklarının elinden alınmasına son derece karşıdır. Çünkü yaşlıların oy hakkının elinden alınmasının onları köleleştireceğini düşüncesindedir. İktidarların ihtilal gibi

⁶¹ Paine'ye bazı kesimlerden özgürlük vurgusu ve oy kullanma hakkının tüm erkeklere verilmesine ilişkin fikirleri ikircikli bulunmuştur. Paine özgürlük savunuculuğu yaparken köleliğin var olduğu bir toplumda herkese eşit hak talebi yapmadığına yönelik bir eleştiri alırken oy hakkına ilişkin tüm erkeklere oy hakkı verilmesi fikri kadınları göz ardı ettiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Lamb, R. (2014), *The Liberal Cosmopolitanism of Thomas Paine, The Journal of Politics*, Vol. 76, No. 3 (May. 13, 2014), pp. 636-648.

süreçlerin demokrasinin askıya alınmasına ve seçimlerin işlevsizleşmesine neden olacağı görüşündedir (Andrews, 1984:90).

Paine'nin devrimden getirilmesini istediği toplum köleliğin lav edildiği, demokrasinin tesis edildiği kadınların özgür olduğu oy aklarının nitelikli olduğu katılımcı bir yapıyı ifade ediyordu (Foner, 2005:91). Ayrıca oy hakkının kutsallığına vurgu yapan Paine kişinin oy hakkının elinden alınmasının onu köleleştirmek olduğuna inanıyordu. Paine göre toplumu yönlendirecek kişileri seçmek için oy kullanma hakkının özünde özgürlük bulunmalıdır. Bu hakkın kullanımı için mülkiyet hakkı kullanılırsa ortaya eşitsizlikçi bir durum ortaya çıkar. Çünkü seçme hakkının yani bireyin doğuştan gelen bir hakkının kullanılması yapay bir şekilde engellenir. Bu hak eşitliğine aykırı davranmaktır (Paine, 1945:375).

Paine için bireyin oy kullanması onun en büyük kazanımıdır. Oy kullanmanın eşit oy sistemine dayanması ise toplumda hiyerarşi ve ayrımcılığın kaldırılıp eşitliğin sağlanması açısından son derece önemlidir. Hatta doğrudan yerine temsil ilkesinin geçerli olduğunu oy kullanma şeklinin daha verimli sonuçlar doğuracağına inanır. Doğrudan temsil yöntemi bireyin entelektüel gecelerinden ödün verip değerli zamanını harcamak zorunda olduğu bir yöntemdir. Bu nedenle Paine temsil sisteminin manasına vakıf olmuş vatandaşların kendileri temsil edecekleri meclis oluşturmak adına seçim yapmaları fikrini oldukça değerli bulmuştur. Politik yaşamı boyunca kariyerinde halkın seçim yaparak yöneticilerini seçtiği bir yönetim anlayışını kurmak için uğraşan Paine tek meclisli ortak yarar gözeten politik bir cumhuriyet yapılanmasını ve halk egemenliğini anlayışının en büyük destekçisi olmuştur. O yönetim yapısı açısından yazılı bir anayasa ve demokratik cumhuriyet vurgusu yaparken 21 yaşının üstündeki bütün erkeklerin politik karar alma sürecine katılması gerektiğini ve tüm halkın günlük işlerinde ahlaki kurallara riayet edilmesini de önemle vurgulamıştır (Paine, 1945:993).

Paine'ne göre her neslin eşit bir şekilde yönetime katılma hakkı olarak gördüğü demokrasi düşüncesi, kuşaklar arası demokrasinin nasıl devam edeceğini cevap üretmelidir. İnsanların ölümlü olduğu kabulü ile demokrasi öyle inşa edilmelidir ki her nesil kendi iradesini açıkça rızası gösterebilmelidir. Paine demokrasi ve oy konusunda ve kamuoyu örneklemesinin önemini kavradı Ayrıca demokrasiyle bağlantılı olarak demografinin önemine dikkat çekti. Ayrıca oy hakkının mal varlığına dayandırılmasını

utanç verici olarak değerlendirdi. Çünkü onun için mülkiyet bireyin değerinde hiçbir fark yaratmaz. Malvarlığı varlığı vatan sevgisiyle boy ölçüşemez ve işgalcilere karşı devleti koruyamaz bu nedenle ortak politikalar üzerinden belirleyici olmak her vatandaşın görevidir (Paine, 1945:998).

Paine politika açısından farklı durumları değerlendirebilme yeteneği sayesinde politikada ve anayasalardaki sınırlarını kavramış, iktidarlara sınırlayan mekanizmaları formüle etmiştir. Ayrıca Sağduyu ile Paine kademeli özgürleşmesi geniş oy hakkının işlevselleştirilmesi yasama sürecinin analizi ile refah hakkı gibi politik konularda monarşiye karşı cumhuriyetçi model de temsil ve yetki paylaşımına dayanan anayasal hakların korunduğu yeni bir politik yöntem ortaya koymuştur (Kiley:1985, 54). Paine nin yıllar içinde politik düşüncelerinde en çok değişim devrime dair fikirlerinde görülmüştür. Ona göre politik yaşamının ilk dönemlerinde toplumsal dönüşüm için en etkili aracın devrimdi. Oy hakkının ve oy vermenin gücünü hissettikçe politik değişim açısından devrim fikri yerine yerini oy kullanımının genişletilmesine ilişkin argümanlara desteği arttı (Paine, 2013:287).

Tüm halka siyasal hakları tanımlanması ekonomik haklara erişim hakkı tanınması ve mülkiyet konusundaki sınırlamaların kaldırılarak sıradan bir Amerikalı ile köle bir bireyi aynı konuma getirmek hatta Amerika'nın kaderini belirleme konusunda ikisinde özgürlük yaklaşımıyla oy hakkı tanımak ne kadar doğrudu? Kölelerin özgürleştirilmesine endişeyle yaklaşan kesim özgürlük tanınan kölelerin medeni haklara kavuşarak ailelerini yeniden kurma girişimlerinden dolayı bazı durumlarda kaos çıkabileceği oy hakkı tanındığı vakit bir Amerikalı ile eşit konumda Amerika'nın geleceğini belirlemede yetkili olacağına oluşabilecek durumlara ve ekonomik özgürlük elde ettiğinde toprak mülkiyeti elde ederek zenginleşmesinin önünün açılmasının Amerika'nın geleceği açısından sakıncalı buluyordu. Bu tartışmaların başka bir kesimi ise özgürlüğün tanınmaması ve kölelik statüsünün devamlılığının sağlanmasının özgürlük ve eşitlik ihlali boyutunun yanı sıra emek hırsızlığı olacağı kanaatini taşımaktaydı. Onlar için mademki özgürlük doğal haklar kategorisinde yer alan bir hak olarak görülüyor o zaman köleler başta ekonomik ve medeni özgürlük hali tanımakla beraber ileriye dönük siyasal haklarında tanınmasını olumlu bulmaktaydılar (Paine, 2013:418).

Paine'nin hakların eşitliği ilkesine olan inancı onun halk egemenliğini benimsenmesinde etkiliydi. Halk egemenliğine dayalı yönetimin yetkilerini paylaştırırken halkın yönetime katılımı garanti altına alınması gerektiğini savundu. Bu nedenle oy hakkının genişletilmesini de talep etti. Böylece serbest seçimlerin yapılmasında parti siyasetinde ortaya çıkabilecek olumsuzlukları gidereceği ve politik yolsuzlukları engelleyeceği kanaatindeydi (Paine, 2004:81).

Demokrasi ona göre bireye tanınmış evrensel mana taşıyan bir haktı, bunu somutlaştıran oy kullanmaktı. Paine oy hakkının katılım açısından olgu tespiti için bir araç konumunda olduğunu düşünüyordu. Ayrıca politik meseleleri gündeme taşıyarak onları yapı, süreç ve sonuç açısından işlevsel hale getirmede katılım ve oy kullanma belirleyici idi. Bu çaba Paine için pragmatik bir amacın ötesinde, politik alanda sonuçlara ulaşmak adına toplumsal gerçekleri ortaya koyabilmeyi hedefliyordu. Bu öncelikle politik özgürleşmeyi sonrasında ise diğer özgürlükleri geliştirecekti (Lounissi, 2016:333). Büyük yerleşim yerleri için demokrasi ile temsil sistemi zaruri gören Paine bireylerin karar uygulama sürecine ilişkin haklarını temsilciler aracılığıyla dâhil olduğunu savunmuştur. Bu nedenle o temsil sorunlarının cumhuriyetçi bir rejim kurulmasıyla tamamının giderilemeyeceğini düşündüğünden seçmenler ile temsilcilerin yakın ilişkiler içinde olması tavsiyesinde bulunmuştur.

3.3.2.2.3. Siyasal katılım, temsil ve anayasa

Paine her neslin anayasasını yazma yeteneğine sahip olması gerektiğini savunmuştur. Çünkü ona göre anayasal süreklilik ancak kuşakların açık olarak kendi idare etme yetkisini ortaya koydukları anayasa yazım yeteneğine sahip oldukları bir demokratik düzlemde sağlanabilir. Bu durum demokratik sosyalleşmesinin gelişimini sağlayacak ve anayasanın demokratikleşmesini artırarak gelecek nesillere en iyi şekilde ulaşmasını sağlayacaktır.

Paine *Sağduyu* eserinden sonraki çalışmaları arasında köprü kurarak bir yazı ele aldı. *Dört Mektup* olarak bilinen bu yazıda Amerika'daki politik örgütlenmede gelişen sorunlara çözüm önerisi getirmeye çalıştı. Bunu hükümet ve anayasayı açıkça ayırt edip farklı temeller üzerine oturarak yaptı. Ayrıca yazdıklarıyla anayasaya ve doğal haklara ilişkin önemli bir tartışmayı da başlatmak niyetindeydi. Politik sözleşme

ve anayasanın temellendirilmesi gereken ilkeleri sözleşmecilik anlayışı cumhuriyeti ve demokrasi üzerine kurarak fikirleri beyan etmiştir (Yılmaz, 2019:93).

Paine için anayasa konusunda en çok dikkat çektiği konular temel yasaları doğru yapılması ve bireyler arasındaki eşitlik hak bağlantısının göz ardı edilmemesiydi. Bu nokta bir anayasa teorisinde dönüşüm araçlarıyla ilgileniyordu (Galligan, 2014:67). Paine eşitlik konusunda politik aktörleri yönlendiren Anayasa ve Haklar bildirgesinin varlığını politik sistem açısından elzem görmekteydi. Yine Paine için eyaletlerde temsil zorunlu idi. Halk yasanın temel kaynağı olarak kanun yapma hakkını temsilcileri aracılığıyla kullanmalıydı. Devlet dairesinde çalışanların görev süresi de ona göre sınırlı olmalıydı. Ayrıca süre bittiğinde görevlerini bırakmalıydılar (Kaye, 2000:205). Ayrıca anayasa da yazan hakların, eşitliği sağlamanın bireyler arasındaki liyakat ve yetenek konularında da garantör olacağını belirtilemeyeceğini ifade etmiştir. Yine Paine bireyler arası yetenek ve liyakatin sağlanmasını kolluk kuvvetlerinin de yapamayacağı düşüncesinde olarak, ileri gider ve devlet memurlarının belirlenme süreçlerine karşı da liyakati sağlamada güvensiz olduğunu belirtmiştir. Paine göre liyakatin sağlanmasının zengin adama bırakılması bilgiyi akademik kitaplardan alan gerçekleri göz ardı eden grup için çok iyi sonuçlar vermeyecektir. Aynı şekilde liyakati sağlama görevinin fakirlerin üstlenmesinin de bilgiye duygu ve seyahat yöntemleriyle ulaşan grup adına çok olumlu sonuçlar vermeyeceğini düşünür. Paine toplumda liyakatin sağlanması için görev üstlenecek grubun devlet yönetimine ihtiyaç duyan kimselerden oluşturulmasını tavsiye eder. Ona göre bu görev için özellikle iş adamları çok uygundur. Çünkü iş adamları devlet gelirleri ve harcamaların dengesinin sağlanması konusunda diğer bireylerden daha tecrübelidirler. Bu nedenle iş adamları hükümetin ilerlemesine ve refahının artmasına neden olmak için mevzuat düzenlemelerin ortaya çıkarılmasını sağlamak adına yapılan çalışmalara davet edilmelidir (Paine, 1945:992).

Paine anayasa konusunda anayasal güvencelerin tek başına toplumsal ahengi ve özgürlüğü pekiştirme konusunda yeterli olmadığını görmüştür. Bu nedenle eşitlik ve özgürlük vurgusu yapsa da Paine'nin günün şartlarına dair öngöründe bulunamadığı durum teknolojik gelişim olmuştur. Fakat onun anayasaların tadili konusundaki nesillere yüklediği misyon bu sorununda kolayca aşılmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Paine çağdaşlarının ötesindeki anayasal tanımlamalarıyla görüşleri günümüzde dahi

geçerli olan önemli bir politik düşünür olduğunu bir kez daha göstermiştir. Paine anayasal düzenin ruhunu tanımlarken oluşturulmasında değiştirilmesinde ve uygulanmasında özgürlük ile eşitliğin sosyal istikrarla arasındaki bağı göstererek yapmayı tercih etmiştir. Ona göre medeni ve politik hakların eşitliği din özgürlüğü basın özgürlüğü kanun önünde eşitlik toplanma ve dilekçe özgürlüğü anayasanın temelinde yer alan demokratik ilkelerdir (Paine, 1945:998).

Paine sivil özgürlükler ile doğal hakların en iyi koruyucusunun anayasa olduğunu ifade etti ve politik yaşamının ilk dönemlerinde iki meclisli yapılanmasını reddetti. Ayrıca oy hakkının mülkiyete bağlanmasını güvensiz gördü. Paine için anayasanın temel formunun özgürlük ve eşitlik temelli niteliklerden oluşturulması hükümetin sürekliliğini ve istikrarını garanti etmez. Bu nedenle yönetimin işlevleri belirlenecek bu kapsamda istikrarlı ve düzenli işleyen bir yapının kurulması için anayasaya eşitlik ve özgürlüğün temel ilkeleri ile uyumlu hükümler eklenmelidir.

Paine bireylerin küresel aktörler olarak devrimci yöntemlerle anayasa yapım süreçlerine katılım sağlamaları gerektiğini sık sık vurguladı. Çünkü onun için yaşanacak bir evrensel dönüşüm için devrim süreçleri ilham verici dönemlerdir. Bu nedenle Paine Amerikan kıta kongresi benzeri bir kongrenin anayasa da gerçekleşmesiyle monarşi ve aristokrasi değerleriyle yozlaşmış yapıya bu kongreden yükselecek devrimci seslerin meydan okuyacağını düşünmüştür. Ona göre uluslardaki özgürlük savunucusu hükümet yapıların kurulması evrensel medeniyetlerin ilerlemesini de sağlardı bu nedenle Paine aydınlanma dönemindeki bilim demokrasi ve akıl gibi önemli değerlerin yükselişiyle evrensel bir devrim dönemi yaşanacağını bir dönemin tüm uluslara tesir etmesiyle birlikte dünya da ‘savaş’ kavramının ortadan kalkacağına inanmaktadır. Aristokratik dünyanın kavramı olan savaş akıl demokrasi ve devrimci ilham dönemlerinin yaşanmasıyla yerini sağduyu ve uzlaşmaya bırakılacaktır. Böylece küresel ölçekli devrim dönemleri yaşandıktan sonra evrensel devrim dönemleri yaşandıktan sonra evrensel barış dönemleri monarşi ve aristokratik yönetimlerin tavsiyesiyle sonsuza değin var olacaktır (Clayers, 1989:217).

Paine devrimlerin bireylerin insan hakları ve rasyonellik taleplerinin bir yansıması olarak görülüyordu. Bu bağlamda nesillere anayasalarını yenileme hakkının tanınmamasını ise despotizm ve politik ahlaksızlık olarak değerlendiriyor. Bu nedenle

anayasal yönetime çok değer veren Paine Amerika da bağımsızlık sürecinde anayasa konferansının da anayasanın niteliklerinin nasıl belirlenmesi gerektiğini ayrıntılarıyla açıklamıştır. Ayrıca meşru bir ulusal yönetimin de temsilcilerinin sadece halkın seçebileceğini de beyan etmiştir. Anayasayı hükümet değil halk yaratmalıdır. Böylece anayasayı ideal olan şeklinde değil de görünür biçimde üretilebilir bir yapıda oluşturulması gerektiğini savunur (Paine, 2013:285).

Paine anayasaya nesillerin hakların güvence altına alınması için anayasa metninin yedi yılda bir revize edilmesi için bir hükmün oluşturulmasını da desteklemiştir. Bu çerçevede halkın tam manasıyla yönetime bir katılımın sağlanabilmesi için oy kullanma hakkının toprak mülkiyetine dayandırılmasına karşı çıkmıştır. Konu ile ilgili olarak Paine, Locke'un tanrının erkek ve kadınlara yeryüzünü armağan ettiğine dair argümanını tekrar ederek, tanrı her bireye böyle bir hediye vermiş olmasaydı emek faktörü ile mülkiyet bireylerin ön planda olmasını sağlayabilirdi diyecektir. Ancak durum böyle olmadığına göre mülkiyete dayalı oy hakkı kabul edilemez. Oy hakkına yönelik monarşi ve aristokrasiye eleştirilerini yoğunlaştırmış hem mülkiyeti hem de gücü haksız bir şekilde tekelleştirerek ellerinde tutarak bireysel haklara zarar veren bu sistemleri demokrasinin ve özgürlüklerin tam karşında yer aldığını söylemiştir. Anayasanın gelenek ve alışkanlıklar üzerinde konumlanması isteyenlere de bu nedenle tepki göstermiştir. Ona göre anayasa yenilik ve deneyler ışığındaki uygulamalar üzerinde yükselmeliydi. Yenilik kavramına olumlu bir anlam yükledi ve gelenekçilerin argümanlarını boşa çıkarmaya çalıştı (Paine, 2013:289).

3.4. EKONOMİ VE DEVLETİN SINIRLARI

3.4.1. Serbest Piyasanın Önemi

Paine devletin ekonomik rolüne ilişkin bir yandan Adam Smith'in 'Laissez Faire' ilkesini savunurken bir yandan refah devleti anlayışı çerçevesinde görüşler ileri sürer. Liberal doktrinin mülkiyet hakkına ilişkin saptamalarını büyük ölçüde benimserken, ekonomik özgürlüklerin çoğunlukçu bir demokrasi anlayışıyla teminat altına alınabileceğini savunuyordu. Bu yaklaşım ilk bakışta çelişki gibi görünse de sebebini anlamak önem kazanıyor.

Paine liberalizmin ekonomi ilkeleri konusunda savunduğu konularda Smith'in *Ulusların Zenginliği* eserinden faydalanmıştır. Ticaretle alakalı fikirlerinde Hume ve Priestley gibi önemli figürlere de atıfta bulunmuştur. Fakat onlarla ticari konuda ayrıldığı nokta Paine'nin ticari argümanlarını doğal hukuk anlayışı üzerine inşa etmesidir. Hume ve Priestly ise bu doğal hukukun argümanlardan yararlanmamışlardır. Paine ticaret konusunda da tarıma dayalı bir gelişim sürecinden ziyade ticari gelişime öncelik verilmesini tercih etmiştir. Fakat tarımsal gelişimi de değerli bulmuştur. Özellikle çiftçiler konusundaki yasada her şey dünyadan geliyor vurgusu ile altın ve gümüşün de tek başına sermaye olabileceğine yönelik iddiası da fizyokrazi düşüncesiyle ilişkilendirilerek tarımsal gelişimleri de değerli bulunduğu dair çıkarımlar yapılmasına neden olmuştur. Paine Amerika'nın batıdaki topraklara el koyması ve savunulması konusunda o toprakların Amerikan doğal fonksiyonu olduğuna değinmiş ve Amerika'yı dünyanın gerçeklerinin yaşanabileceği tek toprakların olarak gördüğünü belirtmiştir. Paine tarım konusunda da vergilendirmenin önemine dikkat çekmiştir (Paine, 2013:415).

Paine'nin ekonomik özgürlüğe dair bir yandan piyasa ekonomisinin kendi ideal şartlar içinde seyrini yürütmesi gerektiğini savunurken Amerika da yaşanan siyasal krizler nedeniyle yaşanan banka krizi onun bu alana dair görüşlerini geliştirmeye itmiştir. Pennsylvania'da bağımsızlık savaşı sonrasında hem ekonomik ve hem de siyasi çalkantı döneminde ekonomik sorunların çözülmesi adına devletin kâğıt para basması için yönetim üzerindeki baskı neticesinde ciddi bir kriz çıktı. Pennsylvania meclisiyle özel bir kuruluş olan bir banka arasında ekonomi politikaları üzerinden anlaşmazlık yaşanmasında, devlet kâğıt para basma yönünde karar alıp uygulamaya çalışmış fakat banka bu karara direnmeyi seçmişti. Paine Pennsylvania meclisiyle banka arasında yaşanan anlaşmazlıkta bankadan yana tavır almıştır. Meclisin vicdani gerekçelerle değil mecliste etkili olan partinin fikirleriyle hareket ettiğini düşündü. Çoğunluğun tiranlığını önlemeye çalışması adına ve anayasanın önemini vurgulayarak Paine kararında bankayı desteklemiştir. Anayasanın görevinin çoğunluğa karşı azınlığa koruması gerektiğini söylemiştir. Paine bu krizde 9 makale yayınlayarak bazı durumlarda kısıtlı olsa devlet müdahalesini gerekli görür (Fruchtman, 2009:98). Ayrıca Paine siyasal özgürlükler ile ekonomik özgürlükler arasında söylemleriyle ortaya koyduğu bir öncelik sonralık ilişkisi yaklaşımı da yoktur. Bu nedenle Paine'nin

yapmak istediği aslında şartlara uyum gösterme açısından özgürlükler arasında denge ve uyum ilişkisini yakalamaya çalışmaktan ibarettir. İlk aşamada ekonomik özgürlüklerin sınırlandırılmasında ya da kontrol altına alınmaya çalışılmasına şiddetle karşı çıkan serbest piyasa kurallarının kendi içinde dengeli ve uyumlu olduğunu savunan bir isim olarak, banka krizinde ekonomide yaşananların üstesinden gelmek açısından kısıtlı olsa devletin müdahale etmesini zorunlu görmüştür (Paine, 2013:335).

Oysa piyasa kendi kurallara göre kendi içinde bir tutarlılıkla işlemelidir. Fakat banka krizi temsili demokrasi sistemiyle seçilen vekillerin halkın görüşleriyle, talepleri ile değil mensubu oldukları siyasi partinin görüşleriyle hareket ettiğini göstermiştir. Bu ise hem bireylerin isteklerine engel olunması hem de piyasanın kendi iç dinamiklerinin bozulması anlamına gelecektir. Paine meclisin üstünde anayasal teminat altına alınmış sözleşmeler yapılmasının sistemin güncellenmesi ve demokratik bir kontrol mekanizması oluşturulmasını talep eder (Paine, 1984:367).

Sınırsız bir özgürlük ve sınırlı bir devlet savunucusu Paine ilk yazılarında serbest ticaretin önemine atıf yapmıştır. Özellikle uluslararası ticaretin ilerlemeye muazzam bir etki yaratacağı kanaatinde olan Paine sivil toplumunda piyasa koşullarının da kendine özgü kuralları olduğunu altını çizmiştir. Her iki yapılanmanın da müdahale edildiğinde düzeninin bozulacağına inanan Paine gerek sivil toplum gerek piyasa ekonomisi üzerine müdahil bir yapının karşısında olduğunu açıkla ifade etmiştir. Paine için toplum kendini doğal hukuk kurallarıyla yeniden revize ederken, piyasa kendiliğinden işleyecektir. Paine ilk yazılarında devleti o kadar gereksiz görmüştür ki bazı noktalarda anarşizm çizgisine yaklaştığını söylemek yanlış olmayacaktır (Walker, 2000:68).

Paine'nin cumhuriyet düşüncesini savunma ile ekonomide ticaret ve rekabetten yana tavır alma arasında çelişki olduğu düşünülebilir. Çünkü klasik cumhuriyet düşüncesinde ticaret ve rekabeti ön planda tutmak erdemden uzak ve toplumun yok olmasına neden olacak bir durum olarak görülür. Paine bu durumda ticaretin önemini vurgulayışı çelişkili bir tavır olarak görülmüştür. Paine ekonomik olarak ticareti gelişim açısından önemli bulmuş hatta piyasa koşullarında işçilere ve patronlara piyasayı belirleme fırsatının verilmesini savunmuştur. Bu durumun ezilen işçi sınıfının durumunu geliştirmesi açısından yararlı olacağını düşünmüştür. Rekabetin

tekelleşmeyi de önleyeceği kanaatindedir. Bu konularda sınırlı olsa bir çevrenin belirlenmesinin işleyişi düzelteceğini düşünen Paine için bireylerin özgürlüğünü sınırlamadan hükümetin ekonomik sıkıntılarını gidermeye yönelik önlemler alması imkân dâhilinde görmektedir (Paine, 1945:392).

Paine ticaret kavramıyla ilk olarak İngiltere’de küçük ölçekli bir işletme sahibi olduğu dönemde tanışmıştır. Bu dönemde ekonomi faaliyetlerine ilişkin kurallar feodalizme göre düzenlendiği için ekonomik sistem çoğu aristokrasi lehine alt ve orta ölçekli işletmeleri kontrol altına alma çabasının eğiliminin bir aracıydı. Dolayısıyla serbest piyasa ekonomisi kurallarının her bireye özgür ticaret etme hakkı tanınması ve piyasanın kendine ait kurallarla idare edilerek dışardan müdahaleye açık olmaması İngiltere için hayali idi (Walker, 2000:54).

Bankacılık sistemini savunan Paine kapitalizm ve serbest ticaretin özgürleştirici olduğunu düşünmüştür. Bu konuları bireysel özgürlüklerin bir parçası olarak gören Paine sıradan bir insanın tam potansiyeline ulaşması adına serbest ticareti bir araç olarak görmüştür. Ayrıca Paine için serbest ticaret kuralların tüm dünyada etkinleştirilmesinin uluslararası sistemde savaşın bir iletişim yönetimi olmaktan çıkarıp dünya barışına da katkı sunacağı görüşünü taşır. Çünkü onun için dünya üzerinde üretilmiş malzemelerin ticaretle dünyanın çeşitli bölgelerine dağılması hem ülkeler arası karşılıklı yarar amacı hem de uluslararası iletişime olumlu bir etki yaratacaktır (Paine, 1984:364).

Paine’nin hükümeti piyasa işleyişine önemli konularda dâhil etmeye çalışmaya yönelik çabasını insan hakları eserinin ikinci bölümünde *Yollar ve Araçlar* başlığında ulusal borçlanma ve vergi konularında tavsiyeleriyle ortaya koymuştur. İlk adımda vergi konusunda değinen Paine devletlerin halktan gereksiz ve israf olarak baktığı savaşlar yükünün hasarlarını gidermek için aldığı vergileri gereksiz bulmaktadır. Paine genel olarak vergiye değil, savaş vergilerine karşı olduğunu belirtmek gerekir. Paine alınan bu vergilerin savaş yerine bilimi geliştirme noktasında kullanılsa ülke kalkınmasına olağanüstü bir katkısının olacağını savunarak vergilerin savaşa kaynak olarak kullanılmasını eleştirmiştir. Ayrıca yine temsil etme masrafı adı altında halktan milletvekillerinin ceplerini doldurmak için vergi alınmasını da eleştirmiştir. Paine milletvekillerinin temsil için gerekli olduğunu savunarak halktan aldıkları bu

verginin yurttaşları zora sokmaktan başka bir amacının olmadığını ve ulusun gelişimi açısından kullanılmadığı için bu verginin de gereksiz olduğunu vurgulamıştır. Paine vergilendirme konusunda hükümetlerin gereksiz vergilerle kısıtlamalarına karşı çıkmanın yanı sıra vergilendirmenin yasal olması gerektiğine dair hükümetleri uyarmıştır. Çünkü Paine göre yasayla temellendirmeden halktan vergi talep etmek meşru değildir (Paine, 1985:110).

Paine vergilendirme konusunda askeri güvenlik açısından gerekli olmayan harcamalar konusunda yoksullar ve orta direk üzerindeki vergilendirme yükünü azaltmak için bütçe kısıntısı yapılması gerektiği ifade etmiştir. Temel ihtiyaçlardan alınan vergilerin azaltılması hükümet üyelerinin temsil faaliyeti için aldığı vergiler, geçiş ücretleri üzerinden alınan vergiler, evler için alınan vergileri üzerinde kısıtlamalar yapılarak alt gelir grupları üzerindeki yük azaltılacak. Ayrıca kısıtlı alınan vergiler alt gelir gruplarının kalkınması adına kullanılması, yine alt gelir gruplarının aileleri için çocuk yetiştirme konusunda yardım amaçlı çocuk parası verilmesi, evlilik ve doğum durumlarında ailelere yardımlar yapılması, yaşlılık için emeklilik parası gibi konularda kullanılmasını önerir. Paine alınan bu vergilerin alt gelirliiler arasında yeniden dağıtımıyla piyasanın hareketlilik kazanacağına, mutlu ve özgür bir toplum oluşumuna katkıda bulunacağını düşünmektedir. Ayrıca halktan savaşlar için yüksek miktarlarda vergi alınması yerine cüzi miktarlarda vergiler alınması ve dezavantajlı gruplar için bu vergilerin kullanılmasının haklılığı herkesçe desteklenecektir. Bu durum aslında gereksiz savaş vergilerinin alınması önlendiği için bütçe tasarrufunun sağlanmasına da neden olacaktır. Bu fikirleriyle Paine her bireyin mesleğini sürdürmesi ve yaşadığı hayatın tadını çıkarması adına güvenli bir toplumda barış içinde, daha az vergi vererek refah içinde yaşaması adına bir çözüm üretmeye çalışmıştır. Sonraki yazılarında emeklilik sistemi açısından milli bir fon oluşturma önerisi de getiren Paine fikirleriyle dikkat çekmiştir (Paine, 2013:417).

Refah devlet anlayışına yaklaşan görüşleri nedeniyle Paine büyük toprak sahiplerinin varlıklarını kendileri arasında yeniden dağıtılmasına ilişkin gelir vergisi olarak belirttiği bir düzenlemeyi tekelleşmeyi önlemek adına dile getirmiştir. Ayrıca bu vergiyi refah sistemi ile alt gelir gruplarına yeniden sefaleti önlenmesi açısından değerli bulmuştur. Sefaletin önlenmesi Paine için doğuştan ortak mülkiyet hakkına sahiplerinin medeniyetin getirdiği bir olumsuzlukla mülksüz bırakılmasını doğru

bulmadığı için alt gelir grupları açısından toplanan gelirlerin bu gruplarla paylaşılmasını gerekli görür. Bu noktada düşüncelerini eleştirenlere amacının bireysel mülkiyet anlayışının kutsallığına zarar vermek olmadığını, ikinci tür mülkiyet olarak tanımladığı emek yahut toprağın gelişimi üzerinden değil sadece doğal durumu haklarına dayanan ortak stok üzerinden toprağın kullanımı için kapitalist hizmet bedeli olarak alınan paranın yeniden dağıtımına ilişkin bir sistem savunduğunun altını çizmiştir. Paine alt gelir gruplar için önerdiği vergilerin dezavantajlı gruplar için dağıtımını bu gruplara tanınmış bir hak değil hediye olduğunu söylemiştir. Paine eğitim, yaşlılık aylığı ve doğum yardımları konusunda görüşleriyle sosyal devlet kavramına yaklaşmıştır. İşçiler için pazarlık ve emek hakkı, toprak kullanımında iyileştirme ve refah anlayışı konusunda değişim yoluyla birikmiş sermayenin ortaya çıkması konularından çağdaşlarında ileri fikirler geliştirerek farkını ortaya koymuştur (Paine, 2013:421).

Paine göre liberaller ekonomik özgürlüklerde ekonomik olanın siyasal olandan önce gelmesini savunur. Yani ekonomik özgürlük olmazsa siyasi özgürlük gelişmeyecektir. Bu ayrıma göre demokrasi açısından siyasal güç adil dağıtılsa da çevresel faktörler nedeniyle adaletsiz bir yapının ortaya çıkışı mümkündür. Ekonomi ile ilgili beyanlarında da ücret adaletsizliği yaşayan kesimlerin sorununu dile getirmesinin ve yönetim tarafından bu kesimlerin finansal ihtiyaçlarının giderilmesi ve onların desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Yine memurların maaşlarıyla alakalı yazdığı yazıda ücret düşüklüğünün bireyleri sahtekârlığa ve suç işlemeye itme tehlikesinden bahsetmiştir. Paine ikinci önemli argümanı ise zenginle yoksul arasındaki toplumsal ayrımı reddeden bir tavırla zengini yoldan çıkarmanın kibir fakiri yoldan çıkarmanın ise yoksulluk olduğunu ifade etmiştir. Paine nin üçüncü önemli argümanı ise kötü yönetimlerin bireye açlık çekmesinin hırsızlık daha önemli bir suç olduğuna dair bir felsefeyi empoze edeceklerini vurgulayacak böylece bireyi gereksinimle vicdan arasında bırakarak zorlayacak bireyi güçsüzleştireceklerini ifade etmiştir (Paine, 2013:260). Bu bağlamda Paine ekonomiye dair söylemleri politik eşitlik mülkiyet ve özgürlük arasındaki bağlantıları ortaya koyuyor ve konuya farklı bir bakış açısı kazandırdığını söyleyebiliriz (Merriam:1899, 400).

Paine ekonomik anlamda maddi eşitsizlik konusunda bir denge oluşturabilmek ve yargıç yönetici ve tüccar gibi kesimlerin aristokratik bir yapılanma oluşturmaya

çalışması da onun ekopolitik fikirlerinin temelini oluşturmuştur. Özellikle ekonomik anlamda 1790 yılındaki radikal çıkışları onun radikalizm temelli sosyal adalet ve ortak hakları bir araya getirdiği özgürlükçü bir vizyon yaratmasına neden olmuştur. Bu Paine doğal hukukçular tarafından fakirlerin emek üzerinden mülkiyet yaratılmasını hedefleyen fikriyatından uzaklaştırarak fakirlerin modernleşmeyle mülkiyet üzerindeki haklarını kaybettiklerini bu kaybın telafi edilmesi gerekliliğinin sosyal adalet için önemine vurgu yaptı. Bu nedenle kıtlık dönemlerinde istifçiliğin vurgunculuğun ve temel gıda ürünlerinde fiyatların manipüle edilmesinin tehlikesinin oldukça farkındaydı. Böyle durumların topluma zarar verdiği için mafyacılık gibi olumsuz eylemleri haklı çıkacağını vurguladı. Ayrıca tekelleşme konusunda dikkat çeken Paine, fiyatların yönetilmesinin de hem piyasa koşullarını hem de toplumu etkileyeceğini ifade etti. Ahlaki ekonomi anlayışını savunan Paine ne yoksulların açlıktan öldüğü ne de aşırı sömürüldüğü bir düzen ister. Mülkiyet ilişkilerini sosyal yükümlülük kavramıyla düzenlemeye çalışmasında bu korku etkilidir. Paine'in düşüncesi iki varsayıma dayanıyordu. Bunlardan ilki zenginlerin fakirlere mallarının bir kısmını vererek fakirlerin asgari geçim düzeyi sağlamak, ikincisi de fiyat istikrarını sosyal adaletle uyumlu hale getirmektir (Kiley, 1985:128).

3.4.2. Ekonomik Politikalarda Toplumsal Politikaların Belirleyiciliği

Paine *Tarımsal Adalet* kitabıyla toplumdaki dezavantajlı gruplar arasındaki adaletsiz durumların etkisini en aza indirmek ve çağdaş refah devlet anlayışına dayanan bir toplumsal yapının temellerini atmaya çalışmıştır. Dezavantajlı grupların konumlarını daha üst bir noktaya taşımak adına ve toplumsal adaletin bir gereği olarak yaşlı aylığı, maluliyet desteği gibi kavramları öne çıkarmıştır. Paine'in refah bir toplum adına önerdiği plan politik toplumun ilerlemesinde önemlidir. Bu plana uygun olarak Paine harcamalardan indirim karşılık gelecek şekilde genel bir vergi indirimi, yoksullar rahatlatacak politikalar, küçük bir hediye verme, 14 yaşın altındaki her çocuk için eğitim zorunluluğu, zorunlu için maaş verilmesi gerektiğini vurgular. Paine eğitimi zorunlu hale getirmenin ileriye dönük hem çocukların geleceğinin garanti alınması hem de cehaletin azalması adına değerli bulur. Paine ayrıca yaşlılara mütevazı bir emekli maaşı vermeyi önerir. Çünkü onun için yaşlılık aylığının bir hayırseverlik örneği değil, bir hakkın yerine getirilmesidir. Paine'in bu argümanları, hakların doğal eşitliği olarak algıladığı şeye dayanmaktadır. Bireyler arasında serveti yeniden

dağıtma planının gerekliliği, bir zorunluluk ifade etmektedir. Doğa tarafından ortaya konmuştur: İnsanlar haklar bakımından eşit doğarlarsa da ister talih nedeniyle ister çalışkanlık veya yetenek, açıkça eşit olmadıkları durumda zayıflar. Güçlüler tarafından sömürülme eğiliminde olduğu için bireylerin sivil toplumu güçlendirecek, eşitliği gerçekleştirecek ve bunu güvence altına alacak bir güçler eşitliği sağlamaya çalışmıştır. Böylesi bir plan Paine'e göre politik toplumun sağlıklı bir şekilde ilerleyecek, isyanlar azalacaktır (Paine, 2013:134).

3.4.2.1. Siyasal toplumun görevi: ekonomik açıdan güvenli ve adil toplum

Paine adil ve eşit bir toplumsal ve siyasal yapıyı etkinleştirmeye çalışıyordu. Paine'nin gerçekleştirmek istediği toplumda bir sınırlı bir reform yapmanın çok ötesinde toplumsal yapıyı ve toplum içinde bireyin konumunu yeniden dizayn etmektir (Paine:1945, 9). Paine'e göre adil toplumun medeni yaşam diye tabir edilen, faydalarını koruyan aynı zamanda ortaya çıkardığı sorunlara çözüm üreten yapıdır. Paine adil toplum olgusunda medeniyet kavramını sorgulayarak açıklamayı tercih etmiştir. Medeniyetin bireye mutluluk mu zarar mı verdiğini sorgulayan Paine doğa durumunu en saf haliyle iyi kabul ettiği için medeniyetle doğa durumu karşılaştırması yaparak adil toplumun nasıl olabileceğine yönelik cevap bulmayı amaçlamıştır (Paine, 2013:428).

Adil toplumun ortaya çıkması için medeniyet ve doğa durumları bulunan birçok etkenin bir arada birey yararına düşünülüp revize edilmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu nedenle Paine medeni ve doğal durumu toplum yapılarında bireyin doğuştan getirdiği hakları korumak ve bireyin yaşamsal varlığını sürdürmek adına adil denilen toplumda olması gereken ilk şeyin güvenliğin tesis edilmesinin gerekliliği olduğunu düşünmüştür. Paine'e göre güvenlik durumunu da bireyin kendi sağlamasının mümkün olmayacağı ya da toplumda bazı sorunların oluşumuna kaynaklık edeceğini düşündüğü için güvenliği sağlama konusunda güvenliği tesis edenin devlet yapılanmasını olması gerektiğini savunmuştur. Bu noktada adil bir toplum düzeninin oluşumu açısından hem bireyin şahsi güvenliğini hem mülkiyet güvenliğini hem de bireysel haklar konusunda fırsat eşitliğini de devletin sağlayarak toplumda adil bir düzenin oluşumunu sağlamada ilk adım atılmış olmasının gerekliliğini savunmuştur. Güvenlik konusunda Paine'nin adaletin sağlanması

açısından vurguladığı bir başka konu da cezalandırma sisteminin işleyişinin sağlıklı bir şekilde oluşturulması olmuştur. Paine için devletin adil yargılama ve adil cezalandırma mekanizmalarını hayata geçirmesi toplumda adaletin sağlanması açısından hayati önem taşımaktadır (Paine, 2013:419).

Paine'nin adil toplum açısından gerekli gördüğü bir durumda israfın önlenmesidir. Mülkiyet konusunda ikincil mülkiyet durumu olarak gördüğü yapay ya da sonradan kazanılan mülkiyet durumu için tekelleşmeyi önlemek ve eşitliği sağlamak adına bireylerin ellerinde bulunan biri aynı cins bir eşya dan ikisinde bulundurması halinde ikinci ürünün vergilendirmeye tabi tutulmasını adaletin sağlanması açısından değerlidir. Paine güvenlik, israf ve sosyal yardımları adil toplum için gerekli görürken adil toplumun oluşum süreci konusunda önemli noktalara vurgu yapmıştır (Robbins, 1983: 135).

Bunlardan ilki hiç şüphesiz adaletin sağlanması konusunun bireyin inisiyatifine bırakılmamasının gereğidir. Paine bu noktada genel geçer kuralların ortaya çıkmasını önlemek ve adil bir düzen işleyişinin oluşumunu teminat altına almak için Anayasayı, Anayasanın işlerliğinin denetlenmesi açısından da Anayasa yargısını gerekli görür. Tabi bu düzenin işlerliğini sağlamak ve koruma adına da devletin yetkilendirilmesi gerektiğini savunur. Paine adil düzen işleyişini bireyin inisiyatifine bırakmanın mümkün olmadığını söyler. Ayrıca bu noktada devlete bahsetmek istediği misyon devletin sınırsız her konuda birey üzerinde yetkili kılmak değil adaletin göreciliği konusunda bireyi yetkili kılmanın olumsuzluğunu giderme çabasından başka bir şey değildir. Devleti denetlemek açısında bireye direnme hakkını tanır. Toplumun adil yapısını korumak ve işlerliğini artırmak için misyon yüklediği devletin bu noktadan saptığı durumların oluşması durumunda bireyin adaletin sağlanması açısında devletin kötülüklerine direnmesini zorunlu görür. Bu düzenin yeniden sağlanması Paine için son derece önemlidir. Zaten adil olanın belirlenmesinde çoğunluğun desteğini zorunlu bulan Paine herkesin memnuniyetsiz olduğu bir toplumsal yapının, medeniyetin getirdiği kötülüklerin devlet tarafından giderilmediği noktada birey haklarını korumak ve adil toplum yapısını yeniden oluşmak için devlete karşı direnmelidir. Bunda bir beis olmadığı gibi zorunlu durumdur (Paine, 2013:429).

Sonuç olarak toplum Paine'nin adil toplumunun bireyler açısından medeniyetin getirdiği kötülüklerin giderilmesi adına kurduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Paine bu durumda uygarlık olarak yücelttiğimiz o kavramın aslında bireye doğa durumundaki halinden üstün bir noktaya taşımadığını hatta bazı durumlarda doğa durumundaki halinden aşağıya çektiğinden dolayı adaletin sağlanması açısından eşitliği ön plana çıkaran bir reçete sunmuştur. Bu nedenle Paine adil toplum düşünü refah güvenli ve eşitlik kavramları üzerine kurduğunu ifade edebiliriz. (Karen, 1998:558). Adil toplum açısında gerekli gördüğü bireyin refahının artırılması ve yoksulluğun giderilmeye çalışması Paine için doğa durumu ve medeniyet karşılaştırmasında gördüğü en büyük problemlerden biri olarak sefalet adil bir toplumun oluşumu ve eşitliğin sağlanması açısında giderilmesi gereken bir olgudur. Çünkü Paine göre doğa durumunda bereket içinde yaşayan birey medeni olarak tabir ettiğimiz duruma geçildiğinde sefalete düşmüştür. Adaletin sağlanması ve medeni toplumda refah olan bireyler arasında uçurumu gidermek açısından sefaletin giderilmesi son derece önemlidir. Çünkü Paine için eğer dünya mutlu olma yeri ise ve toplumsal yapı böyle bir durum için araça, adil bir toplumda bireyin medeniyetin ortaya çıkardığı bir problemin çözülmesi adına devlet bazı noktalarda yetkilendirilerek bu ortaya çıkan eşitliği gidermesi ve bireylerin düştükleri sefalet konumundan kurtarılması şarttır. Bu savıyla Paine adaletin tesisi açısında savunduklarıyla o dönem açısından refah devlet düşüncesinin oluşumuna da katkı sunmuştur (Paine, 2013:418).

3.4.2.2. Toplumsal ve siyasal kaostan kaçış olarak refah devlet anlayışı

Paine Avrupa'daki politik yönetimlerin gelişimlerini tarif ederken de A. Smith'in doğal ilerleme kazanımından faydalanmış ve toplumsal yapının ticari aşamaya geçişine yönelik analizlere eserlerinde yer vermiştir. Smith'in doğal özgürlük fikrinden etkilenmiş, toplumsal doğal değişim süreçlerini ahlaki ve politik mutlulukla ilişkilendirerek ahlaki, ekonomik refah konusundaki uzlaşımından etkilenmiştir. Fakat yaşlılara, dezavantajlı gruplara destek olmanın gereğini ise ahlaki yükümlülükle ifade eden Paine bu durumda açıkça Smith'in serbest ticaret, "laissez faire" ilkesinin sağlıklı uygulanamadığı koşulları işaret etmiştir. Ancak Pain'in bu konuda laissez faire doğrudan karşı çıktığını söylemek mümkün değildir. Ekonominin doğal dünyada kendiliğinden uyumlu çalışacağı konusunda tereddütleri olduğunu dillendirmiştir.

Hatta onun laissez faire olan bağıllığı ticaretin ve bireylerin karşılıklı bağımlılığı, kamu tahıl ambarlarının oluşumunu, geleneksel yaşam standartlarının korunmasını ve fiyat kontrolü gibi konulardaki teşviki, onun doğal hukuk koşullarına bağıllığını ifade etmektedir (Assis, 2017:180).

Özellikle Paine'nin cumhuriyet yönetiminin erdemleri üzerine görüşleri sosyal adalet, ekonomide yeniden bölüşüm ve sosyal refah konularının gelişimine katkı sunmuştur. Paine cumhuriyetçi yönetimle alakalı kamu yararı kavramına da vurgu yapmıştır. Ona göre cumhuriyetin özünü ve ihtiva ettiği manayı ortaya çıkaran kavram kamu yararıdır. Fransa'ya gittikten sonra Amerika'da etkisinde kaldığı liberalizm ve cumhuriyetçilik düşüncesinin Rousseau'nun fikirlerinden de esinlenen Paine sosyal demokrasi kavramını da vizyonuna eklemlendirmiş ve sosyal politik ekonomik alanlardaki önerilerini onun düşüncelerinden yararlanarak geliştirmiştir. Paine aristokratların yalnızca sosyal konumları nedeniyle hüküm sürmelerini ve Monarşinin ise sadece kalıtsal veraset sistemi nedeniyle yönetimde olmasını reddetmiştir. Ona göre halkın sahip olduğu doğal haklara uygun olmayan bu durum da halkın iradeye karşı devrim hakkı bulunduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle Amerikan ve Fransız devrimini halk hareketleri olduğu için desteklemiş ve halkı haklı bulmuştur. Paine bu duruşu İngiltere'deki İşçi reform taleplerine ve Amerikan kölelik karşıtı hareketlere ilham olmuştur (Paine, 1945:572).

A. Smith'in ahlaki duygular teorisinde bireylerin acıya maruz kalan birini gördüğünde zihinde kendisinin de aynı acıya maruz olduğunu düşüğünü ifade etmiştir. Bu durum da zihnimize sefaletin kederli sesini hissettiğinde bizi karşımızdakinin acısını hafifletmeye zorladığını savunmuştur. Paine bu argümanının bireyi adil bir yönetim kurmaya ve cumhuriyet yönlendiren duygu olduğunu ifade eder. Ayrıca bu düşüncenin ayrıca doğal şefkat ve doğal sosyalliğin politik düzlemde hakları güvence altına alma konusunda da etkili olduğunu savunmuştur (Smith, 2018:345).

Paine refah devlet anlayışına saygı duyuyordu. Refah devlet anlayışıyla uyumlu olarak bireylerin doğa durumundan çıktıktan sonra doğa durumundaki haklarının korunması gerektiğini ve bireylerin eylem ile özgürlüklerinin sadece gönüllü iş birlikleri dâhilinde kısıtlanabilir olması gerektiğini söylemiştir. Fakat Paine refah devlet anlayışının yüceltirken bu durumda belirsizlikten kaynaklı sorunlar

olabileceğini de kabul etmiştir. Her birey refah devlet düzleminde kendileri egemen olsa da bireylerin kendilerini güvende görmeleri için kollektif eylemi gerekli görmekteydi. Bu durumda refah devlet düzleminde bireylerin daha fazla güvenli bir ortam sağlamak için öz yönetim hakkını kullanmaya karar verdiklerini belirtmiştir (Merriam, 1899:402).

Paine için hak eşitliğinin sağlanabilmesi için yalnızca sınıflar arası eşitliğin sağlanması ya da öz yönetimin sağlanabildiği bir düzlem yeterli değildir. Paine bir halkın sosyal durumunun düzeyini ve koşullarını önemsiyordu. Ona göre halkın sosyal durumu iyi değilse politik olarak özgür olsalar bile bu durum yetersizdir. Bu nedenle yaşlı, fakir ve mali desteğe ihtiyaç duyan kesimlere erken dönem refah devleti anlayışı olarak görülen bir tavırla yönetimin bu kesimlere destek olması gerektiğini savundu. Aynı zamanda hem eşitliğin sağlanması hem de idarenin düzgün işlemesi açısından liberalizmin sistemde etkinleştirilmesini savundu. Yine bu bağlamda zengin sınıfların ayrıcalıklarının korunduğu ve yoksulların ikinci planda kaldığı anayasaların yapaylığına dikkat çekti. Onun için hem zenginleri hem de fakirleri gözeten anayasa modelinin en iyisi olduğunu belirtti. Paine dezavantajlı gruplar için anayasal teminat talep etti bu gruplar içinde yoksullar engelliler emekliler kadınlar vardı. Bu amaçla hükümetlerin dezavantajlı grupların dezavantajını gidermesi için sosyal refah sistemi öngören eğitim yiyecek giyecek ve barınma ihtiyaçlarının gidermesi gerektiğini belirtti. Fakirleri gözetmenin ve fırsat eşitliği yaratmanın zenginler için en iyisi olacağını savunan Paine tüketicilerin işçilerin ve fakirlerin tatmin olacakları bir yaşamda üretici konumdaki zenginde tatmin olacak ve kar'ı artacaktır. Böylece hem zenginin hem fakirin mutlu olduğu gelişmiş bir düzene kavuşulacaktır. O bu nokta da bilinçli bir şekilde alt sınıfların sözcüsü olmayı seçti. O toprak aristokrasisine başkaldıran orta sınıfın sözcüsü konumundaydı. Paine ekonomik teşebbüsten daha fazlasını ifade ederek tarımsal adalet kitabında mülkiyet konusunda yarı sosyalist veya refah devlet anlayışı olarak tanımlayabileceğimiz bir bakış açısı geliştirdi. Çünkü zanaatkârların işçilerin çiftçilerin hatta kölelerin haklarının savunulmasını önemli görüyordu (Paine, 2013:415).

Ona göre dezavantajlı grupların avantajlılardan alacaklı olması doğa durumunu haklar düzenindeki eşitlik nedeniyle doğaldı. Bu nedenle herkesçe anlaşılabilir ve dezavantajlı grupların sesi olmak için sade anlaşılır yazılar kaleme aldı. Alt sınıfların

haklarını koruyabilmek için eşitlik ve demokrasi fikirlerinin savunucusu oldu. Bu nedenle rütbe ve ayrıcalığa saldırarak savunmasız kesimlerin hakları için anayasa talebinde bulundu. Özellikle halkın tüm kesimlerinin yönetime dâhil olabilmesi için evrensel genel oy hakkından yana bir tavır ortaya koydu. Ezilenleri önemseydiği için Hindistan'a adalara ve Amerika'ya zorunlu göç ettirilen Afrikalı göçmenlerin kölelik sistemine dâhil edilmesini ve bu sistemi eleştirdi. İşsiz yoksul ve engelli bireyler için yiyecek barınma ve eğitim konularında destek sağlanmasını savundu. Bunların sağlanması toplumsal refahın artmasına neden olacaktı. Ayrıca kendini bir dünya vatandaşı olarak gördüğü için bu görüşlerinin aynı zamanda uluslararası alanda da kabul görmesini temennisindeydi. Temennisinin gerçekleşmesi için çalışırsa bu fikirlerinin hayatta geçeceğini düşünüyordu. Hatta toplumsal ve bireysel gelişim açısından da yılmadan çalışmak ve inanmanın mutluluk özgürlük barış ve refah gibi değerleri beraberinde getireceğine inanıyordu. Bu amaçla dünyaya barış ve huzur gelene kadar hayata her gün yeniden inatla başlama kararlılığının altını çizdi. Bu bağlamda onun Amerika ve Fransız devrimlerinde halkı yozlaşmış idare karşısında devrime yöneltici tavrı ile yönetimin rolü ve yöneticilerin halkla olan ilişkisinin sınırlarını tartışmaya açması onun sosyal adalet kavramına olan bağlılığını arttırmıştır. Paine ayrıca fırsat eşitliği de sosyal adalet kavramıyla özleştirilmiştir (Paine, 2004:47).

Paine'nin bir endişesi de topluma ilişkindi. Ona göre örgütlü toplum yapısı için en büyük tehlikeyi ise işçi eksikliği idi. Ona göre işçiler olmadan örgütlü toplum yapısı tehlike altındadır. Bu nedenle toplumsal yapının güvenliğinin gereği olan işçilerin gelişimi için toplumun organik yasalarının elverişli olmasına dikkat çeker (Paine, 2013:279).

Paine yaşamak ve üye olmaktan son derece mutlu olacağı bir devlet nasıl olur hayal etti. *'Ne zaman fikirlerin dünyanın herhangi bir ülkesinde umut yaratmıştır, işte o zaman ne bilgisizlik ne de sefalet kalır. O zaman hapisanelerim boştur sokaklarımda dilenciler dolaşmaz; yaşlı insanlar yokluk çekmezler. Halkı ezen vergiler yoktur; çünkü ben adaletin koruyucusuyum. İnsanlık benim dostumdur Bütün bunlar söylenebilirse işte o zaman o memleket anayasası ve özgürlüğüyle kıvanç duyabilir.'* (Paine, 1985:5). İşte bu ifadeler Paine'nin zihninde Amerika adına düşlediklerinin yansımasıydı. Paine bireylerin kendi kendini yönetme yeteneğine sahip olduğunu, liberal politikaları destekliyordu, bu politikaların doğruluğuna inanıyordu.

Fakat tek başına uzun yıllar liberalizm ayakta kalacağına inanmıyordu. Bu nedenle sosyal politikalarla liberal sistemin ömrü ve gücü artacaktır (Vincent: 2005, 194).

3.4.3. Devlet - Sivil Toplum Ayrımı

Paine bağımsızlık tezini toplumsal sözleşme mülkiyet hakkı ilişkisi üzerinde bağlantı kurarak yeni bir sivil toplum oluşturulması gerekliliği üzerine kurmuştur. Sivil toplum günümüzde popüler ve kavramın ortaya çıkışı Antik Yunan dönemine dayansa da Antik dönemden aydınlanma dönemine kadar kavram devlet ile bir anlamda kullanılmıştır. Paine ‘in sivil toplum kavramına dair fikirleri devlet ile sivil toplumun iki ayrı alan olarak incelenmesine katkı sunmuştur. Paine’e göre, devlete karşı korunma ihtiyacı hisseden bireyler siyasi haklarını sivil toplum içinde kullanırlar (Aslan, 2010:189).

Devlet ile sivil toplum ayrımına ilişkin Paine *Sağduyu* eserine devlet ile toplum arasındaki karşılıklı ilişkiyi açıklayarak başlamaktadır. Kendisinden önceki fikir adamlarının aksine devlet ile toplum arasında karmaşa yaratmadan ayrımın kaynaklandığı noktaları vurgulayarak ikisinde farklı alanları temsil ettiğinin altını çizmiştir. Paine’e göre toplum bireylerin arzularının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Devlet ise bizim kötülüğümüzün ürettiği zorunlu bir mekanizmadır. Paine için toplum birey ihtiyaçlarından doğmuş doğal bir mekanizma iken devlet sonradan oluşturulmuş yapay bir oluşumdur. Paine bu noktada sağduyu eserinde yapay olan devlet mekanizmasının ‘ahlaki erdem kusurunu ‘gidermek ve bireyleri doğa durumundaki kardeşlik durumlarına yeniden döndürmek adına sivil toplum mekanizmasını gerekli görür (Aslan, 2010:197). Toplumu her durumda bir nimet bir lütuf olarak gören Paine için devlet mekanizması istenmeyen ama zorunlu bir yapıdır. Ahlaki erdemin toplumda etkinliğinin kısıtlı olması nedeniyle devlet mekanizmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Seaman, 1988:133).

Paine göre toplum bireylerin sosyalleşmesini sağlayarak onun mutluluğunun atmasını sağlayan bir yapıyı ifade ederken devlet bireyin kusurlu yönlerini törpüleyerek kötü yönlerin sınırlandırılması anlamında negatif bir rol üstlenir. Bu nedenle biri bizi mutlu ederken öteki cezalandırarak bizi üzer. Paine sivil toplum ile devlet arasında kesin çizgilerle ayrım yaparken devletin ortadan kalktığı bir durumda bile toplumsal yapının korunacağına yönelik düşüncesiyle kavramlar arasındaki ayrımı

dair düşüncelerini derinleştirmiştir. Bu noktada devletin yok olması aslında bireysel ihtiyaçların karşılanması açısından toplumsal yapının güçlenmesini sağlayacaktır. Devleti zorunlu kötülük olarak gören Paine'nin toplum güçlü bir konumda gören fikirlerinin kaynağında ise devlete karşı sivil toplumu bir denge unsuru olarak anti kutup olarak sunma düşüncesi yatmaktadır. Dolayısıyla bireyin hak ve özgürlüklerini koruması açısından potansiyel bir tehlike olarak addettiği devlet mekanizmasına karşı sivil toplumun kendi içinde organize olmuş mekanizmalar, devletin hukukla sınırlarına çekildiği bir yapılanma ve sivil toplumun geliştirilerek öncelikli bir konumda bulunduğu bir yapıyı savunmuştur. Paine için devletin ön plana değil özgür bir sivil toplum mekanizmasının öne çıktığı ve kendi kendine yetebilen bir toplum yapılanması oluşturulması son derece önemlidir. Bu nedenle sivil toplumun siyasal düzenin araçlarından faydalanması gerektiğini belirterek siyasal toplumu sivil toplumun yarattığı bir araç konumunda değerlendirmektedir. Bu nedenle Paine için sivil toplum kavramı devlet despotizmine karşı bireylere ve kollektif olarak topluma son derece fayda sağlayacak bir oluşumdur (Paine, 2004:99).

Paine demokratikleşmenin sağlanabilmesi ve toplumda demokratik değerlerin tesisi için de devletin sınırlanması gerektiğini savunur. Devletin sınırlandırılmasında sivil toplumun güçlenmesi önemlidir, sivil toplum demokratik siyasi düzene karşı bekçilik yapar. Çünkü Paine sivil toplumu, sivil birliklerin manipüle edilmesi, devletin yozlaşması gibi durumlarda sorumluluk sahibi olarak bozulanın tamiri için yetkili görür. Paine sivil toplumun çağrışımsal niteliğinin hem toplumun hem de devletin gücünü kontrol edebilecek bir güç olarak devlet ve sivil toplum özleşmesinin bu manada değerli bulur. Ayrıca doğa durumunda bireyler güç bakımından eşit değildirler. Bu nedenle sivil toplumun güçlenmesiyle devlete karşı bir güç dengesi oluşturma ve hakların korunmasının teminat altına alma çabasıdır (Paine, 1945:574).

3.5. YÖNETİMLERİN İŞLEYİŞİNDE TEMEL İLKELER VE KARŞILAŞILABİLECEK SORUNLAR

3.5.1. Yasama Yürütme ve Yargı ilişkileri

Amerikan Anayasasının da ilham kaynağı olan Montesque'nun savunduğu güçler ayrılığının yasama yürütme ve yargı şeklindeki ayrımını Paine kabul etmez.

Paine iradi ve azat olmak üzere iki güç ayrımına dikkat çeker. Yargı erkini farklı bir güç olarak görmekten kaçındı. Ona göre yargı yürütmenin bir parçası konumdadır. Bir yönetimdeki ağırlığın kontrol gücüne verilmesi gerektiğini düşünür bu fikriyatının kaynağında İngiliz yönetiminde ağırlık krallıkta olması yatar. Bu nedenle Paine'e göre yargı üzerindeki kontrol gücü yürütmeden ileri gelir (Claeys, 1989:345). Paine için anayasa ve yasalar mahkemelerin kılavuzudur. Yasa yapma ayrıcalığı hükümettedir. Mahkemeler ise ortaya çıkan yasa ve anayasalara uygun karar alır. Onun için yasalar ve anayasalar ifade özgürlüğünü garanti etmelidir. Çünkü bireylerin kendini ifade etmesi ve konuşması bireyin doğal haklarından biridir. Fakat hükümet sansür ve karalama yoluyla bireyin ifade hakkını sabote edebilir. Bu nedenle bu hakkın teminat altına alınması onun için son derece önemlidir. Ayrıca anayasal oluşumların eşitlik üzerine kurulması gerekliliğini bir kez daha belirtmiştir. Paine anayasal düzenin iki temel bileşeni olması gerektiğini savunmuştur. Birinci yapı hükümet biçimini ortaya koyarken ikinci yapı gücün sınırlanmasını sağlamıştır. Onun için bu yapılarda ikincisi ilkinden daha çok maddi idi (Paine, 2004:90).

Paine yasama organına güveniyordu. Bu durum onun öncesinde İngiliz yönetimi altında yaşarken yasama organının İngiliz kraliyetine ve yargı görevlilerine karşı halkı koruyan tavrı deneyimlemesinden kaynaklanıyordu (Claeys, 1989:347). Ayrıca o neredeyse bütün enerjisini tüm ulusun çıkarları için yasa yapmak için harcayan bir kurumun yetkisini kötüye kullanması ihtimalini reddetti. Bu nedenle yasama sürecinde eşitlik ve özgürlük ilkelerinin uygulandığı durumda sürecin sorunsuz işleyeceği kanaatindedir. İlk etapta Politik açıdan Paine tek meclisli bir yapıdan yana iken sonra gücün merkezileşmesini önleyen iki meclis yapıyı verimli görmüştür. Bu durumda değişen konjonktürel ve politik şartların etkisi vardır.

Paine yürütme konusunda ise gücünü tek adam üzerinde doğrudan merkezleşmesinden yana değildir. Aynı zamanda yürütme tek başına veto hakkına sahip olmamalıdır. Yasama organı konusunda da iki meclisli bir sistemi tercihi olan Paine meclislerin güç dağılımı konusunda birleşik bir oranlama öngörmüştür. Paine yargı mensuplarının da yıllık olarak seçilmesi gerektiğini belirterek hukuk konusunda avukat hukuku ve yasama hukuku arasında bir ayrıma gitme gereği duymuştur. Paine gelirle orantılı artan oranlı bir gelir vergilendirme sistemi önerisinde bulunmuştur. Aynı şekilde emekli maaşını eğitim varlık ve doğum yardımların konusunda devletin

koruyucu bir misyonunun olduğunu belirtmiştir. Paine vergilendirme konusunda doğal zenginliğin 30 yılda bir miras yoluyla el değiştirdiğini belirtece böyle durumlarda %10 daha fazla vergi alınmasını önermiştir (Galligan, 2014:98).

Paine yargı konusunda da yerel mahkemelere yargıç seçimi konusunda eyalette geniş kitlelerce tanınmış popüler olan kimselerin yargıç olarak atanması usulünü tercih etti. Hatta Paine yerel mahkemeler için halkın aday gösterdiği kimselerinde atanmasının da isabetli bir karar olacağı görüşündedir. Paine yerel de böyle bir tercihte bulunmasının nedeni yerel yargıçlığın sivil bir makam olarak görmesinden kaynaklanır Paine göre yerel yargıçlar genel olarak küçük dava ve itilafları ilk etapta çözmek için vardır. Bu nedenle Paine göre ilk derece mahkemelerinde yargıçlık yapanlar için uzmanlık şartı gerekli değildir. Buradaki kasıt eğitimsiz olması değil teknik manada bütün hukuki süreçler hakkında bilgi sahibi olmasının gerekmediğidir. Paine avukatlara da pejoratif bir mana yüklemiş onların yaptıklarını ‘ücretli hizmetçilik’ ve ‘sefillik’ olarak değerlendirmiştir. Paine halk gözetimini önemseyen ve özgür bir yönetimin oluşturulması için halk eğitimini önemli görmüş bir isimdir. Çünkü bir ulusun demokrasinin işlerlik kazanması için eğitilmiş üreten ve bilge bir halka ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Bu nokta da Paine basit çoğunluk kuralına işlerlik kazandırıldığı bir durumda yasama eylemini baltalayacak durumlara, ilişkin girişimler konusunda mahkemelerin rolüne odaklanmaya çalışmıştır. Bu konuda mahkemelere bir arabuluculuk misyonu yüklendiği bir yapıyı öngördü (Paine, 2013:306).

Paine yargıçlar konusunda da bazı endişeler taşımaktadır. Özellikle Pennsylvania anayasasının hazırlanması sürecinde yargıçlara ilişkin bir öneri geliştiren Paine atanmış yargıçların görev süreleri boyunca hiçbir politik gruba bağlı olmamaları gerektiğini belirten kuralı desteklemiştir (Clark:2018, 356). Ayrıca Paine’nin bu konuda halk denetimini birçok alanda zorunlu görüyordu. Çünkü Paine göre yargıçlar bireysel haklarla ilgilenen ve toplumsal özgürlüğün gelişimini savunan toplumsal adaleti sağlamak ve korumakla görevli kimselerdir. Bu nedenle adil ve tarafsız yönetimin güvence altına alınmasında yargı görevli konumda idi. Paine burada yargının siyasallaşmasından çekinerek siyasi partilere gönül bağı olan yargıçların eşitlik ve özgürlük ilkelerini korumada adil kararlar alamayacağı durumların ortaya çıkmasından endişe eder. Bu nedenle Paine yargının bağımsızlığının sağlanabilmesi

için anayasada yer alacak özel hükümlerle yargıçların politik ilişkilerine sınırlama getirilmesini de önermiştir (Paine, 2013:310).

3.5.2. Çoğunluğun Tiranlığı Aristokrasinin Devamı Tehlikesi

Paine bireyler için hakların varlığından söz ederken bu hakların bireylere yüklediği görev ve sorumluklarından da bahseder. Hak ve sorumluk durumu birey adına Paine için bir arada ele alınması gereken konulardandır. Bu nedenle Paine için bireyin kullandığı ve tasarrufunda bulunan oy hakkının kullanımı açısından bireyin topluma karşı sorumluluğu da vardır. Aynı şekilde siyasi otoritenin de bireyin haklarının kullanımını sağlaması adına sorumluluğu vardır. Bu nedenle Paine bu ilişkiyi karşılıklı olarak ele almıştır. Oy kullanım hakkını insan varlığını ortaya koyması açısından son derece önemli bulan Paine oy kullanım hakkının bireylerin elinden alınmasının yetki gaspına neden olacağına inanarak birey oy kullanım hakkının elinden alınması ya da kısıtlandırılmasının bireyi köleleştireceği kanaatindedir. Çünkü birey kendi geleceği adına belirleyici konumda olmadığında iradesini başkasının eline vermiş köleden farksızlaşacaktır. Bu sebeple bireyin oy hakkını elinden alınması Paine için bireyin mülkünü elinden almak kadar kötü bir durumdur (Conway, 1908:60).

Paine için siyasi çoğunluk politik zeminde değerlendirildiğinde, iktidarın yönetme gücü meşruiyeti ve onu destekleyen kişi sayısı ile doğru orantılıdır. Bu nedenle siyasi olarak doğru olan, hakların eşitliği ilkesi nedeniyle bütünü ilgilendiren kararlar alınmalıdır. Çünkü siyasal zeminde çoğunluğun dışında olanları dışlamak tehlikelidir (Fruchtman, 2009:45).

Bireyler adına oy kullanma hakkı kişilerin tasarrufunda olan bir hak olduğundan onu kullanmak ya da kendine tanınan bu yetkiyi su istimal amaçlı kullanmak durumunda bu hakkın kullanımının devlete verdiği zarar nedeniyle kişiye bir yaptırım uygulanması gerekir. Bu nedenle oy kullanmak kişinin tasarrufunda bir hak olsa da belli bir imtiyaza sahip olmak için ya da iktidarın kötüye kullanılması adına belli bir iktidarın seçimini sağlamak adına oy kullanımı kişisel sorumluluk nedeniyle bireyin sorumluluğunu adilce yerine getirmemesinden dolayı oy hakkının elinden alınmasını hak eder (Paine, 1945:578).

Paine için bireyleri oy kullanım haklarını mali kaynak edinme iktidarı şahsileştirmek amacıyla hakkı kötüye kullanım durumlarında ise kişiyi haktan yoksun bırakmanın adaletle bağdaşır yönünün tek dayanağı, bireyi bir süreliğine oy hakkından mahrum bırakarak oy kullanmasının engellenmesidir. Paine bireyler adına oy hakkının birincil hak olduğunun altını çizerek tümüyle bireyi oy hakkından mahrum bırakılmaması gerektiğinin altını çizmiştir (Gregory, 1987:63).

Paine'nin bireylerin mülkiyet varlığına ilişkin oy hakkı kazanması durumunda toplumda bir kesiminin diğer kesimin haklarını kullanmasını engellemek ve diğer kesimi dışlamak için çoğunluğun bir araya gelmesine dönüşecek bir durumda hak eşitsizliği olacağı kanaatindedir. Oy kullanma yeterliliğinin az ya da çok bir mülkiyet varlığıyla kazanıldığı durumlarda ve bu durumun anayasal olarak teminat altına alınmasıyla oy kullanma yeterliğine mal varlığı olarak sahip olan grup diğer birey grubunu dışlayarak toplumun kendini yaratan bir parçası olarak kendini grubunu güçlenmesi adına çalışabileceği durumların ortaya çıkabileceği konusunda uyarılarda bulunmuştur (Fruchtman, 2009:59). Aslında Paine bu durumun bireylerin eşit haklarla yetinmeyen gruplarının, diğer haklarını da kaybedene kadar daha fazlasını arayan içgüdüsel durumuyla alakalı görmüştür. Bu içgüdü hem kendine hem de dışardakilere zarar verecektir. Ayrıca bu iç güdüsel davranışın toplumun çoğunluğunda bulunması ve bir grubu dışlayan bir tavra dönüşmesiyle dışlanan bireylere yüklemeye çalıştıkları aşağılayıcı eşitsizlikçi durumu deneyimleyen binlerce kişi için toplumda kaos oluşturabileceğine dikkat çekmiştir (Paine, 2004:74).

Paine adaletsizliğe yol açacağı nedeniyle hangi görüşte olursa olsun mülkiyeti oy hakkının için gereklilik kriteri haline getirmenin kaba, bazen gülünç ve en önemlisi tehlikeli olacağı düşünür. Ayrıca mülkiyet kavramında oy hakkı açısından önemli bir zenginlik kriter olarak sunuluyorsa bu durum oy kullanma hakkı adına dışlanana birey gruplarının bir araya gelmesini sağlayacaktır. Hükümete ve onu destekleyenlere karşı ortak bir çıkarda birleşen bu bireyler hükümeti ve yandaşlarını istedikleri zaman devirmeye muktedir olabileceklerdir (Conway, 1908: 30).

Paine bireysel mülkiyete dayalı olarak oy hakkı elde edilmesine dair endişeler hakkında önemli bir noktaya daha dikkat çekmiştir. Örneğin Paine bir damızlık kısırağın, oy kullanma hakkı elde edecek kadar bir mal varlığı olarak kabul edildiği

durumu tasvir etmiştir. Paine söz konusu mal varlığı damızlık kısırağın sahibine oy hakkı tanıdığı bir dönemden sonra ölümüyle sahibinin elde ettiği bu haktan mahrum kalmasını sağlayacağı değerlendirmesini yapar. Ayrıca yine damızlık örneğinde hayvanın sahibi oy sahibi bireyin ölümü ve kısırağın bir doğum yaparak yeni bir katır dünyaya getirmesiyle sahibinin oy hakkı sonraki nesillere devretmiş olacak dolayısıyla Paine bu nokta da şu soruyu sormaktadır? Oy hakkının kaynağı kısrağ mı? Yoksa onun sahibi mi? Dolayısıyla Paine mülkiyet hakkının gerek devredilebilir gerekte kaybedilebilir bir değer olması nedeniyle Mülkiyetin hak elde etmek amacıyla kullanılan bir kıstas olmasının yanlışlar (Gregory, 1987: 55).

Paine için zenginlik sahtekârlığa daha meyilliyken fakirlik ise masumiyete meyleder. Bu sebeple oy kullanma adına eğer mülkiyetin bir ölçüt olarak getirilmesi gerekiyorsa Paine için bu durumun olumsuzluklarını bir nebze olsa gidermek adına mülkiyetin elde edilme şeklide bir ölçüt haline getirilmelidir (Fruchtman, 2009:64). Oy kullanma hakkını mülksüzlük nedeniyle dışlananlar açısından meselenin rahatsız edici tarafının, dışlanan kişilerin ahlaki olarak karakteri üzerinde bir leke almasının yaralayıcılığı üzerinden de eleştiri getirmektir. Oy kullanmak zenginler için güç ve itibar meselesiyle ahlak belirtisi bir durum olarak lanse edilirken doğuştan fakir olan ve hiçbir zaman zenginliğe erişemeyecek olanlar daha az mı ahlaklıdır? Dolayısıyla Paine bu durum için hiçbir bireyin dış koşulların etkisiyle şekillenmiş bir durumdan olayı yaşadığı toplumda böyle bir ayrıma tabi tutulmaması gerektiğinin altını çizer (Conway, 1908:47).

3.5.3. Toplum ve Bireyin Değerlerini Kaybetmesi

Paine toplum ile hükümet arasında belirgin bir ayrıma gider. Toplumla devlet arasında ayırım yaparken toplumsal pratiğin tıkanıdığı noktada yönetime ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Paine toplum ile devlet arasında ayırım yaparken toplumla devletleşmeye götüren sebeplerin varlığını da göz ardı etmemektedir. Toplumun devletleşmeye götüren sebepler ise ona göre bireyin ahlaki zaafı bireysel ihtiyaçlar ve bireyin ahlaki zaafı bireysel ihtiyaçlar ve bireyin karşılıklı sorumluluklarından kaçmaya meyilli olmasıdır (Claeys:1989, 246).

Paine bireyin toplumla kurduğu bağları ise organik ve doğal bulurken bireyin hükümetle olan ilişkisinden kurulan bağları yapay bulmaktadır. Ona göre yönetimin

amacı ülke vatandaşlarının özgürlüğünü ve birliğini sağlamaktır. Paine göre toplum bireysel açıdan zarureten oluşturulan bir yapı olsa da bireyin doğasıyla uyumludur. Paine için doğa durumu birey açısından güvenli teşvik edici ve bireysel yaşamı daha kolaylaştıran bir durumdur. Bu aydınlanma iyimserliğıyle insan doğasına güvenir ve doğuştan iyi olduğuna varsayıp ortaya çıkan olumsuz faktörleri ise bireylerin özüne değil çevresel faktörlere dayandırır. Paine eşitlik konusundaki argümanlarını hem doğal hukuka hem de ilahi kaynaklara dayandırmıştır. Ona göre yaratılışla alakalı bütün verilerde bütün bireylerin eşit doğup eşit haklara sahip olduğu vurgusu mevcuttur. Ayrıca doğal ilkelerde bireylerin dünyaya geldiği anda diğerlerine ayrımcılıklı olacağını ifade edecek hiçbir doğal argümanın bulunmadığını beyan etmiştir (Paine, 1985:90). Buradan hareketle iyi bir anayasanın belirleyici özelliğinin ise yenilik olduğunu iddia ederek anayasal düzende ayrımcılık ifade eden kavramların ortadan kaldırılması gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle Amerika da anayasal düzeni oluştırmada her eyaletin farklı yapıdan oluşan bir anayasayla yönetilmesinin, birlik sağlandıktan sonra da oluşturulacak anayasanın nasıl bir forma sahip olmasının gerekliliğinin ortaya koyması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca yenilik üretmeyen anayasanın başarısız olacağını da vurgulamıştır. Yine koloniler için demografik artışının da anayasanın iyiliğine katkı sunacağını savunur.

Paine toplumsallaşma açısından doğa ve sivil durum dualitesine atıf yaparak toplum sözleşmecilerden farklı bir sözleşme yöntemi geliştirmiştir. Ona göre tanrı ile bireyler arasında dikey bireylerle yöneticiler arasında yatay temelli bir sözleşme mevcuttur. Özellikle ikinci sözleşme ortaya çıkmadan önce anayasal yapının oluşturulması gerektiğinin de altını çizmiştir. Çünkü Paine idarenin oluşumunu toplumsallaşma açısından toplumun güvenliğini ya da sürekliliğini sağlayan bir adım olarak değerlendirmez. Ona göre bireyin toplumsallaşması hem zorunluluk hem de doğal bir sonuçtur. Paine için idarenin kurulmasıyla toplumsallaşma arasında sorunlu bir bağ olmadığından idare oluşmada mutluluk peşindeki bireyler toplumsallaşmayı sağlayabilirlerdi. Paine'nin toplumsallaşmaya dair toplum ve yönetim arasında ayrım olduğunu ve salt yönetim olmadan toplumun var olabileceğine dair tespiti o dönem açısından politik felsefeye dair önemli bir gelişim aşamasının kaydedilmesini sağladı. Bu nedenle Paine hiçbir zaman bir yönetim biçiminin her anlamda mkemmek ve sürekli olabileceğine inanmadı. Bu manada Paine toplumsallaşma güdüsüne olan

inancıyla toplum sözleşmecilerine yaklaşıırken anayasanın devlet yapılanmasından önce ortaya çıkmasının gerektiğini ifade ettiği düşüncesiyle sözleşmecilerden farklılaşmaktadır. Paine göre anayasal temelleri olmayan bir yönetim hakka dayanmayan bir oluşumdur. Bu nedenle anayasal hakların güvence altına alınmasının ve anayasal eşitliğin sağlanmasının özgürlüğü destekleyerek teminat altında olmasını sağladığını savundu (Paine, 1945:1990).

Paine'nin toplumsal ahlakı dönüştürme sürecini de cumhuriyetin ticari anlayışıyla uzlaştırmaya çalıştı. Ona göre toplumdaki ahlaki dönüşüm bireylerin politik katılım süreçlerine dâhil olmalarıyla gerçekleşti. Bu süreçle bireylerin özgürleştiğini iddia eden Paine periyodik bir şekilde anayasal düzenlemelerle bireysel özgürlüklerinin geliştirileceği iddiasındadır (Paine, 2013:279).

Paine toplumsal yapıyı uygarlığı genişletme konusunda da bir araç olarak görmektedir. Ayrıca toplumsal yapının fedakâr açık samimi olmasını önemli görüyor ve toplumsal yapının böyle olmasının kültürel bağlılığı artıracak olduğunu düşünüyordu. Toplumun hükümetin doğal bir yapısı olmadığı bir durumda onun faaliyetlerini kontrol etmek için toplumsal erdemin geliştirilmesinin teşvik edici bir yönünün olduğundan da bahsetti. Yine Paine ticaretin bütün bireylerin geçimini sağlayacak potansiyelde olmadığını fakat ticaretin sağlayamadığını toplumun sağlayacak potansiyeli olduğunu da belirtmiştir. Bu nedenle Paine asgari hükümet idealinin yalnızca sosyal eşitsizliğin az ya da hiç görülmediği sistemlerde uygulanabilir olduğunu fark etti. Sosyal eşitsizliğin bireyler arasında derin uçurumlar yarattığı yerlerde daha büyük devlet organizasyonlarına ihtiyaç vardı. Fakat bu durumun Amerika için geçerli olmadığını düşünerek hiçbir zaman büyük bir devlet organizasyonu önermedi, hep sınırlı devlet organizasyonunu teşvik etti. Aynı şekilde refah devlet ve vergilendirme konusundaki reformlarında Amerika için kullanımını desteklemedi (Clark, 2018:316).

Paine göre bireylerin dünyayı şekillendirme inancı sonsuzdu. Bu nedenle daha güzel bir dünya için kalıtsal rejimlerin zulümlerine maruz kalmadan kendilerini yönetebilecekleri bir yönetim hayal etti. Ayrıca Paine toplum konusunda kendi kendine organize etme yeteneğine sahip bir toplum düşlüyordu. Çünkü Paine bireylerin ve toplumun içinde var olan dönüştürücü gücüne tüm kalbiyle inanıyordu.

Çağdaşları gibi insanların özünün bozulduğuna değil politikanın yozlaştırıcılığına vurgu yapıyordu (Paine, 1945:379).

Paine'nin bireylerin doğuştan getirdiği önemli bir silah olarak gördüğü aklı kullanmaları halinde dünyayı iyileştirme mücadelelerinde başarılı olacaklarına ve dünya üzerinde önemli demokratik yapılar ile anayasalar oluşturabileceklerine inanmaktaydı. Çünkü bireyleri tanrının dünyayı ilerletmek için seçtiği araçlar olduğuna inanıyordu. Bu nedenle kendisi, Amerika'nın İngiltere'den ayrılmasını bağımsızlık amacıyla yönlendiren devrimci bir harekete dönüştürmek için uğraştı. Bu bağlamda Paine tanrının bireye yüklediği dünyayı daha ileriye götürme misyonunu Amerika'da gerçekleştirerek politik literatürde saygı gören bir yapının oluşumunu sağladığını belirtmiştir. Paine doğal yaşamda bireyin konumunu anlamak içinse bir doğa koşullu tasviri yaptı. Ona göre bireyler doğuştan iyi olan sosyal varlıklardır. Bu nedenle ona göre en çok bir araya geldiklerinde olumlu sonuçlar elde ederler. Ayrıca ona göre bireyler bir şeyler ortaya çıkarma yeteneğine sahiptir. Bireysel yeteneğin ve sosyalliğin kaynağını da tanrı olarak görür. Bireylerin eylem doğaları olan homo faber in bir şeylerin üreticisi olarak bireyin karakteri üzerinde belirleyici olduğunu vurgular. Ve bireyler için toplumsal iş birliğini teşvik eder (Lounissi, 2018:320). Ayrıca bireyler arası iş birliği ve toplum, bireylerdeki erdem duygusu içinde geliştiricidir. Ona göre doğa bireyleri sosyal yaşam için var etmiştir. Yine toplum onun için bireyleri, mutlulukları adına sosyal sevgi sistemine yerleştirir. Paine bu düzendeki tehlikelere dikkat çekmek içinde sözleşmecî teorisyenlerin in yaptığı gibi yönetimin olmadığı bir dönemin yaşam koşullarını tasvir etme gereği duymuştur. Bu dönemde bireylerin birbirlerine tehlikeler oluşturabilme potansiyelleri nedeniyle, bireylerin içgüdüsel olarak rahatlamak istediğini belirtti. Ayrıca yardıma ihtiyaç duyduğu bazı işleri gerçekleştirmek için topluma gereksinim duyduğunu belirtti. Bu dönemde ona göre insanlar doğal olarak eşitti. Fakat monarşi ve aristokrasi yönetimleri ona göre bu eşitliği yok ederek bireyleri boyun eğdirme yöntemiyle zapturapt altına aldığını ifade etti (Paine, 2013:275).

Paine bireysel özgürlük konusunda yalnızca yönetsel bir kısıtlamanın değil aynı zamanda toplumsal baskının da bireyin özgürlüğünü baltalayacağı görüşündeydi. Bu nedenle Paine bir yandan politik yönetsel alanı düzenlemeyi sağlamaya çalışırken aynı zamanda toplumsal olarak da bireysel erdemleri teşvik edici bir düzenin

oluşumuna katkı sunacak bir yönetim biçimi arıyordu. Bu nedenle monarşi ve aristokratik rejimlere hem politik hem de toplumsal uygulamaları üzerinden saldırırken sosyal adalet ve yoksulluk konularında da geliştirici bulduğu cumhuriyete destek veriyordu. Ayrıca laik bir düzenin kurulmasıyla bireysel özgürlükler genişlemiş ve insan haklarına uygun bir yönetim oluşumuna katkı sunulmuş olacaktı. O bireylerin kendi inşa ettikleri bir düzende kendi yaptıkları kanunlarla idare edilebileceği bir düzenin mümkün olduğuna inandığından bu konuda akla referans veren Paine akıllı bir varlık olarak kendini yönetme yetisine sahip olacak kişileri seçmede ve yönetim düzenini oluşturma yetisine sahip olduğu sonucuna varmıştır (Paine, 1985:58).

Paine bireylerin yönetimde bulunmuş bir muhalefete karşı azınlığın tehlikesi karşısında ise çoğunluğun erdemine güven duymaktadır. O bireysel çıkar konusunda bireyi akıl yürütmeye sevk eder. Ve bireysel kapasiteye olan inancı Locke'un akıl yürütmesinin tersi konumundadır. O yürütme ve yargıya geniş yetkiler tanınma konusunda temkinlidir. Özellikle yöneticinin güçlendirilmesi konusunda pratik ağırlıklı bir yaklaşımdan yanadır. O dinin egemen olduğu süreci ise somut kaba ve cahil bir dönem olarak görüyor ve dinin zihinsel yalanlar ile manipülasyonlarının yarattığı ahlaki yozlaşmanın boyutunu hesaplamanın mümkün olmadığını savunuyor (Clark, 2018:297).

Paine göre bireylerin doğa durumunda iki hakkı vardır. Biri sırf insan olması nedeniyle kazandığı haklar ikincisi ise toplumsal üyeliği sebebiyle kazandığı haklar. Ona göre hükümet kendini yaratan sözleşmeye taraftar olamazdı. Çünkü o kalıtsal yönetimin temellendirilebileceği hiçbir durumun olmadığı yapısı gereği bu tarz yönetimin temelini akla ve doğaya aykırı olduğunu savundu. Ayrıca ona göre sosyal durum bir bireyin doğal hali iken, yönetim ise yapay hali olarak değerlendiriliyor. Yine ona göre doğal durumda da bireyler özel iş birliği yoluyla tatmin edilecek belirli istekler doğuştan onlara empoze edilir ve sosyal ilişkiler boyutunda sevgi önemli bir konum kazanır. O nedenle ona göre toplumsal yaşam doğaldır. Paine dünyaya gelen her kişinin aynı haklara sahip olduğunu ve hak kazanımının sonsuz kuşak yerine yaratılışa var olduğunu da kanıtlamaya çalışır. O bireyin toplumsal vicdani dürtülerine itaat ettiği durumda bir yönetime ihtiyaç olmadan yaşayabileceğini vurgulamıştır. Fakat bireysel ahlaki zayıflık ve kusur sınırlayıcı güç gerektirir. Bu noktada yönetime karşı zorunlu bir ihtiyaç doğar. Çünkü ahlaki erdemsizlik hâkim olmasın diye. Bu

nedenle paine hükümeti, masumiyetin bir kaybı olarak görmüştür. Paine için toplum bir nimetken hükümet zorunlu kötülüktür. Toplum bir yönetici konumundayken hükümet cezalandırıcı konumdadır. Paine göre toplumdan hükümete geçiş noktasında anlaşmanın şartlarına göre birey başkalarının haklarını ihlal etmediği sürece kendi mutluluğu ve çıkarı için hareket etme hakkına sahiptir (Assis, 2017:234). Paine bireysel önyargı, tutku ve hırsın aklın parıltısında yok olacağını düşünüyor, böylece bireysel akıl ve sosyallik nedeniyle politik aydınlanma teminat altına alınacaktır. Paine eşitsizliğin doğallığına vurgu yapıyor. Bu nedenle o politik toplum anlayışında eşitsizliğe önemli bir misyon yüklüyor (Paine, 1985:68).

3.6. PAİNE VE DÜNYA BARIŞININ OLABİLİRLİĞİ

Paine'in yaşadığı çağda meydana gelen politik olaylara dâhil olması onu popüler kıldı. Savaşa karşı olumsuz yaklaşımı, ikonoklazme karşı katı tutumu, dünyeviliği ve bireyin özünde iyiliğine olan inancı Quaker felsefesiyle ve deistik yaklaşımı ile ilgilidir (Falk, 1938:55).

3.6.1. Ticaret ve Barış⁶²

Paine cumhuriyet ilkelerinin toplumda doğal düzenin etkinleştiği ulusal refahın arttığı ve politik mutluluğa erişim sağladığı bir düzenin oluşum sağlayacağını savunuyor. Paine nin çağdaşı cumhuriyetçiler radikal ticaret savunuculuğunun kırılgan ve savundukları cumhuriyetçilik erdemlerinin yozlaşma riskiyle suçlasa da Paine ticaret fikrinin ahlaki ve erden yönünden cumhuriyetçi ilkeleri destekleyeceğine inanmaktadır. Bu nedenle boyutu fark etmeksizin küçük ya da büyük ölçekli olsun monarşi ve aristokrasiye en iyi yönetim alternatifi olarak Paine nin tercihi cumhuriyet olmuştur (Larkin, 2005:213).

Brown De la Felicite Publique, Adam Ferguson gibi isimler cumhuriyetçi ticarete dayanan yönetimlerin yedi yıl savaşı sonrası gerilediğinden bahsediyordu.

⁶² Paine'in ticaret ve barış ilişkisine yönelik düşüncelerin şekillenmesinde İngiltere'de etkili olan Quaker geleneği ve Manchester Okulu düşünürlerinin özellikle Cobden'in düşünceleri etkili olmuştur. Paine'in barışa ilişkin düşüncelerinin çoğunluğunda bahsi geçen okullar ile benzerlik gösterdiği rahatlıkla söylenebilir. Manchester Okulu ve Cobden'in barış ile ticaretin olumlu bağlantısı ve kozmopolitizm düşüncesi için bkn. Kırılı, Ö. (2023), Serbest ticaretin erdemi: Barış. **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 23(4), s.1193-1210. Bu okulun geleneği ile doğrudan etkilendiğine dair elimizde veri olmasa da Paine'in İngiltere geçmişinde bu düşünürlerin fikirleri ile tanışma olasılığı oldukça yüksektir.

Onlara göre cumhuriyetçi yönetimler ticaretin kırılgan ve gerilemeye meyilli bir yapısı olduğundan gerilemişlerdir. Öncelikle Avrupa'daki küçük cumhuriyet örneklerinden yola çıkarak bu söylemi geliştiren bu yazarlara karşı Paine Avrupa'nın genelinde hala monarşik yapılanmaların görüldüğünü ayrıca bahsedilen gerilemenin yaşanan büyük savaş sonrası olduğunu ve savaşın kötülüğünün monarşik rejimlerden kaynaklandığını belirtmiştir. Hatta Amerikalıları da uyaran Paine, Hannover felaketini örnek göstererek, Avrupa monarşilerinin yozlaşmışlığından uzak durulması gerektiğini söylemişlerdir. Bu durum cumhuriyetçi ilkeler üzerine kurulmuş rejimleri bile etkileyebilecek kötülükte olduğuna dikkat çekmiştir. Brown ve Ferguson yozlaşmış olarak gösterdiği Hollanda cumhuriyet örneğini de bölünmüş bağlantısız bir yapıda oluşan entrika ve düşmanlıkların sonucunda böyle olumsuz sonuçların ortaya çıktığını da dile getirir (Paine, 2013:284).

Paine bireylerin iyiliğini önceleyen ilerleyen ve barışçıl bir toplum yapısına sahip ticari bir cumhuriyet düşüncesi idi. Çünkü ticari bir cumhuriyet yapısının ahlaka katkı sunacağı düşüncesindeydi (Hughes:2016, 129). Ayrıca onun ticaret vurgusunun altında ticari başarıyı önemli bulması ve ticari başarının ekonomik refahı artırarak bireyler üzerinde olumlu etkileri olacağını düşünmesi yatar. Yine ona göre özgürlükler arttıkça ve korundukça cumhuriyet ilkelerine olan bağlılık da kültürel bağlılıkların etkisiyle yayılacaktı. Bu tür bağlılıkların etkisiyle vatanseverlik arttığından erdeme geliştiğinden barışçıl bir düzen oluşacaktır. Barışçıl düzen ticaretle kalıcı hale gelecek ve dünya genelinde barışa dayalı bir düzen oluşacaktır (Paine, 2013:279).

Paine savaşları reddederken artık eski çağlardaki fethetme durumunun geçerli olmadığını ve bu temelde dünya siyasetinde yeni bir politik oluşum sağlamaya çalışıyordu (Hughes, 2016:132). Paine göre ticaret her durumda yozlaşmış ve saldırgan bir tutum içinde olan vatanseverliğin karşısındaydı. Bu nedenle ona göre ticarete önem vermeyen yönetimlerde askeri ve savunma harcamaları artar. Fakat Paine göre ticaretin cumhuriyet ilkeleri üzerinde kurulmuş bir yapılanmada olumsuzluğu eşitsizlik yaratma olasılığı mevcuttur (Burchell, 2009:76).

Paine göre ülkeler arası ticari ilişkiler yöneticilerin savaşın olumsuzluğunu terk etmelerini sağlayacaktı. Bu noktada Paine hem ticari hem de bilimsel gelişme ile bireysel ilerlemeye olumlu bir geçiş sağlamaya çalışıyordu. Paine'nin ticarete olumlu

yaklaşımı Shelbourne fikriyle İngiltere’de ticarete Protestanlık çağı olarak lanse edilecek, ticari ilerlemenin dini ilerlemekte katkı sunacağı iddia edilmiştir (Paine, 2013:333).

Hume için ticari bir cumhuriyet uluslararası çatışmayı azaltırken Paine bu tür faydanın yanında evrensel sivilleşmeyi de sağlayacağına inanmaktadır. Böylece ona göre monarşiler de ortadan kalkacaktır. Ayrıca o aristokratları ticareti baltalamakla suçlayarak onları zararlı bir parazit olarak gördüğünü açıkladı. Paine özgür ve şeffaf bir zeminde gerçekleştirilmiş seçimlerin aydınlanmış zihinlerin aydın temsilcilerin seçilmesinde önemli olduğunu belirtiyordu (Paine, 2013:265).

Kramnick’e göre Paine bireye odaklandığı için geleneksel cumhuriyetçi yaklaşımdan farklılaşmıştır. Çünkü Kramnick’e göre Paine nin kafası birey konusunda karışık. O bir yandan bireyin tekil olarak değil toplumsal olarak ortak iyiye ulaşacağını ve yönetimin bencil yozlaşmış çıkarlara hizmet ettiğini savunurken diğer yandan halkı sivil katılım yönünden teşvik etmesi ve kamusal ruhun gelişimine bireysel gelişimin katkı sunacağı iddiası Kramnick’e göre onun kafa karışıklığının bir yansıması olarak yorumlanmıştır. Ayrıca Paine’nin ticaret ve sanayiye öne çıkaran ticari cumhuriyet fikrî düşüncelerindeki karışıklığıyla ilgili görülmüştür. Çünkü bir yandan Amerika’da toprakların verimli kullanımı ve tarımsal gelişim için öneriler geliştiren Paine bir yandan da imalat sanayi gelişiminin önemini vurgulayarak ticaret vurgusu yapmıştır (Kramnick, 1976:89). O ticari gelişimin ya da ekonomik gelişimin dezavantajlı gruplara rağmen bir anlayışla zenginler lehine gelişimini reddetmiş ve dezavantajlı grupların devlet tarafından desteklendiği güçlü bir ticari cumhuriyet yapısından yana olmuştur. Paine için en iyi yönetim en az yönetim ya da en basit yönetimdi (Kuklick, 2000:98).

Paine için cumhuriyetçi yönetim bünyesinde hem bireysel hem de toplumsal alanları bir arada barındırır bu yaklaşım neo platonik bir düşünceyle ilintilidir Price⁶³ da Paine de cumhuriyetçi ilkelerin doğası gereği daha istikrarlı ve barışçıl bir politik oluşuma katkı sunacağına inanıyordu ve ikisinin de nihai ülküsü evrensel bir cumhuriyet yaratmaktı. Ayrıca Paine ılımlı zenginlik savunmasını ve ticari ilkeleri

⁶³ Richard Price 1723-1791 Amerikan senatör.

cumhuriyetle bağdaştırma çabasında da Price'ın fikirlerinden de esinlenmiştir. Price da Paine de özellikle İngiltere özelinde ticari gelişimin ve ahlaki dönüşümle gerçekleşecek ilmi zenginleşmenin İngiltere'deki politik yapıya olumlu katkısından söz etmiştir (Lamb, 2014:492).

Paine hak eşitliğinin savunucusu olarak cumhuriyetçi ilkelerin etki edildiği bir politik ortamın tesisi için rütbe ayrıcalıkların kaldırılmasını zaruri gördü. Çünkü monarşik ve aristokratik yapılar eski yapılar olduğundan rütbe ve ayrıcalıkların kaldırılması bir anlamda uluslararası çatışma nedenlerinden olan soylularda şan için toprak ve kazanç elde edilme geleneğine son verilerek ulusal barışa katkı sunmak açısından da pozitif bir akım olacaktı (Hoffman, 2013:290).

Paine devlet düzeni açısından demokratik dönüşüm bireyin özündeki iyilik ve ulusların ticari bağların gelişiminin dünyadaki kozmopolit yapının oluşumunu sağlayacak olgular olarak değerlendirirken bireylere ve ticarete ilişkin düşüncelerine eleştiri getirenlere akıl ve söylemsel gelişimlerin bireylerin gelişimine katkıda bulunacağına dikkat çekmiştir. Ticaretle alakalı fikirlerinin ulusları sömürü planı olarak görenlere ise ulusların etkileşim halinde olmalarını ve ticari bağlarını sosyal siyasal bağlarla da kuvvetlendirerek yeni bir düzen inşa etme sürecini sömürü planıyla bağdaştıramadığını belirtmiştir (Paine, 1945::5). Paine ticarete yönelik bu düşüncelerini ise deneyimlerinden edindiği izlemleriyle oluşturmuştur. Paine ticaretin evrensel barışın gelişimini olumlu yönde etkileyeceğine dair görüşlerine şüpheyile yaklaşanlar olmuştur. Ticari ilişkilerde paranın işin içine girmesinin sivil erdemi zayıflatacağına yönelik endişeler mevcuttur (Walker, 2008:458).

Paine için ticaret askeri savunma ruhunu azaltan bir olgudur. Paine ticaretin kozmopolit düzen gelişimi adına üç tane faydası olduğunu düşünür. Bu faydalardan ilki paine için ticaretin gelir elde etmek için savaştan daha kolay bir yöntem olmasıdır. İkincisi uluslararası ticaretin politik düzlemde ülkeler arasındaki yıkıcı dil ve yöntemlerden kaçınma motivasyonun artırarak diplomatik bir araç olarak kullanımınıdır. Üçüncü faydası ise ticaretin gelişiminin sağlanmasıyla ve karşılık artan faydayla oluşan diplomatik ahenk barış düzeninin perçinlenmesini sağlayarak toplumlar arasında geçirgenliği artırarak sınırların bir engel olmak çıkarılmasını sağlar (Robbins, 1983:135). Ona göre uluslararası düzlemde ticaretin ülkeler arasındaki etkileşimin

Ülkelerin birbirlerini grenmelerini hatta farklı özelliklerini ya da ülkelerinde olmayan Şeyleri ülkelerine dâhil etme firsatı verdi. Bu durum zamanla karşılıklı olarak değerlerin transferiyle ülkelerin birbirlerine sempatisini artırdı. Bu noktada Paine halklarında yakınlaŐtıđını savunarak ticaretin, ülke ilişkilerinde savaş ihtimalinin tamimiyle ortadan kaldırmadıysa bile ilişkilerin bozulma ihtimalinin ülkede açaacağı tahribat durumu ülkeler arasında savaşa olan meyillinin oldukça azalmasına neden olacağını savunur (Paine, 1945:9).

Paine yönetimlerin savaş masraflarının azaltılması için de uluslarası askeri ittifak nerisi de bulunmaktadır Böylece bütçedeki daha fazla paranın dezavantajlı gruplara aktarılacağını savunuyor. Paine idarelere ticari yaşamı desteklemeleri ve ticaretle gelişen hoşgörü ortamının barışın devamlığını sağlayacağı görüşündedir. Ona göre savaş taraf olan her iki yapıya da zarar verir. Özellikle ticari açıdan o nedenle hem barışın geliştirilmesi hem de ekonomik hacmin genişletilmesi için ticari yaşamın desteklenmesi gerektiğine inanır. Paine sınırlı yönetim ve ticaret alanlarına bireysel özgürlüğü geliştirmek adına liberal bir anlayıŐtan yana iken sosyal adaletsizlikleri gidererek içinde refah anlayışını teşvik eden bir tutum sergilemiştir. EŞitsizliğin kaynağını ekonomik yapıda değil politik yapıda gören Paine ileri vergilendirme ve yeniden adaletli dağıtım yoluyla eşitsizliğin giderileceğine inanıyordu. Paine mülkiyet konusunda da özel mülkiyetin kaldırılmasından yana değil teŐvikinden yana olurken özel mülkiyet konusunun sorunlara yol açmasının engellenmesi gerektiği konusunu dile getirir (Paine, 2013:79).

3.6.2. Paine'nin Kozmopolit Anlayışı “Dünya Benim lkemdir”

Paine'in uluslararası düzlemde barışın egemen olduğu bir düzen inŐasına dair düşünceleri demokratik devlet vurgusunun önemi ve ticaretin uluslararası ilişkilerin gelişimine olan katkısına dair düşünceleri günümüze kadar kozpolitizm'e dair önemli bir perspektifin oluşumuna katkı sunmuştur.

Paine kozmopolitliğe ve uluslararası ilişkilere dair fikirleri çok dikkat çekicidir. Fakat bu alanlarda çok referans verilmeyiŐi ya da bu alanlarda alıŐanların Paine'nin bu alanda yazılarının olduğunun farkında olmayışı Paine'nin çok yönlü bir fikir adamı olmasıyla alakalıdır. Paine birçok alanda fikir üreten ve hemen hemen fikir edindiği bütün alanlarla alakalı yazılar yazan üretken bir yazardır. Bu nedenle çok

fazla alanla uğraşan bir düşünür olması nedeniyle Paine'nin bütün fikirlerinin bir araya getirmenin zorluğu ve alan genişliği nedeniyle Paine'nin kozmopolitliğe dair düşünceleri yaşadığı dönemden çok sonra fark edilmiş ve ilgi görmeye başlamıştır (Sklibova, 2016:151).

Paine'nin barışçıl etkileşime dayalı, cumhuriyet değerlerini ön plana tutan politik vizyonunu Kant'ın ebedi barış vizyonundaki düşüncelerinden esinlenerek şekillendirmiştir. Her iki düşünür de barışa dair vizyonlarında bireysel yeteneklere güvenerek bireylerin evrensel dünyayı iyi ve adil ilkelerin temel alarak sosyal ekonomik ve politik olarak şekillendirme hakkına dair benzer söylemler geliştirmişlerdir. Ayrıca yine her iki yazarda bireylerin evrensel düzeni inşa ederken herhangi bir ilahi gücün desteğine ihtiyaç duymaksızın kendi yetenekleriyle bunu başarabileceklerini vurgulamıştır (Walker, 2008: 449-468). Lord Bolingbroke ve Oliver Goldsmith kozmopolitliğe dair fikirleri Paine'nin dünya vatandaşlığına ilişkin fikirlerinin oluşumuna kaynaklık eden fikirler arasındadır. Hatta kozmopolitlik, yerel ve ulusal bağlılıklar konularındaki görüşlerinin karşılaştırmalı olarak inceleyerek analiz etmiştir. Bu isimler sosyo politik açıdan milletten bağımsız bir şekilde kozmopolit yapılanmaya ilişkin görüşler geliştirmiştir. Paine ise özgürlük ve demokrasi kavramlarıyla ilişkilendirerek politik anlamda kullanmayı tercih etmiş, kozmopolitliği bir yaşam tarzı olarak benimsemiştir (Walker, 2000:65).

Paine enternasyonalizm konusunda kararlı bir duruş sergilemiştir. Paine enternasyonalizm konusundaki görüşlerinin oluşumunda Quaker olması etkili olmuştur. Paine'nin enternasyonalizm düşüncesine dair görüşlerinin oluşumunda İngiltere 1760-1770'ler de Lewes ve Londra da bulunduğu dönem de katıldığı politik ve bilimsel tartışmalar, Paine'nin 'fikir değiştirme' başarısıyla övdüğü Newtoncu bilimin, felsefe ve politik etkilerinin tartışıldığı toplantıların etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca Paine'nin Locke'un ulus devletlerin yapay yapılanmalar olduğuna dair iddialarının da Paine'nin enternasyonalizm düşüncesinin oluşumuna katkı sunmuştur.

Paine bütünleşik bağlarla sarılmış bir kozmopolit dünya savunuculuğu yapan ilk isimlerden biridir. Ayrıca aydınlanmacı düşünürler arasına Paine'in kozmopolitliğe dair düşünceleri en tutarlı olan düşünürdür. Aydınlanmanın etkisiyle kozmopolitizmle dair düşüncelerini hümanizm, barışçıl eşitlikçi ve demokratik bir toplum yapısı

üzerinden temellendiren Paine, vizyonunu akıl ve adalete dayalı bir dünya görüşüne dayandırmıştır. Kozmopolitizme dair düşüncelerinin özünde aydınlanma düşüncesinden ileri gelen bir iyimserlik anlayışı hakimdir. Kozmopolit dünyasını tanımlarken iyimserlikle demokrasinin daha etkin hale getirilmesinin barış düzenin inşasında önemli olacağına inancı, demokratik ülkelerin savaş konusunda daha çekineceğine dair düşüncesi daha sonra da dillendirilen argümanlarından biri olmuştur (Paine, 2013:119).

Paine'nin iyimserliği hümanizm anlayışına kaynaklık etmiştir. Hümanizmin kozmopolit fikirlerine yansıması bireyi özünde iyi ve ahlaklı olduğu varsayımından türemiştir. Bireyin iyiliği taklit etmesiyle bireyler arasında uyumlu bir bütünleşme olacağını savunan Paine bu bütünleşme ile de ortak çıkar kavramı ve ortak güvenlik anlayışının bağdaşmasıyla ahenkli bir toplumsal yapıya ulaşılacağı kanaatindedir. Sonrasında bu uyum ve ortak iyi fikirlerinin dünya düzeninde demokratik toplumlarla geliştirilecek ticari ilişkilerle bütünleşik bir dünya tablosuyla ortak kozmopolit bir dünya düzeninin egemen olacağını ifade eder. Bu savlarını da Amerikan Devrimi dönemini örnek göstererek kanıtlamaya çalışmıştır. Koloni döneminde toplumlarının üzerinde ortak bir hükümet olmayışına rağmen kolonilerde insan haklarına saygı duyulması bireylerin tamamı için geçerli bir ortak iyi ya da ortak güvenlik konularında birlikte ahenkle hareket ettiği bir dönem ortaya çıkması adına yeterli olmuştur. Paine bu durumu yozlaşmış yönetimler uzak kalınp demokratik bir düzen tarafında birleşmenin sonuncu olarak görür. Bu nedenle bu uyumun tüm dünyada yakalanmasının çok zor olmadığını bireylerin hak ve özgürlüklerine saygı duyulan her yer de bu uyumun sağlanabileceğini savunmuştur. Paine bireylerin özünde iyi olduğu varsayımını açıklama gereği duymuştur. Bireylerin özünde iyi olduklarını fakat çevresel faktörlerin etkileriyle kötüleşebileceğini belirtmiştir. İnsanların kötüleşmesinde etkin olarak gördüğü ve kozmopolit toplum yapısının oluşumuna etki edecek bir faktör olarak yanlış sistemler olarak tanımladığı otoriter sistemlerin altında yaşamanın da bireylerin kötülük yapma kapasitesini artırdığını düşünüyor. Böylece bu tür sistemlerin varlığının ortak iyinin hâkim olacağı bir düzenin oluşumuna ket vuracaktır. Doğal iyilik entelektüel gelişimle demokratik bir düzende toplumun ahenkli ortak değerler üzerinde bütünleşen yapısının gelişim göstereceğinin altını çizmiştir (Walker, 2000:67).

Hatta Paine'nin bu doğal ahenk yakalama konusundaki düşüncesi ona doğa durumunun savunuculuğu noktasında bazı noktalarda anarşizme de yaklaştırmıştır. Paine için doğa durumunda zaten bireyler uyumla yaşamalarını sürdürdüğü bir durumudur. Fakat bazı haklarını korumak adına zorunlu olarak devlet ve müdahaleye ihtiyaç duymuştur. Devlet müdahalesini kısıtlayıcı bulsa da doğal hakların uyumlu işleyişine müdahale olarak görse de devletin bazı noktalardan müdahil olmasının gerekliliğinin Paine de farkındadır.

Paine bireyi özünde iyi olarak kabul etse de yozlaşmaya açık çevresel faktörlerden etkilen yapısının farkında olarak demokrasi ve toplumda demokrasinin tehisi bireyin kötü yönlerinin törpülenmesi adına gerekli görür. Bu nedenle Paine kozmopolit yapıya ulaşmak adına demokrasinin de bireyi dönüştürücü etkisine de atıfta bulunur. Paine'nin kozmopolit toplum anlayışındaki birey adına doğal olan iyilikle, uyuma ve doğa durumundaki pozitifliğe atıf Paine'nin anarşizme yaklaştıran noktalar olarak görülmüştür (Walker, 2008:458).

Paine'nin kozmopolit toplum yapısına ilişkin demokrasi vurgusunun altında da monarşiye duyduğu nefret duygularının da etkisi büyüktür. Dünya üzerinde monarşik yapılanmaların fazlalığı Paine göre dünyayı kan gölü olmasına neden olmuştur. Çünkü monarkların sadece kişisel çıkarlarının peşinden koşup bireylerin hak ve özgürlüklerini hiçe saydıkları için monarşinin sonuçlarının akıl dışı savaflara düello hesaplarına yol açarak uluslararası düzlemde de toplumsal olarak da kaybın acı ve gözyaşının ortaya çıkışından başka bir şey sağlamadığını savunmuştur. Oysa savaş ve barışa millet kendisi karar verebilir. Kararın millete olmadığı, özellikle tek kişinin karar verici olduğu sistemler dünya barışı için tehlikelidir. Dolayısıyla monarşik sistemler başta olmak üzere demokratik olmayan sistemler demokratik sistemlere dönüşümü kozmopolit bir dünya yapısının ortaya çıkışını hızlandırmak adına Paine için olmazsa olmazlar arasındadır (Walker, 2000:54). Bu düşüncelerinin olgunlaşmasında Paine'nin 1775 yılında Amerikalı milis kuvvetlerle İngiliz ordusu arasındaki yaşanan çatışmayla derinden sarsılması etkili olmuştur. Bu durum monarşi yönetimlerinin kendi çıkarları adına vatandaşlarının ya da kolonilerinin tehlikeye atmaktan çekinmeyeceklerinin bir kanıtıydı. Monarşinin yaptıklarına birini dur demesi ve özgürleşmeyi gerçekleştirme adına mücadele verilmesi gerekmektedir. Eğer hemen harekete geçilmezse Avrupa yozlaşmış yapısıyla Amerikan kıtasını da kirletecektir.

Avrupa zaten kendi içinde köhnemiş kurumların soruyla uğraşan verimsiz kısır tartışmaların içinde kilise tahakkümünde olan bir yapıdadır. Bu yapının savaşın kaybedilmesiyle Amerika'ya ulaşması demek Amerika'nın bakirliğinin yok olması demektir. Ama bu durum zihnin de temiz ve özgür bir toplum hayaliyle gelmiş insanlara hakarettir. Paine olacıklardan Amerika'yı kurtarmak ve bağımsızlık yanlısı bir hareket oluşturmak adına elinden geleni yapmaktadır. Kimi zaman halkı için kışkırtıcı yazılar kaleme alırken kimi zaman milis güçleriyle savaşa katılıyor ve onları bağımsızlık yolundan yüreklendiriyordu (Paine, 2004:78).

Paine'nin zihnindeki kozmopolit düzenin oluşumu ve uluslararası çatışmayı azaltma adına ülkeler arası uluslararası diplomasi ve iletişimin kuvvetlendirme fikrinin yanı sıra ülkelerdeki eğitimin artırılması ile eğitim düzeyinin yükseltilmesini önemli görmüştür. Çünkü kozmopolit düşüncesinin temelinde yatan düşüncelerden biri de cehaleti önlemek ve eğitim oranını artırarak barış ortamının gelişiminin sağlamaya yöneliktir. Bu sayede politik diplomasinin gelişimi ve eğitimin oranının artışıyla Paine için uluslararası iletişimden kaynaklanan aksaklıklar giderilerek yanlış anlaşılmalardan ortadan kaldırılacaktır (Sklibova, 2016:153).

Paine'nin birçok aydınlanmacı düşünür gibi aşırı milliyetçi bağları küçümseyen bir tavrı vardır. Sir Michael Howard Paine'nin enternasyonalist fikirlerinin tartışılmasını sağlayan isimlerden biridir. Howard'a göre Paine barışçıl dünyayı teşvik eden fikirleriyle demokratik yönetimi savunan klasik bir imaj teorisyenidir. Howard bu görüşünü Paine'nin akla inanç duyan tavrı, ilerlemeyi savunan yapısı, otoriter rejimlere olan tepkisi, barışçıl bir ticaret vurgusu ve provakatif olmayan bir savunma vurgusu ile insan hakları savunuculuğu özellikleriyle desteklemiştir (Penniman, 1943: 260).

Zihnindeki kozmopolit toplum yapısı yerel değerlerinin ötesinde tüm insanlığın ilerlemesini kapsayan bir evrensel toplum hayaliydi. Bu nedenle bağlılığının belli bir toprak parçasına değil tüm dünyaya olduğunu söylemiş ve kendini dünya vatandaşı olarak tanımlamıştır (Robbins, 1983:142). Paine İngiltere Amerika ve Fransa vatandaşıdır. İngiltere doğumlu olduğu için İngiliz vatandaşıdır. İngiltere'den Amerika'ya göç ederek Amerika'nın kuruluşundaki rolü nedeniyle Amerikan vatandaşlığını elde etmiştir. Fransa vatandaşlığını ise Fransız devrim sürecine destekleri nedeniyle

elde etmiştir. Paine üç ülkede vatandaşlık hakkı bulunmasına rağmen dünyaya hissettiği bağlılıktan dolayı kendini dünya vatandaşı olarak tanımlamıştır (Oldys, 1762:60).

Amerika'yı da bu anlamda göçmenlerde oluşan bir toplum olduğu ve uyumlu bir birliktelik yakalanarak ortak amaçlar etrafında bir kozmopolit bir toplum olarak görmüştür. Çünkü Avrupa'nın her yerinden farklı nedenlerle kıtaya göçenler kendi aralarında ortak değerler üzerinde uzlaşmışlardı. Özellikle göçmen sayısının İngiliz kökenlilerin çoğunlukta olduğu bir durumda olması nedeniyle böyle bir ahenklin yakalandığını savunanlar olsa da Paine buna karşı çıkarak kıtaya Avrupa'nın her yerinden insanların geldiğini ve farklı değerlerin savunucusu ya da farklı düşüncelere sahip olsalar da ortak bir Amerika hayaliyle bir araya geldiklerini vurgulamıştır (Walker, 2000:53).

Paine'nin savunduğu kozmopolitizm düşüncesi hiçbir yerde uygulanamamıştır. Fakat Paine'nin amacı bütünleşik bütün dünya toplumlarının bir araya gelerek ortak bir düzen kuması da değildir. Paine kozmopolit düşüncesinde farklı cumhuriyet ve demokratik düzene sahip devlet yapılanmalarının etkinliği dünya düzeninde uluslararası ahenk sağlanması ve kozmopolit bir düzen oluşumu açısından ilk aşamada yeterlidir. Bu nedenle Paine'nin dünya ile ilgili hedefinin evrensel ilkeleri benimsemiş aydınlanmış değişik ulus devlet yapılanmalarından oluşan demokratik bir dünya toplumu vizyonunu oluşturmaktır (Sklibova, 2016:161). Paine köleliğe, sömürgeciliğe, dini hoşgörüsüzlüğe ve eşitsizliğe yönelik söylemlerinin kozmopolit bir yapısı vardı. Paine tüm toplumlarda cumhuriyetin etkinleştirilmesi, halk hakimiyetinin sağlanması, evrensel bilim anlayışı ve akli hakimiyetiyle dünyada barışın egemen olacağı bir düzenin oluşacağına inanmaktaydı (Paine, 1945:39).

Dönem içinde kendi kozmopolit bir düşünür olarak tanımlayan birçok fikir adamı savaş ve güvenlik konularını göz ardı etmiştir. Fakat Paine savaşa güvenlik ihtiyacı nedeniyle önem verdi. Savaş tehdidinin kozmopolit toplumda en azaltılabileceğini lakin bu olasılığın tümüyle ortadan kalkmayacağını da farkındadır. Ayrıca Paine savaşın kötü bir durum olduğuna inansa da bireylerin güvenlikleri ya da özgürlüklerini korumak adına yapıldığında mecburi ve erdemli bir tavır olarak görmektedir. Paine savaş konusunda bir Quaker olmasına rağmen savaş gerektiren bir

noktada pasifize bir direniş anlayışında değildi (Paine, 1945:69). Paine askeri savunma ihtiyacını uluslararası sistemde caydırıcı bir güç olarak kullanılması ya da ülke güvenliği nedeniyle yapılması durumunda gerekli görmektedir. Bu nokta da Paine'nin ulusal güvenlik politikasına dair düşünceleri önemlidir. Paine büyük ölçekli savunma harcamalarını hem yerel topluma ekonomik olarak hem de komşu ülkelerin silahlandırmayı kendine yönelik bir tehlike olarak arz etmesi sebebiyle sakıncalı görmektedir. Paine'nin bu noktada etkili bir çözüm önerisi olarak gördüğü şey demokratik devlet yapılanmasıdır. Sürekli bir ordu gücü yerine ise sivil bir milis gücünden yanadır. Bu fikriyatını yine demokratik bir düzenle desteklemiş demokratik düzenin etkin olduğu her düzende ve demokratik dünya toplumları düzeninde monarşik yapılanmalar gibi demokratik devletlerin herhangi bir sömürme amacı taşımayacağından savaşların yalnızca güvenliklerinin tehlikeye düştüğü noktada olacağı düşüncesindedir. Barış zamanında boş yere bir ordu beslemenin bu bağlamda yerel kaynaklarda israfa yol açacağı görüşündedir (Paine, 1945:7).

Paine uluslararası sistemde kozmopolit bir yapıya ulaşmak adına gerekli gördüğü durumlardan bir de diplomasıdır. Sorunların etkileşim ve diplomatik yollarla çözümlenmesinin savaşla çözümlenmesinden daha az kansız ve daha az maliyetli olacağını savunur. Ayrıca diploması ülkeler arasındaki etkileşimi artıran bir unsur olarak kozmopolit düzene katkı sağlayan bir yöntemdir.

Paine'nin kozmopolit toplum anlayışında üzerinde durduğu bahsi geçen konular dışında birkaç önemli konu daha vardır. Bu konulardan ilki akla ve ilemeye olan inancıdır. İkincisi otokratik rejimlerin bizzat kendisinin kötülüğü ve rejimlerin bilerek başka kötülüklere yol açma kapasitesidir. Üçüncü konu demokratik bir barış düzeniyken dördüncü üzerinde durduğu husus provakatif olmayan nedenlerle yapılan savunma politikalarıdır. Son olarak Paine'nin kozmopolitliğe ilişkin üzerine durduğu konu ise evrensel bir insan hakları anlayışının etkin kılınmasıdır (Sklibova, 2016: 160).

SONUÇ

Aydınlanma düşüncesi 18 yüzyıla damgasını vuran, toplumsal ve siyasi yaşamı dönüşüme zorlayan bir dönemdir. Aydınlanma aslında fikir ve yeniliklerin aniden ortaya çıktığı bir dönem değildir. Geçmişin ve yaşanan çağın getirdiklerinin bir senteziyle ortaya çıkan güzelliklerin anlaşılır şekilde ifade edildiği, fikirlerin toplanıp bir bütün halinde ortaya konulduğu bir dönemdir. Aynı zamanda yönetimlerin meşruluğunu sorgulayan ve kaynağını değiştiren, din-devlet ilişkilerinde sert kırılmaya yol açan, feodal ekonomik ve toplumsal sistemin tasfiye sürecini hızlandıran bir süreçtir. Akıl ve bilimin gücünü vurgulayan aydınlanma, doğaüstü ve metafizik gerçeklik anlayışından bir sıyrılma olarak da tarif edilebilir. Burada esas amaç ise birey için aşağılayıcı ve kötü olan ne varsa aklın ışığı ile düştüğü kötü durumdan kurtarmak ve insanı hak ettiği konuma ulaştırmaktır. Çünkü Aydınlanma bir yönüyle de insanın kendi kaderlerini belirleme yetisini eline alma isteğinin dışı vurumudur. Kaderini belirleme yetisine sahip olmak isteyen insanın karşısında engel olan ilk şey ise din olmuştur. Bu nedenle Aydınlanma düşüncesi bireyin kutsal olana dair bakış açısını değiştirerek dini etkilerin bağlayıcılığının reddetmiş ve insanı artık dünya anlama aracı olarak büyü ve sihirden uzaklaştırmıştır.

Aydınlanma düşüncesi, Amerika kıtasına, göçmenler ve kıtalar arası ticaret aracılığıyla taşınmıştır. Kıtaya göç eden göçmenler Avrupa'dan göç ederken belleklerinde getirdikleri kötü anılardan uzaklaşmak ve yeni bir mekânda her anlamda özgür bir yaşama başlamak adına Aydınlanma düşüncesinin etkisi nedeniyle, ilk etapta Avrupa'daki egemen yönetim anlayışından uzak bir devlet düzeni oluşturmak için harekete geçmişlerdir. Bu durum kıta da hem yeni bir toplumsal düzen hem de yeni bir yönetim anlayışına dayanan bir devlet düzeni oluşum sürecini başlatmıştır. Sürecin şekillenmesinde aydınlanma düşüncesinin ilkelerinden faydalanılmıştır. Amerika kıtasındaki bu dönüşüm ve değişim sürecine göçmen Amerikalıların engellemeleri nedeniyle kıta yerlileri sürece dâhil edilmemiştir.

Amerikan Aydınlanması nedir? Gerçekten bir Amerikan Aydınlanmasından bahsedilebilir mi? sorular çok fazla sorulmuş ve farklı şekillerde cevaplanmaya çalışılmıştır. Bu soruların diğer aydınlanma geleneklerinden farklı olacak şekilde Amerikan aydınlanmasına yönelik daha fazla sorulmasında iki neden öne çıkar. İlk

nedenlerden birisi Amerikan Aydınlanmasının bağımsızlık süreci ile ilişkilendirilmesidir. Süreçte daha çok politik dinamikler öne çıkmış, entelektüel boyutu ön plana geçmemiştir. İkinci nokta Amerikan Aydınlanmasının derin zıtlıklar üzerinden kendisini ortaya koymamasıdır. Özellikle Fransız Aydınlanmasında yerleşik toplumsal ve siyasal yapıların topyekûn dönüşümünün amaçlanması, tersi düşüncelerin güçlü bir şekilde ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Amerika da göç edilen topraklarda oturmuş bir feodal yapının olmayışı, İngiliz sanayi devrimin etkisiyle birlikte kapitalizmin ekonomik alanda da ilerleme sağlaması göçmenleri farklı konularda özgürlükçü tartışma imkânı vermiştir. Avrupa'nın sorunları olan kökleşmiş aristokrasi ve sınıfsal yapının olmayışı, kurumsallaşmış kilisenin bulunmaması göçmenlerin bütün enerjilerini bilime, verimli toprakları işlemeye ve ekonomik kaynağa dönüştürme, eğitim faaliyetlerini güçlendirmelerini mümkün kılmıştır. Amerika kıtasının kendine has özel koşulları Amerika'da farklı bir aydınlanma sürecinin yaşanmasını kolaylaştırmıştır. Pragmatizmle birleşen bireycilik, özgürlük, sivil toplum, sınırlı devlet vurgusuyla şekillenen aydınlanma piyasayı desteklemiştir.

Amerikan aydınlanması yaklaşık 1714-1815 yılları arasında Amerikan toplumunu derinden etkileyen entelektüel gelişiminin büyük ölçüde İngiliz aydınlanması ve İskoç filozoflardan sağlayan önemli bir dönüşüm sürecidir. İskoç düşünürlerin Amerikan Aydınlanması üzerindeki etkisi oldukça açıktır. Çünkü kurucu unsur olarak görülen İngiliz -İskoç yerleşimciler kıta üzerinde çoğunluğa sahip olduğu için kıta üzerinde örgütlenen her kurum ve kuruluşun içinde yer almıştır. Piskoposluk ve presbiteryen geleneğine bağlı kiliselerde papazlık ihtiyacına istinaden dini işlerle ilgilenmiş ve eğitim öğretim faaliyetleriyle çerçevesinde kıta içinde okullaşma seferberliğinde önemli rol üstelenmişlerdir. Gerek ticaret gerek insan transferleri ve göçler aracılığıyla bilgi alışverişi olan Amerika ve İngiltere arasında o dönem İskoç felsefesinin Amerika'da etkin olmasını sağladığı söylenebilir. İskoç aydınlanması düşünürleri Amerika'daki aydınlanmacılar Jefferson Madison Franklin, Almanya da Immanuel Kant ve Fransa'da Voltaire, Rousseau gibi büyük isimlerle iletişim halinde olarak Aydınlanma düşüncesinin transferini kolaylaştırmışlardır. Amerikan aydınlanmacıları Locke, Adam Smith, Hutcheson, Voltaire; Fransız aydınlanması Rousseau, Montesquieu ve Voltaire gibi isimlerden daha çok etkilenmiştir. Fransız

aydınlanmasının özgürlük kaynağı 1789 da kabul edilen İnsan hakları bildirgesi olarak kabul edilirken Amerikan Aydınlanmasının bağımsızlık bildirgesi ve Amerikan Anayasası İngiliz Aydınlanmasının özgürlük kaynağı ise 1215 Magna Carta olarak görülmüştür.

Aydınlanma süreci Amerika için birçok önemli etki sağlamıştır. Bunlarda ilki bağımsızlık serüveninin entelektüel temellerinin atılmasıdır. Göçmenler kendi deneyimlerini ve Avrupa'daki Rönesans ile Reform hareketleri sonucunda yaşanan değişim ile ortaya çıkan bilgi birikimini birleştirerek devletleşme sürecini yönetmişlerdir. Göçmenlerin Avrupa da monarşinin ve kilisenin etkin olduğu dönemdeki yaşam tecrübeleri ve bu yapılar hakkındaki olumsuz düşünceleri sebebiyle, yozlaşmış olarak değerlendirdikleri monarşi ve kilise yapılanmalarının Amerika'daki yeni oluşum sürecine dâhil edilmemesi tercih edilmiştir. Bu tercihleri Avrupa'nın toplumsal ve siyasal yaşamda aşmak için uzun yıllar mücadele verdiği olumsuzlukların Amerika'da görülmesine engel olmuştur. Amerika'nın kurucuları olan bu göçmen kesim iyi eğitim almış aydınlanma ilkelerinin etkisinde kalmış ileri görüşlü kimselerden oluştuğu için aydınlanma kazanımlarını Amerika'daki dönüşüm sürecine entegre ederek siyasal kültürel ve ahlaki anlamda bir dönüşümün yaşanmasını sağlamakta da çok zorlanmamışlardır. Aydınlanmanın önemli temalarından ilerleme, rasyonalizm, özgürlük, insan hakları konularında aydınlanma ilkelerine dair tam bir bağlılık gösterilerek Amerika'nın inşa süreci gerçekleşmiştir.

İkincisi Amerikan devletleşme sürecinin gelişimin sağlanmasını, Amerikalılık kimliğinin oluşmasıdır. 1600'den 1700'lü yılların başları Amerikalılık kimliğinin oluşum sürecidir. Aydınlanmacılar Amerika da doğal haklar, doğal hukuk, mutluluk arayışı, özgürlük, erdem ve onurlu bir yaşam gibi önemli konuları üzerinde uzlaşarak aydınlanma ideolojisi etrafında birleşmişlerdir. Ayrıca bu isimler Amerika'yı yeniden inşa etmenin, ilerlemenin ve gelişimin Amerikan halkının hakkı olduğuna inanmışlardır. İngiltere Avrupa'daki çekişmeler ve iç meselelerle uğraşmaktan Amerikalıların sorun ve gelişimiyle alakadar olmamış kıtanın ile alakalı sadece anavatana getirdiği gelir ve ekonomik faydalarıyla ilgilenmiştir. Aydınlanmanın ilerleme ve bireysel özgürlüklere yaklaşımı bağımsızlık savunucusu fikirleri ve halkın İngilizlere karşı hayal kırıklıkları Amerikan bağımsızlık sürecini olumlu etkilemiştir. Boston katliamı bağımsızlık sürecini desteklemiş, Amerikalıların İngilizlere karşı

hayal kırıklıklarını arttırmıştır. İngilizlerin ekonomik abluka davranışını geliştirmeye çalışan tavırları eleştirilmiş, başta ekonomik olan kavga bağımsızlıkla sonuçlanmış ve yeni bir Amerikalılık kimliği gelişmeye başlamıştır. Amerikan bağımsızlık süreci İngiltere’de de siyasal sürecin ve değişiminin başlangıcı olmuştur. İki toplumda yakın dönemlerde aynı iktidara karşı memnuniyetsizlikleri dillendirmek üzere başlamış olaylar yeni sürece işaret etmiştir. İngiltere’de kralın iç politika ve bızahiti kendisine olan hoşnutsuzluk, Amerika da ise vergi adaletsizliği üzerinde yoğunlaşmıştır. Amerikanın bağımsızlık olarak başlamadığı yolculuğu ise aydınlanma süreci ve bağımsızlık ile sonlanmıştır. Ayrıca Amerikan Bağımsızlık süreci ekonomik ve toplumsal değişim arayışının politik düzleme aktarılması olarak yansımıştır.

Üçüncüsü ise bilimsel ilerlemenin sağlanmasıyla Amerikan halkının refah düzeyinin artışının sağlanmasıdır. Amerika’nın keşfi özellikle soylu Avrupalı Amerikan göçmenleri içinde kendi kilisesini kurma arzusunda olanlar için, hedeflerini gerçekleştirebilecekleri alan yaratmıştır. Bu el değmemişlik ve otoritesizlik kıtaya, Avrupa eşitsizlikçi yapısından ve monarşisinden uzaklaşmak isteyen herkes de fırsat eşitliği olan bir toplum kurma vaadi vermiştir.

Aydınlanma değerleri Amerikan toplumunu bilimsel ilerleme, bireycilik, cumhuriyetçilik ve eşitlik konularında derinden etkilemiştir.

Avrupa’daki aydınlanmacı düşünürler literatürde aydınlanma çalışanlar için çoğunlukla kuramcılar olarak bilinse de Amerikalı aydınlanmacılar kuramı uygulayan, pratiğe döken pragmatik kimselerdir. Özellikle siyasal sistem açısından kıta Avrupasından farklı, yeni, kıtaya özgür bir sistem geliştirmiştir. Cumhuriyetçi değerleri öne çıkarılmasında demokrasiye olan yaklaşım etkili olmuştur. Aydınlanma dönemi filozoflarının çoğu demokrasi kavramına şüpheyle yaklaşmışlardır. Bunun nedeni demokrasi kavramının politik ve yönetsel bilgilere sahip olmayan ‘sıradan’ insanların devlet yönetiminde karar mekanizmasına etki etme sansı tanınmasıdır. Bu durumun devlet yapılanmasının geleceğini tehlikeye atacağı ve yönetimin yapısının zamanla tiranlığa dönüşeceği endişesi birçok aydınlanma figürünün düşüncesinde elitist ve anti demokratik fikirlerin etkili olmasına neden olmuştur. John Adams ve James Madison demokratik değerlere sıcak bakmamış eğitimsiz ve sermayesiz insanların yönetim sürecinde etkin olmasının siyasal ve toplumsal yapıların

devamlılığını sürdürmesini tehlikeye düşürebileceği endişesini taşımışlardır. Franklin ise demokrasiye inanan liberal görüşlü bir isimdir. Her ne kadar aristokrat düşüncenin egemen olduğu bir çağa gözlerini açsa da demokratik düşüncenin gücüne inanmış, Amerika'da devrim sonrası düzende temsili demokrasi ve federalizm savunucularının yanında yer almıştır.

Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinde bireyin yaşam, özgürlük ve mutlu olma haklarına doğuştan sahip olduğuna dair vurgu, Amerikan kuruluş felsefesinin temelini oluşturmuştur. Ayrıca dinsel alanda püriten ahlak anlayışının etkisi daha liberal ve özgürlükçü bir din anlayışını imkân vermiştir. Gelenek, görenek ve kalıplaşmış yapıların gölgesinden sıyrılarak özgürleşen bireylerin oluşturduğu bir toplum hayali içinde gelişen Amerikan aydınlanması, mülkiyet hakkının önemi, bağımsız birey anlayışı ve Cumhuriyetçilik düşüncesi etkili olmuştur.

Amerikan Aydınlanmasının monarşiye sert çıkışı Fransız ve İngiliz aydınlanmasından ayrılan yönleridir. Amerikan aydınlanmasının diğer aydınlanma süreçlerinden en önemli farkı ise feodal sitem ve dini yapıyla mücadele edilmeden gelişen bir süreç olmasıdır. Kurucular siyasal alanda ve toplumsal hayatta bireyin konumunu belirlemek adına insan hakları kavramına dayalı hümanist düzenlemelerde de bulunmuşlardır. Ayrıca kurucuların oluşturmaya çalıştıkları bu yeni düzende hür düşünce, ifade özgürlüğü vurgusu da ön plandadır. Yine bireysel özgürlükler konusunda mülkiyet hakkı ve fırsat eşitliği konularında da düzenlemeler yapılarak devlet yönetim şekli tercihlerini olumsuz monarşi tecrübeleri nedeniyle cumhuriyetten yana kullanmışlardır. Bütün bu gerçekleştirilen düzenlemelerin özgür ve mutlu toplum düşünün hayata geçirilmesi nedeniyle uygulamaya konulduğunun altı çizilse de Amerika da kölelik ve yerel halka yönelik ayrımcılıklar gibi olumsuzlukların ortaya çıkmasına engel olunamamıştır. Bu olumsuzluklar yeni oluşturulan sistemde bazı sorunlara yol açsa da Amerikan devletinin oluşum sürecinin tamamlanışıyla yine de kurucuların aydınlanma ilkelerine dayalı Avrupa'dan bağımsız bir toplum ve devlet düzeni oluşturmayı amaçlamıştır.

Dine bakış Amerikan aydınlanmasını Kıta Avrupası aydınlanmasından farklılaştıran en önemli yönlerden birisidir. Amerika'da Avrupa'da olduğu gibi din karşıtlığı, dinin etkilerinin yok etme düşüncesi yerine, dinin bireysel ve toplumsal

yaşamdaki yerine odaklanarak ılımlı bir din anlayışı çerçevesinde ilerlemiştir. Kıtaya yerleşen kesimin özellikle Avrupa'daki deneyimlerini hafızada tutarak dinin kurumsallaşmasının yani kilise gibi yapıların din ve vicdan özgürlüklerini ihlal edeceği korkusuyla dinin bireysel düzlemde yaşanmasını kolaylaştırmaya odaklanmışlardır. Hristiyanlık felsefesindeki teolojik dönüşüm Amerikan aydınlanmasında ilerleme teorilerine ideolojik temel oluşmasını sağlamıştır. Din Amerikan da özellikle aydınlanma felsefesinin toplumla alakalı sosyal kavramlara tam uyum göstermesini, bireysel yardımseverlik ve empati konularının öne çıkmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Amerikan devriminde dinin teolojik dönüşümü devrimi motive edici bir güç konumunda olmuştur. Avrupa'daki yaşam tecrübelerindeki olumsuzluklara dayanarak püriten bir ahlak anlayışı ışığında kurumları yeniden dizayn çabası ile liberal bir anlayışı tesis etmeye çalışan kurucular, toplumsal yaşamda sivil ve dini konular arasında ayırım yapma gereği hissetmişlerdir. Siyasal yaşamın düzenlenmesinde de aydınlanma ilkeleri ve liberalizm düşüncesinin birey vurgusuna yönelik düzenlemeler yapan kurucular, politik bir ahlak oluşumu sağlanması için dini öğelerin siyasal alandan soyutlanmasını amaçlamıştır.

Kurucuların amaç ve hedeflerini açıkça ortaya koydukları bu dönem de Amerikan Aydınlanmasına dair düşünceleriyle diğer kurucu isimler arasında bazı noktalarda fark yaratan Thomas Paine'nin konumu ise dikkat çekidir. Özellikle Amerikan devletleşme döneminde bağımsızlık yanlısı yazılarıyla, topluma kendine has özgün bir karakter kazandırmak açısından, yazdığı eserle Amerikan devrimini başlatan isimlerden biri olmuştur. Amerika'nın, Avrupa'nın köhnemiş dini ve siyasi yapılarından daha iyisini hak ettiğini düşünen Paine, Avrupa'nın zihinsel bağlarından kurtulmuş özgür bir Amerikan toplumu olması için halkı bilinçlendirmek ve özgür bir Amerika'nın mümkün olduğuna halkı inandırmak adına uğraş vermiştir. Bu amaçla Amerikan halkını hep olduğu noktadan öteye taşımak adına çalışan Paine, amacı uğruna kimi zaman devleti ve halkı için coşkulu yazılar kaleme almış, kimi zamanda devlet yönetimini şekillendirmek adına gerçekleştirilen oluşum dönemlerine devlet adamı kimliğiyle dâhil olarak sürece katkıda bulunmuştur. Özellikle 'Common sense' adlı eseriyle Amerikan kıtasındaki göçmenleri daha iyi bir düzenin mümkün olduğuna inandırmak ve yeni bir düzenin oluşumuna ikna etmek konusunda önemli bir başarı elde eden Paine insan ruhuna dokuna etkili söylemiyle Amerikan aydınlanmacılar

arasındaki farkını açıkça ortaya koymuştur. Yalnızca Amerikan aydınlanması sürecine değil aynı zamanda Fransız aydınlanması dönemine de açıkça destek veren ve her iki süreçinde yürütülmesine önemli katkılar sunan bir isim olarak Paine, her daim aydınlanma değerlerinin ve ilerleme düşüncesinin yılmaz bir savunucusu olmuştur. Her iki süreç adına da İnsan hakları, ilerici yönetim biçimleri, mülkiyet hakkı, toplumsal yaşam ve daha birçok konuda görüşlerini açıkça ortaya koyan Paine, üretken bir yazar olarak birçok alanda önemli fikirler geliştirmiş etkili bir fikir adamı olduğunu her fırsatta göstermiştir.

Süreç genel olarak değerlendirildiğinde Amerikan aydınlanması diğer aydınlanma süreçlerini etkilemiş ve onlardan da etkilenmiştir. Farklı aydınlanmalardan etkilenmesi onu eklektik değil, özgün bir gelenek geliştirmesine imkân vermiştir.

Amerikan ve İngiliz -İskoç aydınlanma süreçleri ılımlı aydınlanma olarak değerlendirilmiş, liberalizmle özdeşleştirilmiştir. Amerikan ve İskoç aydınlanma süreçleri, Kıta Avrupa'sı özellikle Fransız aydınlanmasına göre radikal olmayan bir değişim ve gelişimin olarak görülmüştür. Amerikan Aydınlanması olarak adlandırılan süreç özgürlük, birey ve liberalizm gibi kavramlar üzerinden şekillenmiştir. İngiltere'den bağımsız yeni bir yönetim ve özgür bir toplum kurma arzusu, bağımsız bir toplum hedefi, insan hakları düşüncesi Amerikan aydınlanmasını farklı yönlerde ilerlemesine imkân vermiştir.

Thomas Paine İngiltere'deki sanlı devrim dâhil 3 büyük devrim görmüş önemli bir politik figürdür. Şanlı devrimi saymazsak Hem Amerikan hem Fransız devrimlerinde önemli misyonlar üstlenen Paine aydınlanmacı düşünürler arasında en radikal olanıdır. Kıta'da yeni olduğu dönemde yönetici olarak bulunan önem isimler dâhil İngiltere'ye karşı bağımsızlık hayali kuramazken o bütün cesaretiyle bağımsızlık arzusunu ifade eden yazılar kaleme alan bir yazardır. Amerika adına kaleme aldığı 'Common Sense' eseri yalın ve kusursuz üslubuyla yalnızca Amerikan devrimine değil bütün özürlük mücadelelerinin ilham kaynağı olmuştur. Paine bünyesinde birçok kimliği bir arada bulunduran çok yönlü bir kişilik oluşu elbette dikkat çekicidir. Paine adına vurgulanması gereken yılmaz bir özgürlük savunucusu olarak Amerikan kurucularından biri oluşudur. Yaşamının erken dönemini İngiltere de geçiren Paine

monarşi karşıtı fikirleri yüzünden sıklıkla rejim üzerinden eleştirilir. Adil düzenin nasıl olması gerektiğine ilişkin sorgulamalar onu yeni bir arayışa itmiştir. Kendisi gibi arayışta olanlar politik kulüpler buluşup sorularına cevap bulmaya çalışan Paine bu tartışmalarda önemli kazanımlar elde etmiş ve fikirlerini geliştirme fırsatı yakalamıştır. Yine bu dönemde hayatının dönüm noktası olarak gördüğü Franklin'le tanışmış ve o dönem çok istediği özgür topraklarda yaşamak arzusunun gerçekleştirilmiştir.

Amerika ya ayak basar basmaz kıtayı özgürleştirmek ve İngiliz boyunduruğundan kurtarmak adına yazılar yazmaya başlayan Paine Amerikan toplumunun önemli kazanımlar elde etmesinde önemli katkıları olmuştur. Amerikan halkı adına gösterdiği azmi adına önemli devlet adamlığı payeleriyle ödüllendirilmiştir. Bir dönem yönetimle ters düşen Paine hayal kırıklığı içinde içine kapanarak bilimsel çalışmalarıyla ilgilense de politikadan uzaklaşmamıştır. Fransa'da politik gelişimlerin ve özgürlük taleplerinin ortaya çıkışıyla alakalı gelişmeleri yakından takip eden Paine İngiltere'den Fransa'ya geçmiştir. Burada kendisi gibi özgür bir toplumda yaşamayı hayal edenler adına mücadeleler vermiş ve Amerikan devrimindeki deneyimleriyle oradaki bağımsızlık yanlılarına danışmanlık yapmıştır. Yine içindeki özgür yaşam ve özgür devlet olgusuna dair hevesleri yazmaya dair içindeki duyguları yeniden uyanan Paine Fransız devrimine de ilham olmak adına devrimin haklılığının kendince nedenlerini ortaya koyduğu birçok yazı yazmıştır. Bu dönem monarşi karşıtlığını üst perde de ifade eden Paine İngiltere de gıyabında idam kararı alınmış doğup büyüdüğü vatana giremez olmuştur. Bu durum onu yakinen etkilemiştir. Sonrasında toparlanıp enerjisini Fransız devrimi destekçileri için kanallara döken Paine Fransa da artık sözleri itibar gören düşünceleri uygulamaya dökülen isimlerden biri olmuştur. Bu durum devrimcilerle bazı noktalarda ters düşerek hapse atılmasıyla değişmiştir. Ve Paine hayal kırıklığına uğramıştır. Bir toplumun yaralarını sarıp, yozlaşmış taraflarının törpülenmesi ve kötü ruhlarından kurtulması için uğraş vermiştir. Fakat neyi yanlış yapmıştır? Böyle olumsuz bir muameleyle karşılaşmasının altında yatanlar nelerdir? Bastille hapishanesinde günlerini sorgulayarak ve yazarak geçirmiştir. Bu noktada bireyin ve toplumsal yapıyı olumsuz etkileyen din konusunu ele almıştır. Bu sayede bireyler 'kilise' için fedakârlık yapmasına gerek kalmadığını anlamıştır. Çünkü Tanrısının birey üzerine bir beklentisi yoktur. Fakat din bireylere yozlaşmış siyasi

liderler tarafından dayatılmaya devam etmiştir. Bu nedenle Paine bozulmuş olanı düzeltmek ve bireyi sınırlayarak kendine bağımlı kılmayı hedefleyen sistemde bir reform gerekli görmüştür. Bireyin önünde ilerlemesine engel olan bütün gölgelerin üstündeki etkisi kırılmalı ki bireyin özgürlük alanı genişlemelidir. Paine bu noktada dinin kendi alanına dönmesi ve bireyin alanına müdahil olduğu alanlardan geri çekilmesi gerektiğini düşünmektedir. Böylece insanlar hem özgürleşecek hem de dinin insan üzerindeki yozlaşmış tahakkümünün kırılmış olacaktır. Bu düşünceleri ifade ettiği ‘Akıl Çağı’ eserini kaleme almıştır. Bütün yaşamı boyunca bozulmuş bir şeyleri düzeltme çabasında olup politik, toplumsal, felsefi, bilimsel, kozmopolitik, hak, adalet ve daha birçok konuda fikirlerini yüksek bir tonda cesurca ifade eden Paine’nin belli bir kesim tarafından yüceltilirken bir kesim tarafından da yerilmiştir.

Paine göre aydınlanma ile birlikte batıl inançlarının etkisinin azalması, monarşinin reddedilmesi ve aklın öne çıkması doğal bir sürecin ürünleridir. Paine endişelendiren ise tüm insanlık üzerindeki değişime ayak direyen pasif muhalefete karşı durmanın zorluğudur. Fakat bu konuda da aklın gücü entelektüel gelişimin rasyonelliğe yatkınlığı Paine nin iyimserliğini korumasına yardımcı olmuştur.

Bireyin tüm yaşam alanlarında bir rolü olduğu kabul eden Paine’nin, siyasal alanda bireyin, dini alanda bireyin ya da toplumsal alanda bireyin hangi konumda bulunması gerektiğini belirttiği fikirlerine yer verilmiştir. Ayrıca Paine’nin devletin, bireye ya da toplumun bireye nasıl haklar tanınması gerektiğine ilişkin fikirleri köleliğe ilişkin yaklaşımında gizlidir. Bireyin hak ve özgürlüklerini, bireysel gelişim açısından değerlendiren Paine’nin zihnindeki ‘Devlet nasıl olmalı?’ soruya ilişkin verdiği cevap sınırlı devlettir. Paine’nin devlete olan yaklaşımında belirleyici olan anayasal devlet ve demokrasi olmazsa olmazdır. Paine monarşik bir yapılanmanın içine doğduğu için demokrasi ve anayasal devlete ilişkin farklı noktaların ön planda olmasını isteyerek özgür birey adına en iyi devlet yapılanmasını inşa etmek ister.

Paine devlet idare şekilleri hakkında değerlendirmeler yaparak zihnindeki devlet yapılanmasına en yakın sistem olarak gördüğü cumhuriyet sisteminin diğer idare biçimlerinden hangi noktadalar da ayrıldığını ve özgünlüğünün ne olduğu konusunda karşılaştırmalı bir analiz yapma gereği duymuştur. Bu karşılaştırmalı analizine de idare biçimlerinin özelliklerini belirttiği düşüncelerinde ideal yönetimi

resmeder. Nasıl bir toplum yapısı bireyin özgürleşmesine katkı sunar? Sivil toplumun devletten ayrıldığı hususlar neler olmalıdır? Gibi sorulara ilişkin yanıt ve değerlendirmeleri ortaya konmuştur.

Fransız devriminde öncü rol alan Paine halk için *İnsan Hakları* eserinde günlük dil ile Fransız aristokrasine karşı mali ayrıcalık, kurumsal otorite ve sosyal konum içermeyen insan haklarını gerçekleştirmeye çalışmıştır. *Sağduyu* eserinde cumhuriyete ilişkin düşüncelerini insan hakları eserindeki düşünceleri ile pekiştirmiştir. Paine'in Fransız devrimi sonrası dini görüşlerinde de değişim olmuştur. Quaker felsefesini terk eden Paine deizmi benimsemiş, politik olarak da cumhuriyet düşüncesini sosyal demokrat fikirlerle özleştirilmiştir.

Paine düşünceleri radikal olduğu gerekçesiyle gölgede kalmış bir politik düşünürdür. Politikacılar ve tarihçiler onun fikirlerini liberalizm ve sosyal demokrasi kavramlarıyla ilintilendirerek açıklamayı tercih etmiştir. Onu radikalizmle özleştirenler ise onun fikirlerini refah devleti ve laik aydınlanmanın kaynağı olan düşünceler üzerinden açıklamayı tercih etmiştir. Radikal fikirlere sahip olsa da fikirleriyle çağın ötesine geçmiştir. Paine sadece bir kurucu lider değildir. Vizyonu ile gelecek vadeden önemli bir politika teorisyendir. Ayrıca ekonomi konusundaki düşünceleriyle de öne çıkan Paine finans ve refah konularıyla alakalı önemli argümanlar geliştirmiş pratik bir düşünürdür. Bu nedenle o radikal ve devrimci yönüyle gelişmekte olan anayasal konfederasyonun oluşumu üzerine ilkeler önermiştir. Özellikle bu süreçte Paine'i motive eden ahlaki değerlere olan inancı ve Amerikalı insanların seçilmişliği üzerine kurulu kurgu olmuştur.

Özgürlük ve ilerlemeye inanan Paine hükümetin kötülüklerini fark edip, hükümetin eylemlerine karşı dikkatli olunması gerektiğini söyler. Bu yönü aslında onun anarşist fikirlere yakın bir görüş geliştirdiği izlenimi vermektedir. “Dünya benim ülkem dinim iyilik yapmaktır” sözü ile Paine Amerika'daki sömürü düzeni ve İngiltere'nin ağır, zalim politikalarına karşı erken bir sesdir. Paine'nin “hükümetin en iyi durumda dahi kötülük” olduğunu ifade etmesi ve hükümeteşsiz bir toplumda doğal yaşamın mümkün olduğunu savunması ise onu anarşizme yaklaştırmaktadır.

Paine beyanlarında ve eserlerinde monarşiyi bir kötülük olarak nitelemiştir. Fakat monarşiyi kişisel yılgınlıkları sonucunda mı saldırmış yoksa monarklara kişisel

nefretinden dolayı mı saldırmış biraz muallaktır. Çünkü her türlü monarşiye karşı olumsuz beyanlarda bulunurken Kral XV Louise yaklaşımının pozitif olması ve ona karşı toleranslı yaklaşımı Paine'nin monarşiye dair yaklaşımının çelişkili olduğuna dair yorumlamalar yapılmasına neden olmuştur.

Paine nin politik görüşlerinin şekillenmesinde Quakerlik, radikal whig felsefesi, sözleşmecilik fikri İngiliz cumhuriyetçilik fikirleri ve doğal hukuk gibi birçok konunun kaynaklık etmesi onu diğer aydınlanmacılar arasında farklı kılan önemli bir özelliktir. Ayrıca Paine nin Amerika ve Fransız devrim süreçlerine dâhil olması ve bu dönemlere yön veren önemli isimlerden biri olması da onun konumunu özelleştirmiştir.

Paine'i diğer aydınlanmacılardan ayıran özelliklerden biri de onun çağdaşları gibi halkı ikna etmede dini söylemler kullanmayışı ve seküler fikirlerinin bir gereği olarak radikal bir devrimci olmasıdır. Paine önemli bir monarşi ve kurumsal kilise karşıtı olup bu iki kurumun çıkarları için bireysel doğal hakların zarar görmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Onun monarşi karşıtlığı ve savaşlara tanık olması onun evrensel bir düzlemde kalıcı bir barışın sağlanması için düzenleyici ve arabulucu bir misyon yüklediği BM benzeri bir kurumun oluşumunu savunması onu çağdaşları arasında farklılaştırmıştır. Ayrıca monarşi ve aristokrasi yönetimleri ile bu yapıları destekleyen finansal ve toplumsal ayrıcalıkları tartışmaya açması döneminde özel bir yere yerleştirmiştir.

Paine Fransız ve Amerikan devrimini derinlemesine analiz etmiş ve süreçler arasında teorik, politik ve toplumsal bağlantılar kurmuştur. Fransız ve Amerikan devrimindeki analiz ve deneyimleriyle birlikte Fransız devrimini ve İngiliz hükümetini karşılaştırmış ve bu toplumların yönetsel yapılarına ilişkin farkları ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Uygulamaya çalıştığı orijinal fikirleri onu romantik bir devrimci olarak nitelendirmek yerine anayasa yapım sürecine veya ulus inşa dönemine katkı yapmaya yöneltmiştir.

Paine'nin kurucular tarafından dışlanmasının en önemli sebebi ise kurucuları aydınlanma çağından bireyler üzerinde tahakküm kurmak ve devrim sürecinde kilit konumda olan püritenlerin desteğini almak için dini kullanmalarını eleştirmesidir. O dinin sınırlanmadırılması ve din devlet ayırımının gerçekleştirilmesini savunurken

kurucuları bu konuda ikircikli davranmakla suçlamıştır. Kurucular ise Paine'nin bu söylemlerini kurmak istedikleri düzene karşı gördüklerinden yaşam şartları ve dini görüşleriyle halk nezdinde gözden düşürmeye çalışmışlardır.

Paine aydınlanmanın o kadar etkili bir düşünce olduğuna inanmıştır ki insan aklının özgürlüğe yönelik ilerleme kaydedildiğini gördüğü anda asla dünyadaki hiçbir gücün bu durumu tersine çeviremeyeceğini iddia etmiştir. Bu nedenle bağımsızlık savaşı sonrası Amerika da cumhuriyet rejiminin kurulması kaçınılmaz son olarak görmüştür. Ayrıca o tarihsellik konusunda da şüphelidir. Ampirik rasyoneller için ilerlemeye olan bağlılığı ise tutkusal teolojik niteliklere duyulan güvenden ileri gelmektedir. Bu nokta da Paine insanlık tarihine ilişkin argümanlarını da Hume'un insanlığın iyi amaçlar uğruna hareket ettiğine dair söyleminden esinlenerek oluşturmuştur. Çünkü ona göre tarihsel ilerlemenin ve gelişimin itici gücü niyet değil içgüdüsel davranışlardır.

Aydınlanma felsefesine uygun olarak yeni bir toplum ve birey şekillendirmede eğitim ile zihinleri cehaletten kurtarılacağını inanmıştır. Sadece halk değil, üstün yöneticiler de eğitim ile güçlenecektir. Rasyonel davranış ancak eğitimle mümkün olabilecektir. Paine sosyal statüleri ve zenginlikleri nedeniyle servet sahiplerini ön plana çıkarmayı da eğitimsiz ya da fakir diye alt gelir gruplarını dışlamayı doğru bulmamıştır. Yönetimin istikrarını geniş ve evrensel temellerle hareket etmesine bağlamıştır. O eğitilmiş halkı ise hükümetin halkı manipüle etmesine ve çoğunluğun iradesini dikte edilmesine karşı önleyici bir mekanizma olarak görmüştür. Karşılaştığı sorunlar karşısında öğrenilmiş çaresizlik pozisyonunda olmayan ve kaderi üzerinde belirleyici olan politik karar alma süreçlerine dâhil olan eğitilmiş bireyler devletin gücünün yoğunlaşmasını önleyerek durumu bireysel gelişim lehine çevireceklerine inanmıştır. Paine bu düşünceleri ve eserleriyle Amerika'da kitleler üzerinde bir heyecan uyandırmayı başarmıştır. Onun vizyonu da bu manada yozlaşmış monarşilerin egemen olduğu bir dünyada insanlar adına sığınak olabilecek, baskı ve şiddetin egemen olduğu bir düzende özgürlüğün ve mutluluğun simgesi olacak bir toplumun inşa etmek isteğidir. Kölelik üzerine şekillenmiş bir toplumda ortaya çıkışı fikrin gölgelenmesine neden olsa da özgürlükle ilgili tartışmaların da bu toplumda canlı olmasını sağlamıştır. Toplumda farklı kesimlerden önemli bir sayı kölelerin durumu düşünmeye yöneldiğinde Paine'in düşünceleri dikkate alınmıştır.

Paine o dönem yönetimlere basit açık ve anlaşılır bir dille yasalar düzenlemeler yapmayı anayasal sözleşmeler oluşturmaya ve hükümet birey özel alan ilişkisinin sınırlarını düzenlemeye davet etmiştir. O bu çağrısında anayasa ve yasal hükümlerin hükümetin tekelinde değil ulusun olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Siyasal katılımın gerekliliği konusunda ısrarcıdır. Bilhassa bu konuda evrensel oy hakkı savunuculuğu yapması onu eleştirilerin hedefi haline getirmiştir.

Paine devlet yönetiminde bazı konularda da endişelidir. Bu konulardan ilki gücün yozlaşması üzerinedir. Paine yönetim otoritesinden kaynaklanan yetkileri bireye değil makama tanınması gerektiğinin altını çizmiştir. Çünkü ona göre özgür bir bireyin erdemi yeteneği ve dürüstlüğü kalıcı değildir ve bunlar bireyin ömrü ile sınırlıdır. Ayrıca Paine göre idarenin bireyi yetkilendirerek başarısından yararlanacağını düşünmesi de aldatıcıdır. Çünkü birine güç tanımak o gücü elinden almaktan daha zahmetlidir. Bu nedenle olağanüstü dönemlerde hükümet yetkililerine tanınan yetkiler konusunda endişelidir. Gücün yozlaştırıcı etkisini açığa çıkacağına yönelik endişeleri vardır. O özellikle elitlerden oluşan küçük grupların halk üzerinde bazı politik konularda dayatmada bulunmalarından çekinir bu durumda ise halkı tek yetkili merci görür.

KAYNAKÇA

- Adams, J. T. (2022). *Amerika Tarihi: Başlangıcından Bugüne Kadar*, Dorlion yayınları, Ankara.
- Adams, A. M., Emmerich, Charles J. (1990). William Penn and the American Heritage of Religious Liberty, *Journal of Law and Religion*, Vol. 8.
- Adams, A. M., Emmerich, Charles J. (2003). *Din ve Özgürlük; ABD’de Dinî Özgürlüğün Anayasal Tarihçesi*, (çev. Latif Boyacı), İstanbul, Kızılelma Yayıncılık.
- Adridge, A. (2012). *The Life Of Thomas Paine*, Literary Licensing.
- Alatlı, A. (2010). *Batıya Yön Veren Metinler Cilt III Aydınlanma/ Burjuvazi Yüzyılı/ Bilim Çağının Zaferi (1650-1800)*, İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya Meslek Yüksek Okulu Yay. Nevşehir.
- Alfred A. K., Holmes, D. L. (2006). *The Faiths of Founding Fathers*, Oxford and New York, Oxford University Press.
- Alfred A K. Goetzmann, W. H. (2009). *Beyond the Revolution A History of American Thought from Paine to Pragmatism*, New York, Basic Books.
- Alley, R. S. (1975). *The Constitution & Religion: Leading Supreme Court Cases on Church and State*, New York, Prometheus Books.
- Allison, R. J. (2012). *Amerikan Devrimi: Kısa Bir Tarihçe*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Andrews, S. (1984). “Tom Paine Fransa’da”, (çev. Mete Tuncay), *Tarih ve Toplum*, Sayı 8, İstanbul.
- Apalı, Y. (2021). *Michel Foucault’da İktidar ve Güç*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, 5(2).
- Appleby, J. ve Terence B. (2004). *Thomas Jefferson-political writings*. (Drl.). New York: Cambridge University Press.

- Assis, M. Jason, X. (2017). *A Macat Analysis, Thomas Paine's Rights Of Man*, Macat library.
- Aslan, S. (2010). Sivil Toplum: Kavramsal Değişim Dönüşüm, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 33, Cilt 9.
- Atature, S. (2017). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Siyasi Yapısı*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Ayer, A. J. (1988). *Thomas Paine*, Secker & Warburg, London.
- Aytepe, M. (2017). Deizm- Bilim İlişkisi ve İslam Düşüncesi, *Yakındoğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 3(1).
- Bailyn, B. (1962). Political Experience and Enlightenment Ideas in Eighteenth-Century America, *The American Historical Review*, Vol. 67, No. 2.
- Bernstein, R. B. (2009). *The Founding Fathers Reconsidered*, Oxford and New York, Oxford University Press.
- Birecikli, B. (2008). Amerika'nın Kuruluşu ve ABD-Avrupa İlişkileri (1776-1876), *ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*.
- Birinci, G. (2014). 'Mutluluğun Peşinde Olma Hakkı: Acaba Nedir?', *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi* 4(2).
- Branham, A. K. (1998). Teaching the Enlightenment in American Literature: Shedding Light on Faith and Reason, *The English Journal*, Vol. 87, No. 3, Teaching the Classics: Old Wine, New Bottles.
- Bland, J. (1963). Christianity and the Enlightenment: An American Synthesis, *Records of the American Catholic Historical Society of Philadelphia*, Vol. 74, No. 3.
- Brown, J.B., Tackett, T. (2006). Introduction. S. J. Brown and T. Tackett (Ed.), *The Cambridge History of Christianity Vol. VII Enlightenment, Reawakening and Revolution 1660-1815 içinde (s. 1-11)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourke, R. (2015). *Empire & Revolution: The Political Life of Edmund Burke*, Princeton: PrincetonUniversity Press.

- Boller, P. F. (1977). *Thomas Paine and Natural Rights: A Reconsideration*, *Social Science*, spring 1977, vol. 52, no. 2.
- Buckley, T. (2007). Thomas Jefferson and the Myth of Separation, *Religion and the American Presidency*, ed. Mark J. Rozell, Gleaves Whitney, New York, Palgrave Macmillan.
- Burchell, K. (2009). *Thomas Paine And America 1776-1809*, Routledge 2 Park Square Milton Park, Abdingdon, Oxon 14711 Third Avenue, New York, ny 10017, USA.
- Burwick, F. (2000). *The Langue Of high Treason: Thomas Hard John Horne Took And The Edinburg Saven University*, Of Pensilvnia Press.
- Byrne, J. M. (1996). *Religion and the Enlightenment From Descartes to Kant*. Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press.
- Carpenter G. (2016). *Americans Debt to Thomas Paine*, George Rice Carpenter.
- Canavan, F. (1987). Thomas Paine, *History of Political Philosophy*, America.
- Cassara, E. (1975). *The Enlightenment in America*, Boston, Twayne Publishers.
- Claeys, G. (1989). *Thomas Paine: Social and Political Thought*. Boston: Unwin Hyman Inc.
- Clark, J.C.D. (2018). *Thomas Paine: Britain, America, and France in the Age of Enlightenment and Revolution*. Oxfordand New York: Oxford University Press.
- Chatellier, L. (2006). Christianity and the Rise of Science, 1660-1815. S. J. Brown and T. Tackett (Ed.). *The Cambridge History of Christianity Vol. VII Enlightenment, Reawakening and Revolution 1660- 1815 içinde (s. 251-264)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Christian, W. (1973). "The Moral Economics of Tom Paine", *Journal of the History of Ideas*, vol. 34, no. 3.
- Cobbett T. (1819). *Americans and Thomas paine*, Literary Licensing.

- Cohen, I. B. (1995). *Science and the Founding Fathers: Science in the Political Thought of Jefferson, Franklin, Adams, and Madison*, New York, London, W.W. Norton Company.
- Commager, H. S. (1977). *The Empire of Reason How Europe Imagined and America Realized the Enlightenment*, New York, Anchor Press.
- Cotlar, S. (2011). *Tom Paine's America: The Rise and Fall of Transatlantic Radicalism in The Early Republic*. Charlottesville and London: University of Virginia Press.
- Conner, J. B (?). *John adams vs. Thomas paine Rival Plans For The Early Republic*, Westholme Yardley.
- Conrad, S. (2012). Enlightenment in Global History: A Historiographical Critique, *The American Historical Review*, Vol. 117, No. 4, pp. Xxii, 999-1027.
- Conway, M. D. (1908). *The Life of Thomas Paine: With a History of His Literary, Political and Religious Carrer in America*, Vol.1, New York, G. P. Putnam's Sons, London.
- Cotlar, S. (2011). *Tom Paine's America: The Rise and Fall of Transatlantic Radicalism in The Early Republic*, Charlottesville and London: University of Virginia Press.
- Çiğdem, A. (2015). *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- David, B. (1993). *From Magna Carta to the Constitution (Documents in the Struggle for Liberty)*, Fox and Wilkies, New York.
- David, L. R. (2006). *Oglethorpe and Colonial Georgia: A History, 1733-1783*, McFarland &Company Inc.
- Duman, F. (2006). Akılcılık bağlamında iki aydınlama geleneği: Fransız aydınlanması versus İskoç Aydınlanması, *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi* Cilt: 61 Sayı: 01.
- Dilek, M. S. (2020). *Sorularla Amerikan Devrimi*, Eğitim Yayınevi, Konya.

- Dixon, J. M. (2014). Henry F. May And The Revival Of The American Enlightenment: Problems And Possibilities For Intellectual And Social History, *The William and Mary Quarterly*, Vol. 71, No. 2.
- Dimitri, C. (1998). The American Enlightenment, 1750-1820 by Robert A. Ferguson Review by: Carl Dimitri, *Journal of American Studies*, Vol. 32, No. 3, Part 1.
- Dorfman, J. (1938). The Economic Philosophy of Thomas Paine, *Political Science Quarterly*, vol. 53, no. 3.
- Engeman, T. S. (2004). Introduction, Protestantism and the American Founding, Edited by T.S. Engemen and M.P. Zuckert, Notre Dame, Indiana, University of Notre Dame Press.
- Ellen M. W. (2007). *Kapitalizmin Arkaik Kültürü*, Yordam Kitap, 2007, İstanbul.
- Ellis, J. (1976). *Habits of Mind and an American Enlightenment*, *American Quarterly*, Vol. 28, No. 2, Special Issue: An American Enlightenment.
- Epstein, D. F. (1984). *The Political Theory of the Federalist*, Chicago and London, The University of Chicago Press.
- Falk, R. P. (1939). *Thomas Paine and the Attitude of the Quakers to the American Revolution*, *The Pennsylvania Magazine of History and Biography*, Jul., 1939, Vol. 63, No. 3(Jul. 1939).
- Faber, G. (1973). *Two American Jacobins Abroad Joel Barlow and Thomas Paine, 1789-1801*, Eastern Illinois University Te Keep, Student Teses Publication.
- Falk, R (1938). Thomas Paine: Deist or Quaker?, *The Pennsylvania Magazine of History and Biography*, Vol. 62, No. 1.
- Fay, B. (1927). *The Revolutionary Sprit In France And America*, Trans by Ramon Guthrie.
- Ferguson, R.A. (2000). *The Commonalities of Common Sense The William and Mary Quarterly*, Third Series.
- Ferguson, R. A. (1997). *The American Enlightenment 1750-1820*, Cambridge, Harvard University Press.
- Ferguson, R. A. (2004). *Reading the Early Republic*, Cambridge, Harvard University Press.

- Foner, E. (2005). *Tom Paine and Revolutionary America*. New York and Oxford: Oxford University Press.
- Foner E. (2014). *Reconstruction Updated edition: Americans Unfinished*, Modern Classics.
- Frey, R. G. (2006). *Moral Sense Theory and the Appeal to Natural Rights in the American Founding, Liberty And American Experience in the Eighteenth Century*, Edited by D. Womersley, Indianapolis, Liberty Fund.
- Francis J. B. (2009). *Puritanism: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford.
- Franklin, B. (2021). *Özyaşamöyküsü*, Çev. Derya Engin Nalıncı, Fihirst Kitap.
- Fruchtman, J. (2009). *The Political Philosophy of Thomas Paine*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Fruchtman, J. (2000). *Common Sense, A Companion to the American Revolution*, Edited by J. P. Greene and J. R. Pole, Malden and London, Blackwell Publishers.
- Felt, M. (2016). For The living Thomas paine's Generation Democracy, Polity, Vol. 48, No. 1, *Disruptive Moments*, January.
- Ferling, J. (2004). *Adams vs. Jefferson*. New York: Oxford University Press.
- Ferling, J. (2013). *Jefferson and Hamilton*. New York: Bloomsbury Press.
- Francis J. B. (2009). *Puritanism: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford.
- Fiering, N. (1981). The First American Enlightenment: Tillotson, Leverett, and Philosophical Anglicanism, *The New England Quarterly*, Vol. 54, No. 3.
- Foner, E. (2005). *Tom Paine and Revolutionary America*, New York and Oxford: Oxford University Press.
- Gabbaccia, D. (2006). *The Immigration History Reach Center out of The Past A Promisin Future Journal Of American Ethanic History*.

- Galligan, D. (2014). *Thomas paine in consitutions and the classics*, Constitutions and the Classics, Oxford University Press.
- Garrard, G. (2006). *The Enlightenment and Its Enemies*. *American Behavioral Scientist*, Volume: 49, Number: 5, January.
- Gay, P. (1976). *The Enlightenment: An Interpretation The Rise of Modern Paganism*, New York, Alfred A Knopf.
- Graqa, L. (2009). *The Quaker Community On Barbados Challenging The Culture of The Plander*, Clos University of Missouri.
- George B. L. (2010). *The Ideological Origins of American Federalism*, Cambridge, Harvard University Press.
- Gerston, L. N. (2007). *American federalism: a concise introduction*. New York: M.E. Sharpe.
- Greeson, J. (2013). American Enlightenment: The New World and Modern Western Thought, *American Literary History*, vol. 25, no. 1.
- Gillespie, M. A. (2008). *The Theological Origins of Modernity*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Greyerz, K.V. (2008). *Religion and Culture in Early Modern Europe 1500-1800*. Oxford: Oxford University Press.
- Gemalmaz, M. S. (2012). *Devlet Birey Özgürlük*, Legal Yayıncılık, İstanbul.
- Hall, M. D. (2013). *Roger Sherman and the Creation of the American Republic*, Oxford and New York, Oxford University Press.
- Hamowy, R. (2000). "The Declaration of Independence", A Companion to the American Revolution, *Edited by Jack P. Greene and J. R. Pole, Malden and London, Blackwell Publishers*.
- Harris, A.L. Kidd, T.S. (2012). *The Founding Fathers and the Debate over Religion in Revolutionary America*, Oxford and New York, Oxford University Press.
- Harrison, P. (1990). *Religion and the Religions in the English Enlightenment*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Hatipoğlu, O. G. (2021). *Amerikan Yönetim Düşüncesinin Doğuşu*, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Himmelfarb, G. (2004). *The Roads to Modernity The British, French and American Enlightenments*, New York, Alfred A. Knopf.
- Hook, A. D. (1967). Scottish Contributions to the American Enlightenment, *Texas Studies in Literature and Language*, Vol. 8, No. 4.
- Howe, D. W. (1989). Why the Scottish Enlightenment Was Useful to the Framers of the American Constitution, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 31, No. 3 (Jul. 1989).
- Holmes, D. L. (2006). *The Faiths of Founding Fathers*, Oxford and New York, Oxford University Press.
- Hoffman, D.C. (2013). *The Creation We Behold: Thomas Paine's The Age of Reason and the Tradition of Physico-Theology. Proceedings of the American Philosophical Society*.
- Hudson, W. (2009). *The English Deists: Studies in Early Enlightenment*. London: Pickering and Chatto.
- Hughes, P.W. (2016). Irreligion Made Easy: The Reaction to Thomas Paine's The Age of Reason. New Directions in Thomas Paine Studies. (Eds. S. Cleary and I. L. Stabell). Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
- Hume, D. (2021). *Ahlak ilkeleri üzerine bir soruşturma*. Nil DemirYayınları.
- Israel, J. (2013). *Democratic Enlightenment*, Oxford Press.
- Israel, J. (2002). *Radical Enlightenment*, Oxford Press.
- Ingersoll, R. (2021). *An Oration on The Life and Services of Thomas Paine*, Alpha edition.
- Jacob, M. C. (2006). The Enlightenment Critique of Christianity. S. J. Brown and T. Tackett (Ed.). *The Cambridge History of Christianity Vol. VII Enlightenment, Reawakening and Revolution 1660-1815 içinde (s. 265-282)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jasanof, M., Alfred A. (2011). *Liberty's Exiles: American loyalist in the revolutionary World*, Knopf.

- James W. F. (1999). *Between Church and State*, New York: St. Martin's Press.
- Jordan, W. D. (1973). "Familial Politics: Thomas Paine and the Killing of the King, 1776", *The Journal of American History*, Vol.60, No:2.
- Johannes, P. (1989). *Les Foretier D'Aix: Soldats De la Revolution*, Genaroux Et Barons De Emrire Curandera.
- Jefferson, T. (1821). **From Thomas Jefferson to Francis Eppes, 19 January 1821.**<https://founders.archives.gov/documents/Jefferson/98-01-02-1778>.**Erişim Ta-rihi: 30 Haziran 2019**
- Johnson, P. (1995). *God and the Americans*, Commentary, Vol. 99, Issue 1, January.
- İmga, O. (2010). *Amerika'da Din Devlet*, Liberte yayınları.
- Israel, J. (2006). *Enlightenment! Which Enlightenment?* Journal of the History of Ideas, Vol. 67, No. 3, pp. 523-545.
- Kar, S. (2014). Din aydınlanma ve eleştirisi, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi*, Sayı: 42.
- Ketcham, R. L. (1965). *The political thought of benjamin franklin*. Bobbs-Merrill Company.
- Kevelson, R. (1990). *Tom Paine's Rights of Man: An Aesthetic Anarchic Dimension of Legal Semotics*, International Journal for the Semiotics of Law, vol. III, no. 8.
- Kaye, H. J. (2000). *Thomas Paine Firebrand of the Revolution*. Oxfordand New York: Oxford University Press.
- Kaye, Harvey J. (2006). *Thomas Paine and the Promise of America*, Hill and Wang, New York.
- Kerry, J. Beck G. (2009). *Glenn Beck's Common Sense: The Case Against An Out-Of-Control Government, Inspired by Thomas Paine*, Mercury Radio Arts/ Thres Hold Editions, New York.
- Kerber, L. (1976). *The Republican Mother: Women and the Enlightenment-An American Perspective*, *American Quarterly*, Vol. 28, No. 2, Special Issue: An American Enlightenment.

- Keane, J. (2009). *Tom Paine: A Political Life*, Bloomsbury, London.
- Kennedy, R. (1993). The Alliance Between Puritanism and Cartesian Logic at Harvard, 1687-1735, *The American Enlightenment*, Edited by F. Shuffelton, New York, University of Rochester Press.
- Kiley M. (1985). *Thomas Paine: American Founder and Political Scientist*, University of Hawai'i Press.
- Koch, A. (1963). *Power Moral And The Founding Fathers*, Cornell University Press.
- Koch, A. (1961). *Pragmatic Wisdom and the American Enlightenment*, The William and Mary Quarterly, Vol. 18, No. 3.
- Koch, A. (1965). *The American Enlightenment The Shaping of the American Experiment and a Free Society*, New York, George Braziller.
- Koç, A. K. (2018). İngiliz ve Amerikan Devrimlerine Fransız Devrimi Üzerinden Bir Bakış, *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt:23 Sayı:91-92.
- Köktaş, M. (2019). Amerikan Aydınlanması: Bir Giriş Denemesi, *liberal düşünce Yıl 19*, Sayı 73-74.
- Köktaş, M. (2019). Thomas Paine ve Aydınlanma Siyasal Düşüncesinde Devrimcilik, *Beytulhikme Int J Phil* 9(4) 2019Doi: 10.18491 /beytulhikme.1510 Research Article.
- Köktaş, M. (2017). *Aydınlanma, Hristiyanlık ve Deizm*, Anadolu üniversitesi sosyal bilimler dergisi, Yıl 2017, Cilt: 17.
- Kley, D. K. V. (2006). Piety and Politics in the Century of Lights. M. Goldie and R. Wokler (Ed.). *The Cambridge History of Eighteenth-Century Political Thought* Cambridge: Cambridge University Press.
- Kuklick, B. (2000). *Introduction Thomas Paine: Political Writing* (Ed.B. Kuklick), Cambridge: Cambridge University Press, vii-xxiii.
- Kılıç, S. K. (2005). *Dini Araştırmalar*, C. VIII.
- Kılınç, Z. (2019). Hobbes, Rousseau ve Madison 'un Hizip Anlayışları ve Sundukları Çözümler, *Uluslararası Politik Araştırma Dergisi*, cilt 5, sayı 3.

- Kırlı, Ö. (2023). Serbest ticaretin erdemi: Barış. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(4).
- Kramnick, I. (1976). *The Thomas Paine Reader*, USA Publisher.
- Köşker, G., Harika, N. (2017). Bir Hak Arayışı: On dokuzuncu Yüzyıl Amerika Birleşik Devletleri'nde Kölelik Karşıtlığı Hareket, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt 8 Sayı 23.
- Larkin, E. (2005). *Thomas Paine and the Literature of Revolution* Cambridge: Cambridge University Press.
- LaCroix, A. L. (2010). *The Ideological Origins of American Federalism*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.
- Lacoca L. (2007). *Where Have All The Leader Gone*, Scribner Publisher.
- Lambert, F. (2003). *The Founding Fathers and the Place of Religion in America*, Princeton and Oxford, Princeton University Press.
- Lamb, R. (2010). *Liberty, Equality, and the Boundaries of Ownership: Thomas Paine's Theory of Property Rights*, *The Review of Politics*, 72 (3).
- Lamb, R. (2014). *The Liberal Cosmopolitanism of Thomas Paine*, *The Journal of Politics*, Vol. 76, No. 3.
- Lane, M. (1995). "Tom Paine and Civil Society", *New Left Review*, Vol. 1/214.
- Lehmann, H. (2006). Continental Protestant Europe. S. J. Brown and T. Tackett (Ed.). *The Cambridge History of Christianity Vol. VII Enlightenment, Reawakening and Revolution 1660-1815*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lehner U. L. (2010). Introduction: The Many Faces of the Catholic Enlightenment. U. L. Lehner and M. Printy (Ed.). *A Companion to the Catholic Enlightenment in Europe içinde (s. 1-61)*. Leiden and Boston: Brill.
- Lerner, R. (1994). *Revolutions Revisited Two faces of the Politics of Enlightenment*, Chapel Hill, The University of North Carolina Press.

- Lounissi, C. (2016). Thomas Paine's Democratic Linguistic Radicalism: A Political Philosophy of Language? *Radical Voices, Radical Ways: Articulating and Disseminating Radicalism in Seventeenth-and Eighteenth-Century Britain*. Manchester, Manchester University Press.
- Lounissi, C. (2018). *Thomas Paine and the French Revolution*, Palgrave Macmillan.
- Lounissi, C. (2021). *Thomas Paine's reflections on the revolution in France: inventing a reactionary Paine in 1825*, *French History*, Volume 36, Issue 3.
- Locke, J. (2015). *Hükümet Üzerine Birinci İnceleme*, İmaj Yayınları.
- Locke, J. (2017). *Hoşgörü üzerine bir mektup*, Liberte yayınları.
- Locke, J. (2023). *İnsan anlığı üzerine bir deneme*. Serbest kitaplar.
- Little, A. (1999). *The Politics of Compensation: Tom Paine's Agrarian Justice and Liberal Egalitarianism*, *Contemporary Politics*, Vol.5, No:1.
- Lutz, D. S. (2000). *State Constitution-Making, through 1781, A Companion to the American Revolution*, Edited by J. P. Greene and J. R. Pole, Malden and London, Blackwell Publishers.
- Lynch, J. V. (1999). *The Limits of Revolutionary Radicalism: Tom Paine and Slavery*, University of Pennsylvania Press, Vol. 123, No. 3.
- Marienstras, E. (2000). *Liberty, A Companion to the American Revolution*, Edited by J. P. Greene and J. R. Pole, Malden and London, Blackwell Publishers.
- Manchette, J. P. (2006). *Mavi kanlı Prenses*, Turkuvaz Kitap, İstanbul.
- May, H. F. (1976). *The Enlightenment in America*, New York, Oxford University Press.
- May, H. F. (1970). *The Problem of the American Enlightenment*, *New Literary History*, Vol. 1, No. 2, *A Symposium on Periods*.
- McWilliams, W. C. (1987). *Civil Religion in the Age of Reason: Thomas Paine on Liberalism, Redemption, and Revolution*, autumn 1987, vol. 54, no. 3, Bicentennial of the Constitution.

- Meng, J. (1946). *The Constitutional Theories of Thomas Paine*, *The Review of Politics*, Vol. 8, No. 3.
- Meyer, D. H. (1976). *The Uniqueness of the American Enlightenment*, *American Quarterly*, Vol. 28, No. 2, Special Issue: An American Enlightenment.
- Merriam, C. E. (1899). Thomas Paine's Political Theories. *Political Science Quarterly*.
- Morrison, J. H. (1984). *John Witherspoon and 'The Public Interest of Religion*, *Journal of Church and State*, Vol. 41.
- Morrow, N. V. (1985/1986). *The Problem of Slavery in the Polemic Literature of the American Enlightenment*, *Early American Literature*, Vol. 20, No. 3.
- Montesquieu, B. (2021). *Kanunların Ruh'u*, Çev. Berna Hüren Tükiye İş Bankası Yayınları.
- Middlekauff, R. (2015). *Washington's Revolution: The Making of America's First Leader*. Knopf Doubleday Publishing Group.
- Murteza, E. (2023). Thomas Paine de Toplumsallaşmanın Sekülerleşmesi, *Felsefi Düşün-Akademik Felsefe Dergisi* sayı 20.
- Nazlish, B. (1958). The conservative Revolution of Edmund Burke, *The Review of Politics* vol. 20.
- Nelson, A. (1993). *Encyclopedia Of The Confederacy*, PrenticeHall.
- Oldys, F. (1792). *The Life of Thomas Paine with Review of His Writings; Particularly of Rights of Man, Parts First and Second*, Piccadilly, London.
- Oakeshott, M. (2004). *What is History and Other Essays* (Ed.L. O'Sullivan). Exeter: Imprint Academic.
- Pangle, T. L. (1988). *The Spirit of Modern Republicanism The Moral Vision of the American Founders and the Philosophy of Locke*, Chicago and London, The University of Chicago Press.
- Paine, T. (1985). *Rights of Man (1791-1792)*, Introduction by Eric Foner, Penguin, New York.
- Paine, T. (2004). *Sağduyu*, Çev. Seçil Saraçlı, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.

- Paine, T. (2012). *Akıl Çağı*, Çev. Ali İhsan Dalgıç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Paine, T. (2013). *Ortak Akıl, İnsan Hakları ve Tarımsal Adalet*, Ed. Peter Linebaugh, Doruk Yayınevi.
- Paine, T. (1780). Chapter VIII -Address to the People of England -Philadelphia, March **1780**.<http://www.let.rug.nl/usa/documents/1776-1785/thomas-paine-american-crisis/chapter-viii---address-to-the-people-of-england---philadelphia-march-1780.php>.Erişim Tarihi: 30 Haziran 2019.
- Paine, T. (1789). *To George Washington from Thomas Paine*, 16 **October 1789**.<https://founders.archives.gov/documents/Washington/05-04-02-0132>.Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2019.
- Paine, T. (1792). *Letter to the Abbe Raynal*. <http://thomaspaine.org/major-works/letter-to-the-abbe-raynal.html>.Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2019.
- Paine, T. (1809). *The Will of Thomas Paine*, 18 January1809. <https://thomaspaine.org/essays/other/the-will-of-thomaspaine.html>.Erişim Tarihi: 2 Temmuz 2019.
- Paine, T. (1792). *Address to the People of France*, **25 September 1792**.<http://ota.ox.ac.uk/text/3707.html>.Erişim Tarihi: 3 Temmuz 2019.
- Paine, T. (1984). *Attack on Paper Money Laws*, Thomas Paine Collected Writings, ed. Eric Foner, The Library of America, New York.
- Paine, T. (1945). *Constitutional Reform*, The Complete Writings of Thomas Paine Volume II, ed. Philip S. Foner, The Citadel Press, New York.
- Paine, T. (1945). *Constitutions, Governments, and Charters*, The Complete Writings of Thomas Paine Volume II, ed. Philip S. Foner, The Citadel Press, New York.
- Paine, T. (1945). *Dissertation on First Principles of Government*, The Complete Writings of Thomas Paine Volume II, ed. Philip S. Foner, The Citadel Press, New York.

- Paine, T. (1945). *Dissertations on Government*, The Complete Writings of Thomas Paine Volume II, ed. Philip S. Foner, Citadel Press, New York.
- Paine, T. (1945). *Letter to the Abbé Raynal*, The Complete Writings of Thomas Paine Volume II, ed. Philip S. Foner, Citadel Press, New York.
- Paine, T. (1945). *The Crisis I*, The Complete Writings of Thomas Paine Volume II, ed. Philip S. Foner, The Citadel Press, Newyork.
- Paine, T. (1945). *The Forester's Letters*, The Complete Writings of Thomas Paine Volume II, ed. Philip S. Foner, The Citadel Press, Newyork.
- Paine, T. (1945). *To The Abbé Sieyès*, The Complete Writings of Thomas Paine Volume II, ed. Philip S. Foner, The Citadel Press, Newyork.
- Paine, T. (1945). *To Samuel Adams, January*, The Complete Writings of Thomas Paine Volume II, ed. Philip S. Foner, The Citadel Press, New York.
- Paine, T. (1798). *A Discourse Delivered to the Society of Theophilanthropists, at Paris*, The Theological Works of Thomas Paine, London, R. Carlile.
- Paine, T. (1945). *A Serious Address to the People of Pennsylvania on the Present Situation of Their Affairs*, The Complete Writings of Thomas Paine Volume II, ed. Philip S. Foner, The Citadel Press, Newyork.
- Paine, T. (1945). *African Slavery in America*, The Complete Writings of Thomas Paine Volume II, ed. Philip S. Foner, The Citadel Press, Newyork.
- Paine, T. (1945). *A Dialogue between General Wolfe and General Gage in a Wood Near Boston*, The Complete Writings of Thomas Paine Volume II, ed. Philip S. Foner, The Citadel Press, Newyork.
- Paine, T. (1945). *Thoughts on Defensive War*, The Complete Writings of Thomas Paine, Collected and Edited by Philip S. Foner, New York, The Citadel Press.
- Paine, T. (1945). *Epistle to Quakers*, The Complete Writings of Thomas Paine, Collected and Edited by Philip S. Foner, New York, The Citadel Press.
- Paine, T. (1945). *Candid and Critical Remarks on a Letter Signed Ludlow*, The Complete Writings of Thomas Paine, Collected and Edited by Philip S. Foner, New York, The Citadel Press.

- Paine, T. (1945). *To The Attorney-General*, The Complete Writings of Thomas Paine, Collected and Edited by Philip S. Foner, New York, The Citadel Press.
- Paine, T. (1945). *Letters to Onslow Cranley*, The Complete Writings of Thomas Paine, Collected and Edited by Philip S. Foner, New York, The Citadel Press.
- Paine, T. (1945). *To the Sheriff of the County of Sussex*, The Complete Writings of Thomas Paine, Collected and Edited by Philip S. Foner, New York, The Citadel Press.
- Paine, T. (1945). *To Mr. Secretary Dundas*, The Complete Writings of Thomas Paine, Collected and Edited by Philip S. Foner, New York, The Citadel Press.
- Paine, T. (1945). *Letter Addressed to the Addressers on the Late Proclamation*, The Complete Writings of Thomas Paine, Collected and Edited by Philip S. Foner, New York, The Citadel Press.
- Paine, T. (1945). *To The English Attorney-General, on the Prosecution Against the Second Part of Rights of Man*, The Complete Writings of Thomas Paine, Collected and Edited by Philip S. Foner, New York, The Citadel Press.
- Paine, T. (1945). *Plan for a Declaration of the Natural, Civil and Political Rights of Man*, The Complete Writings of Thomas Paine, Collected and Edited by Philip S. Foner, New York, The Citadel Press.
- Paine, T. (1945). *Liberty of Pres*, The Complete Writings of Thomas Paine, Collected and Edited by Philip S. Foner, New York, The Citadel Press.
- Paine, T. (2003). *From Thomas Paine to M. Emanuel Syeyes Paris, 8 July 1791*, Political Writings: Including the Debate between Sieyès and Tom Paine in 1791, Edited with an Introduction and Translation of What is the Third Estate? by Michael Sonenscher, Indianapolis, Hackett Publishing Company.
- Paine, T. (2008). *Letter to Jefferson, Rights of Man, Common Sense and Other Political Writings*, Ed. Mark Philp, New York, Oxford University Press.
- Paine, T. (2008). *Agrarian Justice, Rights of Man, Common Sense and Other Political Writings*, Ed. Mark Philp, Oxford, Oxford University Press.

- Penniman, H. (1943). *Thomas Paine – Democrat*, The American Political Science Review, Vol.37, No:2.
- Peacock A. (2010). *How To Read The Fedaralist*, USA Press.
- Prochaska, F. K. (1972). *Thomas Paine's The Age of Reason Revisited*, Journal Of the History of Ideas, Vol.33, No:4.
- Peterson, M., Hasker W. (2018). *Din Felsefesi-Seçme Metinler*, Küre Yayınları, İstanbul.
- Richard A. B. (2011). *Race and Redemption in Puritan New England*, Oxford University Press, New York.
- Robert A. (2000). Bills of Rights and the First Ten Amendments to the Constitution, *A Companion to the American Revolution*, Edited by Jack P. Greene and J. R. Pole, Malden and London, Blackwell Publishers.
- Robinson, D. N. (2007). The Scottish Enlightenment and the American Founding, The Monist, Vol. 90, No. 2, *Scottish Philosophy*.
- Robbins C. (1983). The Lifelong Education of Thomas Paine (1737-1809): Some Reflections upon His Acquaintance among Books, *American Philosophical Society* Vol. 127, No. 3.
- Piest, O. (1957). *A History of American Philosophy*, Forum Book, New York.
- Ritchie, R. (2022). *The Enlightenment*, Penquin Books.
- Read, J. (1958). *Power versus liberty: Madison, Hamilton, Wilson, and Jefferson*, The University Press of Virginia.
- Peterson, D. M. (1970). *Thomas Jefferson and the New Nation*, New York: Oxford University Press.
- Richard, C. (2017). *The founders and the Classics*, Harvard university Press.
- Richard A. B. (2011). *Race and Redemption in Puritan New England*, Oxford University Press, New York.
- Pocock J.G.A. (1975). *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and The American Republican Tradition*, Princenton University Press.

- Roskin, M. (2016). *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür, Adres Yayınları*.
- Rush, B. (1791). *Thoughts On Common Sense in essays Literary Moral and Philophical Union*, College Press.
- Rutland, R. A. (2000). Bills of Rights and the First Ten Amendments to the Constitution, *A Companion to the American Revolution*, Edited by Jack P. Greene and J. R. Pole, Malden and London, Blackwell Publishers.
- Russell, B. (1996). Thomas Paine nin Kaderi, *Neden Hristiyan Değilim*, Çev Emre Özkan, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Ryder, J. (2004). Early American Philosophy, *The Blackwell Guide to American Philosophy*, Edited by Armen T. Marsoobian and John Ryder, Malden MA, Blackwell Publishing.
- Samples, J. (2002). *James Madison and the Future of Limited Government*, Cato Institute.
- Sakir, S. (2016). Neoliberalism And The Rise Of Right-Wing Politics. **Ocak 2017 tarihinde Huffingtonpost Web Sitesi: http://www.huffingtonpost.ca/salman-sakir/rise-of-right-wing-politics_b_13096590.html adresinden alındı.**
- Schneider, H. W. (1963). *A History of American Philosophy*, New York and London, Columbia University Press.
- Schneider, H. (1963). *History of American Philosophy*, Columbia University.
- Steel, R. (1964). *The End Of Alliance Amerika And The Future of Europe*, Viking Prees.
- Sheean, C. A. (2009). *James Madison and the Spirit of Republican Self-Government*, cambridge university press.
- Sklibova, J. (2016). Newtonianism: How Thomas Pane Devalued The British Monarchy by Transforming John Locke's Empiricism and Social Contract Theory, *American & British Studies Annual*, Volume 9.

- Sieyès, E. (2003). The Explanatory Note of M. Syeyes, in Answer to the Letter of Mr. Paine, and to Several Other Provocations of the Same Sort, *Political Writings: Including the Debate between Sieyès and Tom Paine in 1791*, edited with an Introduction and translation of What is the Third Estate? by Michael Sonenscher, Indianapolis, Hackett Publishing Company.
- Seaman, J. W. (1988). Thomas Paine: Ransom, Civil Peace, and the Natural Right to Welfare, *Political Theory*, vol. 16, no. 1.
- Smith, A. (2018). *Ahlaki Duygular Kuramı*, Pinhan Felsefe Yayınları.
- Solinger, J. (2010). *Thomas Paine's Continental Mind*, *Early American Literature*, 2010, Vol. 45, No. 3.
- Sinopoli, R. C. (1992). *The Foundations of American Citizenship Liberalism, The Constitution and Civic Virtue*, New York and Oxford, Oxford University Press.
- Speck W. A. (2013). *A political biography of Thomas paine*, Number 11 Press.
- Spencer, M. (2015). *The Bloomsbury Encyclopedia At The American Enlightenment*, Blombursy Press.
- Sweet, T. (2009). Jefferson, Science, and the Enlightenment, The Cambridge Companion to Thomas Jefferson, Edited by F. Shuffelton, *Cambridge*, Cambridge University Press.
- Staloff, D. (2005). *Hamilton, Adams, Jefferson*, Hill and Wang Press.
- Şenel A. (2007). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Defne kitap.
- Taşkın, A. (2019). *İskoç Aydınlanması*, Liberte Yayınları, Ankara.
- Tanaka, H. (2010). The Scottish Enlightenment and Its Influence on the American Enlightenment, *The Kyoto Economic Review*, Vol. 79, No. 1.
- Talboot, M. (?). İngiliz Whig Tarihçiliği ve Thomas Carlyle, *Greenwich Academic Literatiüre Archive*, Core Ac, U.k.
- Taylor, B. (1999). Feminism and the Enlightenment 1650-1850, *History Workshop Journal*, No. 47.

- Thompson, C. B. (2006). *James Madison and the Idea of Fundamental Law, America and Enlightenment Constitutionalism*, Edited by Gary L. McDowell and Johnathan O'Neill, New York, Palgrave Macmillan.
- Thompson, J. C. (1978). Review: *Ideas and the American Enlightenment*, American Quarterly, Vol. 30, No. 2.
- Timothy L. H. (1998). *Separating Church and State: Roger Williams and Religious Liberty*, University of Illinois Press, Chicago.
- Torre, J. R. (2008). *The Enlightenment in America, 1720-1825 Volume 4 Science and Technology Social Sciences*, London, Pickering and Chatto.
- Toktamış A. (1994). *Demokrasi: Kavram, Tarihi Süreç, İlkeler*, Ateş Yay., İstanbul.
- Tooke, H. (1791). *The Trial of John Horne Tooke on Acharge of High Treason a Charge of High Treason*, University of Michigan.
- Toman, M. (2019). Amerikan siyasi düşüncesinin ideolojik kökeni püritenizm'in Amerikan devrimine etkisi, *History Studies*, 11/6, Aralık.
- Tocqueville, A. (2022). *Amerika'da Demokrasi*, İletişim Yayınları.
- Ture, İ. (2019). Amerikan Tarihini Farklı Okumak: Kuruluş ve Anayasa Tarihine Alternatif bir bakış. *Türkiye Gunluğu*, Sayı 137.
- Uslu, D. (2009). Reflections of History on Literature: The impact of American Revolution and Benjamin Franklin on Washington Irving's "Rip Van Winkle", *Yıl 2009, Cilt: 12 Sayı: 2*.
- Usta, S. (2018). *Dünyayı Değiştiren Düşünürler*, Kafka Yayınları, İstanbul.
- Walker, T. C. (2000). The Forgotten Prophet: Tom Paine's Cosmopolitanism and International Relations", *International Studies Quarterly*, vol. 44, no. 1, Oxford.
- Walker, T. C. (2008). Two Faces of Liberalism: Kant, Paine, and the Question of Intervention, *International Studies Association*, vol. 52.
- Wecter, D. (1940). Thomas Paine and the Franklins, *American Literature*, Vol.12, No:3.

- West, T. G. (1988). *The Classical Spirit of the Founding, The American Founding Essays on the Formation of the Constitution*, Edited by J.J. Barlow, L.W. Levy, K. Masugi, New York, Greenwood Press.
- West, T. G. (2004). *The Transformation of Protestant Theology as a Condition of the American Revolution*, Protestantism and the American Founding, Edited by T.S. Engemen and M.P. Zuckert, Notre Dame, Indiana, University of Notre Dame Press.
- West, R. (2003). Tom Paine's Constitution, *Virginia Law Review Association*, no. 89.
- Weyde W. (1910). *Thomas paine 's Anarchism*, Retrieved on 27 March 2011 from corvusdistribution.org Source: Mother Earth. July.
- White, M. (1987). *Philosophy, The Federalist, and the Constitution*, New York and Oxford, Oxford University Press.
- Witte, J. (2011). *Religion and the American Constitutional Experiment*, Boulder, Westview Press.
- Wilensky, M. (2007). *The Elementary Common Sense of Thomas paine On Interactive Adaptia For All Apes*, Savas Betie Press.
- Wood, G. S. (2006). *The American Enlightenment, America and Enlightenment Constitutionalism*, Edited by G. L. McDowell and J. O'Neill, New York, Palgrave Macmillan.
- Wootton, D. (2006). *Liberty, Metaphor, and Mechanism: Checks and Balances and the Origins of Modern Constitutionalism*, Liberty And American Experience in the Eighteenth Century, Edited by D. Womersley, Indianapolis, Liberty Fund.
- Wulf N., Caron, N. (2013). *American Enlightenments: Continuity and Renewal*, The Journal of American History.
- Vincent, B. (2005). *The Transatlantic Republican Thomas Paine and the Age of Revolutions Amsterdam-* Rodopi New York, NY.
- Yılmaz, H. (2017). Püritenlik ve Amerikan Siyasi Hayatı, Selçuk University Journal of Social and Techical Researches Volume:14.

- Yılmaz, Z. (2020). Thomas Paine Düşüncesinde Cumhuriyetçi Devlet Formu: Temsili Sistem, *Yurttaşlık ve Demokrasi*, Niko yayınları.
- Yılmaz Z, (2019). *Thomas Paine Düşüncesinde Sınırlı Devlet*, Pegem Akademi.
- Zariç, S. (2022). Aydınlanma Felsefesinin Ortaya Çıkışında Etkili Olan Ülkeler, *International Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences*, Vol.8 issue 58.
- Zinn, H. (2018). Amerika Birleşik Devletleri halklarının tarihi. S. S. Ozer (Cev), Ankara: *İmge Kitabevi Yayınları*.
- Zuckert, M. P. (1996). *The Natural Rights Republic Studies in the Foundation of the American Political Tradition*, Indiana, University of Notre Dame Press.
- Zuckert, M. P. (2004). “Natural Rights and Protestant Politics”, Protestantism and the American Founding, *Edited by T.S. Engemen and M.P. Zuckert, Notre Dame, Indiana, University of Notre Dame Press*.
- Zurbuchen S. (2006). *Religion And Society The Cambridge History Of Eighteenth Century Philosophy*, Cambridge University Press.
- <https://www.judiciary.uk/courts-and-tribunals/county-court/> erişim tarihi 03.01.2024.**